SUOMALAISEN LAKIMIESYHDISTYKSEN JULKAISUJA
A-sarja N:o 269

Tapani Lohi

PESÄNJAKO, VASTIKE JA LAHJANSAAJAN PALAUTUSVASTUU

Lesken antamien lahjojen oikeusvaikutukset PK 3 luvun 3§:n mukaan

Pesänjako, vastike ja lahjansaajan palautusvastuu

SUOMALAISEN LAKIMIESYHDISTYKSEN JULKAISUJA
A-sarja N:o 269

Tapani Lohi

Pesänjako, vastike ja lahjansaajan palautusvastuu

Lesken antamien lahjojen oikeusvaikutukset PK 3 luvun 3 §:n mukaan

With an English Summary

SUOMALAINEN LAKIMIESYHDISTYS • HELSINKI

Julkaisuvaliokunta
Risto Nuolimaa, puheenjohtaja
Markku Helin
Mika Hemmo
Raimo Lahti
Pekka Vihervuori
Lea Purhonen, sihteeri

Tilausosoite
Suomalainen Lakimiesyhdistys
Kasarmikatu 23 A 17
00130 Helsinki
p. (09) 6120 300
f. (09) 604 668
sly@lakimies.org
www.lakimies.org

Verkkokirjan ISBN 978-951-855-513-4

© 2006 Suomalainen Lakimiesyhdistys ja Tapani Lohi

ISSN 0356-7206
ISBN 951-855-251-7

Gummerus Kirjapaino Oy, 2006

Alkusanat

Perhevarallisuusoikeudessa on varsin suuri merkitys erilaisilla palautusvastuilla. Olenkin joutunut olemaan niiden kanssa tekemisissä oikeastaan koko tutkijanurani ajan. Ensimmäisessä julkaistussa tutkimuksessani Puolisoiden yhteisomistus ja velkojat (1993) kiinnitin huomiota vastuisiin, joita lahjansaajapuolisolle voi syntyä toisen puolison velkojia kohtaan. Väitöskirjatutkimuksessani Vastuu kuolleen henkilön velasta (1998) tarkastelin taas melko laajasti perintökaaren 21 luvussa tarkoitettua palautusvastuuta. Siinä on kysymys vastuusta, joka kuolinpesän osakkaille syntyy, mikäli he ovat toimittaneet perinnönjaon ennen kaikkien vainajan velkojen maksamista.

Kun loppuvuodesta 2003 panin alulle tämän tutkimuksen, tarkoitukseni oli kirjoittaa kirja palautusvastuusta perhe- ja jäämistöoikeudellisia etuuksia tavoittelevien tahojen suojakeinona. Ajattelin käsitellä samassa teoksessa avioliittolain 40a §:ssä tarkoitettua avio-osan täydennystä, perintökaaren 7 luvussa säänneltyä lakiosan täydennystä sekä PK 3 luvussa tarkoitettua toissijaisten perillisten suojaksi säädettyä palautusvastuuta. Jo varsin pian havaitsin teeman liian laajaksi. Näiden kaikkien palautusvastuusäännösten yhteistarkastelu olisi paisuttanut teosta ja tehnyt esityksestä hajanaisen.

Päädyinkin valitsemaan vastuusäännöksistä mielenkiintoisimmalta tuntuvan, PK 3:3.2:n mukaisen palautusvastuun. Valintaan vaikutti myös se, että teema oli jäänyt oikeuskirjallisuudessa varsin vähälle huomiolle. Se ikään kuin odotti tutkijaansa. Kirjoittamistyön edetessä minulle sitten selveni, ettei tarkastelua voinut rajoittaa pelkästään lahjansaajan palautusvastuuseen, vaan huomiota oli kiinnitettävä myös moniin muihin toissijaista perimystä koskeviin kysymyksiin. Pesäosuuksien määrääminen ja PK 3:3.1:n vastikenormi saivat näin osakseen selvästi laajemman käsittelyn kuin mitä olin alun perin ajatellut. Samalla tämä suppeahkoksi tarkoittamani tutkimus kasvoi nykyisiin, lähes 400 sivun mittoihin.

Professori *Urpo Kangas* ja OTK *Pekka Tuunainen* ovat lukeneet käsikirjoitukseni ja antaneet siitä hyödyllisiä kommentteja. Siitä heille kiitokset. Olennainen merkitys on ollut myös keskusteluilla, joita olen saanut käydä oikeusneuvos *Pertti Välimäen* ja dosentti *Janne Kaiston* kanssa. Kiitän myös Suomalaista Lakimiesyhdistystä siitä, että se on ottanut teoksen julkaistavakseen. VT, FM *Sami Sarvilinna* on kääntänyt tutkimuksen englanninkielisen tiivistelmän. Kiitän häntä ripeästä ja ammattitaitoisesta suorituksesta.

Helsingissä, yksityisoikeuden laitoksella, joulukuun 6. päivänä 2005

Tapani Lohi

Sisältö (pääkohdat)

ALKUSANAT V
SISÄLTÖ (PÄÄKOHDAT) VII
SISÄLTÖ IX
LÄHTEET XV
LYHENTEITÄ XXVII

1 JOHDATUS TEOKSEN AIHEPIIRIIN 1

2 PÄÄASIOITA PESÄNJAOSTA 23

3 VASTIKE JA PESÄOSUUKSIEN MÄÄRÄÄMINEN 69

4 PALAUTUSVASTUUN SYNTYEDELLYTYKSET 129

5 PALAUTUSVASTUUN SISÄLLÖSTÄ 189

6 PALAUTUSVAATEEN TOTEUTTAMISESTA 237

7 PALAUTUSVASTUUN MÄÄRÄÄMINEN JA PESÄNJAKO 275

8 USEAN LAHJANSAAJAN VASTUU 297

9 LAHJANSAAJANA TOISSIJAINEN PERILLINEN 327

10 PK 3:3.2 JA LAHJANSAAJAN MUUT VASTUUT 349

11 LAHJAN PALAUTUSVAADE JA SIVULLISSUOJA 373

12 YHTEENVETOA JA NÄKÖKOHTIA DE LEGE FERENDA 387

SUMMARY 395
OIKEUSTAPAUSHAKEMISTO .....
ASIAHAKEMISTO .....

Sisältö

ALKUSANAT V
SISÄLTÖ (PÄÄKOHDAT) VII
SISÄLTÖ IX
LÄHTEET XV
LYHENTEITÄ XXVII

1 JOHDATUS TEOKSEN AIHEPIIRIIN 1
1.1 Ongelmasta 1
1.2 Eri etutahoista ja heidän intresseistään 4
1.2.1 Yleistä 4
1.2.2 Lahjansaaja (Y) 5
1.2.3 P:n toissijaiset perilliset (X) 7
1.2.4 Lesken oikeudenomistajat 9
1.2.5 Eloonjäänyt puoliso (L) 10
1.2.6 Ensin kuollut puoliso (P) 12
1.3. Terminologiasta 14
1.4. Tutkimuksen lähdeaineisto 15
1.4.1 Kotimaiset lähteet 15
1.4.2 Ruotsalainen aineisto 17
1.4.3 Tanskan ja Norjan oikeus 18
1.5. Teoksen rakenne 20

2 PÄÄASIOITA PESÄNJAOSTA 23
2.1 Johdannoksi 23
2.2 Pesänjakoa koskevien säännösten soveltamisalasta 24
2.2.1 Puoliso PK 3:1:ssä tarkoitettuna perillisenä 24
2.2.2 Testamenttiin perustuva toissijainen perimys (PK 12:1) 29
2.3 Toissijaisten perillisten pesäosuuden määräytyminen – yleisiä lähtökohtia 30
2.4 Suhteellinen pesäosuus 33
2.5 Arvomääräinen pesäosuus 39
2.5.1 Laskelman pohjana leskeltä jääneet vaarat 39
2.5.2 Lesken ja kuolinpesän velat 40
2.5.3 Ensin kuolleen puolison velat 44
2.5.4 Lesken muiden oikeudenomistajien perhe- ja jäämistöoikeudelliset vaateet 49

2.5.5 Pesän vaurastuminen ja vastike 55
2.5.6 Ennakkoperinnöt 57
2.6 Esinekohtaiset pesäosuudet 59
2.7 PK 3 luvun mukaisesta jaosta toimituksena 62
2.8 Perillistahojen sisäiset jaot perintöoikeuden lopullisina toteuttajina 63
2.9 Lesken eläessä toimitettavasta jaosta 66

3 VASTIKE JA PESÄOSUUKSIEN MÄÄRÄÄMINEN 69
3.1 Johdannoksi 69
3.2 Vastikkeen antamisen edellytykset 70
3.2.1 Lähtökohtia 70
3.2.2 Käyttäytyminen huonontanut olennaisesti lesken varallisuustilaa 71
3.2.3 Käyttäytymisen sopimattomuus vastikkeen edellytyksenä 74
3.2.4 Alihintaisista kaupoista vastikeperusteena 82
3.2.5 Vastikkeettomat käyttöoikeudet ja PK 3:3.1 86
3.3 Vastikeoikeuden laskennallinen toteuttaminen 88
3.3.1 Pääsäännöt 88
3.3.2 Vastike ja arvonmääritys 90
3.3.3 Lesken ylivelkaisuuden merkityksestä 96
3.3.4 Vastike ja pesän vaurastuminen 102
3.4 Kaksi erityiskysymystä 106
3.4.1 Ennakkoperintö vastikeperusteena 106
3.4.2 Perinnöstä tai tasingosta luopuminen vastikeperusteena 110
3.4.2.1 Johdannoksi 110
3.4.2.2 Perinnöstä luopuminen ja PK 3:3.1 111
3.4.2.3 Vertailukohtana tasingosta luopuminen 113
3.4.2.4 Muut jäämistödisponoinnit kuin perinnöstä luopuminen 115
3.5 Vastikevaatimukset ja jako. Individuaaliperiaate vai perillistahon kollektiivinen suoja? 117
3.6 Toissijaiselle perilliselle annettu lahja vastikeperusteena ... 123

4 PALAUTUSVASTUUN SYNTYEDELLYTYKSET 129
4.1 Lähtökohtia 129
4.2 PK 3:3.2:ssa tarkoitetusta lahjasta 132
4.2.1 Johdannoksi 132
4.2.2 Lahjoittamistarkoituksen merkityksestä 134

4.2.3 Passiivisuudesta johtuvat oikeudenmenetykset vastikeperusteena 139
4.2.4 Välillisten varallisuudensiirtojen ongelmasta 141
4.3. Vastiketunnusmerkistön täyttyminen ja PK 3:3.2 147
4.4 Pesän riittämättömyys palautusvastuun syntyedellytyksenä 150
4.4.1 Kriteerin sisällöstä 150
4.4.2 Milloin lahja loukkaa toissijaisia perillisiä? 153
4.5 Lahjansaajan vilpillinen mieli palautusvastuun syntyedellytyksenä 155
4.5.1 Johdannoksi 155
4.5.2 Oikeusjärjestyksen sisältöä koskevan tiedon merkityksestä 159
4.5.3 Muiden tietojen merkityksestä 164
4.5.3.1 Yleisiä näkökohtia 164
4.4.3.2 Lahjanantajan sukulaissuhteet 165
4.5.3.3 Luovutuksen lahjanluonteisuus 168
4.5.3.4 Lahjoituksen loukkaavuus 169
4.5.4 Vilpillisen mielen määräytymisen ajankohta 173
4.6 Testamenttiin perustuvan toissijaisen perimyksen erityiskysymyksiä 178
4.6.1 Johdannoksi 178
4.6.2 Lahjansaajan asemaa parantavat määräykset 180
4.6.3 Palautusvastuun uhkaa lisäävät määräykset 183

5 PALAUTUSVASTUUN SISÄLLÖSTÄ 189
5.1 Tarkastelun lähtökohtia. 189
5.2 Lesken pesälle tehtävä suoritus 195
5.2.1 Pääsääntönä lahjan luontaispalautus 195
5.2.2 Onko kaiken palauttamisen säännöstä mahdollista poiketa? 201
5.2.3 Voiko lahjansaaja palauttaa surrogaatin? 203
5.3 Toissijaisille perillisille suoritettava täydennys 207
5.4 Lahjansaajan velvollisuus korvata omaisuuden arvo 210
5.4.1 Arvonmäärityksestä 211
5.4.2 Lahjaomaisuuden menettämisen ongelmasta 214
5.4.3 Vastuu arvon alentumisesta 217
5.5 Tuoton, koron ja hyödyn korvaamisesta 219
5.6. Lahjansaajalle syntyneiden kustannusten korvaaminen 222
5.6.1 Johdannoksi 222
5.6.2 Tarpeelliset kustannukset 224
5.6.3 Hyödylliset kustannukset 225

5.7 Palautusvastuun sovittelusta 229
5.7.1 Voidaanko palautusvastuuta sovitella? 229
5.7.2 Sovitteluharkinnassa huomioon otettavia näkökohtia 231

6 PALAUTUSVAATEEN TOTEUTTAMISESTA 237
6.1 Määräajassa nostettu kanne palautusvastuun syntyedellytyksenä 237
6.1.1 Sääntelyn yleiskuvaus 237
6.1.2 Luvun sisällöstä 240
6.2 Kanneoikeuden käyttämisestä 241
6.2.1 Toissijaisten perillisten vai lesken pesän hyväksi ajettava kanne? 241
6.2.2 Kanteen ajaminen ja toissijaisten perillisten keskinäiset suhteet 243
6.3 PK 3:3.2-kanteen sisällöstä 246
6.4 Kannemääräaikaa koskevia tulkintaongelmia 250
6.4.1 Perunkirjoituksesta luettava vuoden määräaika 250
6.4.2 Kymmenen vuoden määräaika 252
6.4.3 Kanneajan ylitys ja perilliseen kohdistetut oikeudenloukkaukset 254
6.4.4 Kanteen nostamisen aikaisin mahdollinen ajankohta 258
6.5 Palautusvaateesta luopuminen oikeuden lakkaamisperusteena 262
6.6 Kanneoikeuden siirtymisestä 266

7 PALAUTUSVASTUUN MÄÄRÄÄMINEN JA PESÄNJAKO 275
7.1 Lähtökohtia 275
7.2 Pesänjako toimitettu ennen palautusvastuuprosessia 276
7.3 Palautusvastuuprosessin aikana toimitettavasta jaosta 280
7.3.1 Johdannoksi 280
7.3.2 Vastaisen pesänjaon lopputulokseen sidottu tuomio 281
7.3.3 Palautusvastuujutun lepäämään jättäminen 286
7.3.4 Tuomioistuimen suorittama laskennallinen jako 290
7.3.5 Yhteenvetoa 295

8 USEAN LAHJANSAAJAN VASTUU 297
8.1 Johdannoksi 297
8.2 Vastuunjako vai lahjansaajien rinnakkainen vastuu? 300

8.3 Lahjansaajien keskinäinen vastuunjako 303
8.4 Toissijaisten perillisten ja lahjansaajan välinen suhde: ositeltu vai solidaarinen vastuu? 308
8.5 Lahjansaajien keskinäisen vastuunjaon toteutuminen 316
8.6 Onko solidaarinen vastuu ensisijaista vai toissijaista? 323

9 LAHJANSAAJANA TOISSIJAINEN PERILLINEN 327
9.1 Ongelmasta 327
9.2 Lahjansaajaperillisen oikeudesta PK 3:3.2-suoritukseen 328
9.3 Lahjansaajaperillisen palautusvastuusta 334
9.3.1 Johdannoksi 334
9.3.2 XY ainoa palautusvelvollinen 336
9.3.3 Useita palautusvelvollisia 342

10 PK 3:3.2 JA MUUT PALAUTUSVASTUUNORMIT 349
10.1 Ongelmasta. 349
10.2 PK 3:3.2 ja konkurssitakaisinsaanti 350
10.2.1 Johdannoksi 350
10.2.2 PK 3:3.2-palautusvastuun vaikutus takaisinsaantivastuuseen 351
10.2.3 Takaisinsaannin vaikutus PK 3:3.2-vastuuseen 355
10.2.3.1 Pääsääntö 355
10.2.3.2 Takaisinsaannin huomioon ottaminen PK 3:3.2-prosessissa 356
10.2.3.3 Takaisinsaantiuhan merkityksestä 359
10.2.4 Lahjansaajan oikeus vaatia PK 3:3.2-suorituksen palauttamista 360
10.3 PK 3:3.2 ja lakiosan täydennys 365
10.4 PK 3:3.2 ja avio-osan täydennys (AL 40a §) 370

11 LAHJAN PALAUTUSVAADE JA SIVULLISSUOJA 373
11.1 Suoja lahjansaajan velkojia kohtaan 373
11.2 Suoja lahjansaajan seuraajia kohtaan 376
11.3 Suoja lahjansaajan oikeudenomistajia kohtaan 380
11.4 Palautusvaade ja ensin kuolleen puolison velkojat 382

12 YHTEENVETOA JA NÄKÖKOHTIA DE LEGE FERENDA 387

SUMMARY 395
OIKEUSTAPAUSHAKEMISTO 401
ASIAHAKEMISTO 403

Lähteet

Sulkeissa oleva vuosiluku on teoksen painovuosi.

Aarnio 1967
Aarnio, Aulis: Perillisen oikeusasemasta (1967).

Aarnio 1967a
Aarnio, Aulis: Ennakkoperintö. Suomen lakimiesliiton XVIII lakimiespäivien pöytäkirjat (1967) s. 18–29.

Aarnio 1971
Aarnio, Aulis: Luentoja perintöoikeudesta II (1971).

Aarnio 1974
Aarnio, Aulis: Perintöoikeus (1974).

Aarnio 1978
Aarnio, Aulis: Lakiosa ja testamentti. Teoksessa: Uusinta jäämistöoikeutta. Lakimiesliiton koulutuskeskuksen julkaisuja (1978) s. 16–32.

Aarnio 1989
Aarnio, Aulis: Laintulkinnan teoria (1989).

Aarnio LM 1996
Aarnio, Aulis: Arvostelu teoksesta Välimäki, Pertti: Osituksen sovittelu. LM 1996 s. 513–522.

Aarnio – Helin 1992
Aarnio, Aulis – Helin, Markku: Suomen avioliitto-oikeus. Kolmas, uudistettu painos (1992).

Aarnio – Kangas I 1999
Aarnio, Aulis – Kangas, Urpo: Suomen jäämistöoikeus I. Neljäs, uudistettu painos (1999).

Aarnio – Kangas II 2000
Aarnio, Aulis – Kangas, Urpo: Suomen jäämistöoikeus II. Kolmas, uudistettu painos (2000).

Aarnio – Savolainen JFT 1968
Aarnio, Aulis – Savolainen, Matti: Erään selitysteoksen herättämiä perintökaaren tulkintaongelmia. JFT 1968 s. 214–256.

Agell SvJT 1990
Agell, Anders: Den nya arvsrätten och metoderna för dess tolkning. SvJT 1990 s. 1–53.

Agell 1996
Agell, Anders: Testamentsrätt (1996).

Agell 2004
Agell, Anders: Äktenskap, samboende och partnerskap. Tredje upplagan (2004).

Arnholm 1978
Arnholm, Carl Jakob: Almindelig obligasjonsrett. 2. utgave 2. upplag (1978).

Augdahl TfR 1968
Augdahl Per: Det gjensidige testament – en arverettslig uting? TfR 1968 s. 529–551.

Aure DL 1970
Aure, Erkki: Milloin lahja on täytetty. DL 1970 s. 171–201.

Aurejärvi 1984
Aurejärvi, Erkki: Tasinko osituksessa ja vastaava tasoitus avoliiton päättyessä. Teoksessa: Juha Pöyhönen (toim.), Puolisoiden omaisuuden ositus ja jako (1984) s. 133–166.

Aurejärvi – Hemmo 1998
Aurejärvi, Erkki – Hemmo, Mika: Velvoiteoikeuden oppikirja. 2. painos. (1998).
Aurejärvi – Hemmo 2004
Aurejärvi, Erkki – Hemmo, Mika: Luotto-oikeuden perusteet (2004).
Beckman – Höglund
Beckman, Nils – Höglund Olle: Svensk famijerättspraxis. Nordstedts laghandböcker. Supplement 21 (2002).
Bengtsson SvJT 1962
Bengtsson, Bertil: Om gåvobegreppet i civilrätten. SvJT 1962 s. 689–708.
Bengtsson 1977
Bengtsson, Bertil: Särskilda avtallstyper I. Andra upplagan (1977).
Boström JT 1995–96
Boström, Viola: Efterlevande makes rätt att testamentariskt förfåga över egendom som innehas med fri förfoganderätt – anledning att se över gamla testamenten. JT 1995–96 s. 806–815.
Bramsjö 1950
Bramsjö, Sven: Om avtals återgång. En studie över innehållet i återgångspåföljden (1950).
Danielsen 2005
Danielsen, Svend: Arveloven med kommentarer. 5. udgave (2005).
Eckhoff 1945
Eckhoff, Torstein: Rettskraft (1945).
Ehdotus 1935
Ehdotus perintö- ja testamenttilainsäädännön uudistamiseksi perusteluineen. Lainvalmistelukunnan julkaisuja 1935:2.
Ekelöf – Bylund – Boman 1994
Ekelöf, Per Olof – Bylund, Torleif – Boman, Robert: Rättegång. Tredje häftet (III). 6 upplagan (1994).
Eriksson SvJT 1989
Eriksson, Anders: Några problem med anknytning til 1987 års familjerättsreform. SvJT 1989 s. 321–335.
Eriksson SvJT 1990
Några ytterligare synpunkter på tillämpningsfrågor med anknytning till 1987 års familjerättsreform. SvJT 1990 s. 268–283.
Eriksson 2003
Några frågor med anknytning till ärvdabalkens regler om efterarv. Teoksessa: Familjerättsliga studier. Vänbok till Åke Salden (2003) s. 63–79.
Esitysehdotus 1938
Ehdotus hallituksen esitykseksi eduskunnalle perintölaiksi sekä siihen liittyvä lainvalmistelukunnan mietintö. Lainvalmistelukunnan julkaisuja 1938:5.
Godenhielm DL 1952
Godenhielm, Berndt: Successions-rättsliga spörsmål III. DL 1952 s. 164–176.
Godenhielm JFT 1956
Godenhielm Berndt: Värdering av arvejordsvederlag. JFT 1956 s. 37–69.
Gottberg-Talve 1990
Gottberg-Talve, Eva: Jäämistöoikeuden perusteet. Neljäs muuttumaton painos (1990).
Gottberg DL 1992
Gottberg, Eva: Perinnöstä luopumisesta sijaantuloperillisten, vajaavaltaisen perillisen ja luopujan aviopuolison näkökulmasta. DL 1992 s. 923–940.
Gottberg LM 1993
Gottberg, Eva: Arvostelu teoksesta Kangas, Urpo: Lahja. LM 1993 s. 1265–1268.

Hakulinen LM 1941
Hakulinen, Y. J.: Perillisen lakiosa. LM 1941 s. 227–252.
Hakulinen JFT 1963
Hakulinen, Y. J.: Kritik av förslaget till ny 40a § äktensskapslagen. JFT 1963 s. 320–331.
Hakulinen 1964
Hakulinen Y. J.: Familjerätt (1964).
Hakulinen 1965
Hakulinen Y. J: Velkakirjalaki. Toinen täydennetty painos (1965).
Hakulinen 1965a
Hakulinen Y. J: Velvoiteoikeus I. Toinen, laajennettu painos (1965).
Halila, Heikki BLF 2004
Halila, Heikki: Oikeuserehdys ja tilanneherkkä sopimuslainoppi. BLF 2004 s. 25–47.
Halila, Jouko 1955
Halila, Jouko: Todistustaakan jaosta silmällä pitäen erityisesti varallisuusoikeudellisia oikeussuhteita (1955).
Halila, Jouko 1987
Halila, Jouko: Lahjan peräyttäminen velkojien hyväksi. Teoksessa: Juhlajulkaisu Matti Ylöstalo (1987) s. 91–105.
Havansi 1992
Havansi, Erkki: Esinevakuusoikeudet. Toinen, uudistettu painos (1992).
Havansi 1992a
Havansi, Erkki: Suomen konkurssioikeus. Kolmas, uudistettu painos (1992).
Havansi 1994
Havansi, Erkki: Uusi turvaamistoimilainsäädäntö selityksineen. Toinen, uudistettu painos (1994).
Havansi 2002
Havansi, Erkki: Ulosotto-oikeus. Teoksessa: Risto Koulu – Erkki Havansi – Johanna Niemi-Kiesiläinen, Insolvenssioikeus (2002) s. 305–436.
Havansi 2004
Havansi, Erkki: Määräajat ja oikeudenkäynti (2004).
HE 37/1948
Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi perintökaaren 17 luvun muuttamisesta.
HE 225/1982
Hallituksen esitys Eduskunnalle perintökaaren muuttamisesta.
HE 102/1990
Hallituksen esitys Eduskunnalle takaisinsaantia konkurssipesään koskevaksi lainsäädännöksi.
HE 120/1994
Hallituksen esitys Eduskunnalle maakaareksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.
HE 187/2002
Hallituksen esitys Eduskunnalle velan vanhentumista ja julkista haastetta koskevan lainsäädännön uudistamisesta.
HE 14/2004
Hallituksen esitys Eduskunnalle perintökaaren velkavastuusäännöstön muuttamisesta ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.
HE 13/2005
Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi ulosottolain muuttamisesta ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.
Helin 1984
Helin, Markku: Avio-oikeus ja sen suoja. Teoksessa: Puolisoiden omaisuuden ositus ja jako (1984) s. 1–62.

Helin JFT 1986
Helin, Markku: PK 3:1a ja jäämistöoikeuden järjestelmä. JFT 1986 s. 177–190.
Helin LM 1993
Helin, Markku: Oikeustapauskommentti KKO 1992:21. LM 1992 s. 1341–1346.
Helin DL 1997
Helin, Markku: Puolisoiden yhteisen omaisuuden jakamisesta osituksessa. DL 1997 s. 564–571.
Helin LM 2000
Helin, Markku: Oikeustapauskommentti 1999:104. LM 2000 s. 111–121.
Helin LM 2000a
Helin, Markku: Millainen päätelmä on kehäpäätelmä? Keskustelua tapauksesta KKO 1999:104. LM 2000 s. 593–596.
Helin LM 2002
Testamentin muoto. LM 2002 s. 1153–1167.
Hellner 1950
Hellner, Jan: Om obehörig vinst särskilt utanför kontraktsförhållanden (1950).
Hemmo 1994
Hemmo, Mika: Vahingonkorvauksen määräytymisestä sopimussuhteissa (1994).
Hemmo 1996
Hemmo, Mika: Vahingonkorvauksen sovittelu ja moderni korvausoikeus (1996).
Hemmo 1998
Hemmo, Mika: Sopimus ja delikti (1998).
Hemmo 2001
Hemmo, Mika: Pankkioikeus (2001).
Hemmo I 2003
Hemmo Mika: Sopimusoikeus I. Toinen, uudistettu painos (2003).
Hemmo II 2003
Hemmo, Mika: Sopimusoikeus II. Toinen, uudistettu painos (2003).
Hessler 1973
Hessler, Henrik: Allmän sakrätt (1973).
Håstad 1996
Håstad, Torgny: Sakrätt avseende lös egendom. Sjätte, omarbetade upplagan (1996).
Höglund JT 1995–96
Höglund, Olle: Ny arvsrätt för efterlevande make. JT 1995–96 s. 989–995.
Jokela, Antti 2003
Jokela, Antti: Oikeudenkäynti II. 2. painos (2003).
Jokela, Marjut 2004
Jokela, Marjut: Yhteisvastuun hajaantuminen, kun velka vanhentuu yhden velallisen osalta. Teoksessa: Eva Tammi-Salminen (toim.), Omistus, sopimus, vaihdanta. Juhlakirja Leena Kartiolle (2004) s. 29–47.
Jokela – Kartio – Ojanen 2004
Jokela, Marjut – Kartio, Leena – Ojanen, Ilmari: Maakaari. Kolmas, uudistettu painos (2004).
Kaisto LM 1996
Kaisto, Janne: Sääntely- ja sovittelukohtuudesta sivullissuojaoikeudessa. LM 1996 s. 447–467.
Kaisto 1997
Kaisto, Janne: ”Tiesi tai olisi pitänyt tietää” (1997).
Kaisto DL 1997
Kaisto, Janne: Oikeudeton luovutus ja palautusvastuu. DL 1997 s. 218–240.

Kaisto 2001
Kaisto, Janne: Sopimusvapaus, laki ja maksusuoja (2001).
Kaisto 2004
Kaisto, Janne. Velkojasuoja välihenkilön konkurssissa (2004).
Kaisto BLF 2004
Kaisto, Janne: Luovutuksen pätemättömyys ja saantosuoja. BLF 2004 s. 95–133.
Kangas 1982
Kangas, Urpo: Lesken oikeudellinen asema (1982).
Kangas DL 1984
Kangas, Urpo: Pesänjakajan toimivallasta. DL 1984 s. 143–168.
Kangas 1987
Kangas, Urpo: Uskottu mies holhousoikeuden järjestelmässä (1987).
Kangas 1993
Kangas, Urpo: Lahja (1993).
Kangas 1995
Kangas, Urpo: Suomen henkivakuutusoikeus (1995).
Kangas DL 1997
Kangas, Urpo: Yhteisen omaisuuden jakaminen toimitusosituksessa ja toimituserottelussa. DL 1997 s. 2–16.
Kangas LM 1998
Kangas, Urpo: Kaikella on aikansa. LM 1998 s. 1079–1088.
Kangas KKO II 1998
Kangas, Urpo: Oikeustapauskommentti KKO 1998:139. Teoksessa: KKO:n ratkaisut kommentein II 1998 s. 375–380.
Kangas KKO II 2003
Kangas, Urpo: Oikeustapauskommentti KKO 2003:96. Teoksessa: KKO:n ratkaisut kommentein II 2003 s. 294–301.
Kangas 2005
Kangas, Urpo: Kaavoitus, ositus ja perinnönjako. Teoksessa: Kaavoitus, rakentaminen, varallisuus. Juhlajulkaisu Vesa Majamaa (2005) s. 147–161.
Kangas BLF 2005
Kangas, Urpo: Määräaikaan sidotut kanteet perhevarallisuusoikeudessa ja kanteenmuutoskielto. BLF 2005 s. 251–294.
Kartio OTJP 1997
Kartio, Leena: Sopimus ja kolmas. OTJP 1997 s. 152–163.
Kartio 2001
Kartio, Leena: Esineoikeuden perusteet. 2., uudistettu painos (2001).
KKO:n lausunto 1941
Korkeimman oikeuden lausunto esitysehdotuksesta perintölaiksi 1.11.1941.
KKO:n lausunto 1949
Korkeimman oikeuden lausunto lakivaliokunnan jaoston laatimasta ehdotuksesta 31.10.1949 (lausunto ja jaoston ehdotus ovat Lakivaliokunnan mietinnön 18/1950 liitteinä).
Kivimäki – Ylöstalo 1973
Kivimäki, T. M. – Ylöstalo, Matti: Suomen siviilioikeuden oppikirja. Yleinen osa. Kolmas, uudistettu painos (1973).
KM 1936:1
Ehdotus velkakirjalaiksi (1936).
KM 1975:84
Perintöoikeuskomitean mietintö (1975).

Koulu OTJP 1994
Koulu, Risto: Sähköisen rahan yksilöinnin perusteista – esimerkkinä luotonvälitys. OTJP 1994 s. 163–228.
Koulu 1997
Koulu, Risto: Muutoksenhaku ulosotossa (1997).
Koulu 1999
Koulu, Risto: Palautus- ja korvausvastuu konkurssitakaisinsaannissa (1999).
Koulu KKO II 2003
Koulu, Risto: Oikeustapauskommentti KKO 2003:112. Teoksessa: KKO:n ratkaisut kommentein II 2003 s. 425–429.
Koulu 2004
Koulu, Risto: Uusi konkurssilaki (2004).
Kurkela 1965
Kurkela, Pentti: Oikeudesta perintöön, erityisesti silmällä pitäen puolison perintöoikeutta. Suomen lakimiesliiton XVI lakimiespäivien pöytäkirjat (1965) s. 18–32.
Kyläkallio 1965
Kyläkallio, Juhani: Määräosainen yhteisomistus (1965).
Lager 1972
Lager, Irma: Tuomiopurun edellytyksistä siviili- ja hallintoprosessissa (1972).
Lappalainen I 1995
Lappalainen, Juha: Siviiliprosessioikeus I (1995).
Lappalainen II 2001
Lappalainen, Juha: Siviiliprosessioikeus II (2001).
LaVM 18/1950
Lakivaliokunnan mietintö 18/1950 hallituksen esityksen 37/1948 johdosta. 1950 Vp.
Lego Andersen 1988
Lego Andersen, Eigil: Gavebegrebet. Gavereglerne og deres anvendelsesområde (1988).
Leppänen DL 1994
Leppänen, Tatu: Oikeusvoimasta ja velkojien suojasta. DL 1994 s. 259–276.
Lennander 2004
Lennander, Gertrud: Återvinning i konkurs. Tredje omarbetade upplagan (2004).
Lind 2002
Lind, Göran: Det nya svågerskaparvet enligt ÄB 3:8. Teoksessa: Festskrift till Gösta Walin (2002) s. 333–378.
Lindhagen – Lind 1939
Lindhagen, Arthur – Lind, Erik: Arvslagen jämpte dithörande författningar med förklaringar. Andra upplagan ombesörjd av Erik Lind (1939).
Lohi 1993
Lohi, Tapani: Puolisoiden yhteisomistus ja velkojat (1993).
Lohi LM 1994
Lohi Tapani: Voiko täyttämätön lahjanlupaus olla ennakkoperintöä? LM 1994 s. 1067–1077.
Lohi DL 1995
Lohi, Tapani: Lakiosien laskemisesta ylivelkaisessa kuolinpesässä. DL 1995 s. 99–113.
Lohi DL 1995a
Lohi, Tapani: PK 20:9c:n mukaisesta vilpittömän mielen suojasta. DL 1995 s. 945–967.
Lohi LM 1996
Lohi, Tapani: Puolisoiden väliset lahjat ja rintaperillisen lakiosa. LM 1996 s. 632–652.

Lohi 1997
Lohi, Tapani: Perusasioita ennakkoperinnöstä ja lakiosasta. Teoksessa: Pekka Timonen (toim.), Kirjoituksia ja keskeistä oikeuskäytäntöä perhe- ja jäämistöoikeudesta (1997) s. 131–154.
Lohi DL 1997
Lohi, Tapani: Lakiosaoikeuden toteuttamisesta perinnönjaossa DL 1997 s. 819–832.
Lohi 1998
Lohi, Tapani: Vastuu kuolleen henkilön velasta I. Jäämistöomaisuuden arvoon rajoittuva vastuu (1998).
Lohi 1999
Lohi, Tapani: Ennakkoperinnöstä (1999).
Lohi 1999a
Lohi, Tapani: Jäämistöoikeudellisen velkavastuun pääkohtia. Teoksessa: Tapani Lohi – Pertti Välimäki, Pesänselvityksen ongelmakohtia (1999) s. 137–190.
Lohi LM 1999
Lohi, Tapani: Kaupan kohteen piilevä virhe ja hinnanalennuksen sovittelu. LM 1999 s. 43–59.
Lohi LM 2000
Lohi, Tapani: Lesken eläessä toimitettava jako (PK 3:5a) ja eloonjääneen puolison tasinkoprivilegi. – KKO:n ratkaisun 1999:104 arviointia. LM 2000 s. 537–546.
Lohi 2003
Lohi, Tapani: Ositus, tasinko ja sivullissuoja (2003).
Lohi DL 2004
Lohi, Tapani: Avio-oikeus ja kuolinpesän osakkuus. DL 2004 s. 618–641.
Lohi 2005
Lohi, Tapani: Perintökaaren velkavastuu-uudistus ja kuolinpesän osakkaiden henkilökohtainen velkavastuu. Teoksessa: Kaavoitus, rakentaminen, varallisuus. Juhlajulkaisu Vesa Majamaa (2005) s. 243–264.
Lohi BLF 2005
Lohi, Tapani: Lakiosan täydennys ja takaisinsaanti. BLF 2005 s. 341–369.
LVK 1955:1
Ehdotus hallituksen esitykseksi eduskunnalle perintö- ja testamenttilaiksi.
LVK 1959:4
Ehdotus hallituksen esitykseksi eduskunnalle perintölainsäädännön uudistamisesta.
Lødrup TfR 1984
Lødrup, Peter: Gjenlevende ektefellers råderett over det uskftede bo. TfR 1984 s. 213–253.
Lødrup 1999
Lødrup, Peter: Arverett. 4. utgave (1999).
Lødrup 2003
Lødrup, Peter: Nordisk arverett (2003).
Mikkola 2000
Mikkola, Tuulikki: Lesken asema jäämistö- ja vero-oikeudessa (2000).
Mäki-Petäjä-Leinonen 2003
Mäki-Petäjä-Leinonen, Anna: Dementoituvan henkilön oikeudellinen asema (2003).
Männistö LM 2004
Männistö, Jarkko: Oikeustapauskommentti KKO 2003:112. LM 2004 s. 324–331.
Niemi 2002
Niemi, Matti: Maakaaren järjestelmä I. Kiinteistön kauppa ja muut luovutukset. Toinen, uudistettu painos (2002).

Niemi 2004
Niemi, Matti: Maakaaren järjestelmä II. Kirjaaminen ja lainhuudatus (2004).
Norri DL 1994
Norri, Matti: Leskeysaikana tapahtuneiden enennysten ja vähennysten huomioon ottaminen jaettaessa perintö lapsettomien aviopuolisoiden jälkeen. DL 1994 s. 706–709.
Norri 2005
Norri, Matti: Perintö ja testamentti. Käytännön käsikirja. Neljäs, uudistettu painos (2005).
Nørgaard 1998
Nørgaard, Irene: Den legale arveret. Teoksessa: Irene Nørgaard – Jørgen Nørgaard – Peter Vesterdorf, Arveret. 3. Udgave 1998 s. 9–109.
OM 2004:6
Perintökaaren uudistamistarpeet. Oikeusministeriön työryhmämietintöjä 2004:6.
Portin JFT 1955
Portin, Göran: Värdering av vederlag vid avvittring. JFT 1955 s. 405–415.
Prop. 1986/87:1
Regeringens proposition om äktenskapsbalk m.m.. Riksdagen 1986/87. 1 saml. Nr 1.
Puronen 1990
Puronen, Pertti: Lahjaverotuksen ala (1990).
Puronen 2004
Puronen, Pertti: Perintö- ja lahjaverotus. 8. uudistettu painos (2004).
Pöyhönen 1988
Pöyhönen, Juha: Sopimusoikeuden järjestelmä ja sopimusten sovittelu (1988).
Pöyhönen LM 1997
Pöyhönen, Juha: Kohti uutta varallisuusoikeutta. LM 1997 s. 527–560.
Pöyhönen 2000
Pöyhönen, Juha: Uusi varallisuusoikeus (2000).
Ramberg – Hultmark 2003
Ramberg, Jan – Hultmark Christine: Allmän avtalsrätt. Sjätte upplagan (2003).
Rapola 1951
Rapola, Marjos: Uusi lakiosasäännöstö (1951).
Rautiala 1950
Rautiala, Martti: Ositus (1950).
Rautiala 1957
Rautiala, Martti: Perillisen lakiosa (1957).
Rautiala 1967
Rautiala, Martti: Perintö ja testamentti (1967).
Rautiala 1968
Rautiala, Martti: Pesänselvitys ja perinnönjako. Toinen, lisätty painos (1968).
Rautiala 1975
Rautiala, Martti: Suomen avioliitto-oikeus. Viides, lisätty painos (1975).
Rautiala 1978
Rautiala, Martti: Lakiosan täydennyskanteen edellytyksiä. Teoksessa:Uusinta jäämistöoikeutta. Lakimiesliiton koulutuskeskuksen julkaisuja (1978) s. 11–15.
Rautio KKO II 2002
Rautio, Jaakko: Oikeustapauskommentti KKO 2002:94. Teoksessa: KKO:n ratkaisut kommentein II 2002 s. 254–261.
Rekola 1938
Rekola, Aarne: Saamisoikeuden vanhentuminen Suomen lain mukaan II (1938).

Rodhe 1956
Rodhe, Knut: Obligationsrätt (1956).
Rodhe 1986
Rodhe, Knut: Handbok i sakrätt (1986).
Roos JFT 1976
Roos, Ole: Dödsbo – vem är det? JFT 1976 s. 427–455.
Roos JFT 1982
Roos, Ole: Avstående från arv – vem ärver? JFT 1982 s. 1–25.
Routamo – Ståhlberg 2000
Routamo, Eero – Ståhlberg, Pauli: Suomen vahingonkorvausoikeus. Neljäs, uudistettu painos (2000).
Räbinä DL 2003
Räbinä, Timo: Jäämistöosituksessa ja perinnönjaossa huomioon otettavat seikat verosuunnittelun kannalta. DL 2003 s. 38–53.
Saarenpää 1980
Saarenpää, Ahti: Tasajaon periaate (1980).
Saarenpää 1981
Saarenpää, Ahti: Pesänselvittäjä ja pesänjakaja (1981).
Saarenpää 1981a
Saarenpää, Ahti: Teesejä ennakkoperinnöstä. Teoksessa: Perintö ja vero-oikeutta. Lakimiesliiton koulutuskeskuksen julkaisuja (1981) s. 50–62.
Saarenpää 1982
Saarenpää, Ahti: Aviopuolisoiden väliset sopimukset – avioehto, ositussopimus ja sopimusositus. Teoksessa: Avioliiton varallisuusoikeudellisia kysymyksiä (1982) s. 78–104.
Saarenpää 1984
Saarenpää, Ahti: Havaintoja puolison perintöoikeudesta toisen puolison kuoltua rintaperillisettä. Teoksessa: Puolisoiden omaisuuden ositus ja jako (1984) s. 189–238.
Saarenpää 1985
Saarenpää, Ahti: Inter vivos ja mortis causa. Näkökohtia kuoleman vaikutuksesta oikeustoimiin. Teoksessa: Juhlajulkaisu Simo Zitting (1985) s. 251–273.
Saarenpää 1985a
Saarenpää, Ahti: Pesänselvittäjän ja pesänjakajan tehtäviin ja toimivaltaan liittyviä kysymyksiä. Rovaniemen hovioikeuspiirin V tuomaripäivä 26.4.1985 s. 10–48.
Saarenpää 1989
Saarenpää, Ahti: Välitilojen ongelmia – näkökohtia osituksen ja perimyksen suhteista. Teoksessa: Artikla ry:n juhlajulkaisu (1989) s. 211–229.
Saarenpää 1992
Saarenpää, Ahti: Avioliittolain muutokset. Neljäs uudistettu painos (1992).
Saarenpää 1994
Saarenpää, Ahti: Perintö ja jäämistö (1994).
Saarenpää 2002
Saarenpää, Ahti: Toimitusosituksen peräyttäminen. Ennakkotapauksen KKO 2001:103 herättämiä ajatuksia. Pohjois-Suomen tuomarikoulun julkaisuja 1/2002. Yrjö Korhonen 70 v. juhlakirja (2002) s. 177–202.
Saarenpää DL 2004
Saarenpää, Ahti: Perinnönyhteys ja perinnön ennakko. DL 2004 s. 602–617.
Saarnilehto 1998
Saarnilehto, Ari: Tuottokorko ja esineoikeudellisen tuoton palautus. Teoksessa: Juhlajulkaisu Leena Kartio (1998) s. 289–297.

Saarnilehto 2005
Saarnilehto, Ari: Pääasiat velvoitteesta (2005).
Saldeen 1998
Saldeen, Åke: Arvsrätt (1998).
Savolainen LM 1967
Savolainen, Matti: Pesäosuuksien määräämisestä perintökaaren 3 luvun mukaan. LM 1967 s. 449–474.
Savolainen 1969
Savolainen, Matti: Puolison perintöoikeudesta (1969).
Savolainen 1979
Savolainen, Matti: Osituksen erilliskysymyksiä – tasingon antamista koskevat avioliittolain säännökset. Teoksessa: Avioliitto-oikeutta (1979) s. 52–82.
Savolainen JFT 1989
Savolainen, Matti: Efterlevande makes rätt till bostad I. JFT 1989 s. 254–278.
Savolainen JFT 1991
Savolainen, Matti: Makes arvsrätt och avvittring enligt äktenskapslagen I–II. JFT 1991 s. 242–262 ja s. 371–388.
Saxén 1975
Saxén, Hans: Skadeståndsrätt (1975).
SOU 1925:43
Lagberedningens förslag till revision av ärvdabalken II. Förslag till lag om arv.
SOU 1929:22
Lagberedningens förslag till revision av ärvdabalken III. Förslag till lag om testamente m.m.
SOU 1932:16
Lagberedningens förslag till revision av ärvdabalken IV. Förslag till lag om boutredning och arvskifte.
SOU 1954:6
Ärvdabalk. Förslag av Ärvdabalssakkunniga.
SOU 1970:75
Utsökningsrätt X. Konkursgrunderna, gäldenärens legitimation, återvinning, kvittning, solidariska skuldförhållande m.m. Förslag av lagberedningen.
Strøm Bull 1993
Strøm Bull, Kirsti: Avtaler mellom ektefeller (1993).
Taksøe-Jensen 1992
Taksøe-Jensen, Finn: Arveretten. 1. udgave, 4. oplag (1992).
Tammi-Salminen 2001
Tammi-Salminen, Eva: Sopimus, kompetenssi ja kolmas (2001).
Teleman 1985
Teleman, Örjan: Bodelning efter äktenskapsskilnad. Andra upplagan (1985).
Teleman 1998
Teleman, Örjan: Bodelning under äktenskap och vid skilsmässa. Tredje upplagan (1998).
Tepora 1984
Tepora, Jarno: Omistuksenpidätyksestä (1984).
Tepora EIF 1994
Tepora, Jarno: Sana-artikkeli ”Surrogaattiperiaate esineoikeudessa”. Encyclopædia Iuridica Fennica I. Varallisuus- ja yritysoikeus (1994) p. 797–798.
Tepora 2003
Tepora, Jarno: Johdatus esineoikeuteen (2003).

Tirkkonen II 1977
Tirkkonen, Tauno: Suomen siviiliprosessioikeus II. Toinen, uusittu painos, toim. Jouko Halila (1977).
Tottie 1990
Tottie, Lars: Äktensskapsbalken och promulgationslag mm. (1990).
Tuomisto 1993
Tuomisto, Jarmo: Tyyppipakosta aikaprioriteettiin (1993).
Tuomisto 2002
Tuomisto, Jarmo: Takaisinsaannista. Toinen, uudistettu painos (2002).
Unden 1995
Unden, Östen: Svensk sakrätt I. Lös egendom. Tionde upplagan (1995).
Unneberg 1990
Unneberg, Inge: Arveretten med dödsboskifte (1990).
Unneberg JV 1997
Unneberg, Inge: Gjenlevende ektefellers råderett over uskifteboet. JV 4/1997 s. 209–263.
Ussing 1950
Ussing, Henry: Aftaler på formuerettens område. Tredie udgave (1950).
Vinding Kruse, A. 1950
Vinding Kruse, A: Restitutioner. Et bidrag til undersøgelsen af berigelsegrundsætningen i dansk och fremmed ret (1950).
Välimäki 1995
Välimäki, Pertti: Osituksen sovittelu avioeroon perustuvassa toimitusosituksessa (1995).
Välimäki DL 1996
Välimäki, Pertti: Ositettavan omaisuuden ja sen arvon määrityksestä. DL 1996 s. 154–167.
Välimäki 1999
Pesänselvityshallinnon tehtävät kuolinpesässä. Teoksessa: Tapani Lohi – Pertti Välimäki, Pesänselvityksen ongelmakohtia (1999) s. 1–54.
Välimäki 2001
Välimäki, Pertti: Holhoustoimen pääpiirteet (2001).
Välimäki DL 2003
Välimäki, Pertti: Rooliperiaatteet toimitusosituksessa. DL 2003 s. 26–37.
Walin 1950
Walin, Gösta: Om separationsrätt efter surrogation. Teoksessa: Festskrift tillägnad Birger Ekeberg (1950) s. 532–554.
Walin 1975
Walin, Gösta: Separationsrätt (1975).
Walin 1987
Walin, Gösta: Materiell konkursrätt. Andra, omarbetade upplagan (1987).
Walin 1997
Walin, Gösta: Lagen om skuldebrev m.m. Andra, omarbetade upplagan (1997).
Walin I 2000
Walin, Gösta: Kommentar till ärvdabalken. Del I (1–17 kap). Femte, omarbetade upplagan (2000).
Walin II 2001
Walin, Gösta: Kommentar till ärvdabalken. Del II (18–25 kap). Fjärde, omarbetade upplagan (2001).
Welamsson 1961
Welamsson, Lars: Konkursrätt (1961).

Welamsson – Mellqvist 2003
Welamsson, Lars – Mellqvist Mikael: Konkurs. Tionde upplagan (2003).
Westring 1933
Westring, Hjalmar: Den nya giftermålsbalken jämte dithörande författningarna med förklaringar. Andra upplagan (1933).
Wirilander 1978
Wirilander, Juhani: Osituksen ongelmia. Teoksessa: Uusinta jäämistöoikeutta. Lakimiesliiton koulutuskeskuksen julkaisuja (1978) s. 154–176.
Wirilander LM 1980
Wirilander, Juhani: Arvostelu teoksesta Saarenpää, Ahti: Tasajaon periaate. LM 1980 s. 674–693.
Ylöstalo 1953
Ylöstalo, Matti: Testamentinmoitteesta (1953).
Ylöstalo 1954
Ylöstalo, Matti: Testamentin tulkinnasta (1954).
Zitting 1951
Zitting, Simo: Omistajanvaihdoksesta (1951).
Zitting 1956
Zitting, Simo: Saantosuoja irtaimisto-oikeudessa (1956).
Zitting 1989
Zitting, Simo: Sivullissuojasta varallisuusoikeudessa. 2. uudistettu painos (1989).
Zitting – Rautiala 1982
Zitting, Simo – Rautiala, Martti: Esineoikeuden oppikirja. Yleinen osa. 5. tarkastettu ja täydennetty painos (1982).

Lyhenteitä

AL	avioliittolaki (234/1929)
AO	avio-oikeuden alainen
ATL	laki arvo-osuustileistä (827/1991)
BLF	Business Law Forum (oikeustieteellinen aikakauskirja)
DL	Defensor Legis
EIF	Encyclopædia Iuridica Fennica. Suomalainen oikeustietosanakirja
EVL	laki elinkeinotulon verottamisesta (360/1968)
GB	giftermålsbalk (11.6.1920, Ruotsi)
HD	högsta domstolen (Ruotsi)
HE	hallituksen esitys
HO	hovioikeus
HolTL	laki holhoustoimesta (442/1999)
JFT	Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland
JT	Juridisk tidskrift
JulkHL	laki julkisesta haasteesta (729/2003)
JV	Jussens Venner (oikeustieteellinen aikakauskirja)
KHO	korkein hallinto-oikeus
KK	kauppakaari
KKO	korkein oikeus
KM	komiteamietintö
KonkL	konkurssilaki (120/2004)
KS	konkurssisääntö (9.11.1868)
L	leski, eloonjäänyt puoliso
LahjaL	lahjanlupauslaki (625/1947)
LM	Lakimies
LavM	lakivaliokunnan mietintö
LVK	lainvalmistelukunta
MaksujärjL	laki velkojien maksunsaantijärjestyksestä (1578/1992)
MK	maakaari (540/1995)
NJA	Nytt juridiskt arkiv (Ruotsi)
OikTL	laki varallisuusoikeudellisista oikeustoimista (228/1929)
OK	oikeudenkäymiskaari
OM	oikeusministeriö
OTJP	Oikeustiede–Jurisprudentia
OYL	osakeyhtiölaki (734/1978)
PerVL	perintö- ja lahjaverolaki (378/1940)
P	perittävä, ensin kuollut puoliso
PK	perintökaari (40/1965)
Prop.	Regeringens proposition (Ruotsi)
R	rintaperillinen
RPL	laki rekisteröidystä parisuhteesta (950/2001)
SOU	statens offentliga utredningar (Ruotsi)
SvJT	Svensk Juristtidning
TakL	laki takauksesta ja vierasvelkapanttauksesta (361/1999)

TakSL	laki takaisinsaannista konkurssipesään (758/1991)
TfR	Tidsskrift for Rettsvitenskap
TilisiirtoL	tilisiirtolaki (821/1999)
U	eloonjääneen puolison uusi aviopuoliso
UL	ulosottolaki (3.12.1895)
VahL	vahingonkorvauslaki (412/1974)
VanhA	asetus määräajasta velkomisasioissa sekä julkisesta haasteesta (9.11.1868)
VanhL	laki velan vanhentumisesta (728/2003)
VKL	velkakirjalaki (622/1947)
VO	avio-oikeudesta vapaa
vp.	valtiopäivät
XY	toissijaisen perillisen asemassa oleva lahjansaaja
ÄB	Ärvdabalken (12.12.1958, Ruotsi)
ÄktB	Äktenskapsbalken (14.5.1987, Ruotsi)

1 Johdatus teoksen aihepiiriin

1.1 ONGELMASTA

a) Vuoden 1965 perintökaaren mukanaan tuomista uudistuksista merkittävimpiä oli puolison perintöoikeutta koskeva sääntely. Vanhaa puhtaasti sukulaisperimyksen varaan rakentunutta järjestelmää, jossa eloonjääneen puolison turvana oli ainoastaan hänen avio-oikeutensa, ei enää pidetty sosiaalisesti oikeudenmukaisena eikä muutenkaan tyydyttävänä, vaan puolisoa katsottiin perustelluksi suojata myös jäämistöoikeudellisin etuuksin. Tarjolla olleista vaihtoehdoista valittiin lopulta puolisolle annettu perintöoikeus. Eloonjäänyt puoliso asetettiin perimysjärjestyksessä heti rintaperillisten jälkeen. Jos perittävältä ei jää rintaperillisiä, eloonjäänyt puoliso saa yksin koko perinnön (PK 3:1.1).[1]

Puolison perintöoikeutta säänneltäessä jouduttiin kiinnittämään huomiota myös ensin kuolleelta jääneiden toisen parenteelin perillisten, siis vanhempien ja heidän jälkeläistensä asemaan. Näitä lähisukulaisia ei haluttu jättää lopullisesti sivuun perinnöstä; eloonjääneen puolison hyväksi tapahtuvan perimyksen ei pitänyt siirtää omaisuutta lesken sukuun.[2] Päädyttiinkin järjestelmään, jossa puolison perintöoikeus ainoastaan lykkää toisen parenteelin perillisten oikeuden toteutumista. He saavat perintönsä vasta lesken kuoltua, lesken jättämästä omaisuudesta. Tämän vuoksi heitä kutsutaan usein toissijaisiksi perillisiksi. PK 3:1.2:sta ilmenevä pääsääntö on selvä: kun puolisonsa perinyt leski kuolee, puolet hänen omaisuudestaan menee ensin kuolleelta jääneille toissijaisille perillisille.

PK 3 lukuun otetuissa säännöksissä on jouduttu sovittamaan yhteen kahden tahon, lesken ja toissijaisten perillisten oikeudet. Tavoitteena on ollut yhtäältä

---

[1] Valitun ratkaisun taustalla olleista oikeuspoliittisista näkökohdista ja harkittavana olleista sääntelyvaihtoehdoista ks. lähemmin *SOU 1925:43* s. 154–161, *Ehdotus* 1935 s. 63–68, *Aarnio* 1974 s. 134–135 ja *Kangas* 1982 s. 29–49. Nykyjärjestelmän realistisina vaihtoehtoina pidettiin yhtäältä puolisolle annettua elinikäistä hallintaoikeutta ja toisaalta järjestelmää, jossa leski olisi perinyt puolisonsa yhdessä toisen parenteelin perillisten kanssa. Viimeksi mainittu oli harkinnassa mukana perintökaaren valmistelun loppuvaiheisiin asti; vielä 1955 annettu lainvalmistelukunnan ehdotus (*LVK 1955:1*) rakentui tämän yhteisperimysmallin pohjalle. Lopulta päädyttiin kuitenkin omaksumaan Ruotsissa jo vuodesta 1929 voimassa ollut yksinperimyksen varaan rakentunut sääntely.

[2] Lainvalmistelijat arvioivat, että ensin kuolleen puolison perillisten syrjäyttäminen olisi ollut vastoin yleistä oikeuskäsitystä. Ruotsalaiset lainvalmistelijat viittasivat tältä osin testamenttauskäytäntöön: puolisoiden keskinäisille testamenteille oli tyypillistä se, että omaisuus tuli lesken kuoltua jakaa kummankin puolison sukulaisten kesken. Toisen parenteelin perilliset syrjäyttävä järjestelmä olisi saanut aikaan myös sattumanvaraisuutta. Se, kumpi puolisoista kuolee ensin, olisi saanut perusteettoman suuren merkityksen perillispiirin määräytymisen kannalta. Näistä näkökohdista ks. *Ehdotus* 1935 s. 64 sekä *SOU 1925:43* s. 156–158.

turvata lesken elinolosuhteiden ennallaan säilyminen ja antaa hänelle riittävä taloudellinen toimintavapaus. Samalla on kuitenkin haluttu myös varmistaa, että toissijaisten perillisten oikeus saada perintönsä lesken kuoltua voisi reaalisesti toteutua. Pääpaino sääntelyssämme on pantu puolison eduille. Hän saa perimäänsä omaisuuteen omistusoikeuden ja voi paitsi käyttää sitä vapaasti myös disponoida siitä haluamallaan tavalla inter vivos. Myös lahjoitukset ovat rajoituksetta sallittuja. Toissijaisilla perillisillä ei ole lesken eläessä oikeudellisia mahdollisuuksia puuttua tämän toimiin, vähensivätpä ne omaisuutta kuinka huomattavasti tahansa. Eloonjääneen puolison kelpoisuutta onkin rajoitettu vain kuolemanvaraisoikeustoimien osalta. Leski ei voi testamentilla määrätä siitä, mikä on lain mukaan tuleva toissijaisille perillisille (PK 3:1.2).

Puolisolle jätetty lahjoittamisvapaus on omiaan vaarantamaan toissijaisten perillisten oikeuden toteutumisen. Jos lesken toteuttamiin lahjoituksiin ei millään tavoin puututtaisi, ensin kuolleen puolison perilliset voisivat helposti jäädä osattomiksi perinnöstä. Eloonjäänyt puoliso saattaisi antaa pois pääosan omaisuudestaan, eikä hänen kuoltuaan jäisi juuri jaettavaa. Ongelmaan onkin kiinnitetty huomiota PK 3 luvun säännöksissä. Lesken lahjoittamiskompetenssiin sinänsä puuttumatta on pyritty turvaamaan, ettei leski pääsisi disponoinneillaan tekemään tyhjiksi toissijaisten perillisten oikeuksia.

Perillisten suoja on toteutettu PK 3:3:een otetun kaksiportaisen sääntelyn avulla. Ensisijaisena keinona voidaan pitää heille lesken kuoltua toimitettavassa jaossa annettavaa *vastiketta*. Tämä tarkoittaa sitä, että toissijaisille perillisille kuuluvaa jako-osuutta määrättäessä pyritään laskennallisesti eliminoimaan lahjojen vaikutukset. Perillisille annetaan se, mitä he olisivat saaneet ilman lesken tekemiä lahjoituksia – ääritapauksissa koko lesken pesä. Aina ei laskennallisen hyvityserän käyttäminen kuitenkaan riitä. Lesken omaisuutta vähentävät toimet ovat voineet olla niin mittavia, ettei edes koko pesän osoittaminen toissijaisille perillisille kompensoi uhkaamassa olevaa perinnön menetystä. Tämän varalta perillisten käyttöön on annettu huomattavasti vahvempi suojakeino. He voivat tietyin edellytyksin kääntyä lahjansaajan puoleen ja vaatia tältä *lahjan tai sen arvon palautust*a.[3]

b) Tämän tutkimuksen pääaiheena on *toissijaisten perillisten suoja lesken antamien lahjojen varalta*. Ongelmaksi tulee ensinnäkin se, millä edellytyksin lesken tekemät lahjoitukset antavat toissijaisille perillisille oikeuden vaatia jaossa vastiketta. Tämän ohella joudun ottamaan kantaa siihen, mitä vastikkeen antaminen reaalisesti merkitsee jaon lopputuloksen kannalta. Teoksen pääpaino on kuitenkin lahjan palautusta koskevissa ongelmissa. Tarkoituksenani on selvittää, millä edellytyksin lesken oikeustoimikumppani joutuu PK 3:3.2:ssa tarkoitettuun vastuuseen toissijaisia perillisiä kohtaan ja minkä sisältöinen palau-

[3] Ks. lähemmin *Kangas* 1993 s. 217, jossa tuodaan esille näiden suojakeinojen kaksiportaisuus: ensisijaisesti perillisten on vaadittava vastiketta ja vasta toissijaisesti lahjan palautusta.

tus- tai korvausvelvollisuus hänelle voidaan lainkohdan nojalla asettaa.

Nämä kysymykset eivät ole saaneet kovin laajaa huomiota osakseen oikeuskirjallisuudessamme. Yhtään PK 3:3:n sisältöön nimenomaisesti keskittyvää tutkimusta ei ole tehty, vaan aiheen tarkastelu on jäänyt pääosin yleisesityksissä annettujen norminkuvausten varaan. Myöskään korkeimman oikeuden käytäntöä ei ole kovin paljon. Oikeustila onkin monilta osin epäselvä. Huomattavaan joukkoon helposti mieleen tulevia kysymyksiä ei voida osoittaa ainuttakaan tulkintakannanottoa, vakiintuneesta kannasta puhumattakaan. Tässä mielessä aihetta koskeva tutkimustarve on ilmeinen.

Vastiketta ja lahjansaajan palautusvastuuta koskevat kysymykset eivät realisoidu kovin usein käytännössä; ne eivät ole asianajajan tai tuomarin arkipäivää. Jäämistöoikeuden järjestelmää ajatellen ongelman merkitys on kuitenkin huomattava. Se, millaista suojaa ensin kuolleen puolison perilliset nauttivat lesken määräämistoimien varalta, määrittää olennaisella tavalla toissijaisen perimyksen asemaa perintökaaren ja yleisemmin koko siviilioikeuden järjestelmässä. Kysymys on siitä, kuinka suuri painoarvo sukulaisperimyksen toteutumiselle annetaan, kun vastassa ovat yhtäältä lesken määräämisvallan kunnioittaminen ja toisaalta lesken oikeustoimikumppanin suoja.

Tarkasteltavan teeman käytännön merkitystäkään ei ole toisaalta syytä vähätellä, kysymys ei ole elämälle vieraasta ongelmasta. Tämä näkyy jo siinä, että korkein oikeus on 1980- ja 1990-lukujen aikana joutunut antamaan useita lahjansaajan palautusvastuuta koskevia ennakkopäätöksiä. Myös hovioikeustasolla näitä riitoja käydään jonkin verran. Vuosien 1994–2004 aikana on annettu ainakin 19 sellaista hovioikeusratkaisua, joissa ongelmat ovat liittyneet puolisonsa perineen lesken tekemiin lahjoituksiin. Näistä 12:ssa oli ongelmana lahjansaajan palautusvastuu.[4]

Toissijaisten perillisten suojaamisen tarve ei konkretisoidu ainoastaan täytettyjen lahjojen johdosta, vaan heille annetaan suojaa myös lesken eläessä *täyttämättä jääneiden lahjanlupausten* varalta. PK 3:3.3:n mukaan lahjanlupausta ei pidä saattaa voimaan sikäli kuin se loukkaisi ensin kuolleen puolison perillisten oikeutta. Joudunkin teoksessani useaan otteeseen kiinnittämään huomiota myös tähän lainkohtaan. Varsinaisena tutkimuskohteenani ovat kuitenkin *täytetyt lahjat*; lahjanlupauksiin liittyviä laintulkintaongelmia en siis systemaattisesti tarkastele. Käsittelemättä jäävät näin esimerkiksi kaikki lahjanlupauksen tehottomuutta koskevat menettelykysymykset.

---

[4] Viimeksi mainitut lukumäärät perustuvat Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan kirjaston ylläpitämästä hovioikeusratkaisujen kokoelmasta saamiini tietoihin. Mainituilta vuosilta olen siis onnistunut löytämään 19 ainakin jollakin tavoin PK 3:3:n soveltamiseen liittyvää ratkaisua.

1.2 ERI ETUTAHOISTA JA HEIDÄN INTRESSEISTÄÄN

1.2.1 Yleistä

Teoksessa tarkasteltavaa problematiikkaa voidaan kuvata oheisen kaavion avulla:

P —— L => Y
| |
X Lo

Kaaviossa P on ensin kuollut puoliso, jonka jäämistö on PK 3:1:n nojalla siirtynyt leskeksi jääneelle L:lle. Tämä on puolestaan lahjoittanut omaisuuttaan Y:lle. Kirjaimella X olen merkinnyt P:ltä jääneitä toissijaisia perillisiä, joiden oikeutta lahjoitus vaarantaa. Lahjan oikeusvaikutuksista saattavat olla kiinnostuneita myös lesken L oikeudenomistajat (Lo), siis L:n perilliset, L:n määräämät testamentinsaajat ja L:n mahdollinen uusi aviopuoliso. Lahjan huomioon ottaminen voi nimittäin pienentää heille PK 3 luvun nojalla toimitettavassa jaossa annettavaa osuutta. Kun teoksessa käytän esitysteknisistä syistä kirjainsymboleja, niillä on aina tässä kuvattu merkitys. Erityinen merkitys tutkimuksessa on kirjainlyhenteillä P, L ja Y.

> Muista teoksessa esiintyvistä kirjainsymboleista mainittakoon tässä yhteydessä seuraavat kaksi:
> – U = lesken uusi aviopuoliso, siis henkilö, jonka kanssa L on solminut avioliiton P:n kuoltua.
> – XY = P:n toissijainen perillinen, jolle L on antanut PK 3:3.1:ssä tarkoitetun lahjan. Kaksikirjaimisella symbolilla olen pyrkinyt tuomaan esille hänen kaksoisroolinsa. XY on yhtäältä perillisenä (X) oikeutettu PK 3 luvun mukaiseen jako-osuuteen mutta häntä saattaa toisaalta lahjansaajana (Y) uhata palautusvastuu perilliskumppaneitaan kohtaan. – XY:n oikeusasemaa tarkastelen lähemmin luvussa 9.

Eri etutahojen valvottavana olevat oikeussuojavaateet ja heidän suojantarpeensa vaihtelevat kulloinkin käsiteltävänä olevan kysymyksen mukaan. Jo teoksen johdantoluvussa on kuitenkin syytä tuoda yleisellä tasolla esille niitä intressiristiriitoja, joiden tarkastelulla on tutkimuksessa olennainen merkitys. Tämä käynee parhaiten kuvaamalla kunkin etutahon valvottavina olevia intressejä. Koska teoksen painopiste on lahjansaajan palautusvastuuseen liittyvissä ongelmissa, aloitan esittelyn sanotun konfliktin päähenkilöistä, lahjansaajasta ja P:n toissijaisista perillisistä.

1.2.2 Lahjansaaja (Y)

Y, jonka hyväksi eloonjäänyt puoliso on tehnyt vastikkeettoman varallisuudensiirron, koettaa luonnollisesti parhaansa mukaan puolustaa oikeuttaan kaikissa ajateltavissa olevissa henkilösuhteissa. Hänen intressissään on saada mahdollisimman laajamittaista suojaa eri etutahojen esittämien vaatimusten varalta.

Lahjansaajan edut vaativatkin PK 3:3:n suppeaa tulkintaa. Lesken antamaa lahjaa ei ensinnäkään tulisi vähäisin perustein ottaa huomioon pesänjaossa vastikeperusteena (PK 3:3.1). Siinä tapauksessa, että näin tehdään, PK 3:3:n 2 momenttia tulisi joka tapauksessa mahdollisuuksien mukaan tulkita siten, ettei saajalle synny siinä tarkoitettua palautusvastuuta. Viimeksi mainittu lainkohta olisi Y:n näkökulmasta syytä nähdä poikkeussäännökseksi, jolle ei anneta laajempaa ulottuvuutta kuin mihin lain sanamuoto ja muut oikeuslähteet antavat selvän perusteen. Vähintään yhtä painavia lahjansaajan oikeussuojavaateet ovat tilanteissa, joissa tiedetään, että palautusvastuun syntyedellytykset väistämättä täyttyvät. Y:n intressissä on nyt pysyttää seuraamukset mahdollisimman lievinä. Hänen vastuunsa tulisi rajoittaa siihen, mitä toissijaisten perillisten oikeuksien toteuttaminen todella vaatii.

Lahjansaajan vaateilla on kiistaton perusteensa. Hän nojautuu lesken tekemään varallisuusoikeuden näkökulmasta tehokkaaseen oikeustoimeen. Tämä antaa jo yksinään aiheen tiettyyn pidättyvyyteen Y:lle sälytettäviä vastuita harkittaessa.[5] Liian matala palautusvastuukynnys olisi omiaan järkyttämään oikeusvarmuutta ja liian laajamittainen vastuu aiheuttamaan lahjansaajan kannalta taloudellisesti kohtuuttomia seurauksia.[6]

Arvioitaessa Y:n oikeusasemaa on toisaalta muistettava, että teoksessa tarkasteltavissa ongelmatilanteissa hänen saantonsa on yleensä vastikkeeton, lahja. Tämän johdosta voidaan kysyä, kuinka vahvan suojaamisen tarpeessa Y lopulta on. Kun hän ei ole suorittanut vastiketta, palautusvastuun syntyminen ei aiheuta hänelle samanlaisia menetyksiä kuin vaikkapa tiettyä omaisuutta *ostaneelle* voisi koitua oikean omistajan nostaman saannonmoitekanteen johdosta.[7]

---

[5] Näin arvioitiin asiaa myös 1975 annetussa perintöoikeuskomitean mietinnössä. Mietinnön kirjoittajat totesivat, että lahjansaajan palautusvastuuta tulee käyttää perhe- ja jäämistöoikeudellisten vaateiden turvaamiseen vain hyvin harkiten (*KM 1975:84* s. 57). Mietinnössä ehdotettiinkin perintökaareen tehtäväksi muutamia muutoksia, joissa lahjansaajan asemaa olisi jonkin verran parannettu. Muutosesityksiä perusteltiin seuraavasti: ”Taustalla on ajatus siitä, että oikeussuhteisiin, jotka henkilö määräysvaltansa puitteissa on tehnyt, on jälkikäteen puututtava vain poikkeustapauksissa ja tällöinkin ainoastaan rajoitetusti.”

[6] Mainittuihin seikkoihin kiinnitettiin huomiota jo perintökaaren esitöissä. Esimerkiksi PK 3:3.2:een otettua sääntöä, jonka mukaan lahjansaajan palautusvastuun syntyminen edellyttää saajan vilpillistä mieltä, perusteltiin juuri oikeusvarmuuden takaamisella. Ks. tältä osin *KKO:n lausunto* 1941 s. 17–18.

[7] Lahjansaajan suojaamista vastaan puhuvista näkökohdista ks. esim. *Ussing* 1950 s. 126–127, *Vinding Kruse, A.* 1950 s. 366–367, *Bengtson* SvJT 1962 s. 692 sekä *Kaisto* 1997 s. 183–184 kirjallisuusviitteineen. Ks. myös *Aure* DL 1970 s. 171–172, jossa tuodaan esille oi-

Saatetaan myös huomauttaa, että lahjaoikeustoimiin ei liity samanlaista vaihdannan intressiä kuin vastikkeellisiin määräämistoimiin. Vaihdannan häiriöttömän kulun turvaamiselle ei ole nyt yhtä suurta tarvetta. Lahjansaajalle olisi näin ajatellen esimerkiksi mahdollista asettaa laajempi selonottovelvollisuus kuin mitä voitaisiin pitää perusteltuna yleiseltä kannalta keskeisissä vaihdannan muodoissa. Vaikka nimittäin lahjansaajat joutuisivat saantonsa pysyvyyden varmistamiseksi käyttämään paljon aikaa ja voimavaroja, tästä ei aiheutuisi kansantalouden kannalta merkittäviä menetyksiä.[8]

Viimeksi mainittuja näkökohtia on kuitenkin varottava korostamasta liiaksi; myös lahjansaajan suojaamisen puolesta voidaan esittää merkittäviä argumentteja. Näistä keskeisimpiä on status quon turvaaminen. Leskeltä huomattavan lahjan saanut Y on monesti rakentanut toimintansa saantonsa pysyvyyden varaan. Hän on ehkä sen rohkaisemana ryhtynyt taloudellisiin järjestelyihin, joihin hänellä ei olisi muuten ollut mahdollisuuksia. Yllättävä puuttuminen saantoon voikin romahduttaa tämän perustan. Näin on asia erityisesti silloin, kun lahjoitettu omaisuus tai sen arvo ei ole konfliktitilanteen ilmetessä enää Y:n hallussa.

Käytännössä ei olekaan harvinaista, että vastikkeetta saatua omaisuutta luovutetaan edelleen tai käytetään muuten niin, ettei lahjasta kerry saajalle pysyvää varallisuudenlisäystä. Y saattaa esimerkiksi kuluttaa leskeltä saamansa varat läheistensä auttamiseen, vaikkapa oman lapsensa velkojen maksuun. Ehkä vieläkin herkemmin tähän ongelmaan törmätään silloin, kun leski on tehnyt lahjoituksia yleishyödyllistä toimintaa harjoittaville yhteisöille tai säätiöille. Nämä käyttävät usein lahjavaransa esimerkiksi sairaiden, köyhien tai hädänalaisessa asemassa olevien ihmisten auttamiseen taikka kulttuurin tai tieteen tukemiseen. Jos tällainen saajataho velvoitetaan palauttamaan lahjaksi saamansa omaisuuden arvo, seuraukset voivat olla kohtuuttomia: palautusvastuu saattaa raunioittaa yhteisön tai säätiön talouden. Ehdottoman torjuva suhtautuminen lahjansaajan suojaamiseen on ongelmallista jo näistä syistä.[9]

On myös havaittava, että tarkastelutapa, jossa pidetään silmällä täysin vastikkeettomia oikeustoimia (puhtaita lahjoja), yksinkertaistaa ongelmaa liiaksi.

---

keusjärjestyksemme varovainen ja torjuva asenne lahjaoikeustoimeen.

8 Vaihdannan intressin, luovutuksensaajan vilpittömän mielen suojan ja selonottovelvollisuuden laajuuden keskinäiset yhteydet kuuluvat esineoikeuden klassisiin kysymyksiin. Vilpittömän mielen suojan ja tähän liittyen luovutuksensaajan selonottovelvollisuuden rajoittamisen pääfunktioksi on usein ymmärretty juuri vaihdannan edistäminen. *Zittingin* sanoin: ”Suojaamalla luottamusta vähennetään yrittäjän selonottovelvollisuutta ja siten säästetään aikaa ja työtä vaihdannassa.” – Aihepiiriin liittyvään laajaan keskusteluun yksityiskohtaisesti puuttumatta tyydyn tässä yhteydessä viittaamaan yleisesti seuraaviin lähteisiin: *Unden* 1995 s. 135–136, *Zitting* 1951 s. 129–130 ja *sama* 1956 s. 73–74, *Hessler* 1973 s. 116–117, *Kaisto* 1997 s. 89–90 ja 318–319 sekä *Kartio* 2001 s. 125.

9 Tällaisista lahjasaajan suojaamista puoltavista näkökohdista ks. esim. *Aure* DL 1970 s. 178–179, *Kaisto* 1997 s. 184 ja *Lohi* 2003 s. 250–252.

Useimmat lahjaa koskevat säännökset soveltuvat oikeutemme mukaan myös alivastikkeellisiin oikeustoimiin. Kuten teoksessa lähemmin selvitän, PK 3:3.2:n nojalla palautusvelvolliseksi saattaa joutua myös henkilö, joka on suorittanut leskeltä hankkimastaan omaisuudesta vastiketta. Edellytyksenä kuitenkin on, että vastasuoritus on jäänyt riittävän selvästi alle käypänä pidettävän hinnan.

Tilanteissa, joissa palautusvaatimus suunnataan vastiketta maksaneeseen luovutuksensaajaan, tämän suojaamisen puolesta voidaankin esittää merkittäviä näkökohtia. Luovutuksensaajan etujen mukaista olisi ensinnäkin se, että kynnys ymmärtää hänen hyväkseen tehty luovutus PK 3:3:2:ssa tarkoitetuksi lahjaksi asetetaan mahdollisimman korkeaksi. Mitä tahansa leskeltä tehtyä edullista hankintaa ei siis saisi lukea lainkohdan soveltamisalaan, vaan tähän kategoriaan olisi otettava lähinnä vain lahjanluonteiseksi tarkoitetut järjestelyt.[10] Jos sitten luovutus kuitenkin katsotaan palautusvastuun synnyttäväksi lahjaksi, pitäisi Y:lle sälytettäviä seuraamuksia määrättäessä joka tapauksessa varmistaa, ettei omaisuudesta leskelle suoritettua vastiketta jätetä merkityksettömäksi. Y:n palautusvastuu tulisi siis aina rajoittaa luovutuksen lahjaosuuteen.

1.2.3 P:n toissijaiset perilliset (X)

Konfliktin toisen osapuolen, ensin kuolleen puolison perillisten, intressit puoltavat täysin toisensuuntaista suhteutumista PK 3:3:n tulkintaan. Säännöstä tulisi soveltaa tavalla, joka turvaa PK 3 luvussa tarkoitetun toissijaisen perimyksen toteutumisen. Leski ei saisi päästä määräämistoimillaan tekemään tyhjäksi P:ltä jääneiden toisen parenteelin perillisten oikeutta.

Se, kuinka tärkeänä P:n perillisten oikeuksien suojaamista pidetään, on hyvin arvostuksenvarainen kysymys. Nykyisin ajateltaneen herkästi, että tämän perillisryhmän oikeuksille ei pitäisi antaa kovin suurta painoarvoa. Sukusiteiden höltyminen ja yleensäkin suvun merkityksen vähentyminen puhuisivat sen puolesta, ettei lesken tekemiin inter vivos määräämistoimiin puututtaisi ainakaan laajassa mitassa toissijaisten perillisten oikeuksien toteuttamiseksi.[11]

Toissijaisten perillisten oikeuksien vähättelyyn ei ole kuitenkaan syytä. Lainsäädäntömme rakentuu nykyisinkin sen käsityksen varaan, että ensin kuolleelta P:ltä jäävän omaisuuden – tai oikeastaan P:lle kuuluvan avio-osan – tulisi viime

---

[10] Tarkastelen viimeksi kuvattua ongelmaa jaksossa 4.2.

[11] Tähän argumenttiin onkin tukeutunut *Aarnio* (1974 s. 145) arvioidessaan PK 3:3.2:ssa tarkoitetun palautusvelvollisuuden sisältöön liittyviä ongelmia. Hän katsoo sukuintressien vähentyneen merkityksen puoltavan tulkintaa, jonka mukaan lahjansaajaa ei tulisi velvoittaa kohteen luontaispalautukseen. Y:n pitäisi sen sijaan voida toteuttaa vastuunsa rahasuorituksin. Aarnio kirjoittaa: ”Tietyn esineen kuuluminen ensiksi kuolleelle puolisolle ei näin etäisten sukulaisten ollessa kysymyksessä enää ole erityisperuste, joka oikeuttaisi heidät käyttelemään vahvoja esineoikeudellisia palautusvaateita.”

kädessä päätyä heille. Leskelle annetulla perintöoikeudella pitäisi olla vain toisen parenteelin perillisten oikeuksia lykkäävä vaikutus. Lesken on tosin sallittu käyttää puolisoltaan perimäänsä omaisuutta haluamallaan tavalla omien välittömien intressiensä toteuttamiseksi. Sitä vastoin oikeustoimiin, jotka luonteeltaan tai tosiasiallisilta seurauksiltaan muistuttavat testamenttia, on mahdollista suhtautua ankarammin. Sukusiteiden löyhtymisestä huolimatta saatetaan edelleenkin pitää tärkeänä, ettei leski pääse tällä tavoin menettelemällä puuttumaan lain mukaisen perimysjärjestyksen toteutumiseen.

Tietynlainen toissijaista perimystä kunnioittava ilmapiiri onkin havaittavissa esimerkiksi korkeimman oikeuden 1990-luvun käytännöstä. Kuten teoksessa myöhemmin selvitän, varsin monissa punnintatilanteissa vaaka näyttää kallistuneen toissijaisia perillisiä suojaavan tulkinnan puolelle. Tässä yhteydessä mainitsen kaksi PK 3:3:n soveltamisalueen ulkopuolelle menevää ratkaisua: *KKO 1997:107* ja *1999:104.* Niissä P:n perillisille annettiin suojaa ns. lesken tasinkoprivilegin käyttämiseen liittyneiden järjestelyjen varalta. Ensin kuollutta puolisoa varakkaampi leski ei voinut tätä hänelle AL 103.2 §:ssä taattua oikeuttaan käyttämällä supistaa toissijaisten perillisten pesäosuutta P:ltä itseltään jääneeseen omaisuuteen tai sen arvon mukaan määräytyvään murto-osaan. Leski ei siis voinut tasinkoprivilegiinsä vetoamalla laajentaa testamenttaus- ja lahjoittamisvapauttaan, vaan hän joutui alistumaan PK 3 luvun säännösten asettamiin rajoituksiin (käytännössä siihen, että puolet hänen omaisuudestaan meni toissijaisille perillisille).[12] Voidaankin sanoa, että P:n perillisten oikeus PK 3 luvussa osoitettuun murto-osaan nautti vahvempaa suojaa kuin lesken intressi saada määrätä oman omaisuutensa myöhemmistä kohtaloista.

> Käsitys, jonka mukaan sukuintresseille voidaan nykyäänkin antaa merkitystä arvioitaessa toissijaisten perillisten asemaa, tuotiin esille myös 1980-luvun alussa toteutetun leskensuojauudistuksen esitöissä.[13] Esitöissä katsottiin, että lesken suojaamiseen tähtäävät uudistukset oli mahdollista toteuttaa toissijaisten perillisten oikeuksiin merkittävästi puuttumatta. Otettiinpa valmistelutöissä esille myös ajatus, jonka mukaan toissijaisten perillisten asemaa olisi pitänyt vahvistaa tilanteessa, jossa leski oli solminut uuden avioliiton. Harkittavana oli jopa välittömän jakovaateen antaminen toissijaisille perillisille. Tämän sisältöistä säännöstä ei lopulta kuitenkaan ehdotettu.

---

12 Ratkaisussa *KKO 1997:107* hylättiin se ajatus, että puolisonsa perinyt leski voisi hyödyntää tasinkoprivilegiä toimituttamalla osituksen toissijaisten perillisten kanssa. Vuoden 1999 ratkaisussa taas torjuttiin tasinkoprivilegin käyttäminen PK 3:5a:ssa tarkoitetussa lesken elinaikana toimitetussa jaossa. Ratkaisuihin liittyvistä ongelmista ks. esim. *Aarnio – Kangas* I s. 750 ss., *Helin* LM 2000 s. 111 ja *sama* LM 2000 s. 593–596 sekä *Lohi* LM 2000 s. 537 ss.

13 Ks. lähemmin *HE 225/1982* s. 5–6.

1.2.4 Lesken oikeudenomistajat

PK 3 luvun mukaista jakoa koskevilla säännöksillä on huomattava merkitys myös lesken omien perillisten kannalta. Se, kuinka suureksi P:n perillisten pesäosuus kasvaa, määrittää olennaisella tavalla heidän jäämistösaantonsa suuruutta. Asia ei kosketa yksin L:n lakimääräisiä perillisiä, vaan pesänjakoa koskevilla säännöksillä on merkitystä myös muiden L:n oikeudenomistajien kannalta. Heitä ovat ennen muuta lesken uusi aviopuoliso sekä lesken määräämät testamentinsaajat.

Tilanteessa, jossa leski on lahjoitellut omaisuuttaan, hänen perillistensä kannalta onkin hyvin tärkeää, otetaanko lahjoituksia huomioon PK 3:3.1:ssä tarkoitettuna vastikeperusteena. Vastikevaatimuksen hyväksyminen kasvattaa aina toissijaisten perillisten jako-osaa ja koituu vastaavasti lesken omien perillisten tappioksi. Lopputuloksena voi olla, että heille ei jää mitään vaan koko pesä menee P:n perillisille. Lesken oikeudenomistajien näkökulmasta vastikesäännökselle pitäisi siten antaa mahdollisimman suppea tulkinta ja vastikkeen antamisen laskennalliset vaikutukset määrätä mahdollisimman lieviksi.

Tämän teoksen pääteeman, *lahjansaajan palautusvastuun*, kannalta lesken omat oikeudenomistajat ovat sen sijaan sivuroolissa. Heidän perhe- ja jäämistöoikeudellisten vaateittensa menestymisen kannalta ei ole välitöntä merkitystä sillä, määrätäänkö lahjansaaja palautusvastuuseen vai ei. Kuten teoksessa myöhemmin selvitän, PK 3:3.2 on nimenomaan P:n toissijaisia perillisiä suojaava säännös, jonka soveltamisen ei ole tarkoitettu koituvan lesken omien perillisten tai testamentinsaajien hyväksi. Y:lle mahdollisesti syntyvä palautusvastuu ei siis tuo lisävaroja L:n oikeudenomistajien jaettavaksi. Voidaan jopa sanoa, että tilanteessa, jossa tämän vastuun asettamista joudutaan edes harkitsemaan, L:n oikeudenomistajat ovat jo yleensä menettäneet mahdollisuutensa saada jäämistöstä mitään. Lahjansaaja voi nimittäin joutua palautusvastuuseen vain siinä tapauksessa, että leskeltä jäänyt omaisuus ei riitä toissijaisten perillisten oikeuksien toteuttamiseen.

Mitä edellä totesin lesken oikeudenomistajien valvottavina olevista intresseistä, koskee tietysti heidän asemaansa L:n perillisinä, testamentinsaajina tai puolisona. On kuitenkin varsin tavallista, että lesken oma oikeudenomistaja esiintyy PK 3:3.2-konfliktissa *lahjansaajan* roolissa; hän siis joutuu puolustautumaan toissijaisten perillisten esittämiä palautusvaatimuksia vastaan. Tältä osin L:n perillinen on periaatteessa täysin samassa asemassa kuin kuka tahansa ”ulkopuolinen” lahjansaaja. Perintöoikeus L:n jälkeen ei siis vaikuta hänen vastuunsa aineellisoikeudelliseen sisältöön millään tavoin.

> Tosiasiallista merkitystä saattaa lahjansaajan perillisasemalla sitä vastoin olla. Jos Y on L:n perillisenä oikeutettu osallistumaan pesänjakoon, hänen vastuunsa lopullinen sisältö saattaa määräytyä osittain sen mukaan,

kuinka hyvin hän valvoo oikeuksiaan jaossa. Kuten teoksessa myöhemmin esitetystä selviää, on mahdollista, että Y huonolla etujensa valvonnalla (esimerkiksi suostumalla kannaltaan epäedulliseen jakoon) de facto ankaroittaa omaa vastuutaan. – Sama uhka koskee muuten myös *P:n jälkeen* perillisasemassa olevaa lahjansaajaa.

Lesken ja lahjansaajan läheiset suhteet voivat tietysti muutenkin heijastua PK 3:3.2:ssa tarkoitetun riitajutun arviointiin. Jos lahjansaajana on esimerkiksi lesken oma lapsi tai puoliso, saajan katsotaan ehkä herkemmin olleen lainkohdassa tarkoitetulla tavalla vilpillisessä mielessä kuin jos lahjoitus olisi tehty esimerkiksi yleishyödyllisen yhteisön hyväksi.[14] Tämä ei kuitenkaan merkitse sitä, että L:n perillisen palautusvastuuseen sovellettaisiin eri sääntöjä kuin ”ulkopuolisen” lahjansaajan vastuuseen.

Jakson 1.2.4 lopuksi on vielä syytä huomauttaa yhdestä kielenkäyttöön liittyvästä seikasta. Kuten esittämästäni on käynyt ilmi, PK 3 luvun mukaista jakoa ajatellen P:n toissijaisten perillisten vastapuoleksi on syytä hahmottaa nimenomaan L:n ”omat” *oikeudenomistajat:* lakimääräiset perilliset, testamentinsaajat ja mahdollisesti myös L:ltä jäänyt uusi aviopuoliso. Oikeuskirjallisuudessa tätä asetelmaa kuitenkin usein yksinkertaistetaan puhumalla lesken oikeudenomistajien asemesta tämän *perillisistä.* Mainitusta epätarkkuudesta ei ole yleensä haittaa, sillä pesänjakoon liittyvien ongelmien kannalta on normaalisti merkityksetöntä, millaisista intresenteistä L:n oikeudenomistajien joukko koostuu. Ei ole siis välttämätöntä tietää, onko toisena jakotahona todella L:n lakisääteiset perilliset, vai kuuluuko siihen myös (tai pelkästään) muita lesken oikeudenomistajia. – Turvaudunkin tähän esitystekniseen yksinkertaistukseen myös käsillä olevassa teoksessa ja käytän ilmaisuja ”L:n oikeudenomistajat” ja ”L:n perilliset” synonyymeinä. Mikäli jäämistöintresentin *perillis*asemalla olisi jostakin syystä olennainen merkitys, tuon asian tietysti erikseen esille.

1.2.5 Eloonjäänyt puoliso (L)

Teoksen kannalta hyvin tärkeä toimija on eloonjäänyt puoliso, hänen tekemiensä disponointien oikeusvaikutuksiahan nyt tarkastellaan. Saatetaan kuitenkin herkästi ajatella, että leski jäisi teoksessa esillä olevien intressiristiriitojen ulkopuolelle. Millaisia tulkintoja PK 3:3:n säännöksille sitten annetaankin, niillä ei ole suoranaista vaikutusta hänen omaan oikeusasemaansa. Selvää nimittäin on, että L:n tekemiin oikeustoimiin ei sanotun lainkohdan nojalla päästä puuttumaan vielä hänen eläessään.

Tällainen tarkastelukulma on kuitenkin yksipuolinen. Vastiketta ja lahjansaajan palautusvastuuta koskevilla kysymyksillä *on* usein merkitystä lesken it-

[14] Ongelmasta ks. esim. *Lohi* 2003 s. 93 kirjallisuusviitteineen.

sensä kannalta. Omaisuudestaan inter vivos määräävä L pitää normaalisti tärkeänä, että hänen tekemänsä oikeustoimet pysyvät mahdollisimman laajasti voimassa myös hänen kuoltuaan. Sellaisiin määräämistoimiin, jotka todennäköisesti osoittautuvat myöhemmin tehottomiksi, leski ei herkästi ryhdy. Saattaapa jo pelkkä oikeudessa käytävien vastike- tai palautusvastuuriitojen uhka saada lesken pidättäytymään oikeustoimista, joita hän muuten haluaisi tehdä.

PK 3:3:n säännöksille annettava tulkinta määrittääkin olennaisella tavalla lesken käytettävissä olevien tehokkaiden inter vivos -toimien alaa. Tällä voi olla todellista merkitystä myös lesken käyttäytymisen kannalta. Ajatellaan esimerkiksi PK 3:3.1:ssa asetettua vastiketunnusmerkistöä: *”ottamatta asianmukaisesti huomioon ensiksi kuolleen puolison perillisten oikeutta”*. Rationaalisesti toimiva leski ottaa taloudellisesti merkittäviin oikeustoimiin ryhtymistä harkitessaan selvää siitä, millainen tulkinta tälle lainkohdalle käytännössä annetaan.

Niinpä jos L esimerkiksi saa lakimieheltään tietää, että käytännössä kaikki merkittävät lahjoitukset lankeavat vastikesäännöksen soveltamisalaan, hän ehkä pidättäytyy niistä. Elinpäiviensä loppumista odotteleva L ei teekään lahjoitusta velkaongelmissa painiskelevan lähisukulaisensa hyväksi, koska saajalle todennäköisesti kuitenkin syntyisi PK 3:3.2:ssa tarkoitettu palautusvastuu. Mikäli taas L:lle selvitetään, että esimerkiksi oman perillisen asumisolojen turvaaminen on kelvollinen peruste kaventaa toissijaisille perillisille jäävää osuutta, hän rohkenee ehkä ryhtyä aikomaansa lahjoitukseen, vaikka siihen menisi huomattava osa hänen varoistaan.

Oma kysymyksensä on, kuinka laajaksi lesken tosiasiallinen lahjoittamisvapaus tulisi ymmärtää. Saatetaan helposti ajatella, että PK 3 luvun säännösten taustalla muuten oleva lesken suojaamisen ajatus ei voisi tämän kysymyksen osalta saada juuri merkitystä. Vastikkeettomat oikeustoimet eivät tuota leskelle välitöntä taloudellista etua, joten niiden sallimista tai suopeaa kohtelua ei voida perustella hänen toimeentulonsa turvaamisella.[15]

Esitetty pitää sinänsä paikkansa. Lesken tarve saada lahjoitella omaisuuttaan ei ole yhtä suuren suojan arvoinen kuin hänen vapautensa määrätä omaisuudesta vastikkeellisin oikeustoimin. Voidaan kuitenkin väittää, että huomion kiinnittäminen yksin aineellisiin etuihin ja puolison vähimmäistarpeiden turvaamiseen antaa liian kapean kuvan lesken todellisista intresseistä. Lahjoittamisvapaudella on kiistatta omistajan elämänlaatua kohottava merkitys, se muodostaa olennaisen osan hänen taloudellista itsemääräämisoikeuttaan. Moni leskeksi jäänyt pitää tärkeänä, että hän pystyy tehokkaasti lahjoittelemaan omaisuuttaan esimerkiksi lähiomaisilleen tai omia elämänarvojaan edistäville yhteisöille.

---

[15] Ks. tältä osin *Ylöstalo* 1954 s. 159, jossa näihin näkökohtiin viitataan lesken lahjoittamisvapautta vastaan puhuvana argumenttina.

Pantaessa painoa lesken toimintavapaudelle päädytään siis helposti vastikeja palautusnormien suppean tulkinnan kannalle. Aivan yksiselitteinen ei asia kuitenkaan ole. Eloonjääneen puolison kannalta voi olla tietyissä suhteissa jopa eduksi, että hänen mahdollisuuksiinsa saada aikaan tehokkaita lahjoituksia puututaan. Tämä koskee etenkin iäkkäitä leskiä, joilla on omia lähisukulaisia. Viimeksi mainituille sukulaisille saattaa syntyä kiusaus ryhtyä sopimattomaan taivutteluun. He koettavat ehkä saada lesken siirtämään omaisuuttaan heille, jotta se ei kuolemantapauksen myötä siirtyisi (tai palautuisi) toiseen sukuun.[16] Lesken, joka haluaisi olla lojaali edesmenneen puolisonsa perillisiä kohtaan, voi olla vaikea vastustaa läheisten esittämiä pyyntöjä. Saatetaankin ajatella, että tällaiseen painostusalttiuteen vaikuttaa osaltaan se, millainen sisältö PK 3 luvussa annetuille lahjaa koskeville säännöksille annetaan. Mitä huonommat ovat lahjansaajan mahdollisuudet välttyä palautusvastuulta, sitä vähemmän hänellä on syytä ryhtyä arveluttavaan taivutteluun.[17]

Edellä olen lähtenyt siitä, että perinnön PK 3:1:n nojalla saanut L on ollut eloonjäänyt *aviopuoliso.* Tässä yhteydessä on syytä huomauttaa, että samassa asemassa kuin leski on nykyisen lainsäädäntömme mukaan ensin kuolleelta jäänyt *rekisteröidyssä parisuhteessa* hänen kanssaan elänyt parisuhdekumppani. Rekisteröity parisuhde antaa sen osapuolille samat aviovarallisuussäännöksiin ja jäämistöoikeudellisiin normeihin perustuvat oikeudet kuin avioliitto, joten myös esimerkiksi PK 3 luvun säännökset toissijaisesta perimyksestä tulevat sovellettavaksi normaaliin tapaan (RPL 8 §). Se, mitä tässä teoksessa esitän ensin kuolleen puolison, lesken ja heidän perillistensä oikeusasemassa, pätee sellaisenaan parisuhdekumppaneihin ja heidän perillisiinsä. – Esitysteknisistä syistä puhun kuitenkin aina puolisoista ja leskestä.

1.2.6 Ensin kuollut puoliso (P)

Eloonjäänyttä puolisoa huomattavasti selvemmin sivuhenkilön roolissa on ensiksi kuollut puoliso. Näin on asia varsinkin siltä osin kuin pidetään silmällä suoraan lain nojalla tapahtuvaa perimystä. Riidoilla, joita lesken tekemät lahjoitukset mahdollisesti synnyttävät, ei ole nyt lainkaan liityntää P:n eläessään sol-

---

16 Tämän turvaaminen voi tuntua lesken perillisten näkökulmasta oikeudenmukaiselta erityisesti silloin, kun L on ollut edesmennyttä puolisoaan huomattavasti varakkaampi. PK 3:1.2:n pääsäännön noudattaminen johtaa ääritapauksissa siihen, että puolet leskelle jo avioliiton aikana kuuluneesta omaisuudesta menee kuolemantapauksen myötä P:n sukulaisille. Tällaista lopputulosta eivät L eivätkä hänen perillisensä ole aina valmiita hyväksymään.

17 Vastaaviin näkökohtiin on kiinnitetty huomiota testamentin muotovaatimuksia koskevassa keskustelussa. Kysymyksenä on ollut, edellyttäisikö vanhuksen suojaaminen testamentin tekemisen vaikeuttamista, esimerkiksi muotovaatimusten kiristämistä. Ongelmasta ks. lähemmin *Kangas* LM 1998 s. 1084 ja *Helin* LM 2002 s. 1165–1167.

mimiin oikeustoimiin. Se, millä tavoin mainitut riidat ratkaistaan, ei vaikuta P:n oikeustoimien tehokkuuteen millään tavalla.

Kaikkia pesänjakoon liittyviä ongelmia voidaan silti tarkastella myös ensin kuolleen puolison näkökulmasta. On muistettava, että tässä jaossa toteutetaan hänen jälkeensä tapahtuva perimys. P:n kannalta saattaakin olla hyvin tärkeää, että hän pystyy ainakin jollakin tavoin ennakoimaan omaisuutensa myöhemmät kohtalot; ei ole yhdentekevää, kenelle se lopulta päätyy. PK 3 luvun säännöksiä sovellettaessa joudutaan näin ajatellen aina vastatusten P:n viimeisen tahdon toteutumisen kanssa.

Nykyinen PK 3 luvun sääntely rakentuu sen käsityksen varaan, että rintaperillisiä vailla oleva perinnönjättäjä haluaa omaisuutensa lopulta päätyvän omille sukulaisilleen. Vaikka siis perittävän ajatellaankin hyväksyvän sen, että omaisuus hänen kuolleessaan siirtyy eloonjääneen puolison vallittavaksi, varojen ei kuitenkaan pitäisi jäädä pysyvästi lesken sukuun.[18] Tältä pohjalta selittyy se, että puolisonsa perineelle L:lle ei ole annettu valtaa sivuuttaa P:n toissijaisia perillisiä testamentilla. Samalla kun lesken testamenttausvaltaan on puututtu, on ollut johdonmukaista asettaa rajoituksia myös lahjoitusten tehokkuudelle. Muuten P:n perillisten oikeuden toteutuminen jäisi lesken lojaalisuuden varaan.[19]

P:n viimeisen tahdon toteutuminen edellyttääkin, että lahjojen vaikutuksia sääntelevälle PK 3:3:lle annetaan sekä lesken että lahjansaajan kannalta riittävän ankara tulkinta. Jos L:n tekemät lahjoitukset jätetään liian laajassa mitassa lainkohdan ulottumattomiin tai jos lahjansaaja päästetään liian helposti vapautumaan vastuustaan, PK 3:3 ei täytä sille tarkoitettua tehtäväänsä toissijaista perimystä suojaavana normina.

Vielä selvemmin ensin kuolleen puolison intressit tulevat havaittavaksi tilanteessa, jossa toissijainen perimys perustuu hänen antamaansa testamenttimääräykseen. P on esimerkiksi liittänyt puolisonsa hyväksi tekemäänsä vallintatestamenttiin toissijaismääräyksen, jonka mukaan omaisuus on L:n kuoltua menevä P:lle läheiselle yhdistykselle. Jotta ensin kuolleen puolison viimeinen tahto toteutuisi, on tärkeää, ettei L pääse testamentillaan tai lahjoituksillaan tekemään tyhjäksi yhdistyksen testamenttisaantoa. Kuten myöhemmissä luvuissa lähemmin selvitän, toissijaissaaja nauttiikin tällaisessa tilanteessa lähtökohtai-

---

18 Ks. tältä osin *SOU 1925:43* s. 157–158.

19 Tähän lahjansaajalle sälytettävän palautusvastuun puolesta puhuvaan näkökohtaan onkin kiinnitetty huomiota perintökaaren valmistelutöissä. Laajimmin kysymystä on tarkasteltu lakiosasäännösten yhteydessä. Lainvalmistelijoiden ajattelutapaa kuvaa hyvin seuraava *lakiosan täydennystä* koskeva esityölausuma (*HE 37/1948* s. 8); se sopisi nähdäkseni myös PK 3:3.2:n tausta-ajatukseksi: ”Tehokasta suojaa nauttii lakiosaan oikeutettu perillinen vasta sellaisen järjestelmän vallitessa, joka suo hänelle mahdollisuuden vaatia luonnossa tai arvon mukaan palautettavaksi omaisuuden, jonka perittävä on eläessään luovuttanut mutta joka siitä huolimatta on otettava lakiosaa määrättäessä huomioon. Muussa tapauksessa perillisen oikeus lakiosaan, milloin jäämistöstä ei voida saada täysiä lakiosia, jäisi ehkä aivan näennäiseksi.”

sesti aivan samanlaista suojaa kuin P:n toissijaiset perilliset saavat PK 3 luvun nojalla (PK 12:1).[20]

1.3 TERMINOLOGIASTA

Perintökaaren 3 luvussa tarkoitettua lesken kuoltua toimitettavaa jakoa, jossa toteutetaan P:n toissijaisten perillisten oikeus, kutsutaan melko vakiintuneeksi *pesänjaoksi*.[21] Tässä kahden perillistahon välillä käytävässä toimituksessa määrätään toissijaisille perillisille kuuluva arvomäärä ja sen katteeksi tuleva omaisuus. Jos toissijaisia perillisiä on useita, joudutaan heidän kesken – samoin kuin L:n omienkin perillisten kesken – toimittamaan vielä erikseen *perinnönjako*. Kun teoksessa käytän mainittuja käsitteitä, niillä on juuri tämä merkitys.

Sitä jako-osuutta, joka pesänjaossa osoitetaan P:n toissijaisille perillisille (ja vastaavasti L:n perillisille), kutsutaan yleensä *pesäosuudeksi*.[22] Näin teen myös tässä teoksessa. Pesäosuudesta on erotettava kullekin perilliselle henkilökohtaisesti kuuluva *perintöosa*. Ajatellaan esimerkiksi tilannetta, jossa PK 3 luvun mukaisessa pesänjaossa on lesken omien perillisten lisäksi mukana kaksi P:n perillistä, veljekset Xa ja Xb. Kun L:ltä on jäänyt omaisuutta 100 000 euroa, P:n perillisille PK 3:1:n pääsäännön mukaan (yhdessä) kuuluva pesäosuus on 50 000 euroa. Tästä summasta määrätään sitten vielä erikseen Xa:n ja Xb:n perintöosat, jotka ovat 25 000 euroa.

PK 3:3.2:ssa säännelty lahjan tai sen arvon palauttaminen ei ole toistaiseksi saanut täysin vakiintunutta nimitystä. Tässä teoksessa käytän ilmiöstä nimitystä lahjansaajan *palautusvastuu*.[23] Vastaavasti puhun perillisten nostamaa kannetta tarkoittaen lahjan palautuskanteesta. Nämä lakitekstistä tukea saavat nimitykset eivät ole ongelmattomia, sillä lesken pesälle tehtävä luontaispalautus ei ole ainoa PK 3:3.2:ssa tarkoitetun vastuun toteuttamistapa. Lahjansaaja voi vallitse-

---

20 Testamenttiin perustuvaan toissijaisseuraantoon liittyviä kysymyksiä tarkastelen lähemmin jaksoissa 2.2.2 ja 4.6.

21 Nimitystä pesänjako on käytetty esimerkiksi seuraavissa esityksissä: *Rautiala* 1967 s. 36, *Aarnio – Savolainen* JFT 1968 s. 223, *Lohi* 1999 s. 159 ja *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 748. Täysin yhdenmukaista ei terminologia tältä osin kuitenkaan ole. Esimerkiksi *Saarenpää* (1994 s. 51) on kutsunut PK 3 luvun mukaista jakotoimitusta pesänositukseksi ja *Gottberg* (LM 1993 s. 1266) ositukseksi; viimeksi mainittu nimitys esiintyy myös Rautialan teksteissä (esim. 1967 s. 51).

Korkeimman oikeuden kielenkäyttöön ei käsite pesänjako näytä juurtuneen, vaan tähän jakotoimitukseen on viitattu toisin ilmauksin. On käytetty esimerkiksi nimityksiä ”perinnönjako” (*KKO 1990:46*), ”ositus ja jako” (*KKO 1981 II 41*) tai ”jako” (*KKO 1999:75*).

22 Ks. esim. *Savolainen* LM 1967 s. 449 ja *sama* 1969 s. 57, *Aarnio* 1974 s. 391 sekä *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 748.

23 Käsitteitä palautusvastuu ja palautuskanne ovat käyttäneet esimerkiksi *Savolainen* (1969 s. 32–33), *Kangas* (1993 s. 221) sekä *Aarnio ja Kangas* (I 1999 s.780–785). Myös *Saarenpää* (1984 s. 234–235) puhuu lahjansaajaa kohtaan nostettavasta palautuskanteesta. *Rautiala* (1967 s. 46–47) taas käyttää esimerkiksi ilmaisuja palauttamisoikeus ja palauttamista koskeva kanne.

van käsityksen mukaan toteuttaa vastuunsa myös suoraan perillisille tekemillään rahasuorituksilla. Kun kysymys on tällöin PK 7:8:ssa tarkoitettua lakiosan täydennystä läheisesti muistuttavasta suorituksesta, sitä voitaisiin hyvin kutsua pesä- tai perintöosan täydennykseksi.[24] Nähdäkseni yhteisnimitys palautusvastuu kuvaa kuitenkin parhaiten nyt tarkasteltavaa ilmiötä. Myös lahjansaajan, joka suorittaa toissijaisille perillisille heidän perintöosistaan puuttumaan jääneen määrän rahana, saatetaan sanoa palauttavan lahjan arvon (tai ainakin osan siitä).[25]

Lahjansaajan palautusvastuuseen liittyviä kysymyksiä tarkastellessani joudun usein tuomaan esille liittymän asiaa sääntelevään lainkohtaan, PK 3:3.2:een. Esiteknisistä syistä käytän teoksessa runsaasti tähän lainkohtaan viittaavia lyhennettyjä ilmauksia. Tällaisia ovat esimerkiksi PK 3:3.2-vastuu (= PK 3:3.2:n nojalla lahjansaajalle asetettava vastuu, siis *palautusvastuu*), PK 3:3.2 -kanne (lahjansaajaa vastaan kyseisen lainkohdan nojalla nostettava kanne) ja PK 3:3.2-prosessi (lahjansaajan ja toissijaisten perillisten välinen oikeudenkäynti). Ilmausten merkitykset käyvät ilmi asiayhteyksistä.

1.4 TUTKIMUKSEN LÄHDEAINEISTOSTA

1.4.1 Kotimaiset lähteet

Lesken antamien lahjojen oikeusvaikutuksia koskeva lainopillinen tutkimus on rakennettava ensi kädessä PK 3 luvun säännösten ja niihin välittömästi liittyvän oikeuslähdemateriaalin varaan. Mainittujen primäärilähteiden antama tuki jää kuitenkin monissa kysymyksissä puutteelliseksi. Erityisesti tämä koskee lakia ja sen esitöitä. Asiaa sääntelevät PK 3 luvun 3 §:n 1 ja 2 momentti ovat sisällöltään niukkoja. Niistä käyvät ilmi lähinnä vain vastikkeen antamisen ja palautusvastuun syntymisen edellytykset, ja nekin on määritetty varsin yleispiirteisesti. Esimerkiksi kysymykset vastikkeen laskennallisesta huomioon ottamisesta ja palautusvastuun konkreettisesta sisällöstä ovat jääneet lähes kokonaan sääntelemättä. Kovin suurta apua eivät tarjoa myöskään suomalaiset esityöt. Tältä osin lain tulkitsija on lähes yksinomaan vuoden 1935 *Ehdotuksen* varassa, eikä siinä käsitellä vastiketta ja lahjansaajan palautusvastuuta kuin puolen sivun verran.

---

[24] Perintöoikeuskomitean mietinnössä (*KM 1975:84* s. 56–57) ehdotettiinkin terminologian muuttamista niin, että lakitekstissä olisi käytetty ilmaisua *täydennys* (”Täydennystä on vaadittava kanteella – –”). Mietinnössä puhuttiin täten esimerkiksi lahjansaajan täydennysvelvollisuudesta ja häntä kohtaan ajettavasta täydennyskanteesta.

[25] Samalla tavoin PK 21 luvun mukaisen palautusvastuun kannalta *Lohi* 1998 s. 11. Vrt. *Koulu* 1999 s. 13, jossa käsitteen ala on ymmärretty suppeammaksi. Takaisinsaantivastaajan palautusvastuusta on kirjoittajan mukaan kysymys vain silloin, kun vastaajalle syntyy velvollisuus konkurssivelalliselta saamansa omaisuuden luontaispalautukseen.

Huomattavaa lisäinformaatiota saadaankin PK 3:3:n soveltamisongelmia valaisevasta oikeuskäytännöstä. Korkein oikeus on 1980- ja 1990-luvuilla antanut seitsemän julkaistua ratkaisua, joilla on välitön liittymä lainkohdan sisältöön. Ratkaisuissa on otettu kantaa useisiin periaatteellisesti tärkeisiin kysymyksiin, ja ne ovat selkiyttäneet oikeustilaa. Systemaattista kokonaiskuvaa järjestelmästämme ei tämä praksis kuitenkaan anna – se ei tietysti ole ratkaisujen tarkoituksenakaan – vaan monet tärkeät kysymykset jäävät vastausta vaille. Osa KKO:n linjauksista on lisäksi kritiikille alttiita, ja on epäselvää, kuinka laajoja oikeusjärjestyksen sisältöä koskevia johtopäätöksiä niistä on syytä tehdä.

Teoksessa olen hyödyntänyt myös ongelmaan liittyvää hovioikeuskäytäntöä. Aineistona ovat olleet ne vuosina 1994–2004 annetut hovioikeusratkaisut, jotka olen onnistunut löytämään Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan ylläpitämästä kokoelmasta. Ratkaisujen merkitys on lähinnä niiden tarjoamissa virikkeissä. Materiaalin pohjalta selviää, millaisia ongelmia käytännössä esiintyy ja millaisia vastauksia niihin saatetaan antaa. Ali- ja hovioikeuksien kannanotot tarjoavat lainopin harjoittajalle myös mahdollisia argumentteja, joiden käyttökelpoisuutta ja painoarvoa hän voi käydä arvioimaan varsinaisten oikeuslähteiden pohjalta. Voimassa olevan oikeuden sisältöä valaisevia linjanvetoja ei ratkaisuista luonnollisestikaan voida lukea: ne eivät ole prejudikaatteja. Tätä tutkimusta varten hankitun hovioikeusmateriaalin perusteella ei voida myöskään tehdä vahvoja johtopäätöksiä siitä, millaiseksi oikeustila on tietyssä kysymyksessä muodostunut. Pidättyvään suhtautumiseen antaa aihetta jo aineiston suppeus. Siitä puuttuvat esimerkiksi kaikki ne PK 3:3:n soveltamista koskevat riidat, joissa osapuolet ovat tyytyneet alioikeuden antamaan ratkaisuun.

Olennainen merkitys tutkimuksen kannalta on tietysti myös kotimaisella PK 3 luvun sisältöä koskevalla oikeuskirjallisuudella. Kirjallisuudessa on otettu kantaa moneen vastikeseuraamuksen ja lahjansaajan palautusvastuun kannalta tärkeään kysymykseen. Näitä ongelmia koskeva perustutkimus kuitenkin puuttuu; yhtään edes artikkelimuotoista esitystä, jossa PK 3:3 olisi tarkastelun pääteemana, ei meillä ole kirjoitettu. Aiheen tarkastelulle on lisäksi ominaista kuvaileva ote. Lainvalmistelutöissä tai korkeimman oikeuden käytännössä omaksuttuja käsityksiä ei ole monestikaan riitautettu tai edes alistettu kriittiseen testiin, vaan oikeustilan kuvaukset on rakennettu suoraan niiden pohjalle. Tämä vähentääkin jossain määrin oikeuskirjallisuuden merkitystä käsillä olevan tutkimuksen lähdeaineistona.

Edellä sanottu koski perintökaaren 3 luvun säännöksiin välittömästi liittyvää oikeuslähdemateriaalia. Lahjansaajan palautusvastuuta arvioitaessa ei olla kuitenkaan yksin tämän aineiston varassa, vaan apuna voidaan käyttää myös muita palautusvastuutilanteita koskevaa lähteistöä.

Läheisimmän vertailukohdan nyt tarkasteltavalle ongelmalle tarjoaa *lakiosan täydenny*s. Siinä on kysymys paitsi rakenteellisesti myös asiallisesti

PK 3:3.2-vastuuta muistuttavasta ilmiöstä.[26] Lakiosan täydennykseen liittyvällä melko runsaalla aineistolla onkin olennainen merkitys tämän tutkimuksen kannalta. Useita kysymyksiä tarkastellessani olen nähnyt mielekkääksi tuoda ensin esille sen, millä tavoin vastaavaa ongelmaa arvioitaisiin lakiosan täydennysriidan kannalta. Tämän jälkeen olenkin sitten joutunut pohtimaan, voidaanko samaa sääntöä soveltaa PK 3:3.2:ssa tarkoitettuun vastuuseen. Monesti kysymykseen saatetaan vastata myöntävästi, mutta läheskään aina ei asia ole näin. Järjestelmien kesken on yhtäläisyyksien ohella myös selviä eroja.

Samantapaista analogiatukea on saatavista monista muistakin palautusvastuuta koskevista säännöksistä ja normikannanotoista. Tärkeimpinä voidaan tältä kannalta pitää TakSL:n ja PK 21 luvun palautusvastuusäännöksiä. Huomattavaa merkitystä on ollut myös puhtaasti varallisuusoikeudellisella lähdeaineistolla. Esimerkiksi usean lahjansaajan vastuuseen liittyvissä kysymyksissä (8 luvussa) on hyvän vertailukohdan tarjonnut yhteisvelkasuhteiden problematiikka. Lahjansaajan palautusvastuun sovittelua koskevassa esityksessä (jaksossa 5.7) olen taas voinut tukeutua vahingonkorvauksen ja perusteettoman edun palautuksen sovittelua koskeviin normikannanottoihin. Esineoikeudellisesta materiaalista on puolestaan ollut hyötyä esimerkiksi lahjansaajan vilpittömän mieltä suojaa (teoksen 4 luku) ja toissijaisen perillisen sivullissuojaa (11 luku) koskevissa ongelmissa.

1.4.2 Ruotsalainen aineisto

Toissijaista perimystä koskevat perintökaaren säännökset on kirjoitettu suoraan Ruotsissa 1920-luvulla omaksuttujen lainsäädäntöratkaisujen pohjalta. Useimmat vastikkeen ja lahjansaajan palautusvastuun kannalta merkittävät säännökset ovatkin samansisältöisiä kuin Ruotsin ÄB 3 luvun vastaavat normit. Kun ruotsalaiset säännökset ovat olleet voimassa vuodesta 1929 lähtien, voisi perustellusti olettaa, että aiheesta on ennättänyt kertyä runsaasti käyttökelpoista lähdeaineistoa. Ruotsalaisen materiaalin merkitys näyttäisi tätä taustaa vastaan huomattavalta.

Käsitys pitääkin paikkansa lainvalmistelutöiden osalta. Lainvalmistelukunnan ehdotus *SOU 1925:43* on käsillä olevan tutkimuksen kannalta tärkeä lähde. Siinä on pohdittu niin vastike- ja palautusvastuusäännösten sisältöä kuin koko PK 3 luvun järjestelmän yleisiä lähtökohtiakin huomattavasti laajemmin kuin Suomessa. On täten selvää, ettei ehdotuksen kannanottoja voida sivuuttaa, kun hahmotetaan kuvaa Suomen oikeustilasta de lege lata.

---

[26] Tähän samankaltaisuuteen on kiinnitetty huomiota myös oikeuskirjallisuudessa. PK 3:3.2:ssa tarkoitettu vastuu on laajassa mitassa rinnastettu PK 7 luvun mukaiseen lakiosan täydennysvastuuseen. Ks. esim. *Savolainen* 1969 s. 32, *Aarnio* 1974 s. 143, *KM 1975:84* s. 56–57 sekä *Saarenpää* 1984 s. 233.

Kokonaan toinen asia sitten on, miltä osin Ruotsissa puollettuihin käsityksiin tulee yhtyä. Osa niistä voi paljastua asiallisesti epätyydyttäviksi. Kannanottojen käyttökelpoisuutta saattaa vähentää myös niiden ikä. Niin yhteiskunnallisissa arvostuksissa kuin jäämistöoikeudellisessa sääntelyssäkin on ehkä tapahtunut sellaisia muutoksia, että alun perin oikeaan osuneet näkemykset eivät enää nykyisin ole toteuttamiskelpoisia. Ja vielä on muistettava ottaa huomioon muussa jäämistölainsäädännössä Suomen ja Ruotsin kesken vallitsevat erot. Vaikka siis teoksen kannalta kaikkein keskeisimmät säännökset ovat meillä ja Ruotsissa lähes samansisältöisiä, niille ei säännösympäristöjen erilaisuuden vuoksi voida välttämättä antaa kaikilta osin yhdenmukaista tulkintaa.

> Ruotsalaisiin lainvalmistelutöihin tukeuduttaessa on myös syytä havaita, etteivät mietinnössä *SOU 1925:43* ehdotetut säännökset toteutuneet aivan kaikilta osin. Esimerkiksi toissijaisille perillisille annettavaa turvaamistoimityyppistä erottamisoikeutta koskevat säännökset jäivät lopulta kokonaan pois laista.[27] Luotettavan kuvan saaminen ruotsalaisesta oikeustilasta edellyttääkin myös lainvalmistelun jatkovaiheisiin liittyvään aineistoon perehtymistä. Tältä osin merkittävänä lähteenä voidaan pitää julkaisua NJA 1928 (erit. s. 291–311).

Ruotsalainen oikeuskäytäntö ja oikeuskirjallisuus tuottavat sitä vastoin tutkijalle pettymyksen. PK 3 luvun (tai oikeastaan ÄB 3 luvun) mukaiseen palautusvastuuseen liittyviä HD:n ratkaisuja on vähän, eikä niissä ole otettu kantaa moneenkaan aiheen kannalta merkittävään kysymykseen. Vieläkin niukemmaksi jää oikeuskirjallisuuden antama lisäinformaatio. Useimmissa ongelmaa koskevissa esityksissä tyydytään toistamaan lainvalmistelutöissä lausuttu ja viittaamaan teemaan liittyviin harvoihin HD:n ratkaisuihin. Saatetaankin sanoa, että oikeustilan selventäminen on jäänyt Ruotsissa pääosin ehdotuksen *SOU 1925:43* varaan.

1.4.3 Tanskan ja Norjan oikeus

Arvioitaessa tanskalaisen ja norjalaista oikeuslähdeaineiston hyödyntämismahdollisuuksia on syytä havaita järjestelmien kesken vallitsevat erot. Suomalaistyyppiseen toissijaiseen perimykseen täysin rinnastuvaa ilmiötä ei Tanskassa eikä Norjassa tunneta.

---

[27] Kyseiset säännökset oli suunnattu tilanteisiin, joissa leski lahjoittamalla omaisuuttaan tai muulla siihen rinnastuvalla menettelyllään vaaransi olennaisesti toissijaisten perillisten oikeutta. Ehdotuksen *SOU 1925:43* mukaan perilliset olisivat voineet tällaisissa tapauksissa vaatia jo lesken eläessä, että heidän pesäosuuttaan varten tarvittava omaisuusmäärä erotetaan lesken vallinnasta ja pannaan uskotun miehen hoitoon. Ks. lähemmin *SOU 1925:43* s. 185 ss. sekä *NJA 1928* s. 311 ss.

Tanskalainen järjestelmä muistuttaa tosin siinä mielessä ruotsalais-suomalaista, että rintaperillisittä kuolleen puolison jälkeen leskelle tuleva perimys ei pääsääntöisesti siirrä omaisuutta lesken sukuun, vaan lesken kuoltua tulee toimitettavaksi samantapainen kahden sukuhaaran välinen jako kuin Suomessa ja Ruotsissa.[28] Olennaisen eron saa kuitenkin aikaan se, että leskellä on Tanskassa valta sivuuttaa P:n toissijaiset perilliset testamentilla. Saman lopputuloksen voi leski luonnollisesti toteuttaa myös lahjoituksin, joten mitään PK 3:3.2-probleemeihin suoraan rinnastuvaa toissijaisten perillisten suojaamisen ongelmaa ei Tanskan oikeudessa voi syntyä.

Vielä suuremmaksi nämä erot muodostuvat pidettäessä silmällä Norjan oikeutta. Silloin kun leski Norjan lain mukaan perii, hän saa perinnön ns. täysin omistusoikeuksin. Omaisuus ei toisin sanoen palaudu enää miltään osin ensin kuolleen puolison perillisille, vaan se jää lesken sukuun. Puolison perintöoikeuteen liittyvää suomalaistyyppistä toissijaista perimystä ei norjalaiseen systeemiin siis kuulu.[29]

Tanskalais-norjalainen järjestelmä tarjoaa kuitenkin yhden tämän tutkimuksen kannalta mielenkiintoisen vertailukohdan: eloonjääneen puolison hyväksi annetun jakamatonta pesää (*uskiftet bo*) koskevan sääntelyn. Leski voi Norjan ja Tanskan oikeuden mukaan tietyin edellytyksin pitää perittävältä jääneen omaisuuden jakamattomana hallinnassaan koko elinaikansa (ks. Norjan Arveloven § 9-15 sekä Tanskan Arveloven § 8-12). Ensin kuolleen puolison perillisten oikeus toteutetaan tällöin vasta lesken kuoltua toimitettavassa jaossa. He saavat tietyn murto-osan leskeltä jäävästä omaisuudesta. Yhtymäkohdat toissijaisten perillisten asemaa koskevaan PK 3 luvun sääntelyyn ovatkin jo tässä suhteessa ilmeiset.

Leskelle annettu jakamattomuussuoja takaa hänelle monissa suhteissa samat oikeudet kuin mitkä puoliso saa Suomessa PK 3:1:n nojalla.[30] Jakamattomassa pesässä elävä L voi siis määrätä omaisuudesta melko vapaasti inter vivos. Ensin kuolleen P:n perillisten suojaamiseksi hänen disponointivaltaansa on tehty kuitenkin yksi merkittävä rajoitus: P:n perillisiä loukkaavat lahjoitukset ovat kokonaan kiellettyjä. Mikäli leski sellaisiin ryhtyy, perilliset voivat vaatia lesken pesässä toimitettavassa jaossa vastiketta. Sen avulla heille pyritään – samalla tavoin kuin meilläkin – takaamaan jaossa se, minkä he olisivat saanet ilman lah-

---

[28] Tällaista jakoa ei kuitenkaan toimiteta, mikäli leski on solminut uuden avioliiton tai mikäli häneltä jää rintaperillisiä. Viimeksi mainittujen oikeudet menevät siis Tanskan järjestelmässä ensin kuolleen puolison perillisten oikeuksien edelle. Ks. lähemmin Arveloven § 7 sekä *Taksøe – Jensen* 1992 s. 73–84, *Nørgaard* 1998 s. 33–41 ja *Danielsen* 2005 s. 85–95.

[29] Lesken asemasta perillisenä Norjan oikeuden mukaan ks. Arveloven § 6 sekä *Unneberg* 1990 s. 82–89 sekä *Lødrup* 1999 s. 58–64.

[30] Nämä kaksi ratkaisumallia – 1) lesken oikeus elää jakamattomassa pesässä (Norja ja Tanska) ja 2) puolison perintöoikeus (Ruotsi ja Suomi) – onkin rinnastettu toisiinsa *Lødrupin* teoksessa Nordisk arverett (2003). Ilmiöitä tarkastellaan teoksessa rinnakkain (ks. esim. s. 157 ss). Järjestelmien yhtäläisyyksistä ja eroista ks. myös em. teos s. 188–190.

joitusta. Tämän ohella perilliset voivat tietyin edellytyksin kääntyä lahjansaajan puoleen ja vaatia tältä omaisuutta takaisin.[31]

Seuraamukset, joita lesken tekemiin sopimattomiin lahjoituksiin voidaan Norjan ja Tanskan oikeuden mukaan liittää, poikkeavat tietyiltä osin Ruotsissa ja Suomessa säädetyistä. Olennaisin ero on se, että mikäli lahjaan päädytään puuttumaan reaalisesti, se julistetaan Norjassa ja Tanskassa kokonaan pätemättömäksi. Tämä seuraamus voidaan lisäksi perillisten vaatimuksesta toteuttaa jo lesken elinaikana. Mutta toisaalta: perillistahon oikeuksia loukkaaviin lesken määräämistoimiin liittyvä problematiikka sisältää näissä kaikissa maissa myös paljon yhteisiä piirteitä. Norjassa ja Tanskassa on jouduttu pohtimaan kysymyksiä, jotka ovat tärkeitä myös suomalaisen tai ruotsalaisen lakimiehen näkökulmasta, ja myös konfliktien ratkaisun kannalta keskeiset argumentit ovat useissa tapauksissa samoja. Tämä samankaltaisuus havaitaan esimerkiksi selvitettäessä vastikeoikeuden syntyedellytyksiä. Toisena esimerkkinä voidaan mainita lahjansaajan vilpillistä mieltä koskevat pohdinnat. Kysymystä, milloin lahjansaajan voidaan katsoa olleen jäämistöoikeudellisesti relevantilla tavoin mala fide, voidaan arvioida eri pohjoismaissa suurelta osin yhtäläisin perustein.[32]

Olisi siten virhe jättää hyödyntämättä kannanottoja ja näkökohtia, joita Tanskan ja Norjan oikeudessa on esitetty. Näihin käsityksiin tukeuduttaessa on toisaalta syytä noudattaa erityistä varovaisuutta; siinä määrin erilaisista järjestelmistä nyt on kysymys. Tanskalaisen ja norjalaisen materiaalin merkitystä kuvaakin hyvin *Aarnion* käyttämä luonnehdinta *vihjearvo.*[33] Aineisto tarjoaa lainkäytkitsijalle normiehdotuksia ja mahdollisia argumentteja, joiden käyttökelpoisuutta hänen on sitten arvioitava suomalaisen oikeuslähdemateriaalin pohjalta.

1.5 TEOKSEN RAKENNE

Tutkimuksessa tarkasteltavien vastike- ja palautusvastuuongelmien hahmottaminen edellyttää pesänjakoa koskevien säännösten tuntemista. Teoksen toisessa luvussa selvitänkin PK 3 luvun sääntelyn sisältöä. Esitys on enimmäkseen yleispiirteinen ja keskittyy pääsääntöihin. Joudun kuitenkin kiinnittämään huomiota myös muutamaan sellaiseen kysymykseen, jota ei ole oikeuskirjallisuu-

---

31 Jakamattomassa pesässä (usiftet bo) elävän lesken lahjoittamisvallasta, jäämistöoikeudellisesta vastikkeesta ja lahjansaajan palautusvastuusta Norjan oikeudessa ks. yleisesti *Lødrup* TfR 1984 s. 213–253, *sama* 1999 s. 358–364, *Unneberg* 1990 s. 358–368 sekä *sama* JV 1997 s. 209–263. Vastaavista kysymyksistä Tanskan oikeuden kannalta ks. *Taksøe-Jensen* 1992 s. 96–109, sekä *Nørgaard* 1998 s. 72–76 ja *Danielsen* 2005 s. 189–247.

32 Palautusvastuun edellytyksenä olevan *vilpillisen mielen* kriteeri on herättänyt laajaa huomiota erityisesti Norjassa, niin oikeuskäytännössä kuin kirjallisuudessakin. Ks. tältä osin esim. *Lødrup* TfR 1984 s. 231–239 sekä *Unneberg* JV 1997 s. 228–230.

33 *Aarnio* 1989 s. 236.

dessamme tarkasteltu. Esimerkkinä voidaan mainita ongelma, joka syntyy, kun leskeltä jäänyt uusi aviopuoliso vetoaa jaossa PK 3:1a:n mukaisiin oikeuksiinsa. Ei ole ilman muuta selvää, miten tällainen vaatimus mahdollisesti vaikuttaa toissijaisten perillisten asemaan.

Luvussa 3 tarkastelen yhtä teoksen pääkysymyksistä, lesken antamaan lahjaan liitettyä vastikeseuraamusta. Ongelmaksi tulee ensinnäkin se, millä edellytyksin lesken käyttäytyminen oikeuttaa toissijaiset perilliset saamaan pesänjaossa vastiketta. Tämän ohella selvitän vastikeoikeuden konkreettista vaikutusta jakotahojen asemaan. Kysymys on nyt siitä, millaisena laskueränä tietyn suuruisesta lahjasta annettava vastike otetaan huomioon, kun määrätään toissijaisten perillisten pesäosuutta. Nämä laskusäännöt ovat pääosin melko selviä, mutta myös voimassa olevan oikeuden kannalta tulkinnanvaraisia kysymyksiä syntyy. Joudun esimerkiksi pohtimaan, millainen vaikutus pesäosuuksien määräämisen kannalta tulee antaa lesken ylivelkaisuudelle tai sille, että L:n antama lahja täyttää ennakkoperinnön tunnusmerkistön.

Teoksen toiseen pääaiheeseen, lahjansaajan palautusvastuuseen, siirryn neljännessä luvussa. Tarkastelen siinä PK 3:3.2:ssä määrättyjä palautusvastuun syntyedellytyksiä. Luvussa 5. selvitän sitten tämän vastuun sisältöön liittyviä kysymyksiä. Ongelmana on, millaiseen suoritukseen vastuuseen asetettu lahjansaaja voidaan velvoittaa: mitä hänen on suoritettava ja kenelle? Koska viimeksi mainittuun kysymykseen ei saada juuri johtoa lainsäädännöstä, joudun antamaan huomattavan painoarvon uudehkoissa korkeimman oikeuden ratkaisuissa omaksutuille linjauksille. Olennaista merkitystä on myös esimerkiksi PK 3:3.2-vastuun lähi-ilmiötä, lakiosan täydennystä koskevalla oikeuslähdemateriaalilla.

PK 3 luvun mukaisen palautusvaateen toteuttaminen edellyttää määräajassa nostettavaa kannetta. Tätä aihepiiriä tarkastelen luvussa 6. Luvun alkupuolella selvitän kanteen sisältöön, kannevaltaan sekä PK 3:3.2:n määräaikanormiin liittyviä ongelmia. Loppuosassa tulevat puolestaan esille lahjan palautusvaateen siirtymisen ja lakkaamisen problematiikka. Siihen törmätään esimerkiksi silloin, kun toissijainen perillinen X luopuu perinnöstä tai luovuttaa perintöosuutensa taikka kun perilliseltä ulosmitataan hänen kuolinpesäosuutensa. Joudutaan kysymään, missä laajuudessa X:n seuraajat ja velkojat voivat hyödyntää X:lle itselleen kuulunutta PK 3:3.2-vaadetta.

Kun oikeus ratkaisee toissijaisten perillisten nostamaa lahjan palautuskannetta, se joutuu tuomiota antaessaan kiinnittämään huomiota perillisten pesäosuuden suuruuteen. Pesäosuuksien määritys tapahtuu puolestaan yleensä tuomioistuinmenettelyn ulkopuolella toimitettavassa pesänjaossa (riitatilanteissa sen useimmiten toimittaa tuomioistuimen määräämä pesänjakaja). Näiden kahden menettelyn keskinäisiin suhteisiin paneudunkin teoksen seitsemännessä luvussa. Pääkysymyksenä on, millaisessa menettelyssä PK 3:3.2:n soveltamisen kannalta relevantti pesäosuuden suuruus tulisi määrätä. Kuuluuko asia nytkin

normaaliin tapaan pesänjaossa ratkaistavaksi vai pitäisikö oikeuden tässä erityistilanteessa ottaa tehtävä itselleen?

Jotta palautusvastuun pääsääntöjä koskeva esitys pysyisi helposti seurattavana, pidän luvuissa 5–7 tarkastelukulman melko suppeana. Keskityn tilanteisiin, joissa PK 3:3.2:ssa tarkoitettu palautusvaatimus esitetään vain yhtä lahjansaajaa kohtaan, ja oletan lisäksi, että kyseinen lahjansaaja ei ole itse toissijaiseen perimykseen oikeutettu P:n perillinen. Ongelmia, joita syntyy määrättäessä usean lahjansaajan vastuuta, tarkastelen sitten luvussa 8. Lahjansaajan omasta perillisasemasta johtuvat erityiskysymykset otan puolestaan esille yhdeksännessä luvussa. Kuten esityksestä selviää, näillä kahdella ongelmakokonaisuudella on tiettyjä keskinäisiä liittymiä. Toissijaiselle perillisille annettu lahja synnyttää palautusvastuun määrityksen kannalta erityisiä vaikeuksia juuri silloin, kun vastuussa on hänen lisäkseen joku perillispiirin ulkopuolinen lahjansaaja.

PK 3:3.2:een perustuvan vaatimuksen kohteeksi joutunutta lahjansaajaa saattaa yhtä aikaa uhata myös johonkin muuhun säännökseen perustuva palautusvelvollisuus. Lahja saatetaan esimerkiksi peräyttää takaisinsaantilain säännösten nojalla, ja myös lakiosan täydennysvastuun syntyedellytykset voivat olla käsillä. Luvussa 10 käsittelenkin ongelmia, joita aiheutuu usean palautusperusteen yhtäaikaisesta ilmaantumisesta. Kysymys on nyt toissijaisen perillisen näkökulmasta tietyntyyppisestä sivullissuhteen ongelmasta: hänen oikeutensa toteutumista uhkaa se, että lahjansaajalla on mahdollisesti vastuita myös muita henkilöitä kohtaan. Vielä selvemmin sivullissuhdeproblematiikka tulee esille seuraavassa eli luvussa 11. Tarkastelen siinä ongelmia, joita syntyy, kun perillinen yrittää turvata palautusvaateensa suhteessa lahjansaajan velkojiin tai seuraajiin. Hyvän esimerkin tarjoaa tilanne, jossa palautusvastuun uhkaama lahjansaaja on ennättänyt luovuttaa leskeltä lahjaksi saamansa esineen kolmannelle. Joudutaan kysymään, voivatko toissijaiset perilliset nyt kääntyä viimeksi mainitun saajan puoleen ja kohdistaa palautusvaatimuksensa häneen?

Teoksen päättävässä luvussa 12 kokoan yhteen tärkeimpiä tutkimusteemaa koskevia havaintoja. Samassa yhteydessä esitän lyhyesti arvioitani lainsäädäntömme nykytilasta ja siitä, millä tavoin lahjansaajan palautusvastuuta koskevaa PK 3 luvun sääntelyä tulisi mahdollisesti kehittää.

2 Pääasioita pesänjaosta

2.1 JOHDANNOKSI

Tässä luvussa tuon esille toissijaista perimystä ja pesänjakoa koskevan sääntelyn pääperiaatteet. Erityistä huomiota kiinnitän pesäosuuksien suuruuden määräytymiseen. Aiheella onkin teoksen kannalta olennainen merkitys: vastike- ja palautusvastuuongelmien hahmottamiseksi on tietysti tunnettava sen toissijaisille perillisille kuuluvan oikeuden sisältö, jonka loukkaamisen varalta heitä koetetaan PK 3:3:n avulla suojata. En kuitenkaan keskity seuraavassa yksinomaan pesäosuuksien laskusääntöjen tarkasteluun, vaan yritän antaa lukijalle riittävän laajan kuvan eri jäämistöintresenttien asemasta lesken pesän selvityksessä ja jaossa. Tämä edellyttää muun muassa sen selvittämistä, millainen on toissijaisten perillisten oikeusasema suhteessa muihin pesän etutahoihin, esimerkiksi puolisoiden P ja L velkojiin ja leskeltä jääneeseen uuteen aviopuolisoon.

Ennen aiheen lähempää tarkastelua on syytä esittää muutamia yleishuomiota lesken pesän jakoa koskevasta PK 3 luvun sääntelystä. Näissä normeissa määrätään kahden perillistahon, ensin kuolleen P:n perillisten ja lesken perillisten (tai muiden oikeudenomistajien) oikeuksista kyseisessä jaossa. Sääntelyn kohteena on perillistahojen materiaalinen jako-asema, menettelyyn ei luvussa puututa. Jakonormien avulla on pyritty osoittamaan, kuinka paljon ja mitä omaisuutta kumpikin perillispiiri saa L:n pesästä. PK 3 luku sisältää siten sekä pesäosuuksien arvomääräistä suuruutta koskevia laskusääntöjä että osuuksien esinekohtaista sisältöä määrittäviä oikeusohjeita.

PK 3 luvun mukaisessa pesänjaossa on kysymys nimenomaan kahden *jakotahon* välisten suhteiden selvittämisestä: kuinka paljon P:n perilliset *yhdessä* saavat ja kuinka paljon jää L:n oikeudenomistajille.[1] Yksittäisten perillisten tai lesken kuolinpesän muiden etutahojen oikeuksia ei tässä jaossa yleensä toteuteta. Esimerkiksi kysymykset, millä tavoin P:n perillisille tullut pesäosuus jaetaan perillisten kesken tai keillä on oikeus saada se L:n pesään jäänyt omaisuus, jota ei ole tarvittu P:n perillisten pesäosuuden täyttämiseen, ratkeavat kokonaan muiden kuin PK 3 luvun säännösten nojalla. – Koska myös viimeksi mainituilla ongelmilla on läheinen liityntä pesänjakoon, tarkastelen niitäkin lyhyesti tässä luvussa.

Kun olen edellä kuvannut teoksessa käsiteltävää ongelmaa, olen ikään kuin pitänyt selviönä, että käsillä olevassa tilanteessa joudutaan toimittamaan PK 3 luvussa tarkoitettu jako. Sitä, missä kaikissa tapauksissa pesänjakoa koskevat

[1] PK 3 luvun mukaisen jakotoimituksen kohteesta ks. myös *Savolainen* 1969 s. 50–51.

säännökset todella tulevat sovellettavaksi, en ole vielä yksityiskohtaisesti selvittänyt. Ennen toissijaisten perillisten aseman lähempää tarkastelua on syytä paneutua myös tähän puoleen.

Seuraavassa jaksossa (2.2) selvitänkin PK 3 luvun mukaista jakoa koskevien säännösten soveltamisalaa. Otan tarkasteluni lähtökohdaksi sen, että lesken pesän jakamista voidaan arvioida kaikilta osin vuoden 1965 perintökaaren säännösten pohjalta. P on siis kuollut 1.1.1966 tai myöhemmin, ja puolisoiden kansainvälisyksityisoikeudellisia suhteita koskevat seikat (kotipaikka, kansalaisuus yms.) järjestyvät niin, että sovellettavaksi tulee Suomen laki. Ongelmia, joita puolisoiden liittymät toisiin valtioihin voisivat aiheuttaa, en siis käsittele.[2]

2.2 PESÄNJAKOA KOSKEVIEN SÄÄNNÖSTEN SOVELTAMISALASTA

2.2.1 Puoliso PK 3:1:ssä tarkoitettuna perillisinä

a) Hahmotettaessa pesänjakoa koskevien säännösten soveltamisalaa avainasemassa on PK 3:1.2:een asiasta otettu määräys. Se osoittaa säännöstön tulevan käyttöön, kun puolisonsa PK 3:1.1:n nojalla perinyt leski (L) kuolee. Mikäli tällöin on elossa laissa tarkemmin osoitettuja ensin kuolleen P:n sukulaisia, heillä on oikeus saada tietty osuus L:ltä jääneestä omaisuudesta. He ovat P:n toissijaisia perillisiä.

Toissijaiseen perimykseen oikeutettujen sukulaisten piirin muodostavat PK 3:1.2:n mukaan seuraavat henkilöt: ensin kuolleen puolison isä, äiti, veljet, sisaret sekä veljen tai sisaren jälkeläiset. Suppeasta sanonnastaan huolimatta säännös koskee vallitsevan käsityksen mukaan myös P:n puolisukulaisia, siis

---

[2] Perimykseen sovelletaan pääsääntöisesti sen valtion lakia, jossa perittävällä oli kuollessaan kotipaikka (PK 26:5.1) Kuten pykälän 2 ja 3 momenteista selviää, sovellettava laki saattaa kuitenkin tietyin edellytyksin vaihtua esimerkiksi sen maan laiksi, jonka kansalainen perittävä kuollessaan oli.

Tämän lainvalintasäännöksen soveltaminen lesken pesää jaettaessa ei ole aivan ongelmatonta, jos puolisoilla on ollut liittymiä eri valtioihin. Ei ole ainakaan ilman muuta selvää, kumman puolison – P:n vai L:n (vai ehkä molempien) – henkilöstatukselle on annettava ratkaiseva merkitys. Ajatellaan esimerkiksi tilannetta, jossa suomalaisen P:n PK 3:1:n nojalla perinyt L on leskeksi jäätyään muuttanut pysyvästi ulkomaille ja ehkä myös saanut uuden kotipaikkansa kansalaisuuden. Voidaanko nyt L:n pesän jakamiseen soveltaa kaikilta osin hänen viimeisen kotimaansa lakia? Kysymykseen saatetaan nähdäkseni hyvin perustein vastata kieltävästi. Mahdolliselta vaikuttaisi lähteä siitä, että PK 3 luvun säännökset tulevat L:n kotimaan muuttumisesta huolimatta sovellettavaksi siltä osin, kuin on kysymys ensin kuolleen P:n toissijaisten perillisten oikeudesta. Kun toissijaiset perilliset tavoittelevat nyt perintöä *P:n jälkeen*, heidän näkökulmastaan olisi perusteltua noudattaa P:n kotipaikan mukaan määräytyvää lakia (siis Suomen perintökaarta). L ei toisin sanoen voisi kotimaataan vaihtamalla tehdä tyhjäksi ensin kuolleen puolison perillisten oikeutta. – Ehdotonta kantaa en tässä yhteydessä asiaan kuitenkaan ota.

veli- ja sisarpuolia ja heidän jälkeläisiään.[3] Kaukaisemmilta sukulaisilta tämä oikeus sen sijaan puuttuu. Niinpä esimerkiksi P:n isovanhemmat, sedät ja tädit joutuvat alistumaan siihen, että lesken hyväksi tapahtunut perimys on siirtänyt omaisuuden lopullisesti toiseen sukuun.

Pesänjakoa koskevien säännösten soveltaminen siis edellyttää, että vainaja on leskeksi jäänyt henkilö, joka on perinyt edesmenneen puolisonsa PK 3:1.1:n nojalla. P:n kuolinhetkellä ei ole toisin sanoen saanut olla elossa (eikä siitettynä) perintöön oikeutettuja rintaperillisiä.[4] Jos yksikin tällainen perillinen on ollut, ei PK 3:1.2:n mukaista toissijaista perimystä tapahdu. Merkitystä vaille jää tällöin se, että jäämistö on ehkä tosiasiassa ollut lesken hallinnassa koko hänen elinikänsä. Myöskään se seikka, että P:n rintaperillinen on mahdollisesti kuollut hyvin pian vanhempansa jälkeen ja että hänen oikeutensa on näin jäänyt reaalisesti toteuttamatta, ei tee L:stä puolisonsa perillistä. Pääsääntö on selvä: jos P:n rintaperillinen on elänyt hetkenkin P:n jälkeen, perintö on langennut hänelle, eikä L ole perinyt puolisoaan.

> Ajatellaan esimerkiksi tilannetta, jossa L:n edesmennyt puoliso P ja viimeksi mainitun ainoa rintaperillinen, puolisoiden yhteinen lapsi A ovat kuolleet samassa liikenneonnettomuudessa tai luonnonkatastrofissa. Jos tiedetään, että A on kuollut ennen P:tä, on perintö P:n jälkeen on langennut PK 3:1:n nojalla L:lle, ja hänen kuoltuaan tulevat sovellettavaksi PK 3 luvun säännökset. Samoin on asia siinä tapauksessa, että kuolemantapausten järjestystä ei onnistuta selvittämään (PK 1:2), Mikäli sen sijaan pystytään osoittamaan, että lapsi A on elänyt hetkenkin P:n jälkeen, on A perinyt vanhempansa PK 2:1:n nojalla ja välittänyt näin perinnön L:lle. Koska L on tässä tapauksessa saanut perinnön omalta lapseltaan, L:n kuoltua ei tule toimitettavaksi PK 3 luvun mukaista jakoa. Omaisuus on siirtynyt kuolemantapausten myötä lopullisesti L:n sukuun, eikä se palaudu P:n sukulaisille edes siinä tapauksessa, että L kuolisi perillisiä jättämättä.

Se, että P:n kuolinhetkellä on ollut elossa hänen rintaperillisiään, ei tietysti ehdottomasti sulje pois L:n hyväksi tapahtuneen perimyksen mahdollisuutta. Rintaperilliset ovat saattaneet menettää oikeutensa esimerkiksi PK 15 luvussa mainituilla perusteilla. Jos asia on tällä tavoin, lesken asema järjestyy ikään kuin heitä ei olisikaan ollut.

b) Perintöön oikeutettujen rintaperillisten puuttuminen ei vielä sellaisenaan takaa, että L olisi perinyt P:n. Edellytetään lisäksi, ettei ole vallinnut mitään L:n perimyksen esteitä.

---

[3] Näin *KKO 1971 II 32*. Tästä sijaantuloperiaatteen pohjalle rakentuvasta tulkinnasta ks. myös *Saarenpää* 1984 s. 204.

[4] Tässä yhteydessä ei ole syytä lähemmin selvittää, ketkä kaikki saavat nykyisin rintaperillisen aseman. Lainsäädännössämme aikojen kuluessa tapahtuneiden muutosten johdosta I perinteeliin kuuluu ”alkuperältään” varsin erilaisia perillisiä: esimerkiksi aviolapsi, tunnustettu lapsi, kihlalapsi ja adoptiolapsi. Kysymyksestä ks. *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 46–65.

Yleiset perimyksen esteet käyvät ilmi PK 15, 16 ja 17 luvun säännöksistä. Niistä selviää, että L voi jäädä perinnöttä, mikäli hän on surmannut puolisonsa, hävittänyt tämän tekemän testamentin tai jättänyt perinnön vastaanottamatta PK 16:1:ssä säädetyssä ajassa. L saattaa myös luopua perinnöstä joko puolisonsa eläessä taikka tämän kuoltua. Mitään normaalista poikkeavia piirteitä, esimerkiksi rintaperillisten lakiosasuojaan rinnastuvaa rajoitusta ei lesken luopumiskelpoisuuteen liity. Erityisesti on syytä havaita, että P:n eläessä tapahtuva luopuminen on tehokas vastikkeettomanakin.[5]

> Kysymys, onko puoliso luopunut perinnöstä, joudutaan joskus ratkaisemaan oikeustoimen tulkinnalla. Oikeuskirjallisuudessa onkin nostettu esille ajatus, jonka mukaan jo avio-oikeuden totaalisesti poissulkevan avioehdon solminen saattaisi käydä indisioksi perinnöstä luopumisesta. Tällaista olettamaa ei voida kuitenkaan omaksua, vaan presumtio on kiistatta päinvastainen: siltä, joka väittää avioehdon solmineen puolison luopuneen perinnöstä, vaaditaan vahvaa L:n tarkoitusta koskevaa näyttöä.[6]

Erityisistä, nimenomaan puolisoa koskevista perimyksen esteistä säädetään PK 3:7:ssä. Lainkohdassa on osoitettu tilanteita, joissa avioliitto on tosin muodollisesti ollut voimassa perittävän kuollessa mutta joissa puolisoiden sosiaalisen ja taloudellisen yhteenkuuluvuuden lakattua perimysoikeuden antamiselle ei ole enää asiallisia perusteita. – Siinä tapauksessa, että puolisot on ennen P:n kuolemaa tuomittu lainvoimaisesti avioeroon, L menettää oikeutensa jo henkilöstatuksensa muuttumisen vuoksi. Entinen puoliso ei oikeutemme mukaan peri.[7]

PK 3:7:ssä osoitetut esteperusteet ovat seuraavat:

1) Perittävän kuollessa oli vireillä kanne asumus- tai avioerosta, tai puolisot olivat tehneet hakemuksen avioliiton purkamisesta tai asumuserosta.

2) Puolisot oli tuomittu asumuseroon eikä tuomio ollut perittävän kuolinhetkeen mennessä rauennut.

3) Ensiksi kuolleella puolisolla olisi kuolinhetkellään ollut oikeus vaatia avioeroa peruutuvaksi.

PK 3:7:ää sovellettaessa joudutaan ottamaan huomioon avioliittolakiin 1987 tehdyt muutokset. Avioeroa ei haeta enää kanteella, asumuseroinstituutio on

---

5 Oma kysymyksensä on, voiko leski luopua perittävän eläessä myös PK 3:1a:ssa tarkoitetusta vähimmäissuojasta, siis asunnon ja asuinirtaimiston käyttöoikeudesta. Myöntävän vastauksen puolesta puhuu se, että laissa ei aseteta luopumiselle esteitä. Näin myös *Savolainen* JFT 1989 s. 275 ja *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 439. Ks. kuitenkin *OM 2004:6* s. 19–20, jossa tällaisen ennakkoluopumisen tehokkuuteen suhtaudutaan epäillen.

6 Ongelmasta lähemmin ks. *Aarnio* 1978 s. 54–55 sekä *Saarenpää* 1984 s. 207.

7 Havaittakoon, että ns. entinen puoliso voi kuitenkin olla kuolinpesän osakas avio-oikeutensa perusteella, jos ositusta ei ole toimitettu P:n elinaikana. Ks. tältä osin esim. *Ehdotus* (1935) s. 129, *Rautiala* 1968 s. 7, *Saarenpää* 1984 s. 206 av. 27 sekä *Aarnio – Kangas* I s. 211. Vrt. toisin *Roos* JFT 1976 s. 429, jossa perusteluja esittämättä lähdetään siitä, että eron saanut puoliso ei ole kuolinpesän osakas.

lakkautettu, eikä avioliiton peruutumistakaan koskevia säännöksiä nykyisin ole. Siinä tapauksessa, että P on kuollut ennen uusien säännösten voimaantuloa (1.1.1988), lainkohdassa mainittuja perusteita voidaan tietysti soveltaa sellaisinaan. Mutta jos kuolemantapaus on sattunut vasta tämän jälkeen, kunkin kriteerin soveltumista täytyy arvioida erikseen.

Käytännössä merkittävin on kohta 1. Sitä täytyy nykyisin soveltaa niin, että leski ei peri, jos puolisoiden avioeroa koskeva asia oli vireillä P:n kuolinhetkellä. Toisessa kohdassa mainittua perustetta (*asumusero*) voidaan puolestaan noudattaa sellaisenaan: ennen vuotta 1988 annettu asumuserotuomio, joka ei ollut rauennut ennen P:n kuolinhetkeä, muodostaa siis vieläkin perimyksen esteen.[8] Edellisiä selvästi ongelmallisemmalta vaikuttaa kohta 3. Peruutumisinstituutiota ei oikeudessamme nykyisin tunneta, joten saatetaan katsoa, että tämä PK 3:7.2:ssa mainittu kriteeri olisi menettänyt merkityksensä. Täysin selvä ei asia kuitenkaan ole. Kun PK 3:7:ää ei ole vuoden 1987 uudistuksen yhteydessä muutettu, lainkohta on mahdollista ymmärtää myös niin, että se viittaa yhä niihin olosuhteisiin, joiden vallitessa peruutuminen olisi vanhan lain aikana tullut kyseeseen. Tähän olisivat johtaneet esimerkiksi puolisoiden lähisukulaisuus, aikaisemman avioliiton voimassaolo ja eräät avioliiton solmimiseen liittyneet häiriöt (P tai L on esimerkiksi pakotettu avioliittoon tai ollut sitä solmittaessa mielenhäiriössä).

Aarnio ja *Kangas* tarjoavat viimeksi mainittuun ongelmaan ratkaisuksi peruutumissäännösten osittain korvanneen AL 27 §:n soveltamista.[9] Lainkohdassa säädetään perusteista, joiden vallitessa puolisot on virallisen syyttäjän kanteesta tuomittava avioeroon ilman harkinta-aikaa.[10] Saatetaankin katsoa, että AL 27 §:ssä mainitut kriteerit – lähisukulaisuudesta johtuva avioeste ja aikaisemman avioliiton voimassaolo – vastaavat nykyaikaista käsitystä siitä, millaiseen avioliittoon ei ole syytä liittää jäämistöoikeudellisia vaikutuksia. Sellaista lopputulosta, että perintö lankeaisi PK 3:1:n nojalla esimerkiksi P:n sisaruksille tai kaksinnaimiseen syyllistyneelle henkilölle, olisi nähdäkseni pidettävä siinä määrin yleistä oikeustajua loukkaavana, ettei sitä pidä hyväksyä.[11]

Toisin lienee sen sijaan arvioitava muiden AL 67–69 §:n osoittamien peruutumiskriteerien merkitystä. Niidenkin käsillä oleminen voi kyllä tehdä lesken perintöoikeuden vaikeasti hyväksyttäväksi. Ajateltakoon esimerkiksi tilan-

---

8 Tällä kannalla *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 98 – Sama vaikutus täytynee antaa vuoden 1988 jälkeen vieraassa valtiossa myönnetylle asumuserolle, mikäli sitä AL 121 §:n nojalla pidetään Suomessa pätevänä.

9 *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 98.

10 AL 27 §:n sisällöstä ks. *Aarnio – Helin* s. 20–21 ja s. 67 sekä *Saarenpää* 1992 s. 37–39.

11 Oikeuskirjallisuudessa on tosin usein korostettu, että myös AL 27 §:ssä kuvatuissa olosuhteissa solmittu avioliitto on alun perin pätevä ja saa aikaan avioliitolle ominaiset oikeusvaikutukset (ks. esim. *Aarnio – Helin* 1992 s. 21 ja *Mäki-Petäjä-Leinonen* 2003 s. 243–244). Kysymystä, mitä merkitystä lainkohdassa tarkoitetuilla puutteilla voisi olla PK 3:7:n soveltamisen kannalta, mainitut kirjoittajat eivät kuitenkaan nimenomaisesti pohdi.

netta, jossa avioliitto on solmittu vaikeasti dementoituneen, vihkimisen merkitystä täysin ymmärtämättömän vanhuksen kanssa. Kun mainittuihin ”virheisiin” ei kuitenkaan nykyisessä laissa liitetä mitään avioliitto-oikeudellisia seuraamuksia, niille ei ehkä pidä antaa merkitystä myöskään PK 3:7:n kannalta.

Yksikään PK 3:7:ssä mainituista perusteista ei ole ehdoton perimyksen este, vaan puoliso säilyttää oikeutensa periä, mikäli tätä erityiset asianhaarat huomioon ottaen pidetään kohtuullisena. Tällaiseen lopputulokseen saatetaan päätyä esimerkiksi tilanteessa, jossa puolisoiden avioeroa koskeva asia oli kyllä vireillä P:n kuollessa, mutta puolisot olivat tosiasiassa jo luopuneet avioerohankkeestaan.[12]

c) Pesänjakoa koskevien PK 3 luvun normien soveltaminen saattaa estyä myös sen johdosta, että ensin kuollut P on tehnyt puolisonsa L:n sivuuttavan testamentin. Tällainen vaikutus testamentilla on, mikäli leski ei saa sen johdosta omistusoikeutta osaankaan jäämistöomaisuutta. Tyypillinen esimerkki voisi olla jälkisäädös, jossa ensin kuollut puoliso on määrännyt kaiken omaisuutensa omille sukulaisilleen. Ratkaiseva merkitys on nyt omistusoikeutta koskevilla määräyksillä. Jos leskelle turvataan testamentissa ainoastaan käyttö- tai hallintaoikeus, häntä ei voida pitää PK 3:1:ssä tarkoitettuna perillisenä, vaikka hallintaoikeuden kohteena olisi koko jäämistö.

Sama vaikutus kuin L:n perimysoikeuden nimenomaisesti poissulkevalla testamentilla, saattaa olla legaatilla, jonka P on tehnyt muun kuin lesken hyväksi. Jos legaatin täyttämiseen joudutaan käyttämään koko P:n avio-osa, se tekee asiallisesti ottaen tyhjäksi L:n perintöoikeuden ja poistaa näin myös toissijaisilta perillisiltä oikeuden saada omaisuutta L:n pesästä.[13] Siinä tapauksessa, että asiantila on todettu jo P:n kuoltua toimitetussa osituksessa, P:n sukulaiset jäävät automaattisesti vaille toissijaisen perillisen asemaa. Usein käynee kuitenkin niin, ettei ensin kuolleen puolison tekemän testamentin vaikutusta selvitetä vielä L:n elinaikana (ositusta ei siis toimiteta) vaan sen merkitystä ryhdytään arvioimaan vasta leskenkin kuoltua. Tällöin P:n perilliset saavat L:n pesää jaettaessa toissijaisen perillisen aseman – he ovat myös pesän osakkaita – mutta heidän jako-osuudekseen tulee lopulta 0.[14]

---

[12] Kysymyksestä ks. esim. *Savolainen* 1969 s. 15–16, *Saarenpää* 1984 s. 211 sekä *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 99.

[13] Selvyyden vuoksi huomautettakoon, että L:n oikeutta avio-osaan ja sen nojalla ehkä suoritettavaan tasinkoon P ei voi testamentillaan poistaa: testamentti on täytettävä antajansa osasta. Leski voikin aina testamentin estämättä vaatia osituksen toimittamista ja avio-oikeutensa normaalia toteuttamista.

[14] Legaatista ei aina näy ”päällepäin”, meneekö sen täyttämiseen P:n koko avio-osa vai jättääkö se toissijaisille perillisille vielä jako-osuutta. Jos P on esimerkiksi tehnyt aatteellisen yhdistyksen hyväksi tiettyä kiinteistöään koskevan testamentin, ilman yksityiskohtaisen osituslaskelman tekemistä voi olla mahdotonta luotettavasti arvioida, käsittääkö testamentti puolisoiden omaisuudesta esimerkiksi enintään 40 % vaiko ehkä peräti 60 %.

d) Jotta PK 3 luvun mukainen jako tulisi toimitettavaksi, edellytetään lesken hyväksi tapahtuneen perimyksen lisäksi, että hänen kuollessaan on elossa vähintään yksi perimykseen oikeutettu PK 3:1.2:ssa mainittu P:n sukulainen. Pesänjakoa koskevat säännökset voidaankin kokonaan unohtaa, jos yhtään tällaista sukulaista ei ole tai he kaikki ovat menettäneet perintöoikeutensa jollain laissa säädetyllä perusteella. Saman vaikutuksen on P itsekin voinut saada aikaan sulkemalla testamentissa pois sukulaistensa perintöoikeuden. – Kuvatuissa tilanteissa lesken jäämistö jaetaan normaaliin tapaan hänen omien oikeudenomistajiensa kesken.

2.2.2 Testamenttiin perustuva toissijainen perimys (PK 12:1)

PK 3 luvun pesänjakosäännösten soveltaminen saattaa osoittautua tarpeelliseksi myös ensin kuolleen puolison tekemän testamentin johdosta. Asiasta säädetään PK 12:1:ssä. Lainkohta koskee tilannetta, jossa P on määrännyt, että ”eloonjääneelle puolisolle perillisenä tai yleisjälkisäädöksen saajana tuleva omaisuus on puolison oikeuden lakattua menevä muulle henkilölle”. Säännöksen mukaan lesken pesää jaettaessa on tällöin sovellettava PK 3 luvun normeja, jollei testamentista muuta johdu.

Jotta P:n tekemä testamentti saisi aikaan tällaisen toissijaisseuraannon, edellytetään PK 12:1:n sanamuodon mukaan kolmen kriteerin täyttymistä:[15]

> 1) Leski L:n tulee ensinnäkin olla P:n jälkeen joko perillisen tai yleisjälkisäädöksen saajan asemassa. Lainkohta ei siis koske esimerkiksi tilannetta, jossa perillisasemaa vailla oleva L saa puolisoltaan omaisuutta legaatin nojalla. Kun tällaisen etuuden saanut leski kuolee, toimitettavaksi *ei* tule PK 3 luvun mukaista jakoa.
>
> 2) Toisaalta P:n testamenttiin täytyy sisältyä toissijaismääräys, joka koskee joko L:n jäämistösaantoa sellaisenaan tai sen murto-osaa.[16] Jos jälkimääräys koskee esimerkiksi tiettyä esinettä tai rahasummaa, ei L:n kuoltua ole mahdollista soveltaa PK 3 luvun jakoa koskevia säännöksiä. Toissijaissaaja ei ole tällöin vaatimassa L:n pesästä tiettyä murto-osaa, vaan hänen oikeutensa kohdistuu testamentissa yksilöityyn omaisuuteen.
>
> 3) Kolmanneksi edellytetään, ettei testamentin tulkinnasta muuta johdu.

---

15 PK 12:1:n sisällöstä ks. myös *Savolainen* 1969 s. 12 sekä *Aarnio – Kangas* II s. 401–402.

16 Lain sanamuodon valossa näyttäisi tosin siltä, että toissijaismääräyksen pitäisi koskea lesken saantoa sellaisenaan; murto-osaisin toissijaismääräyksin (kuten: ”Lesken kuoltua puolet omaisuudestani menköön X:lle”) annetut testamentit jäisivät siis PK 12:1:n soveltamisalan ulkopuolelle. En näe kuitenkaan mitään syytä olla soveltamatta lainkohtaa myös tällaiseen testamenttiin. Toissijaissaajalle kuuluva pesäosuushan voidaan nyt määrittää PK 3 luvussa säädetyllä tavalla, tietysti perittävän asettama murto-osarajoitus huomioon ottaen.

> PK 12:1:n taustalla on ajatus, jonka mukaan lainkohdassa tarkoitetun toissijaismääräyksen antanut P haluaa yleensä taata puolisolleen ja toissijaissaajille PK 3 luvun säännöksissä osoitetun oikeusaseman. Jälkisäädöstä tulkittaessa saatetaan kuitenkin päätyä toiseen tulokseen: P:n katsotaan esimerkiksi tarkoittaneen, että L saa vapaasti muuttaa toissijaismääräystä. Tällöin toissijaissaajat eivät nauti PK 3:1.2:ssa osoitettua suojaa L:n tekemiä testamentteja vastaan, vaan heidän oikeutensa toteutuminen on lopulta täysin L:n tahdon varassa.[17]

PK 12:1 laajentaa merkittävästi PK 3 luvun säännösten soveltamisalaa. Toissijaisen perillisen asemaan voivat lainkohdan nojalla tulla myös henkilöt, joilla ei ole lakisääteistä perimysoikeutta ensin kuolleen puolison jälkeen. Lähisukulaisia vailla oleva P saattaa esimerkiksi antaa toissijaismääräyksen serkkujensa hyväksi. Varsin tavallisia ovat myös oikeushenkilön hyväksi tehdyt jälkimääräykset.

Perintökaaren 3 luvussa tarkoitettu pesänjako saattaa PK 12:1:ssä säädetyn vuoksi tulla ajankohtaiseksi myös tilanteessa, jossa ensin kuolleelta puolisolta on jäänyt rintaperillisiä. P on saattanut testamentata jäämistönsä tai sen murto-osan puolisolleen määräyksin, että hänen rintaperillistensä oikeus toteutetaan vasta lesken kuoltua. Rintaperilliset ovatkin tällaisen testamentin johdosta L:n pesää jaettaessa pääosin samassa asemassa kuin toisen parenteelin perilliset olisivat suoraan lain nojalla. PK 3 luvun säännösten soveltamisen esteeksi ei tule edes se, että rintaperilliset mahdollisesti vaativat lakiosaansa heti P:n kuoltua. Lakiosasuoritus täytyy kuitenkin tällöin ottaa huomioon toissijaissaajien jako-osuutta määrättäessä. Se pienentää heidän osuuttaan samalla tavoin kuin jos P olisi määrännyt heille vastaavan summan testamentilla.[18]

2.3 TOISSIJAISTEN PERILLISTEN PESÄOSUUDEN MÄÄRÄYTYMINEN – YLEISIÄ NÄKÖKOHTIA

Seuraavissa jaksoissa (2.3–2.5) tarkastelen toissijaisille perillisille kuuluvan pesäosuuden määräytymistä koskevien sääntöjen sisältöä. Niillä onkin tutki-

---

[17] Viimeksi tarkasteltuun kriteeriin liittyvistä ongelmista antaa havainnollisen kuvan tuore ratkaisu *KKO 2005:124*. Puolisoiden keskinäinen vallintatestamentti sisälsi määräyksiä siitä, millä tavoin eloonjääneen piti täyttää testamentissa sivuutettujen rintaperillisten lakiosat. Tapauksen yksi kiistakysymyksistä oli, antoivatko nämä määräykset aiheen olla soveltamatta PK 3 luvun säännöksiä lesken pesää jaettaessa. Korkeimman oikeuden enemmistö päätyi kieltävään vastaukseen: testamentissa määrätyn toissijaissaajan pesäosuus tuli lakiosaklausuulista huolimatta määrittää PK 3 luvun säännösten osoittamalla tavalla.

[18] Tämä jo ruotsalaisissa esitöissä (*SOU 1929:22* s. 264) omaksuttu kanta on saanut vahvistuksen korkeimman oikeuden käytännössä. Siitä miten lakiosasuoritukset otetaan huomioon pesäosuuksia määrättäessä ks. lähemmin *KKO 1998:113* ja *2005:124* sekä ensin mainitun ratkaisun johdosta *Lohi* 1999 s. 190–196 ja *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 769.

musteeman kannalta olennainen merkitys, sillä vastike- ja palautusvastuusäännöksiä sovellettaessa joudutaan aina kiinnittämään huomiota pesänjaon laskennalliseen puoleen. Esimerkiksi PK 3:3.2:ssa tarkoitettu lahjansaajan palautusvastuu tulee ajankohtaiseksi vain tilanteissa, joissa leskeltä jäänyt omaisuus ei riitä toissijaisille perillisille lain mukaan kuuluvan arvomäärän katteeksi.

Lesken antaman lahjan oikeusvaikutusten arviointi edellyttää täsmällisen jakolaskelman tekemistä, jossa on otettu asianmukaisella tavalla huomioon kaikki pesäosuuden suuruuteen vaikuttavat tekijät. Voisikin tuntua perustellulta sisällyttää myös käsillä olevaan tutkimukseen pesänjaon laskennallista puolta koskeva perinpohjainen esitys. Tähän en seuraavassa kuitenkaan ryhdy, vaan tyydyn useiden kysymysten osalta pääsääntöjen selvittämiseen. Ilman yksityiskohtaista tarkastelua jätän esimerkiksi puolisoiden aviovarallisuussuhteisiin ja PK 3:4:ssä tarkoitettuun vaurastumisetuun liittyvät ongelmat. Vastapainoksi otan kyllä esille myös kysymyksiä, joihin oikeuskirjallisuudessamme ei ole kiinnitetty juuri huomiota ja joiden osalta oikeustila on epäselvä. Verraten perusteellisesti tarkastelen sitten PK 3 luvun vastisäännöstä, onhan PK 3:3.1:ssä tarkoitettu vastike teoksen toinen pääteema palautusvastuun ohella. Aiheen merkityksen vuoksi olen varannut sen käsittelylle teoksessa oman luvun (*3 Vastike ja pesäosuuden määrääminen*). Käsillä olevassa luvussa tyydyn sivuuttamaan vastikesäännöksen maininnalla.

Ennen yksityiskohtiin paneutumista on syytä hahmotella kokonaiskuvaa lesken kuoltua toimitettavasta pesänjaosta siihen liittyvine ongelmineen. Apuna voidaan käyttää oikeuskirjallisuudessa suoritettua pesänjaon analyysiä. Tässä toimituksessa on perinteisesti erotettu seuraavat kolme vaihetta:[19]

1) Suhteellisten pesäosuuksien määrääminen
2) Arvomääräisten pesäosuuksien määrääminen
3) Esinekohtaisten pesäosuuksien määrääminen (reaalinen jako).

Ensimmäisessä vaiheessa selvitetään, kuinka suuri suhteellinen osuus lesken pesästä toissijaisille perillisille kuuluu. Tuloksena on aina tietty murtoluku, pääsäännön mukaan 1/2. Vaiheessa 2 määritetään ensin se arvomäärä, josta sanottu murto-osa annetaan. Tätä laskennallista suuretta (esim. 10 000 euroa) voidaan kutsua lesken *laskennalliseksi pesäksi*; sen suuruus ei aina määräydy suoraan L:ltä jääneen omaisuuden mukaan. Toissijaisten perillisten arvomääräinen pesäosuus saadaankin sitten selville kertomalla ensin mainitulla murtoluvulla laskennallisen pesän arvo (esim. ½ x 10 000 = 5000 euroa).[20] Tämän verran täy-

---

[19] Tämän kolmijaon lienee meillä ensimmäisenä esittänyt *Savolainen* (LM 1967 s. 452 ja 1969 s. 51). Sitä on myöhemmin hyödynnetty myös jäämistöoikeuden yleisesityksissä (ks. esim. *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 758).

[20] Nämä arvomääräisen pesäosuuden määrityksen kaksi osavaihetta tulevat havainnollisesti esille *Aarnion* teoksessa Perintöoikeus (1974 s. 392). Siinä pesäosuuslaskelman tekemistä on ku-

tyy toissijaisille perillisille antaa lesken pesästä, ja loput jäävät L:n omille oikeudenomistajille. Toimituksen kolmannessa vaiheessa vihdoin päätetään, mitä omaisuutta kumpikin jakotaho saa arvomääräisen osuutensa katteeksi.

PK 3 luvun mukainen pesänjako ymmärretään yleensä kahden perillisryhmän – ensin kuolleen P:n perillisten ja lesken perillisten – väliseksi toimitukseksi, jossa jakotahoille osoitetaan tietyt murto-osat L:ltä jääneestä omaisuudesta. Saatetaankin helposti ajatella, että osuuksien määrittämisen ongelmat ilmenisivät aina tässä henkilösuhteessa. Näin ei asia kuitenkaan ole. Kun puolisonsa perinyt leski kuolee, häneltä jäänyt omaisuus saattaa joutua hyvin monenlaisten vaatimusten kohteeksi. Toissijaisten perillisten ja muiden lesken pesän osakkaiden lisäksi omaisuudesta saattavat olla kiinnostuneita esimerkiksi L:n velkojat, L:n uusi aviopuoliso ja henkilö, joka vetoaa johonkin PK 8 luvun avustussäännökseen. Jos ensin kuolleelta P:ltä on jäänyt maksamattomia velkoja, myös P:n velkoja saattaa esittää vaatimuksia pesää kohtaan. Onkin selvää, että kaikki kilpailevat vaateet tulee ottaa huomioon, kun muodostetaan kokonaiskuvaa varsinaisten jakotahojen, P:n perillisten ja L:n oikeudenomistajien asemasta.

Arvioitaessa tällaisten ”sivullisvaateiden” vaikutusta toissijaisten perillisten jakoasemaan on syytä erottaa toisistaan kaksi kysymystä. Tulee ensinnäkin selvittää, millä tavoin kilpaileva vaade – vaikkapa PK 8 luvun mukainen avustus – mahdollisesti otetaan huomioon P:n perillisten pesäosuuden suuruutta laskettaessa. Esimerkiksi: vähennetäänkö avustuserä lesken bruttovaroista, kun määritetään leskeltä jäänyttä laskennallista pesää? Toisaalta joudutaan ottamaan kantaa oikeuksien toteuttamisjärjestykseen. On siis otettava kantaa siihen, kumman oikeus toteutetaan ensin, P:n perillisten vai esimerkiksi avustuksensaajan? Vastauksen mukaan määräytyy, voiko P:n perillisten oikeus jäädä toteutumatta sen vuoksi, että pesän varoja on täytynyt osoittaa kyseiselle kilpailijalle.

Mainittujen kysymysten kesken vallitsee läheinen yhteys. Jäämistöoikeudellisten etuuksien suuruuden määritystä ja eri etuuksien keskinäistä toteuttamisjärjestystä koskevat säännöt on oikeudessamme yleensä sovitettu sillä tavoin yhteen, että ongelmaa, joudutaanko tietty perillisille perintö- tai lakiosana kuuluva määrä jättämään toteuttamatta, ei monestikaan synny. Lähtökohdaksi voidaan ottaa, että jos tietty vaade on sen täyttämistä ajatellen etusija-asemassa perillisen jako-osaan nähden, perillisen jako-osa tulee määrittää jäämistöstä, jonka arvosta on vähennetty sanotun vaateen täyttämiseen menevä summa.[21] Näin

---

vattu seuraavan kolmijaon avulla: 1) suhdeluvun (suhteellisen osuuden) selvittäminen, 2) lesken pesän arvon määrittäminen, ja 3) arvomääräisen pesäosuuden laskeminen.

21 Tästä periaatteesta ks. *Helin* JFT 1986 s. 181. Ajatellaan esimerkkinä rintaperillisen lakiosa-oikeuden ja lesken tasinko-oikeuden yhteen sovittamista. PK 23:1.2:n nojalla on selvää, että lesken oikeus AL:n säännösten mukaan määräytyvään tasinkoon toteutetaan ennen rintaperillisten oikeuksia. Tähän nähden onkin johdonmukaista, että leskelle suoritettava tasinko on PK

jäämistö väkisinkin riittää perillisen jako-osan toteuttamiseen. Täysin ehdoton tämä riippuvuussuhde ei kuitenkaan ole. On siis aina periaatteessa mahdollista, että perillisille kuuluva perintö- tai lakiosa joudutaan jättämään toteuttamatta sellaisen kilpailevan etuuden vuoksi, jota ei ole otettu huomioon perintö- tai lakiosaa määrättäessä.[22]

Kilpailevien vaateiden jakovaikutuksia on luontevinta tarkastella arvomääräistä pesäosuutta koskevassa jaksossa. Asiaa käsiteltäessä on siis pohdittava yhtä lailla sitä, mitä eri vaateita joudutaan ottamaan huomioon P:n perillisille kuuluvaa arvomäärää laskettaessa (siis mitä eriä on mahdollisesti vähennettävä L:ltä jääneen omaisuuden arvosta) kuin sitä, millainen on pesäosuuttaan tavoittelevien P:n perillisten etusija-asema erilaisiin kilpailijoihin nähden.

2.4 SUHTEELLINEN PESÄOSUUS

a) Toissijaisille perillisille kuuluvan suhteellisen pesäosuuden määrittämisen pohjana ovat puolisoiden P ja L aviovarallisuussuhteet. Tätä P:n perillisille lesken pesästä osoitettavaa murto-osaa selvitettäessä joudutaan tavallaan palaamaan P:n kuolinhetkellä vallinneeseen tilanteeseen ja toimittamaan hypoteettinen ositus tai omaisuuden erottelu puolisoiden kesken. Olennaista on nyt se, kuinka suuren suhteellisen osan P (tai häneltä jäänyt perillistaho) olisi saanut puolisoiden omaisuuksien yhteenlasketusta säästöstä. Lähtökohdaksi voidaan ottaa, että toissijaisille perillisille jaossa annettavan osuuden tulee olla yhtä suuri.[23]

Pääsääntönä on PK 3:1.2:n mukaan tasajako: P:n perillisille kuuluu puolet L:n pesän omaisuudesta. Tämä onkin realistinen lähtökohta, sillä puolisoilla on useimmissa tapauksissa avio-oikeus kaikkeen toistensa omaisuuteen, vastikeperusteisiin ei normaalisti voida vedota, eikä muitakaan puolittamisperiaatteesta poikkeamisen perusteita ole yleensä käsilllä. Jos siis olisi puolisoiden kesken olisi toimitettu ositus, P ja L olisivat jakaneet nettovaransa arvomääräisesti ta-

---

7:3.1:ssä määrätty vähennettäväksi P:n omaisuudesta, kun määrätään lakiosien suuruutta.

22 Tätä korostavat *Aarnio* ja *Savolainen* JFT 1968 s. 245. Esimerkkinä kirjoittajat käyttävät leskelle ja kihlakumppanille PK 8:2:n nojalla annettavaa avustusta. Lainkohdassa säädetään, että tällä avustuksella ei pääsääntöisesti voida vähentää rintaperillisille kuuluvaa oikeutta lakiosaan (PK 8:2.3). Avustuksen määrää harkittaessa on siis määritettävä rintaperillisten lakiosan suuruus ja pääsääntöisesti pysyttävä sen asettamissa rajoissa. Säännöksen sanamuodon valossa on selvää, että lakiosat täytyy nyt laskea normaaliin tapaan, siis kiinnittämättä lainkaan huomiota PK 8:2:n nojalla esitettyyn avustusvaatimukseen. – Painavista syistä saatetaan kuitenkin päätyä antamaan etusija lesken tai kihlakumppanin vaatimukselle; hänelle on periaatteessa mahdollista osoittaa avustuksena jopa koko jäämistö (ks. lähemmin *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 593–598). Tällaista lopputulosta saatetaan luonnehtia toteamalla, että rintaperillisille sinänsä kuulunut lakiosa on jouduttu jättämään toteuttamatta.

23 Ks. lähemmin *SOU 1925:43* s. 168–170, *Savolainen* LM 1967 s. 451–452 ja *sama* 1969 s. 51–53 , *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 759 sekä *Walin* I 2000 s. 46.

san. Täten on ollut järkevää ottaa ensisijaiseksi jakonormiksi tasaosuusolettama.[24] Jos osapuolet siihen tyytyvät, heidän ei tarvitse ryhtyä erikseen hankkimaan selvitystä puolisoiden aviovarallisuussuhteista. Tämä selvitystaakka on sälytetty pääsäännöstä poikkeusta vaativalle.

Missä kaikissa tilanteissa tasajaosta sitten poiketaan? Laissa on osoitettu kaksi perustetta. Näistä ensimmäinen liittyy puolisoiden aviovarallisuussuhteisiin. Tasaosuusolettamaa ei voida noudattaa, jos puolisoilla tai jommallakummalla heistä oli avio-oikeudesta vapaata omaisuutta tai P:n jäämistö jostakin muusta syystä oli suurempi tai pienempi kuin puolet puolisoiden yhteenlasketun omaisuuden säästöstä. Toisena poikkeamisperusteena mainitaan PK 3:2.2:ssa testamentti, jossa P on määrännyt jäämistöstään jotakin annettavaksi muulle kuin eloonjääneelle puolisolle. Nämä perusteet ovat keskenään hieman erilaisia, joten niiden sisältöä on syytä selvittää erikseen.

b) Aviovarallisuussuhteisiin liittyvä poikkeussääntö on perusajatukseltaan selvä. Mikäli puolisoiden aviovarallisuussuhteet ovat olleet sellaiset, että P:n kuoleman jälkeen toimitetussa osituksessa (tai omaisuuden erottelussa) puolisoiden nettovarallisuus olisi jakaantunut osituspuolten muuten kuin tasan, lesken pesä tulee jakaa tässä samassa suhteessa. Helpoimmin ymmärrettävän esimerkin tarjoaa tilanne, jossa puolisoilla oli avio-oikeuden totaalisesti poissulkeva avioehto. Jakosuhde saadaan tällöin suoraan puolisoiden omaisuusmäärien perusteella. Jos P:llä oli kuollessaan nettovarallisuutta 70 000 euroa ja L:llä samaan aikaan 30 000 euroa, P:n perillisille kuuluva suhteellinen osuus lesken pesästä on 7/10.

Hieman vaikeammaksi käy jaon toimittaminen, mikäli puolisoilla on ollut sekä avio- oikeuden alaista että siitä vapaata omaisuutta. P:n perillisten suhteellisen pesäosuuden määrittämiseksi joudutaan nyt tekemään hypoteettinen osituslaskelma, jonka avulla selvitetään, kuinka suuren murto-osan puolisoiden yhteenlasketusta netto-omaisuudesta P:n perilliset olisivat tällaisessa osituksessa saaneet. – Kun seuraavassa selostan tämän laskelman sisältöä, tukeudun PK 3:2:ssa käytettyihin ja oikeuskirjallisuudessakin vakiintuneesti hyödynnettyihin suureisiin: 1) *ensiksi kuolleen puolison jäämistö* (tai lyhyemmin: *P:n jäämistö*) ja 2) *puolisoiden omaisuus*. Ilmaisu ”P:n jäämistö” viittaa nyt siihen arvomäärään, joka ensiksi kuolleen puolison perillisille olisi P:n kuoleman jälkeen toimitetussa osituksessa tullut. ”Puolisoiden omaisuus” taas tarkoittaa leskelle P:n kuoltua jääneen netto-omaisuuden kokonaismäärää. Toissijaisille perillisille kuuluva suhteellinen pesäosuus voidaankin näitä suureita käyttäen ilmaista murtolukuna:

$$\frac{\textit{P:n jäämistö}}{\textit{puolisoiden omaisuus}}$$

[24] Tasaosuusolettaman perusteluista ks. *Ehdotus* 1935 s. 120.

Laskelman tekemistä kuvaa seuraava esimerkki:

> P:llä oli kuollessaan avio-oikeuden alaista omaisuutta 10 000 € ja avio-oikeudesta vapaata omaisuutta 20 000 €.[25] L:n vastaavat omaisuusmäärät olivat AO-omaisuus = 30 000 € ja VO-omaisuus = 40 000 €. [26]
>
> – *P:n jäämistö* saadaan nyt selville puolittamalla puolisoiden avio-oikeuden alaisten omaisuuksien säästöt ja lisäämällä osamäärään P:lle kuuluneen VO-omaisuuden arvo. Sen suuruudeksi tulee näin ollen: (10 000 + 30 000): 2 + 20 000 = 40 000 €.
>
> – *Puolisoiden omaisuus* koostuu tarkasteltavassa tilanteessa kaikista P:llä ja L:llä olleista nettovaroista, siis sekä AO-omaisuudesta että VO-omaisuudesta. Sen määrä on esimerkissä siten 100 000 € (10 000 € + 20 000 € + 30 000 € + 40 000 €).
>
> – Toissijaisten perillisten suhteellinen pesäosuus onkin näiden kahden suureen osamäärä, siis 40 000 : 100 000 eli 2/5.

Vastaavanlaiseen poikkeamaan voivat johtaa avioliittolain vastikesäännökset. Ajatellaan esimerkiksi tilannetta, jossa puolisoiden yhteenlaskettu omaisuus P:n kuollessa oli 40 000 euroa ja L:n perilliset pystyvät osoittamaan, että P oli avioliiton aikana hukannut omaisuuttaan AL 94 §:ssä tarkoitetulla tavalla.[27] Perillisten antamasta selvityksestä käy ilmi, että jos P:n kuoltua olisi toimitettu avioliittolain säännösten mukainen ositus, P:n perillisten avio-osaksi olisi tullut 10 000 euroa ja L:llä olisi ollut oikeus saada 30 000 euroa. PK 3:2.1:ssä osoitettu suhdeluku *P:n jäämistö : puolisoiden omaisuus* on siten 10 000 : 40 000, eli 1/4. Tämä lesken perillisten kannalta varsin edullinen lopputulos lienee helppo hyväksyä. Kun P:n perillisille osoitetaan lesken pesästä mainitut 1/4, he saavat siitä saman suhteellisen osuuden kuin mihin he olisivat olleet oikeutettuja P:n kuoltua toimitetussa osituksessa (he olisivat tällöin saanet yhden neljäsosan puolisoiden yhteenlasketuista nettovaroista).

Pesänjaossa saatetaan vedota myös *osituksen sovittelusäännökseen*, AL 103 b §:ään. Olosuhteet ovat ehkä olleet sellaiset, että jos P:n kuoltua olisi toimitettu avioliittolain säännösten mukainen ositus, jompikumpi osituspuolis-

---

[25] Laskelmaa tehtäessä saattaa erityisiä ongelmia aiheutua omaisuuden arvonmäärityksestä. Vahvana pääsääntönä lienee pidettävä, että omaisuuserille on pantava niillä P:n kuolinhetkellä ollut käypä arvo: esimerkiksi perukirjaan merkityt arvot eivät siis sido jaon toimittajaa. Näistä kysymyksistä PK 3 luvun mukaisen jaon kannalta ks. lähemmin *Kangas* 1993 s. 199–201.

[26] Esitysteknisistä syistä käytän seuraavassa avio-oikeuden alaisesta tai avio-oikeudesta vapaasta omaisuudesta puhuessani monesti lyhenteitä AO ja VO. Esimerkiksi: *AO-säästö* = avio-oikeuden alaisen omaisuuden säästö ja *VO-omaisuus* = avio-oikeudesta vapaa omaisuus. Kunkin lyhennetyn ilmauksen täsmällinen merkitys käynee ilmi asiayhteydestä.

[27] Samanlainen vaikutus on tietysti muillakin avioliittolain vastikeperusteilla (AL 92 §, 93 § ja 95 §). Toisin lienee sen sijaan arvioitava sellaisia *ennakkoperintöjä*, jotka antavat leskelle oikeuden AL 94 a §:n mukaiseen kompensaatioon mutta eivät täytä AL 94 §:n tunnusmerkistöä. Tällaiset ennakkoluovutukset otetaan käsitykseni mukaan huomioon vasta arvomääräisiä pesäosuuksia laskettaessa – suhteellisiin jako-osuuksiin ne eivät vaikuttane. Tästä de lege lata hieman tulkinnanvaraisesta kysymyksestä ks. lähemmin *Lohi* 1999 s. 174–175.

ta olisi voinut tähän säännökseen vetoamalla kasvattaa omaa avio-osaansa. Sovitteluperusteen olemassaololle lienee ainakin tietyiltä osin mahdollista antaa merkitystä myös PK 3 luvun mukaisia suhteellisia pesäosuuksia määrättäessä. Jos esimerkiksi P:n ja L:n avioliitto oli kestänyt hyvin lyhyen ajan, on usein perusteltua määrätä jakosuhde puolisoiden omaisuuden säästöjen mukaan – siis ikään kuin heillä ei olisi ollut avio-oikeutta toistensa omaisuuteen. Vaikka aivan näin pitkälle ei mentäisikään, jako-osien määritystä voitaneen joka tapauksessa sovitella enemmän omistaneen puolison perillisten hyväksi.

Missä kaikissa tilanteissa P:n tai L:n perillisten esittämä osituksen sovitteluvaatimus todella vaikuttaa pesänjaon lopputulokseen, on voimassa olevan oikeutemme kannalta avoin, lähempää selvitystä kaipaava kysymys. Ongelman arviointi edellyttäisi laajempaa AL 103 b §:n tarkastelua kuin mihin tässä yhteydessä on mahdollisuuksia. Ilmeistä kuitenkin on, että kynnys muuttaa jakosuhdetta nousee PK 3 luvun mukaisessa jaossa korkeammaksi kuin puolisoiden kesken toimitettavissa osituksissa.[28]

Kaikkiin avioliittolain ositussäännöksiin eivät pesänjaon osapuolet voi vedota. Esimerkiksi AL 103a §:ssä tarkoitettu otto-oikeus ja AL 103.2 §:n mukainen lesken tasinkoprivilegi ovat yksinomaan eloonjääneen puolison suojaksi tarkoitettuja säännöksiä eivätkä tästä syystä tule pesänjaossa L:n perillisten hyväksi.[29] Samalla tavoin täytyy suhtautua AL 91 §:ssä puolisolle turvattuun erottamisoikeuteen. Lesken perilliset eivät siis voi pesäosuuttaan kasvattaakseen tehokkaasti vedota esimerkiksi siihen, että puolisoista hieman varakkaampi L olisi itse voinut vaatteensa ja käyttöesineensä osituksen piiristä erottamalla pitää osituksessa kaiken omaisuutensa. Jos mainittu vaatimus hyväksyttäisiin, tämä puolison henkilökohtaisia tarpeita turvaava säännös saisi sille koko lailla vieraan funktion.[30]

c) Tasaosuusolettamasta saatetaan joutua poikkeamaan myös *eloonjääneen puolison ylivelkaisuuden* johdosta. Tällöin toissijaisten perillisten suhteellinen pesäosuus suurenee siitä, mitä se olisi muuten ollut. Asia käy helposti ymmär-

---

28 Ongelmasta ks. *Savolainen* JFT 1991 s. 387, joka lähtee siitä, että periaatteellista estettä ottaa AL 103 b § huomioon PK 3 luvun mukaisessa jaossa ei ole. Lainkohdan käyttöala jää kuitenkin Savolaisen mukaan pesänjaossa varsin kapeaksi.

Ruotsissa on vastaavaa kysymystä pohdittu avioehdon sovitteluun oikeuttavan ÄktB 12:3:n kannalta. Kirjallisuudessa on pidetty selvänä, että jos P:n perillisten ja L:n kesken toimitetussa osituksessa on päädytty kohtuullistamaan avioehtosopimusta, tämä seikka otetaan huomioon myös lesken kuoltua toimitettavassa ÄB 3 luvun mukaisessa jaossa (ks. *Saldeen* 1998 s. 70 ja *Walin* I 2000 s. 55). Kuinka asiaa olisi arvioitava tilanteessa, jossa L:n eläessä ei ole toimitettu lainkaan ositusta ja jossa ÄktB 12:3:n merkitystä joudutaan täten pohtimaan ensi kerran vasta lesken pesää jaettaessa, jää sitä vastoin kirjoittajien kannanottojen pohjalta epäselväksi.

29 Lesken tasinkoprivilegin osalta ks. *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 768.

30 Näistä näkökohdista ks. *Savolainen* LM 1967 s. 459–461. Kirjoittaja pitää selvänä, että sen paremmin AL 91 §:ää kuin myöskään AL 103a §:ää ei voida ottaa huomioon PK 3 luvun mukaisessa jaossa. – Samalla tavoin on asiaa Ruotsin ÄktB 10:2 §:n (vastaa sisällöltään AL 91 §:ää) kannalta arvioinut *Agell* SvJT 1990 s. 23–24. Vrt. *Walin* I 2000 s. 49–50, jossa puolletaan päinvastaista näkemystä.

rettäväksi, kun ongelmaa lähestytään hypoteettisen osituslaskelman avulla. Jos P:n jäämistössä olisi toimitettu avioliittolain säännösten mukainen ositus, L:lle osituksen jälkeen jääneen omaisuuden nettoarvo (varat vähennettynä L:n veloilla) olisi pienentynyt lesken ylivelkaisuuden johdosta. L:n omaan avio-osaan kuuluneen omaisuusmäärän suhteellinen osuus puolisoiden omaisuuksien yhteenlasketusta säästöstä olisi samalla jäänyt pienemmäksi kuin tilanteessa, jossa ylivelkaisuutta ei olisi ollut – P:n perillisten suhteellinen osuus taas olisi vastaavasti kasvanut.

> Asiaa voidaan valaista esimerkin avulla: P:llä on ollut kuollessaan omaisuutta 30 000 euroa ja L on puolestaan ollut 10 000 euroa ylivelkainen. Pesäosuutta määritettäessä voidaan nytkin käyttää laissa osoitettuja suureita P:n jäämistö ja puolisoiden omaisuus. *P:n jäämistö* on tarkasteltavassa tilanteessa 15 000 euroa (½ x 30 000); sen olisivat P:n perilliset saaneet omaisuuden osituksessa. Puolisoiden omaisuuden nettoarvoa määrättäessä tulee taas ottaa huomioon se, että L joutuisi käyttämään osituksessa saamistaan 15 000 eurosta 10 000 euroa velkojensa maksamiseen. Näin *puolisoiden omaisuus* ei tarkasteltavassa tilanteessa ole 30 000 euroa vaan ainoastaan 20 000 euroa. P:n perillisten suhteelliseksi pesäosuudeksi tulee siten 15 000/20 000 eli 3/4.[31]

Vastaavanlaista laskusääntöä on lainvalmistelutöissä ja oikeuskirjallisuudessa suositettu noudatettavaksi *P:n ylivelkaisuuden* johdosta.[32] Laskutavan käyttäminen olikin aikaisemmin perusteltua, sillä leski L saattoi joutua suorittamaan tasinkoa puolisonsa konkurssivelkojille. Vallitsevana käsityksenä nimittäin oli, että konkurssivelkojilla oli PK 3:1:ssä säädetystä huolimatta oikeus vaatia osituksen toimittamista.[33] P:n velkojille suoritettu tasinko olisi tällöin pienentänyt leskelle reaalisesti jäävää omaisuusmäärää. Pesänjaon pohjaksi oli siten aiheellista ottaa lopputulos, johon olisi päädytty mainitun tasinkosuorituksen johdosta.

Asetelma on kuitenkin muuttunut avioliittolakiin otettujen uusien säännösten johdosta. Eloonjäänyt puoliso on 1975 vapautettu tasingon suorittamisesta, ja 1991 tämän tasinkoprivilegin käyttöalaa on laajennettu kaikkiin tilanteisiin, joissa tasingonsaajana olisi konkurssiin asetettu osituspuoli (AL 103.2 §). Ei

---

31 Lopputulos käy ehkä vielä paremmin ymmärrettäväksi, kun esimerkkiä lähestytään myös hieman toisesta näkökulmasta. Saatetaan pohtia, kuinka suuri suhteellinen osuus L:lle PK 3:1:n mukaisen perimyksen tapahduttua jääneestä nettovarallisuudesta on ollut perintöoikeuden nojalla saatua. Jos puolisoiden kesken olisi toimitettu ositus, L olisi saanut P:ltä tasinkona 15 000 euroa ja tästä 10 000 hän olisi joutunut käyttämään velkojensa maksamiseen. P:n jäämistö olisi puolestaan ollut 15 000 €. Havaitaankin, että niistä 20 000 eurosta, jotka puolisonsa perineelle L:lle jäi nettovaroina, on P:n jäämistöstä tullutta perintösaantoa ollut 15 000 euroa, eli 3/4 L:n omaisuuden kokonaismäärästä. On siten selvää, että lesken kuoltua toimitettavassa jaossa P:n perillisille kuuluu juuri tämä murto-osa.

32 Ks. *SOU 1925:43* s. 172, *Ehdotus* 1935 s. 121, *Savolainen* 1969 s. 54, *Walin* I 2000 s. 52 *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 766–777.

33 Ks. *SOU 1925:43* s. 166, *Rautiala* 1967 s. 33 sekä *Savolainen* 1969 s. 29.

voi näin ollen enää syntyä tilannetta, jossa puolisonsa perinyt leski joutuisi aviovarallisuussäännösten nojalla käyttämään omaisuuttaan ylivelkaisena kuolleen P:n velkojen maksamiseen.[34] Tätä velvollisuutta leskelle ei voi syntyä edes siinä tapauksessa, että hän luopuisi perinnöstä ja tyytyisi avio-oikeuden antamaan turvaan. Kun leskelle P:n kuoltua jäävä omaisuusmäärä pysyy näin samana, olipa P:n nettojäämistö sitten 0 tai olipa P kuollut ylivelkaisena, vaikuttaa perustellulta olla liittämättä P:n ylivelkaisuuteen oikeusvaikutuksia. Pesäosuudet onkin nähdäkseni määrättävä ylivelkaisuustilanteissa ikään kuin P:n avio-oikeuden alaisen omaisuuden säästö olisi ollut 0 (mitä se osituslaskelman tekemisen kannalta on ollutkin).

d) Laissa omaksuttua tasaosuusolettamaa voi horjuttaa myös se, että P on määrännyt omaisuudestaan sivullisen hyväksi tekemällään *testamentilla*. Kun tällainen jälkisäädös pienentää leskelle perintönä siirtyvän omaisuuden määrää, joudutaan tasajaon pääsäännöstä poikkeamaan. Asiasta on nimenomainen säännös PK 3:2.2:ssa. Sen mukaan sivulliselle testamentin nojalla menevä omaisuus on otettava huomioon P:n perillisten suhteellista osuutta pienentävänä eränä. Ääritapauksessa testamentin täyttämiseen menee koko P:n avio-osa (tämän ylittävältä osaltaanhan se on tehoton L:ää kohtaan). Tällöin toissijaisilla perillisille ei jää lainkaan PK 3 luvun mukaista pesäosuutta.[35]

> PK 3:2.2:ssa tarkoitetun testamentin vaikutusta voidaan havainnollistaa esimerkin avulla. Oletetaan, että P:ltä on jäänyt AO-omaisuutta 100 000 euroa ja L:llä sitä on ollut P:n kuolinhetkellä 60 000 euroa. P on määrännyt testamentilla 20 000 euroa Suomen kulttuurirahastolle.
>
> Pesäosuuksia määrättäessä on muistettava, että P:n tekemä testamentti täytetään hänen omasta avio-osastaan. Siten se pienentää laskelmassa käytettävää *P:n jäämistöä*. P:n jäämistö, joka tarkasteltavassa tapauksessa olisi ilman testamenttia ollut 80 000 [(100 000 + 60 000) : 2], supistuu nyt 60 000 euroon. Kun testamentti on vielä tehty muun henkilön kuin lesken hyväksi, sen toteuttaminen vaikuttaa myös toiseen laskusuureeseen, *puolisoiden omaisuuteen:* tämä pienenee 160 000 eurosta 140 000 euroon. Näin toissijaisille perillisille kuuluvaksi suhteelliseksi pesäosuudeksi tulee 60 000 : 140 000 eli 3/7.

Toissijaisten perillisten suhteellista pesäosuutta määrättäessä saatetaan joutua ottamaan huomioon myös testamentti, jossa P on määrännyt omaisuuttaan eloonjääneelle puolisolle. Näin on tehtävä siinä tapauksessa, että testamentti an-

---

[34] Tällainen velvoite saattaa L:lle edelleenkin syntyä jäämistöoikeudellisten velkavastuusäännösten nojalla. Vuoden 2004 velkavastuu-uudistus (lainmuutos 783/2004) on kuitenkin tehnyt myös viimeksi mainitusta seuraamuksesta varsin harvinaisen.

[35] ”Ulkopuolisen” hyväksi tehdyn testamentin vaikutuksista suhteellisiin pesäosuuksiin ks. *SOU 1925:43* s. 172–173, *Ehdotus* 1935 s. 121–122, *Savolainen* LM 1967 s. 465 ja *sama* 1969 s. 55 sekä *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 768–769.

taa L:lle ns. täyden omistusoikeuden – siis oikeuden määrätä kyseisestä omaisuudesta myös mortis causa. Nimenomaista säännöstä ei asiasta laissa ole, mutta kuvattua vaikutusta on pidettävä PK 3 luvun pääajatukset huomioon ottaen selvänä. Jotta nimittäin L:n testamenttausvalta todella laajentuisi P:n tarkoittamalla tavalla, toissijaisten perillisten suhteellista pesäosuutta täytyy vastaavasti pienentää.[36] Siinä tapauksessa, että testamentti koskee koko P:n jäämistöä, hänen perillisensä jäävät kokonaan vaille L:n pesästä annettavaa jako-osaa.

2.5 ARVOMÄÄRÄINEN PESÄOSUUS

2.5.1 Laskelman pohjana leskeltä jääneet varat

Sen jälkeen kun P:n perillisten suhteellinen pesäosuus on tiedossa, arvomääräisen pesäosuuden laskeminen on periaatteessa yksinkertaista. Suhdeluvulla vain kerrotaan jaettavana olevan lesken pesän arvo. Tämä yksinkertaisuus on kuitenkin näennäistä, sillä juuri sanotun arvon määrittäminen muodostuu usein pesänjaon vaikeimmaksi ongelmaksi. Törmätään kysymyksiin, joita esimerkiksi naimattomana kuolleen perittävän jälkeen toimitetussa jaossa ei jouduttaisi lainkaan pohtimaan.

Lesken pesän arvon määräämisen pohjaksi voidaan ottaa L:ltä jäänyt varallisuus sellaisenaan. Jaon piiriin kuuluu yleensä kaikki leskelle kuulunut omaisuus, joka on sen laatuista, että se voi olla perimyksen kohteena. Saantotapa on nyt pääsääntöisesti vailla merkitystä. Siinä tapauksessa, että leski on *puolisonsa kuoltua* saanut omaisuutta lahjana, perintönä tai testamentilla, joudutaan kuitenkin erikseen selvittämään olisiko nämä varat mahdollisesti jätettävä pesän ulkopuolelle saantoon liitetyn toissijaissijaismääräyksen johdosta. Ajatellaan esimerkiksi tilannetta, jossa L on saanut tädiltään testamentilla kiinteistön määräyksin, että kiinteistö L:n kuoltua siirtyy tädin ainoalle kummilapselle. Testamentin toteuttaminen johtaa nyt käsittääkseni siihen, että kiinteistön arvoa ei voida ottaa huomioon lesken varoina pesäosuuksia määrättäessä (huomattakoon, että jaosta erottaminen *ei* tapahdu nyt pesän vaurastumista sääntelevän PK 3:4:n nojalla).

> Jos tällaista ”päältäpäin erottamista” ei tehtäisi, P:n perilliset pääsisivät hyötymään L:n testamenttisaannosta lesken omien oikeudenomistajien kustannuksella. – Ajatellaanpa esimerkiksi seuraavaa tilannetta: L:ltä jää 40 000 euron arvoinen kiinteistö, jota koskee kuvattu toissijaismääräys, ja 60 000 euroa muuta omaisuutta. Oletetaan vielä, että P:n perillisten suhteellinen pesäosuus on ½. Mikäli toissijaisten perillisten arvomääräinen pesäosuus laskettaisiin nyt lesken kaikesta omaisuudesta (100 000

[36] Ks. lähemmin *Savolainen* LM 1967 s. 465–466, *sama* 1969 s. 56 sekä *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 770. Sääntö on saanut kannatusta myös ruotsalaisessa oikeuskäytännössä. Ks. *NJA 1957* s. 564 sekä sen johdosta *Beckman – Höglund* C I.b.6.

eurosta), he saisivat jaossa 50 000 euroa ja lesken omat oikeudenomistajat joutuisivat tyytymään 10 000 euroon. Lopputulosta ei ymmärtääkseni voitaisi pitää oikeudenmukaisena, eikä se myöskään vastaisi toissijaismääräyksen antajan tahtoa.[37]

Hieman pulmallisempia ovat tapaukset, joissa edellä kuvattu toissijaismääräyksen sisältävä L:n saanto on tapahtunut jo *puolison P eläessä*. Tällöinkin on sinänsä mahdollista noudattaa ”päältäpäin erottamisen” sääntöä. Ongelmaan voidaan kuitenkin tarjota toistakin ratkaisua. Kuvatun saannon perusteella puolisolle L tullut omaisuus lienee nyt mahdollista lukea – ainakin pesänjaon kannalta – avio-oikeudesta vapaaksi omaisuudeksi. Menetellään siis ikään kuin saantoon olisi liitetty AL 35.2 §:ssä tarkoitettu avio-oikeuden poissulkeva määräys.[38] Ymmärrettäessä asia tällä tavoin toissijaismääräyksen huomioon ottaminen vaikuttaa L:n kuoltua tehtävässä pesäosuuslaskelmassa *suhteellisten pesäosuuksien* suuruuteen: se kasvattaa lesken perillisten suhteellista pesäosuutta ja vastaavasti pienentää toissijaisten perillisten osuutta.

Jakoa toimitettaessa joudutaan aina määrittämään L:ltä jääneen omaisuuden arvo. Tältä osin tulevat noudatettavaksi normaalit perinnönjakoa koskevat, lakiin kirjaamattomat säännöt. Pesäosuudet on siis määrättävä jaon toimittamishetken käypien myyntiarvojen mukaan. Jos omaisuuteen kohdistuu sivullisen oikeudesta johtuvia rasitteita, esimerkiksi käyttö- tai vakuusoikeuksia, myös nämä tulee ottaa huomioon samalla tavoin kuin perinnönjaossa yleensäkin.[39]

2.5.2 Lesken ja kuolinpesän velat

Jos leskellä on ollut kuollessa velkoja, pesänjaossa täytyy ottaa kantaa niiden vaikutukseen. Kysymystä voidaan lähestyä ensin toissijaisten perillisten ja lesken velkojien välisenä etusijaprobleemana: kummalla on parempi oikeus L:ltä jääneeseen omaisuuteen? Tältä osin oikeustila on selvä. Samat syyt, joiden johdosta perittävän velkojille yleensä annetaan etusija muihin jäämistöintresentteihin nähden, puhuvat kiistattomasti velkojien etusijan puolesta.[40] P:n perillisille

---

37 Edes PK 3:4:n soveltaminen ei tällaisessa tilanteissa välttämättä antaisi L:n perillisille riittävää suojaa. Kuten myöhemmin selvitän, lainkohdassa tarkoitettuna vaurastumisetuna voidaan ottaa huomioon vain pesän todellista kasvua vastaava määrä. Näin PK 3:4:n nojalla tehtävä vähennys voisi jäädä esimerkkitapauksessa selvästikin pienemmäksi kuin testamentin nojalla saadut 40 000 euroa; mahdollisesti vaurastumisetua ei annettaisi lainkaan.

38 Testamentin toissijaismääräysten vaikutuksesta puolison avio-oikeuteen ks. *Ylöstalo* 1954 s. 140–144, jossa puolletaan avio-oikeuden poissulkevaa kantaa. Kirjoittaja pitää tarkastelussaan silmällä puolisoiden keskinäisiä testamentteja, mutta hänen esittämilleen näkökohdille voidaan antaa yleisempääkin merkitystä.

39 Omaisuuden arvonmäärityksestä perinnönjaossa ks. *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 648–654 lähteineen.

40 Velkojien etusijan periaatteesta jäämistöoikeudessa ks. *Lohi* 1998 s. 95–103 ja 176–187.

kuuluva pesäosuus toteutetaan siis aina vasta L:n velkojen maksamisen jälkeen, L:ltä jääneestä netto-omaisuudesta.[41]

Velkojien etusijan sääntöä on noudatettava myös siinä tapauksessa, että eloonjääneen puolison pesä koostuu yksinomaan P:lle aikanaan kuuluneesta omaisuudesta. L on nimittäin saanut PK 3:1.1:n nojalla kaikkeen perimäänsä omaisuuden täyden määräämisvallan inter vivos, ja omaisuus on ollut normaaliin tapaan myös hänen velkojiensa ulottuvilla.[42] Ei ole perusteita katsoa, että velkojien asema huononisi L:n kuollessa.

Lesken pesässä joudutaankin ennen pesänjaon toimittamista suorittamaan normaali pesänselvitys, jossa huolehditaan muun muassa L:n velkojen maksamisesta. Tähän selvitykseen osallistuvat lesken omien oikeudenomistajien ohella toissijaiset perilliset. He ovat lesken pesän osakkaita (PK 18:1.1) – oman perinnönjättäjänsä (P:n) kuolinpesässä ei toissijaisilla perillisillä vielä osakkuutta ollutkaan. Täten P:n perillisiä uhkaavat velkojien oikeuden sivuuttamisen johdosta tyypilliset osakkaisiin kohdistettavat sanktiot: ennen muuta vahingonkorvausvastuu, ennenaikaisesta jaosta seuraava palautusvastuu sekä ääritapauksissa henkilökohtainen velkavastuu.[43] Sanottujen vastuiden välttämiseksi perillisten käytettävissä ovat normaalit varmistuskeinot. He voivat kieltäytyä jaon toimittamisesta, kunnes kaikki L:n velat on maksettu (AL 87 § ja PK 23:2). Myös julkinen haaste on P:n perillisten käytettävissä tavalliseen tapaan.

Velkojien etusijan säännöstä on yksi periaatteellisesti merkittävä poikkeus. Se koskee PK 3:3.1:n kriteerit täyttäviä *lahjanluonteisia* sitoumuksia: L on siis

---

41 Näin myös *Walin* I 2000 s. 95. – Se, että toissijaisten perillisten oikeus voidaan toteuttaa vasta lesken velkojen maksamisen jälkeen, tuotiin selvästi esille jo ruotsalaisissa esitöissä (ks. *SOU 1925:43* s. 196). Vuonna 1928 hyväksyttyyn Arvslagiin otettiinkin nimenomainen säännös, jossa osoitettiin, että ensin kuolleelta puolisolta jääneet toissijaiset perilliset olivat pesänselvitystä ja velkavastuuta silmällä pitäen normaalin perillisen asemassa (ks. Arvslag 2:5.3 sekä sen johdosta *Lindhagen – Lind* 1939 s. 41). Vuoden 1933 Boutredningslagin säätämisen yhteydessä sanottu lainkohta muutettiin yleiseksi pesänselvitysnormeja koskevaksi viittaussäännökseksi, ja vuoden 1958 ÄB:n säätämisen yhteydessä se kumottiin kokonaan, koska sitä pidettiin tarpeettomana (viimeksi mainitusta ks. *SOU 1954:6* s. 96).

42 Tältä osin ks. *Savolainen* 1969 s. 29–30. – Kuten Savolainen toteaa, ensin kuollut puoliso voi torjua lesken velkaisuudesta johtuvat menetykset vain jättämällä hänet ilman PK 3:1:n mukaista omistusoikeutta. P saattaa esimerkiksi tehdä testamentin, jossa hän määrää omaisuutensa leskelle PK 12 luvussa tarkoitetuin käyttöoikeuksin. Tällöin lesken velkojat eivät pääse käsiksi kyseiseen omaisuuteen. Kun L ei nyt peri puolisoaan PK 3:1:ssä tarkoitetulla tavalla, hänen kuoltuaan ei myöskään tule toimitettavaksi PK 3 luvun mukaista jakoa.

Mielenkiintoisen vertailukohdan tarjoaa tässä suhteessa Tanskassa ja Norjassa omaksuttu lesken jakamattomuussuojaa koskeva sääntely. Siinä ensin kuolleen P:n perillisten oikeudet turvataan hieman paremmin. Perilliset voivat nimittäin torjua lesken vaatimuksen pitää pesä jakamattomana, jos lesken varallisuustila on hyvin huono (hän on esimerkiksi selvästi ylivelkainen). Sääntelyllä on pyritty estämään se, ettei P:n sukulaisten perintöoikeus kävisi tyhjäksi L:n velkojien vaateiden vuoksi. Kysymyksestä ks. lähemmin *Danielsen* 2005 s. 136–139, *Lødrup* 1999 s. 352 sekä *sama* 2003 s. 161.

43 Näitä seurauksia arvioitaessa on syytä havaita velkavastuusäännöstössämme 2004 toteutettu uudistus. Ks. lähemmin *HE 14/2004* erit s. 15–16 sekä 28–37 sekä *Lohi* 2005 s. 243 ss.

sitoutunut velkaan lahjanluonteisesti ja ”ottamatta asianmukaisesti huomioon ensiksi kuolleen puolison perillisten oikeutta”. Tällöin toissijaiset perilliset voivat vedota lahjanlupauksia koskevaan erityissäännökseen, PK 3:3.3:een. Lesken antama lahjanlupaus (esimerkiksi kirjallinen sitoumus suorittaa täysi-ikäiselle lapselle määräsumma rahaa) on jätettävä täyttämättä siltä osin kuin se estäisi P:n perillisiä saamasta pesäosuuttaan

> Lain sanamuoto antaisi sinänsä mahdollisuuden suojata toissijaisia perillisiä vieläkin vahvemmin. PK 3:3.3 saatettaisiin ymmärtää *kaikkia* lahjanlupauksia koskevaksi väistymissäännökseksi. Se olisi siis tältä osin samansisältöinen kuin lakiosaperillisten lahjanlupaussuojaa sääntelevä PK 7:6. Lainkohdassa nimittäin todetaan yleisesti: ”Jollei lahjanlupauksena annettu sitoumus eloonjääneen puolison kuollessa ollut täytetty, älköön sitä saatettako voimaan sikäli kuin se loukkaisi ensiksi kuolleen perillisten oikeutta.” Mitään viittausta lesken toiminnan sopimattomuuteen ei lainkohta siis sisällä.
>
> Vallitsevan käsityksen mukaan PK 3:3:n 3 momenttia ei pidä kuitenkaan lukea irrallaan PK 3:3:n muusta sääntelystä, vaan koko pykälä tulee hahmottaa yhdeksi kokonaisuudeksi. Lahjanlupaussäännön soveltamisalaan kuuluvat siten vain oikeustoimet, jotka täyttävät PK 3:3:n 1 momentissa asetetut sopimattoman menettelyn kriteerit.[44]

Pääsääntö, jonka mukaan velkojien saatavat toteutetaan ennen P:n perillisten oikeuksia, ei vielä anna vastausta kysymykseen, millä tavoin L:n velat otetaan huomioon määrättäessä P:n perillisille tulevan pesäosuuden arvoa. Kun muistetaan PK 3 luvun sääntelyn ja aviovarallisuusjärjestelmämme läheiset yhteydet, vaikuttaisi ehkä perustellulta hakea johtoa avioliittolain säännöksistä. AL 99.1 §:n analoginen soveltaminen johtaisi siihen, että kaikkia L:n velkoja ei välttämättä otettaisi huomioon pesänjaossa. Jakolaskelman ulkopuolelle olisi jätettävä ne lesken velat, jotka ovat syntyneet P:n kuoleman jälkeen.[45] Tällaiselle rajoitukselle olisi osoitettavissa mielekäs funktio. Sen avulla taattaisiin, ettei leski pääse velkaa tekemällä huonontamaan toissijaisten perillisten asemaa.

Tämä AL 99.1 §:n pohjalta hahmottelemani velkojen vähentämissääntö ei olisi kuitenkaan sopusoinnussa PK 3 luvun järjestelmän perusajatusten kanssa. Lähtökohtanahan on, että L vallitsee perimäänsä omaisuutta normaalin omistajan tavoin ja että omaisuusmäärässä tapahtuvat muutokset koituvat kummankin perillispiirin hyväksi ja vahingoksi. Lesken vallintaoikeus huomioon ottaen on johdonmukaista, että hänen tekemänsä velat rasittavat yhtäläisesti niin P:n perillisten kuin myös lesken omien perillisten osuutta. Tämä onkin kiistatta pää-

---

44 Näin ovat asian ymmärtäneet *Savolainen* (LM 1967 s. 469 sekä 1969 s. 33) ja *Walin* I 2000 s. 87. – Sama kysymys kohdataan annettaessa sisältöä PK 3:3.2:n palautusvastuunormille. Viittaan tältä osin jaksossa 4.3 esittämääni.

45 AL 99.1 §:n sisällöstä ks. lähemmin *Aarnio – Helin* 1992 s. 171–172.

sääntö: L:n pesän säästöä määrättäessä otetaan huomioon myös P:n kuoltua syntyneet L:n velat.[46]

Velkojen vähentämisen sääntö koskee samalla tavalla kaikkia lesken tekemiä velkoja, myös sellaisia, joita voidaan pitää toissijaisten perillisten näkökulmasta hyödyttöminä. Ainoan poikkeuksen muodostavat nytkin PK 3:3.1:n vastiketunnusmerkistön täyttävät *lahjanlupaukset.* Ne täytyy PK 3:3.3:ssa säädetty huomioon ottaen jättää pesäosuuslaskelman ulkopuolelle.

> PK 3 luvussa ei tosin ole PK 7:3.2:n kaltaista säännöstä, jossa suoraan todettaisiin, että lahjanlupaukset on jätettävä vähentämättä pesän varoista toissijaisten perillisten osuuksia määrättäessä. Edellä puoltamaani sääntöä saatetaan silti pitää selvänä; vain näin voidaan P:n perillisille taata PK 3:3.3:ssa tavoiteltu suoja lahjanlupausten varalta. – Vastaavanlainen tulkinta on saanut oikeuskirjallisuudessa kannatusta AL 40a §:n 3 momentin säätelemissä tapauksissa (lainkohta koskee tilannetta, jossa lahjanlupaus loukkaa puolison avio-oikeutta).[47]

Kokonaan vailla suojaa eivät P:n perilliset ole muidenkaan velkojen osalta. Moitittava velkaantuminen saattaa nimittäin antaa heille PK 3:3.1:ssä tarkoitetun vastikeoikeuden.[48] Jos perillisille päädytään antamaan jaossa vastiketta, he pääsevätkin monissa tapauksissa samaan asemaan, kuin missä he olisivat olleet ilman kyseistä velkaa. Vastikesäännöstön tuottamaan suojaan liittyy kuitenkin olennainen rajoitus: vastiketta voidaan antaa vain sikäli kuin pesän säästö siihen riittää. P:n perillisille jaossa osoitettava pesäosuus ei siis voi kasvaa L:ltä jääneen omaisuuden nettoarvoa suuremmaksi.

Sama vaikutus kuin L:n omille veloille tulee antaa kuolinpesän selvitykseen ja hallintoon liittyville *pesän veloille.* Kun P:n perilliset ovat lesken kuolinpesän osakkaita yhdessä L:n omien oikeudenomistajien kanssa, on perusteltua, että he joutuvat viimeksi mainittujen ohella osallistumaan selvitys- ja hallintokulujen kattamiseen. Pesän velkoihin voidaan asiallisesti rinnastaa PK 18:6.2:ssa tarkoitettu selvitysaikainen avustus. Lainkohdan mukaan eloonjääneellä puolisolla ja turvattomilla lapsilla on oikeus saada tarvitsemansa elatus

---

46 Tämä ajatus tuodaan selvästi ilmi vuoden 1935 *Ehdotuksessa*. Lainvalmistelijoiden tarkoituksena on ollut luoda järjestelmä, jossa P:n perilliset saavat lesken pesän säästöstä yhtä suuren suhteellisen osuuden kuin P:n jäämistö hänen kuollessaan oli puolisoiden omaisuudesta ja jossa lesken oikeuden kestäessä tapahtunut omaisuuden vähentyminen tai lisääntyminen tulee samalla tavoin kummankin jakotahon hyväksi (*Ehdotus* s. 120). – Lakiehdotuksen 89 §:ää koskevissa erityisperusteluissa (s. 124) otetaan vielä erikseen esille se mahdollisuus, että pesänjaossa sovellettaisiin AL 99 §:stä ilmenevää velkojen erillisyyden periaatetta. Tämän vaihtoehdon Ehdotuksen kirjoittajat kuitenkin torjuvat. He toteavat, että sanotun periaatteen noudattaminen edellyttäisi kahden eri varallisuusmassan olemassaoloa. Tämä taas ei toteudu pesänjaossa; lesken vallinnassa ollutta pesäähän arvioidaan siinä yhtenä kokonaisuutena.

47 Viimeksi mainitusta kysymyksestä ks. *Hakulinen* JFT 1963 s. 329, *Helin* 1984 s. 28–29 ja *Aarnio – Helin* 1992 s. 277.

48 Ks. lähemmin jaksossa 3.2.2 esittämääni.

pesästä niin kauan kuin se on selvitettävänä. Selvitysaikaista avustusta voidaan antaa myös ylivelkaisesta pesästä. Lesken ja lasten välittömille elatustarpeille on siis annettu etusija jopa perittävän velkojiin nähden.[49] Lieneekin selvää, että jos L:ltä jäänyt leski tai lapsi on sanotun avustuksen tarpeessa, tämä erä pienentää myös P:n toissijaisten perillisten jako-osuutta.

2.5.3 Ensin kuolleen puolison velat

Lesken pesää selvitettäessä ja pesänjakoa toimitettaessa saatetaan joutua pohtimaan myös ensin kuolleen *P:n velkoihin* liittyviä kysymyksiä. Osa näistä veloista on ehkä jäänyt maksamatta P:n pesän selvityksen yhteydessä, ja velkojat kääntyvät siksi lesken kuoltua hänen oikeudenomistajiensa puoleen vaatien suoritusta. Joudutaankin kysymään, voiko tällainen vaatimus olla oikeutettu. Voivatko siis lesken pesän osakkaat joko L:n pesän varoilla tai peräti omalla omaisuudellaan joutua vastaamaan ensin kuolleen P:n veloista? Entä tuleeko sanotut velat ottaa huomioon pesäosuuksia määrättäessä?

Lähtökohta vaikuttaa selvältä: ensin kuolleen puolison velkojen maksu on hänen kuolinpesänsä selvitykseen kuuluva asia. P:ltä jäänyt omaisuus tulisi siis ensi sijassa käyttää hänen velkojiensa hyväksi ja L:n perintö toteuttaa vasta nettojäämistöstä. Pohdittaessa P:n velkojen huomioon ottamista lesken pesän selvityksessä ja jaossa täytyykin antaa merkitystä sille, mistä syystä velat ovat aikanaan jääneet suorittamatta. Tärkeäksi muodostuu kysymys, mitä ensin kuolleelta puolisolta jääneelle omaisuudelle on tapahtunut. Onko se huvennut hänen muiden velkojensa maksuun ja pesänselvityskustannuksiin vai onko osa siitä ehkä siirtynyt L:n omistuksiin?

Mikäli L on puolisonsa kuoltua saanut tälle kuulunutta omaisuutta, hän on ollut tällä omaisuudella tai sen arvolla (tietyin PK 21 luvusta ilmenevin edellytyksin myös omalla omaisuudellaan) vastuussa P:n ja pesän veloista. Vastuu ulottuu myös P:n kuolinhetkellä tuntemattomiin, ehkä vasta vuosien kuluttua ilmaantuviin velvoitteisiin. Jos sitten L:n kuollessa näitä velkoja on maksamatta, maksuvelvollisuus siirtyy normaaliin tapaan hänen oikeudenomistajilleen. Kysymys on nyt L:n velasta, joka tulee ottaa pesänjaossa huomioon normaaliin tapaan. Lesken pesän osakkaat myös vastaavat tästä velasta L:ltä jääneellä omaisuudella, aivan kuten mustakin L:n velasta. Siinä tapauksessa, että osakkaat velkoja suorittamatta jakavat keskenään pesän varat, heille syntyy PK 21 luvussa tarkoitettu palautusvastuu velkojatahoa kohtaan. Näin käy jälleen täysin siitä riippumatta, ovatko velat olleet osakkaiden tiedossa vai eivät. Palautusvelvolli-

---

[49] Selvitysaikaisen avustuksen antamisen edellytyksistä ja avustuksen suuruudesta ks. *Rautiala* 1968 s. 32–34, *Lohi* 1998 s. 178–180, *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 586–587 sekä *Walin* II 2001 s. 59–60.

suus uhkaa samalla tavoin kaikkia L:n pesän osakkaita, siis sekä P:n että L:n perillisiä.[50] Myös henkilökohtainen velkavastuu on tietyin edellytyksin mahdollinen (ks. PK 21:2).

Jos taas kaikki P:ltä jäänyt omaisuus on aikanaan käytetty velkojien hyväksi, ei L:lle ole normaalisti syntynyt vastuita maksua vaille jääneitä velkojia kohtaan.[51] P:n jälkeisen pesänselvityksen asianmukainen suorittaminen ei ole sinänsä lakkauttanut hänen velkojiensa saatavia, vaan näillä on säilynyt yhä oikeus saada suoritus P:n pesään mahdollisesti palautuvista varoista.[52] Kysymys ei ole nyt kuitenkaan millään tavoin leski L:n kuolinpesää koskevasta asiasta. Lesken pesä voidaan siis selvittää ja jakaa ilman, että mainittuihin velkoihin kiinnitetään mitään huomiota. Kuten aikaisemmin totesin, P:n ylivelkaisuus ei vaikuta myöskään suhteellisten pesäosuuksien määräämiseen, vaan jakolaskelman kannalta hänen omaisuutensa säästöksi katsotaan 0.

Se, että lesken omat perilliset eivät viimeksi kuvatussa tilanteessa ole vastuussa P:ltä jääneistä veloista, tuntunee kiistattomalta. Ongelmallisempana saatetaan sen sijaan pitää *P:n perillisten asemaa*. Oletetaan, että sen jälkeen kun toissijaisille perillisille on pesänjaossa osoitettu tietty omaisuusmäärä, heidän puoleensa kääntyy maksua vaille jäänyt P:n velkoja ja vaatii suoritusta. Voivatko perilliset nyt kieltäytyä maksamasta siihen vedoten, että P:n jälkeinen pesänselvitys oli aikanaan suoritettu loppuun asianmukaisesti?[53]

Kysymykseen saatetaan hyvin perustein tarjota kieltävää vastausta. Pesänjaossa P:n perillisille osoitettava jäämistösaanto hahmotetaan oikeutemme mukaan *P:n jälkeen* tulevaksi perinnöksi. Järjestelmäämme näyttäisi siten sopivan hyvin sääntö, jonka mukaan toissijaiset perilliset joutuvat jaossa saamallaan omaisuudella (tai sen arvolla) vastaamaan oman perinnönjättäjänsä veloista. Vastuuvapauden antaminen olisi vastoin oikeudessamme noudatettavaa velkojien etusijan periaatetta: oikeutta perintöön ei pidä voida toteuttaa niin, että perittävän velkojat jäävät suoritusta vaille.

Asia ei ole kuitenkaan selvä. Voidaan nimittäin väittää, että velkojien etusijan sääntö koskee heidän velallisensa (nyt siis P:n) kuolinpesän selvitystä ja sil-

---

50 Jäämistöoikeudellisesta palautusvastuusta ks. lähemmin *HE 14/2004* s. 32–37 sekä ennen vuoden 2004 uudistusta voimassa olleiden säännösten kannalta *Lohi* 1998 s. 317 ss., *sama* 1999a s. 146–150 ja *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 386–393. – Oikeustila ei ole uusien säännösten johdosta olennaisesti muuttunut.

51 Jos L:lle pääsäännöstä poiketen olisi syntynyt P:n veloista henkilökohtainen vastuu (esimerkiksi perunkirjoituksen laiminlyönnin johdosta), tämä vastuu jouduttaisiin tietysti ottamaan huomioon L:n velkana hänen pesäänsä selvitettäessä.

52 Tästä periaatteesta ks. *Lohi* 1998 s. 173.

53 Oletan seuraavassa, että velkoja ei ole menettänyt saamisoikeuttaan *vanhentumisen* johdosta. Tähän seikkaan saattaa P:n velkojan vaatimus helposti kariutua, mikäli L:n leskeysaika on kestänyt pitkään. Velkoja, joka on jäänyt vaille maksua P:n pesää selvitettäessä, ei tule ehkä ajatelleeksi, että hänen kannattaisi huolehtia saatavansa voimassa pysymisestä, eikä hän ole siksi katkaissut vanhentumista VanhL:ssa säädetyllä tavalla.

lä on relevanssia vain arvioitaessa *P:n jäämistöstä* suorituksia saaneiden henkilöiden asemaa. Toissijaiseen perimykseen perustuva jäämistösaanto toteutetaan puolestaan lesken pesästä. Toissijaisten perillisten jako-osuudet maksetaan varoista, jotka ovat olleet L:n omistuksissa ja yksin hänen omien velkojiensa vaateiden perustana. P:n perillisten hyväksi tullutta perintöä vaikuttaisi siten velkavastuun kannalta perustellulta arvioida *L:n pesästä* toteutettuna jäämistösaantona. P:n perilliset siis olisivat tässä suhteessa aivan samassa asemassa kuin muut L:n kuolinpesästä jäämistöoikeudellisin perustein suorituksia saavat tahot.

Myös viimeksi esitetty käsitys on mahdollista riitauttaa. Huomiota saatetaan kiinnittää siihen, että vaikka P:n toissijaisten perillisen pesäosuus toteutetaan L:ltä jääneistä varoista (L:n pesästä), heidän saantonsa perusteena on sittenkin *perintöoikeus P:n jälkeen*. Tämän oikeuden toteutuminen on vain PK 3 luvussa omaksutun sääntelyn vuoksi siirtynyt lesken kuoleman jälkeiseen aikaan.[54] Se, että jäämistösaanto toteutetaan L:n omistuksissa olleista varoista, johtuukin leskelle annetusta lykkäävästä perintöoikeudesta. Pesänjaossa siis tavallaan palautetaan P:n suvulle se omaisuus, joka oli tilapäisesti siirtynyt L:n vallintaan. Näin voidaan asia ymmärtää myös tilanteissa, joissa L ei ole puolisonsa ylivelkaisuuden vuoksi päässyt asiallisesti ottaen lainkaan hyötymään PK 3:1:n mukaisesta perintöoikeudestaan. Se, että P:n perillisille osoitetaan tällöinkin jako-osuus L:n pesästä, johtuu avio-oikeutta koskevasta sääntelystä: P:n perilliset saavat perintönä ne varat, jotka tavallaan olisivat kuuluneet P:lle itselleen avio-oikeuden perusteella. Kyse on ikään kuin lykätystä tasinkosuorituksesta.[55]

> Käsityksen, jonka mukaan toissijaisille perillisille lesken pesästä osoitettava jako-osuus on perintöä *ensiksi kuolleen puolison jälkeen*, tuo selkeästi esille *Walin* (I 2000 s. 94). Hän myös rinnastaa pesänjaon toimituksena ositukseen, jossa toteutetaan ensin kuolleen P:n perillisille kuulunut avio-oikeus. Walin kirjoittaa: ”Den först avlidna makens arvingar är successionsberättigade, ej på grund av arvsrätt efter den sist avlidna utan som *arvingar efter den först avlidna* men med rätt att att tillträda arvet först då efterlevande maken avlidit. Delning mellan arvingarna på

---

54 Tämä ajatus tuodaan useaan kertaan esille perintökaaren esitöissä. Ks. esim. *Ehdotus* 1935 s. 65, jossa todetaan, ettei rintaperillisittä kuolleen P:n jättämä perintö siirry PK 3:1:ssä tarkoitetuissa tapauksissa lesken suvulle, ”– – vaan menee, joskin vasta tämän kuoltua ensiksi kuolleen puolison perillisille”. Hieman myöhemmin (s. 66) mainitaan, että puolisonsa perinyt leski saisi ”– – omistajalle yleensä kuuluvin oikeuksin vallita pesää tarvitsematta ottaa huomioon vainajan (so. P:n) sukulaisille toissijaisesti pidätettyä perintöoikeutta.” Perintö- ja testamenttilain 84 §:n (joka vastasi sisällöltään PK 3:1:tä) perusteluissa puolestaan todetaan, että lesken vallintaoikeuden lakatessa ”– – saavat ensiksi kuolleen puolison jäämistön ne hänen perimispolvessa olevat sukulaisensa, jotka silloin ovat elossa. Heidän oikeutensa tulee siten tehoisaksi eloonjääneen puolison kuollessa – – ” (*Ehdotus* 1935 s. 120).

55 Ks. tältä osin *SOU 1925:43* s. 161, jossa toissijaisen perimyksen (sekundosuccessionsrätt) kohteeksi määritetään ensin kuolleelle P:lle kuulunut avio-osa, siis ”– – den hälft av makarnas giftorättsgods, som vid den först avlidnes död belöper denne.”

> vardera sidan är således ej ett arvskifte efter den sist avlidna maken. Förrätning är närmast jämförlig med en bodelning i avledning av den ena makens död som uppskjutits till andra makens frånfälle."

Esillä olevaa ongelmaa arvioitaessa onkin syytä ajatella vertailumielessä tilannetta, jossa P:n perillisten oikeus todella toteutetaan avioliittolain säännösten mukaan toimitetussa osituksessa. Tähän saatetaan päätyä esimerkiksi sen johdosta, että L on puolisonsa ylivelkaisuuden vuoksi luopunut perinnöstä. Vertailukohdan käyttäminen on mielekästä, sillä PK 3 luvun mukaisessa pesänjaossa on faktisesti kysymys erityispiirteisestä lykätystä osituksesta, määräytyväthän jakosuhteet puolisoiden aviovarallisuussuhteiden mukaan.[56] *Osituksessa* P:n perillisten oikeus toteutuu tasinkosuorituksena: leski L suorittaa tai hänen perillisensä suorittavat P:n perillisille avioliittolain säännösten osoittaman määrän. On kiistatonta, että tasinkoa saaneet perilliset joutuisivat käyttämään nämä varat perinnönjättäjänsä velkojen maksuun. Saatetaankin kysyä, miksi P:n velkojien ja P:n perillisten välisen eturistiriidan tulisi ratketa eri tavalla sen mukaan, kummassa toimituksessa perillisten oikeus toteutuu. Miksi siis P:n perillisten pitäisi velkojien kustannuksella hyötyä siitä, että heidän perintöoikeuttaan ei ole toteutettu vielä P:n kuoltua toimitetussa osituksessa vaan että se on lykkääntynyt L:n kuoleman jälkeiseen pesänjakoon?

Sen seikan merkitys, että toissijaisten perillisten pesäosuus toteutetaan *lesken kuolinpesästä*, siis L:n kuolinpesän jaon yhteydessä, saatetaan muutenkin riitauttaa.[57] Tälle pesäosuuden toteuttamisfoorumille ei ehkä tule antaa ratkaisevaa merkitystä, kun arvioidaan perillisille jaossa osoitetun omaisuusmäärän myöhempiä kohtaloita. PK 3 luvun mukaista jakoahan ei ole tarkoitettu P:n perillisten perintöoikeuden lopulliseen toteuttamiseen tähtääväksi toimitukseksi, vaan kysymys on oikeastaan merkitykseltään osituksen rinnastuvasta välivaiheesta. Pesänjaossa määritetään se omaisuus, joka tulee perillisten kesken jaettavaksi vastaisessa perinnönjaossa.[58]

Onkin nähdäkseni täysin luontevaa ajatella, että toissijaisille perillisille pesänjaossa osoitettu omaisuus muodostaa ensi vaiheessa P:n jäämistön tai P:n

---

[56] Rinnastuksesta ks. esim. *Walin* I 2000 s. 94, *Saldeen* 1998 s. 76, *Helin* LM 2000 s. 116–118 sekä *Lohi* LM 2000 s. 538.

[57] Vrt. *Savolainen* JFT 1991 s. 244 ja 388, jossa mainittuun seikkaan nojautuen esitetään, että toissijaiset perilliset olisi syytä hahmottaa nimenomaan *lesken perillisiksi*. Savolainen pitääkin vallitsevaa oppia toissijaisista perillisistä ensin kuolleen puolison perillisinä harhaanjohtavana ja vaarallisena. – Savolaisen kritiikki ei ole täysin aiheetonta. Mainitusta opista on todella varottava tekemästä suoria johtopäätöksiä oikeusjärjestyksemme sisältöä arvioitaessa: toissijaiset perilliset eivät ole oikeutensa sisältöä ja toteuttamista ajatellen aivan samassa asemassa kuin naimattomana kuolleen P:n vanhemmat tai sisarukset. Mutta vähintään yhtä ongelmallisena päättelymallina pitäisin Savolaisen konstruktiota, jossa PK 3:1.2:ssa tarkoitetuista perillisistä tehdään erityistyyppiseen lakiosaan oikeutettuja *lesken* perillisiä.

[58] Näin *Saarenpää* 1994 s. 51 av. 118.

kuolinpesän, jonka hallintoa, selvitystä ja jakamista koskevat normaalit jäämistöoikeudelliset säännöt.[59] Omaisuutta (tai P:n kuolinpesää) hallinnoimaan voidaan esimerkiksi määrätä pesänselvittäjä. Tähän ajattelutapaan sopii hyvin sääntö, jonka mukaan kyseinen omaisuus on normaalilla tavalla käytettävä vielä suorittamatta olevien P:n velkojen maksamiseen ennen kuin siitä voidaan toteuttaa perintöosia.

P:n perillisille sälytettävää maksuvelvollisuutta vastaan puhuvana argumenttina saatetaan ehkä vielä esittää, että velkojien asema jäisi joka tapauksessa riippuvaiseksi sattumanvaraisista tekijöistä. Jos L:n kuollessa ei ole elossa yhtään PK 3:1.2:ssa tarkoitettua perillistä, velkojat jäisivät ilman toissijaisten perillisten välityksellä tulevaa suoritusta, kun koko pesä menisi L:n omille oikeudenomistajille. Yhtä heikossa asemassa velkojat olisivat siinä tapauksessa, että L puolisonsa kuoltua luopuisi perinnöstä ja vetoaisi osituksessa tasinkoprivilegiinsä. Saman lopputuloksen voisivat saada aikaan P:n toissijaiset perilliset luopumalla joko L:n elinaikana tai hänen kuoltuaan perinnöstä P:n jälkeen. Kun otetaan huomioon ne uudehkossa lainsäädännössä omaksutut säännöt, joilla on rajoitettu velkojien mahdollisuutta päästä hyödyntämään velallisen perintö- ja tasinkosaantoa (esim. AL 103.2 §, AL 104.1 §, KonkL 5:5 ja UL 4:11a), vaikuttaa selvältä, ettei oikeudestaan luopuviin P:n perillisiin voitaisi kohdistaa mitään sanktioita.[60] Saatetaan täten kysyä, tuleeko P:n velkojia suojata siinäkään tapauksessa, että toissijaiset perilliset päättävät ottaa perinnön vastaan ja vaatia lain mukaista pesäosuuttaan.

Vastaväite ei ole merkityksetön. Sen painoarvoa vähentää kuitenkin edellä jo mainitsemani seikka: nykyinen järjestelmämme, jossa velkojan mahdollisuuksia päästä hyötymään velallistahon perintö- tai avio-oikeusvaateista on merkittävästi kavennettu, on tehnyt sattumanvaraisuudesta velkojan oikeusasemaan väistämättä kuuluvan elementin. Ajateltakoon taas vertailukohtana tilannetta, jossa rintaperillisittä kuolleen P:n perillisten oikeus toteutetaan avioliittolain säännösten mukaisessa osituksessa ja jossa osituksen toisena osapuolena on

---

[59] PK 18:1.1:n sanamuodon pohjalta syntyy helposti se käsitys, että toissijaiset perilliset voisivat olla ainoastaan L:n kuolinpesän osakkaita – osakkuus P:n kuolinpesässä olisi heiltä siis lopullisesti evätty. Kuten *Saarenpää* (1994 s. 51 av. 120) aiheellisesti huomauttaa, näkemys ei kuitenkaan pidä paikkaansa ajateltaessa pesänjaon jälkeistä aikaa. Tässä vaiheessa on syytä lähteä siitä, että P:n toissijaiset perilliset ovat normaaliin tapaan P:n kuolinpesän osakkaita ja heidän oikeussuhteisiinsa sovelletaan normaaleja osakkuutta koskevia säännöksiä.

[60] AL 103.2 §:n mukaan puolison tai hänen kuolinpesänsä ollessa konkurssissa toinen osituspuoli (leski tai lesken perillistaho) voi kieltäytyä luovuttamasta tasinkoa. AL 104 §:stä puolestaan selviää (e contrario), että vaikka velkainen puoliso luopuisi vaatimasta osituksessa tasinkoa joko puolisoltaan tai perillistaholta, ositusta ei yksin tämän johdosta voida peräyttää takaisinsaantilain säännösten nojalla. Ja kuten KonkL 5:5:stä ja UL 4:11a:sta käy ilmi, perillinen voi velkojaansa nähden tehokkaalla tavalla luopua perinnöstä, kunhan vain toimii kyllin ripeästi eikä ryhdy perintöön. – Yhdessä nämä säännökset ilmentävät periaatetta, jonka mukaan velkojan pyrkimyksiä päästä hyödyntämään velallisellaan olevaa avio- tai jäämistöoikeudellista vaadetta ei suojata, ellei velallinen halua itse oikeuttaan toteuttaa.

L:ltä jäänyt perillistaho. Jos P:n perilliset luopuvat vaatimasta tasinkoa, velkojilla ei ole mahdollisuuksia puuttua heidän toimintaansa. Ositusta ei siis voida peräyttää, eikä perillisiin kohdistaa sanktioita (korvausvastuuta tms.). Mutta jos P:n perilliset päättävät vaatia lain mukaista tasinkosuoritusta, heille lesken jäämistöstä annettu omaisuus tulee normaaliin tapaan P:n velkojien hyödynnettäväksi. Perilliset eivät siis voi torjua velkojan vaatimusta vetoamalla siihen, että heillä niin halutessaan olisi ollut mahdollisuus luopua tasinko-oikeudestaan.

Edellä esitetyn perusteella päädyn seuraavalle kannalle: Jos *P:n perilliset* saavat L:n kuoltua toimitettavassa pesänjaossa omaisuutta, he *ovat* tällä omaisuudella *vastuussa kaikista vielä maksamatta olevista P:n veloista*. Sääntö koskee myös tilanteita, joissa P on ollut kuolleessaan ylivelkainen. Toissijaiset perilliset eivät siis vapaudu vastuustaan osoittamalla, että P:n kuolinpesän selvittäminen oli aikanaan toteutettu asianmukaisesti.

> Puoltamani säännön omaksuminen saattaa tietysti käytännössä johtaa siihen, että ylivelkaisena kuolleen P:n sukulaiset eivät esitä vaatimuksia L:n jälkeen toimitettavassa jaossa vaan jättävät ehkä jopa koko pesän L:n omille perillisille. Läheskään aina ei näin kuitenkaan käyne. Ajateltakoon ensinnäkin tilanteita, joissa P on ollut vain lievästi ylivelkainen. Kun toissijaisille perillisille jää tällöin omaisuutta vielä velkojen maksun jälkeenkin, heidän kannattaa vedota perintöoikeuteensa. Samaan ratkaisuun he saattavat päätyä silloinkin, kun ylijäämää ei ole odotettavissa. Erityisen aiheen vaatimuksille voi antaa se, että maksua vaille jäänyt P:n velkoja on joku toissijaisista perillisistä tai heille läheinen henkilö (esimerkiksi P:n sukulainen, joka on takaajana joutunut maksamaan P:n velan ja saanut näin häntä kohtaan regressioikeuden). Edes tällaista intressiä ei heillä tarvitse välttämättä olla. Toissijaiset perilliset saattavat yksinkertaisesti pitää kunnia-asianaan, että heidän edesmenneen sukulaisensa velat lopulta maksetaan. Tästä syystä he ehkä vaativat lainmukaista osuuttaan L:n pesästä, vaikka joutuvatkin lopulta tilittämän kaikki varat velkojille.

2.5.4 Lesken muiden oikeudenomistajien perhe- ja jäämistöoikeudelliset vaateet

Sen jälkeen, kun lesken jättämän omaisuuden bruttoarvosta on vähennetty lesken ja kuolinpesän velat, joudutaan vielä pohtimaan, mitä muita eriä laskelmassa tulisi mahdollisesti huomioida. Kuten PK 3:3:sta ja 3:4:stä selviää, L:ltä jääneen omaisuuden säästöön saatetaan joutua tekemään tiettyjä lesken varallisuusaseman kehityksestä johtuvia lisäyksiä tai vähennyksiä. Jo ennen näihin PK 3 luvussa säänneltyihin erityisongelmiin paneutumista (jakso 2.5.5) on syytä selvittää yhtä koko jäämistöoikeuden järjestelmän kannalta yleisempää kysymystä: voiko toissijaisille perillisille kuuluva pesäosuus pienentyä tai jopa jää-

dä toteutumatta jonkin sen kanssa *kilpailevan perhe- tai jäämistöoikeudellisen vaateen* vuoksi? Tällaisia etuuksia saattaisivat olla esimerkiksi lesken rintaperillisten lakiosat, leskeltä jääneen uuden aviopuolison tasinko- tai avustusvaateet taikka viimeksi mainitulle PK 3:1a:ssa taatut oikeudet.

Kysymystä arvioitaessa on pidettävä mielessä puolison perintöoikeutta koskevan sääntelyn pääajatus. PK 3:1:n nojalla tapahtuva perimys lykkää P:n omien perillisten oikeuden toteuttamista mutta ei siirrä P:ltä lähtöisin olevaa omaisuutta lopullisesti lesken sukuun. Tämä lähtökohta huomioon ottaen vaikuttaa selvältä, että P:n perillisten oikeudella on L:n pesää selvitettäessä varsin korkeasijainen etusija-asema. Toissijaisia perillisiä ei pidä panna kilpailemaan L:ltä jäävistä varoista esimerkiksi L:n omien perillisten tai testamentinsaajien kanssa, vaan pesäosuus on annettava heille sanottujen oikeuksien estämättä ja niitä paremmalla etusijalla.

Pääsääntöisesti asia järjestyykin näin. P:n toissijaisilla perillisillä on ensinnäkin prioriteettiasema L:n omiin perillisiin nähden. Heidän oikeutensa lain mukaiseen pesäosuuteen ei siis voi koskaan estyä sen vuoksi, että L:ltä jäänyttä omaisuutta annettaisiin jaossa L:n perillisille. Selvimmin sanottu seikka käy ilmi PK 3:3:sta. Lainkohta osoittaa, että P:n perillisten pesäosuuden täyttämiseen saatetaan heidän esittämiensä vastikevaatimusten johdosta joutua käyttämään koko L:n pesä.

PK 3:1.2:sta puolestaan ilmenee, että L:n tekemä testamentti on tehoton siltä osin kuin se estäisi toissijaisia perillisiä saamasta heille lain mukaan kuuluvaa jäämistöosuutta. Tältäkin osin noudatetaan siis selvää järjestystä: P:n perillisten pesäosuus toteutetaan ensin, L:n tekemät testamentit vasta jäljelle jääneestä omaisuudesta. Asetelma muodostuu näin samankaltaiseksi kuin lakiosasäännöstössä. Yksi merkittävä ero lakiosasäännöstöön verrattuna kuitenkin on. Toissijaisille perillisille ei ole asetettu testamenttausvapauden ylittämistilanteissa samanlaista aktiivisuusvaatimusta kuin rintaperillisille PK 7 luvun säännöksissä. Velvollisuutta esittää määräajassa lakiosailmoitukseen (PK 7:5.3) rinnastettavaa vaatimusta ei heillä siis ole.[61] Riittää, että P:n perilliset muuten valvovat etujaan pesänselvityksessä ja -jaossa.[62]

---

[61] Lakiosailmoituksesta rintaperillisen suojakeinona ks. lähemmin *Saarenpää* 1980 s. 382–391 ja *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 563–565 kirjallisuus- ja oikeustapausviitteineen.

[62] Erityiseen valppauteen antavat aihetta lesken omaisuudestaan tekemät legaatit (L on esimerkiksi testamentannut tietyn kiinteistön omalle sukulaiselleen). Ennen pesänjaon toimittamista voi olla vaikea arvioida, kuinka suureksi P:n perillisten pesäosuus nousee, joten myös erityisjälkisäädöksen toteuttamiskelpoisuus saattaa olla epävarmaa. Toissijaisten perillisten edut vaativatkin sitä, että legaatit täytetään vasta, kun mainitusta asiasta on saatu riittävä selvyys. Niinpä esimerkiksi pesänselvittäjän ei pitäisi koskaan panna täytäntöön erityisjälkisäädöstä varmistautumatta ensin toissijaisten perillisten oikeuden toteutumisesta. Hänen myös yleensä tulisi tiedustella toissijaisilta perillisiltä heidän kantaansa asiaan. Varovaisuuteen on syytä myös silloin, kun legaatti koskee suhteellisen pientä omaisuusmäärää: voihan P:n perillisten pesäosuuden täyttämiseen mennä periaatteessa jopa koko L:n reaalinen pesä. – Sellaista sääntöä, että legaatit täytyisi

Olennainen merkitys nyt tarkasteltavan kysymyksen kannalta on myös lesken *uudelleen avioitumisen* vaikutuksia koskevalla sääntelyllä. Jos L:ltä jää aviopuoliso (seuraavassa *U*), joudutaan pohtimaan osituksen ja PK 3 luvun mukaisen pesänjaon keskinäisiä suhteita ja toteuttamisjärjestystä. PK 3:6.1 antaa tähän selvän vastauksen: pesänjako on toimitettava ennen ositusta. Säännös on merkittävä kahdessakin suhteessa. Se ensinnäkin osoittaa, että P:n perillisille kuuluva arvomääräinen pesäosuus ei voi koskaan pienentyä U:lle annettavan tasingon johdosta. Toisaalta kysymys on myös jäämistöoikeudellista etusijaa koskevasta linjauksesta. Eloonjääneen puolison (siis U:n) tasinkovaade, joka on normaalisti hyvin vahvassa etusija-asemassa, joutuu väistymään P:n perillisten oikeuksien toteuttamisen edestä.[63]

> Tarve suojata toissijaisia perillisiä L:n uuden aviopuolison avio-oikeudesta johtuvilta vaateilta voi tulla ajankohtaiseksi jo *L:n eläessä*, jos uusi avioliitto purkautuu avioeron tai U:n kuoleman johdosta. Kun L saattaa osituksen osapuolena joutua tasingonsuoritusvelvolliseksi, avioliiton purkautuminen voisi ilman erityissääntelyä heikentää toissijaisten perillisten asemaa. Merkittävä osa L:n omaisuudesta hupenisi ehkä U:lle tai U:n perillisille suoritettavaan tasinkoon.[64] Ongelmaan onkin varauduttu PK 3:6.2:ssa. Lainkohdan mukaan tällaista ositusta toimitettaessa L:n omaisuudesta on laskennallisesti erotettava toissijaisten perillisten varalle niin paljon omaisuutta kuin heille ositushetkellä kuuluisi L:n pesästä. Osituksen piiriin tulee siis vain jäännösomaisuus.[65]
>
> PK 3:6.2:n avulla on pyritty turvaamaan se, ettei toissijaisten perillisten asema huonontuisi U:n tai hänen perillistensä avio-oikeusvaateiden toteuttamisen johdosta. Aukotonta suojaa ei lainkohta toissijaisille perillisille kuitenkaan anna. L saattaa jättää osituksessa vetoamatta säännök-

---

aina toteuttaa vasta pesänjaon toimittamisen jälkeen, ei voida kuitenkaan omaksua. Viimeksi mainitusta kysymyksestä ks. *KKO 2005:6*, jossa lähdettiin siitä, että L:n tekemä erityisjälkisäädös oli toteutettava L:n pesän selvityksen yhteydessä – siis ennen pesänjakoa.

63 *Savolainen* (1969 s. 35) on PK 3:6.1:n nojalla päätynyt katsomaan, ettei L:ltä jäänyt aviopuoliso (U) voisi edes osallistua L:n pesässä toimitettavaan jakoon. Käsitys on kuitenkin mielestäni pulmallinen. U:lla voi ositusintressinsä perusteella olla todellinen tarve olla mukana kahden perillistahon välisessä jakotoimituksessa. Pesänjaon lopputuloksen mukaanhan määräytyy se, kuinka suuri osa L:n pesän varoista menee toissijaisille perillisille ja kuinka paljon jää ositettavaksi. U:n kannalta on siten tärkeää, ettei jaossa suosita toissijaisia perillisiä. Olisinkin sillä kannalla, että U:n tulee saada osallistua jakoon yhdessä L:n rintaperillisten ja yleistestamentinsaajien kanssa. Hänelle on myös annettava valta panna jako vireille tekemällä pesänjakajan määräämistä koskeva hakemus. Näin on asia ainakin siinä tapauksessa, että U on avio-oikeuden nojalla L:n kuolinpesän osakas.

64 U:n *perillisten* kanssa toimitetussa osituksessa L voisi tietysti vedota AL 103.2 §:n antamaan tasinkoprivilegiin. Mitään pakkoa ei hänellä tähän kuitenkaan olisi. Merkityksettömäksi AL 103.2 § jäisi myös siinä tapauksessa, että osituspuolena alun perin ollut L ennättäisi kuolla ennen sanotun osituksen loppuun saattamista (ks. *KKO 2001:12*). Oma kysymyksensä sitten on, tulisiko ositukseen viimeksi mainitussa tilanteessa soveltaa PK 3:6.2:n asemesta PK 3:6.1:tä.

65 PK 3:6.2:n sisällöstä ks. lähemmin *Savolainen* 1969 s. 35–38, *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 788–790 sekä *Walin* I 2000 s. 98–101.

sen hänelle tarjoamaan erottamisoikeuteen ja esimerkiksi luovuttaa U:lle tasinkona puolet nettovaroistaan (U on ehkä ollut täysin varaton). Tälläkin tavoin toimitettu ositus on sinänsä tehokas; toissijaiset perilliset eivät siis voi PK 3:6.2:een vedoten vaatia sen julistamista pätemättömäksi. Perillisten suojaksi jääkin lähinnä jaossa esitettävä vastikevaatimus.[66] Myös tasingonsaajaa kohtaan ajettava lahjanpalautuskanne (PK 3:3.2) on perillisten käytettävissä, mutta sen menestyminen edellyttää palautusvastuun kaikkien edellytysten täyttymistä.

PK 3:6:ssa säädetyn johdosta on selvää, että toissijaisten perillisten pesäosuus on etusija-asemassa kaikkiin niihin jäämistöoikeudellisiin vaateisiin nähden, jotka oikeutemme mukaan toteutetaan vasta L:n ”omasta osasta” – siis L:n ja U:n välisen osituksen tuloksena syntyvästä L:n jäämistöstä. Suhteessa P:n perillisiin joutuvat siis väistymään esimerkiksi lakiosaan ja PK 8 luvun mukaiseen avustukseen oikeutetut L:n rintaperilliset samoin kuin perilliset, jotka yrittävät vedota PK 25 luvun mukaiseen tilanpidon jatkajan oikeuteen.

Edellisiä ongelmallisempana saatetaan pitää tiettyjä eloonjääneelle puolisolle uudehkossa lainsäädännössä taattuja etuuksia. Jos L:ltä jäänyt puoliso U vetoaa pesänjakoa toimitettaessa PK 3:1a:n mukaiseen asumissuojaan taikka PK 8:2:n avustussäännökseen, joudutaan pohtimaan, mikä vaikutus näillä vaatimuksilla on toissijaisten perillisten asemaan. Ajatellaan esimerkiksi tilannetta, jossa ilman U:n vaateiden huomioon ottamista L:n jättämä omaisuus olisi menossa kokonaisuudessaan P:n perillisille. Voisiko nyt toissijaisten perillisten pesäosuus pienentyä sen johdosta, että U:lle annetaan L:n pesän säästöstä avustusta? Tai voisiko lopputuloksena olla, että P:n perilliset joutuvat sietämään U:n asumissuojasta (asunnon käyttöoikeudesta) johtuvan rasituksen?

Kysymyksiin ei saa selvää vastausta kirjoitetusta laista. Merkittävää apua eivät anna PK 3:1a:ta ja 8:2:ta koskevat valmistelutyötkään; niissä ei käsitellä lainkaan ”uuden” lesken (U) ja hänen puolisonsa aikaisemmalta puolisolta (P:ltä) jääneiden toissijaisten perillisten välistä suhdetta. Tätä lainsäätäjän vaikenemista saatetaan pitää valitettavana, onhan kysymys periaatteellisesti tärkeästä asiasta. Tilanteet, joissa puolisonsa aikanaan perinyt leski jättää kuollessaan uuden aviopuolison, eivät liene myöskään käytännössä niin harvinaisia, että asian täydellistä ohittamista voitaisiin tässäkään suhteessa hyväksyä (mitään jäämistöjuridiikan arkipäivää eivät kuvatut probleemit toki ole).

Ottaen huomioon ne arvonäkökohdat, jotka olivat 1980-luvun alkuvuosina toteutetun leskensuojauudistuksen taustalla, on mahdollista puoltaa U:lle suopeaa tulkintaa. Koko uudistuksen kantavia ajatuksia oli, että lesken taloudellisen ja sosiaalisen aseman vähimmäisedellytysten takaaminen on tärkeämpää kuin sukulaisperimykseen liittyvien intressien turvaaminen.[67] Kun sekä perittä-

---

66 Siitä ks. lähemmin luvussa 3.4.2.3 esittämääni.

67 Lesken suojan parantamisen taustalla olleista näkökohdista ks. esim. *KM 1975:84* s. 18–

vältä (nyt siis L:ltä) jääneiden rintaperillisten että mahdollisten testamentinsaajien täytyy tarvittaessa sietää lesken (U) suojasta johtuvat rasitukset, sama taakka voisi olla perusteltua sälyttää perittävän aikaisemman aviopuolison (P:n) toissijaisten perillisten kannettavaksi.[68]

PK 3 luvun säännökset eivät kuitenkaan käsittääkseni anna sijaa tällaiselle normikannanotolle. Puolison perintöoikeutta ja toissijaista perimystä koskevan sääntelyn pääajatuksena on ollut taata P:n perillisten oikeuden mahdollisimman täysimääräinen toteutuminen L:n kuoltua toimitettavassa jaossa. Leskelle on tosin annettu perittyyn omaisuuteen vapaa vallintaoikeus, mutta esimerkiksi hänen tekemänsä testamentin tai hänen solmimansa uuden avioliiton ei ole haluttu kaventavan toissijaisten perillisten pesäosuutta. Pidän siten selvänä, että jos edellä mainituilla leskensuojasäännöksillä olisi tarkoitettu puuttua L:n aikaisemman puolison (P:n) toissijaisten perillisten asemaan, asiasta olisi otettu nimenomainen maininta lakiin. Mitään tällaista ei PK 3:1a:sta tai 8:2:sta ilmene. Päinvastoin: niin PK 3:1a:n sanamuoto kuin lain esityötkin viittaavat vahvasti siihen, että asumissuojaa koskevan sääntelyllä pyrittiin antamaan leskelle suojaa vain rintaperillisiä ja testamentinsaajia kohtaan.[69] Henkilösuhteeseen *perittävän aikaisemman puolison perilliset – leski* niillä ei sitä vastoin puututtu.

> Arvailujen varaan tosin jää, oliko kysymys tietoisesta ratkaisusta vai jäikö nyt tarkasteltava ongelma yksinkertaisesti lainvalmistelijoilta huomaamatta. Kummalla tavalla asia sitten onkin, pitäisin kysymyksen to-

---

25, *Kangas* 1982 s. 49 ss., *HE 225/1982* s. 3–6 ja *Saarenpää* 1994 s. 68–72.

[68] Tämä lainvalmistelijoiden ”arvomaailmasta” esitetty tulkinta saatetaan tosin riitauttaa. Leskensuoja-uudistuksen esitöistä on nimittäin saatavissa tukea myös aivan päinvastaiselle kannalle. Kysymys on lyhyesti kuvattuna seuraavasta.

Vuoden 1983 uudistuksen yhteydessä leskelle L annettiin oikeus vaatia pesänjaon toimittamista itsensä ja P:n toissijaisten perillisten kesken (PK 3:5a). Samassa yhteydessä nostettiin esille kysymys, olisiko vastaavanlainen jakovaade pitänyt tietyin edellytyksin antaa myös toissijaisille perillisille. Tällaista ratkaisua pidettiin harkinnan arvoisena ennen muuta tilanteessa, jossa *L oli solminut uuden avioliiton*. Jakovaateen antamista olisi lainvalmistelijoiden mielestä puoltanut ennen muuta se, että L:n solmima uusi avioliitto oli omiaan vaikeuttamaan hänen kuoltuaan toimitettavan jaon suorittamista. Ajatuksesta kuitenkin luovuttiin, koska jakovaateen antaminen toissijaisille perillisille olisi edellyttänyt L:n suojaa koskevaa uutta sääntelyä (ks. *HE 225/1982* s. 5–6).

Lainvalmistelijat kantoivat siis huolta myös toissijaisten perillisten oikeuden riittävän tehokkaasta toteutumisesta. Saatetaankin kysyä, olisivatko näin ajatelleet lainvalmistelijat sittenkään olleet valmiita turvaamaan leskeltä L jääneen uuden aviopuolison (U) oikeuksia ensin kuolleelta P:ltä jääneiden toissijaisten perillisten kustannuksella. Tällainen U:ta suojaava ratkaisuhan olisi merkinnyt toissijaisten perillisten jäämistösaannon uutta lykkääntymistä (PK 3:1a) tai ehkä tuntuvaakin kaventumista (PK 8:2).

[69] PK 3:1a:n kaksi ensimmäistä virkettä kuuluvat seuraavasti: ”Eloonjäänyt puoliso saa pitää kuolleen puolison jäämistön jakamattomana hallinnassaan, jollei *rintaperillisen* jakovaatimuksesta tai perittävän tekemästä *testamentista* muuta johdu. *Rintaperillisen jakovaatimuksen* ja *testamentinsaajan oikeuden estämättä* eloonjäänyt puoliso saa pitää jakamattomana hallinnassaan puolisoiden yhteisenä kotina käytetyn tai muun jäämistöön kuuluvan eloonjääneen puolison kodiksi sopivan asunnon, jollei kodiksi sopivaa asuntoa sisälly eloonjääneen puolison varallisuuteen.”

> taalista sivuuttamista virheenä. ”Uuden” lesken (U:n) suojaa ja PK 3 luvun mukaista jakoa koskevien säännösten keskinäinen suhde olisi tullut ottaa esille ainakin lainvalmistelutöissä – ehkä jopa lakitekstissä.

Tulkinta, jonka mukaan PK 3:1a:n mukainen asumissuoja tai PK 8:2:n mukainen avustus eivät voi estää toissijaisten perillisten oikeuksien täysimääräistä toteuttamista, sopii myös hyvin yhteen PK 3 luvussa omaksutun kielenkäytön kanssa. P:n toissijaisten perillisten oikeus määrätään toteutettavaksi lesken L *pesästä*. Eloonjääneen puolison (nyt U) hyväksi tulevat etuudet annetaan sitä vastoin L:n *jäämistöstä*. PK 3 luvun säännöksiä on perusteltua lukea siten, että ilmaisulla pesä ymmärretään koko sitä omaisuusmäärää, joka puolisolta L on jäänyt velkojen maksamisen jälkeen. Käsitteen kuolleen puolison (tässä tilanteessa L) *jäämistö* saatetaan puolestaan katsoa viittaavan siihen omaisuusmäärän, joka on jäljellä PK 3 luvun mukaisen jaon toimittamisen jälkeen – siis sitten kun pesästä on erotettu toissijaisille perillisille (*P:n jäämistöön*) osoitetut varat.[70] U:lle annettavat jäämistöoikeudelliset etuudet eivät voi näin ajatellen koskaan vaikuttaa P:n toissijaisten perillisten asemaan.[71]

Päädyn näin katsomaan, että leski L:n uudelle puolisolle PK 8:2:n nojalla kuuluva avustusvaade *ei* kavenna P:n toissijaisille perillisille PK 3 luvun säännösten nojalla kuuluvia oikeuksia. Tätä vaikutusta ei ole myöskään puolisolle PK 3:1a:ssa taatulla asumissuojalla. Uuden puolison oikeudet voidaan toteuttaa vain siitä omaisuudesta, joka lesken jäämistöön jää toissijaisten perillisten pesäosuuden toteuttamisen jälkeen.

Asumissuojaa tavoittelevan U:n kannalta saattaa näin olla ratkaiseva merkitys sillä, mitä omaisuutta P:n perilliset saavat vaatia pesäosuutensa katteeksi. Huonoin vaihtoehto U:n kannalta olisi, että P:n perillisten osuuteen pannaan juuri U:n kodiksi sopivan asunto, vaikka heidän pesäosuutensa pystyttäisiin täyttämään muullakin omaisuudella (esimerkiksi L:lle kuuluneella kesämökkikiinteistöllä tai pörssiosakkeilla). Palaan tähän kysymykseen hieman jäljempänä, esinekohtaisen pesäosuuden tarkastelun yhteydessä.

---

[70] Ilmaisua ensin kuolleen puolison (P:n) *jäämistö* käytetään PK 3:2:ssa. Lainkohdassa annetaan määräyksiä sen varalta, että P:n jäämistö oli hänen kuollessaan suurempi tai pienempi kuin puolet puolisoiden omaisuudesta (siis puolisoiden P ja L omaisuuksien yhteenlasketusta säästöstä). Tällaisessa tilanteessa ei noudateta pääsäännön mukaista tasajakoa, vaan ”– – on jäämistön eloonjääneen puolison kuollessa katsottava vastaavan yhtä suurta osaa tämän *pesästä*”. Toisin sanoen: P:n *jäämistöön* (= toissijaisille perillisille) on L:n kuoltua osoitettava sama suhteellinen osuus L:n *pesästä* (= L:n jättämistä nettovaroista) kuin mitä suhteellista osuutta P:n jäämistö hänen kuollessaan vastasi puolisoiden P ja L omaisuuksien yhteenlasketusta säästöstä.

[71] Tällaisille kielenkäyttöä koskeville näkökohdille on tietysti varottava panemasta erityistä painoa, kun arvioitavana on tarkastellun kaltainen hyvin arvosidonnainen tulkintaongelma. Edellä esitetyllä halusinkin osoittaa lähinnä sen, ettei toissijaisille perillisille etusijan takaava tulkinta ainakaan sodi PK 3 luvun kirjoittamistapaa vastaan.

2.5.5 Pesän vaurastuminen ja vastike

Pääsääntönä siis on, että toissijaisten perillisten pesäosuus määrätään tiettynä murto-osana leskeltä jääneen omaisuuden säästöstä. Tästä lähtökohdasta on PK 3 luvussa tehty kuitenkin kaksi poikkeusta. Osa L:n pesän omaisuudesta saatetaan ensinnäkin jättää jaon ulkopuolelle PK 3:4:ssä tarkoitettuna vaurastumisena. Tällöin pesäosuudet määrätään pesän säästöä pienemmästä arvosta. Lopputulos saattaa toisaalta osoittautua täysin päinvastaiseksikin: toissijaisille perilliselle kuuluva jako-osuus määritetään ehkä nettopesää suuremmasta arvomäärästä. Näin käy, mikäli lesken katsotaan hukanneen tai muuten vähentäneen sillä tavoin omaisuuttaan, että P:n perillisille syntyy oikeus PK 3:3:1:ssä tarkoitettuun vastikkeeseen.

Pesän vaurastumista koskevan PK 3:4:n tarkoituksena on ollut kanavoida tietyistä laissa erikseen osoitetuista syistä johtuva varallisuudenlisäys lesken omille perillisille. Säännös tulee sovellettavaksi, mikäli leski on P:n kuoleman jälkeen saanut omaisuutta lahjana, perintönä, testamentilla tai avio-oikeuden nojalla, taikka onnistunut kartuttamaan varallisuuttaan P:n kuoleman jälkeen harjoittamallaan ansiotoiminnalla. Näin syntynyt varallisuudenlisäys on osoitettava jaossa suoraan L:n perillisille, mikäli L:n omaisuuden säästö on P:n kuoleman jälkeen todella kasvanut vastaavassa määrin. Mainittu summa vähennetään L:n omaisuuden pesän säästöstä, kun määritetään jaon kohteeksi otettavaa laskennallista pesää. Kun vaurastumisetu annetaan pesän säästöstä päältäpäin, lesken perilliset ovat oikeutettuja siihen, vaikka heille ei PK 3:2:n soveltamisen johdosta kuuluisi lesken pesästä mitään suhteellista osuutta.[72]

> Ajatellaan esimerkiksi tilannetta, jossa L on P:n kuoleman jälkeen saanut 10 000 euron suuruisen perinnön ja häneltä jää omaisuutta 30 000 euroa. Selvitettäessä, onko perinnön arvo osoitettava jaossa suoraan L:n omille perillisille, joudutaan L:n pesän säästöä vertaamaan siihen omaisuusmäärään, joka L:llä kaikkiaan oli P:n kuoltua (P:n ja L:n yhteenlasketut nettovarat). Jos vertailua tehtäessä havaitaan, että tämä ns. *alkuomaisuus* on ollut 20 000 tai vähemmän, mainitut 10 000 euroa täytyy koko määrältään vähentää L:n omaisuuden säästöstä ja osoittaa suoraan L:n perillisille. Mikäli taas alkuomaisuus on ollut esimerkiksi 23 000 euroa, vaurastumisetuna voidaan antaa vain 7000 euroa; tämän verranhan pesä on nyt vaurastunut. – Jos viimeksi mainitussa tilanteessa ei ole käsillä muita puolittamisperiaatteesta poikkeamiseen johtavia perusteita, P:n perillisten pesäosuudeksi tulee 11 500 [1/2 x (30 000 – 7 000)]. Mikäli taas

---

[72] PK 3:4:n soveltamisen edellytyksistä ja vaurastumisedun huomioon ottamisesta pesäosuuslaskelmassa ks. lähemmin *SOU 1925:43* s. 180–185, *Ehdotus* 1935 s. 122–123, *Rautiala* 1967 s. 48–51, *Savolainen* LM 1967 s. 469–474 ja *sama* 1969 s. 59–62, *Norri* DL 1994 s. 706–709, *Saldeen* 1998 s. 75–76, *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 772–777 sekä *Walin* I 2000 s. 89–94. – Säännöksen synnyttämiin arvonmääritysongelmiin on kiinnittänyt erityistä huomiota *Kangas* 1993 s. 210–217.

PK 3:2:n soveltamisen johdosta L:n perillisten suhteellinen pesäosuus olisi 0, he joutuisivat tyytymään heille vaurastumisetuna osoitettuun 7000 euroon. P:n perilliset saisivat koko loppupesän, eli 23 000 euroa.

Vaurastumisetua annettaessa joudutaan joskus ottamaan huomioon myös se, että L on syyllistynyt vastiketunnusmerkistön toteuttavaan käyttäytymiseen, esimerkiksi lahjoitellut omaisuuttaan. Tästä johtuvia PK 3:3.1:n ja PK 3:4:n yhteensovitusongelmia tarkastelen lähemmin jaksossa 3.3.4.

PK 3:4:ssä mainittujen vaurastumisperusteiden kesken vallitsee yksi merkittävä ero. Vedotessaan lahjaan, perintöön, testamenttiin tai L:n saamaan tasinkoon lesken perillisten ei tarvitse pystyä osoittamaan, että lesken pesän vaurastuminen johtuu juuri mainitusta saannosta. Riittää, että L on tällaisen etuuden (esimerkiksi 20 000 euron perinnön) yleensä saanut ja että pesän omaisuuden arvo on kasvanut leskeysaikana. Merkitystä ei siis ole esimerkiksi sillä, onko L:n saama perintö tuottanut hänelle pysyvää varallisuudenlisäystä tai onko L vaikkapa käyttänyt perintövarat matkusteluun tai muuhun kulutukseen.[73]

Toisin on asia *ansiotoimintaan* perustuvan vaurastumisen osalta. Se, että L on harjoittanut lainkohdassa tarkoitettua ansiotoimintaa ja että pesä on vaurastunut, ei vielä riitä, vaan *vaurastumisen tulee todella johtua ansiotoiminnasta.* Näiden kahden seikan kesken tulee toisin sanoen vallita kausaaliyhteys. Tämä edellytys täyttyisi esimerkiksi tilanteessa, jossa lesken voidaan osoittaa säästäneen työansioitaan.[74] Jos sen sijaan leski on kuluttanut kaikki työllään ansaitsemansa varat, ei PK 3:4:ään perustuva vaatimus menesty, vaikka lesken omaisuuden arvo olisikin jostakin muusta syystä (kuten kiinteän omaisuuden arvonnousun johdosta) kohonnut.

Lain sanamuodon valossa vaurastumisetu voisi koitua vain L:n *perillisten* hyväksi. Selvää kuitenkin on, ettei säännöstä ole tarkoitettu yksin lakimääräisten perillisten eduksi vaan siihen voivat vedota myös muut L:n oikeudenomistajat, esimerkiksi L:ltä jäänyt aviopuoliso tai L:n määräämä testamentinsaaja. Sama oikeus täytyy antaa lahjansaajalle, jota kohtaan on nostettu PK 3:3.2:ssa tarkoitettu palautuskanne. Kaikki nämä tahot hyötyvät siitä, että P:n perillisten arvomääräinen pesäosuus pienenee. – Havaitaankin, että vaurastumisnormilla voi olla merkitystä myös tilanteessa, jossa L:ltä ei ole jäänyt yhtään omaa perillistä.

---

[73] Pesän vaurastumisen ja PK 3:4:ssa mainittujen vastikkeettomien saantojen kesken ei siis vaadita syy-yhteyttä. Sääntelyn taustalla olleista näkökohdista ks. *SOU 1925:43* s. 182–183. Kuten lainvalmistelijat toteavat, sen selvittäminen, kuinka suuren varallisuudenlisäyksen tietty saanto (esimerkiksi kymmenen vuotta ennen L:n kuolemaa saatu 10 000 euron perintö) on lopulta saanut aikaan lesken pesässä, olisi usein työlästä ja jopa mahdotonta. Tilanteessa, jossa leskeltä jää omaisuutta esimerkiksi 100 000 euroa, voi olla mahdotonta luotettavasti arvioida, kuinka suuri pesän säästö todellisuudessa olisi, jos leski ei olisi saanut mainittua perintöä.

[74] Kysymyksestä, milloin vaurastumisen on katsottava johtuneen PK 3:4:ssä tarkoitetusta ansiotoiminnasta, ks. lähemmin *SOU 1925:43* s. 183–184 sekä *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 773–774.

PK 3:3:een otetun *vastikesäännöksen* tarkoitusperät ovat päinvastaiset. Säännös on suunnattu tilanteeseen, jossa eloonjäänyt puoliso on antamalla lahjan tai muulla vastaavalla toiminnallaan saanut aikaan omaisuutensa olennaisen vähentymisen. Jotta menettely ei pienentäisi toissijaisten perillisten pesäosuutta, heille on annettu oikeus vaatia jaossa vastiketta. Kysymys on laskennallisesta erästä, jonka avulla pyritään eliminoimaan L:n käyttäytymisen vaikutus. Tavoitteena on, että P:n perillisten pesäosuus muodostuisi yhtä suureksi kuin mitä se olisi ollut ilman vähentävää toimenpidettä.

Vastikkeen antamista koskeva PK 3:3.1 on käsillä olevan tutkimuksen kannalta erittäin keskeinen lainkohta. Sen lähempää sisältöä, esimerkiksi vastikkeen antamisen edellytyksiä ja oikeusvaikutuksia onkin syytä tarkastella lähemmin omassa luvussaan. Siksi en tämän PK 3 luvun yleisesittelyn yhteydessä kiinnitä säännökseen enempää huomiota.

2.5.6 Ennakkoperinnöt

Arvomääräisten pesäosuuksien suuruuteen saattavat vaikuttaa myös *ennakkoperinnöt*, joita puolisot ovat antaneet perillisilleen. Ne vähennetään jakoa toimitettaessa saajatahon (P:n perillisten tai L:n perillisten) pesäosuudesta. Ennakoiden huomioon ottamisesta ei ole PK 3 luvussa määräyksiä, vaan tältä osin joudutaan tukeutumaan ennakkoperintöjen ositusvaikutuksia koskevaan AL 94 a §:ään. Se, että mainittu lainkohta tulee sovellettavaksi myös pesänjaossa, käy puolestaan ilmi PK 3:5.2:een otetusta viittaussäännöksestä: ”Muutoin on jakotoimituksesta soveltuvin osin voimassa, mitä osituksesta on säädetty.” Vallitsevan käsityksen mukaan tämä ositusviittaus tarkoittaa ennen muuta AL 94 a §:ää.[75]

Pesänjaossa saattaa olla merkitystä niin ensin kuolleen P:n kuin myös leski L:n antamilla ennakkoperinnöillä. P:n tekemistä lahjoituksista huomioitaviksi voivat tulla ennen muuta hänen omien perillistensä hyväksi tapahtuneet disponoinnit. Tämän ohella ennakkoperinnöksi saatetaan PK 6:9.1:n nojalla lukea lahjoitukset, jotka P on tehnyt lapsipuoliensa, siis puolisonsa L:n lapsien hyväksi. Vielä on tietysti mahdollista, että P lahjoittaa omaisuuttaan esimerkiksi L:n sisaruksille tai heidän jälkeläisilleen. Tällaisia varallisuudensiirtoja ei oikeutemme mukaan voida kuitenkaan katsoa ennakkoperinnöiksi. Antajan ja

---

[75] Ks. tältä osin *Rautiala* 1967 s. 53, *Helin* 1984 s. 51 sekä *Lohi* 1999 s. 164–165 ja s. 176.
PK 3:5.2 on, samoin kuin sitä Ruotsissa vastaava ÄB 3:5.2 jäänyt lainvalmistelutöissä hyvin vähälle huomiolle. Ruotsalaisissa esitöissä (*SOU 1925:43* s. 196) tyydytään mainitsemaan, että ÄB 3 luvun mukaisessa jaossa voidaan tämän lainkohdan nojalla soveltaa GB 13:11a:ta (viimeksi mainittu oli AL 94 a §:n ruotsalainen vastine). Suomalaisissa esitöistä puuttuvat perustelut tältä osin kokonaan. Selityksenä tähän on se, että PK 3:5.2 otettiin perintökaareen vasta lainvalmistelutöiden loppuvaiheissa (*LVK 1959:4*); se kopioitiin suoraan Ruotsin ÄB:sta.

saajan kesken ei nyt vallitse laissa edellytettyä sukulaissuhdetta.[76]

Lesken antamista lahjoista voidaan ennakkoperinnöiksi lukea ensinnäkin L:n omien perillisten hyväksi tehdyt disponoinnit. Kysymys voi olla yhtä hyvin P:n eläessä kuin myös vasta hänen kuoltuaan toteutetuista varallisuudensiirroista. Pesänjaossa saatetaan lisäksi ottaa huomioon lahjoitukset, joita L on leskeksi jäätyään tehnyt P:n toissijaisten perillisten hyväksi. Tällainen luovutus voidaan nimittäin PK 6:9.2:een otetun poikkeussäännöksen nojalla vähentää saajansa perintöosasta P:n jälkeen, vaikka antajana ei nyt olekaan perittävä itse.[77]

Ennakkoperintöjen huomioon ottaminen tapahtuu samalla tavoin kuin kahden perillistahon välisessä osituksessa. Lahjan arvo lisätään ensin L:n pesän säästöön ja pesäosuudet määrätään näin saadusta laskennallisesta pesästä. Tämän jälkeen ennakkoperinnön arvo vähennetään saajataholle reaalisesti annettavasta määrästä.

> *Esimerkki:* L, jolta jää omaisuutta 50 000 euroa, on antanut yhdelle lapsistaan, C:lle 10 000 euron ennakkoperinnön. L:n pesää ovat jakamassa P:n veljet A ja B sekä L:n puolelta lapset C ja D. Muita puolittamisperiaatteesta poikkeamisen perusteita kuin mainittu ennakkoperintö ei ole käsillä. – Toissijaisten perillisten pesäosuutta määrättäessä lisätään L:n lahjoittamat 10 000 euroa reaaliseen pesään, joten pesäosuuksiksi saadaan 30 000 € [½ x (50 000 + 10 000)]. Sen P:n perilliset saavat jaossa kokonaisuudessaan, kun taas L:n perillisten osuudesta vähennetään 10 000 euroa, ja he joutuvat siten tyytymään 20 000 euroon.

Tiettyjä ongelmia voi aiheutua siitä, että ennakkoperintö osoittautuu saajansa laskennallista perintöosaa suuremmaksi. Tällöin sitä ei voida ottaa laskelmassa huomioon koko arvostaan, vaan saajan perillistahon (L:n perillisten tai P:n perillisten) osuudesta on vähennettävä ainoastaan ”se määrä, joka siitä voidaan vähentää” (AL 94 a §). Pesäosuuksien määräminen voi viimeksi mainituissa tilanteissa edellyttää melko monimutkaisten laskelmien tekemistä. Näihin laskusääntöihin en tässä yhteydessä lähemmin paneudu; asia tulee esille myöhemmissä luvuissa.[78]

Kovin suurta käytännön merkitystä ei ennakkoperintösäännöksillä PK 3 luvun mukaisissa jaoissa ole. Siinä tapauksessa, että lahjan saajana on *muu kuin rintaperillinen* (esimerkiksi P:n tai L:n sisarus tai sisaruksen jälkeläinen), säännöstön relevanssia vähentää jo laissa omaksuttu kielteinen olettama. Lahja on PK 6:1.1:n mukaan ennakkoperintöä vain, jos niin on määrätty tai olosuhteisiin nähden katsottava tarkoitetun. Tilanteita, joissa perillisillä olisi perusteita vaatia

---

76 Viimeksi mainitusta kysymyksestä ks. *SOU 1925:43* s. 287 sekä *Lohi* 1999 s. 162.

77 Säännöksen sisällöstä ks. lähemmin *Saarenpää* 1980 s. 187–194, *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 504–506 ja *Walin* I 2000 s. 163–165.

78 Viittaan tässä yhteydessä jaksoissa 3.4.1 ja 3.6 esittämääni. Ennakkoperintöjen huomioon ottamisesta PK 3 luvun mukaisessa jaossa ks. lähemmin *Lohi* 1999 s. 164–177 lähteineen.

tällaisen ennakon vähentämistä, syntyneekin lähinnä vain silloin, kun leski on P:n kuoltua lahjoittanut omaisuuttaan toissijaisille perillisille: tällöinhän luovutus PK 6:9.2:n nojalla presumoidaan ennakkoperinnöksi, vaikka saaja ei rintaperillisen asemassa olisikaan. Jos taas L antaa lahjan omalle *rintaperilliselleen*, hän varsin usein kumonnee laissa asetetun vähentämispresumtion luovutukseen liittämällään määräyksellä. On lisäksi havaittava, että P:n perillisillä ei ole yleensä tarvetta vedota ennakkoperintösäännöksiin, vaan he saavat vähintään yhtä tehokasta suojaa vastikesäännösten avulla. – Ennakkoperintö- ja vastikesäännösten välisiin yhteyksiin joudunkin palaamaan tässä teoksessa vielä useaan kertaan (esimerkiksi jaksoissa 3.4.1 ja 3.6 sekä 9 luvussa).

2.6 ESINEKOHTAISET PESÄOSUUDET

Pesänjakoon osallistuvien perillisten kannalta ei ole tärkeää yksin se, kuinka paljon he saavat varoja L:n pesästä, vaan merkitystä saattaa olla myös osuuden katteeksi tulevan omaisuuden laadulla. Jakoa toimitettaessa joudutaankin aina ottamaan kantaa myös tähän kysymykseen.

Esineellistä jakoa sääntelee PK 3:5.1. Sen mukaan kummallakin jakotaholla on laissa tarkemmin kuvattu otto- ja lunastusoikeus oman perinnönjättäjänsä omaisuuteen. P:n toissijaiset perilliset saavat vaatia osuuteensa kaikkia niitä varallisuusobjekteja, jotka avioliiton aikana kuuluivat P:lle. Vastaava oikeus on annettu eloonjääneen puolison perillisille. He voivat vaatia itselleen objekteja, jotka kuuluivat avioliiton aikana L:lle tai jotka L on saanut omistuksiinsa puolisonsa kuoleman jälkeen. Kiinteää omaisuutta koskee lisäksi jakotahoille annettu lunastusoikeus. Kumpikin perillisryhmä saa siis vaatia osuuteensa omalle perinnönjättäjälleen kuuluneen kiinteistön, vaikka sen arvo ylittäisikin pesäosuuden arvon. Erotus on tällöin maksettava rahana.

Toissijaisille perillisille kuuluva esinekohtainen oikeus nauttii vallitsevan käsityksen mukaan suojaa myös lesken tekemiä testamentteja vastaan.[79] Sääntö konkretisoituu tilanteessa, jossa L on tehnyt legaatin jostakin P:lle kuuluneesta varallisuusobjektista. Vaikka testamentti ei loukkaisi toissijaisten perillisten arvomääräistä pesäosuutta, se käy tehottomaksi, mikäli P:n perilliset vaativat jaossa juuri legaatin kohteena olevaa omaisuutta.[80]

---

[79] Ks. *Aarnio – Savolainen* JFT 1968 s. 220–221, *Kangas* 1982 s. 156–158 sekä *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 786–787. – Mainittakoon, että Ruotsin uudessa oikeuskäytännössä asia on ymmärretty toisin. Leskeä koskeva testamenttausvapauden rajoitus on katsottu vain arvomääräiseksi. Ks. lähemmin *NJA* 1995 s. 303 sekä sen johdosta *Boström* JT 1995–96 s. 806 ss. ja *Högglund* JT 1995–96 s. 989 ss).

[80] Jos leski on luovuttanut jotakin P:lle avioliiton aikana kuulunutta omaisuutta, joudutaan pohtimaan, koskeeko perillisten otto-oikeus myös luovutetun objektin surrogaattia (esimerkiksi kauppahintaa, luovutuksessa saaduilla varoilla ostettua uutta esinettä, vaihdossa saatua toista

Lesken perillisten hyväksi annettu otto- ja lunastusoikeus synnyttää kysymyksen, ketkä kaikki siihen saavat vedota. Selvää lienee, että lainkohdassa oleva viittaus perillisiin käsittää myös L:n määräämät yleisjälkisäädöksensaajat. Jos L on esimerkiksi testamentannut kaiken omaisuutensa ainoalle serkulleen, tällä täytynee olla lainkohdasta ilmenevällä tavalla mahdollisuus vaatia jaossa tiettyä L:lle kuulunutta esinettä. Voidaan lisäksi kysyä, olisiko sama oikeus suotava legaatinsaajalle. Ajatellaan esimerkiksi tilannetta, jossa L on testamentannut leskeysaikana hankkimansa kiinteistön aatteelliselle yhdistykselle. Jos kiinteistön arvo nousee L:n perillisten pesäosuutta suuremmaksi, yhdistykselle on mielestäni perusteltua antaa vastaavanlainen lunastusoikeus kuin sillä olisi perillisenä tai yleisjälkisäädöksen saajana. P:n perillisillä ei ole suojaamisen arvoista intressiä vastustaa lunastusvaatimusta. Hehän olisivat joutuneet sietämään lunastuksen siinäkin tapauksessa, että vaatimuksen esittäjinä olisivat olleet L:n lakimääräiset perilliset tai yleistestamentinsaajat.

PK 3:5.1:n otto- ja lunastusnormeilla on yhteisiä piirteitä omaisuuden osituksessa noudatettavien esinekohtaista avio-osaa koskevien säännösten kanssa. Oikeus päättää tasinkona annettavasta omaisuudesta on meillä vanhastaan kuulunut tasinkoa luovuttavalle. Tasingonantajan valintaoikeutta saatetaan nykyisinkin pitää aviovarallisuusjärjestelmämme pääperiaatteena, vaikka viimekätinen päätäntävalta onkin perintökaaren säätämisen yhteydessä siirretty pesänjakajalle. Tasinko voidaan lisäksi lähes poikkeuksetta suorittaa rahana. Säännöillä on tähdätty siihen, että maksuvelvollinen osituspuoli voisi mahdollisimman usein pitää sen oman tai omalle perinnönjättäjälleen kuuluneen omaisuuden, jota hän pitää erityisen arvokkaana.[81] Sama päämäärä voidaan nähdä PK 3:5:n taustalla. Tavoitteena on ollut, että tietyt omaisuusesineet voitaisiin mahdollisimman usein pysyttää alkuperäisen omistajansa suvussa – tai palauttaa sukuun.[82]

> Jakotahoille annetulla lunastusoikeudella on siis pitkälti sama funktio kuin rahasuoritusvaltuudella osituksessa. *Savolainen* onkin tähän analogiaan viitaten katsonut, että lunastusoikeuden käyttäminen edellyttää, aivan kuten osituksessa tehty rahamaksu, *välitöntä rahasuoritusta*.[83] Perillistahon ei siis tarvitse tyytyä toisen puolen antamaan velkasitoumuk-

kiinteistöä tms.). Kysymykseen lienee yleensä vastattava kieltävästi. Otto-oikeudella suojataan lähinnä tietyn omaisuuden tunne- ja käyttöarvoja, joten se menettää merkityksensä omaisuuden vaihtuessa. Toiseen ratkaisuun saatetaan päätyä lähinnä vain silloin, kun sijaan tullut omaisuus on olennaisesti samanlaatuista kuin perittävälle kuulunut. Ks. tältä osin *KKO 2005:6*, jossa kysymystä jouduttiin arvioimaan lesken tekemän testamentin johdosta. Tapauksessa L oli myynyt ensin kuolleelle P:lle kuuluneen kiinteistön, sijoittanut rahat obligaatioihin ja määrännyt sitten obligaatioista testamentilla. Korkein oikeus katsoi, ettei kyseinen testamenttimääräys loukannut P:n perillisten esinekohtaista oikeutta.

81 Kysymyksestä ks. *Lohi* 2003 s. 20–21 sekä 84–85 lähteineen.

82 Ks. lähemmin *SOU 1925:43* s. 195.

83 *Savolainen* 1969 s. 64.

> seen. Pesänjakajan on kuitenkin annettava lunastukseen halukkaalle jakotaholle kohtuullinen maksuaika. Hänen on tätä varten tarvittaessa lykättävä jaon loppuun saattamista. – Näihin käsityksiin voidaan mielestäni yhtyä.

Tarkasteltava lainkohta ei kuitenkaan anna jaon osapuolille aivan samoja oikeuksia kuin heillä olisi ositusta koskevan AL 103 §:n nojalla. Yleistä valtuutta suorittaa pesäosuutta rahana ei jakotahoilla PK 3:5.1:n sanamuodon mukaan ole. Niinpä esimerkiksi tilanteessa, jossa P:n perilliset haluaisivat 100 000 euron pesäosuutensa katteeksi 120 000 euron arvoisen P:lle kuuluneen osakehuoneiston, L:n perilliset voinevat kieltäytyä hyväksymästä pesän ulkopuolisista varoista tehtyä 20 000 euron lunastusta. Osituksessa tällainen rahasuoritus kävisi normaalisti päinsä.

PK 3:5.1:n sanamuodon valossa näyttää lisäksi siltä, että perillistahon oikeus vaatia osuuteensa siihen arvomääränsä puolesta ”mahtuvat” objektit olisi ehdoton. Toinen jakotaho ei siis voisi torjua otto- tai lunastusvaatimusta kohtuus- tai tarveperusteisiin vetoamalla. Jos esimerkiksi P:n perilliset haluavat pesään kuuluvan, P:n omistuksissa olleen asunnon itselleen, asuntoa kotinaan käyttävä L:n lapsi tai L:ltä jäänyt puoliso ei pystyisi tehokkaasti vastustamaan vaatimusta. Tältä osin he olisivat huonommassa asemassa kuin omaisuuden osituksessa. Tuomioistuimen määräämällä pesänjakajalla on nimittäin vallitsevan käsityksen mukaan oikeus poiketa tasinkoa maksavan tahon ehdotuksesta, jos se hänen mielestään johtaisi saajan kannalta kohtuuttomaan lopputulokseen.[84]

Aivan selviä eivät viimeksi mainitut tilanteet tosin ole. Kun PK 3:5.2:ssa viitataan jakomenettelyn osalta ositusta koskeviin avioliittolain säännöksiin, saatetaan ajatella, että esineelliseen jakoon voitaisiin PK 3:5.1:n ohella soveltaa myös AL 103 §:n oikeusohjeita. Tämä tulkinta täytynee kuitenkin torjua. Ymmärrän mainitun viittauksen tarkoittavan vain kysymyksiä, joita PK 3 luvussa ei lainkaan säännellä – esimerkiksi ennakkoperintöjen huomioon ottamista. Siltä osin kuin PK 3:5:ssä annetaan nimenomaisia määräyksiä esineellisestä jaosta, niille tulee antaa etusija avioliittolain säännöksiin nähden. Kysymys on nyt sellaisista pesänjaon erityissäännöksistä, jotka nähdäkseni sulkevat pois mahdollisuuden soveltaa AL 103 §:ää.

---

[84] Kokonaan toinen asia on, kuinka pitkälle pesänjakaja voi tasinkoa saavan osapuolen suojaamisessa mennä. Saatetaan kysyä, voiko hän esimerkiksi torjua tasingonmaksajan tarjoaman rahasuorituksen ja määrätä tasingoksi puolisoiden yhteisenä kotina käytetyn asunnon. Oikeustila on tältä osin ainakin jossain määrin epäselvä. – Tasinko-omaisuuden valintaan liittyvistä ongelmista ks. *Savolainen* 1979 s. 62, *Saarenpää* 1980 s. 151 ss. ja *sama* 1992 s. 126, *Aurejärv*i 1984 s. 150, *Aarnio – Helin* 1992 s. 208, *Kangas* DL 1997 s. 11–16 sekä *Helin* DL 1997 s. 568.

2.7 PK 3 LUVUN MUKAISESTA JAOSTA TOIMITUKSENA

PK 3 luvun mukainen jako on monissa suhteissa osituksen kaltainen toimitus. Leskeltä jäänyt omaisuus puolitetaan siinä kahden jakotahon kesken aivan kuten kahden perillisryhmän välillä AL:n säännösten nojalla toimitettavassa osituksessa. Tämä huomioon ottaen ei ole yllättävää, että PK 3 lukuun on otettu viittaus avioliittolain ositusnormeihin (PK 3:5.2).

Ositus on AL 98 §:n mukaan toimitettava siinä järjestyksessä kuin perinnönjaosta on säädetty. Näin ollen myös pesänjakoa koskevat soveltuvin osin PK 23 luvussa annetut oikeusohjeet. L:n kuolinpesän osakkaiden oikeus vaatia jakoa, kieltäytyä sen ennenaikaisesta toimittamisesta, olla läsnä jaossa ja moittia jakoa määräytyvät samalla tavoin kuin perinnönjaoissa yleensä. Myös PK 23:9:ssä annettuja muotosäännöksiä noudatetaan normaaliin tapaan, samoin sivullisomistuksen ilmaantumisen vaikutuksia sääntelevää PK 23:11:tä. Jos pesänjakoa ei saada aikaan sopimuksin, kuka tahansa osakkaista voi tehdä pesänjakajan määräämistä koskevan hakemuksen. Toimittaessaan jakoa pesänjakaja joutuu normaaliin tapaan noudattamaan PK 23:7:n määräyksiä. Hänen on siis järjestettävä jakokokous, jonne kaikki osakkaat kutsutaan, ja koetettava saada osakkaat päätymään sopimusratkaisuun.[85]

Pesänjaossa ovat mukana kaikki L:n kuolinpesän osakkaat. Normaalista perinnönjaosta poikkeavaksi toimituksen tekee lähinnä se, että jaon osapuolet muodostavat kaksi vastakkain olevaa ryhmää: P:n perilliset ja L:n oikeudenomistajat. P:n perillisten ryhmään voi lakisääteisten perillisten lisäksi kuulua P:n määräämiä yleistestamentinsaajia, joiden oikeus toteutuu vasta lesken kuoltua. Voipa P:n perillistaho muodostua kokonaankin yhdestä tai useammasta tällaisesta toissijaissaajasta. L:n oikeudenomistajien piiriin voi perillisten ja yleisjälkisäädösten saajien lisäksi kuulua L:tä jäänyt uusi aviopuoliso, mikäli hän puolisoiden aviovarallisuussuhteiden perusteella on osakasasemassa. Muut L:n jäämistön etutahot, esimerkiksi legaatinsaajat tai jäämistöoikeudellista avusta vaativa kihlakumppani eivät sen sijaan tule jaon osapuoliksi. Näin he eivät voi ainakaan osakkaiden tavoin vaikuttaa jaon lopputulokseen. – Kysymykseen, millä tavoin he pystyvät suojautumaan jaosta heille aiheutuvilta oikeudenmenetyksiltä, ei voida tässä yhteydessä lähemmin paneutua.

Vaikka pesänjako muodostuu yleensä kahden jakotahon väliseksi prosessiksi, on syytä havaita, että kullakin L:n pesän osakkaalla on siinä itsenäinen asema. Jaon osapuolina eivät siis ole kaksi kuolinpesää, eikä puhevallan käyttö järjesty kuolinpesän edustamista koskevien säännösten mukaisesti.[86] Esimerkiksi

---

85 Näistä kysymyksistä ks. *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 665–671.

86 Sama asia tulee esille jäämistöosituksessa. Ks. tältä osin *Saarenpää* 1989 s. 216–218, jossa korostetaan perillisten yksilöllistä kohtelua.

oikeus moittia jakoa kuuluu kullekin osakkaalla yksilöllisesti. Osakkaiden itsenäinen asema näkyy myös siinä, että sopimusjaon aikaan saaminen edellyttää aina kaikkien suostumusta jokaisen yksityiskohdan osalta. Ajateltakoon esimerkkinä PK 3:5.1:ssä tarkoitetun otto- ja lunastusoikeuden toteuttamista. Jos yksikin P:n tai L:n perillisistä vastustaa joko sanotun oikeuden käyttämistä sinänsä tai esimerkiksi ehdotettua lunastushintaa, sopimusta ei synny, joten jaon toteuttaminen vaatii pesänjakajan myötävaikutuksen.[87]

Perillisten yksilöllisen kohtelun periaate lienee helppo hyväksyä yleisellä tasolla. Kuinka pitkälle sen toteuttamisessa voidaan käytännössä mennä, on jo selvästi vaikeampi kysymys. Ongelma konkretisoituu esimerkiksi tilanteessa, jossa osa P:n perillisistä vaatii jaossa tietyn seikan (vaikkapa lesken antaman lahjan) huomioon ottamista ja osa haluaa olla siihen vetoamatta. Palaan näihin kysymyksiin jaksoissa 3.5 ja 6.3.

2.8 PERILLISTAHOJEN SISÄISET JAOT PERINTÖOIKEUDEN LOPULLISINA TOTEUTTAJINA

Pesänjaossa päätetään siis siitä, kuinka paljon P:n perilliset yhdessä saavat L:n pesästä ja kuinka paljon jää L:n omille perillisille tai muille oikeudenomistajille. Yksittäisten perillisten jäämistösaantoja ei tämä jakotoimitus yleensä osoita, vaan perillispiirien sisällä joudutaan vielä erikseen suorittamaan omat jakonsa. P:n perilliset jakavat keskenään oman pesäosuutensa ja L:n oikeudenomistajat heille jääneen osuuden. Viimeksi mainitut jaot ovat pesänjakoon nähden itsenäisiä toimituksia. Niinpä esimerkiksi pesänjakoa varten määrätyn pesänjakajan toimivalta ei ilman eri määräystä ulotu niihin. – Siinä tapauksessa, että jommallakummalla (tai ehkä kummallakin) puolella on vain yksi osakas, erillistä perinnönjakoa ei tietenkään tarvita.

> Perinnönjakojen itsenäisyys tulee ottaa huomioon myös jako-osuuksien määrityksessä. Ajateltakoon vaikkapa ennakkoperintöjen vähentämistä P:n perillisten kesken toimitettavassa perinnönjaossa. Huomioon on nyt käsittääkseni otettava juuri ne ennakkoperinnöt, joiden vähentämistä tässä toimituksessa vaaditaan. On siis mahdollista, että perinnönjaossa ei anneta lainkaan merkitystä ennakoille, jotka L:n perillisten vaatimuksesta otettiin pesänjaossa huomioon P:n perillisten pesäosuutta pienentävänä eränä. Tai päinvastoin: nyt käsillä olevassa perinnönjaossa saatetaan

---

87 Tältä osin ks. *Savolainen* 1969 s. 63. – Pakkoa turvautua juuri pesänjakajaan ei osakkailla ilmeisestikään ole. Siinä tapauksessa, että jaon osapuolet yksimielisesti haluavat osoittaa jonkin kiistakysymyksensä suoraan tuomioistuimen ratkaistavaksi, oikeus ei voine kieltäytyä tuomion antamisesta. Viimeksi mainitusta kysymyksestä ks. *Saarenpää* 1985a s. 17 ss. sekä *sama* 2002 s. 183.

> tehokkaasti esittää vähentämisvaatimus myös sellaisen ennakkoperinnön johdosta, jota ei lainkaan huomioitu pesänjaossa.[88]

P:n perillisille kuuluva pesäosuutta ovat yleensä jakamassa häneltä jääneet toisen parenteelin perilliset. Kysymys on normaalista perinnönjaosta, jota toimitettaessa on noudatettava muun muassa PK 2 luvusta, 6 luvusta ja 23 luvusta ilmeneviä säännöksiä. Perillisten suhteelliset osuudet määräytyvät siis laillisen perimysjärjestyksen mukaan, ja arvomääräistä perintöosaa määrättäessä saatetaan puolestaan joutua ottamaan perillisten mahdollisesti saamat ennakkoperinnöt. Myös P:n tekemä testamentti saattaa vaikuttaa jaon lopputulokseen: P on ehkä testamentissaan määrittänyt perillistensä (tai muiden toissijaissaajiensa) osuudet toisin kuin mitä seuraisi perintökaaren säännöksistä.

Periaatteessa aivan samalla tavalla järjestyy asia jaettaessa L:n oikeudenomistajille jäänyttä osuutta. Mahdollisia jakoasetelmia on nyt kuitenkin useampia. L on leskeksi jäätyään ehkä solminut uuden avioliiton, jolloin jaossa joudutaan ottamaan huomioon myös uuden aviopuolison (U:n) oikeudet. Tästä voi seurata, että ennen perinnönjakoon ryhtymistä on toimitettava ositus L:n perillisten ja U:n kesken. Luonnollisesti U saattaa myös saada koko L:n jäämistön PK 3:1:ssä tarkoitettuna perillisenä. L:n perillistahon osuutta jaettaessa saatetaan lisäksi joutua soveltamaan esimerkiksi PK 7 luvun lakiosasäännöksiä, 8 luvun avustussäännöksiä ja PK 3:1a:han otettuja leskensuojanormeja aivan samalla tavoin kuin kenen tahansa perinnönjättäjän jälkeen toimitettavassa jaossa.

On mahdollista, että puolisonsa perineeltä leskeltä ei ole jäänyt lainkaan omia oikeudenomistajia. L ei ole ehkä solminut uutta avioliittoa, häneltä ei jää perimykseen oikeutettuja sukulaisia, eikä hän ole tehnyt omaisuudestaan testamenttiakaan. Tällaisessa tilanteessa L:n pesäosuus lankesi perintökaaren alkuperäisten säännösten mukaan valtiolle. Vuonna 1983 otettiin PK 3:1.3:een kuitenkin määräys, jonka mukaan sanottu pesäosuus menee P:n toissijaisille perillisille. Lesken perillisten piiriä näin tavallaan laajennettiin luonnollisten sukurajojen yli. Lopputulokseksi tuleekin tällöin, että P:n perilliset saavat koko L:n pesän.

> PK 3:1.3:n mukainen jälkiperimys tulee lain sanamuodon mukaan niiden P:ltä jääneiden toisen parenteelin *perillisten* hyväksi, jotka ovat elossa L:n kuolinhetkellä. Lainkohdan kirjoittamistapa viittaa siihen, että tätä perimysjärjestystä olisi noudatettava myös silloin, kun P on testamentillaan muuttanut omaisuutensa toissijaissaajien piiriä. L:n pesäosuus lankeaisi siis tässäkin tilanteessa P:n lakisääteisille perillisille, eikä testamenttimääräys vaikuttaisi asiaan. Selvä ei asia kuitenkaan ole. Myös sen

---

[88] Vastaavia kysymyksiä joudutaan pohtimaan arvioitaessa jäämistöosituksen ja sitä seuraavan perinnönjaon keskinäistä suhdetta. Ks. tältä osin *Saarenpää* 1989 s. 222 ja *sama* 1994 s. 172.

> tulkinnan puolesta, että L:n pesäosuus tulee viimeksi kuvatuissa tapauksissa osoittaa P:n määräämille toissijaissaajille, voidaan esittää merkittäviä argumentteja. – Kysymystä ei ole tässä yhteydessä mahdollista lähemmin tarkastella.[89]

On syytä havaita, että PK 3:1.3:n nojalla tapahtuva perimys on lesken näkökulmasta tahdonvaltaista oikeutta. Toissijaisten perillisten oikeus tähän osuuteen ei siis nauti mitään erityistä suojaa lesken määräämistoimia vastaan. Leski voikin estää lainkohdan soveltamisen tekemällä omaisuudestaan testamentin.[90] Käsillä olevan teoksen kannalta vieläkin tärkeämpää on muistaa, että PK 3:1.3:n tahdonvaltaisuus ulottuu myös lesken tekemiin lahjoituksiin. Lainkohdan soveltaminen ei siis voi koskaan johtaa siihen, että lahjansaajalle syntyisi P:n perillisiä kohtaan palautusvastuu tai että sanottu vastuu ankaroituisi. Toisin sanoen: P:n perillisten oikeudet lahjansaajaa kohtaan rajoittuvat aina siihen arvomäärään, joka heille kuuluu PK 3:1.2:ssa osoitetun toissijaisen perimyksen nojalla.

---

[89] Hahmoteltua ongelmaa on suomalaisessa kirjallisuudessa käsitellyt tietääkseni vain *Saarenpää* (1984 s. 215). Hän lähtee siitä, että jos P on testamentillaan *supistanut* toissijaisten saajien piiriä, määräystä on noudatettava myös PK 3:1.3:a sovellettaessa. Tällaisessa testamentissa ei ole hänen mielestään kysymys toisen (siis L:n) jäämistöä koskevasta disponoinnista vaan P:n oman testamenttausvapauden käyttämisestä: P:llä on oikeus valita toissijaiset perillisensä. – Sen mahdollisuuden, että P voisi antaa PK 3:1.3:ssa tarkoitetun jälkiperimysoikeuden toiseen parenteeliin kuulumattomalle henkilölle (vaikkapa serkulleen tai oikeushenkilölle), Saarenpää sitä vastoin torjuu. Voidaan kysyä, onko tällaisen eron tekeminen perusteltua.

Ruotsissa ovat jälkiperimyksen laajuutta ja jälkiperimykseen oikeutettujen piiriä koskevat kysymykset herättäneet oikeuskirjallisuudessa laajaa mielipiteiden vaihtoa. Kiistakysymykseksi on muodostunut karkeasti ottaen se, tuleeko ensin kuolleen puolison perillisille osoitettu jälkiperimys ymmärtää itsenäiseksi perintösaannoksi leski L:n jälkeen vai ainoastaan P:n perillisille jo pääsäännön mukaan kuuluvan pesäosuuden lisäeräksi. Hahmotustavalla on merkitystä arvioitaessa tilanteita, joissa P:n perillisille ei olisi ÄB 3 luvun säännösten mukaan tulossa lainkaan pesäosuutta P:n jälkeen. Joudutaan kysymään, voiko heillä tästä huolimatta olla oikeus L:n jäämistöön. – Vaikka viimeksi kuvattua probleemaa sääntelevä ÄB 3:8 poikkeaa sisällöltään jonkin verran PK 3:1.3:sta, ruotsalaisessa keskustelussa esiin tulleet näkökohdat ovat mielenkiintoisia myös Suomen oikeutta ajatellen: eihän asia ole meilläkään mitenkään selvä (ks. *Savolaisen* asiasta esittämää huomautusta, JFT 1991 s. 243 av. 2). Tältä osin on syytä viitata seuraaviin lähteisiin: *Eriksson* SvJT 1989 s. 321 ss., *sama* SvJT 1990 s. 268 ss. sekä *sama* 2003 s. 68 ss.; *Agell* SvJT 1990 s. 1 ss. ja *sama* 2004 s. 207–208, *Walin* I 2000 s. 105, *Saldeen* 1998 s. 78–81 sekä *Lind* 2002 s. 333 ss.

[90] Toissijaiset perilliset eivät siis voi riitauttaa lesken tekemää testamenttia yksin sillä perusteella, että se epää heiltä PK 3:1.3:ssa tarkoitetun jälkiperimysoikeuden. Sen sijaan perillisillä on kyllä oikeus vedota testamenttia rasittaviin PK 13 luvussa tarkoitettuihin moiteperusteisiin. Toissijaiset perilliset voivat siis testamentin moitteeseen turvautumalla puolustaa PK 3:1.3:n mukaista oikeuttaan. Myös muut testamenttikanteet (kuten peruutus- ja ineksistenssikanne) ovat heidän käytettävissään normaaliin tapaan.

2.9 LESKEN ELÄESSÄ TOIMITETTAVASTA JAOSTA

PK 3 luvun säännökset kirjoitettiin alun perin yksinomaan lesken kuoltua toimitettavia jakoja silmällä pitäen. Ensin kuolleen puolison perillisten oikeuksien tarkoitettiin toteutuvan aina vasta lesken kuoleman jälkeen; lesken eläessä toimitettavaa jakoa ei järjestelmämme tuntenut. Oikeuskirjallisuudessa pidettiinkin selvänä, etteivät sen paremmin puolisonsa perinyt L kuin myöskään toissijaiset perilliset voineet saada tällaista jakoa aikaan pakolla. Pesänjaon tarkoitusperät oli kyllä suurelta osin mahdollista saavuttaa sopimusjärjestelyllä, jossa leski luovutti P:n perillisille näiden pesäosuutta vastaavan arvomäärän ja perilliset puolestaan luopuivat oikeudestaan lesken pesään. Kaikkia PK 3 luvun mukaiseen jakoon tyypillisesti liitettäviä oikeusvaikutuksia ei näin toteutetulla järjestelyllä kuitenkaan voitu saada aikaan. Kysymys olikin oikeastaan lesken ja toissijaisten perillisten välisestä vastikkeettomasta luovutustoimesta, johon oli sovellettava lahjaa koskevia säännöksiä.[91]

Oikeustilassamme on tapahtunut tältä osin olennainen muutos. Vuonna 1983 toteutetussa lesken asemaa koskeneessa uudistuksessa eloonjääneelle puolisolle annettiin oikeus vaatia, että hänen ja ensiksi kuolleen puolison (P) toissijaisten perillisten kesken toimitetaan jako (PK 3:5a). Tässä lesken eläessä toimitettavassa jaossa toteutetaan toissijaisten perillisten perintöoikeus P:n jälkeen. Näin toissijaiset perilliset eivät ole enää kilpailemassa leskeltä jäävästä omaisuudesta: L maksaa heidät ”ulos pesästä”. Jaossa on PK 3:5a:n mukaan noudatettava PK 3 luvun säännöksiä. L:n on siis omista varoistaan annettava P:n perillisille se, mitä heille kuuluu PK 3 luvun säännösten nojalla.[92]

Kun L:n eläessä toimitettavaa jakoa koskevat periaatteessa kaikki ”normaalin” pesänjaon säännökset, sen yhteydessä saatetaan joutua antamaan merkitystä myös L:n tekemille lahjoituksille. P:n perillisillä on oikeus vaatia PK 3:3.1:ssä tarkoitettua vastiketta aivan kuten lesken kuoltuakin toimitettavassa jaossa, ja myös lahjansaajaan suunnattu palautusvaatimus on heidän käytettävissään.[93]

Havaitaankin, että teoksen pääongelmat – vastike ja lahjansaajan palautusvastuu – voivat periaatteessa konkretisoitua jo lesken eläessä. Tämä lienee kuitenkin käytännössä harvinaista. Leski, joka on perittyään puolisonsa ryhtynyt huomattaviin lahjoituksiin, ei yleensä esittäne PK 3:5a:ssa tarkoitettua jakovaatimusta. Erityisen harvinaisiksi jaot jäänevät tilanteissa, joissa lesken toteuttamat lahjoitukset ovat niin mittavia, että ne antaisivat toissijaisille perilliselle aiheen kääntyä lahjansaajien puoleen. Jakovaatimuksen esittäminen olisikin nyt

---

91 Ks. lähemmin *Savolainen* 1969 s. 41–50 sekä *Aarnio* 1974 s. 404–409.

92 PK 3:5a:ssa tarkoitetusta jaosta ks. lähemmin *Saarenpää* 1984 s. 224–233 sekä *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 755–757.

93 Viimeksi mainitusta seikasta on huomauttanut *Gottberg-Talve* 1990 s. 26.

lähinnä toissijaisten perillisten intressissä. Heillä taas ei tähän oikeutta ole.

Viimeksi mainitusta syystä olen tässä teoksessa jättänyt lesken eläessä toimitettavat jaot tarkastelun ulkopuolelle. Keskityn yksinomaan *L:n kuoltua* syntyviin vastike- ja palautusvastuuongelmiin. On kuitenkin syytä todeta, että useimmat teoksessa esitetyistä kannanotoista soveltuvat sellaisinaan tilanteisiin, joissa leski on PK 3:5a:n nojalla vaatinut jakoa. Lahjaan liitettävät seuraamukset määräytyvät nimittäin PK 3 luvun säännösten valossa periaatteessa samalla tavoin täysin siitä riippumatta, tuleeko pesänjako toimitettavaksi L:n eläessä vai vasta hänen kuoltuaan.

3 Vastike ja pesäosuuksien määrääminen

3.1 JOHDANNOKSI

Toissijaisille perillisille siis kuuluu lain mukaan tietty murto-osa – pääsääntöisesti puolet – leskeltä jääneestä omaisuudesta. Kuten edellä toin esille, perillisten ei tarvitse aina tyytyä lesken reaalisen pesän pohjalta määräytyvään jakoosuuteen, vaan he saavat mahdollisesti vedota jaossa siihen, että leski on sopimattomalla käyttäytymisellään heikentänyt varallisuustilaansa. PK 3:3.1:ssä todetaan, että toissijaisille perillisille suoritetaan tällöin vastiketta pesäosuuksien vähentymisestä. Näin pyritään eliminoimaan omaisuuden vähentymisen vaikutus heidän pesäosuuteensa. Tavoitteena on taata perillisille se, minkä he olisivat saanet ilman lesken sopimatonta menettelyä.

PK 3:3.1:n vastikesäännökseen liittyy monia tulkintaongelmia. Joudutaan ensinnäkin pohtimaan, millä edellytyksin perillisille syntyy vastikeoikeus. Mitkä kaikki lesken toimet siis antavat perillisille oikeuden vaatia kompensaatiota omaisuuden vähentymisen johdosta? Epäselvyyksiä voi toisaalta liittyä myös vastikkeen oikeusvaikutuksiin. Jos esimerkiksi päädytään antamaan vastiketta lesken tekemän 10 000 euron suuruisen lahjoituksen johdosta, syntyy kysymys, mitä tämä tarkkaan ottaen merkitsee pesänjaon toimittamisen kannalta. Kuinka paljon toissijaisten perillisten pesäosuutta kasvatetaan?

Nämä kysymykset ovat merkittäviä sekä P:n perillisten että L:n omien oikeudenomistajien näkökulmasta. Pesänjaon lopputulos voi riippua olennaisella tavalla siitä, millainen tulkinta PK 3:3.1:n vastikesäännökselle annetaan. Tämän tutkimuksen kannalta vähintään yhtä tärkeää on havaita se merkitys, joka vastikesäännöksellä on L:n oikeustoimikumppanin ja hänelle mahdollisesti asetettavan PK 3:3.2:n mukaisen palautusvastuun kannalta. Kuten teoksen 4 luvussa lähemmin selvitän, PK 3:3.1:n ja 3:3.2:n kesken vallitsee selvä systemaattinen yhteys: jotta oikeustoimikumppanille voisi syntyä 2 momentissa tarkoitettu palautusvastuu, oikeustoimen tulee täyttää 1 momentissa määritelty tunnusmerkistö. Kysymys täytyy olla vastikkeeseen oikeuttavasta lahjasta.

Leskeltä lahjan saaneen henkilön kannalta on olennainen merkitys paitsi vastikesäännöstön soveltumisella myös mahdollisen vastikkeen oikeusseuraamuksilla. Lahjan voimassa pysyminen on monesti täysin sen varassa, kuinka suureksi P:n perillisten pesäosuus muodostuu. Siten lahjansaajaa kiinnostaa – aivan samalla tavalla kuin P:n ja L:n perillisiä – millaisia laskennallisia vaikutuksia lesken disponointeihin liitetään. Kysymys ei ole nyt vain hänen saamansa lahjan vaikutuksista, vaan yhtä tärkeäksi voi osoittautua se, millä tavoin ja missä laajuudessa L:n muut toimet (esimerkiksi toiset lahjoitukset tai omai-

suuden hukkaaminen) otetaan huomioon pesäosuuslaskelmassa.

Kun seuraavassa selvitän PK 3:3.1:n vastikesäännöksen sisältöä, kiinnitänkin huomiota näihin kumpaankin puoleen. Aluksi (3.2) käsittelen vastiketunnusmerkistön täyttymisen kriteerejä. Tämän jälkeen (3.3) tarkastelen vastikkeen synnyttämiä laskennallisia ongelmia. Selvitän, millä tavoin tämä laskennallinen erä otetaan huomioon pesäosuuksia määrättäessä. Jaksossa 3.4 otan sitten esille kaksi erityiskysymystä, joita arvioitaessa joudutaan kiinnittämään huomiota sekä vastikkeen antamisen edellytyksiin että vastikkeen laskennallisiin vaikutuksiin. Pohdin, millä tavoin PK 3:3.1:tä sovellettaessa tulee suhtautua 1) lesken antamiin ennakkoperintöihin ja 2) siihen, että leski luopuu tietyistä jäämistö- tai aviovarallisuusoikeudellisista vaateistaan.

Jaksossa 3.5 paneudun yleisemmältäkin kannalta mielenkiintoiseen kysymykseen: mikä merkitys on annettava sille, että vain osa P:n perillisistä haluaa vedota tiettyyn vastikeperusteeseen? Tämä ennakkoperintö- ja lakiosasäännöstön osalta verraten paljon huomiota herättänyt probleema on tärkeä myös PK 3 luvun soveltamisen kannalta. Luvun lopuksi (3.6) otan sitten esille ongelmia, joita vastikeseuraamusten määräämisessä voi syntyä sen johdosta, että lahjansaajana on P:n toissijainen perillinen.

3.2 VASTIKKEEN ANTAMISEN EDELLYTYKSET

3.2.1 Lähtökohtia

Arvioitaessa kysymystä, millä edellytyksin P:n toissijaiset perilliset voivat tehokkaasti vedota tiettyyn lesken käyttäytymiseen vastikeperusteena, on syytä ensin kiinnittää huomiota PK 3:3.1:n sanamuotoon. Lainkohdassa luonnehditaan vastikkeeseen oikeuttava toimintaa seuraavasti:

> ”– – eloonjäänyt puoliso on antamalla lahjan tai muuhun siihen rinnastettavalla toimella, ottamatta asianmukaisesti huomioon ensiksi kuolleen puolison perillisten oikeutta, aiheuttanut omaisuutensa olennaisen vähentymisen – –.”

Vastikeoikeuden syntyminen edellyttää siis kolmen kriteerin toteutumista:

> 1) Leski on P:n kuoltua antanut lahjan tai ryhtynyt siihen rinnastettavaan toimeen.
>
> 2) Lesken käyttäytymisen merkitsee toissijaisten perillisten oikeuksien sopimatonta loukkaamista; leski on ryhtynyt tiettyyn toimeen ”ottamatta asianmukaisesti huomion” heidän oikeuttaan.

3) Lesken käyttäytymisestä on aiheutunut omaisuuden olennainen vähentyminen.

Näissä edellytyksissä on tiettyä päällekkäisyyttä, ja niiden kesken on myös selviä yhteyksiä. Se seikka, että lesken käyttäytymisen on täytynyt ainakin jossain määrin vähentää hänen varallisuuttaan, sisältyy sekä kohtiin 1 että 3. Kohdan 2 sisältämä sopimattomuuskriteeri saa puolestaan olennaisen sisältönsä 1 kohdasta, jossa osoitetaan, millaiset vähentämistavat voivat yleensä oikeuttaa vastikkeeseen. En seuraavassa noudatakaan lakitekstin perusteelta hahmottuvaa kolmijakoa, vaan lähestyn asiaa seuraavan kahden kriteerin pohjalta:

1) Leski on P:n kuoltua käyttäytymisellään huonontanut olennaisesti varallisuustilaansa.

2) Lesken käyttäytyminen on merkinnyt toissijaisten perillisten oikeuden sopimatonta sivuuttamista.

3.2.2 Käyttäytyminen huonontanut olennaisesti lesken varallisuustilaa

a) Vastikesäännös on suunnattu lesken varallisuustilaa huonontaviin toimiin: leskeltä jää tietyn käyttäytymisen johdosta vähemmän omaisuutta kuin olisi muuten jäänyt. Sitä, että L:lle kuuluvan omaisuuden arvomäärä olisi leskeysaikana pienentynyt, ei sen sijaan vaadita.[1] Jos siis L on puolisonsa kuoltua esimerkiksi tehnyt 30 000 euron lahjoituksen, vastikkeen antamista ei estä se, että hänen muun omaisuutensa arvo on kuolemantapausten välisenä aikana noussut saman verran tai ehkä enemmänkin.[2]

Vastikeoikeuden voi synnyttää periaatteessa mitä omaisuutta tahansa koskeva määräämistoimi tai toimenpide. Merkityksetöntä on, kuuluiko esimerkiksi lesken lahjoittama asunto-osake avioliiton aikana ensin kuolleelle P:lle vai leskelle itselleen, samoin kuin se, oliko puolisoilla osakkeeseen avio-oikeutta vai ei. Puolisonsa perineen lesken omaisuutta arvioidaan PK 3:1.1:n kannalta yhte-

---

1 Tätä korostettiin ruotsalaisissa esitöissä (ks. *NJA 1928* s. 309). *Lagrådet* huomauttikin siitä, että ehdotetun säännöksen sanamuoto saattaisi aiheuttaa väärinkäsityksiä. Ilmaisu ”orsakat väsentlig minskning av sin egendom” olisi periaatteessa mahdollista ymmärtää niin, että leskeltä täytyy todella jäädä vähemmän omaisuutta kuin mitä hänellä oli P:n kuoltua. Tästä syystä Lagrådet esitti lainkohdan selventämistä. *Departmentschefen* kuitenkin katsoi, ettei säännöksen uudelleen muotoilulle ollut tarvetta. Ajatus, jonka mukaan ratkaisevaa oli tietyn toimen vaikutus sinänsä, kävi sen mielestä riittävän selvästi ilmi ehdotetun säännöksen sanamuodosta.

2 Näin myös *Kurkela* 1965 s. 28.

nä massana.[3] Vastikeseuraamus on mahdollinen jopa silloin, kun leski disponoi omaisuudesta, jonka hän on saanut vasta P:n kuoleman jälkeen esimerkiksi perintönä tai lahjana. Mitään ehdottomia aikarajojakaan ei tarkasteltavaan säännökseen liity. Pesänjaossa saatetaan ottaa huomioon myös disponointi, johon leski on ryhtynyt vuosikymmeniä ennen kuolemaansa.[4]

Kuten jo lain sanamuodosta käy ilmi, tärkeäksi vastikeperusteen täyttäväksi toimeksi on ajateltu lahjoitusta. Puhdas lahja onkin toissijaisten perillisten näkökulmasta erityisen vaarallinen oikeustoimi, menettäähän leski sen johdosta omaisuuttaan saamatta tilalle mitään vastasuoritusta. Lahjojen veroisena saatetaan pitää alihintaisia luovutuksia sekä muitakin disponointeja, joissa leski luopuu jostakin varallisuusedustaan joko täysin korvauksetta tai käypää arvoa alhaisemmasta vastikkeesta. Hyvän esimerkin tarjoaa velan anteeksianto.[5]

Vastikesäännöksen soveltamisalaa ei ole rajattu lahjanluonteisiin oikeustoimiin, vaan toissijaisille perillisille voi syntyä kompensaatiovaade muunkin L:n varallisuustilannetta heikentävän käyttäytymisen johdosta. Olennaista on, että L saa aikaan nettovarallisuutensa vähenemisen. Tältä osin onkin syytä havaita ero PK 3:3.2:n palautusvastuunormiin verrattuna. Kun palautusvastuu voidaan asettaa vain lahjansaajalle, sanottua lainkohtaa sovellettaessa on tärkeää tehdä raja lahjan ja muun varallisuutta vähentävän toimen kesken. Vastikeseuraamuksen määräämistä pohdittaessa tällä rajankäynnille ei ole yhtä suurta merkitystä.

Ilmaisulle ”antamalla lahjan tai siihen rinnastettavalla toiminnalla” onkin annettu ruotsalaisissa esitöissä varsin laaja tulkinta. Esimerkkeinä mainitaan lahjan ohella moitittava velkaantuminen ja omaisuuden erittäin tuhlaileva tai muuton huolimaton käyttäminen.[6] Myös holtiton velaksianto voi täyttää vastikesäännöksen soveltamisen kriteerit. L esimerkiksi antaa maksukyvyttömälle henkilölle rahalainaa tai myy hänelle arvokasta omaisuutta velaksi vaatimatta lainkaan vakuuksia.

Olennaista kaikkien edellä kuvattujen ja niihin rinnastuvien toimien kannalta on se, ovatko ne vähentäneet jaettavaksi tulevaa varallisuutta. Jos tällaista vähentymistä ei ole tapahtunut, vastikesäännöksen soveltamiselle ei ole edellytyksiä, vaikka lesken käyttäytymiseen voitaisiin sinänsä kohdistaa moitteita. Ajateltakoon esimerkiksi tilannetta, jossa leski on lahjoittanut tai myynyt nimelliseen hintaan P:lle kuulunutta omaisuutta, johon liittyy vahvoja tunnearvoja mutta jonka rahallinen arvo on mitätön. Tällainen toimi tietyssä mielessä

---

3 Tästä ovat huomauttaneet esim. *Savolainen* 1969 s. 32, *Saarenpää* 1984 s. 234 ja *sama* 1994 s. 50 sekä *Kangas* 1993 s. 218.

4 Huomattakoon, että PK 3:3.2:ssa tarkoitetun *palautusvastuun* osalta asia on toisin. Kun lainkohdassa tarkoitettu kanne on nostettava aina viimeistään kymmenen vuoden kuluessa lahjan täyttämisestä, sen avulla ei päästä puuttumaan miten vanhoihin lahjoituksiin tahansa. Tarkastelen ongelmaa lähemmin jaksossa 6.4.4.

5 Tältä osin ks. esim. *SOU 1925:43* s. 175 sekä *Rautiala* 1967 s. 44.

6 Ks. lähemmin *SOU 1925:43* s. 176.

loukkaa P:n perillisten oikeuksia, mutta vastikeoikeutta se ei heille synnytä. Velan anteeksiantoon tai sen vanhentumaan päästämiseen perustuva vastikevaatimus saatetaan puolestaan pystyä torjumaan osoittamalla, että leski olisi joka tapauksessa jäänyt ilman suoritusta velallisen pysyvän maksukyvyttömyyden vuoksi.

Velvollisuutta kartuttaa omaisuuttaan ei leskellä myöskään ole. Vastiketunnusmerkistöä ei siis täytä se, että leski jää pois hyväpalkkaisesta työstä tai suostuu tekemään töitä ilmaiseksi lähiomaistensa hyväksi.[7] Niin ikään leskellä on vapaus kieltäytyä vastaanottamasta hänelle tarjottua lahjaa: tällaista menettelyä ei voida lukea omaisuuden sopimattomaksi vähentämiseksi.[8]

b) Vastikeseuraamuksen perusteeksi ei riitä millainen varallisuustilan heikentäminen tahansa, vaan laissa on omaksuttu tietty merkittävyyskynnys. Lesken on pitänyt saada aikaan omaisuutensa *olennainen vähentyminen*.

Tämä vaatimus koskee kaikkia lesken varallisuusasemaa huonontavia toimia. Niinpä esimerkiksi *tavanomaiset ja merkitykseltään vähäiset lahjat* jäävät vastikesäännöksen ulottumattomiin.[9] Sama koskee moitittavasta velkaantumisesta tai omaisuuden hukkaamisesta johtuvia menetyksiä. Ratkaiseva merkitys on nytkin käyttäytymisen todellisilla vaikutuksilla. Olipa lesken toiminta ollut muuten kuinka sopimatonta tahansa, vastikeoikeutta ei synny, ellei hänen omaisuutensa ole vähentynyt kyllin paljon. Voidaan ajatella esimerkiksi tilannetta, jossa notorisesti maksukyvyttömän henkilön velasta annettu takaus jää lähes kokonaan realisoitumatta sen johdosta, että velallinen saa suuren perinnön ja pystyy näin maksamaan likimain kaikki velkansa.

Olennaisuuskriteeri synnyttää kysymyksen, kuinka huomattavaa varallisuuden vähentymistä edellytetään. Mihin pannaan esimerkiksi tavanomaisen lahjan ja lesken omaisuutta olennaisesti vähentävän lahjan raja? Täsmällistä, esimerkiksi euroina tai prosenttilukuina ilmaistavaa vastausta tähän on tietysti mahdotonta antaa. Lainsäätäjän sananvalinta (”olennaisen vähentymisen”) huomioon ottaen vaikuttaa kuitenkin selvältä, että vastiketunnusmerkistön täyttymistä arvioitaessa on noudatettava lesken ja hänen perillistensä kannalta suopeampaa linjaa kuin esimerkiksi PK 6:7:ää tulkittaessa. Lahja, joka luetaan suuruutensa puolesta ennakkoperinnöksi, voi siis vähäisyytensä vuoksi jäädä PK 3:3.1:n soveltamisalan ulkopuolelle.

---

7 Esimerkki on tanskalaisesta oikeuskirjallisuudesta (ks. *Taksøe-Jensen* 1992 s. 105 ja *Danielsen* 2005 s. 220).

8 Kysymys lahjan torjumisen oikeusvaikutuksista on ollut esillä konkurssitakaisinsaantia käsittelevässä oikeuskirjallisuudessa. Vallitseva käsitys on, ettei kyseiseen menettelyyn voida puuttua takaisinsaannin avulla, vaan asia on jätettävä velallisen itsemääräämisoikeuden piiriin. Ks. esim. *Tuomisto* 2002 s. 75–76 sekä *Lennander* 2004 s. 188 kirjallisuusviitteineen. – Sama ajattelutapa sopii nähdäkseni vastikekysymyksen arviointiin.

9 Tämä tuotiin selvästi esille jo ruotsalaisissa lainvalmistelutöissä, ja sääntö on saanut kannatusta myös oikeuskirjallisuudessa. Ks. lähemmin *SOU 1925:43* s. 176, *Rautiala* 1967 s. 44 sekä *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 777.

Hyväksyttävien lahjojen piiriä ei voida toisaalta kasvattaa kovin laajaksi. Vastikesäännöstön soveltaminen ei edellytä, että lahjoitus ylittäisi arvoltaan lesken omille perillisille kuuluvan osan koko pesän säästöstä tai edes nousisi sitä lähelle. Esimerkiksi 5 000 euron arvoinen lahja täyttänee varakkaissakin pesissä suuruutensa puolesta vastiketunnusmerkistön.[10] – Sama koskee muitakin lainkohdassa tarkoitettuja omaisuuden vähentymisiä.

3.2.3 Käyttäytymisen sopimattomuus vastikkeen edellytyksenä

a) Vaikka leski olisi käyttäytynyt taloudellisia menetyksiä aiheuttavalla tavalla, ei toissijaisille perillisille ilman muuta synny oikeutta saada jaossa vastiketta. Perillisten vaatimus voi kilpistyä siihen, ettei lesken menettely täytä PK 3:3.1:ssä asetettua sopimattomuuskriteeriä. Lainkohdan mukaan vastikkeen antaminen tulee kysymykseen vain, mikäli lesken katsotaan ryhtyneen tiettyyn omaisuuttaan vähentävään toimeen ”ottamatta asianmukaisesti huomioon ensiksi kuolleen puolison perillisten oikeutta”. Tämän kriteerin sisältöä onkin syytä selvittää seuraavassa.

Vastikesäännöstön tausta-ajatuksena on, että lesken tulee toiminnassaan ottaa kohtuullisissa määrin huomioon toissijaisten perillisten edut. Vaikka hänelle on jätetty sinänsä vapaat kädet päättää taloutensa hoitamisesta ja kelpoisuus ryhtyä haluamiinsa oikeustoimiin, hän ei voi seuraamuksitta menetellä millä tavoin tahansa. Joudutaan siten kysymään, mihin pannaan hyväksyttävän ja sopimattoman käyttäytymisen raja. Kuinka ankaran mittapuun mukaan lesken toimia arvostellaan?

Kysymyksen arviointiin voidaan hakea johtoa ruotsalaisissa valmistelutöissä esitetyistä näkemyksistä. Lainvalmistelijoiden suhtautuminen lesken toimiin oli selvästi kaksijakoinen. Olennainen ero tehtiin sen mukaan, oliko kysymys lahjoituksesta vai lesken varallisuusasemaa muulla tavoin heikentävästä käyttäytymisestä.

Tarkastellessaan vastikesäännöksen soveltumista *muihin* lesken toimiin *kuin lahjoituksiin* lainvalmistelijat omaksuivat leskelle ja hänen omille perillisilleen suopean linjan. He lähtivät siitä, ettei leskelle voitu asettaa esimerkiksi samanlaista omaisuuden hoitovelvollisuutta kuin aviopuolisolla on aviovarallisuusoikeudellisten sääntöjen mukaan. Tällaisen mittapuun käyttäminen olisi ollut ristiriidassa uuden järjestelmän päätavoitteiden kanssa. Puoliso ei olisi saanut riittävää toimintavapautta.

---

[10] Huomattavasti suppeamman käyttöalan vastikesäännökselle antaa *Norri* 2005 s. 80. Hän kirjoittaa: ”Nyrkkisääntönä voidaan pitää, että jos leski lahjoittaa omaisuudestaan vähemmän kuin kolmanneksen, se ei ole olennainen määrä eikä vaikuta tasajakoon.” – Näin tiukan kriteerin omaksuminen ei nähdäkseni vastaisi mitenkään säännöksen tarkoitusperiä. Ks. esim. vuoden 1935 *Ehdotuksessa* (s. 122) käytettyä esimerkkiä, jossa vastiketta annetaan sen johdosta, että 200 000 mk omistanut leski on tehnyt 40 000 mk:n suuruisen lahjoituksen.

Esitöissä todetaan edelleen, että lesken tulee saada ylläpitää sopivaksi katsomaansa elintasoa eikä hänellä ole velvollisuutta noudattaa erityistä säästeliäisyyttä. Vastikkeen antamisen perusteeksi ei siis riitä se, että leski on elintasonsa ylläpitämiseksi käyttänyt omaisuutensa pääomaa. Vastikeoikeutta ei pidä syntyä myöskään taitamattoman taloudenhoidon johdosta, vaikka siitä ehkä objektiivisesti arvioiden olisikin aiheutunut turhia kustannuksia tai suoranaisia menetyksiä, vaan kynnys on asetettava korkeammaksi. Kysymys täytyy olla varsin huolimattomasta, toissijaisten perillisten edut selkeästi sivuuttavasta käyttäytymisestä.[11]

Suhtautuminen lesken toteuttamiin *lahjoituksiin* oli ankarampaa. Lahjoja pidettiin toissijaisten perillisten kannalta erityisen vaarallisina oikeustoimina. Lesken ei pitänyt vastikkeettomin määräämistoimin voida tehdä tyhjäksi toissijaisten perillisten oikeutta eikä edes olennaisesti vinouttaa laissa osoitettua jakosuhdetta. Varallisuusarvoltaan merkittävien lahjoitusten pitikin lainvalmistelijoiden mielestä antaa vastikeoikeus, olivatpa ne sitten annetut lesken omille perillisille, muille läheisille tai esimerkiksi aatteellisiin tarkoitusperiin. Säännöksen soveltamisalan ulkopuolelle tarkoitettiin jättää lähinnä vain lesken varallisuusolot huomioon ottaen kohtuullisissa mitoissa pysyvät lahjat.[12]

Samansuuntaisia näkökohtia on tuotu esille ruotsalais-suomalaisessa oikeuskirjallisuudessa. Kynnys puuttua muihin toimiin kuin lahjoituksiin tai lahjanluonteisiin disponointeihin on varsinkin Ruotsissa katsottu korkeaksi. Esimerkiksi *Beckman* ja *Höglund* näyttävät edellyttävän tältä osin suorastaan kvalifioitua tahallisuutta.[13] Kuvaavaa myös on, että ruotsalaisissa ärvdabalkin kommentaareissa ei ÄB 3:3.1:n selityksissä edes mainita sitä mahdollisuutta, että omaisuuden moitittava kuluttaminen, tärveleminen tai hävittäminen voisi antaa vastikeoikeuden.[14] Suomessa taas esimerkiksi *Savolainen, Aarnio* ja *Kangas* ovat eri yhteyksissä tähdentäneet, ettei leskelle voida asettaa samanlaista omaisuuden hoitovelvollisuutta kuin puolisolla on AL 37 §:n nojalla.[15] Lahjojen

---

11 Näistä kysymyksistä ks. lähemmin *SOU 1925:43* s. 175–176 sekä *NJA 1928* s. 309–310.

12 Lainvalmistelijat korostivatkin, ettei vastikkeen antamiselle pitänyt asettaa liian korkeaa kynnystä. Vastikesäännöksen soveltamisalaa ei siis haluttu rajata tilanteisiin, joissa lahjalla oli ilmi selvästi pyritty tekemään tyhjäksi toissijaisten perillisten oikeus. Ks. lähemmin *SOU 1925:43* s. 175.

13 Ks. *Beckman – Höglund* CI.b.2.

14 Ks. esim. *Lindhagen – Lind* 1939 s. 30 ja *Walin* I 2000 s. 85. Kirjoittajat näyttävätkin jättäneen huomiotta seuraavan lainvalmistelutöissä esitetyn lausuman (SOU *1925:43* s. 176): ”Sålunda kan ett slösaktigt förbrukande av egendom grunda ersättningsrätt, såframt efterlevande maken därigenom får anses hava brustit i tillbörig hänsyn till den först avlidnes arvinger”.

15 Eloonjääneen puolison kannalta suopeimman linjan on tässä suhteessa omaksunut *Kangas* (1993 s. 218), joka lähtee siitä, että leskellä ei ole vastaavanlaista omaisuuden hoitovelvollisuutta kuin puolisolla AL 37 §:n nojalla. Taitamaton tai huolimaton omaisuuden hoito ei näyttäisi hänen mielestään kelpaavan koskaan vastikeperusteeksi. Varsin korkeaksi on PK 3:3.1:n soveltamiskynnyksen ymmärtänyt myös *Savolainen* 1969 s. 32. Hän toteaa että PK 3:3.1:n käyttöala on selvästi suppeampi kuin osituspuolen vastikeoikeutta sääntelevän AL 94 §:n. *Aarnion* (1974

osalta on sitä vastoin noudatettu verraten ankaraa linjaa. Etenkin uusimmassa kirjallisuudessa on korostettu, että lahjoituksiin voidaan liittää vastikeseuraamus, vaikka leskellä ei olisi ollut vahingoittamisen tarkoitusta.[16]

Lainvalmistelutöissä ja oikeuskirjallisuudessa tehdyt linjaukset vaikuttavat asianmukaisilta. Harkittaessa vastikkeen antamista on todella syytä tehdä ero lahjanluonteisten oikeustoimien ja muiden vähentymisperusteiden kesken.

Sellaisiin lesken toimiin, joissa ei ole kysymys lahjoituksesta tai alivastikkeellisesta disponoinnista, tulee vastikeseuraamus kohdistaa vain painavista syistä. Toissijaisille perillisille ei pidä antaa vastiketta yksin sen johdosta, että L on hoitanut huonosti talouttaan – vaikkapa käyttänyt liian paljon rahaa vaatteisiin tai terveytensä hoitamiseen taikka vaihtanut tarpeettoman tiheästi autoaan. Jotta leskellä säilyisi laissa tarkoitettu toimintavapaus, hänen täytyy saada päättää elämäntyylistään ilman, että hänen arkipäivän valintoihinsa liitetään kuoleman jälkeen realisoituvia oikeusvaikutuksia.

Lesken on myös tärkeä saada kohtuullinen varmuus siitä, että hänen taloudenpitonsa asianmukaisuus ei nouse prosessin kohteeksi hänen kuolemansa jälkeen. Tämä taataan parhaiten asettamalla vastikesäännösten soveltamiselle tiukat edellytykset.[17] On siis vaadittava, että lesken toiminta on ollut varsin moitittavaa. Velkaantuminen esimerkiksi johtuu törkeän huolimattomasta tai muuten selvästi sopimattomasta menettelystä, tai L on suorastaan hävittänyt taikka hukannut omaisuuttaan – vaikkapa tehnyt aivan järjettömiä hankintoja.[18]

> Avioliitto-oikeudessa on painotettu sitä, että puolisolla tulee olla oikeus kohtuuden rajoissa pysyvään riskinottoon ilman avioliittolaissa tarkoitetun vastikeseuraamuksen uhkaa. Epäonnistuminen esimerkiksi liiketoimissa ei saa herkästi johtaa vastikkeen antamiseen.[19] Vastaavanlainen toi-

---

s. 142) kannanotto on edellisiä varovaisempi: arvioitaessa, onko leski menetellyt PK 3:3.1:ssä sanktioidulla tavalla, vertailukohtana ei voida ilman muuta käyttää AL 94 §:ää.

16 Näin *Kangas* 1993 s. 221 ja *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 781. Selvästi tiukemmat edellytykset vastikkeen antamiselle on asettanut *Kurkela,* joka toteaa (1965 s. 28): ”– – puolison on täytynyt tietää loukkaavansa ensiksi kuolleen puolison perillisiä tai olla ilmeisen välinpitämätön näiden oikeuksista”. *Rautialan* (1967 s. 44) linja on puolestaan horjuva. Hän lähtee ensin siitä, että vastikeoikeuden voivat antaa myös luovutukset, joiden nimenomaisena tarkoituksena ei ole toissijaisten perillisten oikeuden loukkaaminen. Tärkeää vain on, että leski on tahallisesti toimimalla saanut aikaan omaisuutensa olennaisen vähentymisen. Hieman myöhemmin Rautiala näyttää kuitenkin kallistuvan sille kannalle, että loukkaamistarkoituksen puuttuminen muodostaisi vastikesäännöksen soveltamisen esteen.

17 Nämä seikat tuotiin selvästi esille ruotsalaisten valmistelutöiden loppuvaiheessa, *utskottin* lausunnossa (ks. lähemmin *NJA 1928* s. 310).

18 Samalla tavalla on asiaa arvioitu Tanskassa, jossa laissa annetulle tunnusmerkistölle *urimeligt forbrug* on annettu varsin suppea sisältö. Ks. lähemmin *Taksøe-Jensen* 1992 s. 103–104 ja *Danielsen* 2005 s. 197–199. Esimerkkeinä vastikeoikeuden synnyttävistä toimista he mainitsevat huomattavien rahamäärien käyttämisen ulkomaanmatkoihin, alkoholiin, huumeisiin, uhkapeliin tai täysin kohtuuttomaan pörssi- tai valuuttakeinotteluun.

19 Ks. esim. *Rautiala* 1950 s. 241, *Helin* 1984 s. 26, *Teleman* 1985 s. 198–199 ja *Välimäki* 1995 s. 222–223 kirjallisuusviitteineen.

> mintavapaus on epäilyksittä turvattava puolisonsa perineelle leskelle. Esimerkiksi lähisukulaisen velasta annettu takaus tai pantti ei voine kovin helposti synnyttää perillisille vastikeoikeutta, vaikka velanmaksu oikeustoimen johdosta lopulta jäisikin L:n harteille. Ei siis riittäne, että L:n olisi ollut syytä epäillä vastuun realisoitumista, vaan riskin on täytynyt olla selvästi ilmeisempi: vastuuseen joutumisen on täytynyt näyttää alusta alkaen varsin todennäköiseltä. Vastikeoikeus voisikin syntyä esimerkiksi tilanteessa, jossa lesken olisi jo vakuutta antaessaan pitänyt käsittää, ettei päävelallisella ole realistisia mahdollisuuksia suoriutua velvoitteestaan.

Pidättyvästi täytynee suhtautua myös vastikevaatimuksiin, joiden perusteena on se, että L on käyttänyt varojaan jonkun toisen henkilön *elatukseen.* Selvää tietysti on, ettei lakisääteisen elatusvelvollisuuden täyttäminen anna perillisille vastikeoikeutta. Mutta myös tilanteessa, jossa L on elatusta antaessaan mennyt velvollisuuksiaan ulommaksi, täytynee vastikekynnyksen olla korkea. Se voinee käytännössä ylittyä lähinnä vain *elatusapuina* tehtyjen suoritusten johdosta.[20] Tosiasiallisen elatuksen antaminen omalle lapselle tai puolisolle voinee täyttää PK 3:3.1:n tunnusmerkistön vain ääritapauksissa: kyse täytyy olla L:n varallisuusoloihin suhteettoman suurista kuluista (puolisolle tai lapselle on esimerkiksi kustannettu erittäin kallis koulutus tai kurssi).[21] Edes siinä tapauksessa, että L:llä ei ole ollut edunsaajaa kohtaan elatusvelvollisuutta, eivät yhteistalouden piirissä tehdyt taloudelliset panostukset voine helposti johtaa vastikeseuraamukseen. Osallistuessaan esimerkiksi avio- tai avopuolisonsa lapsen kohtuulliseen elatukseen L nähdäkseni toteuttaa hänelle PK 3 luvussa turvattua taloudellista itsemääräämisoikeuttaan. Kysymys ei siten ole PK 3:3.1:ssä tarkoitetusta sopimattomasta käyttäytymisestä.

b) Toisin on asia silloin, kun arvioidaan vastikesäännöstön soveltamista *lahjoihin* tai lahjanluonteisiin oikeustoimiin. Etenkin tilanteissa, joissa leskellä on ollut selvä lahjoittamisen tarkoitus, tällaisiin disponointeihin saatetaan suhtautua verraten ankarasti.

Jokaisen lahjoituksen väistämättömänä seurauksena on, että lahjoittajalta vastaisuudessa jäävä omaisuus vähenee. Voitaneenkin lähteä siitä, että vaikka leskellä sinänsä on valta tehdä vastikkeettomia oikeustoimia, hänen ei pidä voi-

---

[20] Toissijaisia perillisiä loukkaava järjestely voidaan toteuttaa esimerkiksi niin, että L synnyttää itselleen ylisuuren elatusvelvollisuuden joko sopimuksin tai myöntämällä vaikkapa puolisonsa nostaman elatusapukanteen. Ongelmaa valaisee takaisinsaantia koskeva *KKO 2001:92*. Siinä velkainen henkilö oli kuvatulla tavoin toimimalla saanut aikaan sen, että hänelle syntyi velvollisuus suorittaa lapsilleen elatusapua, joka huomattavasti ylitti kohtuullisena pidettävän määrän. Korkein oikeus katsoi, että menettely täytti TakSL 5 §:n tunnusmerkistön, ja määräsi elatusjärjestelyn osittain peräytymään.

[21] Ongelmaa on tarkasteltu erityisesti avioliitto-oikeudessa. Perinteinen käsitys on, että avokätinen elatuksen antaminen ei vielä sellaisenaan täytä lahjan tunnusmerkistöä. Jotta kysymys olisi lahjasta, vaaditaan suoritusten tuntuvaa ylisuuruutta. Kysymyksestä ks. esim. *Westring* 1933 s. 146–146 sekä *Strøm Bull* 1993 s. 135.

da ryhtyä niihin toissijaisten perillisten jako-osuutta pienentävin vaikutuksin. Lahjoihin on mahdollista suhtautua tässä mielessä samalla tavoin kuin testamentteihin: lesken tulee antaa niitä vain omien perillistensä osasta; ensin kuolleen puolison perillisten osuutta hän ei saa niillä pienentää. Vastikeseuraamuksen määrääminen ei siis oikeastaan merkitse lesken toimintaan osoitettua moitetta eikä hänen toimintavapauteensa kajoamista, vaan kysymys on vain lahjoituksen taloudellisten vaikutusten oikeudenmukaisesta kohdentamisesta.

PK 3:3.1:n sanamuoto onkin nähdäkseni omiaan synnyttämään hieman harhaanjohtavan kuvan säännöksen soveltamisen edellytyksistä. Lakitekstin ilmaisu ”ottamatta asianmukaisesti huomioon” antanee helposti sen vaikutelman, että lesken toiminnassa olisi ollut jotakin todella sopimatonta, ehkä suorastaan moraalisesti arveluttavaa. Leski on siis disponoinnillaan tieten tahtoen huonontanut toissijaisten perillisten asemaa tai ainakin suhtautunut välinpitämättömästi näiden oikeuksiin. Tästä ei ole kuitenkaan kysymys. Vastikeoikeuden voi kiistatta synnyttää myös lahja, johon ei liity kuvattuja piirteitä.

Ajatellaan esimerkiksi tilannetta, jossa iäkäs, jo pois pääsyä odottava leski haluaa vielä ennen kuolemaansa tehdä huomattavan lahjoituksen lesken omia elämänarvoja toteuttavalle yhdistykselle. L ei tahdo kuitenkaan järjestelyn millään tavoin loukkaavan ensin kuolleen P:n toissijaisten perillisten oikeuksia. Niinpä hän kääntyy asianajajansa puoleen ja tiedustelee, kuinka suuren lahjan hän voi antaa, jotta ongelmia ei varmasti synny. Kun leskellä on omaisuutta runsaat 200 000 euroa, asianajaja kertoo, että vielä 100 000 euron lahjakin pysyy lesken oman osuuden rajoissa. Varmuuden vuoksi L tyytyy kuitenkin 80 000 euron lahjoitukseen. Pian tämän jälkeen hän kuolee jättäen omaisuutta 120 000 euroa. – Lesken toiminnassa ei ole nyt mitään sopimatonta. Tuntunee jopa oudolta väittää, että hän olisi jättänyt asianmukaisesti huomioon ottamatta toissijaisten perillisten oikeudet. Voidaan silti pitää selvänä, että vastiketunnusmerkistö täyttyy. P:n perillisten ei siis tarvitse tyytyä 120 000 euron pohjalta määräytyvään murto-osaan, vaan he saavat jaossa enemmän.

Ilmaisu ”ottamatta asianmukaisesti huomioon” täytyykin lukea niin, että siinä pidetään silmällä tilannetta, joka vallitsisi, jos mahdollisuutta PK 3:3.1:ssa tarkoitetun korjauserän käyttämiseen ei olisi. Tällöinhän jokainen merkittävä lahjoitus kaventaisi toissijaisten perillisten pesäosuutta. Vastikkeen antamisella tähdätään juuri siihen, ettei näin kävisi.

c) Sen sijaan, että pohdittaisiin, millä edellytyksin lesken antamia lahjoja *voidaan* pitää PK 3:3.1:n valossa sopimattomina, kysymys onkin asetettava toisin päin: millä perusteilla lahjaan perustuva vastikevaatimus voitaisiin *torjua*? Missä tilanteissa on siis oikeutettu jättää omaisuuden vähentyminen P:n perillisten vahingoksi?

Yksi peruste, johon L:n perilliset voivat jaossa kiistatta vedota, on lahjoitetun omaisuuden vähäinen määrä. Kuten jo edellä totesin, *tavanomaiset ja merkitykseltään vähäiset lahjat* jäävät säännöksen soveltamisalan ulkopuolelle.

Tämä johtuu jo siitä, että vastikeseuraamuksen objektiivinen edellytys, varojen olennainen vähentyminen, ei nyt täyty. Tavanomaisten lahjojen sallimista voidaan kuitenkin perustella myös sopimattomuuskriteerin pohjalta. Antaessaan kohtuullisissa mitoissa pysyviä joulu-, merkkipäivä- tms. lahjoja leski toimii sosiaalisten normien edellyttämällä tavalla eikä näin syyllisty PK 3:3.1:n valossa sopimattomaan käyttäytymiseen.

Tavanmukaisia lahjoja koskevalle säännölle saatetaan antaa merkitystä myös tilanteessa, jossa oikeustoimesta yllättäen aiheutuukin lesken omaisuuden olennainen vähentyminen. L on esimerkiksi antanut kummilapselleen ylioppilaslahjaksi taulun, jonka hän on perustellusti uskonut enintään parinsadan euron arvoiseksi. Kun sitten myöhemmin paljastuu, että taululla oli todellisuudessa arvoa tuhansia euroja, P:n perillisille syntyy tarve vaatia oikeustoimen johdosta vastiketta. Tämä vaatimus voitaneen kuitenkin torjua, mikäli lesken erehtyminen arvioidaan olosuhteet huomioon ottaen anteeksiannettavaksi. Kysymys on nyt kaikesta huolimatta ollut tavanomaiseksi tarkoitusta lahjasta.

Kotimaisessa oikeuskirjallisuudessa on nostettu esille toinenkin mahdollinen peruste, lahjoituksen taustalla olleet erityisen hyväksyttävät tarkoitusperät. *Saarenpää* on esittänyt, että PK 3:3:n vastikesäännöstä voitaisiin jättää soveltamatta esimerkiksi silloin, kun L on pyrkinyt lahjan antamalla turvaamaan saajan asumisen.[22] *Norri* on puolestaan halunnut sulkea pois vastikeseuraamuksen tilanteissa, joissa lahjoitus on tehty yleishyödylliseen tarkoitukseen.[23]

Kirjoittajien kannanotot vaikuttavat inhimillisesti ymmärrettäviltä; lahjoituksen taustalla olevat epäitsekkäät motiivit puhuvat sopimattomuusväitettä vastaan. Jos omaksutaan edellä kuvatut lähtökohdat, esimerkeissä mainituille vastasyille on kuitenkin vaikea antaa merkittävää painoarvoa. Näin lienee syytä tehdä vain rajatapauksissa.[24] PK 3:3.1:n pääajatuksena on mielestäni se, että leskellä ei kerta kaikkiaan ole valtaa muuttaa lainsäätäjän asettamaa prioriteettijärjestystä. Toissijaisten perillisten oikeus saada tietty osuus eloonjääneen puolison pesästä nauttii vahvempaa suojaa kuin lesken oikeus määrätä omaisuuden saajista. Lähtisinkin siitä, että myös hyviin tarkoituksiin annettuja lahjoja koskee pääsääntö: tekemällä lahjoituksen leski vähentää ensisijaisesti omien perillistensä – ei P:n perillisten – jako-osaa.[25]

> Arvioitaessa tilanteita, joissa leski on avustanut taloudellisen tuen tarpeessa olevia läheisiään, saatetaan ehkä antaa merkitystä sille, onko kysymys ollut huomattavasta kertasuorituksesta vai toistuvaissuorituksista.

---

22 Ks. *Saarenpää* 1984 s. 234–235.

23 *Norri* DL 1994 s. 707.

24 Vrt. *Lohi* 1999 s. 180, jossa olen antanut sosiaalisille tarkoitusperille hieman enemmän painoa.

25 Samansuuntaisesti on asiaa arvioinut konkurssitakaisinsaannin kannalta *Halila, Jouko* 1987 s. 92. Yleishyödyllisiin tarkoituksiin annetut lahjat eivät hänen mielestään nauti erityistä suojaa velkojien takaisinsaantivaatimuksia vastaan.

> Jos leski on esimerkiksi maksanut täysi-ikäiselle työtä vaille olevalle lapselleen 500 euron suuruista kuukausittaista avustusta, suoritukset lienee ainakin tietyin edellytyksin mahdollista jättää PK 3:3.1:n soveltamisalan ulkopuolelle, vaikka niiden yhteismäärä nousisikin huomattavaksi (esimerkiksi 20 000 euroon). Jos vastaava summa taas siirrettäisiin lapselle yhdellä kertaa (L esimerkiksi lahjoittaisi lapselleen omistamansa asuntoosakkeen murto-osan), vastikevaatimuksen torjuminen olisi vaikeammin hyväksyttävissä. – Ajattelisinkin, että erityisen alttiita vastikeseuraamukselle ovat lahjat, jotka suuruutensa ja täyttämistapansa puolesta olisivat luontevasti toteutettavissa myös testamentilla. Vastikesäännöksen keskeisimpiä funktioitahan on juuri estää leskeä toteuttamasta lahjoituksin sitä, mitä hän ei PK 3:1.2:ssä asetetun kiellon johdosta voisi saada aikaan testamenttimääräyksin.

Parempi vastikevaatimuksen torjumisperuste saattaisi olla se, että L on pyrkinyt lahjanluonteisella luovutustoimellaan turvaamaan *oman elämisensä*.[26] Hyvän esimerkin tarjoaa alihintaan toteutettu syytinkiehtoinen kiinteistön luovutus, jonka L on tehnyt perillisensä hyväksi. Olosuhteista on ehkä pääteltävissä, että järjestelyn päämotiivina on ollut L:n omien vanhuudenpäivien turvaaminen – syytinkiehtojen mukaan saaja on esimerkiksi sitoutunut huolehtimaan L:n hoitamisesta. Tällöin L on tavallaan käyttänyt omaisuuttaan itsensä hyväksi. Vaikka luovutukseen sisältyy lahjoitusainesta, siihen perustuva vastikevaatimus lienee usein perusteltua torjua. Näin voitaneen menetellä etenkin siinä tapauksessa, että L on saanut luovutuksesta kohtuullisen hinnan.[27]

Merkitystä saatetaan antaa myös sille, että lesken tekemän varallisuudensiirron taustalla on ollut tietty saajatahon tekemä vastasuoritus. Ajattelen nyt tilanteita, joissa leskellä ei olisi kuitenkaan ollut velvollisuutta oman suorituksensa tekemiseen. Leski on esimerkiksi maksanut vanhentuneen velan tai suorittanut korvausta häntä vapaaehtoisesti hoitaneelle lähisukulaiselleen, vaikka palkkaan oikeuttavan työsuhteen tunnusmerkistö ei ole täyttynyt. Tällaista varallisuudensiirtoa saatettaisiin esimerkiksi konkurssitakaisinsaannin kannalta pitää peräyt-

---

[26] Näin on asiaa arvioitu Tanskan oikeudessa. Ks. UfR 1970.412 Ø sekä *Taksøe-Jensen* 1992 s. 109, *Nørgaard* 1998 s. 70 ja *Danielsen* 2005 s. 202–204.

[27] Sama ongelma on tullut esille lakiosasäännöksiä tulkittaessa. Esimerkkinä voidaan mainita *KKO 1982 II 74:* Perittävä oli myydessään puolisonsa kanssa pojalleen tilansa irtaimistoineen tarkoittanut saada tilalle työnsä jatkajan sekä turvata omat ja vaimonsa vanhuudenpäivät. Perittävän ei katsottu, luovutetun omaisuuden arvon ja siitä suoritettavan vastikkeen epäsuhteesta huolimatta, tarkoittaneen suosia poikaansa muiden perillisten vahingoksi (luovutusta ei siis katsottu PK 7:3.3:ssa tarkoitetuksi suosiolahjaksi).

Tästä PK 7:3.3:n tulkintaa koskevasta ratkaisusta ei voida tietysti tehdä suoria johtopäätöksiä PK 3:3.1:n kannalta. Vastikeharkinnan kannalta ei ole erityisen tärkeää, katsotaanko lahjansaajaa suositun, vaan olennaisempaa on pohtia, missä laajuudessa sallitaan toissijaisten perillisten aseman huonontaminen. Jotakin merkitystä ratkaisusta ilmenevälle sosiaalisia näkökohtia painottavalle linjalle voitaneen kuitenkin antaa. Ajattelutavalla, jonka mukaan lahjanantajan omien elinolosuhteiden turvaaminen kelpaa perusteeksi olla liittämättä lahjaan laskennallisia vaikutuksia, lienee jäämistöoikeudessa yleistä kantavuutta.

tämiskelpoisena lahjana (TakSL 6 §), mutta vastikeoikeutta se ei ainakaan ilman muuta synnytä.[28]

Vastikeseuraamuksen määräämistä on käytännössä toisinaan vastustettu vetoamalla ensin kuolleen puolison viimeiseen tahtoon. Lesken perilliset saattavat esimerkiksi osoittaa, että yhdistys, jolle L on tehnyt huomattavan lahjoituksen, merkitsi ensin kuolleelle P:lle hyvin paljon. He väittävätkin, että P olisi itse tehnyt vastaavan varallisuudensiirron, jos olisi elänyt pidempään. Lesken toteuttamaa lahjoitusta ei siten voitaisi pitää sopimattomana.

Mainittu vasta-argumentti vaikuttaa sinänsä houkuttelevalta, onhan yksi toissijaista perimystä koskevan sääntelyn tausta-ajatuksista ensin kuolleen puolison oletetun tahdon toteuttaminen. P:n arvostuksille ja pyrkimyksille onkin kiistatta annettava merkitystä silloin, kun toissijaisseuraanto perustuu P:n antamaan testamenttimääräykseen. Mutta tilanteessa, jossa ongelmaa joudutaan arvioimaan yksin PK 3 luvun säännösten nojalla, asia on nähdäkseni toisin. Lähtökohdaksi on otettava, että P:n viimeinen tahto voi saada vaikutusta vain hänen tekemiensä jäämistöoikeudellisesti relevanttien oikeustoimien (lähinnä testamentin) välityksin. Muulla tavoin ilmaistun tahdon toteutumisen varaan ei vastikekysymyksen ratkaisua voida mielestäni rakentaa. Lahjoituksia harkitsevalle L:lle ei tule antaa sellaista valtaa, jota hänelle ei jäämistöoikeuden yleisten periaatteiden valossa kuulu.[29]

> Perittävän viimeisen tahdon toteutumiseen liittyvä problematiikka nousi esille *Turun käräjäoikeuden* tuomiossa *3.11.2004 L 03/3388*. P:n tekemässä vallintatestamentissa määrätty ensisaaja, leski L oli tehnyt huomattavan lahjoituksen sydäntautitutkimusta rahoittavan säätiön hyväksi. Testamentin toissijaissaajat vaativat tämän johdosta pesänjaossa PK 3:3.1:ssä tarkoitettua vastiketta. L:n perilliset vastustivat vaatimusta sillä perusteella, että lesken tekemä lahjoitus oli todistettavasti toteuttanut P:n jo eläessään ilmaisemaa tahtoa. Käräjäoikeus päätyikin katsomaan, ettei lahja synnyttänyt toissijaissaajille vastikeoikeutta ja hylkäsi toissijaissaajien nostaman pesänjaon moitekanteen.
>
> Ratkaisun tekee mielestäni hyväksyttäväksi se, että lesken kuoleman jälkeen toteutuva toissijaisseuraanto perustui testamenttiin. Ensin kuolleen P:n arvostuksille ja tarkoitusperille oli täten mahdollista antaa merkitystä PK 12:1:n nojalla. Saatetaan siis katsoa, että vastikesäännöksen soveltaminen olisi kyseisessä tapauksessa johtanut testamentintekijän viimeisen tahdon vastaisiin tuloksiin.

---

[28] Näin *Taksøe-Jensen* 1992 s. 106. – Selvää kuitenkin on, että jos esimerkiksi hoitotyöstä suoritetut rahakorvaukset nousevat huomattavan suuriksi, paine soveltaa vastikesäännöstä kasvaa. Hovioikeuskäytännöstä voidaan mainita *Itä-Suomen HO 22.6.1999 S 98/393*, jossa tällaista korvausta oli suoritettu yhteensä 227 700 mk. Vastikevaatimus hyväksyttiin täysimääräisesti.

[29] Ajattelen nyt ennen muuta periaatetta, jonka mukaan ainoa tapa määrätä omaisuudesta kuoleman varalta on testamentti, sekä toisaalta testamenttioikeudessa noudatettavana delegointikieltoa. Yhdessä nämä periaatteet voidaan ilmaista oppilauseella: oikeudessamme pyritään turvaamaan testamentissa ilmaistu perittävän viimeisen tahdon toteutuminen. Näistä kysymyksistä ks. esim. *Aarnio – Kangas* II 2000 s. 21 ja s. 247 ss. lähteineen.

Oma kysymyksensä on, mikä vaikutus voidaan antaa lesken omille käsityksille siitä, loukkaako lahjoitus toissijaisten perillisten oikeuksia. Ainakin yhdessä tapauksessa tälle seikalle täytynee antaa merkitystä. Jos L on ollut perustellusti siinä uskossa, ettei perimykseen oikeutettuja toissijaisia perillisiä ole (hänen saamiensa tietojen mukaan kaikki toisen parenteelin perilliset ovat esimerkiksi kuolleet), lahjan johdosta ei voida antaa vastiketta. Tällaisessa tilanteessa olisi nähdäkseni mahdotonta katsoa L:n toteuttaneen lahjoituksen ”ottamatta asianmukaisesti huomioon toissijaisten perillisten oikeutta”.

Ruotsalaisissa lainvalmistelutöissä on tuotu esille toinen hieman vastaavanlainen esimerkki. Lainvalmistelijat ovat kiinnittäneet huomiota tilanteiseen, jossa L:n antama lahja täyttää ennakkoperinnön tunnusmerkistön ja jossa L on voinut oikeustoimea tehdessään perustellusti olettaa, että sen vaikutukset korjaantuvat ennakkoperinnön vähentämistä koskevien säännösten nojalla. Tällöin ei lainvalmistelijoiden mielestä tulisi yleensä soveltaa vastikesäännöksiä. Toissijaisten perillisten suojaaminen olisi sen sijaan toteutettava ennakkoperintösäännösten avulla.

Jotta viimeksi esiin tuotua ongelmaa voitaisiin tyydyttävästi arvioida, on tunnettava vastikkeen antamista koskevien laskusääntöjen sisältä. Vasta tältä pohjalta on mahdollista arvioida, johtaako Ruotsissa puollettu sääntö hyväksyttäviin tuloksiin. Palaankin ongelmaan hieman myöhemmin, jaksossa 3.4.

3.2.4 Alihintaisista kaupoista vastikeperusteena

a) Käytännössä varsin yleinen vastikevaatimuksen tueksi esitetty peruste on lesken solmima alihintainen kauppa. Toissijaiset perilliset eivät siis väitäkään lesken suoranaisesti lahjoittaneen omaisuuttaan mutta katsovat esimerkiksi hänen myyneen asuntonsa tai kiinteistönsä siinä määrin alhaiseen hintaan, että luovutus asiallisesti rinnastuu lahjaan.

Jos lesken saama vastike on jäänyt nimelliseksi, ei luovutuksen luonnehtiminen aiheuta vaikeuksia: sitä voidaan PK 3:3.1:n valossa arvioida kuten lahjaa. Ongelmia syntyykin vasta, kun kauppahinta (tai vaihdossa annetun objektin arvo) nousee merkittäväksi. Joudutaan kysymään, millaisen mittapuun mukaan kaupan lahjanluonteisuutta arvioidaan. Jos vastike on määrältään esimerkiksi 70–80 % kohteen käyvästä myyntiarvosta, onko luovutusta pidettävä PK 3:3.1:n valossa lahjanluonteisena? Edelleen voidaan kysyä, mitä merkitystä tulee antaa lesken ja ostajan sukulaissuhteelle. Entä vaikuttaisiko asian arviointiin se, että luovutukseen liittyy sukupolvenvaihdostarkoitus?

Näitä kysymyksiä on tarkasteltu oikeuskirjallisuudessa lähinnä ennakkoperintö- ja lakiosasäännöstön kannalta. Vallitsevan käsityksen mukaan lahjanantajan ja -saajan välinen sukulaissuhde täytyy ottaa huomioon luovutuksen oikeus-

vaikutuksia määrättäessä. Selviä prosenttilukuina ilmaistavia sääntöjä ei ole pyrittykään esittämään, mutta karkeana arviona voidaan pitää, että jo 70 %:iin käyvästä arvosta nouseva kauppahinta saattaa riittää perusteeksi torjua ennakkoperintö- ja lakiosasäännöksiin perustuva tasausvaatimus.[30] Jos luovutukseen liittyy sukupolvenvaihdostarkoitus, raja voi asettua vieläkin alemmaksi. PK 3 luvun säännösten näkökulmasta ei vastaavia ongelmia ole pohdittu. Ei ole siis otettu kantaa siihen, tulisiko lahjanluonteisuutta nyt arvioida toisenlaisin kriteerein.

Johtoa oikeustilamme arviointiin onkin haettava korkeimman oikeuden käytännöstä. Nyt tarkasteltava kysymys tuli esille ratkaisussa *KKO 1995:76*. Tapauksessa puolisonsa perinyt L oli myynyt pojalleen tilansa 150 000 mk:n hinnasta ja pidättänyt siihen elinikäisen asumisoikeuden. Ongelmaksi muodostui, oliko kauppa ollut niin selvästi alihintainen, että luovutus antoi toissijaisille perillisille vastikeoikeuden. Kihlakunnanoikeus ja hovioikeus päätyivät kumpikin kieltävään vastaukseen. Hovioikeus perusteli ratkaisuaan sillä, että kaupan lahjanluonteisuutta arvioitaessa vertailukohtana tuli pitää lasten ja vanhempien välisissä sekä yleisemminkin sukupolvenvaihdoskaupoissa normaalisti käytettäviä kauppahintoja. Korkein oikeus asettui eri linjoille: lesken saamaa kauppahintaa oli verrattava tilan *käypään arvoon* – ei lasten ja vanhempien välisissä kaupoissa yleensä käytettäviin hintoihin. Lopputulosta KKO ei kuitenkaan muuttanut. Käyvän arvon ja maksetun hinnan välinen ero jäi sen mielestä pesän varat huomioon ottaen siinä määrin pieneksi, ettei PK 3:3.1:ssä asetettu olennaisuuskynnys ylittynyt.

Ratkaisun pääviesti näyttää selvältä. Kun arvioidaan luovutuksen alihintaisuutta PK 3:3.1:n näkökulmasta, on noudatettava lesken ja hänen perillistensä kannalta ankarampaa linjaa kuin esimerkiksi ennakkoperintö- tai lakiosasäännöksiä sovellettaessa. Mittapuuna on omaisuudesta vapailla markkinoilla saatava hinta.[31] Jos kuitenkin poikkeama jää vähäiseksi, ei vastikeoikeutta synny. Lesken ei ole tällöin katsottava saaneen aikaan omaisuutensa *olennaista* vähentymistä. – Nämä kannanotot ovatkin mielestäni hyväksyttäviä.

Erityisen tarkkaa viestiä ei mainittu korkeimman ratkaisu lainsoveltajalle kuitenkaan anna. Sen johdosta jää kysymään, kuinka suureksi markkinoilla saatavan käyvän hinnan ja suoritetun kauppahinnan ero saa jäädä, jotta vastikevaatimus vielä pystytään torjumaan. Ratkaisun perusteluista on kyllä luettavissa, että asiaa on arvioitava lesken pesän varojen mukaan. Euromääräinen tai suhteellinen poikkeama saisi siis olla sitä suurempi, mitä enemmän lesken pe-

---

30 Ks. tältä osin *Saarenpää* 1980 s. 235–249 ja 348–354 sekä *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 484–486 ja s. 529 viittauksineen oikeuskäytäntöön.

31 Korkeimman oikeuden omaksuma linja poikkeaa esimerkiksi Tanskassa vallitsevasta. Tanskassa on lähdetty siitä, että arvioitaessa lesken tekemän luovutuksen lahjanluonteisuutta mittapuuna on käytettävä sukulaiskaupoille ja perheenjäsenten välisille kaupoille tyypillisiä hintoja. Ks. lähemmin *Danielsen* 2005 s. 229 ss. oikeustapausviitteineen.

sässä on omaisuutta. Mutta tähän prejudikaatin tarjoama ohjaus sitten rajoittuukin. Esimerkiksi se, kuinka suurta eroa korkein oikeus olisi pitänyt liiallisena tapauksen mukaisessa 126 000 markan pesässä, jää lopulta täysin avoimeksi.

> Johtopäätösten tekemistä vaikeuttaa se, että ratkaisun perusteluista ei käy ilmi, minkä arvoiseksi korkein oikeus katsoi kyseisen kiinteistön, eikä myöskään se, kuinka suuren merkityksen se antoi myyjän itselleen pidättämälle hallintaoikeudelle. Lesken luovuttaman kiinteistön arvosta oli annettu kaksi asiantuntija-arviota. Toisen niistä mukaan käypä arvo oli 252 000 markkaa ja toisen mukaan 410 000 markkaan. Korkein oikeus lähti tarkkaa arvonmääritystä tekemättä siitä, että käypä arvo asettautui lähemmäksi 252 000 markkaa ja että se oli joka tapauksessa korkeampi kuin ostajan maksamat 150 000 markkaa. On siten mahdollista, että kauppahinta on – asumisoikeuden pidätys huomioon ottaen – noussut lähelle käypää arvoa (jopa yli 90 %:iin siitä), mutta yhtä hyvin se on saattanut jäädä 70 %:n tasolle.[32] Markkamääräinen ero on taas vastaavasti saattanut olla yhtä hyvin 10 000 markkaa kuin vaikkapa 50 000 markkaa.

b) Toinen alihintaisissa luovutuksissa esille tuleva kysymys on, mitä merkitystä voidaan antaa omaisuuttaan luovuttaneen lesken tarkoitusperille. Tyypillistä PK 3 luvun mukaisille vastikeriidoille lienee, että alihintaisen kaupan tehneellä L:llä on kiistatta ollut lahjoittamistarkoitus. Leski on siis tiennyt, ettei hänen saamansa vastike ole täysimääräinen. Hän on kuitenkin solminut kaupan tällaisin ehdoin, koska on halunnut suosia saajaa, kohentaa tämän varallisuusasemaa.

Syntyykin kysymys, miten on suhtauduttava luovutuksiin, joiden taustalla ei ole lahjoittamistarkoitusta. Ongelma tullee käytännössä esille erityisesti silloin, kun ostajana on joku muu kuin lesken lähisukulainen tai tälle muuten läheinen henkilö. On ensinnäkin mahdollista, että L on kuvitellut tekevänsä kaupan käypään hintaan. Jälkikäteen kuitenkin selviää, että kiinteistöstä, jonka hän myi 100 000 euron hinnasta, olisi ollut mahdollista saada 150 000 euroa tai taulu, josta hän pyysi ostajalta 1000 euroa, olikin 10 000 euron arvoinen. Toisaalta L on saattanut sinänsä olla tietoinen hinnan alhaisuudesta. Hän ei ole kuitenkaan tähdännyt erityisesti saajan suosimiseen vaan on tyytynyt saamaansa vastikkeeseen kokonaan muista syistä. Leski on esimerkiksi potenut vaikeaa rahapulaa ja siksi joutunut tekemään kaupat ensiksi kohdalle sattuvan ostajan kanssa. Pikaisen kaupanteon taustalla saattaa myös olla lesken sairaus tai henkinen alavireisyys: masennuksesta kärsinyt L ei ole yksinkertaisesti jaksanut etsiä korkeampaa hintaa maksavia ostajia. Kaupan solmimista on voinut edelleen vauhdittaa se, että leski on ollut muuttamassa ulkomaille ja halunnut siksi päästä eroon tietystä omaisuudesta.

---

[32] Myyjän pidättämällä asumisoikeudella ei todennäköisesti ollut tapauksessa suurta merkitystä. Jutun asiakirjatietojen mukaan myyjä oli kaupantekohetkellä 75-vuotias ja asui tilalla vain kesäkuukausina. Kiinteistö olikin koko ajan ostajan maatalouskäytössä (hän harjoitti maataloutta sivutoimisesti).

Lahjoittamistarkoituksen puuttuminen ei vielä sellaisenaan estä P:n perillisiä vetoamasta PK 3:3.1:een. Säännöstä ei ole suunnattu ainoastaan lahjoihin, eikä sen soveltaminen lainkohdan sanamuodon valossa edellytä, että omaisuuden vähentäminen olisi ollut tahallista.[33] Luovutuksen taustalla oleville tarkoitusperille on silti perusteltua antaa merkitystä arvioitaessa vastikevaatimuksen menestymistä. Ei ole yhdentekevää, mitä leski on toimillaan tavoitellut.

Ajateltakoon esimerkiksi tilannetta, jossa leski on olosuhteista päätellen uskonut solmivansa kaupan käypään hintaan mutta tässä arviossaan erehtynyt. Jotta lesken katsottaisiin toimineen ”ottamatta asianmukaisesti huomioon toissijaisten perillisten oikeuksia”, hänen käyttäytymisensä täytyy olla varsin huolimatonta. Olosuhteiden on siis täytynyt olla sellaiset, että lesken olisi objektiivisesti arvioiden pitänyt ymmärtää vaatia kohteesta korkeampi hinta tai ainakin kääntyä asiantuntijan puoleen ennen kaupan tekemistä. Mikäli sen sijaan lesken toiminta on ollut olosuhteet huomioon ottaen hyväksyttävää, vastikevaatimus ei nähdäkseni voi menestyä. Perusteeksi ei riitä yksin se, että kauppahinta on jäänyt käypää arvoa alhaisemmaksi.

Ainakin tietynasteista moitittavuutta vastikesäännöksen soveltaminen edellyttää myös silloin, kun ilman lahjoitustarkoitusta toiminut leski on sinänsä tiennyt (tai hänen olisi pitänyt tietää) kauppahinnan alhaisuudesta. Jos epäedullisen kaupan taustalla on esimerkiksi taloudellinen ahdinko – leski on ehkä ollut ns. kahden asunnon loukussa – PK 3:3.1:n soveltamisedellytykset eivät voine yleensä täyttyä. Samoin täytynee arvioida tilannetta, jossa leskellä on jonkin merkittävän varallisuusjärjestelyn tai esimerkiksi ulkomaille muuton vuoksi ollut tarve saada kauppa aikaan nopeasti. Ja vaikka tällaista perustetta ei olisikaan, lesken käyttäytyminen voinee helposti olla siinä määrin anteeksiannettavaa, ettei siihen tule liittää vastikeseuraamusta. Lainvalmistelutöissä ja oikeuskirjallisuudessa esitetty ajatus, jonka mukaan leskeltä ei voida edellyttää virheetöntä ja kaikissa suhteissa rationaalista taloudenpitoa, pätee nähdäkseni myös alihintaisiin kauppoihin.

---

[33] Käsitys, jonka mukaan tahallisuuden puuttuminen ei estä soveltamasta vastikesäännöstä, saa vahvaa tukea ratkaisusta *KKO 1990:46.* Siinä otettiin tavallaan askel pidemmälle: luovutukseen katsottiin voitavan liittää jopa PK 3:3.2:ssa tarkoitettu palautusvastuu, vaikka leskellä ei ollut lahjoittamisen tarkoitusta. Samaa käsitystä ovat puoltaneet *Aarnio* ja *Kangas* (I 1999 s. 780–781). – Toisin on asiaa arvioinut *Rautiala* 1967 s. 44, jonka mielestä vastikkeen antaminen tulee kysymykseen vain lesken tahallisen toiminnan johdosta. Rautialan kanssa samoilla linjoilla on ollut *Gottberg-Talve* 1990 s. 26. Hänen mukaansa vastikeseuraamuksen määrääminen edellyttää lesken tietoisuutta siitä, että hänen toimensa ovat voineet loukata toissijaisten perillisten oikeutta.

Mainittakoon, että ruotsalaisen ehdotuksen *SOU 1925:43* mukaan vastikkeen antamisen edellytyksenä olisi ollut tahallinen toiminta (”har efterlevande maken – – *uppsåtligen* orsakat väsentlig minskning av sin egendom – –”). Viittaus tahallisuuteen jätettiin kuitenkin lopulta pois laista. Sanamuodon muutoksen syy ei selviä lainvalmisteluasiakirjoista, mutta pitäisin todennäköisenä, että kysymys oli tietoisesta ratkaisusta.

3.2.5 Vastikkeettomat käyttöoikeudet ja PK 3:3.1

Leski saattaa suosia läheisiään myös antamalla heidän käyttää omaisuuttaan ilmaiseksi. Kysymys voi olla huomattavasta varallisuusedusta. L:n lapsi saa esimerkiksi kymmenen vuoden ajan asua korvauksetta asuinhuoneistossa, jonka käypä vuokra olisi 700 euroa kuukaudessa. Tällainen etuus voitaisiin ilman muuta ottaa perinnönjaossa huomioon saajalleen annettuna ennakkoperintönä tai suosiolahjana.[34] Mutta kuinka asiaa tulee arvioida PK 3 luvun säännösten valossa? Onko ilmaisen tai selvästi alihintaisen käyttöoikeuden antamista mahdollista pitää vastikkeeseen oikeuttavana lahjana?

Jos asiaa tarkastellaan käyttöoikeuden saajan näkökulmasta, vaikuttaisi perustellulta vastata kysymykseen myöntävästi. Mahdollisuus käyttää vastikkeetta esimerkiksi leskelle kuulunutta asuntoa saattaa antaa käyttäjälle yhtä suuren ja reaalisen varallisuusedun kuin kymmenien tuhansien eurojen rahalahja. PK 3:3.1:n soveltamista harkittaessa on kuitenkin pantava pääpaino sille, millainen vaikutus järjestelyllä on ollut lesken varallisuusasemaan. Tältä pohjalta vastikesäännöksen soveltamiselle voidaankin esittää merkittävä vasta-argumentti: leski ei ole nyt vähentänyt varallisuuttaan, hän on vain ollut kartuttamatta sitä.[35] Saatetaankin katsoa, että vastikeseuraamus on mahdollista määrätä ainoastaan siinä tapauksessa, että sama seuraamus olisi voitu liittää jo tuoton hankkimatta jättämiseen. Olosuhteiden on siis täytynyt olla sellaiset, että leski ei olisi voinut sanktiotta pitää tiettyä omaisuutta tuottamattomassa tilassa, esimerkiksi asuntoa tyhjillään. Näin ajatellen korvauksettoman käyttöoikeuden antaminen voisi ani harvoin kelvata vastikeperusteeksi.

Ilmeistä onkin, että vastikesäännöksen soveltamiseen tulee tarkasteltavissa tilanteissa suhtautua melko pidättyvästi. Ehdottoman kielteistä kantaa ei voida kuitenkaan omaksua, vaan korvauksettoman käyttöoikeuden vaikutuksia on arvioitava aina konkreettisten olosuhteiden mukaan. Merkitystä on nähdäkseni nyt sillä, mikä olisi ollut kuvatulla tavalla menetelleen lesken realistinen ja luonteva vaihtoehto. Millä tavoin siis leski olisi todennäköisimmin toiminut, jos vaikkapa hänen lapsensa ei olisi jostakin syystä ottanut vastaan lesken tar-

---

34 Ks. *Saarenpää* 1980 s. 228 ja *Lohi* 1999 s. 8. Oikeuskäytännöstä mainittakoon *KKO 1992:197*, jossa asumisedun perusteella tehty ennakkoperinnön vähentämisvaatimus hylättiin, koska perittävän ei ollut olosuhteista päätellen katsottava tarkoittaneen sitä saajansa ennakkoperinnöksi. –Vastikkeettoman käyttöoikeuden antaminen olisi siis oikeustoimityyppinsä puolesta voinut täyttää ennakkoperinnön tunnusmerkistön.

35 Tähän seikkaan kiinnitettiin huomiota myös ratkaisussa *KKO 1992:197*. Se, ettei asumisedun antaminen ollut vähentänyt pesän omaisuutta, antoi korkeimman oikeuden mielestä tukea käsitykselle, jonka mukaan perittävä ei ollut *tarkoittanut* etuutta vähennettäväksi saajansa perintöosasta. Järjestelyn varallisuusvaikutuksilla oli siis vain välillistä merkitystä; niiden pohjalta tehtiin johtopäätöksiä perittävän tarkoitusperistä. – Arvioitaessa asiaa PK 3:3.1:n kannalta näkökulma on toinen. Merkitystä ei voida nyt juuri antaa lesken tarkoitusperille, vaan selvästi tärkeämpää on, millä tavoin tietty disponointi on vaikuttanut lesken varallisuustilaan.

joamaa ilmaista käyttöoikeutta: olisiko L antanut asunnon olla tyhjillään vai vuokrannut sen käypään hintaan? Tällaisen mittapuun käyttäminen johtanee varsin usein vastikevaatimuksen hylkäämiseen. Ajateltakoon esimerkiksi tilannetta, jossa käyttöoikeus on annettu kesämökkiin taikka asuntoon, johon leski suunnittelee myöhemmin muuttavansa. Leski ei näissä oloissa ehkä missään tapauksessa antaisi omaisuuttaan ”vieraan” käytettäväksi, eikä häneltä tätä voitaisi vaatiakaan. Vuokratuotoista luopumista ei siis pidettäisi vastikeperusteena.

PK 3:3.1:n soveltamista vastaan puhuu monesti myös se, että käyttöoikeusjärjestelystä on ollut hyötyä leskelle itselleen. Se on mahdollisesti taannut ikääntyneelle L:lle hänen tarvitsemansa hoidon ja huolenpidon, minkä lisäksi sillä on voinut olla merkitystä omaisuuden arvon säilymisen kannalta.[36] Leski on esimerkiksi vastikkeettoman asumismahdollisuuden tarjoamalla houkutellut omaisensa muuttamaan naapuristoon. Tarkoituksena on ehkä ollut saada lähelle luotettava ja tuttu ihminen, jolta voi saada apua jokapäiväisissä asioissa. Omalle lapselle antamallaan kesämökin ilmaisella käyttöoikeudella leski on taas saattanut varmistaa, että mökki pysyy asumiskunnossa (ja on myös L:n itsensä käytettävissä), eikä sen arvo alene. Siitä, että lesken ei ole tarvinnut teettää korjaus- ja huoltotöitä ulkopuolisella, on saattanut koitua suoranaista säästöä.

Olosuhteet saattavat kuitenkin olla myös sellaiset, että vastikkeettoman käyttöoikeuden perustaminen merkitsee selvää lahjaan rinnastettavaa disponointia. Näin voitaisiin asiaa arvioida esimerkiksi silloin, kun oikeuden kohteena on ollut lesken omistama liikehuoneisto, jota hänellä ei ole ollut tarkoituskaan käyttää enää itse. Voidaan myös ajatella tilannetta, jossa leski pidettyään sijoitusasuntoaan vuosien ajan vuokralla ottaakin huoneistoon asumaan lähisukulaisensa eikä peri tältä vuokraa. Varsinkin siinä tapauksessa, että korvaukseton käyttö kestää pitkään ja tuottaa siihen oikeutetulle merkittävän varallisuusedun, pitäisin PK 3:3.1:n soveltamista mahdollisena.

Erityisen hyvät perusteet vastikeseuraamuksen määräämiseen on silloin, kun käyttöoikeuden antaminen on ollut osa laajempaa järjestelyä, jolla leski on pyrkinyt suosimaan saajaa. L esimerkiksi hankkii tietyn omaisuuden juuri osoittaakseen sen Y:n vastikkeettomaan käyttöön. Jos vielä omaisuus on luonteeltaan sellaista, että se menettää käytön myötä arvoaan, järjestelyn taloudelliset vaikutukset nousevat usein huomattaviksi: Y voi saada lesken kustannuksella lähes yhtä suuren varallisuusedun kuin jos leski olisi lahjoittanut hänelle kysei-

---

[36] Omistajan omat intressit nostettiin esille myös edellä tarkastellun *KKO 1992:197*:n perusteluissa. Kokonaisarvioinnissa annettiin merkitystä sille, että ”M:n asumisella T:n tilalla on järjestelyyn ryhdyttäessä ollut merkitystä ikääntyneen L:n asumisen sekä myöhemmin kiinteistön huollon ja kunnossapidon kannalta”. – Viimeksi mainitut seikat on otettava huomioon myös arvioitaessa sitä, mikä olisi ollut kohtuullinen käyttökorvauksen suuruus (tältä osin ks. *Välimäki* 1999 s. 12).

sen omaisuuden. Näin olisi asia esimerkiksi silloin, kun L on ostanut Y:n käyttöä varten henkilöauton eikä ole tarkoittanutkaan ottaa missään vaiheessa sitä hallintaansa.[37]

3.3 VASTIKEOIKEUDEN LASKENNALLINEN TOTEUTTAMINEN

3.3.1 Pääsäännöt

Vastikesäännöstö realisoituu lesken kuoltua toimitettavassa pesänjaossa. PK 3:3.1:ssä tarkoitettu vastike on, samalla tavoin kuin avioliittolain mukainen vastike, jaossa huomioon otettava *laskennallinen* erä.[38] Sitä antamalla pyritään saattamaan toissijaiset perilliset samaan asemaan, jossa he olisivat olleet ilman sopimattomaksi katsottuja lesken toimia. Itsenäistä saamisvaadetta ei vastikeoikeus perillisille perusta; heille ei sanan varsinaisessa mielessä suoriteta tai makseta vastiketta.[39] Lakitekstissä käytetty ilmaisu, jossa puhutaan vastikkeen suorittamisesta, on tässä mielessä harhaanjohtava.[40]

PK 3:3.1:stä ei käy lähemmin ilmi, miten vastikkeen antaminen käytännössä toteutetaan. Tältä osin ollaan lainvalmistelutöistä saatavan ohjauksen varassa. Ruotsalaisissa ja suomalaisissa esitöissä tuodaan esille seuraava laskutapa: 1) jaetaan ensin reaalinen pesä perillistahojen kesken heidän suhteellisten pesäosuuksiensa mukaan ja 2) annetaan sitten P:n perillisille vastikkeena heidän suhteellista osuuttaan vastaava murto-osa lahjan tai muun pesän vähennyksen arvosta siirtämällä tämä summa L:n perillisten osuudesta P:n perillisten osuuteen.[41] – Esimerkki valaisee asiaa:

---

37 Ajattelen nyt ennen muuta hankintoja, joista ei ole L:lle itselleen välitöntä hyötyä. Asetelma tietysti muuttuu, jos L on järjestelyllään toteuttanut myös omia intressejään. Hän on esimerkiksi ostaessaan auton Y:n käyttöön edellyttänyt, että Y tarjoaa hänelle ilmaisia autokyytejä kesämökille ja ostoskäynneille. Kynnys soveltaa vastikesäännöstä saattaa tällöin nousta ehkä huomattavastikin.

38 Näin *Saarenpää* 1984 s. 235.

39 Tätä on painottanut myös *Savolainen* LM 1967 s. 467.

40 Samasta asiasta on avioliittolaissa tarkoitettujen vastikkeiden osalta huomauttanut *Helin* 1984 s. 31. – Ilmaisua ”vastikkeen suorittaminen” ei tulisi mielestäni käyttää varsinkaan kuvattaessa PK 3:3.2:n mukaista lahjansaajan palautusvastuuta. Lahjan palautukseenhan joudutaan PK 3:3:a sovellettaessa turvautumaan juuri sen vuoksi, että *”vastiketta ei voida suorittaa”*. Ei siis pitäisi sanoa, että lahjansaaja velvoitetaan suorittamaan toissijaisille perillisille vastiketta, vaan sen asemesta olisi syytä puhua esimerkiksi pesäosuudesta puuttuvan määrän palauttamisesta. Ks. kuitenkin esim. *KKO 1981 II 41*, jossa käytetään tätä mielestäni pulmallista ilmaisutapaa.

41 Ks. lähemmin *SOU 1925:43* s. 176 ja *Ehdotus* 1935 s. 122. Lainvalmistelutöissä käytettyyn laskutapaan ovat omissa esityksissään tukeutuneet esim. *Rautiala* 1967 s. 45 ja *Walin* I 2000 s. 86.

L, jolta jää omaisuutta 100 000 euroa, on antanut 50 000 euron suuruisen vastikeseuraamukseen johtavan lahjan. Suhteelliset pesäosuudet olkoon: P:n perilliset 3/5 ja L:n perilliset 2/5.

P:n perillisten pesäosuus määritetään seuraavasti: 1) Osoitetaan ensin perillistahoille heidän suhteellisten pesäosuuksiensa mukaiset jako-osat reaalisesta pesästä. Siis P:n perilliset: 3/5 x 100 000 = 60 000 euroa ja L:n perilliset: 2/5 x 100 000 = 40 000 euroa. 2) Tämän jälkeen annetaan P:n perillisille vastiketta heidän suhteellista pesäosuuttaan vastaava murto-osa L:n antaman lahjan arvosta, siis 3/5 x 50 000 = 30 000 euroa. Näin P:n perillisten osuudeksi tulee kaikkiaan 90 000 euroa. L:n omille perillisille jää vastaavasti 10 000 euroa.

Kuten *Savolainen* tuonut esille, tämä laskutapa on tarpeettoman monimutkainen. Käyttökelpoisempana voidaankin pitää ennakkoperintö- ja lakiosalaskelmista tuttua laskennallisen lisäyksen menetelmää. Otetaan siis laskelman pohjaksi L:ltä jäänyt reaalinen pesä ja lisätään siihen lahjan arvo. P:n perillisten pesäosuus voidaankin sitten määrätä näin saadusta laskennallisesta pesästä.[42] Tällä tavoin päädytään samoihin lopputuloksiin kuin lainvalmistelutöiden mallia seurattaessa. Laskennalliseen lisäykseen perustuva määritys kertoo kuitenkin havainnollisemmin sen, mihin vastikkeen antamisella tähdätään. Tavoitteena on osoittaa P:n perillisille se jako-osa, jonka he olisivat saaneet ilman L:n aikaansaamaa omaisuuden vähentymistä.[43]

Edellä kuvatussa esimerkissä P:n perillisten pesäosuus saataisiin selville näin yksinkertaisesti: 3/5 x (100 000 + 50 000) = 90 000.
Laskennalliseen lisäykseen perustuva laskutapa voidaan esittää myös kaavana:
p = S x (R + V), jossa
p = toissijaisten perillisten arvomääräinen pesäosuus
S = toissijaisten perillisten suhteellinen pesäosuus
R = leskeltä jäänyt reaalinen pesä
V = lahjan tai muun vastikeperusteesta johtuvan laskennallisen lisäyksen arvo.

Esimerkkitapauksessa vastikkeen avulla korjattiin L:n antaman lahjan vaikutus. Käytettäessä samaa laskutapaa alihintaisiin luovutuksiin on luonnollisesti otettava huomioon lesken saama kauppahinta ja tehtävä lisäys luovutuksen lahja-arvon mukaan. Kuvattua menetelmää voidaan noudattaa muidenkin vastikeperusteiden synnyttämissä ongelmatilanteissa. Ajatellaan esimerkiksi tilannetta, jossa PK 3:3.1:een vedotaan lesken velkaannuttua moitittavalla tavalla. Kun L:n reaaliseen pesään lisätään omaisuuden säästöä pienentäneen velan määrä,

---

42 Näin *Savolainen* LM 1967 s. 468 sekä *sama* 1969 s. 58. Tätä laskutapaa on käytetty myös jäämistöoikeuden uusimmissa yleisesityksissä; ks. esim. *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 779.

43 Samalla tavoin on asia ymmärretty Tanskan oikeudessa, kun sovellettavana on Arvelovin § 21. Ks. lähemmin esim. *Nørgaard* 1998 s. 73 ja *Danielsen* 2005 s. 210.

saavutetaan tavoiteltu lopputulos: P:n perillisten pesäosuus määräytyy ikään kuin kyseistä velkaa ei olisi tehty.

Laskennallisen lisäyksen menetelmää noudattaen tehty laskelma voi osoittaa P:n perillisille niin suuren pesäosuuden, että leskeltä jäänyt omaisuus ei riitä sen katteeksi. Tällöin syntyy PK 3:3.2:ssa tarkoitettu konflikti: lahjansaajalle saattaa syntyä perillisiä kohtaan lainkohdassa tarkoitettu palautus- tai korvausvastuu. Hän voi joutua palauttamaan lahjan tai ainakin suorittamaan P:n perillisille sen, mitä heidän pesäosuudestaan jäisi muuten puuttumaan.

Edellä käyttämäni esimerkki koski varsin yksinkertaista tilannetta. Lahjan arvon määrittäminen oli ongelmatonta, eikä laskelmassa käytetyn lesken reaalisen pesän arvostakaan vallinnut epäselvyyttä. Myöskään L:n perillisten mahdollisesti esittämiä vaurastumisetua koskevia vaatimuksia en tuonut esille. Näiden seikkojen huomioon ottaminen saattaakin käytännössä vaikeuttaa tuntuvasti pesäosuuksien määräämistä. Tarkastelen mainittuja kysymyksiä lähemmin seuraavissa jaksoissa (3.3.2–3.3.4).

Oikeuskirjallisuudessa esitettyä laskusääntöä kohtaan voidaan esittää toinenkin huomautus. Se soveltuu ongelmitta vain tilanteisiin, joissa leski oli antanut lahjan joko omille perillisilleen tai perillisasemaa vailla olevalle henkilölle (”ulkopuoliselle”). Vastikenormin soveltaminen voi kuitenkin osoittautua tarpeelliseksi myös P:n toissijaiselle perilliselle annetun lahjan johdosta. Kun omaisuutta on tällöin tullut sen jakotahon hyväksi, jolle vastiketta pitäisi antaa, pesäosuuksia ei voida ilman muuta määrittää edellä kuvattuun tapaan. P:n perillisten asemaan vaikuttaa nyt nimittäin usein myös se, että lahja voidaan ottaa jaossa huomioon ennakkoperintönä. Ongelman arviointi edellyttää siten tuekseen ennakkoperinnön vähentämistä koskevien säännösten tarkastelua. Palaan tästä syystä kysymykseen vasta käsillä olevan luvun lopuksi (jaksossa 3.6).

3.3.2 Vastike ja arvonmääritys

Kun pesänjaossa päädytään soveltamaan vastikesäännöstä, joudutaan usein ottamaan kantaa ositus-, ennakkoperintö- ja lakiosalaskelmista tuttuun ongelmaan: minkä arvon mukaan vastiketta annetaan? Jos siis vastikeperusteena on esimerkiksi L:n antama lahja, tuleeko siitä johtuva laskennallinen lisäys tehdä lahjan antamisajankohdan arvosta vai onko perustellumpaa käyttää esimerkiksi L:n kuolinhetken tai pesänjaon toimittamishetken arvoja? – Kun käsittelen tätä ongelmaa seuraavassa, keskityn nimenomaan lahjoituksiin.

Tarkasteltavaan kysymykseen ei saada vastausta kirjoitetusta laista, eikä sitä käsitellä myöskään lainvalmistelutöissä. Ruotsalaisissa esitöissä käytetyt esimerkit viittaavat tosin käsitykseen, jonka mukaan arvonmääritys tapahtuisi ainakin lahjoitustapauksissa samalla tavoin kuin ennakkoperintösäännöksiä so-

vellettaessa. Pääsääntönä olisi siten lahjan antamishetken arvo (PK 6:7).[44] Nimenomaista kannanottoa ei tältä osin ole kuitenkaan esitetty.

Myöskään korkeimman oikeuden käytännössä ei ongelma ole tietääkseni tullut esille. Korkein oikeus on tosin kahdessa ratkaisussaan (*KKO 1990:46 ja 1999:75*) joutunut ottamaan kantaa siihen, minkä hetken arvoa pidetään ratkaisevana, kun lahjansaajalle asetetaan PK 3:3.2:n nojalla velvollisuus palauttaa saamansa lahjan arvo. Tältä osin se on pitänyt pääsääntönä lahjoitushetken arvon käyttämistä.[45] Mainittu kannanotto ei kuitenkaan määrää ratkaisua nyt esillä olevaan ongelmaan. Siitä, että Y:n palautusvastuun enimmäismääränä pidetään omaisuudella lahjoitushetkellä ollutta arvoa, ei seuraa, että samaa sääntöä noudatettaisiin myös pesäosuuksien suuruutta määritettäessä.[46]

Oikeuskirjallisuudessa on tarkasteltavaan kysymykseen sitä vastoin puututtu. *Aarnio* on vastikesäännöksen sisältöä tarkastellessaan katsonut, että laskennallinen hyvitys täytyy antaa lahjan vastaanottamishetken arvon mukaan.[47] Tähän tulkintaan hän on päätynyt ennen muuta PK 7 luvusta saatavan analogiatuen nojalla. Toissijaiset perilliset ansaitsevat hänen mielestään lahjojen varalta yhtä vahvaa suojaa kuin rintaperillisille annetaan PK 7:3:n nojalla. Vastaavaa sääntöä olen puoltanut itsekin.[48] – *Kangas* on puolestaan korostanut PK 3:3:n taustalla olevaa restituutioajatusta ja päätynyt kannattamaan lesken *kuolinhetken* mukaisen arvon käyttämistä. Rahalahjassa tulee pääomaan hänen mukaansa lisätä kohtuullinen korko.[49]

Oikeustila vaikuttaa siis aidosti epäselvältä eikä vallitsevasta kannasta voida juuri puhua. Tarkasteltavaa tulkintaongelmaa arvioitaessa onkin syytä hakea johtoa muita samantapaisia tilanteita koskevista arvonmäärityssäännöistä. Kuten edellä jo totesin, läheisen vertailukohdan antavat ensinnäkin perintö- ja lakiosalaskelmia sääntelevät PK 6:7 ja 7:3.3. Niiden mukaan omaisuudelle on pantava se arvo, mikä sillä oli lahjaa vastaanotettaessa, jollei asianhaaroista muuta johdu.

Toisen mahdollisen normiperustan tarjoavat avioliittolain vastikesäännökset. Kysymystä, minkä hetken arvon mukaan puolisolle annetaan esimerkiksi

---

44 Ks. esim. *SOU 1925:43* s. 178–179, jossa selvitetään, miten pesänjaossa tulee ottaa huomioon ennakkoperintö, jonka leski L on antanut toissijaisille perilliselle. Tällöin joudutaan pohtimaan, synnyttääkö ennakkoperintö sivuutetuille perillisille vastikeoikeuden. Ratkaiseva merkitys on lainvalmistelijoiden mielestä nyt sillä, voidaanko lahjan arvo vähentää saajansa perintöosasta. Mikäli ennakkoperintö on ollut ylisuuri, P:n perillisille syntyy vastikeoikeus ja vastiketta annetaan juuri perintöosan ylittävältä osalta. – Näitä sääntöjä on vaikea soveltaa, jos vastiketta annettaessa noudatettaisiin jotakin muuta arvonmääritysperustetta kuin ennakkoperintöjä vähennettäessä.

45 Tarkastelen tätä kysymystä lähemmin jaksossa 5.4.1.

46 Vrt. toisin *Lohi* 1999 s. 181, jossa olen antanut ratkaisusta *KKO 1990:46* tältä osin virheellisen kuvan.

47 *Aarnio* 1974 s. 145.

48 *Lohi* 1999 s. 181–183.

49 *Kangas* 1993 s. 218–220.

AL 94 §:n mukaista hukkaamisvastiketta, ei avioliittolaissa tosin säännellä, eikä oikeustila ole muutenkaan selvä. Osa kirjoittajista on perintökaaren analogiaan nojautuen puoltanut lahjoitushetken sääntöä.[50] Vähintään yhtä laajaa kannatusta on oikeuskirjallisuudessa ja -käytännössä saanut kuitenkin tulkinta, jonka mukaan ratkaiseva merkitys on ositushetken arvolla. Viimeksi mainittua käsitystä on perusteltu sillä, että loukatulle puolisolle pystytään näin menetellen takaamaan sama asema, jossa hän olisi ollut ilman vastikeperusteen täyttänyttä käyttäytymistä (esimerkiksi tietyn omaisuuden lahjoitusta).[51]

Mikä edellä esitetyistä arvonmääritysperusteista – lahjoitushetki, L:n kuolinhetki vai pesänjaon toimittamisen hetki – sitten tulisi valita? Vastausta annettaessa joudutaan pohtimaan, millaista tarkoitusperää kukin arvostussääntö erityisesti toteuttaa ja kuinka tärkeänä sen saavuttamista olisi pidettävä juuri pesäosuuksien määräämistä ajatellen.

Pesänjakohetken säännön avulla tähdätään mahdollisimman täysimääräiseen restituutioon. L:n pesä pyritään saattamaan laskennallisesti siihen tilaan, jossa se olisi ollut ilman hänen tekemäänsä lahjoitusta.[52] Yleensä – joskaan ei aina – tämä sääntö on toissijaisten perillisten kannalta muita vaihtoehtoja edullisempi. He pääsevät sen avulla osalliseksi lahjoituksen ja pesänjaon välisenä aikana tapahtuneesta omaisuuden arvonnoususta. Sääntöä on mahdollista soveltaa myös rahalahjoihin. Laskelmassa huomioon otettavaa euromäärää on tällöin korotettava niin, että inflaation vaikutus saadaan eliminoiduksi. Vastaavanlainen rahaarvon korotus on tehtävä silloin, kun lesken oikeustoimikumppani on maksanut luovutuksesta osittaisen vastikkeen. Luovutuksen kohteella olevasta pesänjakohetken arvosta on siis vähennettävä inflaatiokorotuksin määritetty kauppahinta.

Varsin lähelle edelle kuvattua tulosta päästään määrittämällä lahjan arvo *L:n kuolinhetken* mukaan. Tämänkin säännön tavoitteena on toissijaisten perillisten

---

50 Tällä kannalla ovat olleet *Portin* JFT 1955 s. 405–415, *Wirilander* 1978 s. 167–168 ja *Kangas* 1993 s. 208.

51 Ositushetken arvon mukaista vastiketta ovat puoltaneet *Godenhielm* JFT 1956 s. 37 ja 69, *Saarenpää* 1980 s. 372–373 ja *Helin* 1984 s. 34–35.

Oikeuskäytännöstä voidaan mainita ensinnäkin *KKO 1960 II 64*. Tässä pitkässä ja erittäin vaikeaselkoisesti kirjoitetussa ratkaisussa puolisolle päädyttiin antamaan vastiketta sen johdosta, että toinen puoliso oli lahjoittanut puolisoiden yhteisille lapsille asunto-osakkeita. Osakkeiden arvo määritettiin *osituksen päättymishetken* mukaan. Ratkaisussa *KKO 1986 II 147* oli vastikkeen antamisen perusteena puolestaan se, että puoliso oli hakenut omistamansa kiinteistön muodostamista luonnonsuojelualueeksi. Puolison katsottiin avioliittolain 94 §:ssä tarkoitetuin tavoin käyttäneen väärin vallintaoikeuttaan. Vastiketta annettiin sen arvon mukaan, mikä kiinteistöllä olisi *ositushetkellä* ollut, mikäli sanottua hakemusta ei ollut tehty.

Myös Ruotsissa lähdetään nykyisin siitä, että puolison lahjaksi antamalle omaisuudelle pannaan vastikkeen suuruutta määrättäessä se arvo, mikä omaisuudella on *ositushetkellä*. Näin pyritään saattamaan loukattu puoliso siihen asemaan, jossa hän olisi ollut ilman lahjoitusta. Kysymyksestä ks. *Prop. 1986/87* s. 173, *Tottie* 1990 s. 362 sekä *Teleman* 1998 s. 145.

52 Tällä tavoin ovat PK 3 luvun vastikesäännöstön tarkoitusperät hahmottaneet *Savolainen* 1969 s. 58 ja *Kangas* 1993 s. 219.

mahdollisimman täydellinen hyvittäminen. Ero pesänjakohetken sääntöön muodostuu yleensä merkittäväksi vain tilanteissa, joissa L:n kuoleman ja pesänjaon väliin jää pitkä aika (huomattavia arvonvaihteluita voi tietysti periaatteessa tapahtua lyhyessäkin ajassa). Kuolinhetken käyttämisen puolesta puhuu tässä vertailussa ennen muuta se, että arvonmuutosten jäädyttäminen kuolemantapauksen ajankohtaan on omiaan ehkäisemään jaon tarkoituksellisesta viivyttämisestä aiheutuvat oikeudenmenetykset. Kumpikaan jakotaho ei pääse näin menettelemällä parantamaan asemaansa.[53]

Lahjoitushetken säännössä korostuu puolestaan L:n disponointivallan kunnioittamisen ajatus. Vastikkeella ei sitä noudatettaessa tähdätä täysimääräiseen restituutioon, vaan hyväksytään se, että P:n perilliset saattavat lahjoituksen johdosta tulla jossain määrin erilaiseen asemaan kuin missä he olisivat olleet ilman lahjoitusta. Toissijaiset perilliset eivät siis pääse siis osalliseksi lahjoitushetken jälkeen tapahtuneesta arvonnoususta, mutta heille ei toisaalta synny menetyksiäkään mahdollisista arvonlaskuista. Omaisuuden arvon muutoksista johtuva menetysten riski, samoin kuin hyötymisen mahdollisuus sälytetään sitä vastoin lesken perillisille.[54]

Kuten edellä mainitsin, olen aikaisemmin puoltanut lahjoitushetken mukaan tapahtuvaa arvonmääritystä. Katsoin, että perintökaaren 6 ja 7 luvussa säännellyt ongelmatilanteet tarjoavat tarkasteltavalle probleemalle paremman vertailukohdan kuin ositus siihen liittyvine vastikekysymyksineen.[55] En ole enää täysin vakuuttunut tästä kannasta. PK 3 luvun vastikesäännösten taustalle hahmotettava restituution ajatus antaa nähdäkseni vahvaa tukea kuolin- tai jakohetken säännölle. Näistä epäilyksistä huolimatta päädyn kuitenkin edelleenkin – tosin epäröiden – aikaisemmin jo omaksumalleni *lahjoitushetken* pääsäännön kannalle. Sillä on puutteistaan huolimatta selvät etunsa kilpailijoihinsa verrattuna. Perustelen käsitystäni seuraavassa.

Jakohetkeen tai lesken kuolinhetkeen sidotulla arvonmäärityksellä tähdätään mahdollisimman tarkkaan restituutioon: lesken pesä pyritään saattamaan laskennallisesti loukkaamattomaan tilaan. Tällaiseen määritykseen liittyy kuitenkin monia ongelmia. Laskennallinen ennallistaminen ei ensinnäkään ole aina helposti toteutettavissa. Olosuhteet ovat ehkä sellaiset, että on mahdotonta luotettavasti arvioida, mikä olisi tietyn omaisuuden arvo, jos leski ei olisi määrän-

---

53 Mainittuihin seikkoihin on kiinnittänyt huomiota *Saarenpää* (1980 s. 363 ja 1994 s. 139) tarkastellessaan asiaa ennakkoperintö- ja lakiosasäännösten kannalta.

54 Hyvän vertailukohdan tarjoaa ennakkoperintö- ja lakiosasäännöstön arvonmääritysnormia koskeva luonnehdinta: arvonalennusten riski ja arvonnousuun perustuva hyötymisen mahdollisuus todetaan yleensä sälytetyn *lahjansaajalle* (ks. esim. *Saarenpää* 1994 s. 135). Tämä kuvaus ei kuitenkaan sovi sellaisenaan PK 3:3.1:een, sillä lahjansaajana voi lainkohtaa sovellettaessa olla myös L:n perillispiirin ulkopuolinen taho. Jos lahja ei synnytä ”ulkopuoliselle” saajalle palautusvastuuta, hänen kannaltaan on yhdentekevää, millaisia vastikeseuraamuksia siihen mahdollisesti liitetään.

55 *Lohi* 1999 s. 183 av. 52.

nyt siitä sivullisen hyväksi. Erityisiin vaikeuksiin joudutaan tilanteissa, joissa lahjoitettua omaisuutta ei ole enää lainkaan olemassa pesänjaon toimittamisen hetkellä.

Toisaalta myös koko täydellisen restituution tausta-ajatus: pesä pyritään saattamaan *loukkaamattomaan tilaan*, saatetaan riitauttaa. Ei ole ongelmatonta pitää pesänjaon lähtökohtana varallisuustilannetta, joka olisi vallinnut, mikäli leski olisi jättänyt tiettyä omaisuutta koskevan vastikkeettoman tai alivastikkeellisen luovutuksen kokonaan tekemättä. Kun otetaan huomioon leskellä omaisuuteensa ollut vapaa vallintaoikeus, perustellumpaa saattaa olla palauttaa pesä siihen tilaan, jossa se olisi ollut täyteen hintaan toteutetun luovutuksen johdosta. Tähän päästään luovutushetken arvoja käyttämällä. Ainoa tarpeellinen korjaus olisi rahanarvon alenemisen johdosta tehtävä tarkistus: lesken saama fiktiivinen vastike pitäisi korottaa nykyarvoon. Mutta myös tällaisen arvonkorotuksen oikeutus saatetaan riitauttaa. Millä perusteella voimme ottaa lähtökohdaksi sen, että tietyn omaisuuden käypään hintaan myynyt leski olisi todella sijoittanut kauppahinnan inflaatiolta suojaa antavalla tavalla?

Ongelmalliseksi täysimääräiseen restituutioon tähtäävä sääntö käy myös ajateltaessa vertailukohtana tilanteita, joissa vastikkeen antamisen edellytykset *eivät aivan täyty*. Oletetaan, että asiaa arvioitaisiin näin esimerkiksi silloin, kun leski on luovuttanut 100 000 euron arvoisen kiinteistönsä 92 000 euron hintaan. Kuvatussa tilanteessa toissijaiset perilliset eivät siis pääsisi missään tapauksessa hyötymään siitä, että kiinteistön arvo on luovutuksen jälkeen noussut esimerkiksi 200 000 euroon – vastaavasti heille ei koituisi menetyksiä siitä, että kaupan kohteen arvo onkin alentunut L:n kuolinhetkeen mennessä 50 000 euroon. Voidaankin kysyä, olisiko arvonmuutoksille syytä antaa tätä vaikutusta siinäkään tapauksessa, että L:n saama kauppahinta olisikin ollut vain 88 000 euroa ja luovutuksen katsottaisiin tästä syystä oikeuttavan vastikkeeseen. Kysymykseen saatetaan mielestäni hyvin perustein vastata kieltävästi. Vastikekynnyksen (ehkä hyvinkin täpärään) ylittymiseen ei pidä ehkä liittää näin huomattavia oikeusvaikutuksia.

Edellä toin esille *lahjoitushetken* käyttämisen puolesta puhuvia asiaperusteita. Ehkä niitäkin suurempi painoarvo on kuitenkin annettava sille, että lahjoitushetken sääntö on kerta kaikkiaan saavuttanut vakiintuneen aseman jäämistöoikeudessamme. Se on vahvana pääsääntönä ennakkoperintö- kuin lakiosasäännöstössä, ja sen pohjalta vahvistetaan PK 3:3.2:ssa tarkoitettu lahjansaajan palautusvastuun enimmäismäärä (*KKO 1999:75*). Vaikka näiden normien pohjalta olisi virheellistä suoraan päätellä pesäosuuslaskelmassa noudatettavan säännön sisältöä, ei kuvattua yhdensuuntaisuutta voida jättää merkityksettömäksi. Tulkinta, jonka mukaan lahjoitushetken arvoa pidetään mittapuuna myös PK 3:3.1:tä sovellettaessa, turvaa järjestelmämme johdonmukaisuuden ja hallittavuuden, mikä on jo sinänsä tavoiteltavaa. Saatetaankin väittää, että tästä yleislinjasta poikkeaminen ja esimerkiksi pesänjakohetken säännön omaksumi-

nen vaatisi tuekseen painavat perusteet. Olisi pystyttävä osoittamaan, että pesänjakohetken (tai kuolinhetken) sääntö takaa selvästi hyväksyttävämpiä lopputuloksia kuin mihin päästään lahjoitushetken arvoa käyttämällä.

Viimeksi mainittua vaatimusta arvioitaessa on syytä ottaa lähtökohdaksi lakiosasäännöstössä omaksuttu ratkaisu: rintaperillisten suoja PK 7:3.3:ssa tarkoitettujen lahjojen varalta on katsottu oikeudenmukaiseksi toteuttaa lahjoitushetken säännön avulla. Järjestelmässämme siis hyväksytään se, että rintaperillisen lakiosa voi tämän valinnan vuoksi muodostua jonkin verran pienemmäksi tai suuremmaksi kuin se olisi ollut ilman lahjoituksen tapahtumista. Joudutaankin kysymään, onko toissijaisten perillisten suojaaminen perusteltua toteuttaa tältä osin eri tavoin. Onko siis painavia syitä torjua suojajärjestelmä, jossa on alusta asti luovuttu täsmällisen restituution ajatuksesta ja tyydytty perillisten ja muiden jäämistöintresenttien edut likimääräisesti yhteen sovittavaan ratkaisuun?[56] – Tässä jaksossa esitetyn perusteella päädyn kieltävään vastaukseen. Lakiosaperillisten ja toissijaisten perillisten oikeussuojavaateiden kesken ei voida lopulta osoittaa sellaista eroa, joka perustelisi keskenään erilaisten arvonmääritysperusteiden käyttämisen.[57]

Lahjoitushetken sääntöön on nähdäkseni perusteltua jättää samanlainen poikkeamisvara kuin ennakkoperintö- ja lakiosasäännöstössä lain mukaan on.[58] Jos pääsäännön seuraaminen antaisi toissijaisille perillisille täysin puutteellisen hyvityksen tai päinvastoin tuottaisi heille huomattavaa ylikompensaatiota, vastike pitää antaa jotakin muuta perustetta käyttäen. Tällaiseen ratkaisuun saatetaan päätyä esimerkiksi kaavoituksesta johtuvien arvonmuutosten vuoksi. Ajateltakoon tilannetta, jossa leski on lahjoittanut kaava-alueen ulkopuolella sijaitsevaa maaomaisuutta omille perillisilleen. Jos lahjoitetun kiinteistön arvo on myöhemmin vahvistetun kaavan johdosta noussut lesken kuolinhetkeen tai jakohetkeen mennessä esimerkiksi kymmenkertaiseksi, vaikuttaa perustellulta antaa vastike tämän myöhemmän arvon mukaan. Näin voitaneen menetellä ainakin siinä tapauksessa, että leski jo lahjoitushetkellä tiesi tulossa olevasta kaavoituksesta.

---

[56] PK 6:5:ssä ja 7:3.3:ssa omaksutut arvonmäärityssäännöt heikentävät ennakkoperintö- ja lakiosasäännöksiin perustuvan tasausmenettelyn tehoa. Kuten *Saarenpää* toteaa, tätä ”vajaatehoisuutta” saatetaan pitää järjestelmällemme ominaisena piirteenä, sen olennaisena osana (ks. esim. *Saarenpää* 1980 s. 357–359 ja s. 372–374 sekä *sama* 1994 s. 135–137). Sitä, että perillinen ei luovutushetkisten arvojen käyttämisen vuoksi pääse aivan siihen asemaan kuin missä hän olisi ollut ilman ennakkoluovutusta, ei siis voida normaalisti pitää arvostussäännön ei-toivottuna sivuvaikutuksena. Kysymys on pikemminkin – Saarenpään omaa ilmaisutapaa mukaillen – tarkoitetun järjestelmän mukaisesta lopputuloksesta, josta ei pidä poiketa ilman painavia syitä.

[57] Tällä kannalla myös *Aarnio* 1974 s. 145: ” – – samat syyt, jotka PK 7:3:n yhteydessä voidaan esittää, perustelevat myös vastikkeen arvioimisajankohdan.”

[58] Kysymys, milloin lahjoitushetken arvosta voidaan poiketa, on saanut melko paljon huomiota osakseen oikeuskirjallisuudessamme. Tyydynkin tässä yhteydessä viittaamaan yleisesti seuraaviin lähteisiin: *Saarenpää* 1980 s. 360–380, *sama* 1994 s. 135–143, *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 544–552 sekä *Kangas* 2005 s. 155–159.

3.3.3 Lesken ylivelkaisuuden merkityksestä

a) Vastikesäännösten avulla palautetaan laskennallisesti pesään sellaista leskelle kuulunutta omaisuutta, joka on poistunut sieltä lahjanluonteisen oikeustoimen tai muun sopimattoman menettelyn johdosta. Mahdollisuus vaatia tällaisten laskennallisten lisäysten tekemistä saa aikaan sen, että pesäosuuksia määräämisen ongelmat voivat tulla ajankohtaiseksi myös L:n kuollessa varattomana tai suorastaan ylivelkaisena; tällöinkin P:n perillisillä saattaa olla oikeus tietynsuuruiseen pesäosuuteen. L:n pesästä he eivät voi sitä tosin saada. Mutta on mahdollista, että he kääntyvät vaatimuksineen lahjansaajan puoleen ja vaativat tältä pesäosuudestaan puuttuvaa määrää.

Lesken ylivelkaisuus aiheuttaa pesäosuuksien määräämisen kannalta helposti hahmotettavan probleeman. Kuten edellä totesin, vastikkeen antaminen on yksinkertaisinta toteuttaa laskennallisesti siten, että L:n pesän säästöön lisätään lahjoituksin tai muulla tavoin hukatun omaisuuden arvo ja pesäosuudet lasketaan näin määritetystä laskennallisesta pesästä. Tämä onkin varsin ongelmatonta, mikäli leskeltä jääneen nettovarallisuuden määrä on vähintään 0. Ylivelkaisuustapauksissa joudutaan sitä vastoin kysymään, tehdäänkö laskennallinen lisäys ”nollapesään” vai täytyykö L:n ylivelkaisuus ottaa huomioon jollakin tavoin.

> Kysymys on mahdollista asettaa myös hieman toisin. Lähtökohdaksi saatetaan ottaa, että reaalisen pesän arvoksi pannaan ylivelkaisuustapauksissa aina 0. Ongelmaksi nähdään tällöin se, tehdäänkö laskennalliset lisäykset L:n bruttovarojen vähentymisen vai hänen omaisuutensa säästön pienentymisen mukaan. – Seuraavassa lähestyn probleemaa kuitenkin ensin kuvaamani kysymyksenasettelun pohjalta. Ongelmana siis on, *minkä arvoiseen jäämistöön* laskennalliset lisäykset tehdään.

Kuvattu probleema ei ole saanut huomiota osakseen sen paremmin lainvalmistelutöissä kuin oikeuskirjallisuudessakaan, eikä myöskään julkaistua oikeuskäytäntöä tietääkseni ole. Kysymys lieneekin varsin harvoin konkretisoituvasta tulkintaongelmasta. Sillä on kuitenkin teoksen teeman kannalta huomattava periaatteellinen merkitys, koska sitä arvioitaessa joudutaan pohtimaan vastikesäännöksen funktioon ja vastikesuojan laajuuteen liittyviä yleisiä näkökohtia. Sovellettavaksi tulevan säännön sisältö saattaa lisäksi osoittautua yksittäistapauksissa tärkeäksi niin toissijaisten perillisten kuin lahjansaajankin näkökulmasta. Lesken omat perilliset ovat nyt sen sijaan kokonaan sivuosassa. Jos L:n pesä on ylivelkainen, he jäävät joka tapauksessa osattomiksi perinnöstä, ellei lakiosasäännöksistä muuta johdu.[59]

---

[59] Jos leskeltä on jäänyt rintaperillisiä, on mahdollista, että lahjansaajaa kohtaan esitetään yhtä aikaa vaatimuksia sekä PK 3:3.2:n että PK 7 luvun säännösten nojalla. Tätä ongelmaa tarkastelen lähemmin 10. luvussa.

Käsittelenkin aihetta seuraavassa toissijaisten perillisten ja lahjansaajan välisenä konfliktina. L:n velkojien asemaa en lähemmin pohdi. Selvänä lähtökohtana nimittäin on, että omaisuus, jonka L on onnistunut varallisuusoikeudellisesti pätevällä tavalla lahjoittamaan, on poissa velkojien ulottuvilta. Kuten myöhemmin selvitän, suoritus, joka lahjansaaja mahdollisesti velvoitetaan tekemään PK 3 luvun säännösten nojalla, menee aina toissijaisille perillisille – ei lesken velkojille.[60] Tästä lakiosan täydennyksessä kiistatta noudatettavasta säännöstä ei ole perusteita luopua myöskään PK 3:3.2:ta sovellettaessa: lainkohdan funktiona ei ole lesken velkojien suojaaminen.[61]

b) Tarkasteltava ongelma voidaan siis kiteyttää kysymykseksi, annetaanko L:n ylivelkaisuudelle merkitystä vai menetelläänkö ikään kuin hänen pesänsä säästö olisi 0. Tai hieman toisin muotoiltuna: otetaanko L:n ylivelkaisuus pesäosuuslaskelmassa huomioon ”negatiivisena eränä” vai tehdäänkö vastikkeesta johtuvat laskennalliset lisäykset nollapesään. Ensin kuvattua laskusääntöä voidaan nimittää *negatiivisen pesän säännöksi* ja jälkimmäistä *nollasäännöks*i.[62]

Laskutavan valinnalla saattaa olla suuri merkitys konfliktin osapuolten kannalta. Jos lahjansaajan palautusvastuun muut edellytykset täyttyvät, vastuun laajuus saattaa vaihdella huomattavasti sen mukaan, kummalla tavalla pesäosuus määritetään.[63] Valaisen asiaa kahdella esimerkillä (kummassakin oletan, että P:n perillisten suhteellinen pesäosuus on pääsäännön mukaiset 1/2):

> *Esimerkki 1.* L, joka on lahjoittanut Y:lle 50 000 euroa, on kuollessaan 20 000 euroa ylivelkainen. – Jos pesäosuuslaskelma tehdään nollasäännön mukaan, P:n perillisten pesäosuudeksi tulee 25 000 euroa [(0 + 50 000) x 1/2)]. Mikäli taas noudatetaan negatiivisen pesän sääntöä, pesäosuuden suuruus on 15 000 euroa [(–20 000 + 50 000) x 1/2].
>
> *Esimerkki 2.* Muuten tilannetta niin, että L onkin kuollessaan 50 000 euroa ylivelkainen. – Nollasääntöä noudatettaessa saadaan sama tulos kuin

---

60 Ks. luvussa 5.2.1 esittämääni. – Lesken velkojat saattavat tosin päästä puuttumaan lahjoihin konkurssioikeudellisen takaisinsaannin avulla. Tällöin joudutaan kysymään, miten toissijaisten perillisten ja velkojien oikeussuhteet järjestyvät. Viimeksi mainittuja kysymyksiä käsittelen lähemmin teoksen 10 luvussa, joten tässä yhteydessä en niihin puutu.

61 Kysymyksestä lakiosan täydennyksen kannalta ks. esim. *Rapola* 1951 s. 25, *Saarenpää* 1980 s. 290 ja *sama* 1994 s. 166 sekä *Lohi* DL 1995 s. 102 ja *sama* BLF 2005 s. 348.

62 Vrt. *Lohi* DL 1995 s. 103, jossa tarkastellessani vastaavaa kysymystä lakiosan määräämisen kannalta nimitin näitä sääntöjä hieman toisin. Erotin toisistaan negatiiviseen jäämistöön lisäämisen menetelmän ja nollajäämistöön lisäämisen menetelmän.

63 Se, kuinka olennainen merkitys laskutavalla on lahjansaajan näkökulmasta, riippuu tietysti palautusvastuun laajuutta koskevien muiden säännösten sisällöstä. Jos saajan vastuu käsittää aina koko lahjan tai sen arvon (kuten asia on esimerkiksi Norjassa ja Tanskassa), pesäosuuden täsmällinen suuruus ei välttämättä juuri kiinnosta häntä: ratkaisevaa on vain se, ylittyykö palautusvastuukynnys vai ei. – Kuten luvussa 5 lähemmin selvitän, oikeudessamme ei noudateta tällaista joko–tai-sääntöä, vaan palautusvastuun laajuus määräytyy aina sen mukaan, kuinka paljon toissijaisten perillisten perintöosista jää puuttumaan reaalisessa jaossa. Tarkasteltava kysymys voi siten osoittautua lahjansaajan kannalta hyvin tärkeäksi.

edellä: pesäosuus on 25 000 euroa. Jos taas ylivelkaisuus otetaan huomioon negatiivisena eränä, pesäosuudeksi jää 0. Lahjansaaja ei siis joudu lainkaan palautusvelvolliseksi.

Tehtäessä valintaa hahmoteltujen ratkaisumallien kesken on ensin syytä kiinnittää huomiota lain sanamuotoon. PK 3:3.1:ssä todetaan, että lainkohdassa tarkoitetun lahjan johdosta jaossa on ”suoritettava ensiksi kuolleen puolison perillisille vastiketta heidän pesäosuutensa vähentymisestä”. Selvää vastausta käsiteltävään ongelmaan ei sanamuoto anna. Siitä saadaan kuitenkin nähdäkseni tukea *negatiivisen pesän säännölle*. Ilmaisu ”vastiketta heidän pesäosuutensa vähentymisestä” viittaa tulkintaan, jonka mukaan vastikkeen antamisella pyritään torjumaan lesken toimista johtuva pesäosuuden pienentyminen mutta ei saamaan aikaan tätä pidemmälle meneviä vaikutuksia. Toissijaisten perillisten pesäosuus ei siis saisi kasvaa suuremmaksi kuin mitä se olisi ollut ilman vastikeperusteen täyttänyttä toimea. Jotta tämä estettäisiin, lesken ylivelkaisuus täytyy ottaa huomioon laskelman vähennyseränä.[64]

Viimeksi kuvattua laskutapaa noudatetaankin avioliittolain vastikesäännöksissä. AL 94 §:ssä todetaan, että vastiketta annetaan määrä, joka vastaa puolison käyttäytymisestä johtuvaa *AO-säästön* vähenemistä. Lainkohtaa on vakiintuneesti tulkittu niin, että puolison ylivelkaisuus otetaan huomioon vastikkeen suuruutta määrättäessä. Vastiketta ei anneta koskaan enempää kuin mitä tarvitaan loukatun puolison aseman ennalleen saattamiseksi.[65]

Kun pidetään silmällä vastikesäännöstön taustalla olevia kompensaationäkökohtia, on hyvät perusteet päätyä negatiivisen jäämistön säännön kannalle. Kuten jo edellä toin esille, vastikesäännöstön tarkoitukseksi saatetaan ymmärtää ainakin likimääräinen restituutio: perillisten pitäisi päästä siihen asemaan, jossa he olisivat olleet ilman heidän oikeuksiaan loukkaavaa lahjoitusta. Jos tämä hyväksytään, jaossa annettava vastike on johdonmukaista rajata vastaamaan säästön vähenemistä. Mikäli nimittäin lesken ylivelkaisuutta ei oteta huomioon, P:n perilliset saattavat saada huomattavaakin ylikompensaatiota.[66] Erityisen ongelmalliseksi lopputuloksen tekisi se, että mahdollinen liikasuoja annettaisiin nyt palautusvastuuseen joutuvan lahjansaajan kustannuksella. L:n tekemään varal-

---

64 Tällä tavoin näyttäisi ruotsalais-suomalaisen oikeustilan hahmottaneen myös *Lødrup* 2003 s. 207. Hän kirjoittaa PK 3:3.1:n mukaista vastiketta tarkoittaen: ”Kravet omfatter den reduksjon som har funnit sted i andelen etter førstavdøde.”

65 Ks. lähemmin *Aarnio – Helin* 1992 s. 183–184.

66 Kuten vastikkeen arvonmääritystä koskevasta esityksestä kävi ilmi, PK 3:3.1:n taustalle ei ehkä voida hahmottaa *täydellisen* restituution ajatusta, vaan vastiketta annettaessa joudutaan hyväksymään arvostushetken valinnasta johtuvat poikkeamat. Ne ”virheet” joihin nollasäännön noudattaminen voisi helposti johtaa, ovat kuitenkin aivan toista suuruusluokkaa kuin mihin joudutaan arvonmääritysratkaisujen johdosta. Asia voidaan ilmaista kärkevämminkin: jos omaksutaan nollasääntö, on ylivelkaisuustilanteissa luovuttu kokonaan laskennallisen restituution periaatteesta.

lisuusoikeudellisesti pätevään oikeustoimeen puututtaisiin laajemmin kuin mikä on tarpeen P:n perillisten oikeusaseman ennalleen saattamiseksi.

c) Kysymystä arvioitaessa on kuitenkin syytä kiinnittää huomiota myös siihen, millainen merkitys ylivelkaisuudelle annetaan PK 7 luvun lakiosasäännöstössä. Lakiosia määrättäessähän voi syntyä samanlainen ongelma kuin mistä nyt on kysymys. Perittävän kuoltua ylivelkaisena saatetaan joutua pohtimaan, onko hänen antamistaan lahjoista johtuvat laskennalliset lisäykset tehtävä nollajäämistöön vai tuleeko ylivelkaisuus ottaa huomioon laskennallisena vähennyseränä. Tämän mukaan määräytyy se, voiko lahjansaajalle syntyä lakiosan täydennysvastuuta ja kuinka ankaraksi se ehkä muodostuu.

Vallitsevana kantana on, että lakiosalaskelmissa noudatetaan *nollasääntöä*. Tämä käsitys tuotiin esille jo lakiosasäännöstömme esitöissä, ja se on saanut vahvaa kannatusta myös oikeuskirjallisuudessa. Yksikään aihetta käsitelleistä kirjoittajista ei ole tietääkseni puoltanut ylivelkaisuuden huomioon ottamista.[67]

Nollasäännön tueksi voidaankin esittää asiaperusteita. Se ensinnäkin turvaa negatiivisen jäämistön sääntöä paremmin lakiosaperillisten yhdenvertaisuuden. Lahjansaaja – joka useimmiten on itsekin rintaperillinen – ei pääse lahjoituksen johdosta kohtuuttoman selvästi toisia, sivuutettuja perillisiä edullisempaan asemaan.[68] Tämän ohella nollasäännön avulla on mahdollista torjua perittävän aikaansaamat räikeät väärinkäytökset. Jos ylivelkaisuus otettaisiin huomioon lakiosajäämistöä pienentävänä eränä, perinnönjättäjä saattaisi velkaantumalla tai muilla varallisuusasemaansa heikentävillä toimillaan tehdä tyhjäksi rintaperillisten lakiosaoikeuden. Saattamalla jäämistönsä ylivelkaiseksi tai pahentamalla jo muutenkin syntynyttä ylivelkaisuuden tilaa hän voisi saada aikaan sen, ettei lahjansaajalle synny lainkaan täydennysvelvollisuutta.[69] Tämä vaara vältetään, kun laskelman pohjaksi otetaan aina vähintään nollajäämistö.

> Mikäli lakiosaa laskettaessa noudatettaisiin negatiivisen jäämistön sääntöä, perinnönjättäjän velkaantumisen seuraukset saattaisivat vaihdella arvaamattomasti ja yllätyksiä tuottavalla tavalla. Normaalitapauksissa velkaantuminen olisi lahjansaajan kannalta epäedullista. Se paitsi lisäisi täydennysvastuun syntymisen riskiä myös kasvattaisi lahjansaajan maksettavaksi tulevaa lakiosan täydennystä. Mutta siinä vaiheessa kun perittävän talouden kurjistuminen saavuttaisi sen tason, että hän muuttuisi ylivelkaiseksi, vaikutukset kääntyisivät päinvastaisiksi. Uudet velat – sa-

---

67 Viittaan yleisesti seuraaviin lähteisiin: *Esitysehdotus* 1938 s. 93, *HE 37/1948* s. 5, *Hakulinen* LM 1941 s. 236 av. 14, *Rapola* 1951 s. 25, *Godenhielm* DL 1952 s. 169 *Rautiala* 1967 s. 124, *Aarnio* 1974 s. 347, *Saarenpää* 1994 s. 165–166, *Lohi* 1999 s. 234–236 sekä *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 526. – Olen tarkastellut tätä kysymystä varsin laajasti kirjoituksessani DL 1995 s. 99–114. Päädyin siinä puoltamaan vallitsevaa kantaa.

68 Tästä ks. lähemmin *Lohi* DL 1995 s. 110–111 kirjallisuusviitteineen.

69 *Aarnio* (1978 s. 20) onkin sattuvasti todennut, että negatiivisen jäämistön järjestelmässä perinnönjättäjä voisi ”veloillaan syödä etukäteen myös fiktiiviset lisäykset ja parantaa siten näiden edunsaajien asemaa suhteessa lakiosaperillisiinsä”.

> moin kuin bruttovarojen vähennykset – alkaisivat pienentää lakiosaa, lopulta ehkä nollaankin saakka. Perittävä siis voisi velkojaan lisäämällä ja omaisuuttaan vähentämällä hiljalleen ”syödä” rintaperillisten lakiosa-oikeuden ja vastaavasti vapauttaa lahjansaajan häntä muuten uhkaavasta täydennysvelvollisuudesta.[70]

Esiin tuodut argumentit ovat kiistatta merkittäviä lakiosasäännöstön kannalta.[71] PK 3:3:a sovellettaessa niillä ei sen sijaan ole samaa relevanssia. On ensinnäkin havaittava, että PK 3 luvun säännöstä jättää selvästi vähemmän sijaa väärinkäytöksille kuin lakiosanormisto. Lakiosia määrättäessä voidaan laskennallisina lisäyksinä ottaa huomioon vain tietyt laissa osoitetut erät: ennakkoperintö, suosiolahja, testamenttiin rinnastuva lahja ja ylisuuret henkivakuutusmaksut. Esimerkiksi omaisuuden hävittämisestä tai moitittavasta velkaantumisesta aiheutuvia menetyksiä niillä ei voida eliminoida. PK 3:3.1 tarjoaa tältä osin P:n perillisille parempaa suojaa. Lainkohdan avulla voidaan puuttua periaatteessa kaikkiin toimiin, joilla leski on sopimattomasti heikentänyt varallisuusasemaansa. Jos siis leski yrittää esimerkiksi kyseenalaisin velkasitoumuksin tai varojaan hukkaamalla tahallaan kaventaa toissijaisten perillisten pesäosuusvaadetta, näillä on varsin hyvät mahdollisuudet puolustautua lesken menettelyä vastaan.

Kaikilta menetyksiltä eivät P:n perilliset tosin ole suojassa PK 3 luvun järjestelmässäkään. Lesken ylivelkaisuus saattaa johtua häntä kohdanneista taloudellisista menetyksistä, joiden taustalla ei ole moitittavaa toimintaa. Syynä saattaa olla esimerkiksi onnettomuus tai vakava sairaus. Jos lähdetään siitä, että ylivelkaisuuden määrä otetaan laskelmassa huomioon negatiivisena eränä, näiden menetysten seuraukset voivat osoittautua yllättäviksi. Se palautusvastuu, johon arvokkaan lahjan L:ltä saanut oli jo joutunut varautumaan, poistuukin ehkä kertaheitolla ja P:n perillisten pesäosuus puolestaan kuihtuu olemattomiin. Tällai-

---

[70] Tätä vaikutusta voidaan konkretisoida esimerkin avulla. Ajatellaan tilannetta, jossa rintaperillisiä on kaksi ja perittävä P antanut toiselle heistä 30 000 euron ennakkoperinnön. Oletetaan, että P:llä on lahjoituksen tehtyään omaisuutta vielä 20 000 euroa ja velkaa 10 000 euroa. Tässä asetelmassa lahjansaajan etujen mukaista olisi, että P:n varallisuustilanne säilyisi vähintään ennallaan. P:llä oleva 10 000 euron netto-omaisuus riittäisi nimittäin juuri kattamaan lahjansaajan perilliskumppanin lakiosan. Jos P menettäisi omaisuuttaan (tai tekisi lisää velkaa) esimerkiksi 2000 euroa, lahjansaajaa uhkaisi 1500 euron täydennysvastuu. Menetyksen kasvaessa 4000 euroon täydennysvastuuksi muodostuisi 3000 euroa. Ja kun P viimein saavuttaisi ”nollatason”, lahjasaajaa uhkaisikin jo 7500 euron täydennysvastuu. – Mikäli sitten P:n asema kurjistuisi vielä tästäkin, muutosten suunta kääntyisi. 5000 euron ylivelkaisuus alentaisi täydennysvastuun 6250 euroon [(-5000 + 30 000) x 1/4], 10 000 ylivelkaisuus 3750 euroon, ja saavutettaessa 30 000 euron raja täydennysvelvollisuus poistuisi kokonaan.

[71] Toisaalta: lakiosajärjestelmässä noudatettavaa nollasääntöä kohtaan saatetaan esittää myös kritiikkiä. Sen rintaperillisille tuottamaa ylikompensaatiota voidaan pitää ongelmallisena, sillä kompensaatio toteutetaan nyt puuttumalla täytettyyn ja varallisuusoikeudellisesti tehokkaaseen lahjaan. – Kyseistä ongelmaa tarkastellessani olenkin yrittänyt osoittaa, ettei nollasääntö ole PK 7 luvun järjestelmässäkään selviö (ks. lähemmin *Lohi* DL 1995 s. 108–109 sekä *sama* 1999 s. 236).

sille varsin poikkeuksellisille ja epätodennäköisille seurauksille ei kuitenkaan mielestäni voida antaa ratkaisevaa merkitystä nyt tarkasteltavan kysymyksen kannalta. Ainakaan ongelmat eivät ole yhtä merkittäviä kuin ne, joita negatiivisen jäämistön sääntö voisi aiheuttaa lakiosasäännöksiä sovellettaessa.

Myös toinen lakiosalaskelmien kannalta relevantti argumentti, perillisten yhdenvertaisen kohtelun turvaaminen, menettää nähdäkseni suuren osan painoarvostaan siirryttäessä PK 3 luvun järjestelmään. Perustelen väitettä seuraavasti.

Lakiosainstituution keskeisiä funktioita on paitsi antaa lakiosaperillisille suojaa ”ulkopuolisten” hyväksi tehtyjen testamenttien ja lahjoitusten varalta myös taata rintaperillisten välinen keskinäinen yhdenvertaisuus.[72] Viimeksi mainittu näkökohta tulee ottaa huomioon myös hahmoteltaessa lakiosan laskusääntöjä. Ne on perusteltua rakentaa niin, että yhdenvertaisuus lahjan saaneen rintaperillisen ja muiden rintaperillisten kesken toteutuu. Lahjansaajaperillinen ei saisi päästä saantonsa johdosta perilliskumppaneitaan kohtuuttomasti parempaan asemaan. Sääntö, jonka mukaan kilpailevat rintaperilliset päästetään osaksi tietyn lahjoituksen varallisuusarvosta myös silloin, kun jäämistö osoittautuu ylivelkaiseksi, sopiikin hyvin tähän järjestelmään. Ajatuksena on, että jos perittävä on onnistunut lahjoituksin siirtämään omaisuuttaan velkojiensa ulottumattomiin, tämän täytyy koitua kaikkien rintaperillisten hyväksi.[73] Ei siis riitä, että lakiosaperilliset päästetään siihen asemaan, jossa he olisivat olleet ilman lahjoitusta.

PK 3:3:n vastikesäännöksen tarkoitusperät ovat osittain erilaiset. Sen taustalla ei ole perilliskumppanien keskinäisen yhdenvertaisuuden turvaamista, vaan säännöksen tavoitteena on suojata tiettyä perillisryhmää – ensin kuolleen puolison perillisiä – lesken epäasianmukaisen käyttäytymisen varalta. Toissijaisille perillisille on pyritty takaamaan se varallisuusmäärä, jonka he olisivat saaneet pesästä ilman PK 3:3.1:ssä tarkoitettuja toimia, esimerkiksi lahjoitusta. Se, kuinka hyvään asemaan lahjansaaja mahdollisesti pääsee toissijaisiin perillisiin verrattuna, on tässä suhteessa toisarvoista. Vastikesäännöksillä tähdätään lahjoitusten ja muiden vastaavien toimien laskennalliseen eliminointiin, ei eri tahojen välisen tasavertaisuuden toteutumiseen.

Mikäli nämä lähtökohdat hyväksytään, ne tulee ottaa huomioon myös pesäosuuden määräämistä koskevia laskusääntöjä hahmotettaessa. Pesäosuudet pitää määrittää siten, että P:n perilliset pääsevät mahdollisimman tarkasti siihen asemaan, jossa he olisivat olleet ilman vastikkeeseen oikeuttavia toimia. Tätä suurempaa kompensaatiota heille ei tule antaa. Jos L:n varallisuustila on ollut sellainen, että P:n perilliset olisivat jääneet ilman pesäosuutta, vaikka L olisi jättänyt tietyn lahjan antamatta, lahjansaajalle ei pidä syntyä lainkaan palautus-

---

72 Ks. tältä osin esim. *SOU 1925:43* s. 298 ss. sekä *Saarenpää* 1994 s. 127–129.

73 Tästä näkökohdasta ks. *Lohi* DL 1995 s. 110–111. Samaan tapaan on ajatellut *Rautiala*, joka toteaa (1967 s. 106): ”Lakiosa kohdistuu siis oikeastaan, paitsi perittävän kuollessa jäämistöön kuuluviin omaisuusarvoihin, myös edellä mainittuihin perittävän varallisuudesta jo pois luovutettuihin varallisuusarvoihin.”

vastuuta. Siinä tapauksessa taas, että P:n perillisten pesäosuudeksi olisi ilman lahjoitusta tullut esimerkiksi 10 000 euroa, pesäosuus saa nousta vain tähän summaan. Laskutapa, joka tuottaa korkeamman arvon, on perusteiltaan virheellinen ja se on syytä hylätä.

d) Esitetyn perusteella päädyn puoltamaan *negatiivisen pesän sääntöä*. Jos siis L on ollut ylivelkainen, tulee ylivelkaisuuden määrä ottaa laskelmassa huomioon negatiivisena eränä.

3.3.4 Vastike ja pesän vaurastuminen

Arvioitaessa vastikeoikeuden todellista merkitystä toissijaisten perillisten suojakeinona on syytä kiinnittää huomiota myös tilanteisiin, joissa lesken perilliset tai muut oikeudenomistajat puolestaan vetoavat jaossa pesän vaurastumista koskevaan PK 3:4:ään. Kuten aikaisemmin totesin, viimeksi mainittu vaatimus tähtää päinvastaiseen tulokseen kuin vastikevaade. Lesken perillisten tavoitteena on, että pesäosuuden määräämisen pohjana käytettäisiin reaalista pesää pienempää arvoa. Menestyksekäs vetoaminen vaurastumissäännökseen takaakin sen, että lesken oikeudenomistajille jää ainakin tietynsuuruinen jako-osuus.

PK 3:3.1:n ja PK 3:4:n yhtäaikainen soveltaminen ei normaalisti aiheuta ongelmia tai yllättäviä seurauksia pesänjaon toimittamisen kannalta. Laskelmaan on vain otettava kaksi eri suuntaan vaikuttavaa erää: laskennallista pesää kasvattava vastike ja sitä pienentävä vaurastumiserä.[74] Asia käy ilmi seuraavasta esimerkistä:

> L on perinyt PK 3:1:n nojalla puolisonsa P:n. Kun P kuoli, puolisoilla oli omaisuutta yhteensä 60 000 euroa. Lesken kuollessa sitä on 80 000 euroa. Pesänjakoa toimitettaessa havaitaan, että leski on P:n kuoltua lahjoitellut omaisuuttaan PK 3:3.1:ssä tarkoitetulla tavalla 20 000 euron arvosta. Lesken omat perilliset puolestaan tuovat esille, että L on sanottuna aikana saanut 10 000 euron suuruisen perinnön. Miten pesäosuudet on nyt määrättävä, kun oletetaan, että toissijaisten perillisten suhteellinen pesäosuus on 1/2?
>
> *Vastaus:* Kun verrataan leskeltä jääneen ja puolisoilla P:n kuollessa olleiden omaisuuksien määriä, havaitaan, että pesän omaisuus on lisääntynyt 20 000 eurolla. L:n perillisten vaurastumisvaatimus voidaan siten hyväksyä. Sen johdosta laskelmassa tehdään 10 000 euron vähennys. Toissijaisten perillisten vastikevaatimuksen johdosta tehdään puolestaan 20 000 euron laskennallinen lisäys. P:n perillisten arvomääräinen pesäosuus saadaan nyt seuraavan laskutoimituksen avulla: p = ½ x (80 000 + 20 000 – 10 000) = 45 000 euroa.

---

74 Tästä laskusäännöstä ks. *Savolainen* 1969 s. 62 ja *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 779.

Aina ei vastike- ja vaurastumissäännösten yhteensovittaminen ole kuitenkaan näin yksinkertaista. Lesken oikeudenomistajien menestyksekäs PK 3:4-vaatimus saattaa tietyissä tilanteissa viedä tehoa toissijaisten perillisten esittämältä vastikevaatimukselta, jopa tehdä sen merkityksettömäksi. Asetelma voi muuttua sellaiseksi, että toissijaisten perillisten pesäosuus pysyy samansuuruisena, vetosivatpa he tiettyyn vastikeperusteeseen tai eivät.

Viimeksi kuvattu lopputulos voi tuntua yllättävältä. Jotta asia kävisi helpommin ymmärrettäväksi, on syytä palauttaa mieliin yksi PK 3:4:n soveltamisen kannalta olennainen seikka. Lainkohdassa tarkoitetun vaurastumisedun antaminen on vahvasti sidoksissa lesken pesän varallisuustilanteen kehitykseen. Arvioitaessa, voidaanko lesken perillisille osoittaa vaurastumisetua esimerkiksi L:n saaman perinnön johdosta, joudutaan suorittamaan vertailu L:n jättämän pesän ja puolisoilla P:n kuollessa olleen omaisuusmäärän (ns. *alkuomaisuuden*) kesken. PK 3:4:n mukaisena vaurastumiseränä voidaan ottaa huomioon enintään pesän arvomääräinen kasvu. Jos esimerkiksi havaitaan, että omaisuuden arvo on L:n leskeysaikana lisääntynyt 10 000 eurolla, lesken perilliset saavat hyväkseen vain tämän summan, vaikka L:lle tullut perintö olisi ollut esimerkiksi 30 000 euroa. Jos taas tällaista kasvua ei ole tapahtunut lainkaan, L:n oikeudenomistajien vaatimus joudutaan kokonaan hylkäämään.

PK 3:4:n edellyttämää ”kasvuvertailua” tehtäessä pidetään normaalisti silmällä leskeltä reaalisesti jääneen nettovarallisuuden määrää. Ratkaisevaa on, kuinka paljon pesässä on omaisuutta velkojen vähentämisen jälkeen. Tästä pääsäännöstä kuitenkin poiketaan, mikäli jaossa päädytään antamaan P:n perillisille vastiketta PK 3:3.1:n nojalla. Kuten PK 3:4.2:sta selviää, L:n ”alkuomaisuuden” määrää ei tällöin verratakaan lesken reaaliseen pesään, vaan vertailun kohteeksi otetaan pesä, johon on laskennallisesti lisätty P:n perillisille annettu vastike.[75] Säännöksen avulla on pyritty takaamaan PK 3:4:n tarkoitusperien mahdollisimman tehokas toteutuminen. Periaatteen, jonka mukaan lesken hyväksi tullut vastikkeeton saanto tai ansiotoiminnasta johtuva vaurastuminen kasvattaa ensi sijassa hänen omien perillistensä osuutta, on haluttu toteutuvan silloinkin, kun leski on syyllistynyt vastikeoikeuden synnyttävään käyttäytymiseen.[76]

---

[75] PK 3:4.2:n sanamuoto ei ole tältä osin informatiivinen. Lainkohdassa todetaan: ”Milloin omaisuus on ensiksi kuolleen puolison kuoleman jälkeen 3 §:ssä mainituin tavoin vähentynyt, on tämä otettava huomioon, kun eloonjääneen puolison perillinen 1 momentin nojalla vaatii osuuteensa lisäystä.” Näin muotoilun säännöksen pohjalta on vaikea ymmärtää, mitä vastikeperusteen huomioon ottaminen todella merkitsee jakolaskelman tekemisen kannalta.

Huomattavasti selvemmin todetaan sama asia Ruotsin ÄB 3:4.2:ssa: ”Har efterlevande maken gjort sig skyldig till förfarende som avses i 3 § skall, vid beräkning huruvida förkovran förligger, kvarlåtenskapen ökas med ett belopp, motsvarande den minskning av boet som orsakats av efterlevande maken.”

[76] Jotta tavoite toteutuisi, L:n perillisille täytyy antaa yhtä suuri vaurastumisetu kuin mihin he olisivat olleet oikeutettuja ilman vastikekriteerin täyttänyttä toimea. PK 3:4.2:n mukaisen korjauserän käyttämisellä tähdätäänkin juuri tähän. Ilman lainkohdassa annettua sääntöä, päädyttäisiin

> PK 3:4.2:n sanamuodon valossa lainkohdassa tarkoitetun lisäyksen tekemiseen oikeuttaisi jo vastikeperusteen toteutuminen sinänsä. Merkityksetöntä siis olisi, onko esimerkiksi L:n antaman lahjan johdosta vaadittu vastiketta vai ei. Säännöksen tarkoitusperät huomioon ottaen sitä tulee kuitenkin soveltaa vain tilanteissa, joissa P:n perillisille *on todella annettu* vastiketta. Vain tällöin ovat L:n oikeudenomistajat lainkohdan tarjoaman suojan tarpeessa.

Yksinkertainen esimerkki valaisee asiaa. Toissijaisille perillisille on syntynyt vastikeoikeus lesken antaman 20 000 euron lahjan johdosta, ja lesken perilliset puolestaan koettavat parantaa asemaansa lesken saamaan 30 000 euron perintöön vetoamalla. Arvioitaessa, kuinka paljon lesken pesän arvo on mahdollisesti kasvanut PK 3:4:ssä relevantilla tavalla, mainitut 20 000 euroa tulee lukea pesän laskennalliseksi lisäykseksi. Jos siis leskelle P:n kuoltua jäänyt ”alkuomaisuus” on ollut esimerkiksi 60 000 euroa ja lesken jättämä reaalinen pesä niin ikään 60 000 euroa, lesken perilliset ovat PK 3:4.2:n nojalla oikeutettuja 20 000 euron vaurastumisetuun.[77] P:n perillisten pesäosuus määritetään tällöin 60 000 euron pesästä (60 000 + 20 000 – 20 000). Näin he saavat täyden kompensaation lesken tekemän lahjoituksen johdosta, mutta eivät pääse perusteettomasti hyötymään siitä L:n perillisten kustannuksella. – Ilman PK 3:4.2:n soveltamista P:n perillisten hyväksi syntyisi tällaista ylikompensaatiota: lesken laskennallisen pesän arvoksihan muodostuisi nyt 80 000 euroa.

Edellä selostettu PK 3:3.1:n ja 3:4:n välinen yhteys tekeekin ymmärrettäväksi sen, miksi vastikevaatimus voi monesti käydä hyödyttömäksi lesken perillisille annettavan vaurastumisedun johdosta. Kasvattaessaan L:n *laskennallista pesää* vastike samalla helposti lisää PK 3:4:n nojalla tehtävän vaurastumisvähennyksen määrää (tai saa aikaan sen, että tällainen vähennys voidaan yleensä tehdä). Toisin sanoen: minkä P:n perilliset vastikevaatimuksen tuottamana lisäyksenä saavat, sen he ehkä menettävät lesken perillisille osoitettavana vaurastumisetuna.

PK 3:4:ssä tarkoitettujen tosiseikkojen (L:n saama lahja tai perintö, ansiotoiminnasta jääneet säästöt yms.) käsillä oleminen saattaa siis johtaa siihen, että toissijaiset perilliset eivät pääse ainakaan täysimääräisesti hyötymään vastikeoikeudestaan. Väärinkäsitysten välttämiseksi on kuitenkin syytä todeta, ettei lainkohdan soveltamisella ole läheskään aina tällaista vaikutusta. On hyvin

---

helposti siihen, että L:n toimista johtuva omaisuuden vähentyminen estäisi hänen omia perillisiään vetoamasta vaurastumissäännökseen (tai ainakin pienentäisi heille annettavaa vaurastumisetua). Kun sanottu käyttäytyminen samalla antaisi P:n perillisille vastikeoikeuden, viimeksi mainitut saisivat tavallaan kaksinkertaisen hyvityksen. Tämä taas olisi järjestelmämme perusteiden vastaista. – PK 3:4.2:ssa annettua sääntöä ei ole lainvalmistelutöissä juuri perusteltu. Ruotsalaisissa esitöissäkin tyydytään toteamaan, että vastike-erän huomiotta jättäminen olisi L:n omien oikeudenomistajien kannalta ilmeisen kohtuutonta (ks. *SOU 1925:43* s. 184).

[77] PK 3:4.2:n soveltamisesta pesäosuuslaskelmaa tehtäessä ks. lähemmin *SOU 1925:43* s. 184–185, *Savolainen* LM 1967 s. 473–474, *sama* 1969 s. 60–62 sekä *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 779–780.

mahdollista, että lesken perillisille osoitettava vaurastumisetu pysyy samana, annettiinpa toissijaisille perillisille vastiketta tai ei. Menestyksekäs vastikevaatimus kasvattaa tällaisissa tilanteissa P:n perillisten pesäosuutta normaalilla tavalla, eikä PK 3:4:n soveltaminen vaikuta lainkaan asiaan. – PK 3:4.2:sta ilmenevän lisäyssäännöksen todellinen merkitys määräytyykin aina sen mukaan, mitä muita muutoksia lesken varallisuustilassa on tapahtunut.

> Viimeksi esitettyä on syytä konkretisoida esimerkin avulla. Otetaan seuraavassa lähtökohdaksi, että leskelle P:n kuoltua jääneen omaisuuden määrä (*alkuomaisuus*) on ollut yhteensä 60 000 euroa ja että leski on yhtäältä tehnyt vastiketunnusmerkistön toteuttavan 20 000 euron lahjoituksen mutta toisaalta saanut leskeysaikana 30 000 euron perinnön. Oletetaan lisäksi, että L:n perilliset vetoavat jaossa pesän vaurastumiseen. Kysymykseksi tuleekin, miten suuren hyödyn P:n perilliset voivat saada vastiketta vaatimalla. – Kuten seuraavasta havaitaan, tämä määräytyy olennaisesti sen mukaan, kuinka paljon leskeltä jää omaisuutta:
>
> – Jos L:n pesän reaalinen säästö on 40 000 euroa tai vähemmän, lesken omat perilliset jäävät väistämättä ilman vaurastumisetua. Vaikka nimittäin pesän säästöön tehtäisiin vastikevaatimuksen johdosta 20 000 euron lisäys, pesän laskennallinen arvo ei nousisi ”alkuomaisuutta”, 60 000 euroa suuremmaksi. Näissä oloissa P:n perillisten kannattaakin vaatia vastiketta ja vaatimus myös tuottaa heille täysimääräisen hyödyn, sikäli kuin lesken pesän säästö tähän vain riittää.
>
> – Täyden hyödyn vastikevaatimus tuottaa myös siinä tapauksessa, että L:ltä jäänyt reaalinen pesä on 90 000 euroa tai enemmän. Tällöin lesken perilliset ovat ilman muuta oikeutettuja koko 30 000 euron perintöä vastaavaan vaurastumisetuun. Tämän edun – mutta ei yhtään enempää – he saavat täysin siitä riippumatta, esitetäänkö jaossa vastikevaatimuksia vai ei. Toissijaisten perillisten vastikevaatimus kasvattaakin nyt laskennallista pesää lahjan arvolla, 20 000 eurolla.
>
> – Havaitaankin, että PK 3:4.2:n sisältämä lisäyssääntö saa merkitystä ainoastaan siinä tapauksessa, että lesken reaalisen pesän arvo on enemmän kuin 40 000 euroa mutta vähemmän kuin 90 000 euroa. Tällöin vastikevaatimus kasvattaa L:n perillisille annettavan vaurastumisedun määrää ja näin tavallaan syö itseään. Täysin hyödyttömäksi vastike käy, mikäli L:n reaalisen pesän säästö on 60 000–70 000 euroa; vastike hupenee nyt kokonaan vaurastumisedun antamiseen. Mikäli taas pesän reaalinen säästö sijoittuu arvoväleille 40 001–59 999 tai 70 001–89 999 euroa, vastikevaatimus tuottaa osittaisen hyödyn: L:n perillisille annettavan vaurastumisedun määrä siis kasvaa vastikevaatimuksen johdosta, mutta kuitenkin vähemmän kuin 20 000 euroa.[78]

[78] Ajatellaan vaikkapa tilannetta, jossa esimerkin L:ltä jääneen omaisuuden säästö on 50 000 euroa. Jos toissijaiset perilliset esittävät jaossa vastikevaatimuksen, lesken perillisille voidaan osoittaa vaurastumisetuna 10 000 € (50 000 + 20 000 – 60 000). Ilman vastikeperusteen huomioon ottamista he olisivat jääneet vaurastumisetua vaille (50 000 < 60 000). Vastikkeen antamisen johdosta L:n laskennallisen pesän arvo kohoaa näin 50 000 eurosta 60 000 euroon (50 000 + 20 000 – 10 000).

3.4 KAKSI ERITYISKYSYMYSTÄ

3.4.1 Ennakkoperintö vastikeperusteena

Eloonjääneen puolison omalle perilliselleen antama lahja toteuttaa usein PK 6 luvussa tarkoitetun ennakkoperinnön tunnusmerkistön. Lähtökohtana on tällöin se, että P:n perillisillä on oikeus vaatia sen vähentämistä pesänjaossa AL 94a §:ssä osoitetulla tavalla.[79] Mikäli lahjoitus on saanut aikaan L:n omaisuuden olennaisen vähentymisen, perillisille syntyy normaalisti oikeus myös PK 3:3.1:ssä tarkoitettuun vastikkeeseen. Joudutaankin pohtimaan näiden kahden säännöksen välistä suhdetta. Vaikuttaako siis PK 3:3.1:n soveltamiseen jotenkin se, että lahja voidaan lukea myös ennakkoperinnöksi? Tai päinvastoin: voiko ennakkoperintösäännösten soveltaminen estyä sen johdosta, että lahjan katsotaan oikeuttavan PK 3:3.1:ssä tarkoitettuun vastikkeeseen?

Ongelmaan on kiinnitetty huomiota ruotsalaisissa esitöissä.[80] Lainvalmistelijat pitivät lähtökohtana sitä, että tällaisessa yhteensattumustilanteessa sovelletaan ensisijaisesti ennakkoperintösäännöksiä. Kannanoton taustalla on ajatus, jonka mukaan jo tämä tuottaa P:n perillisille normaalisti täyden kompensaation. Kun lahja otetaan huomioon ennakkoperintönä, sen arvo lisätään jakoa toimitettaessa L:n pesään ja vähennetään sitten L:n perillisille reaalisesti annettavasta osuudesta. Näin menetellen päädytään yleensä samaan tulokseen kuin PK 3:3.1:n nojalla.

Vastikesäännösten käyttäminen tuleekin ruotsalaisten lainvalmistelijoiden mielestä tarpeelliseksi ainoastaan siinä tapauksessa, että L:n antama ennakkoperintö on ollut saajansa laskennallista perintöosaa suurempi. Tällöin lahjan arvoa ei voida ennakkoperintösäännösten mukaan ottaa laskelmassa koko arvostaan, vaan L:n pesään on mahdollista lisätä lahjasta vain se osa, mikä voidaan vähentää saajansa perintöosasta. Koska menettely jättäisi P:n perillisille annettavan laskennallisen hyvityksen puutteelliseksi, heidän on perusteltua saada vedota tehokkaampaan suojakeinoon, vastikesäännökseen. PK 3:3.1:n mukaan vastike annetaan nimittäin aina täysimääräisenä, sikäli kuin L:n pesän säästö siihen vain riittää.

Myös viimeksi kuvatusta säännöstä on lainvalmistelijoiden mielestä tehtävä yksi poikkeus. Esitöissä kiinnitetään huomiota tilanteisiin, joissa leski on lahjoitukseen ryhtyessään voinut perustellusti olettaa, että hänen antamansa ennakkoperintö on enintään saajansa perintöosan suuruinen ja että se siis voidaan ottaa täysimääräisesti huomioon pesänjaossa. Vaikka lahjoitus sitten osoittautuisikin

---

79 Pidän seuraavassa silmällä vain *L:n omille perillisille* annettuja ennakkoperintöjä. Ongelmia, joita syntyy toissijaisille perillisille tehtyjen lahjoitusten johdosta, tarkastelen erikseen jaksossa 3.6.

80 Seuraavassa esitettävän johdosta ks. *SOU 1925:43* s. 178.

ylisuureksi (lesken varallisuustilanne on esimerkiksi yllättäen huonontunut), sen vaikutuksia ei tule lainvalmistelijoiden mielestä kompensoida vastikkeen avulla. Leski ei ole nyt toiminut moitittavasti; hän ei laiminlyönyt velvollisuuttaan ottaa huomioon P:n perillisten etuja. Sen vuoksi P:n perillisten on tällaisissa tapauksissa tyydyttävä ennakkoperintösäännösten antamaan suojaan.

> ÄB:n esitöissä hahmoteltu sääntö näyttää hyväksytyn varauksettomasti ruotsalaisessa oikeuskäytännössä ja -kirjallisuudessa.[81] Oikeuskäytännöstä voidaan mainita ratkaisu *NJA 1949 s. 625:* Kun L oli voinut perustellusti lähteä siitä, että hänen antamansa lahjat voitiin ennakkoperintöinä vähentää saajansa perintöosista, L:n toteuttamiin lahjoituksiin ei liitetty vastikeseuraamusta.

Tämä ennakkoperintönormiston ensisijaisuuden varaan rakentuva kanta on saanut kannatusta myös suomalaisessa oikeuskirjallisuudessa. Olen itsekin puoltanut sitä.[82] Ruotsalaistyyppinen sääntö vaikuttaneekin intuitiivisesti oikeaan osuneelta: jos kerran leski on voinut olettaa lahjan vaikutusten korjaantuvan ennakkoperintösäännösten avulla, hänen toimintaansa ei voida kohdistaa sellaista moitetta, että vastikkeen antamiseen olisi perusteita. Tarkasteltaessa ongelmaa hieman lähemmin, tämä käsitys osoittautuu kuitenkin ongelmalliseksi. Ei ole selvää, että lahjoituksen ennakkoperintöluonne sittenkään kelpaa perusteeksi sivuuttaa vastikesäännökset.

Arvioitaessa edellä kuvatun säännön hyväksyttävyyttä on syytä ensin selvittää, millä tavoin sen omaksuminen vaikuttaa toissijaisille perillisille annettavaan suojaan. Kuten ruotsalaiset lainvalmistelijat totesivat, vastikesäännösten sivuuttaminen muuttaa P:n perillisten asemaa vain silloin, kun ennakkoperintö osoittautuu ylisuureksi. Perilliset joutuvat tällöin tyytymään vaatimattomampaan kompensaatioon kuin mitä he saisivat PK 3:3.1:n nojalla. Muissa tapauksissa ei ole yleensä merkitystä sillä, eliminoidaanko lahjoituksen vaikutus vastiketta vai ennakkoperintöä koskevien säännösten avulla. Mikäli nimittäin omaksutaan edellisessä jaksossa puoltamani vastikkeen arvonmääritystä koskeva sääntö, nämä kompensaatiokeinot johtavat samaan: P:n perilliset saavat hyväkseen lahjoitushetken mukaan määräytyvän laskennallisen hyvityksen.[83]

---

[81] Ks. esim. *Walin* I 2000 s. 88 ja *Saldeen* 1998 s. 74.

[82] Ks. *Rautiala* 1967 s. 44–45 ja *Lohi* 1999 s. 178–180. – Teoksessa *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 778 tämän säännön soveltamisala on ymmärretty edellä esitettyä suppeammaksi: se koskee kirjoittajien mukaan tilannetta, jossa L on antanut ennakkoperinnön *toissijaiselle perilliselle*.

[83] Kuten jaksossa 3.3.2 toin esille, vastiketta koskeva lahjoitushetken sääntö ei ole mitenkään selviö, vaan myös muiden arvonmääritysperusteiden käyttämisen puolesta voidaan esittää varteenotettavia argumentteja. Siinä tapauksessa, että mainitussa kysymyksessä päädyttäisiin esimerkiksi pesänjakohetken säännön kannalle, saisi ruotsalaistyyppisen ennakkoperintösäännön omaksuminen aikaan edellä esitettyä selvästi laajemmat seuraukset. Sen noudattaminen voisi jättää P:n perilliset ilman normaalia PK 3:3.1:n mukaista hyvitystä myös tilanteissa, joissa lesken antama lahja on pysynyt saajansa perintöosan rajoissa.

Ruotsalaistyyppisen säännön käytännön merkitystä voidaan havainnollistaa esimerkin avulla: Puolisonsa perinyt L, jolla on kaksi rintaperillistä (A ja B), antaa A:lle ennakkoperintönä 40 000 euroa. Omaisuutta häneltä jää 60 000 euroa. Ensin kuolleen P:n toissijaiset perilliset vaativat lahjan huomioon ottamista pesänjaossa. Mikä vaikutus tällä vaatimuksella on, kun oletetaan, että P:n perillisten suhteellinen pesäosuus on PK 3:1.2:n pääsäännön mukaisesti ½?

a) Lahja otetaan huomioon vastikeperusteena. P:n perillisten pesäosuuden suuruudeksi tulee (60 000 + 40 000) x ½ = 50 000 euroa. Lesken perillisille (eli käytännössä B:lle) jää siten ainoastaan 10 000 euroa.

b) Lahja otetaan huomioon vain ennakkoperintönä. Määritettäessä P:n perillisten pesäosuutta lesken pesään voidaan lisätä ennakkoperinnöstä vain se osa, joka siitä voidaan vähentää A:n perintöosasta. Tämä vähentämiskelpoinen arvo saadaan puolestaan selville seuraavan ennakkoperintöprobleemeista tutun yhtälön avulla (siinä ”p” tarkoittaa perillistaholle kuuluvaa pesäosuutta, josta A:n perintöosa on esimerkkitapauksessa puolet, siis p/2):

p = (60 000 + p/2):2 x 1/2, eli

p = 40 000 euroa

– *Lopputulos*: P:n perilliset saavat jaossa 40 000 euroa, kun taas L:n perilliset joutuvat tyytymään A:lle annetun ennakkoperinnön vuoksi 20 000 euroon (ennakon johdosta tehdään nyt siis 20 000 euron vähennys). [84]

Ruotsalaistyyppisessä säännössä kiinnittyy huomio erityisesti seuraavaan seikkaan: pesänjaon lopputulos saattaa sitä noudatettaessa määräytyä olennaisesti erilaiseksi sen mukaan, täyttääkö lesken antama toissijaisia perillisiä loukkaava lahja ennakkoperinnön tunnusmerkistön vai ei. Mikäli lahja jää joko laissa omaksuttujen presumtioiden tai lesken antamien määräysten nojalla tämän kategorian ulkopuolelle, perilliset ovat aina oikeutettuja täyteen kompensaatioon. Jos siis leski on lahjoittanut omaisuutta omille toisen parenteelin perillisilleen, P:n perilliset saavat useimmiten täyden hyvityksen – luovutustahan ei nyt lähtökohtaisesti pidetä ennakkoperintönä. Tämän suojan he kuitenkin saattavat menettää, mikäli L onkin disponointia tehdessään määrännyt lahjan ennakkoperinnöksi. Siinä tapauksessa taas, että lahja on annettu L:n rintaperillisille, asetelma on päinvastainen: kun varallisuudensiirto katsotaan nyt lähtökohtaisesti ennakkoperinnöksi, P:n perilliset jäävät helposti AL 94a §:n tarjoaman suojan varaan.

Kuvatut epäjohdonmukaisuudet tekevätkin ruotsalaisten lainvalmistelijoiden suosittaman säännön pulmalliseksi. Oikeusohjeessa yhdistetään ennakkoperinnön vähentämistä ja toissijaisten perillisten suojaa koskeva normisto tavalla, jota on vaikea ymmärtää. Se, millaisia määräyksiä L mahdollisesti antaa lahjan ennakkoperintöluonteesta, voisi nyt saada olennaisen merkityksen. Määräämäl-

[84] Ylisuuren ennakkoperinnön vähentämistä koskevista laskusäännöistä ks. lähemmin *Lohi* 1999 s. 34 ss. ja erityisesti PK 3 luvun mukaista jakoa ajatellen *sama* s. 169–170.

lä lahjan ennakkoperinnöksi (tai olemalla sulkematta pois ennakkoperintöolettamaa) L parantaisi ehkä tuntuvastikin omien perillistensä asemaa.[85] Tällaisen säännön omaksumiseen en näe mitään syytä. Lahjaan mahdollisesti liitetty positiivinen ennakkoperintömääräys ei lainkaan vähennä toissijaisten perillisten suojaamisen tarvetta. Tilanteessa, jossa vastikkeen antamisen yleiset edellytykset (PK 3:3.1) täyttyvät, heidän pitäisi siten saada täysi kompensaatio aivan siitä riippumatta, miten lahjaan on PK 6 luvun säännösten valossa suhtauduttava.

Ennakkoperintöjen erityiskohtelusta seuraisi lisäksi, että toissijaisten perillisten nauttima suoja vaihtelisi huomattavasti lahjansaajan henkilön mukaan. Ratkaiseva merkitys voisi olla sillä, kuuluuko saaja L:n perillispiiriin vai ei. Jos lahja on annettu ”ulkopuoliselle” – esimerkiksi etäiselle sukulaiselle tai oikeushenkilölle – siihen ei voitaisi missään tapauksessa soveltaa ennakkoperintösäännöksiä. Tämä takaisi P:n perillisille täyden kompensaation. Lesken perillispiirin sisällä toteutetut lahjat saattaisivat sitä vastoin jättää P:n perilliset vastaavaa suojaa vaille. Voidaan epäillä, onko tällaiseen eroon hyväksyttäviä perusteita. Saatetaanpa jopa väittää, että toissijaiset perilliset tarvitsevat erityisen vahvaa suojaa *juuri L:n lähisukulaisille* annettujen lahjojen varalta.[86]

Ruotsalaistyyppinen sääntö on siis suunnattu tilanteeseen, jossa leski on lahjaa antaessaan perustellusti olettanut, että oikeustoimen vaikutukset korjaantuvat ennakkoperintösäännösten avulla. L on toisin sanoen ajatellut, että lahja voidaan koko arvostaan vähentää saajansa perintöosasta. Disponoinnin taustalla oleva tällainen käsitys ei nähdäkseni anna aihetta luopua vastikesäännösten soveltamisesta. Se ei vähennä toissijaisten perillisten suojan tarvetta. Arvioitaessa PK 3:3.1:n tunnusmerkistön toteutumista on mielestäni merkityksetöntä, millaisia laskennallisia vaikutuksia leski on uskonut tietyllä lahjoituksella olevan. Vastikkeen antamista ei siis estä se, että lesken toimintaa voidaan sinänsä pitää asianmukaisena ja hyväksyttävänä. Jo se, että leski on tietoisesti aiheuttanut omaisuutensa huomattavan vähentymisen, riittää perusteeksi soveltaa vastikenormia.

> Palautettakoon tässä yhteydessä mieliin s. 78 käyttämäni esimerkki: L on omaisuuttaan yhdistykselle lahjoittaessaan mitoittanut lahjan niin, että häneltä jäävä omaisuus riittää toissijaisten perillisten pesäosuuden toteuttamiseen. Kuten esimerkkiä tarkastelleessani totesin, menettelyn asianmukaisuus ei estä toissijaisia perillisiä vetoamasta lahjaan

[85] Voidaankin sanoa, että arvokkaaseen lahjaan liitetty positiivinen ennakkoperintömääräys: esim. ”lahja on otettava huomioon sisareni S:n ennakkoperintönä” – saisi nyt eräänlaisen vastikevakuutuksen luonteen. Antamalla tällaisen määräyksen L voisi varmistaa sen, että lahja, joka muuten saattaisi tuottaa P:n perillisille vastikeoikeuden, otettaisiinkin huomioon vain AL 94a §:n asettamissa rajoissa. Tarkoitusperän toteutuminen edellyttäisi tosin L:n vilpitöntä mieltä: hänen on siis täytynyt olla siinä käsityksessä, että kyseinen lahja vastaa suuruudeltaan enintään saajan laskennallista perintöosaa.

[86] Näin myös *Rautiala* 1967 s. 44.

vastikeperusteena. Voidaankin kysyä, miksi tilanteen arviointia muuttaisi se, että lesken tekemä luovutus täyttää ennakkoperinnön tunnusmerkistön.

Esitetyn perusteella päädyn vallitsevasta – ja itsekin aikaisemmin omaksumastani – ajattelutavasta poikkeavalle kannalle. L:n omalle perilliselleen antaman *lahjan ennakkoperintöluonne ei vaikuta vastikesäännösten soveltamiseen millään tavoin*. Jos lahjoitus täyttää vastiketunnusmerkistön, P:n perillisten on saatava PK 3:3.1:ssä tarkoitettua suojaa täysin siitä riippumatta, onko lahja luettavissa saajansa perintöosasta vähennettäväksi ennakkoperinnöksi vai ei.

3.4.2 Perinnöstä tai tasingosta luopuminen vastikeperusteena

3.4.2.1 Johdannoksi

PK 3:3.1:ssä tarkoitettuna vastikeperusteena saatetaan siis ottaa huomioon periaatteessa mikä tahansa lesken varallisuusasemaa huonontava määräämistoimi. Seuraavassa tarkastelen kysymystä, voiko P:n perillisille syntyä oikeus vastikkeeseen sillä perusteella, että L on leskeysaikana luopunut aviovarallisuus- tai jäämistöoikeudellisista vaateistaan jonkun muun kuin P:n jälkeen. L on esimerkiksi tätinsä T:n kuoltua katsonut oikeudenmukaiseksi, että T:n jättämä omaisuus menee kokonaisuudessaan T:n toiselle perilliselle, tätiään viimeiset vuodet hoitaneelle S:lle. Sen takia hän on tätinsä jälkeen pidetyssä perunkirjoituksessa ilmoittanut luopuvansa perinnöstä. Koska disponointi on huonontanut lesken varallisuusasemaa – häneltä on jäänyt tietty jäämistöoikeuden näkökulmasta jo realisoitunut varallisuudenlisäys saamatta – P:n perilliset saattavat L:n kuoltua toimitettavassa jaossa vaatia vastiketta. Voiko vaatimus menestyä?

Esittämäni kysymys saattaa tuntua suorastaan aiheettomalta. Ensi näkemältä vaikuttaisi ehkä siltä, että kuvatussa tilanteessa P:n perilliset eivät voisi mitenkään hyötyä vastikevaatimuksesta. Jos nimittäin L olisi ottanut perinnön vastaan, sen tuottama varallisuudenlisäys olisi PK 3:4:n nojalla kanavoitu pesänjaossa suoraan L:n perillisille. Kun siis P:n perillisiltä on jo alkujaan puuttunut mahdollisuus päästä hyötymään L:n saamasta perinnöstä, perinnöstä luopuminen ei voi aiheuttaa heille sellaista menetystä, jonka varalta olisi syytä antaa vastikesäännöstön tarjoamaa suojaa. Sama koskee leskelle uuden avioliiton myötä syntyvää oikeutta tasinkoon: tämäkin varallisuudenlisäys kuuluu PK 3:6.3:n nojalla lesken omille oikeudenomistajille.

Asia ei ole kuitenkaan näin yksinkertainen. Kuten edellä (3.3.4) toin esille, PK 3:4:n vaurastumissäännös ei takaa, että lesken perilliset aina pääsisivät ainakaan täysimääräisesti hyötymään L:n saamasta perinnöstä tai tasingosta. Vaurastumisetua voidaan nimittäin antaa enintään pesän kasvua vastaava mää-

rä.[87] On siten mahdollista, että esimerkiksi 10 000 euron perintö ei riitä eliminoimaan sitä vaikutusta, joka lesken tekemällä 10 000 euron suuruisella lahjoituksella on vastikesäännöksen nojalla. Vaurastumisetuun vetoaminen saattaa kilpistyä esimerkiksi siihen, että lesken muun omaisuuden arvo on alentunut suhdanteiden johdosta tai että leski on joutunut käyttämään P:ltä perimäänsä omaisuutta välttämättömiin elinkustannuksiinsa.

> Se, käykö vastikesäännökseen vetoaminen hyödyttömäksi PK 3:4:n soveltamisen johdosta, määräytyy lesken varallisuustilanteen mukaan. Tätä kysymystä tarkastelin edellä jaksossa 3.3.4, jossa valaisin ongelmaa esimerkein. Viittaankin mainitussa jaksossa esittämääni.

Kysymyksellä, voidaanko perhe- ja jäämistöoikeudellisista etuuksista luopumiseen liittää vastikeseuraamus, saattaa siten olla olennainen merkitys pesänjaon lopputuloksen kannalta. Kun seuraavassa käsittelen tätä ongelmaa, pidän ensin silmällä perinnöstä luopumista. Sen rinnalle otan sitten tasingosta luopumiseen liittyvät ongelmat. Lopuksi (3.4.2.4) kiinnitän huomiota perinnöstä luopumisen lähi-ilmiöön, perintöosuuden vastikkeettomaan luovutukseen ja selvitän, olisiko siihen suhtauduttava joiltakin osin toisin. – Rajaan tarkastelun perittävän kuoltua tapahtuviin luopumisiin. PK 17:1.2:ssa tarkoitettuja ns. ennakkoluopumisia en siis tarkastele; niiden osalta vaikuttaa selvältä, ettei vastikkeen antaminen voi mitenkään tulla kysymykseen (perustelut tälle kannalle selvinnevät esityksen kuluessa).[88]

3.4.2.2 Perinnöstä luopuminen ja PK 3:3.1

Kysymys, voiko perinnöstä luopuminen täyttää PK 3:3.1:ssä asetetun vastiketunnusmerkistön, ei ole tietääkseni ollut esillä sen paremmin oikeuskäytännössä kuin kirjallisuudessakaan. Johtoa asian arviointiin onkin syytä hakea kannanotoista, joita oikeudessamme on esitetty, kun vastaava kysymystä on pohdittu avioliittolain 94 §:n soveltamisen kannalta. Ongelmaksi on tällöin tullut, voidaanko perinnöstä luopumista pitää sellaisena puolison oloihin sopimattomana käyttäytymisenä, joka antaisi toiselle puolisolle oikeuden saada osituksessa vastiketta.

Tämä AL 94 §:n tulkintaa koskeva kysymys on pitkään ollut kiistanalainen. Esimerkiksi 1980-luvulla annetut aiheeseen liittyvät ennakkopäätökset (*KKO 1981 II 144* ja *1983 II 2*) koskivat tiettyjä erityistapauksia eivätkä siten luoneet

---

87 Ks. tältä osin jaksoissa 2.5.5 ja 3.3.4 esittämääni.

88 Ks. *Saarenpää* 1984 s. 122, jossa todetaan, ettei PK 17:1.2:ssa tarkoitettu ennakkoluopuminen loukkaa koskaan kolmannen oikeutta.

pohjaa selvälle pääsäännölle.[89] Oikeustilan voidaankin katsoa selkiintyneen huomattavasti korkeimman oikeuden annettua asiasta tuoreen prejudikaatin, *KKO 2003:95*. Ratkaisussa lähdettiin siitä, että perinnöstä luopuminen *ei* normaalisti synnytä toiselle puolisolle vastikeoikeutta. AL 94 §:n soveltaminen katsottiin perustelluksi vain poikkeustapauksissa, esimerkiksi kun luopuminen on tapahtunut aivan avioeron kynnyksellä.[90]

Ratkaisun *KKO 2003:95* perusteluissa annettiin olennainen merkitys perintöoikeuden henkilökohtaiselle luonteelle. Lisäksi todettiin, että puolisolla ei ole yleensä perusteltua aihetta kohdistaa odotuksia toisen puolison mahdollisesta perinnöstä koituviin varallisuusetuihin. Vähemmistöön jääneen oikeusneuvoksen lausumassa tätä argumentaatiota vielä vahvennettiin velkojarelaation sääntelystä saatavalla analogiatuella. Sääntely, jonka mukaan perillisasemassa olevalle velalliselle on annettu laaja valta luopua velkojiaan sitovasti perinnöstä, ilmensi hänen mielestään perillisen valinnanvapauden kunnioittamisen periaatetta: perinnöstä luopuminen perillisen ja perittävän väliseen suhteeseen perustuvana korostetusti henkilökohtaisena ratkaisuna on sitova kaikkiin tahoihin ja siten myös perillisen puolisoon nähden.

Pidän korkeimman oikeuden omaksumaa linjausta hyväksyttävänä. Ratkaisun tueksi esitetyillä näkökohdilla on merkitystä myös käsillä olevaa ongelmaa arvioitaessa. On vaikeaa hyväksyä ajatusta, jonka mukaan P:n toissijaisia perillisiä suojattaisiin perinnöstä luopumisen vaikutuksilta vahvemmin kuin esimerkiksi L:n omia velkojia. Jos perinnöstä luopumiseen liitettäisiin PK 3:3.1:ssä tarkoitettu vastikeseuraamus, lesken tosiasialliseen toimintavapauteen puututtaisiin nähdäkseni liian laajasti.[91]

Tukea lesken toimintavapautta kunnioittavalle tulkinnalle saadaan myös PK 3:4:ssä säädetystä. Kuten edellä toin esille, perintöön perustuva vaurastumisvaatimus saattaa sinänsä helposti kariutua siihen, ettei lesken pesän katsota kasvaneen säännöksessä vaaditulla tavalla. Tällaisissakin tilanteissa on kuitenkin perusteltua antaa merkitystä PK 3:4:n ilmentämälle *jäämistöoikeudellisten saantojen erityiskohtelun periaatteelle*: toissijaisten perillisten ei tule päästä

---

89 Oikeuskirjallisuudessa esitetyistä käsityksistä ks. *Helin* 1984 s. 36–38, *Saarenpää* 1984 s. 119–125, *Aarnio – Helin* 1992 s. 182, *Gottberg* DL 1992 s. 933–935 ja *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 453.

90 Ratkaisun pohjalta tehtävistä johtopäätöksistä ks. *Kangas* KKO 2003 II s. 297. Kuten Kangas toteaa, vastikkeen antamiseen perinnöstä luopumisen johdosta saatetaan suhtautua pidättyvästi jo AL 103 b §:n 2-kohdassa säädetty huomioon ottaen. Lainkohdan mukaan yksi mahdollinen tapa sovitella omaisuuden ositusta on jättää puolisolle avioliiton aikana tullut perintö puolittamisen ulkopuolelle. Säännöksen saatetaankin katsoa ilmentävän periaatetta, jonka mukaan puolison oikeus hyötyä toisen puolison saamasta perinnöstä ei ole erityisen suojan arvoinen.

91 Samalla tavoin on ajateltu Tanskan oikeudessa. Oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että perinnöstä luopumisessa on kysymys sellaisesta henkilökohtaisesta valinnasta, jota ei voida pitää laissa tarkoitettuna lesken vallintaoikeuden väärinkäyttönä. Ks. lähemmin *Danielsen* 2005 s. 205 kirjallisuusviitteineen.

hyötymään sen omaisuuden arvosta, joka leskelle on P:n kuoleman jälkeen tullut perintönä tai testamentilla. Lainkohdassa omaksutun linjauksen kanssa sopii mielestäni hyvin yhteen sääntö, jonka mukaan perinnöstä luopumista ei koskaan sanktioida vastikeseuraamuksella. Näin varmistetaan, että perinnöstä voi turvallisin mielin luopua myös sellainen leski, joka on P:n kuoleman jälkeen menettänyt omaisuuttaan.

3.4.2.3 Vertailukohtana tasingosta luopuminen

Vahvat perusteet näyttäisivät siis puhuvan sen puolesta, että perinnöstä luopumista *ei* pidettäisi PK 3:3.1:ssä tarkoitettuna vastikeperusteena. Ennen lopullisen vastauksen antamista on kuitenkin syytä kiinnittää huomiota perinnöstä luopumisen lähi- ilmiöön, *tasingosta luopumiseen*. Jos puolisonsa perinyt leski solmii uuden avioliiton ja tämä avioliitto purkautuu avioeron tai uuden puolison (seuraavassa: *U*) kuoleman johdosta, syntyy kysymys, millä tavoin lesken tulee ottaa toissijaisten perillisten edut huomioon osituksessa. Voisiko vastikeseuraamuksen aiheuttaa nyt se, että L luopuu vaatimasta hänelle lain mukaan kuuluvaa *tasinkoa*?

Kysymystä on sivuttu lainvalmistelutöissä ja oikeuskirjallisuudessa PK 3:6.2:n tarkastelun yhteydessä. Lainkohdassa määrätään, että L:n ja U:n (tai U:n perillisten) välistä ositusta toimitettaessa L:n varoista on erotettava toissijaisten perillisten pesäosuuteen tarvittava määrä. Puolittamisen piiriin tulee näin vain jäännösomaisuus.[92] Jos leski jättää vetoamatta tähän oikeuteensa ja suostuu AL:n puolittamisperiaatteen mukaiseen ositukseen, joudutaan pohtimaan menettelyn oikeusvaikutuksia. Vallitseva kanta on selvä: erottamissäännön huomiotta jättäminen ei tee ositusta pätemättömäksi mutta johtaa herkästi PK 3:3.1:ssä tarkoitettuun vastikeseuraamukseen. Lesken katsotaan nyt luopuneen oikeuksistaan toissijaisia perillisiä loukkaavalla tavalla.[93]

Onko siis tasingosta luopuminen ymmärrettävä vastikeoikeuden synnyttäväksi disponoinniksi? Ja jos on, seuraisiko tästä, että myös perinnöstä luopumisen oikeusvaikutuksia pitäisi arvioida toisin kuin edellä esitin? – Käsittääkseni tällainen johtopäätös olisi hätiköity. Tarkasteltaessa lähemmin edellä mainitsemiani PK 3:6.2:ta koskevia kannanottoja on helppo havaita, että ne ovat yksilöimättömiä ja epätarkkoja. Niissä vain todetaan vastikeuhan olemassaolo, vastikkeen antamisen edellytyksiä ei lähemmin pohdita. Kirjoittajat eivät näytä myöskään kiinnittäneen huomiota siihen, että erottamissäännön sivuuttamisen vaikutukset saattavat vaihdella olennaisesti tilanteittain. Seurauksena saattaa yhtäältä olla,

---

92 Lainkohdan sisällöstä ks. jaksossa 2.5.4 esittämääni.

93 Ks. tältä osin *SOU 1925:43* s. 200, *Rautiala* 1967 s. 57, *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 789 sekä *Walin* I 2000 s. 99. – Käsitys, jonka mukaan erottamisoikeuden sivuuttaminen ei aiheuta osituksen pätemättömyyttä, tulee selvästi esille myös ratkaisussa *NJA 1954 s. 338*.

että leski L joutuu tasingonmaksuvelvolliseksi tai hänen maksettavakseen tuleva tasinko kasvaa, mutta mahdollista on myös, että L ainoastaan jää kokonaan tai osittain ilman hänelle lain mukaan kuuluvaa tasinkoa. Tuntuisikin siltä, että näitä vaihtoehtoja tulee arvioida erikseen, kun harkitaan vastikkeen antamista.

Tässä suhteessa edukseen erottuu *Savolaisen* esittämä PK 3:6.2-kannanotto. Hän on tarkastelussaan tuonut selvästi esille nämä kaksi erityyppistä asetelmaa. Savolaisen mukaan lainkohtaan vetoamatta jättäminen voi johtaa vastikeseuraamukseen ainoastaan silloin, kun leski on joutunut osituksessa tasinkoa maksavaksi puoleksi. Jos sitä vastoin leski menettelynsä johdosta vain menettää oikeutensa tasinkoon, vastikkeen antamiselle ei ole perusteita. Kysymys ei ole nyt PK 3:3.1:ssä tarkoitetusta lahjaan rinnastuvasta disponoinnista. Käsityksensä tueksi kirjoittaja viittaa PK 3:4:n ja PK 3.6.3:n vaurastumissäännöksiin.[94]

Savolaisen puoltamaan tulkintaan voidaan mielestäni yhtyä. Tasingon liikasuoritus, johtuipa se mistä syystä tahansa, voinee helposti täyttää PK 3:3.1:ssä kuvatun tunnusmerkistön.[95] Toisin on sen sijaan arvioitava tasingosta luopumista. Oikeutta tasinkoon voidaan pitää ehkä jopa selvemmin kuin perintövaadetta sellaisena lesken yksityisautonomian piiriin kuuluvana varallisuusoikeutena, jonka käyttämisestä hänen on saatava päättää ilman vastikeseuraamuksen uhkaa. Tukea käsityksellä saadaan nytkin puolison velkojien asemaa koskevasta lainsäädännöstä. Puolison tasinkovaade on nykysääntelyn mukaan käytännössä täysin suojattu puolison omien velkojien vaatimuksilta; näiltä puuttuvat keinot päästä hyödyntämään sanottua oikeutta, jos puoliso ei itse halua sitä toteuttaa.[96] Tähän nähden – ja PK 3:4:n sekä 3:6.3:n vaurastumissäännötkin huomioon ottaen – olisi epäjohdonmukaista lukea tasingosta luopumista vastikeperusteeksi.

PK 3:6.2:n tulkintaan liittyvät oikeuskirjallisuuden kannanotot eivät siis anna aihetta luopua edellä hahmottelemastani käsityksestä: *lesken ratkaisu luo-*

---

94 Ks. lähemmin *Savolainen* 1969 s. 36–37, erityisesti alaviitteessä 40 esitettyä.

95 Perinteinen kanta on esitetty PK 3:6.2:n tarkastelun yhteydessä. Selvältä kuitenkin vaikuttaa, että tasingon liikasuoritus saattaa antaa P:n perillisille vastikeoikeuden, vaikka osituksen lopputuloksessa oleva virhe ei johtuisikaan juuri mainitun lainkohdan sivuuttamisesta. Samaan voivat johtaa esimerkiksi omaisuuden arvonmäärityksissä tai velkojen kattamisessa tapahtuneet virheet, taikka se, että osa L:n uuden puolison omaisuudesta on perusteetta jätetty osituslaskelman ulkopuolelle.

Sääntö, jonka mukaan esimerkiksi PK 3:6.2:n huomiotta jättämisestä johtuva tasingon liikasuoritus katsotaan vastikeperusteeksi, vaikuttaa lesken (ja hänen perillistensä) näkökulmasta ankaralta. Tasinkoa liikaa maksanut L on saattanut hyvin toimia bona fide: harvapa maallikko tuntee mainitun lainkohdan sisällön, kun asia voi olla vieras käytännön lakimiehellekin. Selvää kuitenkin on, että yksin viimeksi mainittu seikka ei vapauta lesken perillisiä vastikeseuraamuksesta. Lähtökohdaksi voidaan ottaa, että lesken tulee ositustilanteessa käyttää hyväkseen oikeudellista asiantuntija-apua. – Jos hän on sellaista hankkinut ja toiminut saamiensa ohjeiden mukaisesti, vastikevaatimukseen onkin syytä suhtautua epäillen. Se, että L:n havaitaan suorittaneen liikaa tasinkoa, ei tällaisissa tilanteissa ainakaan ilman muuta kelvanne vastikkeen antamisen perusteeksi.

96 Tätä AL 103.2 §:n ja AL 104 §:n ilmentämää periaatetta tarkastelin jo edellä jaksossa 2.5.3.

pua perinnöstä ei anna P:n perillisille vastikeoikeutta. Tätä seurausta ei ole myöskään sillä, että L uuden avioliittonsa purkaannuttua luopuu hänelle lain mukaan kuuluvasta tasingosta.

3.4.2.4 Muut jäämistödisponoinnit kuin perinnöstä luopuminen

Jotta perinnöstä luopuminen saisi aikaan tavoitellut oikeusvaikutukset, sen on tapahduttava riittävän nopeasti kuolemantapauksen jälkeen – ennen kuin perillisen katsotaan ottaneen perinnön vastaan (PK 17:2a). Luopumisen täytyy myös olla siinä mielessä ”puhdas”, että luopuja ainoastaan vetäytyy pesästä eikä erikseen määrää, kenelle hänen osuutensa menee. Jos luopumistahdonilmaisu ei täytä näitä vaatimuksia, sitä ei pidetä varsinaisena perinnöstä luopumisena, vaan oikeustoimi hahmotetaan *perintöosuuden vastikkeettomaksi luovutukseksi*.[97] Perillisen siis katsotaan ensin ottaneen perintönsä vastaan ja sitten luovuttaneen osuutensa edelleen. Tästä on puolestaan monia haitallisia seurauksia: jäämistösaanto esimerkiksi verotetaan kahteen kertaan (perillisen saamana perintönä ja luovutuksensaajan lahjana), minkä lisäksi disponointi saatetaan peräyttää TakSL:n säännösten nojalla.

Joudutaankin kysymään, mikä on kuvatun erottelun merkitys PK 3:3.1:n kannalta. Jos siis leski antaa luopumistahdonilmaisun PK 17:2a:n valossa liian myöhään, seuraako myöhästymisestä se, että P:n perilliset saavatkin vastikeoikeuden? Vastaavanlainen ongelma syntyy tilanteessa, jossa leski ei tyydy puhtaaseen luopumiseen, vaan määrää osuutensa saajasta. L esimerkiksi luopuu perinnöstä sisarensa hyväksi, vaikka hänellä olisi myös sijaantuloon oikeutettuja rintaperillisiä.[98] Tekeekö sijaantulijan valinta oikeustoimen siinä mielessä normaaliksi lahjaksi, että P:n perillisille annetaan oikeus vastikkeeseen?[99]

---

97 Ks. lähemmin *Aarnio* 1978 s. 60–61, *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 452 sekä *Saarenpää* DL 2004 s. 608.

98 Selvyyden vuoksi huomautettakoon, että rintaperillisten hyväksi tapahtuvaa luopumista pidettäisiin esimerkkitilanteessa ”puhtaana” luopumisena. Edunsaajien määrääminen ei siis vaikuttaisi oikeustoimen luonteeseen – olisivathan rintaperilliset jo ilman tällaista määräystä tulleet luopujan sijaan. Tietyn henkilön hyväksi tapahtunut luopuminen katsotaankin perintöosuuden luovutukseksi vain silloin, kun perintöosuus sen johdosta menee (osittain tai kokonaan) muille kuin lakisääteisille sijaantulijoille.

99 Vastaavanlaisiin ongelmiin joudutaan kiinnittämään huomiota harkittaessa AL 94 §:n soveltamista puolisoiden kesken toimitettavassa omaisuuden osituksessa. Korkeimman oikeuden ratkaisussa *2003:95* pohdittiinkin ensin kysymystä, oliko puoliso ottanut perinnön sillä tavoin vastaan, ettei hänellä olisi enää ollut mahdollisuutta luopua siitä. Tähän vastattiin kieltävästi. – Nimenomaista kannanottoa perinnön vastaanottamisen oikeusvaikutuksiin ei KKO:n ratkaisusta voida lukea. Ei ole siis selvää, että esimerkiksi myöhässä tapahtunut perinnöstä luopuminen katsottaisiin ilman muuta vastikkeeseen oikeuttavaksi lahjaksi. Perustelujen kirjoittamistapa viittaa kuitenkin siihen, että tällaista disponointia olisi korkeimman oikeuden mielestä arvioitava AL 94 §:n näkökulmasta ankarammin kuin kaikissa suhteissa asianmukaista perinnöstä luopumista.

Ehdotonta vastausta on vaikeaa antaa. Jos halutaan korostaa perinnöstä luopumisen erityisasemaa, kysymyksiin saatetaan vastata myöntävästi. Ero luopumistapauksiin on nyt periaatteessa selvä. Luopuja ainoastaan vetäytyy pesästä, siis torjuu hänelle tulossa olleen varallisuusoikeuden, kun taas vastikkeettomaan luovutukseen ryhtyessään L disponoi jostakin hänen hyväkseen jo tulleesta varallisuusoikeudesta. Viimeksi mainittuja oikeustoimia saatetaan tässä mielessä pitää normaalin lahjan veroisina myös PK 3:3.1:n kannalta.

PK 3:4:ssä omaksuttu perintösaantojen erityiskohtelun sääntö antaa kuitenkin aiheen epäillä näin puhdasoppisen linjan oikeutusta. Jo edellä toin esille lainkohdan ilmentämän periaatteen: P:n perillisten ei tule päästä osalliseksi siitä varallisuudenlisäyksestä, joka leskelle on syntynyt jäämistösaantojen johdosta. Tämä periaate huomioon ottaen on perusteltua antaa L:lle varsin vapaat kädet määrätä perinnöstä ilman, että disponointiin liitetään vastikeseuraamusta. Jotta leskellä säilyisi riittävä toimintavapaus, perinnöstä luopumisen ja vastikkeettoman perintöosuuden luovutuksen kesken ei ole ehkä aiheellista tehdä samanlaista eroa kuin mikä joudutaan tekemään esimerkiksi velkojasuhteen ongelmia tarkasteltaessa.

Voidaankin kysyä, tarvitsevatko toissijaiset perilliset todella erityistä suojaa tilanteessa, jossa leski on omat rintaperillisensä sivuuttaen ohjannut vanhemmaltaan tulossa olleen perinnön esimerkiksi omalle sisarelleen. Tai vastaavasti: syntyykö P:n perillisille perusteltu oikeussuojan tarve yksin sen johdosta, että L ei ole osannut toimia ripeästi vaan on tehnyt luopumispäätöksen vasta esimerkiksi kuukauden kuluttua perunkirjoituksesta? Vastaisin kumpaankin kysymykseen kieltävästi. Kun P:n perilliset olisivat joka tapauksessa joutuneet sietämään sen, että leski luopuu perinnöstä, heitä on aiheetonta turvata myöskään viimeksi mainittujen disponointien varalta. Määrätessään kuvatulla tavalla perinnöstä L ei siten mielestäni ole syyllistynyt toissijaisten perillisten oikeuksia loukkaavaan käyttäytymiseen.

Esitetyn perusteella näyttäisi siltä, että perinnöstä disponoiminen ei normaalisti antaisi P:n perillisille vastikeoikeutta. Rajaksi voitaneen asettaa lähinnä se, että L:n toimien on ajoituttava lähelle perimystapahtumaa. Kysymys täytyy siis olla aitoon luopumiseen asiallisesti rinnastuvasta määräämistoimesta. Jos esimerkiksi tätinsä kuolinpesän osakkaaksi tullut leski kahden vuoden kuluttua kuolemantapauksesta luopuu perinnöstä sisarensa hyväksi, oikeustoimi täytyy ymmärtää *lahjaksi*, johon liitetään normaalit PK 3:3.1:ssä säädetyt vaikutukset. Se, että lahjoituksen kohteena on peritty omaisuus, ei voine ainakaan yksinään estää vastikkeen antamista.

Tarkastelussani olen toistaiseksi sivuuttanut yhden ongelmaa mutkistavan seikan: perintöverotuksen. Järjestely, jossa L ensin ottaa perinnön vastaan ja sitten siirtää sen eteenpäin, synnyttää L:lle velvollisuuden suorittaa perintöve-

roa.[100] Jos peritty omaisuus menee kokonaisuudessaan L:n osoittamalle taholle, voidaan sanoa, että L on maksanut perintöveroa tyhjästä. Vastikkeeton jäämistödisponointi on tällöin todella huonontanut L:n varallisuustilaa. Saatetaankin kysyä, eikö P:n perillisten tulisi saada suojaa ainakin tämän menetyksen varalta.

Kysymykseen lienee vastattava myöntävästi. Ainakin siinä tapauksessa, että lesken maksama perintövero on ollut suuruudeltaan merkittävä, toissijaisille perillisille on käsittääkseni annettava oikeus vastikkeeseen. Kompensaatio on kuitenkin rajattava L:n maksaman perintöveron määrään. Perintöä ei siis pidä nytkään palauttaa laskennallisesti lesken pesään, vaan vastikkeen avulla on tyydyttävä saamaan aikaan se tulos, johon olisi päädytty, mikäli L olisi disponointinsa asemesta luopunut perinnöstä.

Perintöverotuksen aiheuttama ongelma voitaneen sitä paitsi monesti välttää jo antamalla lesken määräämistoimille hänen itsensä kannalta suopea tulkinta. Saatetaan ehkä katsoa, että esimerkiksi sisarensa hyväksi perinnöstä luopunut leski on tarkoittanut siirtää tälle ainoastaan perintösaantonsa nettomäärän – siis sen joka sisarelle jää verojen maksamisen jälkeen. Leski ei ole toisin sanoen tarkoittanutkaan ottaa kannettavakseen disponointeihinsa liittyvää ylimääräistä verorasitusta, vaan hän on ajatellut sälyttää sen omaisuuden lopulliselle saajalle (suhteessa veronsaajaan leski tietysti vastaa perintöverosta). Jos asia on tällä tavoin, luopumisjärjestely ei lopulta huononna lesken taloudellista asemaa. Kysymyshän on reaalisesti vain siitä, että tietty hänelle tulossa ollut varallisuudenlisäys on jäänyt tapahtumatta. Vastikeoikeuden antamiselle ei täten ole perusteita.

3.5 VASTIKEVAATIMUKSET JA JAKO. INDIVIDUAALIPERIAATE VAI PERILLISTAHON KOLLEKTIIVINEN SUOJA?

Jotta PK 3:3:ssa tarkoitetuilla vastikeperusteilla olisi vaikutusta pesänjaon lopputulokseen, P:n perillisten on vedottava niihin. Ongelma tulee esille jo sopimusjaoissa. Toissijaisten perillisten on varottava hyväksymästä sopimusta, jossa vastikeoikeus on jätetty huomiotta. Vähintään yhtä suuri merkitys perillisten aktiivisuudella on tilanteissa, jossa pesänjakoa toimittamaan on määrätty pesänjakaja. Vaikka jakaja voisi L:n pesää koskevien tietojensa pohjalta päätellä, että tietty L:n toimi täyttää vastikeperusteen tunnusmerkistön, hänen ei pidä ottaa sitä automaattisesti huomioon, vaan tämä edellyttää P:n perillisten vaatimusta.[101] Jos nämä pysyvät passiivisina tai suorastaan ilmoittavat, etteivät halua

---

100 Ks. lähemmin *Puronen* 2005 s. 91–96.

101 Sama koskee muitakin perinnönjaossa tai osituksessa toteutettavia vastaavanlaisia vaatimuksia, kuten ennakkoperintöön tai suosiolahjaan vetoamista. Pesänjakaja ei toteuta osapuolten oikeuksia ”viran puolesta” vaan ainoastaan kunkin intresentin omasta vaatimuksesta. Kysymyksestä ks. esim. *Saarenpää* 1994 s. 130–133 sekä *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 645.

vedota vastikesäännöksiin, jakajan on pidättäydyttävä antamasta vastiketta.

Useimmissa tapauksissa P:n toissijaiset perilliset suhtautunevat vastikekysymykseen keskenään samalla tavalla. He joko vaativat vastiketta tietyn L:n disponoinnin johdosta tai eivät. On kuitenkin mahdollista, että tällaista yksituumaisuutta ei vallitse. Osa P:n perillisistä ehkä haluaa, että jaossa otetaan huomioon tietty L:n toteuttama lahjoitus, mutta toiset haluavat kunnioittaa L:n määräämistoimia ja olla antamatta lahjalle merkitystä. Joudutaan kysymään, millä tavoin tämä erimielisyys vaikuttaa jaon toimittamiseen. – Kun seuraavassa selvitän tätä, keskityn yksinomaan *toimitusjakoihin.*

Pääongelmana tarkasteltavassa tilanteessa on, täytyykö P:n perillisiä kohdella vastikkeen kannalta yhtenä jakotahona vai voidaanko jako toimittaa heidän yksilölliset vaatimuksensa huomioon ottaen. Yhtenäisen jakotahon ajatus tarkoittaisi sitä, että perillistahon esittämä vastikevaatimus otetaan aina joko täysimääräisesti huomioon tai jätetään kokonaan huomiotta: mitään välimuotoratkaisuja ei siis ole. Yksilöllisen kohtelun periaatetta noudatettaessa perillisten esittämät vaatimukset taas otettaisiin huomioon siltä osin, kuin vastikkeen antaminen on tarpeen siihen vedonneiden perillisten oikeuksien toteuttamiseksi. Jos siis vastiketunnusmerkistö täyttyy, P:n perillisten pesäosuutta kasvatetaan sen verran, että vastikevaatimuksen esittäneet saavat kompensaation lesken käyttäytymisestä – ei enempää.

Hahmoteltuun kysymykseen ei saada vastausta PK 3 luvun säännöksistä. Ne on kyllä kirjoitettu ikään kuin P:n perillisiä tulisi aina arvioida yhtenäisenä jakotahona. Tästä ei voida kuitenkaan tehdä juuri johtopäätöksiä; tarkasteltavaa ongelmaa on tuskin pohdittu perintökaaren säännöksiä muotoiltaessa. Myöskään oikeuskirjallisuudessa ei nyt esillä olevaa kysymystä ole tarkasteltu, eikä ongelmaan liittyvää korkeimman oikeuden käytäntöäkään tietääkseni ole. Oikeustila vaikuttaa siten avoimelta.[102]

> Läheisen vertailukohdan nyt tarkasteltavalle probleemalle tarjoaa avioliittolaissa tarkoitettu omaisuuden *ositus*, jossa ainakin toisena osapuolena on perillistaho. Myös tällöin joudutaan pohtimaan, miltä osin perillisiä kohdellaan yhtenä ositustahona ja miltä osin annetaan sijaa heidän yksilöllisten vaateittensa toteuttamiselle. Ongelma voi tulla ajankohtaiseksi esimerkiksi toimituksessa esitettyjen vastikevaatimusten johdosta. Syntyy kysymys, miten on meneteltävä tilanteessa, jossa osa kuolleen puolison perillisistä vaatii vastiketta sen johdosta, että leski on hukannut omaisuuttaan, ja osa haluaa olla vaatimatta.
>
> Jäämistöosituksen henkilösuhteisiin liittyviä ongelmia on oikeuskirjallisuudessa tarkastellut *Saarenpää*. Hän lähtee siitä, että kuolleen puolison perilliset osallistuvat ositukseen yksilöinä, eivät kuolinpesänä.

---

[102] Mainittakoon tässä yhteydessä Tanskan oikeudessa asiassa omaksuttu kanta: yhden perillisen esittämä vastikevaatimus ei tule koko perillistahon vaan ainoastaan vastiketta vaatineen perillisen hyväksi. Ks. tästä *Danielsen* 2005 s. 210.

> Niinpä kullakin osakkaalla on esimerkiksi oikeus itsenäisesti moittia osituksta.[103] Sitä, millä tavoin osituksessa tulisi ottaa huomioon perillisten keskenään erilaiset vastikevaatimukset, ei Saarenpää esityksessään pohdi. Hänen käsityksensä tästä nyt käsiteltävän aiheen kannalta merkittävästä kysymyksestä jää siten avoimeksi.

Ongelman arviointi voidaan aloittaa yhtenäisen kohtelun vaihtoehdosta: perillisten esittämä vastikevaatimus joko otetaan huomioon täysimääräisesti tai jätetään kokonaan huomiotta. Omaksuttaessa tämä kanta joudutaan pohtimaan, millä perusteella valinta pitäisi tehdä. Selvää lienee, ettei vastikeoikeuden antaminen voi edellyttää ainakaan kaikkien perillisten vaatimusta. Muuten päädyttäisiin siihen, että yksi P:n perillisistä – ehkä hyvin pieneen jako-osaan oikeutettu – voisi passiivisuudellaan tai vastustukseltaan kaventaa perilliskumppaniensa oikeutta. Sääntö synnyttäisi sellaisia väärinkäytöksen mahdollisuuksia, että se on torjuttava.

Lähes yhtä vaikealta tuntuu hyväksyä ratkaisua, jonka mukaan ratkaiseva merkitys olisi osakkaiden enemmistön mielipiteellä. Enemmistöpäätöksiä ei perintökaaren järjestelmässä muutenkaan tunneta, eikä tällaista ratkaisua voida mielestäni puoltaa myöskään asiaperustein. Perillisen, joka haluaa turvata lain mukaisen perintösaantonsa P:n jälkeen, ei pidä kärsiä menetyksiä sen johdosta, että hänen perilliskumppaninsa haluavat jostakin syystä olla vetoamatta PK 3:3:n tarjoamiin oikeuksiin.

Ilmeistä onkin, että vastikeperuste täytyisi yhtenäiskohtelun vaihtoehdossa ottaa huomioon *jo yhden P:n perillisen vaatimuksesta*. Kannanotto ei kuitenkaan vielä ratkaise kaikkia ongelmia. Tämä havaitaan, kun ajatellaan tilannetta, jossa tällainen vaatimus on esitetty ja se on menestynyt. Vastattavaksi tulee nyt kysymys, millä tavoin P:n perillistaholle tullut pesäosuus jaetaan perilliskumppanien kesken? Koituuko vastikkeen myötä tullut osuuden kasvu kaikkien perillisten vai ainoastaan vastiketta vaatineiden hyväksi?

Parhaiten yhtenäisen kohtelun linjaan sopinee ratkaisu, jonka mukaan perillisten keskenään erilaiseen suhtautumiseen ei kiinnitetä huomiota myöskään perinnönjaossa. Pesänjaossa P:n perillisille osoitettu omaisuus siis jaettaisiin perilliskumppanien kesken aivan kuin he olisivat olleet vastikeasiassa yksimielisiä. Vastaavanlaista sääntöähän noudatetaan silloin, kun yksi osakas on ajanut menestyksekkäästi kannetta pesän hyväksi ja voittanut pesälle lisävaroja.[104] Toisenlainenkin ratkaisu olisi kuitenkin mahdollinen. Perinnönjako saatetaan

---

103 Ks. lähemmin *Saarenpää* 1989 s. 218.

104 Ajaessaan PK 18:2.2:ssa tarkoitetulla tavalla kannetta pesän hyväksi osakkaan on vallitsevan käsityksen mukaan esitettävä vaatimuksensa nimenomaan pesän lukuun. Hän ei siis voi vaatia esimerkiksi vahingonkorvausta tai tietyn omaisuuden palautusta vain omaa perintöosaansa vastaavalta osalta. Kysymyksestä ks. *Aarnio* 1967 s. 134–138 sekä *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 229–230.

toimittaa myös niin, että vastikevaatimuksen tuottama lisäys osoitetaan ainoastaan sitä vaatineille perillisille. Muut joutuisivat tyytymään siihen, mitä olisivat saaneet ilman vastikkeen huomioon ottamista.

Kumpikin ratkaisu on tietyssä mielessä ongelmallinen. Voidaan kysyä, tuleeko passiivisina pysyneiden tai vastikevaatimukseen ehkä jopa torjuvasti suhtautuneiden perillisten päästä osalliseksi vastikkeen tuomasta hyödystä. Mutta juuri paremmalta ei vaikuta sekään vaihtoehto, että pesäosuuden kasvu kanavoidaan yksin vastiketta vaatineille. Lopputulokseksi tulisi tällöin se, että viimeksi mainitut pääsevät parempaan asemaan kuin missä he olisivat olleet ilman L:n tekemiä disponointeja. Tämä antaa aihetta epäillä tulkinnan asianmukaisuutta. Vastikesäännöksiä ei tulisi yleensä soveltaa tavalla, joka tuottaa toissijaisille perillisille tällaista ylikompensaatiota.

Hahmotellut lopputulokset ovat pulmallisia myös vastikevaatimuksesta pidättäytyneen perillisen (seuraavassa X) näkökulmasta. X on ehkä nimenomaan tahtonut kunnioittaa lesken määräämistoimia ja hyväksyä myös L:n tekemät PK 3:3.1:n näkökulmasta liian avokätiset lahjoitukset. Tähän nähden olisi ongelmallista, jos toisten perillisten tekemä vastikevaatimus kasvattaisi hänen omaa perintösaantoaan. Sekään vaihtoehto, että passiivisen perillisen osuus menisi vastiketta vaatineille, ei toisaalta vaikuta optimaaliselta. Paljon paremmin X:n tarkoitusperiä vastaisi se, että kyseinen osuus jäisi L:n oikeudenomistajille. X:n käyttäytyminen on nyt luontevaa ymmärtää niin, että hän on tahtonut olla puuttumatta lahjoituksen jäämistöoikeudellisiin vaikutuksiin siltä osin kuin ne koskevat hänen perintöosaansa.

Esillä oleva ongelma antaa aihetta yleisemmän tason pohdintoihin. Voidaan kysyä, millä tavoin on syytä suhtautua ajatukseen toissijaisista perillisistä yhtenäisenä intressitahona, pesänjaon toisena osapuolena. Onko PK 3 luvun mukaista jakoa yleensäkään syytä hahmottaa kahden osapuolen väliseksi toimitukseksi: eikö toimituksen osapuolia ole pikemminkin niin monta kuin on L:n pesän osakkaitakin?

PK 3 luvun säännösten kirjoittamistapa antaa selvää tukea kahden jakotahon opille, ja näin on asiaa lähestytty myös lainvalmistelutöissä ja oikeuskirjallisuudessa.[105] Useimmissa tapauksissa kyseinen hahmotustapa vaikuttaakin perustellulta, toissijaisten perillisten intressit ja vaatimukset ovat normaalisti yhdensuuntaisia. Mutta jos asia ei poikkeuksellisesti olekaan tällä tavoin, saattaa olla aiheellista irrottautua normaalitapauksia silmällä pitäen omaksutusta ajattelumallista ja suunnata huomio *perillisten yksilöllisiin intresseihin*. Näin voidaan

[105] Tämä on helppo havaita tutustumalla esimerkiksi *Savolaisen* aihetta koskeviin kirjoituksiin ja PK 3 luvun mukaista jaksoa koskevaan esitykseen teoksessa *Aarnio – Kangas*, Suomen jäämistöoikeus I (1999 s. 757 ss.). Pesänjaon ongelmat on niissä hahmotettu kahden jakotahon näkökulmasta. On siis kysytty esimerkiksi, millä edellytyksin P:n perilliset ovat oikeutettuja vastikkeeseen, kuinka paljon heille on annettava vastiketta, miten suurta vaurastumisetua L:n perilliset voivat tehokkaasti vaatia jne.

havaita, että pesänjaossa on perimmiltään sittenkin kysymys kunkin P:n perillisen omaa perintöoikeutta toteuttavasta toimituksesta. Pesänjako on P:n perillisten kesken tapahtuvan perinnönjaon välttämätön esivaihe.[106] Se, että PK 3 luvun mukainen jako toimitetaan kahden perillistahon kesken, saatetaankin ymmärtää lähinnä juridistekniseksi ratkaisuksi, josta ei pidä tehdä laajoja oikeusjärjestyksen sisältöä koskevia päätelmiä.

Tämä yksilöllisen oikeussuojan ajatus sopii nähdäkseni hyvin PK 3:3:n vastikesäännökseen. Vastikkeen antamisen tarkoitusperäksi saatetaan hahmottaa sen turvaaminen, että *kukin P:n perillinen* voisi mahdollisuuksien mukaan saada sen *perintöosan*, johon hän olisi ollut oikeutettu ilman lesken toteuttamia lahjoituksia. Kysymys on siis ennemminkin yksittäisen perillisen kuin koko perillistahon suojaksi tarkoitetusta säännöksestä. Johtopäätös tästä on ilmeinen: vastikevaatimusten tulee vaikuttaa vain sen esittäneiden perillisten hyväksi.

Käsitykselle, jonka mukaan PK 3:3:n vastikenormia tulee arvioida ennen muuta perillisten yksilöllisen oikeussuojan näkökulmasta, saadaan tukea myös muusta jäämistöoikeudellisesta sääntelystä. Oikeudessamme ei ole yleisesti hyväksytty perillisten kollektiivisen suojan periaatetta, vaan useissa kysymyksissä on lähdetty siitä, että perillisen jakoasemaan liittyvien vaatimusten toteuttaminen on hänen oman harkintansa ja aktiviteettinsa varassa.[107] Ehkä parhaan esimerkin tarjoaa ennakkoperintö- ja lakiosasäännöstössä omaksuttu ajattelutapa. Järjestelmämme rakentuu *perillisten yksilöllisen kohtelun periaatteelle* (oikeuskirjallisuudessa on käytetty myös nimitystä individuaaliperiaate). Perillisen esittämä lisäys- tai vähentämisvaatimus koituu vain hänen itsensä hyväksi eikä hyödytä passiivisina pysyneitä. Jos esimerkiksi ainoastaan yksi perillisistä vetoaa jaossa tiettyyn perinnönjättäjän antamaan lahjaan, se otetaan huomioon vain vetoajansa perintö- ja lakiosan suuruutta kasvattavana eränä. Muut joutuvat tyytymään reaalisen jäämistön pohjalta laskettuihin osuuksiin.[108]

Samanlainen yksilöllisen oikeussuojavaateen ajatus on toteutettu testamentin moitetta koskevissa säännöksissä. Testamentin moite on perilliselle henkilökohtaisesti kuuluva oikeussuojakeino, jonka käyttämisen kukin saa ratkaista it-

---

106 Samat seikat tulevat esille ensin kuolleen puolison perillisten ja lesken kesken toimitettavassa jäämistöosituksessa. Perintöoikeuden näkökulmasta ositus on lähinnä vain perinnönjakoa edeltävä välivaihe, ”esitoimitus”, jossa perillisten intressit ovat normaalisti yhdensuuntaiset (näin *Saarenpää* 1989 s. 213 ja *Räbinä* DL 2003 s. 42). Asia voi kuitenkin olla poikkeustapauksissa myös toisin. Osituksessa saatetaan joutua ottamaan kantaa vaatimuksiin, joista on hyötyä vain tiettyjen perillisten kannalta; ajateltakoon vaikkapa AL 94 a §:ssä tarkoitettujen ennakkoperintöjen vähentämistä. Viimeksi mainitusta kysymyksestä ks. *Saarenpää* em. kirjoitus s. 218.

107 Tästä periaatteesta ks. *Aarnio – Kangas* II 2000 s. 521. Asia tulee esille testamentin moitteen tarkastelun yhteydessä. Kirjoittajat toteavat: ”Itsenäisen kannevallan periaate ei ole erityisesti testamentinmoitteelle ominainen. Se on päinvastoin ilmaus jäämistöoikeudessa vallitsevasta yleisestä periaatteesta, jonka mukaan perillisellä on valta itsenäisesti, muiden kantaa huomioon ottamatta puolustaa jakoasemaansa.”

108 Ks. tältä osin esim. *KKO:n lausunto* 1949 s. 15, *Saarenpää* 1980 s. 265 ss., *sama* 1981a s. 61–62 ja *sama* 1994 s. 130–133, *Lohi* 1999 s. 55–58 sekä *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 555–556.

senäisesti, toisten perillisen valinnoista riippumatta. Moiteriidassa annettava kantajille myönteinen tuomio vaikuttaa ainoastaan moittijoiden hyväksi eikä kasvata passiivisena pysyneiden perintöosia. Testamentti julistetaan pätemättömäksi vain siltä osin kuin se estää moittijoita saamasta osuuttaan jäämistöstä.[109]

En näe estettä seurata samaa linjaa PK 3 luvussa säännellyissä vastikekysymyksissä. Lähtökohdaksi voidaan mielestäni ottaa, että oikeus vaatia jaossa vastiketta on jokaiselle P:n perilliselle henkilökohtaisesti kuuluva oikeus, jota hän voi käyttää perilliskumppaneistaan riippumatta. Kukin perillinen siis omakohtaisesti ratkaisee, vaatiiko hän jaossa vastiketta vai ei, ja vastikevaatimus koituu vain hänen itsensä hyväksi. *Vastiketta annetaan se määrä, joka tarvitaan vaatimuksen esittäneille kuuluvien perintöosien täydentämiseksi*. Tämä vastikkeen osittaisuus vaikuttaa myös pesänjaon jälkeen toimitettavassa perinnönjaossa. Vastikkeen tuomasta lisäyksestä pääsevät osallisiksi vain sitä vaatineet P:n perilliset.

Puoltamani säännön konkreettinen sisältö käy ilmi seuraavasta esimerkistä:

> L, jolta jää omaisuutta 60 000 euroa, on antanut leskeysaikanaan PK 3:3.1:n tunnusmerkistön täyttävän 30 000 euron lahjan. Kun L kuolee, hänen pesäänsä ovat jakamassa L:n omien perillisten ohella kolme edesmenneen P:n veljeä, Xa, Xb ja Xc. Näistä Xa ja Xb ovat vaatineet jaossa vastiketta, kun taas Xc tahtoo olla puuttumatta lahjaan. Toissijaissijaisten perillisten pesäosuus olkoon ½. Miten nyt on toimitettava a) pesänjako ja b) P:n perillisten välinen perinnönjako?
>
> *a) Pesänjako* on helpointa suorittaa selvittämällä aluksi, kuinka suuren perintöosan Xa ja Xb olisivat saaneet, mikäli L olisi jättänyt lahjansa antamatta. Koko P:n perillistahon pesäosuudeksi olisi tällöin tullut 1/2 x (60 000 + 30 000) = 45 000, josta Xa:n ja Xb:n perintöosat olisivat olleet yhteensä 30 000 euroa. Pesäosuuteen täytyy lisäksi lukea se määrä, joka tarvitaan Xc:n osuuden täyttämiseen. Kun Xc ei ole vaatinut vastiketta, hänen osuutensa lasketaan reaaliseen pesän pohjalta, joten se on 1/3 x 1/2 x 60 000 euroa = 10 000 euroa. Näin ollen P:n perillisten pesäosuus on 40 000 euroa. L:n omille perillisille jää täten 20 000 euroa.
>
> *b)* P:n perillisten kesken toimitettavassa *perinnönjaossa* noudatetaan vastaavaa sääntöä: Xa:lle ja Xb:lle annetaan se, mihin he olisivat ollet oikeutettuja ”loukkaamattomasta pesästä”, ja Xc:n osuus määräytyy reaalisen pesän pohjalta. Jaon lopputulos käykin ilmi jo a-kohdan laskelmasta. Xa ja Xb saavat kumpikin 15 000, kun taas Xc:n on tyytyminen 10 000 euroon.

---

[109] Yksilöllisen moiteoikeuden periaatteesta ks. *Ylöstalo* 1953 s. 187–192 sekä *Aarnio – Kangas* II 2000 s. 521–522 ja s. 618.

3.6 TOISSIJAISELLE PERILLISELLE ANNETTU LAHJA VASTIKEPERUSTEENA

a) Selvitettäessä PK 3 luvun vastikesäännöksen sisältöä pidetään yleensä silmällä tilanteita, joissa leskeksi jäänyt puoliso on lahjoittanut omaisuuttaan joko omille perillisilleen tai perillispiirin ulkopuolisille tahoille. Pesänjaossa saatetaan kuitenkin joutua kiinnittämään huomiota myös toissijaisten perillisten hyväksi tehtyihin disponointeihin. Kuten aikaisemmin totesin, myös mainitussa henkilörelaatiossa toteutettu lahjoitus voi synnyttää PK 3:3.1:ssä tarkoitetun vastikeoikeuden. Tämä onkin perusteltua, mikäli P:ltä on jäänyt myös muita toissijaisia perillisiä. Lahjoituksista osattomaksi jääneet P:n perilliset tarvitsevat suojaa sen varalta, ettei leski pääse esimerkiksi yhtä edesmenneen puolisonsa sisarusta suosimalla huonontamaan heidän asemaansa.[110] Siinä tapauksessa, että lahjansaaja olisi ainoa P:n perillinen, perusteita vastikesäännöksen soveltamiseen ei tietenkään olisi.

Lähtökohdaksi voidaankin ottaa, että toissijaiselle perilliselle annettua lahjaa arvioidaan PK 3:3:n näkökulmasta samalla tavoin kuin kenelle tahansa annettua lahjaa. Harkittaessa, johtaako tietty lahjoitus vastikeseuraamukseen, tulee siis noudattaa normaaleja kriteerejä. Vastikkeen antamisen kynnystä ei saa korottaa mutta ei myöskään alentaa sen johdosta, että lahjansaajana on vastiketta vaativien perilliskumppani.

Seuraavassa keskityn P:n perillisille annettujen lahjojen synnyttämiin *laskennallisiin ongelmiin*. Oletan siis, että vastikkeen antamisen edellytykset toteutuvat ja epäselvää on vain se, miten lahjansaajan henkilö mahdollisesti vaikuttaa pesäosuuksien määräämiseen. Ainakin jotakin vaikutusta tällä seikalla voisi olettaa olevan. L:n omaisuutta on nyt nimittäin siirtynyt sen henkilöpiirin hyväksi, joka on vaatimassa lahjan johdosta kompensaatiota. Syntyy täten erityinen tarve kontrolloida, ettei heille anneta liiallista hyvitystä.

Pesänjaon lopputuloksen kannalta saattaa olla olennainen merkitys sillä, täyttääkö lesken antama lahja PK 6 luvussa tarkoitetun ennakkoperinnön tunnusmerkistön vai ei. Ennakkoperinnöt vähennetään P:n perillisten pesäosuudesta (ja saajan perintöosasta), kun taas tämän kategorian ulkopuolelle jäävät lahjat voidaan ottaa huomioon vain vastiketta koskevien sääntöjen mukaan. Kuten seuraavasta havaitaan, tämä seikka tuo tiettyjä lisäongelmia pesäosuuksien määräämiseen. Vastike- että ennakkoperintösäännösten taustalla olevien tarkoitusperien yhteensovittaminen voi edellyttää normaalista poikkeavien laskutapojen käyttämistä.

b) Tarkastelen aluksi tilanteita, joissa toissijaisen perillisen leskeltä saama lahja *toteuttaa ennakkoperinnön tunnusmerkistön*. Tämä lieneekin melko taval-

---

110 Ruotsalaisissa esitöissä (*SOU 1925:43* s. 179) todetaankin osuvasti: ”Det kan ej läggas i efterlevande makes hand att med förbigående av vissa arvingar efter den först avlidne gynna andra arvingar efter honom.”

lista, koskeehan näitä lahjoituksia PK 6:9.2:ssä asetettu positiivinen ennakkoperintöolettama. Se, että lahja on annettu toissijaiselle perilliselle, ei lähtökohtaisesti vaikeuta vastikeseuraamusten määräämistä. Vastike voidaan antaa normaaliin tapaan ottamalla lahjan arvo huomioon lesken pesän laskennallisena lisäyksenä. Näin menetellen toissijaisten perillisten laskennallinen pesäosuus kasvaa siitä, mikä se olisi muuten ollut. Menettely ei kuitenkaan johda perillistahon liialliseen hyvittämiseen. Kun nimittäin lahja ennakkoperintöä koskevien säännösten mukaisesti vähennetään toissijaisille perillisille reaalisesti annettavasta määrästä, taataan se, että he eivät pääse hyötymään saman omaisuuden arvosta kahta kertaa.[111]

Esimerkki valaisee asiaa:

> *Esimerkki 1:* Puolisonsa perineeltä L:ltä jää omaisuutta 100 000 euroa. Toissijaisia perillisiä on kaksi (Xa ja Xb), ja heistä Xa:lle on L antanut ennakkoperintöä 20 000 euroa. Pesänjaossa esitettyjen vaatimusten johdosta lahja joudutaan ottamaan huomion sekä ennakkoperintönä että vastikeperusteena.
>
> Jakoa toimitettaessa lisätään lahjan arvo L:n reaaliseen pesään. Pesäosuuksiksi tulee näin 60 000 euroa [(100 000 + 20 000) x 1/2]. L:n perilliset saavat osuutensa kokonaan, kun taas P:n perillisille reaalisesti osoitettavasta määrästä vähennetään AL 94a §:n (ja PK 3:5.2:n) nojalla 20 000 euroa. Pesästä saamansa 40 000 euroa toissijaiset perilliset puolestaan jakavat niin, että Xa saa 10 000 euroa ja Xb 30 000 euroa.

Esimerkkitapauksessa kaikki tahot pääsivät samaan asemaan, missä he olisivat olleet ilman ennakkoperintöä. Tähän päädytäänkin aina, kun L:n antama lahja pysyy arvonsa puolesta saajan laskennallisen perintöosan rajoissa. Näissä tilanteissa ei ole edes tarvetta soveltaa PK 3 luvun vastikenormia, vaan lahjan vaikutukset saadaan eliminoiduksi jo ennakkoperintösäännösten avulla.[112] Ennakonsaajan perilliskumppaneiden ei siis tarvitse – tai itse asiassa edes kannata – vedota pesänjaossa PK 3:3.1:een; hehän pääsevät oikeuksiinsa esittämällä *perinnnönjaossa* ennakkoperinnön vähentämistä koskevan vaatimuksen. *Pesänjaossa* tehtävä ennakon vähentämisvaatimus on nyt puolestaan L:n perillisten intressissä. Ilman sen esittämistä he joutuisivat tyytymään lesken reaalisesta pesän pohjalta määritettyyn pesäosuuteen.

Hieman vaikeammaksi pesäosuuksien määrääminen muuttuu, mikäli perilliselle annettu ennakkoperintö on ollut niin suuri, että sitä ei voida kokonaan vähentää hänen osuudestaan. Tällöin lahjansaajalle ei tietysti anneta reaalisessa jaossa mitään, vaan P:n perillisten pesäosuus osoitetaan kokonaisuudessaan muille toissijaisille perillisille. Näin menetellenkään ei pystytä kuitenkaan eli-

---

111 Lesken antamien ennakkoperinnön huomioon ottamisesta PK 3 luvun mukaisessa jaossa ks. *Lohi* 1999 s. 175–177.

112 Tästä huomautettiin jo ruotsalaisissa esitöissä, ks. *SOU 1925:43* s. 178.

minoimaan täysin lahjan vaikutuksia. Joudutaan siten kysymään, kenen rasitukseksi ”puute” pannaan.

Ennakkoperintösäännöksiä sovellettaessa toimittaisiin normaalisti niin, että ennakon ylisuuruudesta johtuva rasitus pantaisiin kaikkien lahjoista osattomiksi jääneiden rasitukseksi.[113] Tilanteessa, jossa lahja täyttää vastikeperusteen tunnusmerkistön, tätä sääntöä ei voida kuitenkaan noudattaa, vaan jako on suoritettava mahdollisuuksien mukaan niin, että vastiketta vaativat *P:n perilliset* saavat osalleen *täyden kompensaation*. Perillisten tulee siis saada se, mitä he olisivat saaneet ilman yhden hyväksi tehtyä ennakkoluovutusta. Tämä hyvitys annetaan nyt L:n perillisten kustannuksella, heidän pesäosuudestaan. Ääritapauksissa päädytään siihen, että toissijaisten perillisten jako-osien täyttämiseen hupenee koko L:n pesä.[114]

> *Esimerkki 2*: Otetaan pohjaksi esimerkki 1, mutta muutetaan sitä niin, että Xa:n hyväksi annetun lahjan arvo onkin ollut 80 000 euroa. – Kun vastiketta annetaan koko tämä määrä, laskennallisiksi pesäosuuksiksi tulee 90 000 euroa [(100 000 + 80 000) x 1/2]. Tästä Xa:n ja Xb:n perintöosat ovat puolestaan 45 000 euroa. Havaitaankin, että Xa:n saama ennakkoperintö on ollut tuntuvasti ylisuuri. Kun Xa ei tule näin saamaan enää mitään, pesänjako voidaan toimittaa niin, että P:n perillisten osuuteen pannaan vain Xb:lle kuuluva määrä, eli 45 000 euroa. Loput 55 000 jäävät L:n perillisten jaettaviksi.

c) Miten sitten tarkasteltava ongelma muuttuu, jos L:n antamassa, PK 3:3.1:n kriteerin täyttävässä lahjassa *ei olekaan kysymys ennakkoperinnöstä*? L on siis esimerkiksi Xa:lle lahjoittaessaan päätynyt nimenomaisesti sulkemaan pois laissa asetetun ennakkoperintöolettaman.

Vaikuttaa selvältä, että esimerkkitapauksen Xa on nyt paremmassa asemassa kuin edellä. Hänen perintöosastaan ei voida tehdä vähennyksiä, vaan hänelle kuuluu L:n pesästä hänen suhteellista osuuttaan vastaava määrä. Joudutaankin kysymään, kenen rasitukseksi lahjan huomiotta jättäminen koituu. Vastaus on ilmeinen: vahingon kärsivät L:n perilliset. Vain näin voidaan taata vastikesäännöstön tarkoitusperän toteutuminen. Toissijaisten perillisten tulee saada se, mihin he olisivat olleet oikeutettuja ilman lesken tällaista disponointia.

---

113 Tämä merkitsisi hieman jäljempänä tarkasteltavassa esimerkkitapauksessa 2 seuraavaa: Pesän reaaliseen säästöön ei voitaisi lisätä koko A:n saaman ennakon arvoa, vaan ainoastaan se ennakon osa, joka siitä voidaan vähentää (AL 94a §). Pesäosuuksien suuruudet selvitettäisiin siten muodostamalla seuraava ennakkoperintöprobleemeille tyypillinen yhtälö ja ratkaisemalla se (”p” tarkoittaa nyt toissijaisten perillisten laskennallista pesäosuutta, josta Xa:n perintöosa on puolet, siis p/2):

p = (100 000 + p/2) x 1/2; siitä p = 66 667.

Kummankin perillistahon pesäosuudeksi tulisi siis 66 667 euroa. L:n perilliset saisivat sen kokonaan, kun taas P:n perillisten (siis Xb:n) olisi tyytyminen 33 333 euroon. – Tässä käytetystä laskutavasta ks. lähemmin *Lohi* 1999 s. 169–170 sekä s. 176.

114 Esillä olevasta ongelmasta ks. lähemmin *Lohi* 1999 s. 184–185.

Saatetaankin helposti ajatella, että pesänjako voitaisiin nyt toimittaa ikään kuin lahja olisi annettu perillispiirin ulkopuoliselle. Lesken reaaliseen pesään siis lisättäisiin esimerkin Xa:lle annetun lahjan arvo, ja P:n perillisten pesäosuus määrättäisiin tästä summasta – mitään vähennyksiä tekemättä. Pidettäessä silmällä *esimerkin 1* tilannetta (Xa:lle annettu lahja on 20 000 euroa ja L:n reaalinen pesä 100 000 euroa), säännön noudattaminen johtaisi siihen, että P:n perillisten pesäosuudeksi tulisi 60 000 euroa ja L:n perillisille jäisi vastaavasti vain 40 000 euroa.

Tällä tavoin ei ongelmaa pidä kuitenkaan mielestäni ratkaista. Laskutapa, jossa lahjansaajan henkilö jätetään kokonaan huomiotta, johtaa käsittääkseni lahjansaajan näkökulmasta liian edulliseen tulokseen. Esimerkin Xa saisi vastiketta hänen omaksi hyväkseen tehdyn lahjan johdosta. Näin laajaa suojaa ei PK 3:3.1:n vastikenormilla ole tavoiteltu. Säännöksen tarkoituksena on taata se, että kukin P:n perillinen voisi L:n *jollekin toiselle* henkilöille tekemistä lahjoituksista huolimatta saada pesästä sen jako-osan, johon hän olisi ollut oikeutettu ilman näitä lahjoituksia. Se, että perillinen voisi omaa jako-osuuttaan kasvattaakseen vedota hänelle itselleen annettuihin lahjoihin, merkitsisi sitä vastoin jo lahjansaajan aiheetonta suosimista. Nähdäkseni pesäosuudet tulee määrittää niin, että tällaista ylikompensaatiota ei synny.

Asianmukaiseen lopputulokseen päästäänkin siten, että P:n perillisille kuuluvaa pesäosuutta määrättäessä selvitetään ensin *perillinen kerrallaan* kullekin kuuluvan perintöosan suuruus. Laskelmaa tehtäessä otetaan muuten huomioon kaikki vastikeperusteet, mutta jätetään toissijaiselle perilliselle itselleen annettu lahja laskelman ulkopuolelle. Näin saadut perintöosat lasketaan lopuksi yhteen. *Esimerkin 1* tilanteessa Xb:n jako-osaksi tulisi vastikevaatimuksen johdosta 30 000 euroa (sen hän olisi saanut, mikäli L olisi jättänyt lahjansa Xa:lle antamatta), kun taas Xa:n on tyytyminen 25 000 euroon (½ x ½ x 100 000). Xa ei siis joudu nyt vähentämään osuudestaan saamansa lahjan arvoa mutta ei toisaalta saa sen johdosta laskennallista hyvitystäkään.[115] – Kun P:n perillisille osoitettava määrä on täten 55 000 euroa, L:n perillisille jää vastaavasti 45 000 euroa.

Samanlaista laskutapaa on noudatettava tilanteessa, jossa L on antanut toissijaisille perillisille useita ennakkoperintökriteerin täyttämättömiä lahjoja. Nytkin on siis ensi vaiheessa määritettävä kullekin P:n perilliselle hänen oma perintöosansa, ja nämä perintöosat on lopuksi laskettava yhteen. Laskutoimituk-

[115] Lahjansaajaperillinen tulee näin meneteltäessä *reaalista jakoa ajatellen* huonompaan asemaan kuin missä hän olisi ollut ilman lahjoitusta. Hänen jako-osaansahan pienentää nyt se, että hänelle lahjoituksin siirretty määrä ei ole enää pesässä. Tämä huononnus on kuitenkin näennäistä. Tosiasiassa perillisen kokonaisasema muodostuu kuvatuissa tilanteissa lähes aina paremmaksi kuin se olisi ollut ilman lahjoitusta. Kun lahjaa ei tarkasteltavassa tilanteessa oteta huomioon ennakkoperintönä, sen arvoa ei vähennetä perillisen jako-osasta. Lahjan ja perilliselle jaossa annettavan osuuden yhteismäärä muodostuu näin suuremmaksi kuin se määrä, johon perillinen olisi ollut oikeutettu ilman lahjoitusta.

set on tehtävä niin, että perillisen itsensä hyväksi tehnyt lahjoitukset jätetään aina huomioon ottamatta: lahjansaajalle ei siis anneta vastiketta oman lahjan johdosta. Valaisen asiaa vielä esimerkin avulla.

> *Esimerkki 3.* Puolisonsa perineeltä L:ltä jää omaisuutta 100 000 euroa. Toissijaisia perillisiä on kolme, ja L on tehnyt PK 3:3.1:n tunnusmerkistön täyttäviä lahjoituksia heidän kaikkien hyväksi. Xa:lle L on antanut 50 000 euroa, Xb:lle 20 000 euroa ja Xc:lle 10 000 euroa. Kunkin lahjan osalta L on määrännyt, että ne eivät ole ennakkoperintöä. – Miten pesänjako on toimitettava, jos perilliset esittävät jaossa vastikevaatimuksen?
>
> Noudatettaessa edellä kuvattuja sääntöjä toissijaisten perillisten laskennalliset perintöosat muodostuvat seuraavan suuruisiksi:
>
> Xa: (100 000 + 20 000 + 10 000) x ½ x 1/3 = 21 667
> Xb: (100 000 + 50 000 + 10 000) x ½ x 1/3 = 26 667
> Xc: (100 000 + 50 000 + 20 000) x ½ x 1/3 = 28 333.
>
> Kun P:n perillisille kuuluu täten yhteensä 76 667 euroa, jää L:n perillisille vastaavasti 23 333 euroa.

Viimeksi tarkastelluissa esimerkeissä käytetty perintö- ja pesäosuuksien määrittämisen tapa poikkeaa totutusta. Normaalistihan edetään niin, että ensin lasketaan P:n perillisille yhdessä kuuluva pesäosuus (*pesänjako*), josta sitten määritetään kunkin perintöosat (*perinnönjako*).

Laskutapa, jossa näiden vaiheiden järjestystä vaihdetaan ja vastikkeiden antaminen toteutetaan ”perillinen kerrallaan”, ei nähdäkseni ole kuitenkaan ole millään tavoin ristiriidassa PK 3 luvun vastikesäännösten perusajatusten kanssa. Kuten jo edellisessä jaksossa toin esille, vastikenormien päämäärät on perusteltua hahmottaa viime kädessä *yksittäisen perillisen* näkökulmasta. Kullekin P:n perilliselle pyritään turvaamaan se jako-osa, johon hän olisi ollut oikeutettu ilman lesken tekemiä vastikkeettomia disponointeja. Useimmissa tapauksissa tähän lopputulokseen päästään normaalia käytäntöä noudattamalla: siis käsittelemällä P:n perillisiä yhtenä yhtenäisenä jakotahona. Mutta jos perillisten oikeussuojavaateet poikkeuksellisesti ovatkin keskenään erilaiset, ei yhtenäisen kohtelun linjassa tule pysyä, vaan kunkin perillisen asemaa täytyy arvioida erikseen. Tilanne, jossa vastiketta vaaditaan (yhdelle tai useammalle) toissijaiselle perilliselle annetun lahjan johdosta, tarjoaakin tästä hyvän esimerkin.

4 Palautusvastuun syntyedellytykset

4.1 LÄHTÖKOHTIA

Toissijaiset perilliset saattavat eloonjääneen puolison pesää jaettaessa päätyä siihen, että leski on disponoinneillaan loukannut heidän oikeuksiaan. Väärinkäytökset tuntuvat ehkä niin huomattavilta, että perilliset kääntyvät L:n oikeustoimikumppanin Y:n puoleen ja vaativat tälle siirtyneen omaisuuden palauttamista tai ainakin sen arvon korvaamista. Jos Y kieltäytyy suorittamasta, joudutaan ottamaan kantaa tämän tutkimuksen keskeisimpään ongelmaan: missä tapauksissa perillisten palautus- tai korvausvaatimus voi menestyä? Millä edellytyksin toissijaiset perilliset siis voivat perillisasemansa perusteella puuttua lesken tekemiin oikeustoimiin?

Vastausta kysymykseen on etsittävä ensi sijassa PK 3:3.2:ssa säädetystä. Lainkohdan mukaan Y voi joutua palautusvastuuseen perillisiä kohtaan seuraavien edellytysten täyttyessä:

> 1) L:n ja Y:n välisessä oikeustoimessa on ollut kysymys PK 3:3.2:ssa tarkoitetusta lahjasta.
>
> 2) Lesken ja Y:n välinen oikeustoimi täyttää PK 3:3.1:ssä asetetun vastiketunnusmerkistön. L on toisin sanoen ryhtynyt siihen ottamatta asianmukaisesti huomioon P:n perillisten oikeutta ja saanut aikaan omaisuutensa olennaisen vähentymisen.
>
> 3) PK 3:3.1:ssä tarkoitettua vastiketta ei voida antaa, eli lesken pesän säästö ei riitä P:n perillisten pesäosuuden täyttämiseen.
>
> 4) Y on ollut vilpillisessä mielessä. Hän on siis tiennyt tai hänen olisi pitänyt tietää, että lahjoitus loukkaa toissijaisten perillisten oikeutta.

Jotta toissijaiset perilliset voisivat PK 3 luvun säännöksiin vetoamalla saada suorituksen lesken oikeustoimikumppanilta, on kaikkien luettelossa mainittujen edellytysten täytyttävä. Jos yksikin niistä jää toteutumatta, kanteella ei ole menestymisen mahdollisuuksia. Perillisten vaatimus voi siis kariutua jo siihen että L:n disponointi ei oikeuden mielestä täytä vastikeperusteen tunnusmerkistöä. Vieläkin suurempia ongelmia aiheuttanee perillisille käytännössä luettelon 4. kohta. Heidän saattaa olla hyvin vaikea näyttää, että L:n kanssa asioinut Y olisi ollut vilpillisessä mielessä.

PK 3:3.2:ssa osoitettujen kriteerien toteutuminen voi johtaa pääsääntöisesti vain lainkohdassa tarkoitettuun palautusvastuuseen, ei tämän laajempiin varallisuusoikeudellisiin seurauksiin. Mitään lesken tekemää oikeustoimea ei siis voida julistaa *pätemättömäksi* yksin sillä perusteella, että se loukkaa toissijaisten perillisten oikeuksia.[1] Vahvasti epäillen on suhtauduttava esimerkiksi ajatukseen, jonka mukaan viimeksi mainittu seikka kävisi yksinään perusteeksi vedota oikeustoimen kunnianvastaisuuteen tai arvottomuuteen (OikTL 33 §).[2] Asialla on erityistä merkitystä silloin, kun PK 3:3.2:n nojalla ajettava kanne uhkaa kilpistyä lainkohdassa asetettuihin ehdottomiin määräaikoihin (yksi vuosi L:n jälkeen toimitetusta perunkirjoituksesta ja 10 vuotta lahjan täyttämisestä; näistä lähemmin luvussa 6).

> Täysin kiistaton ei tämä OikTL 33 §:n soveltamista koskeva kysymys tosin ole, eikä sitä voida ratkaista suoraan oikeudenalojen välisten systemaattisten rajojen perusteella. Lainkohtaan vetoamista on pidetty mahdollisena esimerkiksi silloin, kun enemmän omistava puoliso on vallintaoikeuttaan väärinkäyttämällä pyrkinyt tekemään tyhjäksi puolisonsa tasinko-oikeuden.[3] Loukkauksen kohteeksi joutunutta puolisoa ei ole siis jätetty yksin avioliittolain osoittamien suojakeinojen varaan.
>
> OikTL 33 §:n käyttämiseen sivullisen suojan laajentajana on mielestäni kuitenkin suhtauduttava varoen. Lähtökohdaksi on otettava, että kompetenssin rajoissa tehtyihin oikeustoimiin puututaan vain kutakin erityisongelmaa koskevien nimenomaisten säännösten, kuten PK 3 luvun palautusvastuunormien, PK 7 luvun lakiosasäännösten tai takaisinsaantilain säännösten tuella. Ainoastaan siinä tapauksessa, että sivullisen suojantarve on ilmeinen, hänen annetaan lisäksi vedota OikTL 33 §:ään.[4] Lähtisin siitä, että toissijaisen perillisen oikeus tulevaan perintöön ei ole niin vahvan suojan arvoinen, että tämä kynnys ylittyisi.

Kun tässä luvussa tarkastelen lesken oikeustoimikumppanille sälytettävän palautusvastuun syntyedellytyksiä, pidän silmällä nimenomaan PK 3:3.2:ssa tarkoitettua vastuuta. Toissijaiset perilliset voivat luonnollisesti aina yrittää saada L:n tekemän oikeustoimen mitätöidyksi jonkin muun säännöksen nojalla. He saattavat esimerkiksi vedota oikeustoimea rasittaviin pätemättömyysperustei-

---

1 Tätä on korostanut *Savolainen* 1969 s. 33.

2 Samalla kannalla on rintaperillisten lakiosasuojaa loukkaavien oikeustoimien osalta ollut *Saarenpää* 1985 s. 267. Hän painottaa, ettei perittävän tekemää lahjoitusta voida pitää hyvän tavan vastaisena yksin sillä perusteella, että se estää rintaperillisiä toteuttamasta oikeuttaan lakiosaan.

3 Ks. tältä osin *KKO 1975 II 89* ja sen johdosta *Aarnio – Helin* 1992 s. 268–270.

4 Kysymystä, missä määrin *velkojat* voisivat parantaa asemaansa OikTL 33 §:n nojalla, on lyhyesti kosketellut *Tuomisto* (2002) s. 3–4. Hänen käsityksensä mukaan velkojat eivät pääsääntöisesti saa oikeustoimea pätemättömäksi yksin sen loukkaavuuteen vetoamalla. Tuomisto toteaa: ”Hieman kärjistäen voidaan sanoa, että juuri takaisinsaantinormistosta ilmenee, milloin oikeustoimen voidaan katsoa olevan kunnianvastainen ja arvoton velkojia kohtaan.” – Lausuma pätee mielestäni soveltuvin osin PK 3:3.2:n ja OikTL 33 §:n välisten suhteiden arviointiin.

siin. Leski on ehkä saatu tekemään tietty lahjoitus pakkoa tai sopimatonta taivuttelua käyttämällä, tai leskeltä on puuttunut disponointiin vaadittava oikeustoimikyky.[5] Edelleen he saattavat väittää, että kysymys on ollut valeoikeustoimesta.

Viimeksi mainittuihin ja niihin verrattaviin perusteisiin perillisten kannattaakin ehkä tukeutua siitäkin huolimatta, että he arvioivat myös PK 3 luvussa säädettyjen edellytysten täyttyvän. Jos nimittäin oikeustoimi saadaan tehottomaksi jo sopimusoikeudellisin perustein, perilliset välttävät kaikki PK 3:3.2-prosesseihin tyypillisesti liittyvät epävarmuustekijät ja viivytykset. Kanteen hyväksyminen ei esimerkiksi edellytä sen selvittämistä, kuinka suuri perillisille kuuluva pesäosuus lain mukaan on. Menestyksekäs pätemättömyyskanne johtaa sitä paitsi perillisten kannalta yleensä parempaan lopputulokseen kuin mihin he voisivat päästä jäämistöoikeudellisen palautusvastuun avulla. Kuten myöhemmin havaitaan, PK 3:3.2-vastuu ei saa aikaan yhtä totaalista tehottomuutta kuin esimerkiksi OikTL:n säännöksiin perustuva pätemättömyys.[6]

Oikeuskirjallisuudessa on nostettu esille kysymys, voitaisiinko lesken tekemään lahjoitukseen puuttua myös sillä perusteella, että se tarkoituksensa puolesta rinnastuu testamenttiin. Osa kirjoittajista on puoltanut myöntävää vastausta. Käsitystä on perusteltu viittaamalla leskeä koskeviin testamenttausvapauden rajoituksiin. Kun leski ei voi testamentilla määrätä siitä, mitä on lain mukaan menevä P:n toissijaisille perillisille, hänen ei tulisi voida tehdä tätä myöskään testamenttiin rinnastuvilla lahjoilla. Siten esimerkiksi kuolinvuoteella annettu lahja saatettaisiin julistaa tehottomaksi jo sillä perusteella, että kysymys on PK 3:1.2:ssa asetetun testamenttausrajoituksen kiertämisestä.[7]

Ajatus PK 7 luvun säännösten analogisesta soveltamisesta toissijaisten perillisten ja lesken oikeustoimikumppanin välisissä suhteissa täytyy mielestäni kuitenkin torjua. On lähdettävä siitä, että PK 3 luvun ja 7 luvun mukaiset suojajärjestelmät ovat erillisiä eikä niissä osoitettuja oikeussuojakeinoja voida siirtää systeemistä toiseen.[8] Vaikka siis tietty lesken antama lahja toteuttamisolo-

---

5 Tällainen epäilys voi helposti syntyä, mikäli esimerkiksi iäkäs ja huonokuntoinen leski on luovuttanut alihintaan tai suorastaan ilmaiseksi jotakin arvokasta omaisuuttaan. Ongelmasta erityisesti dementoituvan henkilön kannalta ks. *Mäki-Petäjä-Leinonen* 2003 s. 151–196.

6 Palautusvastuun ja oikeustoimen pätemättömyysseuraamusten eroja tarkastelen lähemmin luvussa 5.

7 Tätä käsitystä on selvimmin edustanut Ruotsissa *Beckman* (ks. esim. Beckmanin eriävä mielipide ratkaisussa *NJA 1949* s. 625 sekä *Beckman – Höglund* C I.b.2). Samoilla linjoilla oli *Aarnio* vuonna 1974 ilmestyneessä Perintöoikeus-teoksessaan (s. 140). Hän lähti siitä, että jos lesken antama toissijaisia perillisiä loukkaava lahja rinnastuu tarkoituksensa puolesta testamenttiin, perillisillä on oikeus vaatia lahjoituksen totaalista peräyttämistä. Luovutus olisi siis käynyt samalla tavoin tehottomaksi kuin vastaavaa omaisuutta koskenut testamenttikin. Myöhemmin Aarnio on kuitenkin luopunut tästä kannastaan (ks. esim. *Aarnio – Kangas*, Suomen jäämistöoikeus I (1. p. 1983) s. 153.

8 Tällä kannalla myös *Savolainen* LM 1967 s. 469, *sama* 1969 s. 24 av. 18, *Saarenpää* 1984 s. 233 av. 90, *Walin* I 2000 s. 85 ja *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 787.

suhteittensa puolesta täyttäisi PK 7:3:ssa tarkoitetun testamenttiin rinnastuvan lahjan kriteerit, lahjansaaja ei voi joutua palautusvelvolliseksi, elleivät PK 3.3.2:ssa asetetut edellytykset täyty. Perillisten vaatimus saattaa siten kariutua esimerkiksi lahjansaajan vilpittömään mieleen (lakiosan täydennysvastuulta ei bona fides olisi sen sijaan suojannut).[9]

> Selvyyden vuoksi todettakoon, että ns. *kuolemanvaraislahjojen* kieltoon P:n perilliset voivat tietysti vedota normaaliin tapaan. Tämä kuolemaliitännäisiä oikeustoimia koskeva pätemättömyysperuste on kaikkien sivullisten käytettävissä. Lahjoituksen kohteena ollut omaisuus saatetaan siis saada palautumaan pesään (tai ennemminkin: pidettyä pesässä) sillä perusteella, että lahjan täyttyminen oli sidottu kuolemaan PK 17:2:ssä säädetyllä tavalla.[10]

Tarkastelen edellä luetteloimiani palautusvastuun syntyedellytyksiä lähemmin seuraavassa (4.2–4.5). Pidän näissä jaksoissa silmällä suoraan lain nojalla (PK 3:1) tapahtuvaa toissijaista perimystä. Tilanteita, joissa toissijaisseuraanto perustuu ensin kuolleen puolison tekemään testamenttiin, käsittelen sitten luvun lopuksi, jaksossa 4.6. Ongelmaksi tulee, määräytyvätkö lesken antamien lahjojen oikeusvaikutukset tällöinkin PK 3:3.2:ssa säädetyn mukaan, vai voidaanko näistä säännöistä joutua poikkeamaan esimerkiksi testamentissa olevien määräysten johdosta.

4.2 PK 3:3.2:SSA TARKOITETUSTA LAHJASTA

4.2.1 Johdannoksi

Kuten luvussa 3 toin esille, ensin kuolleen P:n perilliset saattavat perustaa jaossa esittämänsä vastikevaatimuksensa periaatteessa mihin tahansa L:n käyttäytymiseen, jolla tämä on sopimattomalla tavalla vähentänyt omaisuuttaan. Mahdollisuudet päästä reaalisesti puuttumaan lesken disponointeihin ovat suppeammat. PK 3:3.2:n mukaan tällainen vaatimus voidaan kohdistaa vain *lahjansaajaan*.

PK 3:3.2:sta seuraava palautusvastuu uhka koskee *lesken* itsensä tekemiä lahjoituksia, jotka on toteutettu puoliso *P:n kuoleman jälkeen*. P:n elinaikana

---

[9] Teoksessa *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 787 esitetään, että silloin kun lesken antama lahja rinnastuu tarkoituksensa puolesta testamenttiin, lahjaan puuttumisen kynnystä olisi mahdollista alentaa: saajan vilpillinen mieli voitaisiin presumoida. Käsitykseen on syytä suhtautua epäillen. Esimerkiksi se seikka, että leski toteuttaa tietyn lahjoituksen viimeisen sairautensa aikana, ei yleensä vielä sellaisenaan anna lahjansaajalle erityisiä perusteita epäillä sen asianmukaisuutta PK 3 luvun säännösten kannalta. Kysymystä, olisiko lahjansaajan pitänyt ymmärtää lahjoituksen suuruutensa vuoksi loukkaavan toissijaisia perillisiä, on mielestäni arvioitava tällaisissa tilanteissa aivan normaaliin tapaan – siis kiinnittämättä huomiota oikeustoimen testamenttiluonteeseen.

[10] Ongelmasta lähemmin ks. *Saarenpää* 1985 s. 251 ss. ja *Aarnio – Kangas* s. 431–435.

annetut lahjat jäävät sitä vastoin lainkohdan soveltamisalan ulkopuolelle silloinkin, kun luovuttajana on ollut leskeksi sittemmin jäänyt puoliso. Näihin määräämistoimiin eivät toissijaiset perilliset voi puuttua, olivatpa ne loukanneet puoliso P:n avio-oikeutta kuinka räikeästi tahansa. Huomattakoon, että myöskään AL 40a §:ssä tarkoitettu lahjanpalautuskanne ei voine nyt tulla kysymykseen. Vallitseva käsitys on, että lainkohdassa tarkoitettu avio-osan täydentämisvaade, jonka avulla puoliso olisi itse voinut yrittää turvata oikeutensa, ei ole toissijaisten perillisten käytettävissä.[11]

Yhtä suojattomia perilliset ovat niitä P:n kuoltua tehtyjä disponointeja vastaan, joissa lahjoittajana on joku muu kuin leski itse. Esimerkiksi L:n uuden aviopuolison tekemät lahjoitukset saattavat tosiasiassa heikentää L:n varallisuustilaa, kun hän jää niiden johdosta ilman avioliittolain säännösten mukaista tasinkoa. Tällaisten määräämistoimien tehokkuutta eivät toissijaiset perilliset voi kuitenkaan riitauttaa.

Laissa omaksuttu sääntely siis rajaa tietyiltä osin PK 3:3.2-vastuun ulottuville kuuluvien oikeustoimien piiriä. Monissa suhteissa on lainkohdan soveltamisala kuitenkin verraten laaja. Palautusvastuu syntyy samoin edellytyksin täysin siitä riippumatta, kenen hyväksi lahjoitus on tehty. Läheisille ja vieraille annetut lahjat ovat periaatteessa samassa asemassa, ja saattaapa palautusvelvolliseksi joutua myös P:n toissijainen perillinen. Edelleen on syytä havaita, että rajankäynti leskelle vanhastaan kuuluneen ja P:ltä perityn omaisuuden kesken jää merkityksettömäksi. Sama koskee avio-oikeuden alaisen ja vapaaomaisuuden välistä rajaa.[12] Lahjansaaja ei siis ole varmassa suojassa palautusvaatimuksilta, vaikka lahjoituksen kohde olisi aina kuulunut L:lle ja ollut avioliiton aikana tämän vapaaomaisuutta. Toissijaiset perilliset voivat päästä puuttumaan jopa lahjaan, jonka L on antanut hänelle vasta leskeysaikana perintönä tulleesta omaisuudesta.

PK 3:3.2:ssa tehty rajaus lahjoihin antaa aiheen pohtia, mitä lainkohtaa sovellettaessa tarkoitetaan lahjalla. Tulevatko nyt kysymykseen vain rahaa tai määräomaisuutta koskevat täysin vastikkeettomat luovutukset, vai onko lahjojen piiri ymmärrettävä laajemmaksi?

Kysymyksen arvioinnin pohjaksi voidaan ottaa siviilioikeudessa yleensä omaksutut kriteerit. Esimerkiksi *Hakulisen* mukaan lahjasta on kysymys silloin, kun henkilö, ilman että hänellä olisi tähän velvollisuutta, antaa toiselle vastikkeettoman varallisuusedun ja tarkoittaa määräämistoimensa pysyväksi.[13]

---

11 Kysymyksestä lähemmin ks. *Savolainen* LM 1967 s. 463 ja *Lohi* 1999 s. 172–173.

12 Ks. tältä osin jaksossa 3.2.2 esittämääni.

13 Ks. *Hakulinen* 1965a s. 132. – Lahjaoikeustoimi voidaan tietysti määritellä monella muullakin tavalla. Esimerkiksi *Puronen* (1990 s. 98) on oikeuskirjallisuudessa esitetyn perusteella erottanut seuraavat neljä tunnusmerkkiä: 1) varallisuutta siirtyy vastikkeetta henkilöltä toiselle, 2) varallisuuden luovutuksen johdosta antajan varallisuus vähenee ja saajan lisääntyy, 3) luovutustoimi on vapaaehtoinen ja 4) luovutukseen sisältyy lahjoittamistahto. – Erilaisista lahjan määrittelemisen tavoista ks. *Kangas* 1993 s. 33–42 kirjallisuusviitteineen.

PK 3:3.2:n lahjakriteeri täyttyykin epäilyksittä esimerkiksi silloin, kun L luovuttaa Y:lle tietyn esineen omistusoikeuden tarkoittamatta saada vastasuoritusta tai antaa Y:lle tietyn velan anteeksi. Samalla tavoin voidaan arvioida vastikkeettoman käyttöoikeuden perustamista. Lahjana on mahdollista pitää myös alivastikkeellisia luovutuksia. L esimerkiksi myy 100 000 euron arvoisen kiinteistönsä 50 000 euron hintaa. PK 3:3.2 ulottuu edelleen suorituksiin, joiden taustalla on tietyn velvoitteen täyttäminen mutta joita tehdessään L menee selvästi velvollisuuksiaan ulommaksi. L esimerkiksi suorittaa Y:lle elatusapua tai vahingonkorvausta 10 000 euroa, vaikka lain mukaan Y olisi oikeutettu enintään 5000 euroon.[14]

Edellä hahmottelemani lahjan luonnehdinta on kuitenkin vielä sellaisenaan epätarkka. Joudutaan pohtimaan, kuuluvatko PK 3:3.2:n soveltamisalaan kaikki määräämistoimet, jotka täyttävät esimerkeissä kuvatut kriteerit. Tärkeä kysymys on, edellyttääkö lainkohdan soveltaminen L:llä ollutta *lahjoittamistarkoitusta* vai voidaanko säännöstä soveltaa mihin tahansa L:n aikaan saamaan vastikkeettomaan tai alivastikkeelliseen varallisuudensiirtoon. Ongelmaksi voi myös tulla, millä tavoin tulee suhtautua passiivisuudesta aiheutuneisiin oikeussuhteiden muutoksiin. Kysymys syntyy esimerkiksi silloin, kun velkojan asemassa ollut leski on päästänyt saamisoikeutensa vanhentumaan. Lisäksi saatetaan törmätä tilanteisiin, joissa lesken toiminta on kyllä kiistatta synnyttänyt sivulliselle lahjankaltaisen varallisuusedun, mutta ei ole ilman muuta selvää, ketä olisi pidettävä PK 3:3.2:ssa tarkoitettuna lahjansaajana. Joudutaankin ehkä pohtimaan, voiko palautusvastuu uhata vain lesken oikeustoimikumppania vai olisiko vaatimus kohdistettavissa myös oikeustoimesta välillisesti hyötyvään edunsaajaan.

Seuraavassa paneudun lähemmin näihin kysymyksiin.

4.2.2 Lahjoittamistarkoituksen merkityksestä

Toissijaisten perillisten etuja saattavat vaarantaa periaatteessa kaikki lesken tekemät epäedulliset oikeustoimet. Vahingollisia eivät ole yksin tyypilliset lahjoitukset, vaan suojan tarpeen saattavat laukaista myös disponoinnit, joiden taustalla ei ole lahjoittamistarkoitusta. L on ehkä myynyt omaisuuttaan luullen saavansa siitä käyvän vastikkeen, mutta myöhemmin osoittautuu, että kauppa olikin alihintainen. Mahdollista myös on, että leski on alivastikkeelliseen luovutukseen suostuessaan tavoitellut kokonaan muita päämääriä kuin saajan suosimista tai tämän varallisuuden kartuttamista. Syynä hänen menettelyynsä saattaa

[14] Elatusta varten tehtyjä suorituksia arvioitaessa on kuitenkin otettava huomioon edellä s. 77 esittämäni näkökohdat. Kynnys katsoa tällainen disponointi vastiketunnusmerkistön täyttäväksi lahjaksi täytynee siis asettaa melko korkeaksi.

olla esimerkiksi taloudellinen ahdinko tai edessä oleva ulkomaille muutto. L ei elämäntilanteensa vuoksi ehdi etsiskellä käypää hintaa maksavia ostajia vaan tekee kaupat ensimmäisen halukkaan kanssa, joka maksaa kohteesta edes siedettävän hinnan.

Ero tyypilliseen lahjoitukseen saattaa ilmetä myös niin, että oikeustoimen alivastikkeellisuus jää havaitsematta lesken sopijakumppanilta, Y:ltä. Hän esimerkiksi ostaessaan leskeltä tietyn esineen kuvittelee maksavansa siitä täyden hinnan. Kauppa on kuitenkin lesken tieten alihintainen. Hän on ehkä tarkoituksella suosinut Y:tä mutta halunnut olla synnyttämättä tälle kiitollisuudenvelkaa. – Luonnollisesti on mahdollista sekin, että kumpikaan osapuolista ei huomaa luovutuksen alihintaisuutta.

Syntyykin kysymys, onko kuvatuissa olosuhteissa toteutettuja luovutuksia pidettävä lahjoina. Mitään yleistä, koko varallisuusoikeuden alueella pätevää vastausta tähän ei voida antaa, vaan asiaa joudutaan arvioimaan esille tulevan ongelman mukaan.[15] Monia sopijakumppaneiden keskinäisissä suhteissa syntyviä riitoja ajatellen esimerkkien kaltaisia luovutuksia olisi mahdollista pitää vastikkeellisina oikeustoimina. Tällä voisi olla merkitystä vaikkapa pohdittaessa myyjän kaupanvastuuseen liittyviä kysymyksiä. Sitä vastoin esimerkiksi konkurssitakaisinsaannin kannalta asia ymmärretään nykyisin toisin. Vuoden 1992 takaisinsaantilain esitöissä on lähdetty siitä, että lahjaa koskevia säännösten soveltaminen ei edellytä velallisella ollutta lahjoittamistarkoitusta. Arvioitaessa, onko velallisen toimeenpanemaa järjestelyä pidettävä TakSL 6 §:ssä tarkoitettuna lahjana, tulee kiinnittää huomiota yksin velallisen tekemän suorituksen ja hänen saamaansa vastasuorituksen arvoihin.[16] Niinpä esimerkiksi jokainen selvästi alihintaan toteutettu kauppa voidaan tällöin katsoa lahjaksi, olivatpa sen taustalla millaiset tarkoitusperät tahansa. – Käsitys on hyväksytty myös korkeimman oikeuden käytännössä.[17]

---

15 Lahjoittamistarkoituksen sisältöä ja merkitystä käsittelevä oikeuskirjallisuus on hyvin laaja. Tyydyn tässä viittaamaan esimerkinomaisesti seuraaviin lähteisiin: *Ussing* 1950 s. 16–17, *Bengtson* SvJT 1962 s. 694 ss. sekä *sama* 1972 s. 21–22, *Hakulinen* 1965a s. 180–182, *Lego Andersen* 1988 s. 285 ss., *Puronen* 1990 s. 103–115 (ja muut asiahakemistossa sanan lahjoittamistarkoitus kohdalla mainitut sivut) sekä *Kangas* 1993 s. 33–42 lähteineen.

16 Ks. lähemmin *HE 102/1990* s. 50–51. – Lainvalmistelutöissä esitetty käsitys poikkeaa esimerkiksi Ruotsissa omaksutusta. Siellä katsotaan, että lahjana voidaan peräyttää vain oikeustoimi, johon on ryhdytty lahjoittamistarkoituksessa. Ks. tältä osin *SOU 1970:75* s. 141 sekä *Lennander* 2004 s. 182–183 ja s. 186.

17 Ks. lähemmin *KKO 2004:115*, jossa kysymystä jouduttiin pohtimaan emoyhtiön annettua tytäryhtiölleen konserniavustusta. Korkein oikeus yhtyi perusteluissaan TakSL 6 §:n esitöissä lausuttuun: suorituksen lahjanluonteisuutta oli arvioitava yksinomaan velallisen ja tämän sopimuskumppanin välisten suoritusten arvoa vertaamalla, eikä lainkohdan soveltamisen kannalta ollut merkitystä sillä, olivatko osapuolet mieltäneet järjestelynsä lahjanluonteiseksi. – Sama ajattelutapa on hahmotettavissa ratkaisussa *KKO 2004:69*. Myös siinä sovellettiin TakSL 6 §:ää konseniyhtiöiden kesken tehtyyn varallisuusjärjestelyyn.

Miten asia sitten on arvioitaessa PK 3:3.2:ssa tarkoitettua palautusvastuuta? Haettaessa ensin johtoa ruotsalaisista esitöistä näyttäisi siltä, että lesken tarkoitusperille olisi annettava huomattava painoarvo. Esimerkiksi alivastikkeellinen luovutus voisi ruotsalaisten lainvalmistelijoiden mukaan täyttää lahjan tunnusmerkistön vain, mikäli leskellä on ollut tarkoitus suosia saajaa: ”rättshandlingen vidtagits i syfte främst att gynna gåvotagaren”.[18] Sama kanta on toistettu ruotsalaisessa oikeuskirjallisuudessa, ja Suomessakin siihen on yhtynyt Rautiala.[19] Myös Norjassa ja Tanskassa on katsottu, että lesken antamia lahjoja koskevat pätemättömyysseuraamukset (Norjan Arvelov § 19 ja Tanskan Arvelov § 22) voidaan kohdistaa vain oikeustoimiin, joihin leski on ryhtynyt lahjoittamisen tarkoituksessa.[20]

Tarkasteltava kysymys on tullut esille myös kotimaisessa oikeuskäytännössä. Ratkaisussa *KKO 1990:46* lahjan tunnusmerkistön täyttymistä jouduttiin pohtimaan alihintaan toteutetun kiinteistönkaupan johdosta. Yhdeksi kiistakysymykseksi jutussa nousi, mitä merkitystä oli annettava kiinteää omaisuuttaan myyneen lesken tarkoitusperillä. Perillisten palautusvaatimukseen vastaamaan joutunut ostaja vetosi siihen, että leski ei ollut pyrkinyt millään tavoin suosimaan häntä. Verraten alhaisen kauppahinnan taustalla olivat kokonaan muut syyt. Leski oli halunnut päästä eroon hänen kannaltaan hankalasta omaisuudesta – kaupan kohteena oli ollut useita kiinteistönosuuksia – ja oli siksi tyytynyt ostajan hänelle tarjoamaan hintaan. Kauppa ei ostajan mielestä itse asiassa ollut edes alihintainen, vaan leskelle maksettu vastike oli jopa ylittänyt sen, mitä kiinteistön sijaintipaikan kunta oli leskelle maa-alueesta tarjonnut.

Saatetaan kysyä, kuinka todenperäisiä lesken tarkoitusperiä koskevat väitteet olivat. Asiakirja-aineiston pohjalta tämä ei selviä, eikä korkein oikeuskaan ottanut väitteiden uskottavuuteen kantaa. Se totesi selvitetyksi, että lesken saama kauppahinta oli alittanut huomattavasti kiinteistönosuuksien käyvän arvon. Tämä oli riittävä peruste lukea oikeustoimi PK 3:3.2:n soveltamisalaan. Ratkaisun perusteluissa todetaan nimenomaisesti, että *PK 3:3.2:ssa tarkoitettu palautusvelvollisuus ei edellytä lahjoittamistarkoitusta*. Lahjoittamistarkoituksen merkityksettömyyttä koskeva maininta on otettu myös ratkaisun otsikkoon.[21]

Korkein oikeus näyttää siis omaksuneen saman objektiivisen arviointikritee-

---

18 *SOU 1925:43* s. 178.

19 Ks. *Lindhagen – Lind* 1939 s. 31, *Walin* I 2000 s. 86 sekä *Rautiala* 1967 s. 46–47.

20 Norjan oikeuden osalta ks. *Lødrup* TfR 1984 s. 229 sekä *Unneberg* JV 1997 s. 219 ja 225. Tanskalaisessa kirjallisuudessa on erityisesti korostettu, että jos alihintaisen luovutuksen taustalla on lesken taloudellinen ahdinko, lahjoitustarkoituksen vaatimus jää helposti täyttymättä (näin esim. *Taksøe-Jensen* 1992 s. 106–107 ja *Danielsen* 2005 s. 213).

21 Korkeimman oikeuden ajattelutavan näyttävät varauksitta hyväksyneen *Aarnio* ja *Kangas*. He toteavat lahjan tunnusmerkistöä selostaessaan (I 1999 s. 783): ”Todistelu ei kohdistu lesken tahtoon tai muihin subjektiivisiin tekijöihin.” Samoilla linjoilla oli *Kangas* jo 1993 (Lahja s. 221): ”Lahjansaajan palautusvastuu ei edellytä, että eloonjääneellä puolisolla on ollut toissijaisten perillisten loukkaamisen tarkoitus tai ajatus suosia lahjan saajaa.”

rin, jota noudatetaan konkurssitakaisinsaannissa. Lahjanluonteisuutta koskeva kysymys ratkaistaan lesken tekemän suorituksen ja hänen saamansa vastasuorituksen arvoja vertaamalla. Oikeustoimen taustalla olleisiin tarkoitusperiin ei sitä vastoin kiinnitetä huomiota. Näyttäisi näin yhdentekevältä, ovatko leski ja hänen sopijakumppaninsa – tai kumpikaan heistä – ymmärtäneet, että esimerkiksi ostajan maksama kauppahinta jää alle kohteen käyvän arvon.

Objektiivisen arvioinnin puolesta voidaankin esittää varteenotettavia argumentteja. Saatetaan ensinnäkin väittää, että vain tällainen sääntö antaa toissijaisille perillisille riittävän vahvaa suojaa. Lesken tekemät alivastikkeelliset oikeustoimethan ovat heidän näkökulmastaan yhtä vahingollisia täysin siitä riippumatta, millaisia L:n motiivit ovat olleet. Sääntö vähentää myös näyttöön liittyviä epäselvyyksiä. Tämä on tärkeää, sillä sen selvittäminen, onko esimerkiksi omaisuuttaan alihintaan myynyt L todella tähdännyt saajan suosimiseen, voi olla yksittäistapauksissa vaikeaa. Näyttöongelmilta vältytäänkin, kun disponoinnin lahjanluonteisuutta voidaan arvioida objektiivisin kriteerein.

Lahjoittamistarkoituksen sivuuttaminen antaa kuitenkin aihetta myös kritiikkiin. Korkeimman oikeuden omaksuma tulkinta näyttäisi ensinnäkin laajentavan PK 3:3.2:n soveltamisalaa alun perin tarkoitetusta. Palautusvastuun uhka on ruotsalaisten esitöiden valossa suunnattu ennen muuta tietoisiin vallintaoikeuden väärinkäytöksiin. Tarkoitan näillä järjestelyjä, joilla leski PK 3:1.2:ssa asetettua testamenttausrajoitusta kiertäen pyrkii tekemään tyhjäksi toissijaisten perillisten oikeuden ja siirtämään omaisuuttaan suosikeilleen jo elinaikanaan. Säännöksen soveltaminen disponointeihin, joita L ei ole tosiasiassa edes tarkoittanut alivastikkeellisiksi tai joilla ei ole muuten pyritty suosimaan ketään, vaikuttaa tätä taustaa vasten ongelmalliselta.[22] Lesken vapaan määräämisvallan pääsääntöön on puututtu nyt arveluttavalla tavalla.

Tulkinnasta, jonka mukaan myös normaaleiksi kaupoiksi tarkoitetut järjestelyt saatetaan lukea PK 3:3.2:n soveltamisalaan, on haittaa sekä lesken itsensä että hänen oikeustoimikumppaninsa kannalta. On ensinnäkin mahdollista, että tämä laajentava tulkinta vaikuttaa lesken kanssa asioivien ostajaehdokkaiden käyttäytymiseen. Lesken voi olla normaalia vaikeampaa saada aikaan omaisuuttaan koskevia luovutustoimia, kun tietyn kohteen (esimerkiksi asuinkiinteistön) hankintaa suunnittelevat eivät palautusvastuu-uhan vuoksi halua ryhtyä oikeustoimiin tällaisessa elämäntilanteessa olevan henkilön kanssa. Hinnaltaan edulliset ostot kannattaa ennemmin tehdä sellaiselta myyjältä, jonka solmimiin oikeustoimiin ei varmasti voida puuttua PK 3 luvun säännösten nojalla.

---

22 Ruotsalaisissa esitöistä käy selvästi ilmi, että palautusvastuunormi oli alun perin suunnattu *tahallisiin* P:n perillisten oikeuden loukkauksiin (ks. *SOU 1925:43* s. 177). Vaikka tahallisuuden vaatimuksesta lainvalmistelun loppuvaiheissa luovuttiinkin, tarkoitus oli tuskin omaksua täysin objektiivista arviointikriteeriä. Säännöksen soveltamisalan piiriin ei siis todennäköisesti tarkoitettu saattaa luovutuksia, joiden taustalla ei ole lainkaan normaaleille lahjoituksille tyypillisiä tarkoitusperiä.

Vieläkin suurempia ongelmia tulkinta kuitenkin synnyttää tilanteissa, joissa alivastikkeellinen oikeustoimi on jo tehty. Vaikka ostaja olisi havainnut solmineensa edullisen kaupan, hän ei ole ehkä voinut mitenkään käsittää, että oikeustoimessa olisi kysymys PK 3 luvun säännöksissä tarkoitetusta lahjasta. P:n perillisten tekemä palautusvaatimus voi siten tulla hänelle täytenä yllätyksenä. Vielä suurempaa järkytystä mahdollinen palautusvastuu tietysti aiheuttaa luovutuksensaajalle, joka on kuvitellut maksaneensa kohteesta käyvän hinnan.

Edes näyttöön liittyvät vaikeudet eivät pakottaisi luopumaan lahjoittamistarkoituksen vaatimuksesta. Kyseinen ongelma olisi useimmissa tapauksissa mahdollista eliminoida todistustaakan jakamista koskevien sääntöjen avulla. Etenkin läheissuhteissa toteutetuissa alihintaisissa luovutuksissa voitaisiin lahjoittamistarkoitus nähdäkseni yleensä presumoida. Näyttövelvollisuus siis sälytettäisiin sille, joka väittää, ettei tällaista tarkoitusta ole ollut. Säännön puolesta puhuvat jo kokemusperäiseen todennäköisyyteen liittyvät näkökohdat.[23] Tilanteessa, jossa L on myynyt omalle sisarukselleen tai lapselleen 200 000 euron arvoisen kiinteistönsä 100 000 euron hintaan, lienee yleensä perusteltua otaksua, että oikeustoimella on tähdätty saajan taloudelliseen suosimiseen. Todistustaakka on siten perusteltua asettaa muuta väittävälle.[24]

Ratkaisusta *KKO 1990:46* oikeusyhteisölle välittyvä viesti on kuitenkin siinä määrin selvä, että prejudikaatin täytyy katsoa määräävän oikeustilan de lege lata: lesken tarkoitusperillä ei ole välitöntä merkitystä PK 3:3.2:n soveltamisen kannalta. Palautusvastuuseen voi johtaa sellainenkin luovutus, jonka alihintaisuuden taustalla on esimerkiksi lesken tietämättömyys. Saaja ei pysty torjumaan palautuskannetta lahjoittamistarkoituksen puuttumiseen vetoamalla.

Tulkintakannanoton merkitystä on kuitenkin varottava liioittelemasta. Jos leski on ryhtynyt tiettyyn oikeustoimeen muussa kuin oikeustoimikumppaninsa suosimisen tarkoituksessa, palautusvastuun syntymisen muut edellytykset jäänevät normaalisti täyttymättä. Perillisten kanne kilpistyy helposti jo siihen, että saajan ei voida katsoa olleen vilpillisessä mielessä. Kysymyshän on nyt usein järjestelyistä, joita niin L kuin myös hänen oikeustoimikumppaninsa ovat pitäneet normaaleina – joskin ehkä edulliseen hintaan toteutettuina – kauppoina. Näissä olosuhteissa ei ole todennäköistä, että ostaja olisi voinut käsittää oikeustoimen loukkaavan toissijaisten perillisten oikeutta. Vilpittömään mieleensä saattaa luovutuksensaaja sitä paitsi voida vedota myös silloin, kun *leski* on tarkoittanut oikeustoimen osittaiseksi lahjaksi. Saajahan on nyt kaikesta huolimatta voinut uskoa maksaneensa kohteesta täyden hinnan.

Tilanteissa, joissa leskellä ei ole ollut lahjoittamisen tarkoitusta, palautusvastuun määräämiselle on usein toinenkin este. Disponointi ei tällöin toteuta

---

[23] Tämän periaatteen merkityksestä ja sisällöstä todistusoikeudessa ks. *Halila, Jouko* 1955 s. 293–297, *Tirkkonen* II 1977 s. 128 sekä *Lappalainen* II 2001 326–327.

[24] Samansuuntaisesti *Rautiala* 1967 s. 46.

PK 3:3.1:ssä määritettyä vastiketunnusmerkistöä. Vain harvoin voitaneen nimittäin katsoa, että lesken olisi pitänyt käsittää tai mieltää määräämistoimensa loukkaavan perillisten etua. Kuten jaksossa 4.3. lähemmin selvitän, tämä johtaa puolestaan siihen, että lesken oikeustoimikumppania ei voida myöskään asettaa PK 3:3.2:n mukaiseen palautusvastuuseen.[25]

4.2.3 Passiivisuudesta johtuvat oikeudenmenetykset vastikeperusteena

Lahjojen vaikutuksia sääntelevä PK 3:3.2 näyttäisi sanamuotonsa valossa koskevan vain lesken aktiivisesta toiminnasta johtuvia omaisuuden vähentymisiä. Samanlaisia seurauksia kuin nimenomaisin tahdonilmaisun leski voi kuitenkin saada aikaan myös pysymällä passiivisena. L, joka on esimerkiksi antanut sisarelleen rahalainan, päästää saatavansa vanhenemaan; tai lapsensa velan takaajana maksanut L ei toteuta regressioikeuttaan TakL:ssa säädetyssä ajassa. Joudutaankin kysymään, voidaanko tällä tavoin menetelleen lesken toimiin puuttua PK 3:3.2:n nojalla. Onko siis mahdollista velvoittaa vastuustaan jo vapautunut velallinen suorituksiin toissijaisia perillisiä kohtaan?

Lähtökohta on selvä: passiviteetilla tietoisesti aiheutettuihin varallisuudensiirtymiin täytyy puuttua yhtä laajassa mitassa kuin aktiivisesti aikaansaatuihin. Jos leski nimenomaisesti antaa velalliselleen saatavan anteeksi, oikeustoimi voidaan epäilyksittä lukea PK 3:3.2:ssa tarkoitetuksi lahjaksi. Samoin on tehtävä silloin, kun velka on tarkoituksella päästetty vanhenemaan. Sille, että saamisoikeuden menetyksen taustalla ei ole nimenomaista tahdonilmaisua, ei pidä antaa ratkaisevaa merkitystä.[26]

Vaikeammaksi asian arviointi muodostuu, jos oikeuden menetys ei perustu lesken tietoiseen toimintaan, vaan se on tapahtunut hänen tahtomattaan. Lievästä dementiasta kärsivä L on esimerkiksi unohtanut katkaista saamisen vanhentumisen. Ensi näkemältä tuntuu ehkä mahdottomalta pitää velallisen Y saamaa

---

[25] Selvyyden vuoksi todettakoon, että ratkaisussa *KKO 1990:46* korkein oikeus katsoi lesken menetelleen PK 3.3.1:ssä tarkoitetulla tavalla: L oli kiinteistön alihintaisella kaupalla, ilman että olisi asianmukaisesti ottanut huomioon toissijaisten perillisten oikeuksia, saanut aikaan omaisuutensa olennaisen vähentymisen. Ratkaisusta ei näin saada tukea ajatukselle, jonka mukaan palautusvastuu voitaisiin määrätä vastiketunnusmerkistön täyttymättä jäämisestä huolimatta.

[26] Tästä on lähdetty myös konkurssitakaisinsaannissa. Järjestelyä, jossa velkoja päästää tahallaan saamisvaateensa vanhenemaan, pidetään yleensä normaalin rahalahjan veroisena. Ongelmasta ks. esim. *Halila, Jouko* 1987 s. 100, *Walin* 1987 s. 154 ja s. 164, *HE 102/1990* s. 43, *Tuomisto* 2002 s. 74 sekä *Lennander* 2004 s. 143–145. – Samalla tavoin voidaan arvioida ns. prosessuaalista passiviteettia. Oikeudenkäynnissä vastaajaksi joutunut velallinen esimerkiksi myöntää Y:n tekemät perusteettomat vaatimukset oikeiksi tai antaa prosessin päättyä Y:n hyväksi annettuun yksipuoliseen tuomioon. Viimeksi mainitusta kysymyksestä ks. *Havansi* 1992a s. 314–315, *sama* 2004 s. 292–293 sekä *Leppänen* DL 1994 s. 271–272.

etua lahjana, puuttuuhan leskeltä nyt lahjoittamisen tarkoitus. Käsitys voi kuitenkin osoittautua virheelliseksi. Kuten edellä toin esille, PK 3 luvun palautusvastuunormia on katsottu voitavan soveltaa lahjoittamistarkoituksen puuttumisesta huolimatta (*KKO 1990:46*). Olennaista on vain se, että joku on saanut lesken kustannuksella vastikkeettoman varallisuusedun. Tähän nähden olisi johdonmukaista jättää lesken tarkoitusperät nytkin merkityksettömiksi ja lukea esimerkiksi vanhentumisen myötä tapahtunut saamisoikeuden sammuminen Y:n saamaksi lahjaksi.[27]

Kuten ratkaisun KKO 1990:46 tarkastelun yhteydessä totesin, lesken tarkoitusperät täysin sivuuttavaan oppiin tulee mielestäni suhtautua kriittisesti. Opille ei siis tule antaa laajempaa soveltamisalaa kuin mainittu prejudikaatti selvästi viittaa. Tältä pohjalta olisi mahdollista omaksua tarkasteltavassa kysymyksessä alihintaisista kaupoista poikkeava linja. Lähdettäisiin toisin sanoen siitä, että mikäli leski on menettänyt esimerkiksi saamisoikeuden tietämättömyyttään tai huolimattomuuttaan, kysymys ei ole PK 3:3.2:ssa tarkoitetusta lahjasta. Velallisen saama varallisuusetu jäisi täten toissijaisten perillisten ulottumattomiin.

Saatetaan kuitenkin kysyä, olisiko tällainen lesken velallista suojaava ratkaisu sittenkään täysin perusteltu. Kun de lege lata joudutaan joka tapauksessa hyväksymään se, että *tahdonilmaukseen perustuva* alivastikkeellinen varallisuudensiirto luetaan lesken tarkoitusperistä riippumatta lahjaksi, vaikuttaisi epäjohdonmukaiselta jättää *passiviteettiin perustuvat* varallisuudensiirtymät tämän kategorian ulkopuolelle. Ajatelteltakoon esimerkiksi tilannetta, jossa lesken kuoltua on olemassa kaksi tällaista varallisuusedun saajaa: Y_1, jolle leski on myynyt 100 000 euron arvoisen esineen, ja pyytänyt ymmärtämättömyyttään siitä vain 50 000 euroa; ja toisaalta Y_2, jota kohtaan olleen 50 000 euron saatavan L on päästänyt huolimattomuuttaan vanhentumaan. Edellä esitetyn perusteella on selvää, että Y_1 voisi nyt joutua PK 3:3.2:ssa tarkoitettuun palautusvastuuseen. Olisiko siis oikein päästää yhtä suuren varallisuusedun saanut Y_2 tästä vastuusta vapaaksi? – Käsittääkseni ei.

Järjestelmämme johdonmukaisuuden ja erityyppisten edunsaajien yhdenvertaisen kohtelun turvaaminen mielestäni vaatiikin, että myös nyt tarkasteltavassa kysymyksessä seurataan korkeimman oikeuden omaksumaa objektiivisen arvioinnin linjaa. Velvoitteesta tai muusta sidonnaisuudesta vapautunut Y voi siis joutua palautusvastuuseen toissijaisia perillisiä kohtaan täysin siitä riippumatta, onko leski päästänyt oikeutensa lakkaamaan tahallaan vai onko lakkaaminen tapahtunut lesken huomaamattomuuden johdosta.

---

[27] Näin arvioitaisiin asiaa todennäköisesti konkurssitakaisinsaannissa, ainakin TakSL 5 §:ää sovellettaessa. Ks. tältä osin *Tuomisto* 2002 s. 74 av. 19

4.2.4 Välillisten varallisuudensiirtojen ongelmasta

PK 3:3.2:ssa tarkoitettu palautusvastuu voi syntyä vain sille, jonka hyväksi leski on tehnyt vastikkeettoman varallisuudensiirron. Keneenkään muuhun ei palautusvaadetta voida tehokkaasti kohdistaa. Esimerkiksi pelkästään se, että joku tosiasiallisesti hyötyy lesken antaman lahjan johdosta, ei riitä vaatimuksen perusteeksi. Lahjansaajan henkilöä koskeva kysymys lieneekin useimmissa tapauksissa selvä. Tilanteessa, jossa leski on vähentänyt omaisuuttaan lahjanluonteisesti, tiedetään keneen palautusvaatimus tulee kohdistaa – ongelmana on vain se, täyttyvätkö oikeustoimeen puuttumisen edellytykset.

Aina ei asetelma ole kuitenkaan näin yksiselitteinen. Voi syntyä tilanteita, joissa L on kyllä kiistatta tehnyt sivullista suosivan varallisuudensiirron, mutta ei ole ilman muuta selvää, ketä olisi pidettävä lahjansaajana PK 3.3.2:ssa tarkoitetussa mielessä. Kysymys on tietysti tärkeä ennen muuta ajateltavissa olevien lahjansaajaehdokkaiden kannalta: merkitseehän lahjansaajan roolin joutuminen aina tietynasteista palautusvastuun uhkaa. P:n perillistenkään näkökulmasta ei asia ole yhdentekevä. Jos esimerkiksi välitön suorituksensaaja on maksukyvytön, perillisten etujen mukaista olisi voida kääntyä oikeustoimesta tosiasiallisesti hyötyneen tahon puoleen.

PK 3:3.2:n kirjoittamistapa antaa ensi näkemältä sen vaikutelman, että palautusvastuun syntymisen ehdottomana edellytyksenä olisi lesken ja sivullisen kesken välittömästi tapahtunut varallisuudensiirto. Muuhun kuin lesken oikeustoimikumppaniin ei palautusvaatimusta voitaisi kohdistaa. Näin tiukka välittömyyden vaatimus ei kuitenkaan johda aina tyydyttäviin lopputuloksiin, eikä lain sanamuotokaan tähän pakota. Pidänkin selvänä, ettei PK 3:3.2:n mukainen palautusvelvollisuus määräydy aina sen perusteella, kenen kanssa L on tietyn oikeustoimen tehnyt. On mahdollista, että L:n ja Y:n kesken tapahtunut disponointi hyödyttää niin selvästi kolmatta (Z:aa), että tälle tulee voida sälyttää palautusvastuu perillisiä kohtaan.[28] Luonnollisesti on mahdollista, että järjestelystä hyötyvät sekä Y että Z. Tällöin palautusvaatimus saatetaan kohdistaa heihin kumpaankin.

> Myös PK 3:3.2:ta sovellettaessa on siis mielestäni ainakin jossakin laajuudessa sijaa *Pöyhösen* esiin nostamalle ajattelutavalle, jossa oikeussuhteen osapuoleksi ymmärretään tietyn oikeustoimikumppanin asemesta järjestelystä tosiasiallisesti hyötyvä henkilöpiiri, *intressitaho*.[29] Lah-

---

[28] Vastaavanlainen ongelma syntyy ennakkoperintö- ja lakiosasäännöksiä sovellettaessa. Kuten *Saarenpää* on tuonut esille, tiukasta välittömyyden vaatimuksesta ei voida aina pitää kiinni, kun pohditaan, onko perittävä tehnyt tietyn henkilön hyväksi PK 6 tai 7 luvun säännöksissä tarkoitetun ennakkoluovutuksen. Ks. tältä osin *Saarenpää* 1980 s. 184–185 ja 195–202 sekä *sama* 1994 s. 158–163.

[29] Opista yleisemmin ks. *Pöyhönen* LM 1997 s. 550–552 sekä *sama* 2000 s. 173–176.

jansaajapiirin tällaisella laajentamisella on kuitenkin rajansa. Jo sivullisen luottamuksen suojaaminen edellyttää, ettei lainkohdan mukaista palautusvastuuta uloteta saantoihin, joiden yhteys lesken määräämistoimiin on etäinen.

Tarkasteltavaa ongelmaa on syytä valaista esimerkkien avulla. Otan seuraavassa esille kolme käytännössä varsin tavallista järjestelyä: a) Leski maksaa vieraan velan, b) L antaa Z:lle omaisuuttaan ehdoin, että Z vuorostaan suorittaa jotakin Y:lle c) L käyttää varojaan säästöhenkivakuutukseen ja määrää edunsaajaksi Y:n.

a) Vieraan velan maksu

Oletetaan, että Y on ollut velkaa Z:lle ja että leski L on maksanut vapaaehtoisesti kyseisen velan. Maksu on ollut lesken varallisuusoloihin nähden niin huomattava, että disponointi laajuutensa puolesta toteuttaa PK 3:3.1:n tunnusmerkistön. L:ltä on lisäksi jäänyt siinä määrin vähän omaisuutta, että toissijaisilla perillisillä syntyy aihetta epäillä oikeuksiaan loukatun. Joudutaankin kysymään, millä tavoin perilliset voivat suojautua oikeudenmenetyksiltä. Keneltä heidän tulisi vaatia suorituksia?

Parhaat menestymisen mahdollisuudet ovat yleensä velalliseen, esimerkin Y:hyn suunnatuilla maksuvaatimuksilla. Hahmoteltu esimerkki ei vaikuta tässä suhteessa edes erityisen ongelmalliselta, sillä toissijaiset perilliset saavat normaalisti suojaa jo velvoiteoikeudellisten säännösten nojalla. Y:n ja leski L:n tarkoitukseksi voitaneen muun näytön puuttuessa olettaa, että leski saa vaatia suorittamaansa määrää takaisin Y:ltä. Tämä L:lle itselleen kuulunut vaade on kuolemantapauksen jälkeen pesän osakkaiden ja siten myös toissijaisten perillisten käytettävissä. Y voidaan siis perillisten vaatimuksesta velvoittaa suorittamaan takaisin L:n maksama määrä: suoritus on tietysti tehtävä L:n pesälle. Tarve vedota PK 3 luvun palautusvastuusäännöksiin P:n perillisillä onkin vain siinä tapauksessa, että regressioikeutta ei jostakin syystä synny. Leski on esimerkiksi jo velan maksaessaan tai myöhemmin tämän jälkeen ilmaissut, ettei tule esittämään vaatimuksia suorituksensa johdosta. Tällöinkin tilanne vaikuttaa selvältä. Kysymys on Y:lle annetusta lahjasta, joten PK 3:3.2 soveltuu normaaliin tapaan.[30]

Toissijaiset perilliset saattavat kuitenkin suunnata vaatimuksensa myös maksun saaneeseen velkojaan, Z:aan. Tämä käy tarpeelliseksi ennen muuta silloin, kun alkuperäinen velallinen Y on maksukyvytön eikä kykene suoriutumaan palautusvastuustaan. Joudutaankin pohtimaan, onko perillisten vaatimuksella menestymisen mahdollisuuksia. Voisiko järjestelyssä olla kysymys *velkojalle annetusta lahjasta?*

---

[30] Ks. tältä osin *SOU 1925:43* s. 269, jossa perillistä rasittaneen velan maksu mainitaan yhtenä esimerkkinä ennakkoperinnön tunnusmerkistön täyttävästä lahjasta. Sama arviointi pätee epäilyksittä PK 3:3.2:ta sovellettaessa.

Ensi näkemältä kysymykseen olisi vastattava kieltävästi. Z ei ole nyt saanut hyväkseen vastikkeetonta varallisuusetua, vaan ainoastaan sen, mikä hänelle on velkojana kuulunutkin. Kun Z on ottanut vastaan suorituksen leskeltä, hänen saamisoikeutensa Y:tä kohtaan on lakannut. Velkojan näkökulmasta järjestely rinnastuu tässä mielessä saamisoikeuden vastikkeelliseen siirtoon. Lopputulos on sama kuin jos Z olisi siirtänyt saamisoikeutensa leskelle käypää vastiketta vastaan.

Velkojaan suunnattu palautusvaatimus tuleekin torjua, mikäli velallinen Y on suorituksen tapahtuessa ollut maksukykyinen. Mutta jos Y on jo tällöin ollut *maksukyvytön*, tilanteen arviointi muuttuu. Tällöin on hyvät perusteet lukea lesken tekemä maksu Z:n saamaksi lahjaksi. Suorituksen taustalla on kyllä myös viimeksi kuvatussa tapauksessa ollut aito velkasuhde, joka on maksun myötä lakannut. Tässä mielessä Z on saanut vain sen, mitä hänen pitikin saada. Lahjanluonteiseksi suorituksen tekee nyt kuitenkin se, että maksun on tehnyt velkasuhteen ulkopuolinen henkilö. L:n tekemä suoritus on lisäksi parantanut velkoja Z:n asemaa siitä, millaiseksi se oli velkasuhteen kestäessä muuttunut. Z on saanut hyväkseen suorituksen, jonka toteutuminen olisi muuten ollut epätodennäköistä, ehkä suorastaan mahdotonta. Asia on helppo havaita arvioimalla järjestelyä saamisoikeuden siirtona tai luovutuksena. L on nyt tavallaan ostanut nimellisarvostaan saatavan, joka oli velallisen maksukyvyttömyyden johdosta jo menettänyt arvoaan tai käynyt peräti arvottomaksi. Tällainen liikasuoritus on PK 3:3.2:n näkökulmasta lahja.[31]

> Lesken tekemät vapaaehtoiset suoritukset saattavat koitua myös *takaajan* hyväksi. Jos L suorittaessaan ylivelkaisen Y:n velan samalla vapauttaa takaajan vastuusta, takaaja saa L:n kustannuksella vastikkeettoman varallisuusedun. Takaajaa uhkaakin tällöin samanlainen vastuu kuin ketä tahansa lahjansaajaa. *Velkojan* saamasta lahjasta on nyt kysymys vain siinä tapauksessa, että myös takaaja oli maksuhetkellä siinä määrin maksukyvytön, ettei suorituksen saamisesta häneltä ollut toiveita.

b) Lahjansaajan tekemät suoritukset palautusvastuun perusteena

Leski, joka haluaa siirtää omaisuuttaan jälkipolvilleen, pyrkii usein tasapuolisuuteen perillistensä tai muiden hänelle läheisten henkilöiden välisissä suhteissa. Kun tietyn omaisuuskokonaisuuden hajottaminen usean tahon käsiin olisi kuitenkin epätarkoituksenmukaista, leski saattaa turvautua järjestelyyn, jossa lahjansaajalle asetetaan tietty suoritusvelvollisuus perilliskumppaneitaan kohtaan. Esimerkiksi L, jolla on kaksi lasta, lahjoittaa kiinteistönsä toiselle heistä ehdoin, että saaja Y_1 vuorostaan suorittaa määräsumman sisarelleen Y_2. Lahjoi-

---

[31] Samaan lopputulokseen päädyttäisiin todennäköisesti myös arvioitaessa järjestelyä takaisinsaantilain näkökulmasta. Z:n saama suoritus voitaisiin siis peräyttää esim. TakSL 5 tai 6 §:n nojalla. Ongelmasta ks. *Tuomisto* 2002 s. 137–138.

tus saattaa loukata ensiksi kuolleen puolison perillisten oikeuksia. Joudutaankin kysymään, ketä kohtaan he voivat esittää vaatimuksia.

Samantapaista ongelmaa on jouduttu pohtimaan ennakkoperintö- ja lakiosasäännösten kannalta. Oikeuskirjallisuudessa on saanut kannatusta ajattelutapa, jossa esimerkkitapauksen kaltaisia järjestelyjä arvioidaan yhtenä kokonaisuutena. Vaikka perinnönjättäjä on siirtänyt omaisuutta suoraan vain toiselle perillisistään, kysymys on ennakkoperintö- ja lakiosasäännöstön kannalta kummallekin rintaperilliselle annetusta lahjasta.[32] Tästä saattaisi seurata esimerkiksi se, että rahasuorituksen saanut Y_2 joutuisi PK 7:7:n nojalla vähentämään suorituksen lakiosastaan ja siten luopumaan kiinteistön saajaan kohdistetuista tasausvaatimuksista. Rahasuorituksen saaja ei siis voisi tehdä saantoaan merkityksettömäksi siihen vedoten, että maksun oli suorittanut perilliskumppani eikä perittävä.

Tällainen lähestymistapa on nähdäkseni perusteltu myös arvioitaessa järjestelyä PK 3 luvun näkökulmasta. Huomion kiinnittäminen yksin siihen, kenen omistuksiin leski on suoraan siirtänyt varallisuuttaan, johtaisi asiallisesti epätyydyttäviin lopputuloksiin. Se, joka on saanut omaisuutta esimerkiksi perilliskumppaninsa tekemän tasoitussuorituksen nojalla, pääsisi perusteetta parempaan asemaan kuin tasausmaksun tehnyt välitön luovutuksensaaja. Muodollisjuridinen arviointi voisi loukata myös toissijaisten perillisten oikeuksia. Mikäli nimittäin välitön luovutuksensaaja osoittautuisi maksukyvyttömäksi, he uhkaisivat jäädä kokonaan vaille pesäosuuttaan täydentäviä suorituksia.

Edellä hahmotellussa esimerkkitapauksessa täytyisikin mielestäni lähteä siitä, että niin kiinteistön saaja Y_1 kuin myös rahasuorituksesta osalliseksi päässyt Y_2 ovat saaneet L:ltä lahjan, josta saattaa seurata PK 3:3.2:ssa tarkoitettu palautusvastuu. Näin P:n perilliset voisivat kääntyä vaatimuksineen kummankin lapsen puoleen. Y_1:n tekemä tasoitussuoritus täytyisi toisaalta lukea myös hänen itsensä hyväksi. Se supistaisi Y_1:n palautusvastuuta aivan samalla tavoin kuin L:lle itselleen suoritettu vastike olisi supistanut.[33]

Mainitussa esimerkissäni lähdin siitä, että lahjansaajan tekemän tasoitussuorituksen taustalla on ollut *lesken antama määräys*. Tällaista lesken myötävaikutusta täytyy nähdäkseni pitää edellytyksenä sille, että hänen varallisuuspiirinsä ulkopuolelta tehdylle suoritukselle voitaisiin antaa PK 3 luvussa säädettyjä vaikutuksia.[34] Jos siis esimerkkitapauksen Y_1 omasta aloitteestaan, esimerkiksi sisarusten henkilösuhteiden turvaamiseksi, maksaisi Y_2:lle puolet lahjan arvosta, maksu olisi jätettävä PK 3 luvun säännösten kannalta merkityksettömäksi. Vastuu PK 3:3.2:n mukaisista palautusseuraamuksista lankeaisi yksin kiinteistön

---

32 Ks. tältä osin esim. *Saarenpää* 1980 s. 195–202, *sama* 1981a s. 55–57 ja *sama* 1994 s. 160–163 sekä *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 476.

33 Viimeksi mainitusta kysymyksestä ks. jaksoissa 5.2.1 ja 5.3 esittämääni.

34 Tästä vaatimuksesta ennakkoperintö- ja lakiosaongelmien kannalta ks. *Saarenpää* 1980 s. 195 sekä *sama* 1994 s. 161.

saaneen Y_1:n harteille, eikä rahasuorituksen saajalta voitaisi velkoa PK 3:3.2:n nojalla mitään. – Tasoitussuorituksen palautusta koskevat riidat jäisivät tällöin Y_1:n ja Y_2:n väliseksi asiaksi.

c) Henkivakuutukset ja edunsaajamääräys

Leski saattaa pyrkiä suosimaan läheisiään myös henkivakuutuksen ja siihen liitetyn edunsaajamääräyksen avulla. Mikäli hän käyttää tähän tarkoitukseen huomattavan osan omaisuudestaan, järjestely loukkaa helposti toissijaisten perillisten oikeuksia. Joudutaankin kysymään, millä tavoin menettelyyn voitaisiin puuttua PK 3 luvun säännösten nojalla.

Henkivakuutusjärjestely voidaan tosiasiallisilta seurauksiltaan rinnastaa kolmannen välityksellä annettuun lahjaan. Kysymyshän on reaalisesti siitä, että leski ensin suorittaa rahamääriä vakuutusyhtiölle, joka puolestaan lesken kuoltua vakuutusehtojen mukaisesti maksaa korvauksen edunsaajalle. Mikäli viimeksi mainittu ei ole suorittanut edunsaajamääräyksen johdosta vastiketta, hän on asiallisesti samassa asemassa kuin lahjan- tai testamentinsaaja. Sen, että omaisuus on tullut hänelle vakuutusyhtiön kautta – eikä siis suoraan L:ltä taikka hänen kuolinpesästään – ei pitäisi vaikuttaa asian arviointiin.

Tämä samankaltaisuus onkin otettu huomioon PK 7 luvun *lakiosasäännöstössä*. PK 7:4:ssä annetaan rintaperillisille suojaa perittävän ottamien henkivakuutusten varalta. Mikäli perittävän suorittamat vakuutusmaksut eivät ole olleet kohtuullisessa suhteessa hänen oloihinsa, ne on rintaperillisen vaatimuksesta otettava huomioon määritettäessä lakiosia. Yksilöidyn edunsaajamääräyksen nojalla vakuutuskorvauksen nostanut henkilö voidaan lisäksi velvoittaa suorittamaan lakiosan täydennystä vastaavin edellytyksin kuin kuka tahansa PK 7:3.3:ssa tarkoitettu lahjansaaja.[35] – Käytännössä PK 7:4 voi tulla sovellettavaksi lähinnä ns. säästöhenkivakuutuksiin. Riskihenkivakuutuksissa lainkohdalla on merkitystä vain, mikäli vakuutusmaksut ovat olleet poikkeuksellisen suuria.[36]

PK 3 luvussa ei ole vastaavia säännöksiä. Joudutaan siten kysymään, voidaanko henkivakuutusta rinnastaa PK 3:3.2:ssa tarkoitettuun lahjaan. Asia ei ole selvä, sillä edunsaajalle ei normaalisti vielä perittävän eläessä siirry samanlaista varallisuusetua kuin tyypillisissä lahjoissa. Suomalaisessa oikeuskirjallisuudessa onkin näihin seikkoihin viitaten suhtauduttu epäillen ajatukseen, jonka mukaan henkivakuutusjärjestelyä voitaisiin ottaa perinnönjaossa huomioon

---

[35] Sääntelyn taustalla olleista näkökohdista ks. *Esitysehdotus* 1938 s. 94. Lainvalmistelijat toteavat, että tietyn henkilön hyväksi tehty henkivakuutussopimus saa aikaan samankaltaisia oikeusvaikutuksia kuin lahja. Jos perittävä on käyttänyt vakuutusmaksuihin huomattavia rahamääriä, vakuutusjärjestely voi helposti loukata rintaperillisten oikeutta. Tämän vuoksi perillisille on annettava suojaa kyseisten järjestelyjen varalta.

[36] Rintaperillisen suojasta ylisuuria henkivakuutusmaksuja vastaan ks. lähemmin *Rautiala* 1967 s. 134–136, *Kangas* 1995 s. 367–378 sekä *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 553–555.

PK 6 luvussa tarkoitettuna *ennakkoperintönä*. Esimerkiksi *Kankaan* mielestä ennakkoperintönä vähentäminen tulee kysymykseen ainoastaan siinä tapauksessa, että perittävä on eläessään antanut sitoumuksen olla peruuttamatta edunsaajamääräystä.[37] Arvioidessaan samaa kysymystä PK 3:3:n kannalta on Kangas sitä vastoin päätynyt päinvastaiselle kannalle. Hänen mielestään ei ole estettä soveltaa säännöstä tilanteissa, joissa lesken ottama henkivakuutus loukkaa toissijaisten perillisten oikeutta.[38]

Olisin valmis yhtymään viimeksi mainittuun käsitykseen ja rinnastamaan edunsaajamääräyksin toteutetun henkivakuutusjärjestelyn PK 3:3:ssa tarkoitettuun lahjaan. Näin on tehtävä ainakin silloin, kun kysymys on ollut lesken varallisuuteen nähden suurista vakuutusmaksuista.[39] Muuten L:lle tarjoutuisi mahdollisuus tehdä henkivakuutuksen avulla tyhjiksi toissijaisten perillisten oikeudet.

Aivan selvää nähdäkseni onkin, että huomattavat vakuutusmaksut antavat toissijaisille perillisille oikeuden vaatia jaossa vastiketta. Tämä ei kuitenkaan yksin riitä, sillä vastikkeen avulla ei pystytä aina kompensoimaan perillisiä uhkaavaa menetystä. Edunsaaja täytyy siten PK 3:3.2:ssa määritettyjen edellytysten muuten täyttyessä asettaa lainkohdassa tarkoitettuun palautusvastuuseen. Mitään asiallisia perusteita antaa hänelle ”normaalia” lahjansaajaa parempaa asemaa ei ymmärtääkseni ole. Hän ei myöskään mielestäni ansaitse vahvempaa suojaa toissijaisia perillisiä kohtaan kuin mitä hän saisi lakiosaperillisiä kohtaan PK 7:4:n nojalla.

---

37 *Kangas* 1995 s. 362–364. Epäillen ovat ennakkoperintösäännösten soveltamiseen suhtautuneet myös *Aarnio* ja *Savolainen* (JFT 1968 s. 231). – Mainittakoon, että Ruotsissa, jossa ei ole PK 7:4:n kaltaista erityissäännöstä, henkivakuutuksen edunsaajamääräyksen perusteella lankeavaan summaan on katsottu voitavan soveltaa ennakkoperintöä koskevia säännöksiä (ks. *Walin* I 2000 s. 142–143). Ruotsin mallin pohjalta onkin *Rautiala* (1967 s. 79) puoltanut samaa kantaa Suomen oikeutta ajatellen. Ennakkoperinnöksi olisi hänen mielestään luettava perittävän suorittamat henki*vakuutusmaksut.*

38 Näin *Kangas* 1995 s. 391. Asiallisesti ottaen samalla kannalla *Norri* 2005 s. 81. Norrin mukaan PK 3:3:ssa tarkoitettuihin lahjoihin voidaan rinnastaa ”– – sellainen vakuutus, joka tosiasialliselta sisällöltään on korkotalletus ja johon kuolemantapauksen varalta on edunsaajiksi nimetty muut kuin ensiksi kuolleen perilliset”.

39 *Kangas* näyttää asettavan puuttumiskynnyksen tältä osin melko korkeaksi: (”Jos leski – – pyrkii henkivakuutusta hyväksi käyttäen *kokonaan* tekemään tyhjäksi toissijaisten perillisten arvomääräisen oikeuden – – ”). – Olisin itse valmis hyväksymään PK 3:3:n soveltamisen jo väljemmin edellytyksin. Riittää, että henkivakuutusmaksut ovat vähentäneet olennaisesti lesken varallisuutta.

4.3 VASTIKETUNNUSMERKISTÖN TÄYTTYMINEN JA PK 3:3.2

PK 3 luvussa tarkoitettu palautusvastuu voidaan siis määrätä ainoastaan lahjansaajalle. Se, että lesken ja Y:n välisessä oikeustoimessa on ollut kysymys lahjasta, ei kuitenkaan vielä yksin riitä, vaan oikeustoimen tulee lisäksi toteuttaa PK 3:3.1:ssä osoitettu vastiketunnusmerkistö. L:n on täytynyt antaa lahja ”ottamatta asianmukaisesti huomioon ensiksi kuolleen puolison perillisten oikeutta”. Jollei tämä kriteeri täyty, lahjansaajalle ei voi syntyä palautusvastuuta.

Vastike-edellytys ei käy suoraan ilmi PK 3:3.2:n sanamuodosta. Lainkohdassa ei viitata lahjoituksen sopimattomuuteen tai muihinkaan vastikeseuraamuksen kannalta merkittäviin seikkoihin. Asiayhteydestä on kuitenkin pääteltävissä, että palautusvastuusäännös on suunnattu nimenomaan vastiketunnusmerkistön täyttäviin disponointeihin. PK 3 luvun 3 §:n koko sisältö huomioon ottaen vaikuttaa perustellulta lähteä siitä, että ilmaisulla lahja ei pykälän 2 momentissa tarkoiteta mitä tahansa osittain tai kokonaan vastikkeetonta oikeustoimea vaan nimenomaan lahjaa, joka täyttää 1 momentissa määritellyt kriteerit. PK 3:3:n 1 momentti on siis koko 3 §:n systematiikkaa ajatellen avain lahjan oikeusvaikutuksia koskevaan sääntelyyn: jos 1 momentissa määritelty tunnusmerkistö jää täyttymättä, oikeustoimi ei anna toissijaisille perillisille vastikeoikeutta, eikä siihen voida liittää 3:3.2:ssa, kuten ei myöskään PK 3:3.3:ssa, osoitettuja oikeusvaikutuksia.

> Lahjanlupausten oikeusvaikutuksia sääntelevän PK 3:3.3:n sisältöä käsittelin lyhyesti jo jaksossa 2.5.2. Kuten tällöin totesin, lahjanlupausten täyttämättä jättäminen edellyttää vallitsevan käsityksen mukaan PK 3:3.1:ssä määritetyn tunnusmerkistön toteutumista. Säännös ei siis yleisestä muotoilustaan (”lahjanlupauksena annettu sitoumus”) huolimatta koske kaikkia lesken antamia lahjanlupauksia, vaan se on suunnattu ainoastaan vastikkeeseen oikeuttaviin disponointeihin.

Ajatus, jonka mukaan nyt tarkasteltava palautusvastuusäännös koskee vain vastiketunnusmerkistön täyttäviä lahjoja, tulee selvästi esille myös lainvalmistelutöissä. PK 3:3.2:n sisältöä koskevat normikuvaukset on kirjoitettu tällaisia ”kvalifioituja” lahjoituksia silmällä pitäen. Olettamuksena siis tavallaan on, että L on antanut vastiketunnusmerkistön täyttävän lahjan, ja selvitettäväksi on otettu, millä edellytyksin oikeustoimeen voidaan – siihen liitettävien laskennallisten vaikutusten ohella – puuttua myös reaalisesti. Suomalaisissa esitöissä todetaankin tällä kohdin, että lahjansaaja joutuu palautusvelvolliseksi, mikäli *lahjoituksen johdosta* perillisille *syntyvää vastikeoikeutta* ei voida toteuttaa leskeltä reaalisesti jääneestä omaisuudesta.[40] Sama asia tulee ruotsalaisissa esitöis-

[40] Ks. *Ehdotus* 1935 s. 122.

sä parhaiten esille kohdassa, jossa selvitetään palautusvastuun yhden lisäkriteerin, lahjansaajan vilpillisen mielen sisältöä. Lahjansaajaa todetaan uhkaavan palautusvastuu, mikäli hän on tiennyt tai hänen olisi pitänyt tietää, ettei lesken pesän säästö riitä *lahjoituksen johdosta määrättävän vastikkeen* antamiseen.[41]

Vastaavalla tavalla on tämä PK 3:3.1:n ja PK 3.3.2:n välinen systemaattinen yhteys ymmärretty oikeuskirjallisuudessa. Nimenomaisia lausumia, joissa vastiketunnusmerkistön täyttyminen olisi suoraan todettu yhdeksi palautusvastuun syntymisen edellytykseksi, en ole tosin havainnut, mutta tämä käsitys näkyy useiden PK 3:3.2:n sisältökuvausten taustalla. Ne on selvästikin kirjoitettu vastiketunnusmerkistön täyttäviä lahjoja ajatellen.[42] Vastike-edellytyksen olemassaoloa onkin ehkä pidetty jopa siinä määrin selviönä, ettei sitä ole katsottu tarpeelliseksi nostaa erikseen esille.

Viimeksi kuvatusta ajattelutavasta antaa viitteitä myös ratkaisu *KKO 1995:76*. Kiinteistön luovutuksensaajaa kohtaan nostettu palautuskanne hylättiin jutussa sillä perusteella, että lesken ei hänen saamansa lähes käypä kauppahinta huomioon ottaen voitu katsoa aiheuttaneen omaisuutensa olennaista vähentymistä.[43] Tuomio perustuu selvästi edellä kuvattuun normiin: palautusvastuuseuraamus voidaan kohdistaa vain *vastikeperusteen toteuttavaan* lahjaan. Tätä oikeusohjetta ei nähty kuitenkaan tarpeelliseksi lausua nimenomaisesti julki ratkaisun perusteluissa.

Saatetaan kysyä, johtaako vallitseva tulkinta kaikilta osin asianmukaisiin lopputuloksiin. Selvää kyllä on, että vastiketunnusmerkistön täyttyminen *joiltain osin* on palautusvastuunormin soveltamisen ehdoton edellytys. Jollei leski

---

41 *SOU 1925:43* s. 177.

42 Hyvän esimerkin tarjoaa *Kankaan* (1993 s. 221) tapa kuvata PK 3:3.2:n sisältöä: ”Lahjansaajan palautusvastuu ei edellytä, että eloonjääneellä puolisolla on ollut toissijaisten perillisten loukkaamisen tarkoitus tai ajatus suosia lahjan saajaa. – – Soveltamiskynnys ylittyy kaikissa niissä tapauksissa, joissa leski on toiminut ‘ottamatta asianmukaisesti huomioon’ toissijaisten perillisten oikeutta. Palautusvastuu syntyy, jos voidaan osoittaa, että toissijaisten perillisten pesäosuus on vähentynyt eikä vastiketta voida jaossa toteuttaa.” – Vaikka Kangas ei siis suoraan määrittelekään vastiketunnusmerkistön täyttymistä PK 3:3.2:n soveltamisen edellytykseksi, tämä käsitys on kiistatta hänen esityksensä taustalla. – Lähes samoin sanoin kuvataan PK 3:3.2:n sisältöä teoksessa *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 783.

PK 3:3.1:n ja 3.3.2:n kesken vallitseva yhteys tulee selvästi esille myös *Saarenpään* (1984 s. 234) esityksessä, jossa hän hahmottelee säännösten soveltamisedellytyksiä. Vastikeoikeus ja samalla myös palautusvastuu voi jäädä kirjoittajan mukaan syntymättä esimerkiksi silloin, kun leski on tähdännyt lahjoituksellaan jonkin erityisen hyväksyttävän tarkoitusperän toteuttamiseen, kuten lähiomaisen asumisen suojaamiseen. – Tapa, jolla Saarenpää on rinnastanut nämä kaksi seuraamusta (vastikkeen ja palautusvastuun), osoittaa, että hän on pitänyt vastiketunnusmerkistön täyttymistä palautusvastuun syntymisen edellytyksenä.

Ks. myös *Savolainen* 1969 s. 32, jossa palautusvastuu-uhan todetaan koskevan ”3 §:ssä (so. PK 3:3:ssa) tarkoitettua lahjansaajaa”. Asiayhteydestä käy nähdäkseni ilmi, että kirjoittaja tällä hieman epätarkalla viittauksellaan tarkoittaa *PK 3:3.1:n* tunnusmerkistön täyttävän lahjan saanutta henkilöä (ks. Savolaisen esitystä PK 3:3.1:stä, em. teos s. 31).

43 Tarkastelin tätä ratkaisua lähemmin jaksossa 3.2.4.

ole ryhtynyt yhteenkään vastikkeeseen oikeuttavaan toimeen, PK 3:3.2:n mukaiselle palautusvastuulle ei voi olla sijaa – pesän säästöhän riittää nyt ilman muuta toissijaisille perillisille kuuluvan osuuden täyttämiseen. Tämä ei kuitenkaan pakottaisi omaksumaan sääntöä, jonka mukaan palautusvastuu ulotetaan ainoastaan PK 3:3.1:n kriteerit täyttäviin lahjoihin. Tilanteessa, jossa leski on syyllistynyt vastikeoikeuden synnyttävään käyttäytymiseen, toissijaisilla perillisillä voi olla perusteltu tarve kohdistaa palautusvaatimus myös sellaiseen lahjansaajaan, jonka saanto ei täytä vastiketunnusmerkistöä. Asetelma saattaa olla sellainen, että ilman tällaista palautusvaadetta perillisillä ei olisi mahdollisuuksia saada lain mukaista pesäosuutta.

Ajateltakoon esimerkiksi tilannetta, jossa leski L on luovuttanut omaisuutta Y:lle huomattavaan alihintaan mutta vastiketunnusmerkistö jää täyttymättä, koska L:n käyttäytymiseen ei voida kohdistaa moitetta – hän on esimerkiksi perustellusti uskonut vaatineensa kohteesta täyden hinnan. Oletetaan, että L on lisäksi vähentänyt omaisuuttaan jollakin PK 3:3.1:n kriteerit toteuttavalla tavalla, mutta menetellyt niin, ettei viimeksi mainittu toimi (esimerkiksi omaisuuden hukkaaminen) synnytä kenellekään palautusvelvollisuutta. Toissijaisten perillisten kannalta saattaisi olla nyt hyvin tärkeää kohdistaa palautusvaatimus Y:hyn. Tuntuukin aiheelliselta kysyä, eikö vaatimuksen pitäisi menestyä, jos Y on ollut luovutushetkellä vilpillisessä mielessä. Miksi Y:n pitäisi nauttia immuniteettia vain sen johdosta, ettei hänen hyväkseen tehty luovutus täytä PK 3.3.1:n soveltamisen kriteerejä?

Vastike-edellytyksen noudattaminen jättää siis toissijaisten perillisten oikeussuojaan tietynlaisen aukon.[44] Tämä havainto ei kuitenkaan mielestäni anna aihetta voimassaolevan oikeutemme sisältöä koskeviin tarkistuksiin: palautusvastuun syntyminen edellyttää kiistatta vastiketunnusmerkistön täyttymistä. Kuvattu sääntö sopiikin hyvin PK 3 luvussa omaksuttuun lesken vapaan disponointivallan pohjalle rakentuvaan järjestelmään. Sen perusteisiin kuuluu, että edes laskennallisia vaikutuksia ei liitetä muihin kuin sopimattomaksi katsottaviin oikeustoimiin. Tähän nähden olisi epäjohdonmukaista – ja luovutuksensaajan oikeusturvan kannalta arveluttavaa – ulottaa palautusvastuu disponointeihin, jotka eivät täytä PK 3:3.1:ssä määriteltyä tunnusmerkistöä.

> Vastiketunnusmerkistön täyttymättä jääminen siis estää toissijaisia perillisiä kohdistamasta lesken oikeustoimikumppaniin PK 3:3.2:een perus-

[44] Tämän aukon merkittävyyttä on tietysti varottava liioittelemasta. Säännöllä, jonka mukaan palautusvaatimus voitaisiin kohdistaa myös PK 3:3.1:n soveltamisalan ulkopuolelle jäävän lahjan saajaan, ei olisi todennäköisesti kovin suurta käytännön merkitystä. Tämä johtuu jo siitä, että perillisen oikeuksia loukkaavat taloudellisesti merkittävät lahjat täyttävät yleensä vastiketunnusmerkistön. Toisaalta tilanteissa, joissa vastiketunnusmerkistö jää täyttymättä, perillisten vaatimus kariutuisi yleensä joka tapauksessa lahjansaajan vilpittömään mieleen. Sellainen asetelma, jossa lesken toteuttama lahjoitus olisi PK 3:3.1:n kannalta asianmukainen mutta lahjansaaja silti vilpillisessä mielessä, voinee toteutua ani harvoin.

tuvia vaatimuksia. Y:n mahdollisten väärinkäytösten varalta he voivat kuitenkin tietyssä laajuudessa saada suojaa *oikeustoimilain* säännösten nojalla. Ajatellaan esimerkiksi tilannetta, jossa L on perustellusti uskonut luovuttaneensa tietyn omaisuuden Y:lle käypään hintaan mutta kauppahinta onkin Y:n tieten jäänyt huomattavasti sitä alhaisemmaksi. Tällöin oikeustoimi saatetaan tietyin edellytyksin julistaa pätemättömäksi esimerkiksi OikTL 30 §:n (petollinen viettely) tai 33 §:n nojalla. Jos taas alihintaisuuden taustalla on leskeä kohdannut taloudellinen ahdinko – L:n on ollut pakko myydä omaisuus ensimmäiselle mahdolliselle ostajalle – oikeustoimeen päästään ehkä puuttumaan OikTL 31 §:n nojalla (kiskominen).

Selvyyden vuoksi todettakoon, että viimeksi mainittujen säännösten soveltaminen edellyttää tietysti aina lainkohdissa erikseen osoitettujen edellytysten täyttymistä: alihintaisuuteen vetoaminen ei yksin riitä. Kysymys on nyt muutenkin puhtaasti sopimusoikeudellisin perustein arvioitavista riidoista, joita ratkaistaessa ei voida antaa itsenäistä merkitystä toissijaisten perillisten jäämistöoikeudellisille vaateille. Se seikka, missä määrin oikeustoimet ehkä loukkaavat toissijaisten perillisten oikeuksia, ei siis vaikuta pätevyyskysymyksen arviointiin millään tavoin.

4.4 PESÄN RIITTÄMÄTTÖMYYS PALAUTUSVASTUUN SYNTYEDELLYTYKSENÄ

4.4.1 Kriteerin sisällöstä

PK 3:3.2:n mukainen palautusvastuu on tarkoitettu muuta toissijaisille perillisille osoitettua suojaa täydentäväksi, viimesijaiseksi oikeussuojakeinoksi. Siihen voidaan turvautua vain, ellei pesäosuuksia voida täyttää L:ltä jääneestä omaisuudesta.[45] Laissa osoitettu järjestys on tältä osin selvä: ensisijainen reagointikeino on jaossa annettava vastike, ja vasta jos tämä ei riitä, voidaan lahjansaaja asettaa vastuuseen. Omaksuttu linjaus onkin helposti ymmärrettävissä. Jo sivullisen edut vaativat, että kynnys puuttua varallisuusoikeuden näkökulmasta tehokkaisiin oikeustoimiin asetetaan riittävän korkeaksi.

Ratkaisevaksi seikaksi nyt tarkasteltavan kriteerin kannalta muodostuu leskeltä jääneiden nettovarojen määrä. Jos pesän säästö riittää toissijaisten perillisten pesäosuuksien toteuttamiseen, ei edellytyksiä palautusvelvollisuuden määräämiselle ole. Se, että L:n omaisuuteen kohdistuu ehkä muita, kilpailevia vaateita, ei vaikuta asiaan, mikäli P:n perilliset ovat kilpailijoihinsa nähden etusijaasemassa. Tällä tavoin asia järjestyykin lähes kaikkien perhe- ja jäämistöoikeudellisten vaateiden osalta. L:n tekemät testamentit, samoin kuin esimerkiksi L:n rintaperillisten lakiosavaateet tai uuden aviopuolison tasinko- tai avustusvaateet

[45] Tätä on korostanut esimerkiksi *Saarenpää* 1984 s. 235.

täytetään perintökaaren säännösten mukaan vasta toissijaisten perillisten oikeuksien jälkeen.[46] Ainoa jäämistöoikeudelliseksi luonnehdittava etuus, joka voi mennä toissijaisten perillisten vaateiden edelle, on PK 18:6.2.ssa tarkoitettu selvitysaikainen avustus.[47]

Lesken pesää selvitettäessä saattaa paljastua lesken antamia, vielä täyttämättä olevia *lahjanlupauksia*. Mikäli tällainen disponointi toteuttaa PK 3:3.1:ssä asetetun vastiketunnusmerkistön, sitä koskee PK 3:3.3:ssa annettu määräys: lahjanlupaus on jätettävä täyttämättä siltä osin, kuin sen toteuttaminen loukkaisi toissijaisten perillisten oikeutta. Tämän seuraamuksen ja lahjansaajan palautusvastuun keskinäisestä suhteesta ei PK 3 luvussa lausuta mitään. Käsittääkseni on kuitenkin selvää, että toissijaisten perillisten oikeus tulee toteuttaa *ensi kädessä lahjanlupauksiin* puuttumalla ja että palautusvastuun määrääminen on tältäkin osin viimesijainen vaihtoehto. Täytetyn lahjan saanut on suuremman suojan tarpeessa kuin se, jonka oikeus on vasta täyttämättömän lahjanlupauksen asteella. On siis noudatettava samaa järjestystä kuin PK 7 luvussa: ensin väistyvät täyttämättömät lahjanlupaukset, vasta sitten puututaan täytettyihin lahjoihin.[48]

Mikäli leskeltä jääneet varat riittävät P:n perillisten pesäosuuksien suorittamiseen, hänen antamansa lahjat jäävät pysyviksi, olivatpa ne antamishetkellään loukanneet toissijaisia perillisiä kuinka olennaisesti tahansa.[49] Ajatellaan esimerkiksi tilannetta, jossa leski on lahjoittanut asuinkumppanilleen kaiken omaisuutensa tarkoituksin tehdä tyhjiksi toissijaisten perillisten oikeudet. Jos L:n kuoltua ilmenee, että hänelle oli juuri ennen kuolemantapausta tullut omaisuutta P:n perillisten pesäosuutta vastaava määrä (L sattui esimerkiksi perimään tätinsä), perustetta PK 3:3.2:ssa tarkoitetun palautusvastuun määräämiseen ei ole. Se, että lesken toimintaan voidaan kiistatta kohdistaa moitteita, ei siis koidu lahjansaajien vahingoksi.

Sama sääntö pätee periaatteessa myös toisin päin. PK 3:3.2:n soveltamista ei lainkohdan sanamuodon valossa estä se, että lahjan antamishetken jälkeen les-

---

46 Asetelma on siis samantapainen kuin harkittaessa PK 7:8:ssa tarkoitetun lakiosan täydennyksen määräämistä. Lakiosan täydennystä onkin luonnehdittu kirjallisuudessa viimesijaiseksi suojakeinoksi, joka tulee käyttöön vain mikäli rintaperillisen oikeutta ei pystytä turvaamaan perintöosiin, testamentteihin ja lahjanlupauksiin puuttumalla. Ks. tältä osin *Lohi* DL 1997 s. 828–829 sekä *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 569–570.

PK 3:3.2:ta sovellettaessa tämä viimesijaisuusnäkökohta korostuu entisestään. Kuten teoksen 2 luvussa toin esille, P:n perillisten jäämistöoikeudellinen etusija-asema on varsin vahva – huomattavasti vahvempi kuin esimerkiksi rintaperillisillä.

47 Ks. tältä osin jaksossa 2.5.2 esittämääni.

48 Kysymyksestä ks. *Lohi* LM 1994 s. 1074–1076 ja erit. av. 21, jossa suositin tämän PK 7:8:ssa omaksutun väistymisjärjestyksen noudattamista sekä PK 3:3:a että AL 40a §:ää sovellettaessa. Perustelin kantaani ennen muuta reaalisin argumentein.

49 Toisin on asia esimerkiksi Norjan oikeudessa, jossa kysymystä arvioidaan lahjoitushetken olosuhteiden mukaan (näin *Unneberg* JV 1997 s. 221). Tämä onkin ymmärrettävää, kun muistetaan, että lahjoituksen sopimattomuus on Norjan lain mukaan pätemättömyysperuste, johon P:n perilliset voivat vedota jo lesken eläessä.

kelle jäänyt omaisuus olisi vielä riittänyt toissijaisten perillisten osuuden katteeksi. Jos L:n kuoltua ilmenee, että pesän varat eivät tähän kuitenkaan riitä, perillisille näyttäisi syntyvän oikeus vaatia lahjan palauttamista. Tämä vaatimus kariutunee kuitenkin yleensä siihen, ettei saajan voida näissä tilanteissa katsoa olleen vilpillisessä mielessä. Poikkeuksena saatetaan ajatella lähinnä tilannetta, jossa jo lahjoitushetkellä on ollut ilmeistä, että leski tulee tekemään muitakin vastaavanlaisia luovutuksia.[50]

PK 3:3.2:ta sovellettaessa on ratkaiseva merkitys lesken pesän *arvomääräisellä* suuruudella. Jos pesän omaisuuden arvo riittää toissijaisten perillisten osuuden katteeksi, heidän on siihen tyytyminen, olipa tämä omaisuus laadultaan millaista hyvänsä. Perilliset saattavat joutua sietämään sen, että he eivät saa osuuteensa mitään P:lle aikanaan kuulunutta omaisuutta. Tässä suhteessa lahjansaaja on paremmassa asemassa kuin se, jonka hyväksi L on tehnyt testamentin. L:n tekemä testamentti saattaa helposti osoittautua tehottomaksi sen johdosta, että P:n perilliset PK 3:5.1:n nojalla vaativat osuuteensa P:n omistuksissa olleita esineitä.[51] Tällaista vaadetta he eivät voi esittää lahjansaajaa kohtaan.

Toissijaiset perilliset saattavatkin joutua havaitsemaan, että he saavat jaossa omasta näkökulmastaan epätarkoituksenmukaista ja vaikeasti hyödynnettävää omaisuutta. Ajateltakoon esimerkiksi kuolinpesäosuutta, tai L:lle kuulutta korotonta saamisoikeutta, joka erääntyy vasta vuosien kuluttua. Edes se seikka, että omaisuutta rasittaa sivullisen oikeus, kuten aikaisemman omistajan perustama PK 12 luvun mukainen käyttöoikeus[52] tai L:n itsensä omaisuuteen perustama vuokraoikeus, ei periaatteessa vaikuta asiaan. Kaikissa näissä tapauksissa on olennaista vain se, katsotaanko omaisuudella olevan rasitteistaan tai muista erityispiirteistään huolimatta niin paljon arvoa, että se riittää P:n perillisten pesäosuuden katteeksi. Esimerkiksi leskelle kuulunut lähisukulaista kohtaan oleva epävarma saamisoikeus voi olla käytännössä lähes arvoton, jolloin sen pesästä osoittaminen ei yleensä riitä toteuttamaan perillisten oikeuksia.

---

50 Tätä kysymystä tarkastelen lähemmin jaksossa 4.5.3.

51 Ks. lähemmin luvussa 2.6 esittämääni.

52 Oletan nyt, että tämä oikeus todella perustuu *jonkun muun kuin L:n* antamaan testamenttimääräykseen (esimerkiksi L:n edesmenneen tädin testamentissa on määrätty, että omistusoikeus tiettyyn kiinteistöön siirtyy L:lle mutta tädin sisarus saa siihen PK 12 luvussa tarkoitetun käyttöoikeuden). Jos sen sijaan kysymys olisi L:n itsensä antamasta testamenttimääräyksestä, jouduttaisiin erikseen pohtimaan PK 3:1.2:n asettamia rajoituksia. Onko siis lesken tekemä testamentti, joka rajoittaa toissijaisten perillisten mahdollisuutta määrätä heille perintönä tulevasta omaisuudesta tehokas, vai täytyykö toissijaisten perillisten saada pesäosuutensa katteeksi tällaisista rasituksista vapaata omaisuutta? PK 7:5.1 sisältää tässä suhteessa selvän *lakiosaperillisiä* suojaavan säännöksen: testamentti on siltä osin tehoton, kuin se rajoittaa lakiosaperillisen oikeutta määrätä lakiosana tulevasta omaisuudesta. Vaikka PK 3:1.2:ssa ei vastaavaa määräystä annetakaan, lainkohtaa lienee perusteltua tulkita samalla tavoin.

4.4.2 Milloin lahja loukkaa toissijaisia perillisiä?

Arvioitaessa, estääkö lesken antama lahja toissijaisia perillisiä saamasta osuuttaan pesästä, joudutaan aina ennakoimaan vastaisen pesänjaon lopputulosta. Ratkaisevaa on, nouseeko P:n perillisille kuuluvan pesäosuuden arvo suuremmaksi kuin mihin lesken reaalinen pesä riittää. Sen selvittäminen, kuinka arvokkaan lahjan L voi antaa ilman palautusvastuun uhkaa, saattaakin yksittäistapauksissa osoittautua vaikeaksi. Jotta ongelman todellinen merkitys kävisi paremmin ymmärrettäväksi, asiaa on syytä valaista muutaman esimerkin avulla. Niiden pohjalta on mahdollista havaita, millaisissa tilanteissa PK 3:3.2:ssa tarkoitettu palautusvastuu saattaisi käytännössä realisoitua.

PK 3:1.2:n mukaan toissijaiset perilliset saavat pääsääntöisesti puolet lesken pesästä. Tämä merkitsee sitä, että lesken olisi tavallaan varattava puolet omaisuudestaan P:n perillisiä varten. Hänen tulisi siis pidättäytyä lahjoituksista, joihin hupenee enemmän kuin tämä murto-osa. Kun muistetaan, että lesken pesään kuuluu myös kaikki ensin kuolleelta P:ltä peritty omaisuus, leskelle jää usein mahdollisuus varsin huomattaviin lahjoituksiin.

Lahjoittamisvapauden rajat voivat silti monissa tapauksissa osoittautua yllättävän ahtaiksi. PK 3:3.2:n tunnusmerkistön saattaa täyttää sellainenkin disponointi, jolla leski määrää jostakin hänelle itselleen jo avioliiton aikana kuuluneesta omaisuudesta. Tämä vaara uhkaa, mikäli leski on ollut puolisoaan huomattavasti varakkaampi. Lopputulos, jossa toissijaisen perillisten annetaan puuttua leskelle jo vanhastaan kuuluneiden esineiden lahjoituksiin, aiheuttanee osapuolille yllätyksiä. Saatetaanhan helposti ajatella, että leskeä koskevat disponointivallan rajoitukset ulottuvat vain perimällä saatuun omaisuuteen. Ja vieläkin yllättävämmältä voi tuntua se, että palautusvastuun saattaa laukaista myös L:lle kuuluneesta vapaaomaisuudesta annettu lahja (tarkoitan tällä omaisuutta, joka puolisoiden avioliiton aikana oli avio-oikeudesta vapaata).

> Esitettyä on syytä konkretisoida kahden esimerkin avulla
>
> *Esimerkki 1.* Ensin kuolleelta P:ltä jääneen omaisuuden nettoarvo on 0, ja leskellä on puolestaan 300 000 euron arvoinen sukutila sekä 100 000 euron arvosta muuta omaisuutta. Kaikki omaisuus on avio-oikeuden alaista. Iäkäs L haluaa jo elinaikanaan siirtää sukutilan lastensa omistuksiin. Hän luovuttaakin tilan heille 50 000 euron hinnasta ja muuttaa palvelutaloon asumaan. – Kun L kuolee, häneltä jää omaisuutta 150 000 euroa. Jos omaisuuksien arvoissa ei ole tapahtunut muutoksia, P:n perillisten pesäosuus on 200 000 euroa [½ x (150 000 + 250 000)].[53] Havaitaankin, että lahjansaajia uhkaa PK 3:3.2:ssa tarkoitettu palautusvastuu.

---

[53] Laskennallinen lisäys on tehty 250 000 euron suuruisena, koska kiinteistön arvosta on pitänyt vähentää siitä leskelle suoritettu vastike, 50 000 euroa. Vastikehan täytyy antaa luovutuksen lahja-arvon mukaan.

Esimerkki 2. Kun P kuolee, puolisoilla P ja L on avio-oikeuden alaista omaisuutta kummallakin 25 000 euroa. L:llä on lisäksi 20 000 euron arvoinen avio-oikeudesta vapaa kiinteistö. Pian P:n kuoleman jälkeen mainitun kiinteistön arvo kohoaa suhdanteiden ja kaavoitusratkaisujen johdosta 45 000 euroon, kun taas lesken muu omaisuus vähentyy 50 000 eurosta 20 000 euroon. – Jos leski nyt lahjoittaa VO-kiinteistönsä omalle sukulaiselleen ja kuolee pian tämän jälkeen, lahjansaajaa saattaa joutua palautusvastuuseen. Toissijaisten perillisten suhteellinen pesäosuus on tarkasteltavassa tilanteessa nimittäin 25 000/70 000 = 5/14 ja arvomääräinen osuus siten 23 214 euroa. Tähän ei L:lle jäävän omaisuuden määrä (20 000 euroa) riitä.

– Turvatakseen omaan omaisuuteen kohdistuvan lahjoitus- ja testamenttausvallan lesken kannattaisikin monesti luopua perinnöstä P:n jälkeen. Siinä tapauksessa, että hän on ollut puolisoaan varakkaampi, hänen olisi myös syytä vaatia osituksen toimittamista ja vedota siinä AL 103.2 §:n mukaiseen tasinkoprivilegiinsä. Järjestelyn toteuttaminen edellyttää kuitenkin valppautta. Perinnöstä luopuminen ei nimittäin ole mahdollista enää sen jälkeen kun L on jo ottanut perinnön vastaan PK 16:2:ssa säädetyllä tavalla. Tällöinkin leski voi kyllä vaatia PK 3:5a:ssa tarkoitetun jaon toimittamista ja näin maksaa toissijaiset perilliset ”ulos” pesästä. Jaon vaatimisella on kuitenkin hintansa. Mikäli L on ollut puolisoaan varakkaampi, hän joutuu sanotussa jaossa yleensä luovuttamaan P:n perillisille omaa – siis hänelle jo avioliiton aikana kuulunutta – omaisuuttaan. Mahdollisuutta vedota AL 103.2-tasinkoprivilegiin ei leskellä tässä jaossa siis ole (tälle kannalle päädyttiin ratkaisussa *KKO 1999:104*).[54]

Lahjoitusvapautensa maksimointiin tähtäävän L:n toimintaa vaikeuttaa se, että pesän riittävyyttä joudutaan arvioimaan pesänjaon toimittamisen hetken näkökulmasta. Niinpä esimerkiksi ansiotyössä käyvä leski saattaa monesti luottaa siihen, että hänen omaisuutensa tulee karttumaan vielä vuosien ajan. Siten hän uskaltautuu ehkä lahjoittamaan Y:lle kohteen, jonka arvo on jonkin verran yli puolet hänen kokonaisvarallisuudestaan. Myöhemmin saattaa sitten kuitenkin käydä ilmi, että leski oli suhtautunut tulevaisuuteen liian optimistisesti: hänen varallisuutensa ei ole suinkaan karttunut vaan päinvastoin vähentynyt. Kun leski kuolee, tämä antamishetkellä vielä kohtuulliselta näyttänyt lahja osoittautuu siten tuntuvasti ylisuureksi ja aiheuttaa saajalleen palautusvastuun.[55]

Todellisen lahjoitusvallan supistumiseen voivat johtaa monet muutkin seikat. Toissijaisten perillisten suhteellinen pesäosuus saattaa ensinnäkin olla enemmän kuin pääsäännön mukaiset 1/2 – ääritapauksissa jopa 1/1 (tämä voi johtua

---

54 Viimeksi mainitusta kysymyksestä ks. *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 756, *Helin* LM 2000 s. 111 ss. ja *sama* LM 2000 s. 593–596 sekä *Lohi* LM 2000 s. 537 ss.

55 Oma kysymyksensä on, voisiko lesken tulevaan vaurastumiseen luottanut Y saada tällaisessa tilanteessa vilpittömän mielen suojaa. Tähän ongelmaan palaan hieman jäljempänä (4.5.3).

esimerkiksi puolisoiden solmimasta avioehdosta). Tällöin lesken disponoitavissa oleva ”vapaaosa” on ehkä jo lähtökohtaisesti hyvin pieni. Se saattaa lisäksi supistua lesken syyllistyttyä vastikeoikeuden synnyttävään käyttäytymiseen. Ajatellaan esimerkiksi tilannetta, jossa L on antanut 30 000 euron rahalainan pysyvästi maksukyvyttömällä henkilölle ja hänelle jää tämän jälkeen omaisuutta 30 000 euroa. Näissä oloissa saattaa jo verraten pieni lahjoitus – esimerkiksi 10 000 euroa – osoittautua PK 3:3.2:n valossa ylisuureksi. Jos nimittäin esimerkkimme L:n varallisuusasemassa ei tapahdu mitään muutoksia, P:n perillisten pesäosuudeksi tulee 30 000 euroa, mikä on enemmän kuin leskelle jäämässä olevat 20 000 euroa (tässä esimerkissä P:n perillisten suhteelliseksi pesäosuudeksi on oletettu pääsäännön mukaiset 1/2).

Asetelma voi tietysti olla myös päinvastainen. Puolisonsa perineellä leskellä on usein mahdollisuudet disponoida huomattavasta osasta omaisuuttaan, saattaapa hän olla kokonaankin vapaa PK 3 luvun säännösten asettamista rajoituksista. Puolisoiden aviovarallisuussuhteet ovat ensinnäkin voineet olla lesken kannalta hyvin edulliset. P:n perillisten suhteellinen pesäosuus on ehkä ollut nolla tai lähes nolla. Lesken lahjoitus- ja testamenttausvalta saattaa lisäksi laajentua hänelle tulevien, PK 3:4:n kriteerit täyttävien varallisuudenlisäysten ansioista. Jos esimerkiksi P:n kanssa niukassa taloudessa elänyt L saa leskeytymisen jälkeen huomattavan perinnön ja pystyy lisäksi säästämään ansiotulojaan, hänen ”vapaaosansa” kasvaa ehkä selvästikin PK 3:1.2:n osoittamaa 1/2:ta suuremmaksi. Leski voikin näissä oloissa lahjoitella omaisuuttaan ilman, että hänen juuri tarvitsisi pelätä toissijaisten perillisten taholta tulevia vaatimuksia.

> Ajatellaan esimerkiksi tilannetta, jossa puolisoilla oli P:n kuollessa netto-omaisuutta yhteensä 10 000 euroa (he olivat juuri saaneet opintolainansa maksettua). Pian kuolemantapauksen jälkeen L saa vanhemmiltaan 100 000 euron perinnön ja pystyy lisäksi säästämään työansioistaan vuosittain 10 000 euroa. Kymmenen leskeysvuoden jälkeen L:n omaisuuden määrä onkin 220 000 euroa. P:n perillisten odotettavissa oleva jako-osuus jää nyt niin pieneksi [(220 00 - 200 000) x ½ = *10 000 euroa*), ettei se juuri rajoita L:n lahjoittelu- ja testamenttausmahdollisuuksia.

4.5 LAHJANSAAJAN VILPILLINEN MIELI PALAUTUSVASTUUN SYNTYEDELLYTYKSENÄ

4.5.1 Johdannoksi

Harkittaessa PK 3:3.2:ssa tarkoitetun palautusvastuun määräämistä joudutaan kiinnittämään huomiota myös siihen, miltä lesken disponointi on näyttänyt hänen oikeustoimikumppaninsa silmissä. Vastuun syntymisen edellytyksenä on lain mukaan lahjansaajan vilpillinen mieli: ”lahjan saaja tiesi tai hänen olisi pi-

tänyt tietää, että lahjoitus loukkasi ensiksi kuolleen puolison perillisten oikeutta". Tarkasteltava palautusvastuunormi poikkeaa tältä osin monista siihen verrattavista säännöksistä. Esimerkiksi PK 7 luvussa tarkoitettu lakiosan täydennysvastuu voidaan määrätä myös vilpittömässä mielessä olleelle luovutuksensaajalle. Sama on pääsääntönä konkurssitakaisinsaannissa.

Vilpillisen mielen vaatimus kaventaa merkittävästi palautusvastuun käyttöalaa. Samalla se on omiaan tekemään PK 3:3.2:n soveltamiseen liittyvät oikeudenkäynnit riitaisiksi. Vain harvoin lienee edeltä käsin täysin selvää, että lahjansaajan voidaan katsoa olleen vilpillisessä mielessä. Se, millainen sisältö tälle kriteerille annetaan, onkin lainkohdan soveltamisen kannalta erittäin tärkeää. Mitä korkeammaksi mala fides -kynnys asetetaan, sitä vähemmän reaalista merkitystä säännökselle jää toissijaisten perillisten suojakeinona. Selvää toisaalta on, että laissa nimenomaisesti asetettu vaatimus: "tiesi tai olisi pitänyt tietää" täytyy ottaa vakavasti. Loukkasipa lesken antama lahja toissijaisia perillisiä kuinka karkeasti tahansa, perillisten oikeudesta perustellusti tietämätöntä lahjansaajaa ei voida asettaa palautusvastuuseen.

> Mala fides -vaatimuksen aiheuttamiin ongelmiin kiinnitettiin huomiota jo lainvalmistelussa. Vuoden 1935 *Ehdotuksessa* lähdettiin siitä, että palautusvastuun syntymisen edellytykseksi ei pitänyt asettaa lahjansaajan vilpillistä mieltä. Käsitystään lainvalmistelijat perustelivat vilpillisen mielen näyttämiseen liittyvillä ongelmilla. Sen todistaminen, että saaja on ollut mala fide, olisi heidän mielestään ollut käytännössä lähes ylivoimaista.[56] Ehdotukseen otettu palautusvastuusäännös ei sisältänytkään vilpillisen mielen vaatimusta.
>
> *Korkein oikeus* asettui 1941 antamassaan lausunnossa päinvastaiselle kannalle. Sen mielestä tietämiskriteerin omaksuminen oli tärkeää luovutuksensaajan oikeussuojan kannalta. Sääntö, jonka mukaan vilpittömässä mielessä toiminut luovutuksensaaja olisi voitu velvoittaa palautukseen ehkä useankin vuoden kuluttua oikeustoimen tapahtumisesta, olisi ollut omiaan järkyttämään liiaksi oikeusvarmuutta. Lausunnossa myös arvioitiin, että Ehdotuksessa oli liioiteltu vilpillisen mielen vaatimuksesta aiheutuvia näyttöongelmia. Varsinkin tyypillisissä lahjoitustilanteissa, joissa omaisuutta on annettu lesken lähisukulaisille, mala fideksen näyttämiseen oli korkeimman oikeuden käsityksen mukaan riittävän hyvät mahdollisuudet.[57] – Tästä KKO:n puoltamasta linjauksesta pidettiinkin sitten kiinni lainvalmistelun loppuun saakka.

Selvitettäessä mala fides -kriteerin sisältöä käsillä olevalle ongelmatilanteelle on syytä etsiä vertailukohtia. Luontevalta tässä suhteessa vaikuttavat esineoikeudessa tarkasteltavat oikeudettoman luovutuksen probleemat. Esimerkiksi kauppakaaren saantosuojasäännöksiä (KK 11:4 ja 12:4) sovellettaessa on jou-

---

56 *Ehdotus* 1935 s. 122.
57 *KKO:n lausunto* 1941 s. 17–18

duttu pohtimaan, mitä reaalisesti tarkoitetaan sillä, että ostaja on ollut vilpittömässä tai vilpillisessä mielessä. PK 3:3.2:n tulkinnassa kohdataankin hyvin samanlaisia kysymyksiä kuin tyypillisissä saantosuojariidoissa. Tietyissä suhteissa on asetelma kuitenkin erilainen. Se tosiseikasto, jonka tietämistä lahjansaajan ja toissijaisen perillisen välisessä riidassa täytyy arvioida, muodostuu nyt monitahoisemmaksi. Lahjansaajan on yleensä tuntuvasti helpompi ymmärtää, voisiko hänen hyväkseen tehtävä luovutus loukata oikean omistajan oikeutta, kuin hahmottaa se, johtaisiko kyseinen oikeustoimi ehkä toissijaisen perillisen oikeuksien sivuuttamiseen.

Ongelmia, joita vilpillisen mielen kriteeri aiheuttaa PK 3:3.2-riidoissa, on syytä havainnollista esimerkin avulla. Oletetaan, että lahjan tai sen arvon palautusta vaaditaan Y:ltä, jolle leski L oli muutamaa vuotta ennen kuolemaansa lahjoittanut 100 000 euron arvoisen asunto-osakkeensa. Y:n vastustaessa vaatimusta vilpittömään mieleensä vedoten joudutaan kysymään, millä edellytyksin Y:n voidaan katsoa joko tienneen tai pitäneen tietää lahjoituksen sopimattomuudesta: siis siitä, että lahja loukkasi toissijaisten perillisten oikeutta. Ongelman yksinkertaistamiseksi tarkastelen asiaa ensin todellisen tietämisen kannalta. Havaitaan, että tällainen kiistaton mala fides ei toteudu aivan helposti. Ollakseen todella tietoinen oikeustoimen loukkaavuudesta Y:n täytyy olla selvillä varsin monista seikoista:[58]

> 1) Y:n on ensinnäkin tiedettävä, että lahjanantaja L on leskeksi jäänyt henkilö, joka on perinyt puolisonsa PK 3:1:n nojalla.
>
> 2) Lisäksi Y:n on tiedettävä, että L:n edesmenneeltä puolisolta P:ltä on jäänyt PK 3:1.2:ssa tarkoitettuja toisen parenteelin perillisiä, joista ainakin joku on vielä elossa.
>
> 3) Mainittujen tosiseikkojen tietäminen ei vielä riitä, vaan Y:n on lisäksi tiedettävä, että sanotuilla perillisillä on Suomen lain mukaan oikeus saada tietty suhteellinen osuus L:ltä aikanaan jäävistä varoista.
>
> 4) Voidakseen arvioida perillisten pesäosuuden suuruutta Y:n on tiedettävä, millä tavoin puolisoiden P ja L aviovarallisuussuhteet ovat järjestyneet. Esimerkiksi: oliko puolisoilla avio-oikeutta toistensa omaisuuteen.
>
> 5) Y:llä täytyy myös olla verrattain tarkat tiedot L:n varallisuusoloista. Vain tältä pohjalta hän pystyy arvioimaan, johtaako tietynsuuruinen lahja

---

[58] PK 3:3.2:ssa tarkoitetun mala fide -kriteerin sisällöstä ks. esim. *Saarenpää* 1984 s. 235, *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 780 sekä *KKO 1999:75*. Vastaavasta kysymyksestä Norjan ja Tanskan oikeuden kannalta ks. *Lødrup* TfR 1984 s. 231, *sama* 1999 s. 360, *Unneberg* 1990 s. 365 ja *sama* JV 1997 s. 228–230 sekä *Danielsen* 2005 s. 219.

siihen, ettei L:ltä jäävä omaisuus riitä toissijaisten perillisten osuuden toteuttamiseen.

6) Edellisten lisäksi edellytetään, että Y:llä on ollut käsitys hänelle luovutetun omaisuuden arvosta. Ilman tätä tietoa hän ei pysty päättelemään, voiko luovutus loukata P:n toissijaisia perillisiä. Tietämättömyys kohteen arvosta voi aiheuttaa jopa sen, ettei Y mielä saaneensa lahjaa vaan kuvittelee ostaneensa omaisuuden L:ltä käypään hintaan.

Hahmotellussa luettelossa pidin silmällä Y:n faktisia tietoja. Tarkasteltavaa ongelmaa vaikeuttaa se, että tämä puoli ei yksinään ratkaise asiaa. Y saattaa hävitä palautusvastuuriidan myös sillä perusteella, että hänen *olisi pitänyt tietää* lahjan loukkaavan toissijaisten perillisten oikeutta. Syntyykin kysymys, mitä tämä käytännössä tarkoittaa. Mistä kaikista seikoista lesken sopijakumppanin on mahdollisesti hankittava selvitystä, jotta hän voisi luottavaisin mielin sulkea pois PK 3:3.2-uhan?

Lahjansaajan vilpillistä mieltä arvioitaessa joudutaan siis kiinnittämään huomiota paitsi reaalimaailman seikkoja myös niiden juridista merkitystä koskeviin tietoihin. Jotta Y voisi ymmärtää lahjan loukkaavan perillisten oikeuksia, hänellä täytyy olla kohtalaisen hyvät tiedot jäämistöoikeudellisesta sääntelystä. Hänen on tiedettävä paitsi perimysjärjestystä koskevien normien sisältö, myös se, millä tavoin toisen parenteelin perillisille kuuluvan pesäosuuden suuruus määräytyy. Jos lahjansaaja on esimerkiksi siinä käsityksessä, että ensin kuolleen P:n sisaruksilla tai heidän jälkeläisillään ei voi olla oikeutta lesken omaksi siirtyneisiin varoihin, hän ei voi mitenkään käsittää, että lesken toteuttama lahjoitus voisi loukata perillisten oikeutta. – Edes tieto toissijaisen perimyksen olemassaolosta ei aina riitä. Lahjansaaja on esimerkiksi saattanut luulla, ettei P:n sukulaisten oikeus voi missään tapauksessa ulottua niihin varoihin, jotka L omisti jo edesmenneen puolisonsa kanssa avioliittoon mennessään tai jotka L on saanut vasta puolisonsa kuoltua. Tällöin Y:n mieleen ei tule edes pohtia, voisiko leski oman perintötilansa lahjoittaessaan syyllistyä toissijaisten perillisten sivuuttamiseen.

Kysymys lahjansaajalla olevan juridisen tiedon merkityksestä onkin käsiteltävän ongelman kannalta erityisasemassa. Siihen annettava vastaus vaikuttaa olennaisesti muiden tietoisuuden elementtien arviointiin. Tarkastelu on siten syytä aloittaa lain tuntemiseen liittyvistä kysymyksistä. Muiden luettelossa mainitsemieni kriteerien merkitystä tarkastelen vasta tämän jälkeen.

Mala fides -kriteerin täyttymistä arvioitaessa saatetaan törmätä kysymyksiin, joilla on yleisempää merkitystä varallisuusoikeudellisen vilpittömän mielen suojan kannalta - siis pohdittaessa esimerkiksi saantosuojan tai maksusuojan antamista tai vaikkapa TakSL 5 §:n soveltamista. Läheskään

kaikkiin tällaisiin ongelmiin ei tässä teoksessa voida puuttua. Esimerkkinä PK 3:3.2:n kannalta tärkeästä, mutta tässä yhteydessä sivuutettavasta teemasta mainitsen *vilpittömän mielen suojan henkilöllisen ulottuvuuden.* Tilanteessa, jossa leski lahjoittaa omaisuuttaan oikeushenkilölle (kuten yhdistykselle, säätiölle tai yhtiölle), joudutaan harkitsemaan, kenen organisaatiota edustaneen luonnollisen henkilön vilpillinen tai vilpitön mieli viime kädessä ratkaisee. Vastaavanlaisia ongelmia voi syntyä, mikäli lahjansaajaa on oikeustoimessa edustanut esimerkiksi valtuutettu tai HolTL:ssa tarkoitettu edunvalvoja. – Viimeksi mainittujen kysymysten osalta tyydyn viittaamaan aihetta koskevaan oikeuskirjallisuuteen.[59]

4.5.2 Oikeusjärjestyksen sisältöä koskevan tiedon merkityksestä

Lahjansaaja, jota kohtaan nostetaan PK 3.3.2:ssa tarkoitettu kanne, saattaa puolustuksekseen vedota siihen, että hän ei tuntenut perintökaaren 3 luvun sääntelyä eikä näin ymmärtänyt lahjoituksen sopimattomuutta. Kun kysymys oli kiistatta leski L:lle kuuluneesta objektista, Y saattoi mielestään luottaa siihen, ettei oikeustoimen tehokkuudelle ja sen voimassa pysymiselle ollut esteitä. – Voisiko tällainen väite menestyä?

Kysymystä saatetaan lähestyä vakiintuneen oikeusperiaatteen *ignorantia juris nocet* pohjalta: lain tuntemattomuuteen ei voida vedota.[60] Tällöin vastaus on ehdottoman kieltävä. Y:llä olevilla oikeusjärjestyksen sisältöä koskevilla tiedoilla ei ole lainkaan relevanssia, vaan merkitystä on yksinomaan sillä, mistä tosiseikoista Y on tiennyt tai mistä hänen olisi pitänyt tietää. Vilpittömän mielen ongelmaa arvioidaan siis Suomen lain täysin hallitsevan henkilön näkökulmasta.

Nämä ajatukset näyttävät lyöneen läpi oikeudessamme. Tämä käy selvästi ilmi tarkasteltavaa ongelmaa koskevasta ennakkopäätöksestä *KKO 1999:75*. Korkein oikeus päätyi siinä katsomaan, että vilpillisen mielen olemassaoloa oli arvioitava lahjansaajalla olleiden faktisten tietojen pohjalta. Sillä, tunsiko Y perintökaaren 3 luvun säännösten sisältöä, ei ollut merkitystä. Ratkaisuaan KKO perusteli juuri yleisellä ignorantia juris nocet -periaatteella:

> ”Oikeusjärjestyksemme mukaan tietämättömyydelle oikeussäännöksistä ei pääsääntöisesti anneta merkitystä. Käsillä olevassa tapauksessa esitetyn perusteella ei ole aihetta poiketa tuosta lähtökohdasta. Näin ollen sillä, että Y ei mahdollisesti ole tuntenut yksityiskohtaisesti perintökaaren säännöksiä ja erityisesti sen 3 luvun 3 §:n sisältöä, ei ole merkitystä asiassa. Y:n olisi siten ainakin pitänyt tietää, että lahjoitus loukkasi P:n pe-

---

[59] Laajin esitys aiheesta on *Kaisto* 1997 s. 214–267. Ongelmasta ks. myös *Zitting* 1956 s. 91–94, *Kartio* 2001 s. 129–131 sekä *Tuomisto* 2002 s. 124–128 kirjallisuus- ja oikeustapausviitteineen.

[60] Tästä periaatteesta ks. yleisesti *Halila, Heikki* BLF 2004 s. 25 ss. kirjallisuusviitteineen.

> rillisten oikeutta. Y on PK 3:3.2:n mukaan velvollinen palauttamaan saamansa lahjan tai sen arvosta hakijoiden vastikkeen kattamiseen tarvittavan määrän."[61]

Korkeimman oikeuden kanta vastaa Norjassa jo vanhastaan omaksuttua linjaa: lahjansaaja, jota kohtaan esitetään vaatimuksia lesken kompetenssia rajoittavan Arvelov 19 §:n nojalla, ei voi puolustuksekseen vedota siihen, ettei hän tiennyt lesken kompetenssiin laissa asetetuista rajoituksista.[62] Ratkaisu 1999:75 on saanut osakseen ymmärtämystä myös oikeuskirjallisuudessa. Ennakkopäätöstä arvioineen *Kankaan* mukaan oppi oikeuserehdyksen merkityksettömyydestä on lähes välttämätön oikeusjärjestyksen toiminnalle. Siksi siitä ei voida luopua myöskään PK 3:3.2:ta sovellettaessa.[63]

Tarkasteltava ongelma ei ole kuitenkaan aivan näin yksinkertainen. Ignorantia juris nocet -periaatteelle ei ymmärtääkseni voida antaa niin laajaa sisältöä, että kysymys lain tietämisen merkityksestä voitaisiin nyt sivuuttaa yksin siihen viittaamalla. Tämän periaatteen ydinsisällöksi on nähdäkseni syytä hahmottaa se, että tietyn oikeussuhteen osapuolten tiedot voimassa olevien säännösten sisällöstä eivät vaikuta tapaan, joilla oikeustosiseikkoihin liitetään oikeusseuraamuksia.[64] Kiellettyyn tekoon syyllistynyt kärsii laissa määrätyn rangaistuksen ja virheellistä tavaraa toiselle myynyt joutuu alistumaan virhevastuuseen siitä riippumatta, tiesikö hän toimintaansa laissa liitetyistä seurauksista. Lahjansaaja joutuu puolestaan alistumaan TakSL:n nojalla tapahtuvaan peräytykseen ja PK 7 luvun säännösten nojalla määrättävään lakiosan täydennysvastuuseen, vaikka ei olisikaan tiennyt, että lahjan voimassa pysymistä koskee oikeutemme mukaan tällainen uhka.

Edellä mainitsemissani esimerkeissä oikeusseuraamukset on laissa liitetty tiettyihin faktisiin asiantiloihin. Tällöin jää oikeussuhteen osapuolelle oleva käsitys lain sisällöstä epäilyksittä merkityksettömäksi. Sovellettava säännös saattaa kuitenkin olla rakennettu niin, että välittömästi vaikuttavan faktan, oikeustosiseikan asemassa onkin osapuolen tieto jonkin oikeudellisesti merkittävän ja juridisesti värittyneen seikaston olemassaolosta. Esimerkiksi PK 21 luvussa tarkoitetun henkilökohtaisen velkavastuun syntyminen edellytti ennen 2004 toteutettua uudistusta monissa tapauksissa sitä, että kuolinpesän osakas oli tien-

---

61 Mainittakoon, että Turun hovioikeus oli arvioinut asiaa toisin. Sen enemmistön mielestä PK 3:3.2:ta sovellettaessa täytyi antaa merkitystä myös sille, millaiset tiedot lahjansaajalla oli oikeusjärjestyksen sisällöstä. Tältä pohjalta HO päätyi katsomaan, ettei lahjansaaja kyseisessä tapauksessa ollut vilpillisissä mielessä, vaikka hän olikin tiennyt kaikista perillisten palautusvaateen taustalla olleista tosiseikoista.

62 Ks. lähemmin *Lødrup* TfR 1984 s. 237 sekä *sama* 1999 s. 360, *Unneberg* 1990 s. 365 ja *sama* JV 1997 s. 230.

63 Ks. *Kangas* KKO I 1999 s. 536. Ratkaisussa *KKO 1999:75* omaksuttu kanta on hyväksytty varauksitta myös teoksessa *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 780.

64 Ks. tältä osin *Kaisto* 1997 s. 269 ss. ja erit. s. 278 sekä *Lohi* 1998 s. 217–218 lähteineen.

nyt määrätystä perittävän velasta.[65] Tällaista säännöstä sovellettaessa perinteisen oikeuserehdysopin seuraaminen ei ole enää ongelmatonta. Nythän näyttää siltä, että normiadressaatilla oikeusjärjestyksen sisällöstä olevat tiedot vaikuttavat osaltaan siihen, täyttyvätkö tietyn seurauksen määräämisen edellytykset vai eivät.

Toisen esimerkin perinteiseen oikeuserehdysoppiin vaikeasti sovitettavasta normista tarjoaa julkisesta haastetta koskeva, 2003 uudistettu sääntely. Velkoja voi julkisesta haasteesta annetun lain (729/2003) mukaan menettää saamisoikeutensa, jos hän ei haasteen antamisen jälkeen ilmoita sitä laissa määrätyllä tavalla. Tällaista seurausta ei ilmoituksen laiminlyönnillä kuitenkaan ole, mikäli haastetta pyytänyt taho, esimerkiksi kuolinpesän osakas on tiennyt kyseisestä velasta (JulkHL 8 §).[66] Tieto velasta on siis nytkin asetettu ratkaisevan oikeustosiseikan asemaan. Arvioitaessa sen käsillä oloa on nähdäkseni mahdotonta jättää merkityksettömäksi osakkaalla oikeusjärjestyksen sisällöstä olleita tietoja. Osakkaan ei esimerkiksi voida katsoa tienneen perittävää rasittaneesta verovelasta yksin sillä perusteella, että hän on tuntenut verovelkasuhteen taustalla olleet tosiseikat – kuten että perittävä oli viimeisenä elinvuotenaan myynyt yritykseensä kuuluvaa käyttöomaisuutta. Vaaditaan lisäksi, että osakas on ollut selvillä kyseiseen luovutukseen laissa (esim. EVL 5 §) liitetystä veroseuraamuksesta.[67]

Jos PK 3:3.2:ssa edellytettäisiin lahjansaajalla todella ollutta tietoa, tarkasteltavaa kysymystä olisi arvioitava samalla tavalla kuin julkisessa haasteessa: Y voisi vedota tehokkaasti siihen, ettei hän tuntenut PK 3 luvun sääntelyä. Lainkohdassa ei ole kuitenkaan asetettu tällaista vaatimusta, vaan riittää, että lahjansaajan *olisi pitänyt tietää* luovutuksen loukkaavan toissijaisten perillisten oikeutta. Joudutaan siten kysymään, millaiset vaatimukset saajatahon ymmärryskyvylle asetetaan. Arvioidaanko siis hänen tietämisvelvollisuuttaan objektiivisesti, lain tuntevan henkilön näkökulmasta, vai käytetäänkö yksilöllisesti määräytyvää mittapuuta?[68]

---

[65] Näin oli asia PK 21:1:ssä, 21:2:ssa, 21:11:ssä ja 21:12:ssa tarkoitetuissa tilanteissa. Lainkohdissa tarkoitettu vastuu syntyi veloista, joista osakas *tiesi* – sillä, mistä veloista hänen ehkä olisi pitänyt tietää, ei ollut merkitystä. Perunkirjoitusrikkomuksiin liitetty vastuu (PK 21:14) syntyi puolestaan kaikista, myös tuntemattomista veloista, joten senkään osalta ei ollut tarpeen pohtia, mistä veloista osakkaan olisi pitänyt tietää.

[66] Todettakoon, että VanhA:een (1868) sisältyneet haastesäännökset korvannut JulkHL ei ole tuonut nyt tarkasteltavan kysymyksen osalta olennaista muutosta järjestelmäämme. Pääsääntö, jonka mukaan saatavien ilmoittamatta jättäminen sammuttaa tuntemattomat velat, oli voimassa jo vanhan lain aikana.

[67] Ks. lähemmin *Lohi* 1998 s. 215–218 lähteineen. – JulkHL:n esitöissä ei tätä tietämiskriteerin täyttymiseen liittyvää kysymystä lähemmin tarkastella. Esitöissä kuitenkin korostetaan, että ratkaisevaa on se, *tiesikö* velallinen tai hänen lakisääteinen edustajansa jostakin velasta vai ei (ks. *HE 187/2002* s. 82). Velalliselle ei siis ole tarkoitettu sälyttää selonottovelvollisuutta.

[68] Myös ratkaisun *KKO 1999:75* perustelut on mahdollista ymmärtää siten, että niissä etsitään vastausta kysymykseen, mitä lahjansaaja Y:n *olisi pitänyt* kyseisessä tilanteessa tietää. Kor-

Vastaavaa kysymystä on oikeudessamme jouduttu pohtimaan irtaimen omaisuuden saantosuojan kannalta. Jotta luovutuksensaajalle annettaisiin KK 11:4:ssä ja 12:4:ssä tarkoitettua saantosuojaa, ei riitä, että hän on ollut faktisesti tietämätön luovuttajan määräämisvallan puutteesta, vaan edellytetään, että hänen ei myöskään olisi pitänyt tietää siitä. Mainitun kriteerin (”olisi pitänyt tietää”) sisältöä tarkastellessaan on *Kaisto* päätynyt katsomaan, että yksilöiltä voidaan yleensä vaatia lain tuntemista.[69] Jos siis ostaja tietää niistä tosiseikoista, joiden nojalla myyjä ei ole kelpoinen määräämään tietystä esineestä, hänen edellytetään osaavan tehdä tästä juridisesti oikeat johtopäätökset.

> Ajatelkaamme tilannetta, jossa A on myynyt B:lle 10 euron arvoisen kadulta löytämänsä esineen. B on tiennyt A:n ”saantotavasta” mutta ollut siinä virheellisessä käsityksessä, että ostaja saa oikeutemme mukaan pitää näin vähäarvoisen löydön. Kaiston mukaan esimerkin B:n ei katsottaisi olleen bona fide. Päinvastoin lähdettäisiin siitä, että B:n olisi kuvatuissa oloissa täytynyt ymmärtää A:n tekemä luovutus oikeudettomaksi.

Tuleeko samaa ajattelutapaa seurata PK 3:3.2:ta sovellettaessa? Arvioitaessa kysymystä lahjansaajan näkökulmasta on nähdäkseni hyvät perusteet vastata kieltävästi. Korkeimman oikeuden omaksuma linja vaikuttaa tältä kannalta paitsi kohtuuttomalta myös elämälle vieraalta. Vaatimus, jonka mukaan jokaisen lahjansaajan tulisi tietää, että lesken tekemä vastikkeeton oikeustoimi voi loukata toissijaisten perillisten oikeutta, on hyvin ankara. Harva valistunutkaan maallikko tuntee perintökaaren 3 luvun sääntelyä, kun sen tarkka sisältö on epäselvä monelle lakimiehellekin. P:n perillisten esittämä vaatimus saattaa tulla L:n varallisuusolot ja sukulaissuhteet suurin piirtein tuntevalle lahjansaajalle täytenä yllätyksenä. Lähtökohta, jonka mukaan tietoisuuskysymystä arvioidaan lainsäädännön hallitsevan henkilön näkökulmasta, johtaa täten helposti siihen, että vaille vilpittömän mielen suojaa jää myös aidosti hyvässä uskossa toiminut luovutuksensaaja. Koko mala fides -kriteeri menettää samalla suuren osan merkitystään.

---

keimman oikeuden argumentaatioketjua voidaan kuvata lyhyesti seuraavalla tavalla:

1) Y:n oli selvitetty tienneen, että lahjanantaja L oli perinyt rintaperillisittä kuolleen puolisonsa P:n ja että P:llä oli elossa olevia sukulaisia. Y myös tiesi, että lahjoitettava kiinteistö muodosti L:n omaisuuden pääosan.

2) Y:n tiedossa olleiden tosiseikkojen pohjalta oli täten mahdollista päätellä, että lahja loukkasi toissijaisten perillisten oikeutta.

3) Oikeusjärjestyksemme mukaan tietämättömyydelle oikeussäännöksistä ei pääsääntöisesti anneta merkitystä.

4) *Johtopäätös:* Olipa Y sitten tuntenut PK 3 luvun sääntelyn sisällön tai ei, hänen olisi joka tapauksessa pitänyt tietää, että lahja loukkasi toissijaisten perillisten oikeutta.

69 Ks. lähemmin *Kaisto* 1997 s. 277–279. – Samoilla linjoilla on ollut *Tuomisto* 2002 s. 122, joka on tarkastellut kysymystä TakSL 5 §:n kannalta. Arvioitaessa, olisiko velallisen sopimuskumppanin ymmärtää tietty oikeustoimi tai järjestely sopimattomaksi, ei voida kiinnittää huomiota siihen, miltä osin sopimuskumppani on mahdollisesti tuntenut oikeusjärjestyksen sisällön. Kysymystä on sen sijaan arvioitava lain sisällön täysin tuntevan henkilön näkökulmasta.

Lahjansaajan juridisen tietämyksen sivuuttaminen ei ole siis ongelmatonta. Vastapainoksi on kuitenkin syytä tuoda esiin niitä epäkohtia, joita päinvastaisen säännön seuraaminen aiheuttaisi. Jos mala fides -kriteerin täyttymistä harkittaessa annettaisiin ratkaiseva merkitys Y:n tosiasiallisille tiedoille oikeusjärjestyksen sisällöstä, kohdattaisiin huomattavia näyttö- ja arviointivaikeuksia.[70] Sen selvittäminen, miltä osin lahjansaaja on todella ollut perillä PK 3 luvun säännösten sisällöstä tai miltä osin näiden säännösten tuntemista olisi joka tapauksessa voitu edellyttää hänen asemassaan olevalta henkilöltä, tuottaisi ratkaisijalle ongelmia.

Nämä vaikeudet koituisivat helposti toissijaisten perillisten vahingoksi. PK 3:3.2-riidoissa täytynee nimittäin noudattaa samansisältöistä todistustaakan jakosääntöä kuin muitakin vastaavantyyppisiä säännöksiä sovellettaessa: näyttövelvollisuus on oikeustoimikumppanin vilpilliseen mieleen vetoavilla.[71] Perillisten on siis jutun häviämisen uhalla pystyttävä todistamaan, että lahjansaajan olisi kyseisen tapauksen olosuhteissa vähintäänkin pitänyt ymmärtää lahjoituksen loukkaavan toissijaisia perillisiä.[72] Jos arvioinnin pohjaksi otettaisiin esimerkiksi lahjansaajan koulutustaso tai hänellä muuten Suomen lainsäädännöstä faktisesti olevat tiedot, tuloksena voisi olla P:n perillisten suojan olennainen kapeneminen. Lahjansaajan vilpillisen mielen osoittaminen todennäköisesti vaikeutuisi tuntuvasti. Korkeimman oikeuden omaksuma ratkaisu käykin ymmärrettäväksi juuri tästä näkökulmasta. Jotta PK 3:3.2:n sääntely täyttäisi tehtävänsä, palautusvastuun syntykriteereille tulee antaa sellainen tulkinta, että niiden täyttyminen voidaan reaalisesti näyttää toteen.

> Kysymystä arvioitaessa on syytä palauttaa mieliin *Korkeimman oikeuden* lausunnossa (1941 s. 17–18) esitetty käsitys, jonka mukaan etenkin L:n läheisille annetuissa lahjoissa vilpillisen mielen toteen näyttäminen olisi useimmiten helppoa. Tämän lausuman pohjalta palautusvastuusäännöstä muutettiinkin siten, että siihen otettiin nyt tarkasteltava mala fides -vaatimus. Saatetaan väittää, että viimeksi mainitulta lainsäädäntöratkaisulta menisi pohja, jos mala fideksen toteutuminen todella edellyttäisi näyttöä lahjansaajalla olleista juridiikan tiedoista. Toisin sanoen: hyväksyessään KKO:n ehdottaman muutoksen lainvalmistelijat ovat tuskin tarkoittaneet ottaa lakiin näin vahvaa tietämisvaatimusta.

---

70 Näihin seikkoihin kiinnitettiin huomiota ratkaisun KKO 1999:75 taustalla olleen Turun HO:n tuomioon liitetyssä esittelijän mietinnössä. Viskaali Antila totesi: ”– –näyttövaikeudet olisivat ilmeisiä, jos lahjan saajan vilpilliseen mieleen vetoavan olisi oikeudenkäynnissä näytettävä, että lahjan saaja on tuntenut perimysjärjestystä koskevien oikeussäännösten sisällön.”

71 Tästä vilpillisen mielen näyttämistä koskevasta säännöstä ks. esim. *Halila, Jouko* 1955 s. 163, *Zitting* 1956 s. 87 ja *sama* 1989 s. 67–68, *Koulu* 1999 s. 114, *Lappalainen* II 2001 s. 336, s. 128, *Kartio* 2001 s. 129, *Tammi-Salminen* 2001 s. 154 sekä *Tuomisto* 2002. – Ks. kuitenkin myös *Kaisto* 1997 s. 437–447, jossa perinteistä oppia kohtaan esitetään kritiikkiä.

72 Näin Tanskan Arvelovin 22 §:n kannalta *Danielsen* 2005 s. 219.

Sääntö, jonka mukaan vilpittömän mielen suojaa tavoitteleva ei voi koskaan puolustuksekseen vedota puutteelliseen lain tuntemukseen, sopii toisaalta hyvin yhteen varallisuusoikeudessa yleisesti noudatettavan ignorantia juris nocet -periaatteen kanssa. Järjestelmässämme ihmiset joutuvat kerta kaikkiaan alistumaan siihen, että heidän hyväkseen tehtyihin määräämistoimiin voidaan liittää yllättävältä tuntuvia seuraamuksia, jotka olisi voinut ennakoida vain tuntemalla tarkasti lain sisällön. Ajateltakoon esimerkiksi takaisinsaannista tai rintaperillisen lakiosavaateesta johtuvia palautusvelvollisuuksia. Voidaankin kysyä, olisiko leskeltä omaisuutta lahjaksi saanut henkilö, joka on tuntenut palautusvastuun taustalla olevat tosiseikat, tässä suhteessa vahvemman suojan tarpeessa. Nähdäkseni tähän on vastattava kieltävästi.

4.5.3 Muiden tietojen merkityksestä

4.5.3.1 Yleisiä näkökohtia

Palautusvastuuriidoissa joudutaan usein pohtimaan myös lahjoitusolosuhteita koskevien tosiseikkojen tietämiseen liittyviä ongelmia. Syntyy kysymys, millä edellytyksin toissijainen perillinen voi tehokkaasti väittää lahjansaajalla (Y) olleen sellaiset lesken perhe- ja sukulaissuhteita tai varallisuusasemaa koskevat tiedot, että Y:n olisi niiden pohjalta pitänyt osata päätellä luovutuksen loukkaavan toissijaisten perillisten oikeutta. Tai päinvastoin: mitä vaaditaan, jotta saaja Y:n voitaisiin katsoa olleen vilpittömässä mielessä? Pääongelma on sama kuin edellä. Joudutaan pohtimaan, onko ratkaisevaa yksinomaan se, mitä Y on todella tiennyt, vai onko merkitystä myös sillä, mistä seikoista Y olisi voinut saada selon tai mihin hänen olisi täytynyt osata varautua.

Kysymys on varallisuusoikeuden kannalta yleisestä ongelmasta, johon törmätään myös esimerkiksi saantosuojanormien tarkastelussa. Järjestelmämme lähtökohtia on, että luovutuksensaaja ei pysty torjumaan oikean omistajan tai muun primuksen vaatimusta pelkkään tietämättömyyteensä vetoamalla. Yleensä vilpittömän mielen kysymystä arvioidaan niiden tietojen pohjalta, joita oikeustoimikumppani olisi voinut saada toimimalla huolellisesti. Puhutaankin *perustellusta vilpittömästä* mielestä.

Vaadittavan huolellisuuden taso vaihtelee tilanteen mukaan. Monissa tapauksissa luovutuksensaaja voi luottaa jo hallinnan luomaan omistajaolettamaan eikä hänen katsota olleen vilpillisessä mielessä pelkästään sen vuoksi, että hän ei ole hankkinut erityistä selvitystä luovuttajan saannosta. Mutta jos esimerkiksi luovutuksen kohteena on arvokas omaisuus tai olosuhteet ovat tavanomaisesta poikkeavat, pelkkään hallintaan luottavaa ei suojata, vaan lähdetään siitä, että saajan tulee selvittää luovuttajan kompetenssi. Mikäli hän laiminlyö tämän ja mikäli normaalihuolellisuuteen kuuluva selvitys (esimerkiksi saantokirjan pyy-

täminen tai rekisteritietojen tarkistaminen) olisi paljastanut kompetenssin puutteen tai edes saattanut asian epäilyksenalaiseksi, häneltä evätään suoja. Saajan toimintaa voidaan nyt luonnehtia toteamalla, että hän ei ole täyttänyt selonottovelvollisuuttaan.[73]

Kuinka sitten on arvioitava lahjansaajan suojaa PK 3:3.2:n nojalla esitettyjä vaatimuksia vastaan? Miltä osin mala fide -kriteerin täyttymistä tulee arvioida Y:llä todella olleiden tietojen pohjalta ja miltä osin ratkaisun perustaksi on otettava ne tiedot, joita hän olisi pystynyt hankkimaan?

Lahjansaajan selonottovelvollisuuden laajuus ei ole ollut esillä sen paremmin perintökaaren valmistelutöissä kuin kotimaisessa oikeuskirjallisuudessakaan. Ongelma on hyvin arvostuksenvarainen, eikä parhaiten perustellun vastauksen antaminen ole helppoa. Tehtäessä valintaa eri vaihtoehtojen kesken ratkaisevaksi tulee se, kuinka tärkeäksi nähdään toissijaisten perillisten oikeuden toteutuminen ja kuinka suuri merkitys annetaan lesken toimintavapaudelle ja hänen oikeustoimikumppaninsa luottamuksen suojaamiselle.[74]

Jos painotetaan perillisten etua, on johdonmukaista suhtautua torjuvasti lisäselvityksistä pidättäytyneen lahjansaajan suojaamiseen.[75] Y ei siis voisi välttää vastuutaan vetoamalla siihen, ettei hänellä ollut käsitystä lahjanantajan sukulaissuhteista tai varallisuusoloista. Mikäli taas annetaan pääpaino L:n toimintavapauden turvaamiselle ja oikeustoimien voimassa pysymiselle, PK 3:3.2 on syytä ymmärtää näkyviä oikeudenloukkauksia vastaan suunnatuksi normiksi. Vilpillinen mieli syntyy näin ajatellen vain lahjansaajalla faktisesti tiedossa olevien seikkojen perusteella. Aktiivista velvollisuutta pyrkiä toiminnassaan välttämään toissijaisten perillisten oikeuksien loukkausta ei lahjansaajalla sitä vastoin olisi.

4.5.3.2 Lahjanantajan sukulaissuhteet

Kysymystä on syytä arvioida ensin L:n sukulaissuhteita koskevien tietojen kannalta. Niillä on ongelmamme kannalta erityinen merkitys, sillä perusteltu tietä-

---

[73] Esitetyn johdosta ks. esim. *Zitting* 1956 s. 81–88 ja *sama* 1989 s. 65–66, *Hakulinen* 1965 s. 119, *Hessler* 1973 s. 126, *Håstad* 1996 s. 68–70, *Kaisto* 1997 s. 268 ss. *Kartio* 2001 s. 126–129 sekä *Niemi* 2004 s. 237–238.

[74] Vastaavanlaisiin pohdintoihin joudutaan tietysti minkä tahansa vilpittömän mielen suojaa koskevan säännöksen tarkastelussa. Kuinka korkeaksi bona fides- tai mala fides -kynnys asetetaan, määräytyy aina intressivertailun perusteella. Mitä enemmän painotetaan luovutuksensaajan suojaa, sitä vähäisempi selonottovelvollisuus hänelle sälytetään; mitä tärkeämpänä taas pidetään oikean omistajan tai vastaavanlaisen primuksen (johon myös toissijainen perillinen rinnastuu) oikeuden toteuttamista, sitä laajemmaksi ymmärretään mala fideksen ala. Ongelmasta ks. *Kaisto* 1997 s. 306–307 ja 322.

[75] Tällä tavoin on kysymykseen suhtautunut esim. *Unneberg* JV 1997 s. 228–230, joka käyttääkin lahjansaajalta vaadittavasta tietoisuuden tilasta ilmaisua *aktsam god tro*.

mättömyys toissijaisten perillisten olemassaolosta sulkee pois vilpillisen mielen mahdollisuuden. Jos lahjansaaja on siinä käsityksessä, että L on naimaton henkilö, hän ei tietenkään osaa ryhtyä hankkimaan selvitystä L:n aviovarallisuussuhteista tai varallisuusoloista. Samoin on asia silloin, kun Y:n käsityksen mukaan ensin kuolleelta puolisolta ei ole jäänyt yhtään PK 3:1.2:ssa tarkoitettua perillistä. Ajatellaan esimerkiksi tilannetta, jossa L on itse kertonut edesmenneen puolisonsa kuolleen sukulaisperillisiä jättämättä. Nähdäkseni Y:n täytyy yleensä saada luottaa tähän ilmoitukseen, eikä hänen ilman erityistä syytä tarvitse hankkia lisäselvityksiä P:n perillisistä.[76]

Ongelmia aiheutuukin lähinnä silloin, kun lahjansaaja on toiminut ilman selvää käsitystä L:n perhe- ja sukutaustoista. Hän ei siis ole tiennyt, onko olemassa toissijaiseen perimykseen oikeutettuja P:n sukulaisia vai ei. Ensi käden arvio saattaisi nyt olla, että vilpillisen mielen kriteeri jää nyt täyttymättä: Y ei ole tiennyt eikä hänen olisi pitänytkään tietää, että L:n antama lahja loukkaa yhdenkään perillisen oikeutta. Asiaa ei pidä kuitenkaan ilman muuta lähestyä tällä tavoin. Sen sijaan, että kiinnitettäisiin huomiota lahjansaajan *todella tietämiin* seikkoihin, saatetaan yhtä hyvin kysyä, mihin Y:n *olisi pitänyt osata varautua*. Ottaen huomioon, että tilannetta arvioidaan nyt PK 3 luvun sisällön tuntevan henkilön näkökulmasta, kysymys joudutaankin ehkä asettamaan näin: onko Y voinut perustellusti lähteä siitä, että toissijaisia perillisiä ei ole? Jos vastaus on kieltävä, Y on hyvin saattanut olla PK 3:3.2:ssa tarkoitetulla tavalla vilpillisessä mielessä.[77]

Esillä olevaa probleemaa voidaan konkretisoida seuraavalla ääriesimerkillä: Lahjaa vastaan ottavalla Y:llä ei ole mitään tietoja L:n sukutaustoista. Hän ei tiedä, onko L naimaton, avioliitossa oleva vai ehkä leski. Tällainen asetelma saattaa syntyä esimerkiksi yhdistyksille tai säätiöille tehtävissä lahjoituksissa. Voisiko Y nyt täydelliseen tietämättömyyteensä vedoten suojautua mala fide -väitteiltä?

Varmaa vastausta on vaikea antaa. Painotettaessa sivullisen etuja ja lesken toimintavapautta saatetaan ehkä päätyä katsomaan, että täysin tietämätön välttää palautusvastuun. Lahjansaaja ei siis tarvitsisi ryhtyä toimiin mahdollisen PK 3:3.2-uhan selvittämiseksi.

---

76 Näin on asiaa Norjan oikeudessa arvioinut *Lødrup* TfR 1984 s. 232.

77 Ajatellaan vertailukohtana tyypillistä saantosuojaprobleemaa: A myy B:lle henkilöauton antamatta luotettavaa selvitystä omistusoikeudestaan – todellisuudessa auton omistaa X. Vaikuttaa selvältä, ettei B:lle anneta tällaisessa tilanteessa vilpittömän mielen suojaa, hänen ei katsota olleen vilpittömässä mielessä. Harhaanjohtavalta tuntuisi kuitenkin väittää, että B on nyt tiennyt tai että hänen olisi edes pitänyt tietää siitä, ettei A ole auton oikea omistaja. Luultavasti B on voinut kaikesta huolimatta pitää todennäköisimpänä vaihtoehtona sitä, että auto todella kuuluu A:lle (näin ainakin siinä tapauksessa, että hän on saanut A:lta edes jonkinlaista selvitystä). Tämä ei kuitenkaan oikeutemme mukaan riitä. Kuvatuissa olosuhteissa B:n olisi täytynyt osata ottaa lukuun kompetenssivirheen mahdollisuus ja vaatia A:lta lisäselvityksiä oikeudestaan. Kun hän ei ole näin tehnyt, hän joutuu kantamaan oikeudenmenetysten riskin.

Olisin kuitenkin itse toisella kannalla. Jokaisen oikeustoimikumppanin, jolla ei ole lainkaan käsitystä lahjoittajan perhetaustoista, tulee osata ottaa lukuun se mahdollisuus, että L on ehkä puolisonsa perinyt leski ja että L:n edesmenneeltä puolisolta on jäänyt PK 3:1:ssä tarkoitettuja toisen parenteelin perillisiä.[78] Tässä mielessä luovuttajatahon perhesuhteista tietämättömänä pysyttelevä Y suhtautuu välinpitämättömästi mahdollisten P:n perillisten oikeuksiin. Hän ottaa myös riskin, että oikeustoimi voi loukata tiettyjen muiden etutahojen oikeutta: tällaisia ovat esimerkiksi L:n nykyinen aviopuoliso tai rintaperilliset. Kuvatulla tavoin menetellyt ei nähdäkseni ansaitse erityistä suojaa, eikä hänen siksi pidä antaa vedota L:n sukulaissuhteita koskevaan tietämättömyyteensä myöskään PK 3:3.2:ta sovellettaessa.[79]

Kysymystä arvioitaessa on muistettava, että edes aktiiviseen selonottoon ryhtyneelle luovutuksensaajalle ei oikeutemme mukaan anneta aina suojaa oikeustoimikumppanin siviilisäätyä tai perhesuhteita koskeneen erehdyksen varalta. Ajateltakoon esimerkiksi avioliittolain vallinnanrajoitussäännösten alaisen omaisuuden luovutusta. Tällaisen omaisuuden saaja ei voi torjua sivullispuolison vaadetta, vaikka voisikin osoittaa, että hänellä oli pätevät perusteet pitää luovuttajaa naimattomana.[80] Vanhemmaltaan huomattavan lahjan saanut saattaa taas joutua suorittamaan lakiosan täydennystä perilliskumppanilleen, vaikka olisi koko elämänsä ajan luullut olevansa perheen ainoa lapsi. Tätäkään taustaa vasten ei vaikuta liian ankaralta evätä vilpittömän mielen suojaa siltä, joka on jättänyt täysin selvittämättä L:n sukulais- ja perhesuhteisiin liittyvät seikat.

Tietynlaisen selonoton vaatimusta voidaan perustella myös näyttöön liittyvillä näkökohdilla. Sääntö, jonka mukaan lahjansaaja passiivisena pysyttyäänkin voisi vedota hyvään uskoonsa, olisi omiaan aiheuttamaan perillisille oikeudenmenetyksiä mala fide toiminutta Y:tä kohtaan. PK 3:3.2-kanne saatettaisiin helposti hylätä myös tilanteessa, jossa lahjansaaja on tosiasiassa tiennyt toissijaisten perillisten olemassaolosta tai ainakin epäillyt sitä. Jos Y, jolla ei ole ollut todistettavia kontakteja leskeen, väittää olleensa tietämätön hänen perhesuhteistaan, lahjan palautusta vaativien perillisten olisi hyvin vaikea osoittaa väitettä vääräksi (tai edes horjuttaa sen uskottavuutta). Sen näyttäminen, että tieto L:n perhesuhteista olisi ollut kohtuudella saatavissa ja että mahdollinen tietämättömyys voi siten selittyä vain selonoton täydellisellä laiminlyönnillä, on taas huomattavasti helpompaa.

---

78 Samansuuntaisesti *Lødrup* TfR 1984 s. 232 joka katsoo, että saajalla on tietynasteinen selonottovelvollisuus varsinkin silloin, kun lahjoittajana on vanhahko henkilö. Ks. myös *Unneberg* JV 1997 s. 229, jossa sälytetään erityinen selonottovelvollisuus lahjoituksia tyypillisesti vastaanottaville oikeushenkilöille (”organisasjoner som i stor utstrekning mottar gaver fra enker og enkemenn”).

79 Vastaavantyyppisestä argumentoinnista saantosuojan kannalta ks. esim. *Tepora* 1984 s. 134–136 ja *Zitting* 1989 s. 41.

80 Ks. tältä osin *Aarnio – Helin* 1992 s. 258 sekä *Saarenpää* 1992 s. 97.

> Selvyyden vuoksi on syytä mainita, että myös selonoton totaalisesti laiminlyönyt voi tietyin edellytyksin saada suojaa PK 3:3.2-vaatimusten varalta. Näin tapahtuu, mikäli olosuhteet ovat olleet sellaiset, että edes huolellinen selvitys ei olisi paljastanut P:ltä jääneitä toissijaisia perillisiä. Kysymys on esimerkiksi P:n sisaren aviottomista lapsista, joita ei näy virkatodistuksissa ja joiden olemassaolon P ja L ovat halunneet salata kaikilta läheisiltään. Kun tietämättömyys ei nyt johdu miltään osin selonoton laiminlyönnistä, selvitysten puuttumiseen ei pidä liittää haitallisia seurauksia.[81]

Riidat, joissa lahjoituksensaaja vetoaisi täydelliseen tietämättömyyteensä lesken perhesuhteista, lienevät käytännössä harvinaisia. Tiedossani ei ole yhtään korkeimman oikeuden tai hovioikeuden ratkaisua, jossa toissijaisten perillisten palautusvaade olisi kariutunut tähän seikkaan. Suurin osa lahjoituksista tehtäneenkin henkilöille, joilla on ainakin jonkinlainen käsitys L:n oikeudenomistajista. Mitä enemmän saajalla on tällaista tietoa, sitä huonommat mahdollisuudet hänellä on torjua palautusvastuuta perillispiiriä koskevaan tietämättömyyteensä nojautuen. Vaikka Y ei olisikaan suorastaan tiennyt PK 3:1.2:ssa tarkoitettujen perillisten olemassaolosta, hänen on kuitenkin ollut syytä varautua siihen, että tällaisia oikeudenomistajia ilmaantuu.

4.5.3.3 Luovutuksen lahjanluonteisuus

PK 3:3.2:lla tarkoitetulla tavalla vilpillisessä mielessä voi olla vain oikeustoimikumppani, joka on käsittänyt tai jonka olisi pitänyt käsittää saaneensa leskeltä *lahjan*. Tämän kriteerin toteutuminen aiheuttanee harvoin epäselvyyksiä. Mikäli L luovuttaa lapselleen omaisuutta vastikkeetta tai omaisuuden arvoa selvästi alhaisemmasta hinnasta, saaja lähes poikkeuksetta tietää tai hänen ainakin pitäisi tietää disponoinnin lahjanluonteisuudesta. Sama koskee tilanteita, joissa L antaa Y:lle velan anteeksi tai luopuu jostakin varallisuusvaateestaan Y:n hyväksi. On huomattava, että Y ei nytkään saa anteeksi puutteellista lain tuntemustaan. Hän saattaa siis joutua palautusvastuuseen, vaikka ei olisi ymmärtänyt, että esimerkiksi alihintaan toteutettu kauppa tai takaukseen liittyvästä regressivaateesta luopuminen toteuttavat oikeutemme mukaan PK 3:3.2:ssa tarkoitetun lahjan tunnusmerkistön.[82]

---

[81] Tästä ns. selonoton laiminlyönnin vaikutuksettomuuden ongelmasta esineoikeudessa ks. *Kaisto* 1997 s. 295–299, *Lohi* DL 1995 s. 957–958 sekä *Kartio* 2001 s. 132–133.

[82] Y on saattanut olla esimerkiksi siinä käsityksessä, että jos kauppahinta on 70 % kiinteistön käyvästä arvosta, oikeustoimeen ei voida liittää jäämistöoikeudellisia seurauksia (käsitys pitääkin varsin hyvin paikkansa PK 7 luvun säännösten kannalta, mutta PK 3:3.2:n kannalta se on virheellinen). Tällaiseen oikeuserehdykseen ei lahjansaaja kuitenkaan voi puolustuksekseen vedota. Näin Norjan oikeuden osalta *Unneberg* JV 1997 s. 229.

Voi kuitenkin syntyä tilanteita, joissa Y on aidosti tietämätön luovutuksen lahjanluonteisuudesta. Hän on esimerkiksi saattanut kuvitella maksaneensa leskeltä ostamastaan kiinteistöstä taikka taide-esineestä täyden hinnan, ja vasta myöhemmin selviää, että vastike oli vain runsaat puolet käyvästä arvosta. Tällainen tietämättömyys saattaa vapauttaa oikeustoimikumppanin palautusvastuusta: ehdotonta velvollisuutta olla selvillä luovutetun omaisuuden arvoista ei saajalla ole.[83] Kohtuuden rajoissa pysyvä selonottovelvollisuus on kuitenkin tässäkin suhteessa asetettava. Asunto-osakkeen leskeltä huomattavaan alihintaan ostanut ei voi puolustautua sillä, ettei hänellä ollut minkäänlaista käsitystä asuinhuoneistojen hintatasosta. Niinpä jos osakkeen kauppahinta on ollut esimerkiksi 60 % sen markkina-arvosta, voidaan normaalisti lähteä siitä, että saajan olisi ainakin pitänyt ymmärtää luovutus alihintaiseksi.

Lahjaluonteisuuden havaitseminen voi estyä myös siitä syystä, että Y ei ole tuntenut oikeusjärjestyksen sisältöä. Esimerkiksi tilanteessa, jossa Y ja L ovat olleet yhdessä kolmannen henkilön velan takaajina, Y ei ehkä tiedä, että sanotun velan yksin maksaneelle L:lle on syntynyt regressioikeus häntä kohtaan. Siten Y ei voi käsittää, että L jättäessään regressisaatavansa toteuttamatta on tosiasiassa antanut hänelle lahjan. Tällaisissa tapauksissa on noudatettava luvun alussa kuvattua sääntöä: Y ei voi puolustuksekseen vedota siihen, ettei hän tuntenut voimassa olevaa lakia.

4.5.3.4 Lahjoituksen loukkaavuus

Jos L:ltä lahjan saanut Y on tiennyt toissijaisten perillisten olemassaolosta, joudutaan vielä erikseen pohtimaan, olisiko hänen täytynyt ymmärtää, että luovutus loukkaa heidän oikeuttaan. Tämä edellyttää ensinnäkin sen selvittämistä, millaiset tiedot saajalla on ollut tai olisi pitänyt olla P:n perillisten suhteellisen pesäosuuden suuruudesta.[84] Yhtä tärkeä on L:n varallisuustilanteesta lahjansaajalle perustellusti syntynyt kuva. Onko Y siis voinut luottaa siihen, että L:lle lahjan antamisen jälkeen jäävät varat riittävät toissijaisten perillisten oikeuksien toteuttamiseen?

Lesken kanssa asioiva oikeustoimikumppani voinee normaalisti lähteä siitä, että P:n perillisten suhteellinen pesäosuus on PK 3:1.2:n pääsäännön mukaisesti 1/2. Leski toimii näin ajatellen asianmukaisesti, jos hän lahjoituksin määrää

---

83 Tätä on korostanut *Lødrup* TfR 1984 s. 237.

84 Tämä kysymys on jätetty avoimeksi niin lainvalmistelutöissä kuin oikeuskirjallisuudessakin. Niissä ei selvitetä, millaisten jakosuhteita koskevien käsitysten varassa lahjansaaja saa toimia, vaan tyydytään toteamaan, että saaja on vilpillisessä mielessä, mikäli hän on tiennyt, että lahjan arvo ylittää lesken pesäosuuden. Ks. *SOU 1925:43* s. 177 sekä *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 780.

enintään puolesta omaisuuttaan.[85] Merkitystä ei ole nyt vain Y:lle itselleen annetulla omaisuudella, vaan Y:n on otettava huomioon myös tiedossaan olevat lesken aikaisemmin toteuttamat lahjoitukset ja muut PK 3:3:n kannalta relevantit määräämistoimet: niiden yhteisarvo ei saa ylittää 1/2:ta.[86]

Lahjansaajan ei toisaalta tarvinne hankkia nimenomaista selvitystä P:n ja L:n aviovarallisuussuhteista. Hänen ei siis ilman erityisiä syitä voida edellyttää varautuvan siihen, että lesken osuus pesästä onkin normaalia pienempi. Jos Y kuitenkin tietää sanotuista seikoista – hän on esimerkiksi osallistunut P:n jälkeen toimitettuun perunkirjoitukseen – hänen tietysti täytyy osata tehdä tietojensa pohjalta oikeat johtopäätökset. Mikäli Y:n tiedossa esimerkiksi on, että puolisoilla oli avio-oikeuden poissulkeva avioehto ja että P oli huomattavasti L:ää varakkaampi, Y:n pitää ymmärtää, että lesken lahjoittamisvapauden rajat ovat varsin ahtaat (ääritapauksissa sitä ei ole lainkaan).

Asetelma voi tietysti olla myös päinvastainen. Lahjansaaja saattaa esimerkiksi perustellusti uskoa, että P:n perillisten pesäosuus jää hyvin pieneksi, tai peräti nollan arvoiseksi. Y:n tiedossa on ehkä ollut, että puolisot P ja L olivat solmineet avioehtosopimuksen ja että lähes kaikki perhevarallisuus kuului L:lle. Jos sitten jälkikäteen selviääkin, että avioehto oli tehoton – sitä ei esimerkiksi ollut asianmukaisesti rekisteröity – lahjansaaja voi perustellusti vedota vilpittömään mieleensä. Y saattaakin näissä oloissa pystyä torjumaan P:n perillisen palautus- ja täydennysvaatimuksen, vaikka hänelle annettu lahja olisi käsittänyt pääosan L:n omaisuudesta.[87]

Pelkkä suhteellista pesäosuutta koskeva tieto ei kuitenkaan vielä riitä sille, joka yrittää arvioida saamansa lahjan asianmukaisuutta. Tämän ohella lahjansaajalla on oltava ainakin jokin käsitys lesken varallisuusoloista. Ajatellaan vaikkapa tilannetta, jossa L:ltä 100 000 euron arvoisen lahjan vastaanottanut Y on tiennyt (tai hänen olisi tullut tietää), että P:n perillisten pesäosuuden suuruus on pääsäännön mukaisesti 1/2. Y pyrkii nyt reaalisesti arvioimaan lahjan asianmukaisuutta PK 3 luvun säännösten kannalta. Mitä seikkoja hän joutuu ottamaan huomioon?

Jotta Y voisi todella *tietää*, loukkaako lahjoitus P:n perillisten oikeuksia, hä-

---

85 Suunnilleen tämänsisältöisen arviointikriteerin varaan rakentuu *KKO*:n ratkaisu *1999:75*. Y:n todettiin tienneen siitä, että hänelle lahjoitettu kiinteistö muodosti L:n omaisuuden *pääosan*, joten hänen olisi pitänyt osata päätellä lahjoituksen loukkaavan toissijaisten perillisten oikeutta. – Yksityiskohtaisia päätelmiä mala fide -kriteerin sisällöstä ei ratkaisun perustelujen pohjalta voida kuitenkaan tehdä. Esimerkiksi kysymys, olisiko Y:n pitänyt osata varautua siihen, että P:n perillisten suhteellinen pesäosuus voi tietyin edellytyksin olla suurempi kuin ½, jää tapauksen pohjalta täysin avoimeksi.

86 Viimeksi mainittu seikka tuotiin esille ruotsalaisissa esitöissä (*SOU 1925:43* s. 177) ja siihen on viitattu myös teoksessa *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 780.

87 Joku saattaa nyt ehkä esittää vastaväitteen: esimerkin Y:n olisi toki pitänyt ottaa selkoa rekisteröintikysymyksestä. Tällaisen vaatimuksen asettaminen menisi kuitenkin nähdäkseni jo liian pitkälle.

nen täytyisi olla selvillä siitä, kuinka paljon L kuollessaan jättää omaisuutta. Tätä pohtiessaan lahjansaaja törmää ainakin kahteen epävarmuustekijään. Hän ei ensinnäkään ehkä tiedä, kuinka paljon L:llä on lahjoitushetkellä omaisuutta. Vielä vaikeammaksi arvioinnin tekee se, että Y ei voi normaalisti täysin ennakoida, miten L:n varallisuustilanne kehittyy lahjoituksen jälkeen. Selvää onkin, että PK 3:3.2:ssa lausuttua sääntöä ”tiesi tai olisi pitänyt tietää” ei voida nyt noudattaa aivan sananmukaisesti. Vilpillistä tai vilpitöntä mieltä koskeva arvio täytyy varman tiedon asemesta rakentaa lahjansaajalla olleiden perusteltujen oletusten pohjalle. Ratkaisevaa on, millaista lopputulosta Y:n on täytynyt pitää todennäköisenä. Onko hänellä siis ollut perusteltu aihe epäillä, että leskeltä jää omaisuutta vähemmän kuin P:n perillisten pesäosuuteen tarvittava määrä (eli vähemmän kuin esimerkin mukaiset 100 000 euroa).

Oletetaan, että esimerkin Y tuntee hyvin lesken lahjoitushetkisen varallisuusaseman. Määritettäessä hänen tietoisuuden tilaansa (bona fide vai mala fide) lähtökohdaksi voidaan ottaa seuraava peukalosääntö: Y:llä on lupa olettaa, että L:n taloudellinen tila tulee säilymään muuttumattomana. Lahjansaajan ei siis tarvitse varautua L:ää kohtaaviin menetyksiin, mutta hän ei saa myöskään rakentaa odotuksiaan L:lle kertyvien varallisuudenlisäysten varaan. Näin ollen Y on normaalisti vilpillisessä mielessä, mikäli hän tietää, että lahjan arvo ylittää L:lle disponoinnin jälkeen jäävän omaisuuden määrän.

Hahmoteltua peukalosääntöä saatetaan tarkistaa tilanteen mukaan. Monissa tapauksissa lahjansaajalla on hyvät perusteet uskoa, että L:n omaisuus tulee lahjoitushetken jälkeen karttumaan. Yksin asuvalle, ansiotyössä vielä olevalle tai hyvää työeläkettä nauttivalle leskelle jää usein säästöjä. Y saattaa siis voida torjua perillisten vaatimukset, vaikka leskelle olisi esimerkissä mainitun 100 000 euron lahjoituksen jälkeen jäänyt omaisuutta vain 85 000 euroa. Olosuhteet voivat toisaalta olla myös sellaiset, että Y:n on syytä epäillä lesken varallisuuden vähentyvän. Hän saattaa esimerkiksi tietää, että L:llä on myöhemmin tarkoitus tehdä muita vastaavanlaisia lahjoituksia. Leski on ehkä ilmaissut antavansa samansuuruisen lahjan kaikille Y:n sisaruksille (Y, Z ja Å ovat esimerkiksi L:n veljenpoikia, jotka L haluaa saattaa keskenään tasavertaiseen asemaan). Tällöin Y:n katsotaan olleen mala fide, vaikka leskelle olisi 100 000 euron lahjoituksen jälkeen jäänyt omaisuutta 200 000 euroa.

Tietoisuuskysymyksen arviointia vaikeuttaa käytännössä se, ettei lahjansaajalla ole usein ainakaan tarkkaa kuvaa lesken varallisuusoloista. Lahjansaaja saattaa toimia jopa täydellisessä tietämättömyydessä. Aatteellinen yhdistys esimerkiksi ottaa vastaan 50 000 euron lahjoituksen henkilöltä, johon yhdistyksen toimihenkilöillä ei ole ollut aikaisempaa kosketusta. Siinäkin tapauksessa, että lahjansaaja tuntisi entuudestaan lesken, hänen voi olla ilman erityisiä selvityksiä liki mahdoton arvioida, jääkö L:ltä muuta omaisuutta 10 000 euroa, ehkä 100 000 euroa vai kenties vieläkin enemmän. Tällöin joudutaan kysymään, millaisen arvion varaan lahjansaaja saa odotuksensa rakentaa. Kuinka herkästi ai-

dossa epävarmuustilassa toimineen lahjansaajan voidaan katsoa olleen mala fide? Missä määrin siis suojataan sellaisen lahjansaajan luottamusta, joka ei ole ryhtynyt lesken varallisuustilaa koskeviin selvityksiin?

Kysymystä ei ole tarkasteltu lainvalmistelutöissä eikä oikeuskirjallisuudessa. Myöskään korkeimman oikeuden käytännössä se ei ole tullut esille. Kaikissa mala fide -kriteerin kannalta relevanteissa KKO:n ratkaisuissa tämä tietoisuuskysymys näyttää olleen varsin ongelmaton: lahjansaaja oli ollut siinä määrin läheisessä kanssakäymisessä lesken kanssa, että hänen voitiin katsoa tienneen lahjan vaikutuksista tämän varallisuusasemaan.[88]

Johtoa asian arviointiin saatetaankin hakea konkurssitakaisinsaannin osalta omaksutuista käsityksistä. Harkittaessa TakSL 5 §:n soveltamista saattaa syntyä nyt tarkasteltavaan verrattava kysymys: voidaanko velallisen varallisuusasemasta faktisesti tietämättömän oikeustoimikumppanin katsoa toimineen mala fide, jos tietämättömyys johtuu selonoton puuttumisesta? Lainkohdan soveltamisen edellytyksiä tarkastellessaan on *Tuomisto* lähtenyt siitä, että vilpillinen mieli syntyy vain tiedon tai perustellun epäilyn perusteella. Hän kirjoittaa: ”Velallisen vastapuolella tuskin voidaan katsoa olevan selonottovelvollisuutta sen paremmin velallisen maksukyvyn tai velkaantuneisuuden kuin menettelyn sopimattomuudenkaan suhteen, ellei jokin epäilyttävä seikka ole varoittanut häntä tai hänelle ole ollut esimerkiksi kiinteän rahoitus- tms. liikesuhteen perusteella erityistietämystä velallisen oloista.”[89]

Voidaanko tätä sääntöä noudattaa myös nyt tarkasteltavassa kysymyksessä? Varmaa vastausta on vaikea antaa. Yksi mahdollisuus olisi seurata samaa linjaa kuin sukulaisasemaa koskevissa tiedoissa: L:n varallisuusoloista täysin tietämättömältä edellytetään selonottoa. Täysin passiivisena pysyessään hän joutuisi siis varautumaan palautusvastuun syntymiseen. Olisin kuitenkin taipuvainen omaksumaan lahjansaajan kannalta suopeamman linjan. L:n varallisuusasemaa on nähdäkseni pidettävä siinä määrin hänen yksityisyyteensä kuuluvana asiana, ettei lahjansaajalle pidä asettaa sitä koskevaa selonottovelvollisuutta. *Lahjansaaja ei siis ole mala fide pelkästään sillä perusteella, että hänen tietämättö-*

---

88 Viittaan tältä osin ratkaisujen *KKO 1981 II 41*, *1990:46* ja *1999:75* perusteluihin.
Samanlainen oli asetelma useimmissa aineistooni kuuluvissa hovioikeusratkaisuissa: Y oli hoitanut L:n asioita tai ollut muuten niin läheisissä suhteissa L:ään, että hänen katsottiin tunteneen tämän varallisuusolot (näin *Turun HO 29.3.1995 S 93/1495*, *Helsingin HO 29.2.1996 S 94/347* ja *Itä-Suomen HO 29.3.1994 S 92/804*). – Yleislinjasta poikkeaa jossain määrin *Turun HO 24.1.2002 S 01/372,* jossa mala fide -kynnys näyttää lasketun melko alas (ratkaisun perustelut ovat tosin vaikeaselkoisia). Lahjansaajana oli L:n Yhdysvalloissa asunut veljentytär, joka oli ainoastaan satunnaisesti vieraillut Suomessa. Jutussa ei esitetty mitään selvitystä siitä, että Y olisi tosiasiassa tuntenut L:n varallisuusoloja. Ratkaisun perusteluissa ei lopulta edes väitetä, että Y:n olisi pitänyt *tietää* lahjan loukkaavan P:n perillisten oikeutta vaan todetaan, että hänen *olisi pitänyt käsittää tämän olevan mahdollista*: ”Under dessa omständigheter har Y bort inse, att ifrågavarande gåva kunde göra intrång i den första avlidne makens arvingars rätt.” – Y asetettiin palautusvastuuseen.

89 *Tuomisto* 2002 s. 120.

myytensä johtuu varallisuusselvityksen tekemättä jättämisestä.

Aivan missä oloissa tahansa ei L:n varallisuusoloja tarkasti tuntematon lahjansaaja voi vedota hyvään uskoonsa. Vaikka siis 30 000 euron arvoisen lahjan vastaanottanut Y ei voisikaan olla varma siitä, että L:lle on jäänyt lahjoituksen jälkeen vähemmän omaisuutta kuin 30 000 euroa, hänen saattaa olla kuitenkin perusteltua varautua tähän. Y:llä on ehkä sellaisia lesken elämäntilannetta ja elinolosuhteita koskevia tietoja, joiden valossa on verrattain todennäköistä, että näin suuri lahja käsittää enemmän kuin puolet L:n nettovaroista. Sanktion asettaminen tietämättömänä toimineelle on sitä perustellumpaa, mitä arvokkaammasta lahjasta on kysymys.

Selvää toisaalta on, että lesken varallisuustilasta selvityksiä saanut Y saattaa voida varsin laajassa mitassa puolustautua erehdyksiinsä vetoamalla. Jos Y:llä on esimerkiksi kohtuulliset perusteet olettaa, että leski L:n asuma noin 100 000 euron arvoinen omakotitalo on hänen omansa – leski on esimerkiksi itse ilmaissut asian olevan näin – hän voinee turvallisin mielin ottaa vastaan 50 000 euron suuruisen lahjan. Y ei siis kärsi oikeudenmenetystä sen johdosta, että asunto myöhemmin paljastuukin sivullisen omistamaksi. Näin ei tapahtune edes siinä tapauksessa, että omistussuhteet olisivat sinänsä olleet selvitettävissä (esimerkiksi lainhuuto- ja kiinnitysrekisteristä).

4.5.4 Vilpillisen mielen määräytymisen ajankohta

Annettaessa merkitystä lahjansaajan vilpittömälle tai vilpilliselle mielelle joudutaan usein pohtimaan, minkä ajankohdan mukaan asiaa arvioidaan. Ongelmaan törmätään tilanteessa, jossa Y on vielä lahjoitustahdonilmaisun antamisen hetkellä ollut bona fide mutta saanut tämän jälkeen tietoonsa lahjoituksen asianmukaisuutta vastaan puhuvia seikkoja. Syntyy kysymys, miten myöhäisessä vaiheessa tullut tieto tai perusteltu epäily estää Y:tä vetoamaan vilpittömään mieleensä.

Pääsääntö on selvä. Y:n aseman kannalta ovat ratkaisevia ne tiedot, joita hänellä oli *lahjoituksen tapahtuessa*. Tätä myöhemmin tullut tieto P:n perillisten oikeudesta ei vaikuta asiaan. Jos Y on lahjoituksen hetkellä ollut bona fide, hän ei menetä suojaansa, vaikka saisi kuulla jostakin P:n perillisten oikeussuojan kannalta merkittävästä seikasta ennen L:n kuolemaa. Näin lienee asia ymmärrettävä siinäkin tapauksessa, että tieto saavuttaa Y:n ennen kuin hän on ennättänyt ryhtyä mihinkään konkreettisiin toimiin saantonsa vuoksi.[90] Sääntö koskee normaaliin tapaan myös alihintaisia kauppoja. Leskeltä omaisuutta ostanut Y ei

[90] Vastaavalla tavalla arvioidaan kysymystä saantosuojan kannalta: OikTL 39 §:n kaltaiselle re integra -säännölle ei siis ainakaan normaalisti ole sijaa järjestelmässämme. Ks. tältä osin *Hessler* 1973 s. 124 ja *Håstad* 1996 s. 66.

jää suojaa vaille, vaikka saisi P:n perillisten oikeutta koskevia tietoja ennen kauppahinnan maksua.

> Kauppahinnan maksuhetki on pääsääntöisesti irrelevantti myös *saantosuojassa*. Ongelmaa lähemmin tarkastellut *Kaisto* tosin jättää oikealle omistajalle pienen takaportin: jos oikean omistajan henkilö paljastuu hyvin pian luovutuksen tapahduttua ja ennen kauppahinnan maksua, omistaja saattaisi painavista syistä voida vaatia esinettä takaisin lunastuksitta (ex. analogia OikTL 39 §).[91] Tällainen ratkaisu tulisi kysymykseen lähinnä silloin, kun luovutuksen kohteella on ollut omistajalleen erityistä arvoa.
>
> Kaiston puoltamalle poikkeukselle ei voitane antaa merkitystä PK 3:3.2:ta sovellettaessa. Omistajaan rinnastuvaa intresenttiä, jonka oikeuden voimassa pitäminen voisi osoittautua elintärkeäksi, ei tarkasteltavassa kollisiossa ole. Toissijainen perillinen ei ole nyt menettämässä mitään hänelle vanhastaan kuulunutta vaan on ainoastaan vaarassa jäädä ilman täyttä perintöosaansa P:n jälkeen. Tällaisen menetyksen varalta hän ei käsittääkseni ole OikTL 39 §-analogian tarjoaman erityissuojan tarpeessa.

Oma kysymyksensä on, milloin lahjoituksen on katsottava tapahtuneen. Ongelma konkretisoituu ennen muuta yksilöityjen varallisuusobjektien luovutuksissa. Joudutaan kysymään, onko ratkaiseva merkitys annettava lahjoitustahdonilmaisun tapahtumiselle vai onko saajan oltava vilpittömässä mielessä vielä hallinnansiirron, kirjaamisen tai vastaavan julkivarmistusaktin hetkellä – siis silloin kun lahjoitus LahjaL:n säännösten nojalla täyttyy. Ajatellaan esimerkiksi tilannetta, jossa L lahjoittaa Y:lle asunto-osakkeen tammikuussa 2006 (siis allekirjoittaa tuolloin lahjakirjan ja antaa sen Y:lle), mutta siirtää osakekirjat Y:n hallintaan vasta helmikuussa 2007. Kumman ajankohdan mukaan bona fide -kriteerin täyttymistä arvioidaan?

Kysymykseen ei ole otettu kantaa sen paremmin lain esitöissä, oikeuskäytännössä kuin oikeuskirjallisuudessakaan. Sitä arvioitaessa joudutaankin hakemaan johtoa muista vilpittömän mielen suojaa koskevista säännöksistä. Kuten seuraavasta havaitaan, ne tarjoavat mahdollisuuden erilaisiin ratkaisuihin.

Apua voidaan ensinnäkin etsiä esineoikeudellisista saantosuojanormeista (esim. KK 11:4 ja 12:4 ja VKL 14 §). Niiden mukaan suojaa annetaan useimpien kohteiden luovutuksissa vain seuraajalle, joka on ollut vilpittömässä mielessä, paitsi oikeustoimen solmimisen hetkellä myös tradition tapahtuessa. Ennen hallinnan luovutusta saapunut tieto siis vie saajalta mahdollisuuden suojaan.[92] – Poikkeukseton tämä sääntö ei tosin ole. Esimerkiksi kiinteistön luovutuksissa riittää lahjoitus- tai kaupan tekohetken vilpitön mieli, eikä saantosuojan anta-

---

91 *Kaisto* 1997 s. 208–211.

92 Ks. lähemmin *Zitting* 1956 s. 88–91, *sama* 1989 s. 66–67, *Kaisto* 1997 s. 196 ss. ja *Kartio* 2001 s. 272

minen kariudu siihen, että Y saa ehkä tietää oikeasta omistajasta kiinteistön ollessa vielä luovuttajan hallinnassa (MK 13:4.1).

Toisen mahdollisen analogian lähteen tarjoaa takaisinsaantiin perustuvia palautusvaatimuksia sääntelevä TakSL 20 §. Säännös koskee tilannetta, joissa peräytymisuhan alaisella oikeustoimella omaisuutta saanut T on luovuttanut kohteen edelleen Y:lle. Takaisinsaantiin oikeutetut velkojat voivat tällöin vaatia omaisuuden palautusta Y:ltä, mikäli tämä on ollut vilpillisessä mielessä. Ratkaisevaa on nyt, toteutuiko mala fides luovutustahdonilmaisun (T→Y) antamisen hetkellä. Sanottuna ajankohtana bona fide Y ei siis menetä suojaansa, vaikka ehtisi saada tiedon peräyttämiseen oikeuttavista seikoista ennen hallinnansiirron tai muun julkivarmistuksen tapahtumista. Julkivarmistus on muutenkin merkitystä vailla: vilpittömässä mielessä ollut Y nauttii suojaa täytäntöönpanovelkojien vaatimuksia vastaan, vaikka esimerkiksi hänen T:ltä saamansa lahja olisi täyttämättä vielä sillä hetkellä, kun konkurssipesä nostaa häntä kohtaan TakSL 20 §:ssä tarkoitetun palautuskanteen.[93]

Kumpi sääntelytapa tarjoaa paremman mallin käsillä olevan ongelmaa ajatellen? Kysymystä arvioitaessa on mahdollista kiinnittää huomiota siihen, että PK 3:3.2:ssa ei ole nimenomaisesti asetettu vaatimusta, jonka mukaan Y:n täytyisi olla vilpittömässä mielessä vielä hallinnansiirron tai muun täyttämistoimen hetkellä. Saatetaankin ajatella, että tässä epäselvässä tilanteessa olisi pidättäydyttävä palautusvastuun syntyherkkyyttä lisäävästä tulkinnasta. Samaan suuntaan puhuisi se, että leski on tarkasteltavissa tilanteissa toiminut sinänsä kelpoisuutensa rajoissa. Hän ei ole siis syyllistynyt samanlaisen kompetenssin ylitykseen kuin esimerkiksi toisen omaa myynyt henkilö. Tämäkin näkökohta puhuisi saantosuojanormien seuraamista vastaan. Paremmalta analogian lähteeltä vaikuttaa tässä suhteessa TakSL 20 §; sekin nimittäin sääntelee tilannetta, jossa omaisuudestaan määrännyt henkilö on toiminut kelpoisuutensa rajoissa.[94]

Viimeksi mainitut argumentit ovat varteenotettavia. Mutta myös päinvastaisen ratkaisun puolesta puhuvia näkökohtia saatetaan esittää. On ensinnäkin syytä ottaa huomion se melko olennainen merkitys, joka lahjan täyttämiselle on annettu PK 3:3:ssa. Jos lahja jää kokonaan täyttämättä L:n elinaikana, Y menettää mahdollisuutensa vedota siihen P:n perillisiä kohtaan, vaikka olisikin ollut bona fide. PK 3:3.3:n mukaan lahjanlupauksen asteelle jäänyt luovutus on nimittäin saajan *vilpittömästä mielestä huolimatta* jätettävä täyttämättä siltä osin kuin se estäisi P:n perillisiä saamasta lain mukaista pesäosuuttaan.[95] Lahjan

---

93 Mainitut säännöt tuodaan esille takaisinsaantilain esitöissä *(HE 102/1990* s. 69). Kysymyksestä ks. myös *Koulu* 1999 s. 110–114 sekä *Lennander* 2004 s. 377–384.

94 Tästä TakSL 20 §:n ja saantosuojanormien kesken vallitsevasta erosta ks. *Kaisto* 1997 s. 67 av. 2 sekä *Lohi* 2003 s. 280.

95 Tulkinta voidaan perustaa PK 3:3.3:n pohjalta tehtävään e contrario -päätelmään: lainkohdassahan ei mainita mitään lahjanlupauksen saajan vilpillisestä mielestä. Samalla kannalla *Savolainen* 1969 s. 33. – Sääntö, jonka mukaan lahjanlupaukseen vetoavaa kohdellaan tietämiskysy-

täyttämishetki vaikuttaa lisäksi perillisten kanneajan kulumiseen. Laissa asetettu ehdoton kymmenen vuoden kanneaika alkaa kulua vasta siitä lukien.[96] PK 3:3:n järjestelmään sopisikin tässä mielessä hyvin sääntö, jonka mukaan lahjan täyttämisen ajankohta olisi ratkaiseva myös arvioitaessa sitä, onko saaja ollut vilpittömässä mielessä vai ei.

Julkivarmistushetken säännön tueksi voidaan esittää myös asiaperusteita. Niin kauan kun esimerkiksi hallinnansiirtoa ei ole tapahtunut, lahjoitus on olennaisilta osiltaan keskeneräinen. Saaja joutuu varautumaan eri perusteilla tapahtuviin oikeudenmenetyksiin: kohde ehkä häviää, se ulosmitataan L:n velasta, tai L luovuttaakin sen kolmannelle.[97] Kuten jo edellä mainitsin, saman seurauksen voi PK 3:3.3:n nojalla saada aikaan väliin tuleva L:n kuolema. Näillä perusteilla olisin valmis puoltamaan samansisältöistä sääntöä kuin saantosuojassa. *Y:n luottamusta tietyn saannon pysyvyyteen ei ole syytä suojata ennen hallinnansiirron tai vastaavan aktin tapahtumista.* Jos hän ennen tätä hetkeä saa tiedon tai perustellun epäilyksen P:n perillisten oikeudesta, hän ei ole PK 3:3.2:ssa tarkoitetulla tavalla vilpittömässä mielessä. Tätä sääntöä on noudatettava ainakin ns. puhtaissa lahjoissa, eli kun Y ei ole maksanut L:lle lainkaan vastiketta.

Alivastikkeellisissa kaupoissa asia ei ole yhtä selvä. Sen jälkeen kun vilpittömässä mielessä toiminut sivullinen on omalta osaltaan tullut sidotuksi tiettyyn oikeustoimeen ja siitä aiheutuviin velvoitteisiin, hän on tietyssä mielessä vahvemman suojan tarpeessa kuin puhtaan lahjoitustahdonilmauksen saaja. Ratkaisevan merkityksen antaminen julkivarmistushetken olosuhteille johtaakin nyt samantapaisiin ongelmiin, joita *Tuomisto* on tuonut esille tarkastellessaan vastaavaa kysymystä TakSL 5 §:n kannalta.[98] PK 3:3.2:ssa tarkoitetun tehottomuusuhan yllättävä ilmaantuminen antaisi kyllä Y:lle oikeuden vetäytyä kau-

---

myksen kannalta ankarammin kuin lahjansaajaa PK 3:3.2:n mukaan, on mielestäni myös asiallisesti perusteltu. Lahjanlupauksen saaja ei yksinkertaisesti ole yhtä suuren suojan tarpeessa kuin se, jonka hyväksi tehty lahjoitus on jo täytetty. Pikemminkin hänen asemansa rinnastuu testamentinsaajan asemaan. Vilpittömän mielen suojan antamiseen toissijaisten perillisten kustannuksella ei ole siten aihetta.

Vastaava käsitys on saanut kannatusta myös PK 3:3:een verrattuna hyvin samankaltaisen AL 40a §:n tulkinnassa: lahjanlupauksen täyttämättä jättämisen ei siis nytkään ole katsottu edellyttävän saajan vilpillistä mieltä. Tällä kannalla esim. *Savolainen* em. kirjoitus s. 33 av. 36 ja *Hakulinen* JFT 1963 s. 330 sekä *sama* 1964 s. s. 289. – Vrt. toisin *Helin* 1984 s. 28, joka katsoo, että lahjanlupauksen täyttämättä jättämistä koskee AL 40a §:ää sovellettaessa sama mala fideksen vaatimus kuin täytettyihin lahjoihin puuttumista.

96 Tästä ks. jaksossa 6.4.2 esittämääni.

97 Näistä näkökohdista luovutuksensaajan sivullissuojan kannalta ks. esim. *Zitting* 1956 s. 88–89 ja *sama* 1989 s. 66–67, *Håstad* 1996 s. 65–66 sekä *Kaisto* 1997 s. 191–213. Erityisesti lahjaan liittyvistä näkökohdista ks. *Aure* DL 1970 s. 178–179.

98 Ks. lähemmin *Tuomisto* 2002 s. 122–123. Esittämiensä näkökohtien pohjalta Tuomisto päätyykin suosittamaan tulkintaa, jonka mukaan vilpillistä mieltä koskeva arvio on TakSL 5 §:ää sovellettaessa tehtävä *sopimushetken* mukaan. Tiedoille, joita takaisinsaantivastaaja saa tämän jälkeen – mutta esimerkiksi ennen tradition tapahtumista – ei siis pidä antaa merkitystä.

pasta. Se epävarmuus, joka luovutuksen voimassa pysymistä nyt tulisi koskemaan, merkitsisi ostajan kannalta niin olennaista rasitusta, että hänen ei voida edellyttää täyttävän sopimusta (maksavan kauppahintaa) tai muutenkaan pysymään siinä. Y:n saattaisi kuitenkin olla tosiasiassa vaikea arvioida, onko palautusvastuun uhka niin ilmeinen, että sopimuksesta irtaantumiseen olisi lain mukaiset edellytykset. Hän pelkäisi ehkä aiheellisestikin niitä sopimusrikkomuksesta johtuvia sanktioita, joita omista suorituksesta pidättäytyminen voisi kyseisessä tapauksessa synnyttää. Saatetaankin väittää, ettei Y:ltä tule edellyttää tällaista riskinottoa vaan hänen on PK 3:3.2-vaatimuksilta suojaa saaden voitava täyttää sopimus omalta osaltaan.

Tästä sinänsä merkittävästä vasta-argumentista huolimatta en näkisi nytkään aiheelliseksi poiketa julkivarmistushetken säännöstä. On ensinnäkin syytä havaita, että aivan samanlaisia ongelmia voi luovutuksensaajalle syntyä silloin, kun hänelle ennen kauppahinnan maksamista esitetään kohteen *sivullisomistusta* koskeva väite. Tällöinkin voi Y:n olla vaikeaa arvioida, onko kaupasta vetäytymiseen tai edes kauppahinnan maksusta pidättäytymiseen riittävät perusteet. Näihin vaikeuksiin ei Y kuitenkaan voi vedota oikeaa omistajaa kohtaan, vaan ennen hallinsiirtoa tapahtunut vilpittömän mielen menetys vie häneltä mahdollisuuden saantosuojaan.[99] Y joutuu siis aina omalla riskillään arvioimaan, mihin toimenpiteisiin hänen pitäisi ryhtyä sivullisomistusta koskevan väitteen johdosta. – Voidaankin kysyä, miksi PK 3:3.2-vaatimusta vastaan puolustautuva Y olisi tässä suhteessa paremmassa asemassa.

Kysymystä arvioitaessa tulee lisäksi muistaa, että alihintaisissa kaupoissa ostajan palautusvastuu käsittää vain luovutuksen lahja-arvon. Leskelle maksettu kauppahinta ei siis jää lopullisesti ostajan rasitukseksi, vaan hän saa vähentää sen PK 3:3.2:n nojalla suoritettavasta määrästä (tai saa reaalipalautuksen tehdessään korvauksen pesältä).[100] Sääntö, jonka mukaan alivastikkeellisen saannon nojalla annettaisiin suojaa väljemmin edellytyksin kuin puhtaissa lahjoissa, suosisikin mielestäni perusteettomasti tällaista sopimuskumppania. Ajateltakoon tilannetta, jossa L on tehnyt kaksi disponointia: lahjoittanut Y_1:lle 50 000 euron arvoisen purjeveneen ja myynyt Y_2:lle 100 000 euron arvoisen asuntoosakkeen 50 000 euron hintaan. On vaikea hyväksyä ratkaisua, jossa Y_2 pääsisi maksamansa kauppahinnan vuoksi parempaan asemaan kuin asiallisesti ottaen aivan yhtä arvokkaan lahjan saanut Y_1.

---

99 Tätä sääntöä noudatetaan silloinkin, kun saaja vielä kauppahintaa maksaessaan oli vilpittömässä mielessä (ks. lähemmin *Kaisto* 1997 s. 196–201).

100 Ks. tältä osin luvussa 5 esittämääni.

4.6 TESTAMENTTIIN PERUSTUVAN TOISSIJAISEN PERIMYKSEN ERITYISKYSYMYKSIÄ

4.6.1 Johdannoksi

PK 3:3.2:ssa säädetyt palautusvastuun syntyedellytykset koskevat sellaisinaan vain suoraan lain (PK 3:1.2) nojalla tapahtuvaa toissijaista perimystä. Vastaavanlaiseen jälkiseuraantoon saatetaan kuitenkin päätyä myös P:n tekemän testamentin johdosta. P on testamentissaan ehkä määrännyt, että hänen puolisolleen perillisenä tai yleistestamentinsaajana tuleva omaisuus on L:n kuoltua menevä kolmannelle.[101] Joudutaankin kysymään, millaista suojaa tämä viimesaaja nyt mahdollisesti nauttii lesken antamien lahjojen varalta. Onko hänellä samanlainen oikeus vaatia lahjansaajalta palautusta kuin lakimääräisillä toissijaisilla perillisillä vai onko saajatahojen asemissa joitakin eroja?

PK 12:1:ssä on asiaa koskeva selvä oikeusohje. Testamentilla aikaan saadun toissijaisseuraannon synnyttämiin ongelmiin sovelletaan PK 3 luvun säännöksiä siltä osin kuin testamentista ei muuta johdu.[102] Toissijaissaajille lesken pesästä kuuluva osuus lasketaan siis samalla tavoin kuin toisen parenteelin perillisten osuudet, ja myös esimerkiksi lesken disponointien oikeusvaikutukset määräytyvät PK 3 luvun säännösten mukaan. Kysymystä, voivatko testamentin toissijaissaajat vaatia jaossa vastiketta ja ehkä jopa kohdistaa vaatimuksia lesken sopimuskumppaniin, on täten lähtökohtaisesti arvioitava edellä tässä teoksessa selostettujen sääntöjen pohjalta. Niistä voidaan poiketa vain, mikäli testamentissa on annettu asiaa koskevia erityismääräyksiä tai mikäli testamentin noudattaminen tätä muuten vaatii.

Miten sitten ensin kuolleen puolison tekemä testamentti voisi muuttaa toissijaissaajien ja lahjansaajan oikeussuhdetta siitä, millainen se PK 3 luvun säännösten mukaan on? P on ensinnäkin saattanut liittää testamenttiinsa nimenomaisia lahjansaajan palautusvastuuta koskevia määräyksiä. Tämä lienee kuitenkin käytännössä hyvin harvinaista; yleensä asia ei edes tule testamenttia tekevän perinnönjättäjän mieleen. Tavallisempaa onkin, että poikkeamiin päädytään testamentin muun sisällön johdosta. P on ehkä määrittänyt lesken tai tois-

---

[101] Kysymys, sisältyykö puolison hyväksi tehtyyn omistusoikeustestamenttiin todella tällainen toissijaismääräys, saattaa olla tulkinnallisesti epäselvä. Lähtökohdaksi voidaan ottaa, että jos asiasta ei testamentissa mitään mainita, leski saa omaisuuden ilman toissijaisseuraannosta johtuvia rajoituksia. Joskus saatetaan kuitenkin tulkinnalla päätyä siihen, että ensin kuollut P on tarkoittanut omaisuutensa palautuvan lesken kuoltua P:n omille perillisille. Käsillä olevan tulkintaongelman arviointiin vaikuttaa esimerkiksi se, kuinka läheisiä sukulaisia ensin kuolleelta puolisolta on jäänyt ja kuinka läheisissä kanssakäymisissä hän on heihin ollut. Ongelmasta ks. yleisemmin esim. *Ylöstalo* 1954 s. 123–128, *Augdahl* TfR 1968 s. 546–551, *Agell* 1996 s. 91–93, *Beckman – Höglund* C.V.a-b, *Aarnio – Kangas* II 2000 s. 398–400 sekä *Walin* I 2000 s. 300–308 kirjallisuus- ja oikeustapausviitteineen.

[102] PK 12:1:n sisällöstä ks. myös jaksossa 2.2.2 esittämääni.

sijaisten saajien oikeuden sisällön sillä tavoin, että testamentin toteuttaminen edellyttää PK 3:3:sta poikkeavaa suhtautumista lahjojen oikeusvaikutuksiin. Saatetaanpa viimeksi mainittuun lopputulokseen päätyä myös testamentin tulkinnan avulla. Vaikka testamentti ei siis sanamuotonsa puolesta sisältäisi osapuolten asemaa muuttavia määräyksiä, sen tulkinta-aineisto voi osoittaa, että toissijaisten perillisten ja lesken oikeustoimikumppanin välisten oikeussuhteiden arviointi suoraan PK 3 luvun säännösten nojalla johtaisi testaattorin tarkoitusten vastaisiin tuloksiin.

Testamentin vaikutukset lahjansaajan asemaan voivat vaihdella suuresti tilanteen mukaan. Päävaihtoehtoja on kaksi: Y:n riski joutua palautusvelvolliseksi joko pienenee tai kasvaa verrattuna siihen, millainen se olisi PK 3 luvun säännösten nojalla. Kun seuraavassa tarkastelen erilaisten testamenttimääräysten vaikutusta, seuraan tätä jaottelua. Ensin pidän silmällä lahjansaajan asemaa helpottavia määräyksiä. Tämän jälkeen otan esille tilanteita, joissa lahjansaajaa saattaa joutua normaalia herkemmin palautusvastuuseen.

Jo ennen näitä tarkasteluja on syytä todeta, että testamentista PK 3:3.2:n soveltamiseen aiheutuvat poikkeukset lienevät käytännössä harvinaisia. Sekä ruotsalaisissa että suomalaisissa esitöissä on lähdetty selvästi tästä; PK 3 luvun säännösten soveltaminen on ymmärretty vahvaksi pääsäännöksi. Esitöiden kirjoittajat näyttävät ajatelleen, että jos perittävä on tehnyt yleistestamentin puolisonsa hyväksi ja liittänyt testamenttiinsa kaikkea omaisuuttaan koskevan toissijaismääräyksen, hän on yleensä tahtonut antaa puolisolleen saman oikeusaseman kuin mikä tällä olisi PK 3:1:ssä tarkoitettuna perillisenä.[103] Täten myös lesken tekemiin oikeustoimiin on syytä liittää normaalit PK 3 luvun säännöksissä osoitetut oikeusvaikutukset.

Lainvalmistelijoiden arvio pitänee paikkansa. Normaalitapauksissa lienee vaikea osoittaa, millä tavoin – ”mihin suuntaan” – laissa säädetystä tulisi ehkä poiketa. Testamentista käynee useimmiten ilmi vain perittävän pääajatus: omaisuuden tulee siirtyä ensin leskelle, ja toissijaissaajien oikeus toteutetaan lesken kuoltua. Kysymys, millaisia oikeusvaikutuksia esimerkiksi lesken antamiin lahjoihin tulisi liittää, lienee harvoin ollut testamentintekijän pohdittavana. Tästä syystä myöskään lain soveltajalla ei ole yleensä aihetta ryhtyä muotoilemaan PK 3:3:sta poikkeavia sääntöjä.

---

[103] Ks. lähemmin *SOU 1929:22* s. 260–263, *Ehdotus* 1935 s. 125 sekä *KKO:n lausunto* 1941 s. 64. – Ruotsalaisissa esitöissä kiinnitettiin erityistä huomiota tilanteisiin, joissa toissijaissaajina olivat puolisoiden yhteiset (tai yksin P:n) rintaperilliset. Lainvalmistelijat pohtivat, olisiko näissä tilanteissa lesken toimintavapaudelle ollut syytä asettaa erityisiä rajoituksia. He päätyivät kuitenkin luopumaan tällaisista erityismääräyksistä. Myös mainituissa tilanteissa vastasi lainvalmistelijoiden käsityksen mukaan puolisoiden tahtoa sittenkin parhaiten se, että lesken ja toissijaissaajien oikeussuhteet määräytyvät normaalilla (PK 3 luvussa osoitetulla) tavalla.

4.6.2 Lahjansaajan asemaa parantavat määräykset

Perittävä on saattanut testamentissaan vapauttaa lesken kokonaan PK 3:3:ssa asetetuista rajoituksista. Hän on esimerkiksi määrännyt, että L saa vapaasti lahjoittaa omaisuuttaan ja ettei mahdollisiin lahjoihin tule liittää mitään lainkohdassa määrättyjä oikeusvaikutuksia.[104] Vapautus saattaa olla myös osittainen. Testamentissa esimerkiksi todetaan, että L saa rajoituksitta määrätä irtaimesta omaisuudesta mutta P:lle kuuluvaa kiinteää omaisuutta koskevat PK 3 luvun säännökset.

Esitetyn kaltaisten määräysten tehokkuudesta ei yleensä vallinne epäilyksiä. Kun P voisi määrätä omaisuuden L:lle täysin omistusoikeuksin, hän voi luonnollisesti myös tyytyä hieman vähäisempään oikeustilan muutokseen: siis kaventaa toissijaissaajien oikeuksia siitä, mitä ne muuten olisivat. Tällainen mahdollisuus P:llä on myös silloin, kun toissijaissaajina ovat ensin kuolleen puolison rintaperilliset. Viimeksi mainituilla on tosin lakiosaoikeutensa turvin oikeus saattaa P:n testamentti osittain tehottomaksi. Rintaperillisten vaatimuksesta L joutuu siis testamentin voimassa pitääkseen suorittamaan heille lakiosan rahana. Turvatakseen oikeutensa lakiosaan rintaperillisten täytyy kuitenkin P:n kuoltua tehdä nimenomainen lakiosailmoitus PK 7:5:ssä säädetyssä määräajassa.[105] Jos he eivät tätä tee, heidän oikeutensa toteutuminen jää viime kädessä lesken lojaalisuuden varaan.

Lahjoittamisvapauteen tehtävät laajennukset voivat luonnollisesti olla edellisiä suppeampiakin. P kenties haluaa suojata toissijaissaajansa L:n tekemien lahjoitusten varalta, mutta vain L:ltä reaalisesti jäävän omaisuuden rajoissa. Hän saattaakin määrätä, että toissijaissaajilla on oikeus vaatia jaossa vastiketta mutta ei koskaan kääntyä lahjansaajan puoleen. Edelleen voidaan ajatella, että P haluaa PK 3:3.2-vastuun mahdollisuutta poistamatta rajoittaa vastuun käyttöalaa. Hän esimerkiksi määrää, että lahjan palautusta tai sen arvon korvaamista voidaan vaatia ainoastaan L:n kolmen viimeisen elinvuoden aikana annettujen lahjojen johdosta. Myös tällä tavoin muotoiltuja määräyksiä on kiistatta pidettävä pätevinä.

---

[104] Esimerkkinä voidaan mainita seuraava 9.4.1984 päivättyyn keskinäiseen testamenttiin otettu määräys: ”– – toisen meistä kuoltua eloonjäänyt saa omistuksiinsa ja hallintaansa kaiken kuolleen omaisuuden ja *tällä on oikeus menetellä omaisuuden kanssa parhaaksi katsomallaan tavalla ilman mitään tilintekovelvollisuutta kenellekään*. Kummankin kuoltua jäljellä oleva omaisuus on jaettava lain mukaan.” – Testamentin oikeusvaikutuksista riideltiin hovioikeustasolle asti (ks. lähemmin *Rovaniemen HO 20.12.1994 S 93/57*). Hovioikeus päätyi katsomaan, että testamentti esti leskeä määräämästä toissijaisten perillisten osuudesta testamentilla. Lahjansaajan palautusvastuuta koskeva kysymys ei jutussa konkretisoitunut, mutta testamentin sanamuoto huomioon ottaen vaikuttaa selvältä, että sellaista *ei* olisi voinut syntyä.

[105] Tähän liittyen ks. myös *KKO 1987:55*: Puolisot olivat testamentissaan määränneet, että heistä viimeksi eloonjäänyt sai jakamattomana hallita kaikkea pesän omaisuutta kuolemaansa saakka ja että hänen kuoltuaan omaisuus oli jaettava testamentissa mainitulla tavalla. Kun ensiksi kuolleen testamentintekijän rintaperillinen, joka ei ollut toisen puolison rintaperillinen, ei ollut vaatinut lakiosaa PK 7:5.1:ssä mainitussa ajassa ensiksi kuolleen testamentintekijän jälkeen, hän oli lopullisesti menettänyt oikeutensa lakiosaan.

Edellä kuvaamani testamenttiehdot realisoituvat tuskin monestikaan käytännön oikeuselämässä. Perinnönjättäjät antanevat ani harvoin lahjoittamista koskevia nimenomaisia määräyksiä – puhumattakaan siitä, että he normeeraisivat lahjansaajan palautusvastuun syntyedellytyksiä. PK 3:3:sta poikkeaviin oikeusvaikutuksiin saatetaankin päätyä käytännössä lähinnä testamentin muun sisällön perusteella. Testamentin määräyksistä ja sen tarkoitusperistä on ehkä pääteltävissä, että P on tahtonut antaa L:lle normaalia vapaamman vallan disponoida perinnöksi saamastaan omaisuudesta. Tällöin saatetaan arvioida, että lesken antamiin lahjoihin puuttuminen PK 3:3.2:ssa osoitettujen sääntöjen mukaan ei nyt vastaisikaan perittävän tahtoa.

Ajatellaan esimerkiksi keskinäistä testamenttia, jossa omaisuus määrätään jälkeen elävälle omistusoikeuksin ja johon on liitetty seuraava toissijaismääräys: ”se omaisuus joka *on jäljellä* viimeksi eläneen kuollessa, on jaettava tasan perillistemme kesken”. Tällainen käytännössäkin toisinaan esiintyvä klausuuli antaa mahdollisuuksia erilaisiin tulkintoihin. Yksi mahdollisuus on lähteä siitä, että P:n toissijaisten perillisten osuuden suuruus määräytyy L:ltä reaalisesti jääneen omaisuuden perusteella, olipa L tehnyt millaisia oikeustoimia tahansa.[106] Tällöin L:n lahjoittamisvapaus olisi täydellinen. Toisaalta määräystä on mahdollista tulkita niin, että toissijaissaajat voivat sinänsä vedota vastikesäännöksiin mutta heidän oikeutensa rajoittuu aina reaaliseen pesään. Lahjansaajalle ei voi siis missään olosuhteissa syntyä palautusvastuuta.

Muitakin tulkintavaihtoehtoja on tarjolla. Saatetaan esimerkiksi lähteä siitä, että vaikka mainitun määräyksen tarkoituksena onkin ollut laajentaa lesken toimintavapautta, aivan kaikissa olosuhteissa toteutettuja lahjoja ei ole tarkoitettu sallia. Toissijaissaajilla olisi oikeus vaatia sellaisten lahjojen palautusta, jotka hyvin räikeällä tavalla loukkaavat P:n perillisten oikeuksia. Onpa määräys ehkä tulkittavissa niinkin, että L saa kyllä määrätä vapaasti itselleen kuuluneista varoista mutta että P:ltä perittyä omaisuutta koskevat normaalit rajoitukset.

Vielä saatetaan ajatella, että määre ”jäljellä oleva omaisuus” ei tarkoita mitään muutosta laissa säädettyyn. Testaattori on siis vain tahtonut omin sanoin ilmaista perintökaaren 3 luvussa asetun pääsäännön: pesäosuudethan *yleensä* määrätään reaalisesta pesästä, siis leskellä jäljellä olevasta omaisuudesta. Perittävän katsotaan toisin sanoen pitäneen määräystä antaessaan silmällä tilanteita,

---

106 Vastaavanlainen tulkinta on mahdollista antaa testamentille, jossa on määrätty, että lesken kuoltua *jäljellä oleva* omaisuus on kokonaisuudessaan annettava tietylle henkilölle. Jos tällaista testamenttia noudatetaan sanamuotonsa mukaisesti, lesken kuoltua ei tule lainkaan toimitettavaksi PK 3 luvun mukaista jakoa: hänen pesästään vain osoitetaan toissijaissaajalle kaikki se omaisuus, joka siellä on vielä ehkä jäljellä. – Ongelmasta ks. *Aarnio – Kangas* II s. 411–412, jossa puolletaan viimeksi kuvattua tulkintaa. Kirjoittajat kritisoivat tältä osin ratkaisua *Turun HO 6.4.1994 S 93/465*, jossa asia oli ymmärretty toisin. Lesken lahjoiteltua omaisuuttaan hovioikeus päätyi soveltamaan PK 3 luvun säännöksiä ja asetti lahjansaajan PK 3:3.2:n nojalla palautusvastuuseen.

joissa leski käyttää omaisuutta omaksi hyödykseen ja disponoidessaan siitä ottaa varteen myös toissijaissaajien edut. Sitä, että leski voisi niin halutessaan omaisuutta lahjoittelemalla tehdä tyhjiksi toissijaissaajien oikeudet, ei perittävä ole sitä vastoin tarkoittanut.

Yleisin säännöin on mahdotonta todeta, mitä hahmotelluista tulkinnoista olisi pidettävä ensisijaisena ja minkä omaksuminen taas vaatisi erityistä näyttöä perittävän tarkoituksista. Lähtisin kuitenkin siitä, että tilanteessa, jossa perittävä on liittänyt testamenttiin toissijaismääräyksen, hän on todennäköisesti pitänyt sen toteutumista verrattain tärkeänä. Mikäli hän olisi tarkoittanut jättää leskelle vapaat kädet päättää omaisuuden kohtaloista, hän olisi tuskin antanut lainkaan toissijaismääräystä.[107] Täydellisen lahjoitusvapauden sallivaan tulkintaan ei tule siten päätyä kevein perustein. Vaikka siis lesken tekemiä lahjoituksia ei ehkä arvioitaisikaan aivan PK 3 luvun säännösten osoittamalla ankaruudella, lienee kuitenkin syytä puuttua ainakin lahjoihin, jotka tarkoituksensa puolesta rinnastuvat testamenttiin.[108] Tällaisen lahjan saaja saatettaisiin siis asettaa PK 3 luvun mukaiseen palautusvastuuseen, jos L:n pesän säästö ei riitä toissijaissaajien oikeuksien toteuttamiseen.

> Edellä tarkasteltu ongelma nousi esille ratkaisuun *KKO 1998:139* liittyneissä alioikeus- ja hovioikeusprosesseissa. Niin alioikeus kuin hovioikeuskin lähtivät siitä, että testamenttiin otettu määräys ”mitä silloin on jälellä” ei kaventanut miltään osin toissijaissaajien oikeuksia. Tuomioistuimet siis lähtivät siitä, että PK 3:3.2 tuli normaaliin tapaan sovellettavaksi. Korkeimman oikeuden arvioitavaksi tämä mielenkiintoinen kysymys ei lainkaan tullut. KKO nimittäin jätti lahjansaajaa kohtaan nostetun

---

107 Mainitusta näkökohdasta ks. *Ylöstalo* 1954 s. 135, joka käsittelee ongelmaa erityisesti puolisoiden keskinäisten testamenttien kannalta. Täydellisen määräämisvallan antaminen eloonjääneelle tekisi helposti tyhjäksi toissijaismääräyksen. Näin se seikka, kumpi puolisoista sattuu kuolemaan ensin, saattaisi saada arvaamattomia vaikutuksia: lesken perilliset pääsisivät ensin kuolleen perillisiä parempaan asemaan. – Ylöstalo pitää tarkastelussaan silmällä omaisuuden ensisaajan testamenttausvaltaa, mutta hänen esittämänsä argumentit sopivat myös lahjoitusvapauden arviointiin. Lesken toteuttamat lahjoituksethan voivat olla toissijaissaajien kannalta yhtä tuhoisia kuin testamentit.

108 Tästä tulkintamahdollisuudesta ovat huomauttanut *Ylöstalo* 1954 s. 161 ja *Walin* I 2000 s. 307. Ks. myös Walinin viittaamia oikeustapauksia, joista esimerkkinä mainittakoon tässä *NJA 1942 s. 536:* testamentin tulkittiin kieltävän paitsi kaikki L:n pesäosuuden arvon ylittävät lahjat, kaikki muutkin oikeustoimet, jotka tarkoituksensa puolesta rinnastuvat testamenttiin.

Kuten jo luvun alkusivuilla toin esille, oikeuskirjallisuudessa on toisinaan haluttu asettaa testamenttiin rinnastuvat lahjat erityisasemaan myös silloin, kun palautusvastuukysymystä harkitaan lakisääteisen toissijaisperimyksen kannalta (ks. alaviitteessä 7 mainitsemiani lähteitä). Vaikka tätä käsitystä ei voitanekaan hyväksyä, kirjallisuudessa esitetyt argumentit ovat nähdäkseni relevantteja arvioitaessa sitä, millaisiin lahjoihin puuttuminen todennäköisimmin vastaisi perinnönjättäjän tahtoa. Jos lähdetään siitä, että P ei ole missään tapauksessa halunnut laajentaa L:n testamenttausvapautta PK 3:1.2:ssa säädetystä, on hyvät perusteet suhtautua torjuvasti myös lahjoihin, jotka tarkoituksensa puolesta rinnastuvat testamenttiin. – Mainitun tunnusmerkistön täyttyminen ei tietysti vielä yksinään johda siihen, että saajalle syntyisi PK 3:3.2:ssa tarkoitettu palautusvastuu.

kanteen tutkimatta sillä perusteella, että kannetta oli ajanut pesänselvittäjä. – Ali- ja hovioikeuden ratkaisuja kohtaan on kritiikkiä esittänyt *Kangas* (KKO II 1998 s. 375–376). Hänen mielestään kuvatulla tavalla muotoiltua testamenttia on yleensä syytä tulkita niin, että se antaa leskelle PK 3:3:n sanktioista vapaan lahjoitusvallan.

4.6.3 Palautusvastuun uhkaa lisäävät määräykset

a) Testamentatessaan omaisuutta puolisolleen jälkimääräyksin P on saattanut panna erityistä painoa toissijaissaajien eduille. Hän on siis pitänyt hyvin tärkeänä, että toissijaissaajien oikeus toteutuu. Tämän vuoksi hän on ehkä testamentissaan tehostanut näiden suojaa siitä, millainen se PK 3 luvun säännösten mukaan olisi.

Myöskään tällaiset määräykset eivät liene käytännössä tavallisia. Perittävä, joka todella pelkää puolisonsa väärinkäytöksiä, harvoin määrää L:lle omaisuutta omistusoikeuksin. Sen asemesta hän tyytyy PK 12 luvun mukaiseen käyttöoikeuteen tai sivuuttaa puolisonsa kokonaan. Kysymyksellä, missä laajuudessa P voi pätevästi tehostaa toissijaissaajien suojaa ja mitä vaikutuksia erilaiset testamenttiehdot saavat aikaan mahdollisen lahjansaajan kannalta, on kuitenkin periaatteellista mielenkiintoa. Siksi sitä on syytä tarkastella hieman lähemmin.

Varsin tehokas tapa turvata toissijaissaajien asema, on asettaa leskeä koskeva *luovutuskielto*. Perittävä siis määrää testamentissaan, että L ei saa luovuttaa perimäänsä tai testamentin nojalla saamansa omaisuutta edelleen. Mitään estettä tällaiselle määräykselle ei voine olla. Testamenttiin liitettyjä luovutuskieltoja pidetään oikeutemme mukaan pääsääntöisesti pätevinä, eikä leski nauti niitä vastaan erityistä suojaa. Kun P voisi jättää puolisonsa perinnöttä tai antaa hänelle omistusoikeuden asemesta käyttöoikeuden, hän voi tietysti asettaa L:lle tätä vähäisemmän rajoituksen. Edelleenluovutuskielto on tehokas myös siltä osin kuin kysymys on kiinteästä omaisuudesta. Uuteen maakaareen sisältyvä kielto rajoittaa kiinteistön saajan määräämisvaltaa ei koske lainkaan perintö- ja testamenttisaantoja (sen sijaan esimerkiksi lahjoihin se kyllä soveltuu, ks. MK 2:11 ja 4:2.1).

Jos testamenttiin on liitetty pätevä luovutuskielto, sitä rikkovat disponoinnit ovat jo sellaisinaan tehottomia testamentissa määrättyjä toissijaissaajia kohtaan. Erityistä reaktiota, esimerkiksi kannetta ei tehottomuuden aikaansaamiseksi siis tarvita. Käytännössä voi pätemättömyysseuraamusten toteuttaminen tietysti edellyttää tuomioistuinprosessia, kun saaja ei ehkä suostu palauttamaan omaisuutta vapaaehtoisesti.

Ryhtyessään toteuttamaan oikeuttaan luovutuksensaajaa kohtaan testamentin toissijaissaajat ovat vapaat PK 3:3.2:ssa asetetuista määräajoista. Heidän asemaansa helpottaa myös se, että edes lainkohdassa asetettujen materiaalisten

edellytysten täyttymistä ei vaadita. Toissijaissaajien ei siis tarvitse esimerkiksi osoittaa, että L:n pesässä on liian vähän varoja heidän oikeutensa toteuttamiseksi. Pätemättömyysvaatimus voi kuitenkin kariutua lahjansaajalle annettavaan vilpittömän mielen suojaan. Tällaista suojaa luovutuskiellosta tietämätön Y nauttii perillisiä vastaan esimerkiksi KK 11:4:ssä ja 12:4:ssä tai VKL 14 §:ssä säädetyin edellytyksin. Y on tosin sanoen suurin piirtein samassa asemassa kuin sivulliselle kuuluvaa omaisuutta L:ltä ostanut henkilö.[109]

Luovutuskiellon rikkomisesta saattaa koitua haitallisia seurauksia myös leskelle itselleen. Jos mainittu kielto on ymmärrettävissä purkavaksi testamenttiehdoksi, leski voi sen sivuuttamisen johdosta menettää testamenttiin perustuvan oikeutensa.[110] Tästä puolestaan seuraa normaalisti se, että P:n määräämät toissijaissaajat voivat vaatia oikeutensa toteuttamista jo L:n eläessä. L joutuu siis luopumaan P:n jäämistöstä saamastaan omaisuudesta siltä osin kuin hän ei ole mahdollisesti oikeutettu saamaan sitä aviovarallisuussäännösten perusteella. Lesken ja toissijaissaajien välien selvittäminen edellyttää tällöin yleensä osituksen tai omaisuuden erottelun toimittamista.[111]

Täysin ongelmattomia eivät lesken rasitukseksi pannut luovutuskiellot kuitenkaan ole. Ei nimittäin ole aivan selvää, kuinka laajamittaisena kielto voidaan tehokkaasti antaa. Tarkasteltaessa tätä kysymystä on syytä erottaa kaksi ongelmaa: 1. minkä omaisuuden luovutuksiin P voi testamentissaan yleensä puuttua (siis liittää määräämistoimiin joitakin sanktioita) ja 2. minkä omaisuuden luovutukset voivat testamenttimääräyksen johdosta tulla tehottomiksi?

Lähtökohta vaikuttaa selvältä: P:n valta yksipuolisesti kieltää luovutukset rajoittuu leskelle perintönä tai testamentin nojalla tulevaan omaisuuteen. L:lle jo entuudestaan kuuluvan omaisuuden disponoinnit jäävät luonnollisesti P:n määräämisvallan ulkopuolelle. Sama koskee omaisuutta, jonka L on oikeutettu saamaan P:n jäämistöstä avio-oikeutensa nojalla. Vaikka avioliittolaissa ei olekaan PK 7:5.1:n kaltaista tehottomuusnormia, on selvää, ettei testamentilla voida rajoittaa puolison kelpoisuutta määrätä hänelle tasinkona tulevasta omaisuudesta. Jos siis puolisoaan varakkaampi P on esimerkiksi määrännyt kaiken omaisuu-

---

109 Ks. lähemmin *Aarnio – Kanga*s II 2000 s. 383–384. Vilpittömän mielen suojan antamisen edellytysten osalta voidaan yleisesti viitata saantosuojaa koskeviin esityksiin (ks. esim. *Kartio* 2001 s. 271–289 lähteineen).

110 Tällainen sisältö luovutuskiellolle saatetaan antaa, jos testamentin tulkinta-aineisto osoittaa, että kiellolla on ollut perittävän kannalta olennainen merkitys. Epätietoisissa tapauksissa lienee kuitenkin lähdettävä siitä, että kysymys ei ole purkavasta ehdosta. Ks. lähemmin *Aarnio – Kangas* II 2000 s. 383.

111 Kuvattuun lopputulokseen saatetaan päätyä myös tilanteessa, jossa leskelle ei ole asetettu nimenomaista luovutuskieltoa. P on esimerkiksi saattanut testamentissaan määrätä, että perillisillä on oikeus vaatia jakoa, jos leski syyllistyy heidän oikeutensa vaarantavaan käyttäytymiseen. Ks. tältä osin *SOU 1929:22* s. 261–263, jossa pohditaan tulisiko tällainen jakovaade antaa rinta-perillisille jo suoraan lain nojalla. Lainvalmistelijat kuitenkin katsoivat, ettei näin ankara sanktio yleensä olisi vastannut testamentin tekijän tahtoa ja luopuivat siksi sen asettamisesta.

tensa L:lle ehdoin, että tämä ei saa luovuttaa omaisuutta edelleen, L voi testamentin estämättä vedota avio-oikeuteensa. Leski siis voi luopua perinnöstä tai testamentista ja vaatia normaaliin tapaan osituksen toimittamista. Siihen omaisuuteen, joka hänelle mahdollisesti tasinkona osoitetaan, hän saa tällöin täyden määräämisvallan.

Leski saattaa kuitenkin testamentissa hänelle asetetuista rajoituksista huolimatta tyytyä sen määräyksiin. Testamentti takaa ehkä hänelle niin huomattavan varallisuusedun, että se kannattaa ottaa vastaan oman toimintavapauden kaventumisen uhallakin. Joudutaankin kysymään millaisten rajoitusten alaiseksi leski tällöin joutuu. Mihin kaikkeen omaisuuteen kohdistetut luovutuskiellot hän joutuu ottamaan vakavasti?

Kysymykseen annettava vastaus riippuu siitä, mitä kiellon rikkomisen seuraamusta pidetään silmällä. Kuten edellä toin esille, testamentin sisältönä saattaa olla, että loukatessaan luovutuskieltoa leski menettää testamenttiin perustuvat oikeutensa. Tämä sanktio voitaneen pätevästi liittää minkä tahansa omaisuuden – jopa leskelle jo alun perin kuuluneiden varojen – luovutuksiin. Ajatellaan esimerkiksi testamenttia, jossa P toissijaissaajiensa aseman turvaamiseksi määrää, että L saa pitää testamentilla saamansa omaisuuden vain mikäli pidättäytyy itselleen jo vanhastaan kuuluneen kiinteän omaisuuden lahjoittelusta. Mitään estettä tällaisen ehdon käyttämiselle ei voitane osoittaa. Mikäli siis leski mainitun testamentin vastaanotettuaan lahjoittaa vaikkapa ennen avioliittoa ostamansa kesämökkikiinteistön omalle perilliselleen, häntä uhkaa testamenttisaannon menetys.

Tämän tutkimuksen kannalta tärkeämpänä voidaan kuitenkin pitää seuraavaa sivullissuhteessa konkretisoituvaa ongelmaa: mikä vaikutus kuvatulla testamenttiehdolla on lesken tekemien luovutusten tehokkuuden kannalta? Oletetaan, että P lesken hyväksi tekemässään testamentissa kieltää sekä kaiken P:lle avioliiton aikana kuuluneen omaisuuden että L:n itsensä omistuksessa olevan asunto-osakkeen luovutuksen. Otettuaan testamentin vastaan leski sitten kiellosta piittaamatta tekee huomattavan lahjoituksen kummilapsensa hyväksi. Hän esimerkiksi antaa tälle lahjaksi sekä mainitun asunto-osakkeensa että P:ltä testamentin nojalla saamansa henkilöauton. Voivatko nyt testamentin toissijaissaajat vaatia, että nämä luovutukset julistetaan testamenttiehtoja rikkovina tehottomiksi?

Siltä osin kuin pidetään silmällä P:lle itselleen kuulunutta omaisuutta, kysymykseen on vastattava myöntävästi. Kuten jo edellä totesin, tällaiset luovutuskiellot ovat yleensä rajoituksitta päteviä. Edes se seikka, että esimerkkitapauksen ehto mahdollisesti loukkaisi L:n avio-oikeutta, ei voine nyt vaikuttaa asiaan. Jos nimittäin L ottaa hänen hyväkseen tehdyn yleistestamentin vastaan, ei tule toimitettavaksi mitään ositusta, jossa määritettäisiin hänelle tasinkona

ehkä tuleva omaisuus.[112] Kuvatussa tilanteessa L joutuu siis tyytymään siihen, että hän ei voi tehokkaasti luovuttaa mitään P:ltä saamaansa omaisuutta.

Entä sitten L:lle itselleen kuuluneen asunto-osakkeen luovutus, kävisikö myös se tehottomaksi? Ensi näkemältä vaikuttaa ehkä siltä, että tällainen P:n varallisuuspiirin ulkopuolista omaisuutta koskeva määräys on ilman muuta tehoton. Kysymystä ei voida kuitenkaan sivuuttaa näin yksinkertaisesti. Saatetaan nimittäin ajatella, että kun L on kerran ottanut vastaan esimerkissä kuvatun testamentin, hän on myös tosiasiassa hyväksynyt siinä asetetun luovutusrajoituksen. Hyväksynnän L on tietysti saattanut antaa nimenomaisestikin – testamentissa on ehkä määrätty, että L saa omaisuuden hallintaansa vain, mikäli antaa P:n perillisille sitoumuksen olla lahjoittamatta tiettyä omaisuuttaan. Joudutaankin kysymään, olisiko tällainen (konkludenttinen tai nimenomainen) sitoumus tehokas. Voiko siis omistaja kuvatulla tavoin rajoittaa omaa luovutuskompetenssiaan?

Oikeusjärjestyksessämme suhtaudutaan yleensä torjuvasti tämän kaltaisten tahdonilmaisujen tehokkuuteen, siirretäänhän niillä omaisuutta vaihdannan ulkopuolelle. Ajateltakoon vertailukohtana määräämistoimea, jossa L nimenomaisesti *sitoutuu luovuttamaan* tietyn esineen P:n perillisille (kysymys voisi olla esimerkiksi asunto-osakkeen myyntiä koskevasta esisopimuksesta). Kyseinen oikeustoimi velvoittaisi sinänsä L:ää inter partes, mutta vallitsevan käsityksen mukaan se ei poistaisi L:ltä kelpoisuutta myydä tai lahjoittaa kohdetta kolmannelle.[113]

Tätä taustaa vasten tuntuu mahdottomalta antaa tehokasta vaikutusta määräämistoimelle, jossa L – kenenkään hyväksi esineoikeutta perustamatta – ainoastaan rajoittaa omaa kelpoisuuttaan määrätä jostakin hänelle kuuluvasta esineestä. Järjestely ei mielestäni palvele sellaisia suojaamisen arvoisia intressejä, että sitä olisi aiheellista hyväksyä.[114] Myöskään P:n määräämillä toissijaissaa-

---

112 Tilanne on samanlainen kuin lesken periessä puolisonsa PK 3 luvun säännösten nojalla. Jos leski ottaa perinnön vastaan, ei lesken ja toissijaisten perillisten kesken voida toimittaa ositusta, jossa yksilöitäisiin leskelle avio-oikeuden nojalla siirtynyt omaisuus. Näin *KKO 1997:107* ja *1999:104.* Mainitusta kysymyksestä ks. kuitenkin myös *Aarnion* ja *Kankaan* kriittisiä näkökohtia (I 1999 s. 750 ss.).

113 Tämä kanta on yleensä tuotu esille luovutusta koskevien esisopimusten tarkastelun yhteydessä. Se pätee epäilyksittä myös yksipuolisiin luovutussitoumuksiin. Esisopimuksen vaikutuksettomuudesta seuraajia kohtaan ks. yleisesti *Hakulinen* 1965a s. 119, *Kivimäki – Ylöstalo* 1973 s. 262, *Zitting – Rautiala* 1982 s. 259 sekä *Kaisto* 1997 s. 66 av. 1. Kiinteistön kaupan esisopimusten osalta voidaan puolestaan viitata seuraaviin lähteisiin: *HE 120/1994* s. 44, *Jokela – Kartio – Ojanen* 2004 s. 58–59 sekä *Niemi* 2002 s. 179 – Ks. myös *KKO 1999:111,* jossa sääntöön tukeuduttiin asunto-osakkeiden kauppaa koskevan esisopimuksen oikeusvaikutuksia määrättäessä.

114 Tilanteissa, joissa tällainen järjestely palvelee rationaalista ja suojan arvoista intressiä, asia olisi ehkä toisin. Esimerkkinä voidaan mainita luotonannon yhteydessä velkojan hyväksi annetut ns. negatiiviset panttaussitoumukset. Saatetaan ajatella, että tällaisten sitoumusten hyväksyminen edistäisi tehokasta luotonantoa. *Tammi-Salminen* (2001 erit s. 183 ss.) onkin laajoin perusteluin päätynyt puoltamaan niiden sivullissitovuutta: negatiivinen panttaussitoumus siis estäisi luotonsaajaa perustamasta kohteeseen panttioikeutta kolmannen hyväksi. On kuitenkin epävarmaa,

jilla ei ole yleensä perusteltuja odotuksia kyseisen omaisuuden suhteen. He eivät voi laskea sen varaan, että tulisivat L:n kuoltua toimitetussa jaossa saamaan omaisuutta itselleen. Tällaista lupaustahan L ei voisi tehokkaasti antaa edes itse tekemässään testamentissa (PK 10:5.2).

Leski ei siis voine tehokkaasti luopua omaa omaisuuttaan koskevasta määräämisvallasta. Häneltä puuttuu näin ollen kelpoisuus sen paremmin nimenomaisin kuin konkludenttisinkaan tahdonilmaisuin saattaa voimaan tarkastellun sisältöistä P:n antamaa testamenttimääräystä. Päädynkin katsomaan, että *L:n omaan omaisuuteen kohdistettu lahjoituskielto ei ole tehokas luovutuksensaajaa kohtaan.*

b) Edellä tarkastelin tilanteita, joissa testaattori oli rajoittanut L:n disponointivaltaa siitä, millainen se PK 3 luvun säännösten nojalla olisi. P saattaa pyrkiä suojaamaan toissijaissaajien edut myös kokonaan toisella tavalla. Hän ehkä haluaa lahjoitusten tehokkuuteen sinänsä puuttumatta lieventää PK 3:3.2:ssa tarkoitetun palautusvastuun syntyedellytyksiä. P esimerkiksi määrää, että palautusvastuu syntyy kaikkien määrältään huomattavien lahjoitusten johdosta. Toisena esimerkkinä voidaan ajatella testamenttimääräystä, jonka mukaan toissijaiset perilliset saavat halutessaan vaatia kaikkien niiden lahjojen palautusta, jotka estävät perillisiä toteuttamasta PK 3:5.1:n heille takaamaa esinekohtaista oikeutta. Palautusvastuu voisi tällöin syntyä siitä huolimatta, että pesän omaisuus sinänsä riittäisi P:n perilliselle kuuluvan arvomäärän katteeksi. Miten tällaisiin määräyksiin olisi suhtauduttava?

Asia vaikuttaa varsin selvältä. Siltä osin kuin kysymys on *P:n omasta* omaisuudesta, kuvatut palautusvastuukynnystä alentavat määräykset ovat tehokkaita. Kun kerran P halutessaan voisi kokonaankin kieltää itselleen kuuluneen omaisuuden luovutukset, ei ole perusteita estää häntä asettamasta tältä osin hieman lievempiä rajoituksia. Sitä vastoin *lesken omaisuuteen* kohdistuviin disponointeihin ei P käsittääkseni voi testamentilla puuttua. Niinpä esimerkiksi testamenttiehto, jonka mukaan perilliset voisivat vaatia jokaisen yli 10 000 euron suuruisen lahjan palautusta, on tehoton siltä osin kuin se kohdistuu L:lle jo avioliiton aikana kuuluneeseen tai L:n myöhemmin saamaan omaisuuteen. Tällainen lahja voi synnyttää palautusvastuun vain, mikäli se loukkaa toissijaisten perillisten oikeutta lain mukaiseen pesäosuuteen.

Toinen seikka, johon P:n voisi ajatella haluavan vaikuttaa, on lahjansaaja Y:n mahdollisuus vilpittömän mielen suojaan. P saattaa testamenttia tehdessään arvioida, että laissa omaksuttu mala fides -vaatimus jättää toissijaissaajien aseman liian heikoksi. Sen tähden hän määrää, että mikäli L tekee omaisuudestaan PK 3:3.2:n valossa ylisuuria lahjoituksia, Y joutuu vilpittömästä mielestään huolimatta palautusvastuuseen. Voisiko tällainen (käytännössä varmasti äärim-

---

voidaanko Tammi-Salmisen kantaa hyväksyä de lege lata. Ainakin vanhastaan meillä on lähdetty siitä, että negatiiviset panttaussitoumukset ovat kolmatta kohtaan tehottomia (ks. esim. *Havansi* 1992 s. 94–95).

mäisen harvinainen) testamenttimääräys olla tehokas?

Kysymyksen arviointiin on syytä hakea tukea yleisestä varallisuusoikeudesta. Vertailukohtana voidaan ajatella tilannetta, jossa tietyn esineen omistaja pyrkii suojautumaan ekstinktion varalta vastaavan sisältöisin määräyksin. X, joka esimerkiksi antaa autonsa A:lle vuokralle tai lainaksi taikka myy sen tälle omistuksenpidätyksenehdoin, liittää määräämistoimeensa ”ekstinktiolausekkeen”: jos A luovuttaa esineen sivulliselle, viimeksi mainittu ei voi nauttia KK 11:4 ja 12:4:ssä tarkoitettua vilpittömän mielen suojaa. – Vaikuttaa selvältä, ettei tällainen kolmannen rasitukseksi asetettu määräys ole tehokas. Oikeaa omistajaa vastaan annettavassa vilpittömän mielen suojassa on kysymys asiasta, josta kaksi tahoa eivät voi pätevästi sopia kolmannen vahingoksi; niin olennaisesti tällainen määräys loukkaisi vaihdannan etuja ja vilpittömässä mielessä toimineen sivullisen oikeuksia.[115]

Vertailu yleiseen varallisuusoikeuteen puoltaa siis kielteistä suhtautumista tarkasteltavina oleviin PK 3:3.2-ehtoihin. Samaan suuntaan puhuvat nähdäkseni asiaperusteet. On muistettava, että PK 3:3.2:n sääntelyllä puututaan jo muutenkin varsin laajamittaisesti L:n kanssa asioineen sivullisen asemaan. Lainsäätäjän ratkaisulle asettaa palautusvastuun edellytykseksi vilpillinen mieli on siten ollut painavat perusteet. Nämä seikat huomioon ottaen pidän selvänä, että edellä kuvatut ekstinktiolausekkeet eivät ole tehokkaita. *P ei voi testamenttiin ottamallaan ehdolla heikentää vilpittömässä olevan lahjansaajan asemaa*.

[115] Periaatteesta, jonka mukaan kaksi henkilöä eivät voi pätevästi disponoida kolmannen oikeudesta, ks. esim. *Kartio* OTJP 1997 s. 153, *sama* 2001 s. 52 sekä *Hemmo* II 2003 s. 407–408 kirjallisuusviitteineen. Tästä opista on tosin varottava tekemästä pitkälle meneviä johtopäätöksiä: kahden henkilön välinen sopimus epäilyksittä usein vaikuttaa kolmannen oikeusasemaan. Oppilause kuvaa kuitenkin yleisesti ottaen osuvalla tavalla esineoikeudellisen sääntelyn luonnetta. Selvää esimerkiksi on, että A ja B eivät normaalisti voi määrätä niiden sääntöjen (kollisionratkaisuperusteiden) sisällöstä, joiden nojalla heidän oikeussuhteeseensa liittyvä sivullissuojaoikeudellinen konflikti ratkaistaan.

5 Palautusvastuun sisällöstä

5.1 TARKASTELUN LÄHTÖKOHTIA

Kun selvitetään eloonjääneeltä puolisolta lahjan saaneen henkilön oikeusasemaa, pelkkä tieto siitä, että hänelle syntyy palautusvelvollisuus, ei auta vielä pitkälle. Realistisen kuvan saaminen asiasta edellyttää tämän seuraamuksen täsmällisempää tuntemista. Voidaan ensinnäkin kysyä, johtaako PK 3:3.2:n tosiseikaston toteutuminen lahjan totaaliseen mitätöintiin vai ovatko oikeusvaikutukset saajan kannalta lievemmät. Mikäli päädytään pätemättömyyttä lievempään vaihtoehtoon, joudutaan vielä erikseen pohtimaan lahjansaajan suoritusvelvollisuuden sisältöä. Olennaisia kysymyksiä ovat tällöin muun muassa: kuinka paljon hänen on suoritettava, mitä omaisuutta hänen on annettava ja kenelle suoritus on tehtävä?

Lähtökohdan näiden kysymysten arvioinnille antaa PK 3:3.2:ssa säädetty. Lainkohdassa liitetään palautusvastuun syntyedellytysten täyttymiseen ankaralta vaikuttava seuraus: lahja tai sen arvo on palautettava. Säännös on mahdollista ymmärtää siten, että palautusvastuuseen joutunut Y olisi ainakin likimain samassa asemassa kuin lahjan osoittautuessa pätemättömäksi esimerkiksi jollakin OikTL 3 luvussa tarkoitetulla perusteella. Ajattelutavalle on saatavissa tietynlaista tukea myös ruotsalaisista esitöistä.[1] Niissä osoitetaan palautusvastuuseuraamusten malliksi juuri oikeustoimen pätemättömyyteen liitetyt oikeusvaikutukset, erityisesti tehtyjen suoritusten palauttamista koskevat säännöt.[2] Ongelman tarkastelu voidaankin aloittaa tästä vaihtoehdosta.

Jos lahja julistettaisiin oikeustoimena pätemättömäksi, lahjoitetun omaisuuden omistusoikeus palautuisi L:n kuolinpesälle. Kun Y:llä ei olisi lahjaomaisuuteen enää laillista saantoa, hänelle syntyisi velvollisuus siirtää sen hallinta kuolinpesälle. Siinä tapauksessa, että luontaispalautus olisi käynyt mahdottomaksi (esimerkiksi omaisuuden hukkaannuttua), Y joutuisi korvaamaan omaisuuden arvon. Muuten kävisi rahakorvaus päinsä vain pesän suostumuksin. Myös omaisuudesta saatu tuotto ja hyöty tulisivat laajassa mitassa korvattaviksi, onhan saaja ollut PK 3:3.2:ta sovellettaessa aina vilpillisessä mielessä. Pesään palautuneet varat tulisivat normaalilla tavalla kuolinpesän hallinnon ja selvityksen piiriin. Siltä osin kuin omaisuutta ei tarvittaisi L:n velkojen maksami-

---

1 Ks. *SOU 1925:43* s. 178. Lainvalmistelijat katsoivat, että palautusvastuun lähemmästä sisällöstä ei tarvinnut ottaa lakiin nimenomaisia säännöksiä, koska riittävää ohjausta antoivat jo oikeustoimen pätemättömyysseuraamuksia koskevat yleiset periaatteet.

2 Oikeustoimen pätemättömyydestä johtuvasta palautusvelvollisuudesta ja muista seuraamuksista ks. esim. *Hemmo* I 2003 s. 321–323 sekä *Ramberg – Hultmark* 2003 s. 99–100.

seen, se olisi käytettävä toissijaisten perillisten osuuksien toteuttamiseen. Mahdollisen ylijäämän saisivat L:n omat oikeudenomistajat, esimerkiksi perilliset ja testamentinsaajat.

> PK 3:3.2:ta on siis mahdollista lukea siten, että Y menettäisi aina koko lahjan tai sen arvon – toissijaisten perillisten osuudesta puuttuvan määrän suorittaminen ei toisin sanoen riittäisi. Tässä suhteessa säännös eroaa kirjoittamistavaltaan sitä muuten läheisesti muistuttavasta AL 40 a §:stä (ns. avio-osan täydennys). Viimeksi mainitun lainkohdan mukaan lahjan tai sen arvon palautusvelvollisuus rajoittuu aina *siihen määrään, joka tarvitaan loukatun puolison avio-oikeuden toteuttamiseksi*.

Pätemättömyysseurauksen etuna olisi sen selkeys. Palautettavaksi tulisi aina lahja tai sen arvo kokonaisuudessaan. Selvitystä siitä, kuinka paljon P:n perillisten perintöosista on jäänyt puuttumaan, ei tarvittaisi. Näin vältyttäisiin kaikilta niiltä vastuun mitoittamisen ongelmilta, joihin joudutaan vaikkapa lakiosan täydennystä tai PK 21 luvun mukaista palautusvastuuta määrättäessä.

Lahjan täydelliseen mitätöintiin liittyy kuitenkin myös ongelmia. Lahjansaajalle asetettava vastuu tulisi helposti laajemmaksi kuin mikä olisi tarpeen toissijaisten perillisten oikeuden toteuttamiseksi. Erityisen suureksi tämä ero muodostuu tilanteissa, joissa lahjaan puuttumisen kynnys on ylittynyt täpärästi – L:ltä on siis jäänyt omaisuutta vain hieman vähemmän kuin tarvitaan P:n perillisten pesäosuuden katteeksi. Voidaan kysyä, onko lahjansaajaa tällöin perusteltua velvoittaa palauttamaan koko lahjaa tai korvaamaan sen arvoa kokonaisuudessaan. Näin laaja vastuu voisi nimittäin tuottaa lesken pesän osakkaille aiheetonta hyötyä lahjansaajan kustannuksella. Osakkaat pääsisivät parempaan asemaan kuin missä he olisivat olleet siinä tapauksessa, että L olisi Y:lle lahjoittaessaan pysynyt PK 3 luvun säännösten asettamissa rajoissa.

Viimeksi mainitusta syystä saatetaan perustellusti epäillä, tuleeko PK 3:3.2:n soveltamisen saada aikaan ainakaan kaikkia pätemättömyyteen tyypillisesti liitettäviä seurauksia. Palautusvastuun sisältöä hahmoteltaessa onkin syytä kartoittaa toisia vaihtoehtoja. Tätä varten joudutaan hakemaan apua muista oikeudessamme noudatettavista palautusvastuusäännöksistä.

Yksi mahdollisuus olisi käyttää mallina *konkurssitakaisinsaantia,* siis asettaa Y samaan asemaan kuin missä hän olisi takaisinsaantivastaajana. Merkittävää parannusta Y:n kannalta merkitsisi nyt se, että lahjaan puuttuminen ei saisi välttämättä aikaan oikeustoimen lopullista mitätöitymistä. Jos nimittäin takaisinsaannilla konkurssipesään voitettuja varoja ei jostakin syystä tarvita koko määrältään velkojien tyydyttämiseen, oikeustoimi tulee palauttaa voimaan siltä osin kuin se velkojien saatua omansa on vielä mahdollista.[3] PK 3:3.2:n mukai-

[3] Kysymyksestä konkurssitakaisinsaannin kannalta ks. *Havansi* 1992a s. 276–277. – Vieläkin selvemmin tämä peräytymisseurausten rajoittaminen toteutuu *ulosmittaustakaisinsaannissa*.

seen vastuuseen sovellettuna sääntö merkitsisi sitä, että lahjaomaisuuden menetys jäisi lopulliseksi vain siltä osin kuin pesään palautunut omaisuus tarvitaan P:n perillisten osuuksien täyttämiseen. Ylijäämä olisi tilitettävä (ainakin arvomääräisesti) lahjansaajalle, eikä se jäisi L:n omien perillisten hyväksi.

Mitenkään lievä seuraamus ei TakSL:n säännösten mukainen palautusvastuu lahjansaajalle kuitenkaan olisi. TakSL 15.1 §:n mukaan hän nimittäin joutuisi nytkin toteuttamaan vastuunsa pääsääntöisesti lahjakohteen luontaispalautuksin. Osoittamalla, että luontaispalautuksesta aiheutuu hänelle haittaa Y voisi tosin muuttaa velvoitteensa rahakorvaukseksi (TakSL 15.3 §). Tällöinkin hän joutuisi kuitenkin suorittamaan pesälle *koko lahjaa* vastaavan arvon. Vaikka Y saisikin lopulta takaisin sen, mitä ei tarvittu P:n perillisten pesäosuuden toteuttamiseen, täyden palautuksen sääntö saattaisi osoittautua hänen kannaltaan raskaaksi. Jo se, että lahjansaaja joutuu edes väliaikaisesti luopumaan ehkä huomattavastakin omaisuusmäärästä, voi aiheuttaa hänelle merkittävää vahinkoa.

Lahjansaajan edut näyttäisivät siis vaativan vieläkin kevyempää vastuumuotoa. Tässä suhteessa varteenotettavalta vaikuttavan sääntelymallin tarjoaa PK 7 luvussa tarkoitettu *lakiosan täydennys.* Siihen tukeuduttaessa Y:n vastuu rajoittuisi aina sen suorittamiseen, mitä lahjan palautusta vaativilta perillisiltä on jäänyt (tai tulisi jäämään) puuttumaan PK 3 luvun mukaisessa jaossa. Lahjansaajalla olisi nyt ehdoton oikeus täyttää velvollisuutensa rahasuorituksin, mutta hän saisi halutessaan käyttää täydennyksen maksuun myös lahjaksi saamaansa omaisuutta.[4] Kuvattu järjestely antaisi siten Y:lle huomattavasti enemmän liikkuma-alaa kuin edellä tarkastellut vaihtoehdot. Samalla se kuitenkin turvaisi myös toissijaisille perillisille oikeuden täyteen pesäosuuteen.

Lakiosan täydennykseen asiallisesti rinnastuvalle vastuuseuraamukselle saadaankin tukea useista oikeuslähteistä. Huomiota saatetaan kiinnittää ensinnäkin PK 3:3.2:n sanamuotoon. Edellä viittasin siihen tulkintavaihtoehtoon, että säännöksessä asetettaisiin lahjansaajalle ensisijaisesti luontaispalautusvelvollisuus. Arvon korvaaminen tulisi siis ilman perillisten suostumusta kysymykseen vain, mikäli lahjaksi saatu omaisuus ei ole palautettavissa. Nähdäkseni lainkohtaa on kuitenkin perustellumpaa lukea niin, että luontaispalautus ja arvon korvaaminen ovat valinnaisia vastuun toteuttamistapoja. Tapa, jolla nämä kaksi

---

UL 3:89:stä käy ilmi, että oikeustoimen peräyttämisen jälkeinen täytäntöönpano on rajattava koskemaan sitä omaisuusmäärää, joka tarvitaan takaisinsaantia vaatineella ulosmittausvelkojalla olevan saatavan ja hänelle maksettavaksi tuomittujen oikeudenkäyntikulujen peittämiseen. Realisoinnista mahdollisesti kertyvä ylijäämää on puolestaan palautettava velallisen sopimuskumppanille (siis takaisinsaantivastaajalle).

[4] Tämän lakiosan täydennyksen toteuttamistapaa koskevan käsityksen esitti *korkein oikeus* eduskunnan lakivaliokunnalle 31.10.1949 antamassaan lausunnossa, ja näkemykseen on myöhemmin yhdytty oikeuskirjallisuudessa. Ks. *LavM 18/1950* s. 18, *Rautiala* 1967 s. 156 ja *Aarnio – Kangas* I 1999, s. 569. Yksimielisyyttä asiasta ei kuitenkaan vallitse. *Saarenpää* (1994 s. 148–149) on lähtenyt siitä, että lakiosan täydennys on rintaperillisen niin vaatiessa suoritettava aina rahana.

suoritusta on säännöstekstissä rinnastettu (”on lahja tai sen arvo palautettava”), puhuu mielestäni tällaisen tulkinnan puolesta. Jos arvon korvaaminen olisi todella tarkoitettu ainoastaan luontaispalautuksen estyessä käytettäväksi keinoksi, asia olisi ilmaistu todennäköisesti toisin.[5]

Varsin vahvaa kannatusta on oikeudessamme saanut myös käsitys, jonka mukaan PK 3:3.2:n soveltamisen taloudelliset seuraukset tulee rajoittaa toissijaisten perillisten osuudesta puuttuvaan määrään. Säännölle saadaan tukea jo ruotsalaisista esitöistä. Niissä todetaan, että mikäli L:n pesän säästöstä on voitu antaa osittainen vastike, palautusvastuu kattaa vain puuttumaan jääneen määrän.[6] Myös suomalaisessa oikeuskirjallisuudessa on alusta asti ajateltu näin. PK 3:3.2:ssa tarkoitetun vastuun vertailukohtana on käytetty lakiosan täydennystä, ei oikeustoimen pätemättömyyttä.[7]

Näitäkin merkittävämpinä kannanottoina pitäisin kuitenkin ongelmaan liittyviä korkeimman oikeuden ennakkopäätöksiä. Useista 1980- ja 1990-luvuilla annetuista ratkaisuista käy selvästi ilmi, ettei pesälle tehtävää luontaispalautusta ole ymmärretty ainoaksi lahjansaajan käytettävissä olevaksi suoritukseksi. Lahjansaajan on sitä vastoin katsottu voivan vapautua velvollisuudestaan suorittamalla perillisille *heidän perintöosistaan puuttuva määrä* rahana.

Rahamaksun hyväksyvä kanta tulee näkyviin ensinnäkin ratkaisussa *KKO 1981 II 41*. Siinä korkein oikeus määräsi lahjansaajan valintansa mukaan joko palauttamaan pesään lahjaksi saamansa kiinteistön tai suorittamaan P:n perillisille puolet lahjan arvosta. Ajatuksena lienee ollut, että viimeksi mainitulla suorituksellaan lahjansaaja olisi korvannut perillisten pesäosuuksista muuten puuttumaan jäävän osuuden. Ratkaisuun tarkemmin perehdyttäessä on kuitenkin helppo havaita, että lopputulos ei osunut tässä suhteessa täysin oikeaan. L:ltä oli nimittäin jäänyt lahjoitusten jälkeenkin omaisuutta, jonka P:n perilliset luonnollisesti saivat itselleen jaossa. Täten korkeimman oikeuden tuomitsema

---

5 Uusimmassa oikeuskirjallisuudessa pidetäänkin kiistattomana, että PK 3:3.2 takaa lahjansaajalle on rahasuoritusoikeuden (ks. esim. *Saarenpää* 1984 s. 235 ja *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 783). – Vielä 1974 kirjoittamassaan Perintöoikeus teoksessa (s. 143–146) *Aarnio* katsoi, että lain sanamuoto jätti kysymyksen epäselväksi. Osapuolten intressejä punnitsemalla ja hakemalla analogiatukea lakiosasäännöstöstä hän päätyi – tosin epäröiden – antamaan lahjansaajalle rahasuoritusvaltuuden.

6 Ks. SOU 1925:43 s. 177, jossa todetaan: ”Såframt ersättning för gåvan till en del utgått enligt 3 § första stycket, kan återgång krävas *allenast till täckning av återstoden*.” – Sama ajattelutapa tulee selvästi esille oikeusneuvos *Beckmannin* ratkaisuun *NJA 1949 s. 625* jättämässä eriävässä mielipiteessä. Lausuman mukaan lahjansaajien tuli palauttaa pesään vain se määrä, joka tarvittiin kannetta ajaneiden perillisten jako-osuuksien täyttämiseen.

7 Ks. tältä osin *Savolainen* 1969 s. 32–33, joka tekee selvän eron lahjaoikeustoimen pätemättömyyden ja PK 3:3:ssa osoitettujen seuraamusten kesken ja rinnastaa PK 3:3.2-vastuun lakiosan täydennysvastuuseen. Viimeksi mainitusta rinnastuksesta ks. myös *Saarenpää* 1980 s. 179 ja *Aarnio* 1971 s. 105–106. Aarnio toteaakin, että tilanteessa, jossa pesän varat eivät riitä PK 3:3.1:ssä tarkoitetun vastikkeen antamiseen, ”vilpillisessä mielessä oleva lahjansaaja on vastuussa lahjan arvolla *puuttuvasta määrästä*” (kursivointi lisätty).

puolet lahjan arvosta ylitti sen summan, joka toissijaisten perillisten pesäosuudesta jäi tosiasiassa puuttumaan.

Vielä selvemmin ajatus rahamääräisestä täydennyksestä valinnaisena suoritustapana tulee esille kahdessa 1990-luvulla annetussa ratkaisussa, *KKO 1990:46* ja *1999:75*. Niissä kummassakin lahjansaajalle asetettiin kaksi vaihtoehtoa: 1) lahjaomaisuuden takaisinluovutus (luontaispalautus) pesälle tai 2) P:n perillisille rahana suoritettava täydennys. Lahjansaajan valinnanvapaus käy erityisen hyvin ilmi ratkaisun 1990:46 otsikosta, jota on seuraavassa hieman muokattu tämän esityksen tarpeita ajatellen.

> *KKO 1990:46.* P:n perillisten kanteesta vilpillisessä mielessä lahjanluontoisen kaupan tehnyt Y velvoitettiin PK 3:3.2:n nojalla palauttamaan joko:
>
> a) saamansa lahja L:n pesälle sen mahdollistamiseksi, että P:n perilliset saavat toimitettavassa perinnönjaossa heille kuuluvan pesäosuuden vähentymättömänä, tai
>
> b) lahjan arvosta P:n perillisille niin paljon kuin toimitettavassa lainvoimaisessa perinnönjaossa todetaan pesän säästön lisäksi tarvittavan kattamaan näille kuuluva vastike heidän pesäosuutensa vähentymisestä.

Tehtäessä johtopäätöksiä mainituista korkeimman oikeuden ratkaisuista on otettava huomioon yksi epävarmuustekijä. Kaikissa niissä perilliset olivat itse muotoilleet kanteensa niin, että lahjansaajalta vaadittiin vaihtoehtoisesti lahjan palautusta pesään tai pesäosuudesta puuttuvan määrän suorittamista perillisille. Ei ole siten varmaa, millaisiin lopputuloksiin KKO olisi päätynyt siinä tapauksessa, että perilliset olisivat vaatineet ainoastaan lahjan luontaispalautusta tai sen koko arvon korvaamista. Voidaankin kysyä, olisiko lahjansaaja tällöinkin voinut perillisille tehtävää täydennyssuoritusta tarjoamalla rajoittaa vastuunsa perillisten pesäosuudesta puuttuvaan määrään. Täysin mahdollista on, että tätä etua ei olisi hänelle annettu.

Asiasyyt kuitenkin mielestäni puoltavat esitetyn kaltaisen täydennyssuorituksen hyväksymistä. Se turvaa täysin P:n perillisten oikeudet. Kun lahjansaaja suorittaa perillisille heidän pesäosuudestaan puuttuvan määrän (sen, mitä he eivät ole voineet tai voi saada L:n pesästä), perilliset pääsevät siihen asemaan, joka PK 3:3.2:ssa on tarkoitettukin heille turvata. Lainkohtahan ei takaa perillisille oikeutta tiettyyn omaisuuteen vaan ainoastaan heidän pesäosuuttaan vastaavaan arvomäärään.[8] Vieläkin painavampana argumenttina pidän lahjansaajan

[8] Ks. jaksossa 4.4.1 esittämääni. – Ajateltakoon tilannetta, jossa L on hieman ennen kuolemaansa luovuttanut Y:lle kaiken omaisuutensa alihintaan, mutta saanut niin suuren vastikkeen, että hänen pesänsä rahavarat juuri riittävät toissijaisten perillisten pesäosuuden toteuttamiseen. Tällöin perilliset joutuvat tyytymään pesästä osoitettuun rahasummaan. Heidän täytyy siis sietää se, etteivät saa mitään P:lle aikanaan kuulunutta omaisuutta. Voidaankin kysyä, pitäisikö heidän päästä parempaan asemaan vain sen vuoksi, että esimerkin Y onkin mahdollisesti maksanut

oikeussuojaan liittyviä näkökohtia. Kuten edellä jo totesin, velvollisuus totaalipalautukseen olisi omiaan aiheuttamaan lahjansaajan kannalta täysin kohtuuttomia seurauksia. Hän voisi joutua luopumaan merkittävistä omaisuusarvoista, ehkä satojen tuhansien eurojen arvoisesta omaisuudesta tilanteessa, jossa lahjoituksen synnyttämän vajauksen kattamiseen riittää tuhannen euron suoritus.

> Suhtauduttiinpa ratkaisun *KKO 1990:46* ennakkotapausarvoon muuten millä tavoin tahansa, vaikuttaa joka tapauksessa siltä, että ratkaisulla on ollut selvä oikeuskäytäntöä ohjaava vaikutus. PK 3:3.2:ssa tarkoitettuja palautuskanteita on ryhdytty ajamaan sen osoittaman mallin mukaan ja myös tuomiot on usein kirjoitettu sen pohjalta. Tukea käsitykselle antavat seuraavat hovioikeustasolle jääneet ratkaisut: *Itä-Suomen HO 29.3.1994 S 92/804*, *Turun HO 24.1.2002 S 01/372*, *Itä-Suomen HO 14.3.1995 S 93/381* ja *Kouvolan HO 28.5.2001 S 00/1120*. Kaikissa niissä lahjansaajalle asetettiin velvollisuus valintansa mukaan joko palauttaa lahja pesään tai suorittaa rahana perillisten pesäosuudesta puuttuva määrä.[9]
>
> Tällaisten yksittäisten hovioikeusratkaisujen pohjalta ei tietysti voi tehdä pitkälle meneviä oikeustilaamme koskevia johtopäätöksiä. Ne viestivät kuitenkin siitä, että korkeimman oikeuden antamalla mallilla on ollut ainakin tiettyä merkitystä.

Lähdenkin seuraavassa siitä, että lahjansaajan käytettävissä ovat nämä kaksi kompensaatiotapaa: 1) pesälle tehtävä luontaispalautus ja 2) perillisille suoritettava pesäosuuden täydennys. Tämä kahtiajako vaikuttaa myös esitykseni rakenteeseen. Etenen niin, että tarkastelen ensin pesälle tehtävää luontaispalautusta ja sitten perillisille tehtävää rahamääräistä täydennyssuoritusta. Kummankin toteuttamistavan osalta pyrin erikseen selvittämään, millaista suoritusta lahjansaajalta voidaan tarkkaan ottaen vaatia. Ei ole nimittäin varmaa, että lahjansaajan mahdollisuudet rajoittuvat edellä määritettyihin suorituksiin, vaan hänen keinovalikoimansa saattaa olla laajempikin.

Kun PK 3:3.2:ssa tarkoitetun palautusvastuun määrääminen on oikeutemme mukaan tuomioistuimen asiana, lahjansaajalle asetettavan vastuun sisältöön vaikuttaa käytännössä se, millaisia vaatimuksia osapuolet esittävät prosessissa. Perilliset saattavat esimerkiksi muotoilla kanteensa perintöosistaan puuttuvaa määrää koskevaksi rahasuoritusvaatimukseksi, eikä lahjansaajakaan ehkä il-

---

omaisuudesta niin vähäisen hinnan, että järjestely (ehkä juuri ja juuri) synnyttää Y:lle PK 3:3.2:ssa tarkoitetun palautusvastuun. Eikö pesäosuutta vastaavan rahasuorituksen tulisi nytkin riittää?

[9] Tämän tuomiotyypin yhtenä muunnelmana voidaan pitää ratkaisussa *Helsingin HO 1.7.1992 S 90/864* käytettyä muotoilua: Y velvoitettiin valintansa mukaan joko palauttamaan lahja pesälle tai suorittamaan *pesälle* toissijaisten perillisten pesäosuudesta puuttumaan jäänyt määrä. – Siihen, että täydennyssuorituksen saajaksi määrättiin L:n pesä eikä toissijainen perillinen, on yksinkertainen selitys: tapauksen perillinen oli muotoillut PK 3:3.2-kanteensa tällä tavoin. Hän ei siis ollut vaatinutkaan täydennyssuoritusta itselleen vaan oli osoittanut sen tehtäväksi pesälle.

maise haluaan turvautua luontaispalautukseen. Tällainen riidan rajaaminen sitoo tuomioistuinta. Se ei voine asettaa lahjansaajalle edes vaihtoehtoista velvollisuutta luontaispalautukseen, vaan mahdollinen palautusvastuu on määrättävä rahasuorituksena.[10] – Seuraavassa en kuitenkaan kiinnitä lähempää huomiota tämän kaltaisiin prosessuaalisiin kysymyksiin, vaan tyydyn selvittämään, millaista suoritusta P:n perillisillä on oikeus vaatia ja millaiseen taas Y voidaan pakottaa. Pidän siis tavallaan lähtökohtana sitä, että osapuolet ymmärtävät tehdä PK 3:3.2-prosessissa kaikki etujensa mukaiset vaatimukset.

Rajaan ongelman tarkastelun tässä luvussa tiettyihin tyyppitilanteisiin. Oletan yksinkertaisuuden vuoksi, että palautusvelvollisia lahjansaajia on vain yksi ja että kyseinen lahja on annettu *muulle kuin P:n toissijaiselle perillisille*. Samoin lähden siitä, että lahjan palauttamista vaativat kaikki P:n perilliset. Ongelmia, joita syntyy yhden tai useamman perillisen luopuessa tästä oikeudestaan, käsittelen palautusvaateen toteuttamista koskevassa 6 luvussa. Usean lahjansaajan vastuuseen liittyviä probleemeja tarkastelen puolestaan luvussa 8. Luvussa 9 sitten selvitän, mitä palautusvastuun laajuuteen mahdollisesti vaikuttaa se, että lahjansaaja on itsekin P:n perillinen.

5.2 LESKEN PESÄLLE TEHTÄVÄ SUORITUS

5.2.1 Pääsääntönä lahjan luontaispalautus

a) Lahjansaaja voi siis aina toteuttaa PK 3:3.2:ssa tarkoitetun palautusvastuunsa L:n kuolinpesälle tehtävin suorituksin. Edellä esiteltyjen korkeimman oikeuden ratkaisujen valossa velvoitteen sisältö vaikuttaa selvältä: Y luovuttaa pesälle sen objektin, jonka hän oli L:ltä saanut. Siinä tapauksessa, että Y on suorittanut kohteesta L:lle vastiketta – kysymys on siis ollut alihintaisesta kaupasta – hänen on saatava tämä suoritus pesältä takaisin. Palautusvastuun taloudellinen rasitus rajataan näin saannon lahjaosuuteen.[11]

---

[10] Samantapaisia ongelmia voi syntyä konkurssitakaisinsaannissa, jos kantaja tyytyy vaatimaan esimerkiksi vain pääsäännön mukaista luontaispalautusta tai päinvastoin rajoittaa vaatimuksensa koskemaan arvon korvaamista. Toisaalta on mahdollista, että takaisinsaantivastaaja keskittyy yksinomaan kiistämän velkojatahon kanteen, mutta ei vaadi edes toissijaisesti konkurssivelalliselle maksamansa vastikkeen palautusta tai sitä, että hänen tulisi saada korvata omaisuuden arvo rahana. Tällainen menettely saattaa johtaa oikeudenmenetyksiin; velkojataho tai takaisinsaantivastaaja joutuu ehkä huonompaan asemaan kuin mihin se olisi päässyt valvomalla aktiivisesti etujaan. – Näistä ongelmista ks. *Koulu* 1999 s. 65 ss. sekä s. 124–128.

[11] Tämä seikka tuodaan selvästi esille ratkaisussa *KKO 1990:46*. Siinä Y velvoitettiin palauttamaan L:ltä saamansa omaisuus ”jo maksamaansa kauppahintaa vastaan”.

Velalliselle suoritetun vastikkeen palautus on pääsääntönä myös konkurssitakaisinsaannissa (TakSL 15.2 §). Ks. lähemmin *Koulu* 1999 s. 119 ss. sekä *Lennander* 2004 s. 353–354.

> Oikeus pesältä tulevaan vastikkeen palautukseen lienee Y:lle annettava myös silloin, kun hän on lesken kanssa solmimansa sopimuksen mukaisesti tehnyt suorituksen *sivullisen hyväksi* – eikä siis leskelle itselleen. Y ja L ovat esimerkiksi sopineet, että L lahjoittaa Y:lle kiinteistönsä ja että tämä vuorostaan suorittaa määräsumman veljelleen V:lle. Jotta Y:n vastuu rajoittuisi saannon tosiasialliseen lahjaosuuteen, hänen on saatava pesältä korvaus mainitusta tasoitussuorituksesta. Perusteltua syytä asettaa Y:tä huonompaan asemaan kuin missä hän olisi ollut tehtyään saman suorituksen L:lle ei mielestäni ole. Ratkaisu ei loukkaa myöskään toissijaisten perillisten oikeuksia. Kuten jaksossa 4.2.4 toin esille, P:n perilliset voivat tällaisessa tilanteessa kohdistaa PK 3:3.2-vaatimuksensa myös tasoitussuorituksen saaneeseen V:hen.

PK 3 luvun nojalla syntyvällä palautusvastuulla on näin merkittäviä yhtäläisyyksiä *konkurssitakaisinsaantiin* perustuvan vastuun kanssa. Takaisinsaannissahan on pääsääntönä, että velallisen sopimuskumppanille syntyy velvollisuus palauttaa peräytetyn oikeustoimen kohteena ollut omaisuus pesälle, jonka puolestaan täytyy suorittaa takaisinsaantivastaajalle tämän omaisuudesta mahdollisesti maksama vastike (TakSL 15 §).

Yksi merkittävä ero näiden säännöstöjen kesken kuitenkin on. Takaisinsaannin osalta lienee vallitsevana käsityksenä, että takaisinsaantijutussa annettu tuomio saa jo sellaisenaan aikaan oikeustoimen peräytymisen, siis poistaa velallisen määräämistoimelta sen oikeusvaikutukset. Ajatellaan esimerkiksi tilannetta, jossa peräytyksen kohteena on ollut yksilöidyn esineen luovutus. Ymmärrän asian niin, että takaisinsaantivastaaja menettää tällöin saantoonsa perustuvat oikeudet jo tuomion nojalla. Erillistä konkurssipesälle tehtävää luovutusta (takaisinsaantivastaaja → konkurssipesä) ei siis tarvita.[12] TakSL 15.1 §:ssä vastaajalle asetettu palautusvelvollisuus tarkoittaa näin ajatellen oikeastaan vain velvollisuutta hallinnansiirtoon: velallisen sopimuskumppani joutuu antamaan pesälle omaisuuden, joka oikeustoimen peräytymisen johdosta ei enää kuulu hänelle.[13]

---

[12] Tämän on todennut nimenomaisesti *Koulu* 1999 s. 66. Myös Ruotsissa näyttää yleensä lähdetyn siitä, että takaisinsaanti lakkauttaa peräytyksen kohteena olleelta oikeustoimelta sen oikeusvaikutukset. Ks. tältä osin *Elwing* 1984 s. 80–82 viittauksineen vanhempaan oikeuskirjallisuuteen. Sama ajattelutapa on luettavissa esim. teoksista *Welamsson – Mellqvist* 2003 s. 113–114 ja *Lennander* 2004 s. 327.

[13] Kuvaamani hahmotustapa sopii ongelmitta vain tilanteisiin, joissa sopimuskumppani joutuu toteuttamaan vastuunsa TakSL 15:1:n mukaisin luontaispalautuksin tai joissa hänet esimerkiksi omaisuuden hukkaannuttua velvoitetaan maksamaan sen arvoa vastaava korvaus. Hieman vaikeammin hahmotettavaksi käy asia silloin, kun takaisinsaantivastaaja TakSL 15.3 §:n nojalla *oikeutetaan* arvon korvaamiseen, vaikka luontaispalautus olisi sinänsä mahdollista toteuttaa. Yksi mahdollisuus olisi katsoa, että tuomioistuin perustaa nyt Y:lle lunastusoikeuden. Peräytetty oikeustoimi siis kumoutuu tuomion myötä lopullisesti, mutta Y:lle annetaan valta arvokorvaus pesälle suorittamalla lunastaa kohde uudelleen omakseen. Vaihtoehtoinen konstruktio olisi ymmärtää oikeustoimen peräytyminen näissä tilanteissa purkavasti tai lykkäävästi ehdolliseksi. Saatetaan siis lähteä yhtäältä siitä, että oikeustoimi kyllä lähtökohtaisesti peräytyy (menettää oikeus-

PK 3 luvun mukaisessa palautusvastuussa järjestyy asia nähdäkseni toisin. Lahjansaajaa vastaan annettu tuomio ei vielä sellaisenaan saa aikaan Y:n saantoa kumoavaa vaikutusta vaan ainoastaan synnyttää velkasuhteen Y:n ja perillisten kesken. Tähän viittaa vahvasti jo PK 3.3.2:n sanamuoto: lahjansaaja velvoitetaan sen mukaan palauttamaan joko itse lahjaobjekti tai sen arvo – lahjan peräyttämisestä tai pätemättömyydestä ei lainkohdassa mainita mitään. Y:lle syntyy toisin sanoen tuomion myötä velvollisuus valintansa mukaan joko antaa *lahjakohteen omistusoikeuden luovutusta koskeva tahdonilmaisu* tai suorittaa perillisille tietty summa rahaa. Sanotusta seuraakin, että lahjakohteen mahdollinen omistajanvaihdos tapahtuu vasta Y:n pesälle tekemän luovutustoimen myötä. – Myös oikeuskirjallisuudessa ja käytännössä näyttää asia hahmotetun näin.[14]

b) Pidettäessä lähtökohtana tuoreita palautusvastuuratkaisuja *KKO 1990:46* ja *1999:75* vaikuttaa siltä, että valitessaan pesälle tehtävän palautuksen Y joutuu alistumaan tarkasti määrättyyn suoritukseen, lahjaomaisuuden luovutukseen. Hänen on siis annettava pois koko lahja, vaikka pienempikin palautus riittäisi turvaamaan P:n perillisille heidän pesäosuutensa. Myös se mahdollisuus, että Y luontaispalautuksen asemesta maksaa pesälle omaisuuden arvoa vastaavan rahasumman, sulkeutuu pois. Tällainen järjestely käy päinsä vain P:n perillisten suostumuksin. Halutessaan pitää lahjaomaisuuden Y joutuu siis valitsemaan vaihtoehtoisen täyttämistavan, suoraan perillisille maksettavan täydennyksen.

Kuvattua sääntöä saatetaan pitää jäykkänä. Lisäksi se näyttäisi johtavan helposti lahjansaajan kannalta epäedullisiin lopputuloksiin. Olosuhteet voivat olla sellaiset, että L:n antaman lahjan arvo ylittää huomattavasti P:n perillisten pe-

---

vaikutuksensa) suoraan tuomion nojalla mutta että velallisen sopimuskumppani voi palauttaa oikeustoimen voimaan tekemälle pesälle kohteen arvoa vastaavan rahasuorituksen. Toisaalta saatetaan ajatella, että oikeustoimi kuvatussa tilanteessa peräytyy ainoastaan, mikäli velallinen ei määrähetkeen mennessä tee mainittua rahasuoritusta. – Ongelmaan ei voida tässä yhteydessä laajemmin paneutua.

[14] Kysymystä tarkastelleet kirjoittajat eivät ole tosin ottaneet nimenomaisesti esille PK 3:3.2-tuomion välittömiä oikeusvaikutuksia. Tapa, jolla he ovat kuvanneet säännöksen nojalla lahjansaajalle syntyviä velvollisuuksia, viittaa kuitenkin vahvasti tekstissä hahmottelemaani ajattelutapaan. Esimerkiksi *Aarnio* kirjoittaa (1971 s. 105): ”PK 3:3:ssa omaksuttu järjestelmä siis osoittaa, että omistusoikeuden siirtymisen tehokkuus ja perillistahon vastikeoikeus on erotettava toisistaan. Lahjansaaja voi omistajana valita, suorittaako hän perillisille tulevan täydennyksen rahana vai luontaispalautuksena (antamalla lahjaobjektin takaisin).” Lähes samaan tapaan toteaa asian *Saarenpää* 1984 s. 235. Ks. myös *Savolainen* 1969 s. 33, jossa korostetaan, ettei oikeustoimi tule PK 3:3.2:ta sovellettaessa tehottomaksi vaan että perillistaholle syntyy ainoastaan oikeus tiettyä arvomäärää koskevaan suoritukseen (tämän velvollisuutensa voi lahjansaaja täyttää myös luontaispalautuksella).

Oikeuskäytännössä omaksutun käsityksen osalta viittaan edellä tarkastelemiini ratkaisuihin *KKO 1990:46* ja *1999:75*. Lahjansaajalle asetettiin niissä tietty suoritusvelvollisuus toissijaisia perillisiä kohtaan. Lahjaa ei siis peräytetty tai julistettu tehottomaksi, vaan tuomio vain synnytti velkasuhteen Y:n ja perillisten kesken.

säosuuksista puuttuvan määrän. Ajatellaan esimerkiksi tilannetta, jossa L:ltä jääneen reaalisen pesän arvo on 0, hänen Y:lle lahjoittamansa omaisuuden arvo 100 000 euroa ja P:n perillisten pesäosuus 50 000 euroa. Jos esimerkin Y palauttaa pesälle lahjan sellaisenaan, hän on tullut suorittaneeksi tavallaan 50 000 euroa liikaa. Joudutaankin kysymään, kenelle tämä liikamäärä kuuluu. Saavatko sen P:n perilliset, jääkö se L:n kuolinpesän muiden etutahojen hyväksi vai tuleeko nyt noudattaa samoja sääntöjä kuin konkurssitakaisinsaannissa ja palauttaa ylijäämä lahjansaajalle?

Kysymystä arvioitaessa on syytä kiinnittää huomiota PK 3:3.2-palautusvastuun tarkoitusperiin. Kuten jo luvun alkupuolella toin esille, säännöksen tarkoituksena on ollut turvata toissijaisille perillisille kuuluva oikeus PK 3 luvun säännösten mukaan määräytyvään pesäosuuteen. Perillisten siis tulisi palautuksen avulla saada heille *lain mukaan kuuluva pesäosuus* täysimääräisesti. Tätä suurempaa jäämistösaantoa ei heidän pitäisi saada osalleen. Olisi aiheetonta antaa P:n perillisten hyötyä siitä, että L on tullut antaneeksi heidän oikeuttaan loukkaavan lahjan.

Yhtä kiistattomalta vaikuttaa, että lahjansaajan palautusvastuun tulee koitua välittömästi *vain toissijaisten perillisten* hyväksi. Kysymys on – samalla tavoin kuin lakiosan täydennyksessä – tietyssä henkilösuhteessa toteutuvasta tehottomuudesta, ei lahjan pätemättömyydestä. Pesään palautuvien varojen ei näin ajatellen pitäisi päätyä muiden jäämistöintresenttien hyväksi. Niillä ei tulisi maksaa L:n velkoja, eikä niitä pitäisi osoittaa L:ltä ehkä jääneille perilliselle tai puolisolle.[15] Niinpä hahmottelemassani esimerkkitilanteessa olisi lähdettävä siitä, että P:n perillisille osoitettaisiin pesänjaossa omaisuutta vain 50 000 euron arvosta. Loppuomaisuus annettaisiin takaisin lahjansaaja Y:lle, eikä ylijäämä siis päätyisi L:n omille oikeudenomistajille.

Puoltamani käsitys saattaa herättää epäilyksiä. Jos kerran lahjansaaja palauttaa tietyn omaisuuden *L:n kuolinpesään*, siitä voisi olettaa tulevan normaalia kuolinpesän omaisuutta, joka on käytettävä kuten muutkin pesään kuuluvat varat. Omaisuudella olisi siis ensin maksettava L:n ja pesän velat, sitten toteutettava P:n perillisten pesäosuudet, minkä jälkeen loppuomaisuus osoitettaisiin muille jäämistöintresenteille – esimerkiksi testamentinsaajille tai L:n omille perillisille – heidän jäämistöoikeudellisen etusijansa mukaan.

Ymmärtääkseni näin ei pidä kuitenkaan menetellä. Siitä, että edellä mainituissa korkeimman oikeuden ratkaisuissa todella puhutaan *L:n pesälle* palauttamisesta, ei pidä nyt tehdä ratkaisevia johtopäätöksiä. Ilmaisutavan valinnalla ei ole varmastikaan tavoiteltu tällaisia seurauksia. Vaikka lahjansaajan saatetaan

---

15 Tälle kannalle päätyi tuomioistuimen määräämä pesänjakaja ratkaisuun *KKO 1998:113* liittyneessä pesänjaossa. Jakajan ratkaisua ei prosessin myöhemmissä vaiheissa riitautettu. – Samasta kysymyksestä lakiosan täydennyksen kannalta ks. *Rapola* 1951 s. 58, *Saarenpää* 1994 s. 148 ja s.166, *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 569 sekä *Lohi* BLF 2005 s. 348.

sanoa palauttavan omaisuuden L:n kuolinpesään, normaalista pesälle tehtävästä luovutuksesta ei ole kysymys. Pikemminkin voitaisiin puhua omaisuuden palautuksesta *jakoon*. Juuri tätä ilmaisua käytettiinkin ratkaisussa *KKO 1981 II 41*. Sama ajattelutapa on luettavissa myös myöhemmistä ratkaisuista (1990:46 ja 1999:75). Lahjaomaisuuden palautus määrättiin tehtäväksi ”sen mahdollistamiseksi, että – – perilliset saavat toimitettavassa perinnönjaossa heille kuuluvan pesäosuuden vähentymättömänä”. Tuomioiden kirjoittamistapa viittaa selvästi siihen, että L:n pesään palautuvan määrän tarkoitettiin tulevan vain toissijaisten perillisten hyväksi ja vain heille lain mukaan kuuluvan pesäosuuden täyttämiseen.[16]

> Velvollisuus palauttaa lahja *jakoon* – eikä siis pesälle – ei ole muutenkaan täysin tuntematon ilmiö jäämistöoikeudessa. Tällainen velvoite saattaa syntyä esimerkiksi sen johdosta, että perittävä on PK 6:6:ssa kuvatulla tavalla liittänyt antamaansa ennakkoperintöön sen palauttamista koskevan ehdon. Jos perittävä on määrännyt, että lahjansaajan täytyy palauttaa ennakkoperinnöstä sen ylisuureksi osoittautuva osa, määräystä lienee useimmiten perusteltua tulkita niin, että palautus tehdään jakoa varten, siis *saajan perilliskumppaneiden* hyväksi. Palautettavaa summaa ei toisin sanoen tarvitse käyttää esimerkiksi perittävän velkojen maksamiseen, ellei takaisinsaantisäännöksistä muuta johdu.[17]

c) Edellä tarkastelluissa korkeimman oikeuden ratkaisuissa oli asetelma siinä mielessä yksinkertainen, että palautettavaksi vaadittu lahja oli ainoa esille tullut vastikeperuste. Perillisten pesäosuuksista puuttuva määrä jää tällaisissa tilan-

---

[16] Jos luovutukselle halutaan etsiä nimenomaista saajatahoa, sellaiseksi voidaan mielestäni hahmottaa L:n kuolinpesä. Tällöin on vain muistettava ottaa huomioon oikeustoimella oleva erityinen tarkoitusperä. Ajatuksena ei ole nyt antaa pesälle normaalia omistusoikeutta luovutuksen kohteeseen, vaan kyse on pikemminkin *tarkoitemääräyksin tehdystä luovutuksesta.* Pesä siis saa omaisuuden määrätarkoituksen toteuttamiseksi – omaisuus tulee käyttää P:n perillisten osuudesta puuttuvan määrän suorittamiseen (mutta ei esimerkiksi L:n velkojen maksamiseen). Sen jälkeen kun P:n perillisten oikeudet on toteutettu, omaisuudesta jäljellä oleva osa tulee palauttaa lahjansaajalle. – Tarkoitemääräyksin tehdyistä luovutuksista niihin liittyvine esineoikeudellisine ongelmineen ks. yleisemmin *Hessler* 1973 s. 457–458.

[17] Ongelmasta ks. lähemmin *Saarenpää* 1980 s. 181 ja *sama* 1981a s. 53–54. Kirjoittaja korostaa, että PK 6:6:ssa tarkoitettu ylisuuren ennakon palautusmääräys tulee erottaa lahjaan liitetystä purkavasta ehdosta. Purkavan ehdon realisoituminen saa aikaan sen, että omaisuus palautuu *pesään* ja tulee näin kaikkien jäämistöintresenttien hyväksi. Jos taas palautusmääräyksellä on tavoiteltu ainoastaan perillisten keskinäisten suhteiden tasaamista, sen vaikutukset täytyy rajata tämän tarkoitusperän toteutumiseen.

Perittävän tarkoitusta selvitettäessä on Saarenpään mielestä olennainen merkitys sillä, onko luovutus nimetty ennakkoperinnöksi vai ei. Ilmaisun ”ennakkoperintö” käyttäminen luo vahvan olettaman siitä, että kysymys on perillisten hyväksi tarkoitetusta palautusmääräyksestä. En itse antaisi sanavalinnalle näin suurta painoarvoa, vaan lähtisin yleisesti siitä, että jos palautusvelvollisuus on kytketty lahjan ylisuuruuteen, määräyksen on normaalisti tarkoitettu vaikuttavan vain perillisten keskinäisissä suhteissa.

teissa yleensä enintään puoleen lahjan arvosta, usein tätäkin vähäisemmäksi.[18] Mutta jos leski on kyseisen lahjoituksen lisäksi syyllistynyt muihinkin vastikeoikeuden synnyttäviin toimiin, esimerkiksi hukannut omaisuuttaan, sanottu ”puute” kasvaa. Se voi nousta Y:lle annetun lahjan suuruiseksi, jopa ylittää lahjan arvon.[19] Oletetaan vielä – tässä luvussa muutenkin noudatettavan rajauksen mukaisesti – että ketään toista palautusvelvollista kuin Y ei ole. Joudutaan kysymään, voidaanko omaisuus, jonka hän on palauttanut pesään, käyttää myös tällaisen lesken muista toimista johtuvan puutteen kattamiseen.

PK 3:3.2:n sanamuodon valossa kysymykseen on vastattava myöntävästi. Lainkohta ei anna tukea käsitykselle, jonka mukaan lahjansaajan vastuu rajoittuisi juuri hänen oman saantonsa aikaansaaman vastikevajeen täyttämiseen. Tällaisia ajatuksia ei tuoda esille myöskään perintökaaren valmistelutöissä. Pikemminkin voidaan väittää, että edellä puoltamani sääntö: Y:n vastuu rajoittuu toissijaisten perillisten pesäosuudesta puuttuvaan määrään – merkitsee jo sellaisenaan myönnytystä laissa osoitettuun ehdottoman tuntuiseen palautussäännöön (”on lahja tai sen arvo palautettava”).

Käsitys, jonka mukaan Y kantaa lahjaksi saamallaan omaisuudella vastuun koko vajauksesta, sopii mielestäni muutenkin yhteen PK 3:3:n perusajatusten kanssa. Säännöksen lähtökohtana on, että toissijaisten perillisten oikeus saada pesäosuutensa menee mala fide -lahjansaajan oikeuksien edelle. Y:n ei siis tule saada hyötyä lahjastaan arvomääräisesti enempää kuin mitä hän olisi voinut saada lesken pesästä testamentin nojalla. Normaalisti lesken lahjoittamisvapaus käsittää puolet pesän omaisuudesta. Mutta tilanteissa, jossa L on syyllistynyt johonkin muuhunkin vastikeperusteen täyttävään toimeen Y:lle tekemänsä lahjoituksen lisäksi, asetelma muuttuu. Lahjansaaja joutuu nyt varautumaan siihen, ettei saa pitää lahjasta ehkä osaakaan. Voidaankin sanoa, että L on käyttäytymisellään – esimerkiksi omaisuuttaan hukkaamalla – kaventanut hänelle lain mukaan muuten kuulunutta lahjoittamisvapauttaan.

d) Omaisuus, jonka lahjansaaja Y on palauttanut pesälle, saattaa siis ääritapauksissa huveta kokonaan P:n perillisille kuuluvan pesäosuuden täyttämiseen. Normaalisti ei näin kuitenkaan käy, vaan pesäosuus jää lahjan arvoa pienemmäksi. Tällöin P:n perilliset eivät saa pitää kaikkea omaisuutta, vaan he joutuvat antamaan siitä osan lahjansaajalle. Syntyykin kysymys, millä tavoin tämä ”jako” toimitetaan. Mitä objekteja P:n perilliset saavat vaatia osuuteensa ja mitä heidän on palautettava Y:lle?

Lähtökohdaksi on perusteltua ottaa esinekohtaista jakoa säänteleväPK 3:5.

---

18 ”Puute” voi tosin ääritapauksissa nousta lahjan koko arvoonkin. Näin käy, jos P:n perillisten suhteellinen pesäosuus on 1/1 ja leskeltä jäänyt reaalinen pesä 0 euroa.

19 Esimerkki: L, joka on lahjoittanut Y:lle 10 000 euroa, on lisäksi joutunut suorittamaan rikosperusteista vahingonkorvausta 20 000 euroa. Häneltä ei jää lainkaan omaisuutta. – Jos sekä lahja että vahingonkorvausvastuun synnyttänyt toiminta antavat toissijaisille perillisille vastikeoikeuden, heidän laskennalliseksi pesäosuudekseen tulee 15 000 euroa.

Toissijaiset perilliset saavat sen mukaan vaatia osuuteensa kaikkea sitä omaisuutta, joka puolisoiden avioliiton aikana kuului ensin kuolleelle puolisolle. P:n omistuksissa olleeseen kiinteistöön heillä on lisäksi lunastusoikeus. Sääntöjä täytynee noudattaa normaaliin tapaan myös pesään palautuneisiin lahjavaroihin. Y voi näin meneteltäessä joutua sietämään sen, ettei hän ehkä saa mitään lahjoituksen kohteena olleesta omaisuudesta, vaan hänelle kuuluva ylijäämä katetaan muilla varoilla.

Saatetaan kysyä, voitaisiinko PK 3:5:stä ilmeneviä sääntöjä soveltaa myös lahjansaajan hyväksi. Toteuttamiskelpoiselta tämä tulkinta vaikuttaa lähinnä lahjaobjektin osalta; muuhun L:lle kuuluneeseen omaisuuteen ei Y:llä voine olla perusteltuja vaateita. Vaikka Y onkin valinnut luontaispalautuksen, hän olisi ehkä halukas ottamaan itselleen ainakin osan lahjaksi saamastaan omaisuudesta. Mikäli lahjoituksen kohteena on ollut L:lle avioliiton aikana kuulunut tai L:n leskeysaikana hankkima kiinteistö, Y saattaa lisäksi tarjoutua lunastamaan sen. Katsoisin, että lahjansaajan tällaisiin vaatimuksiin tulee suostua. Luvussa 2 päädyin sille kannalle, että PK 3:5:ssä tarkoitettu otto- ja lunastusoikeus on annettava myös L:n määräämälle legaatinsaajalle. On tuskin perusteltua asettaa lahjansaajaa tässä suhteessa huonompaan asemaan.

5.2.2 Onko kaiken palauttamisen säännöstä mahdollista poiketa?

Pesälle (tai jakoon) tehtävä luontaispalautus ei siis aiheuta lahjansaajalle lopullisia oikeudenmenetyksiä, vaikka omaisuuden arvo ylittäisikin toissijaisten perillisten osuudesta puuttuvan määrän. Totaalisen luontaispalautuksen sääntö voi silti osoittautua Y:n kannalta raskaaksi. Hän saattaa joutua luopumaan arvokkaasta omaisuudesta ja näin menettää mahdollisuutensa hyödyntää sitä taloudellisesti. Se, että Y ehkä myöhemmin saa siitä osan takaisin, ei aina riitä korvaamaan palautuksesta syntyneitä menetyksiä. Syntyykin kysymys, eikö hänen pitäisi voida toteuttaa vastuunsa myös jollain muulla tavoin.

Yksi mahdollisuus olisi antaa Y:lle valta luontaispalautuksen asemesta suorittaa pesälle omaisuuden arvo. 20 000 euron arvoisen huviveneen L:tä saanut Y siis antaisi pesälle 20 000 euroa rahaa. Suoritus turvaisi täysin P:n perillisten oikeudet ja voisi olla heidän näkökulmastaan lahjan esineellistä palautusta tarkoituksenmukaisempi. P:n perillisten pesäosuus ja kullekin perilliselle kuuluva perintöosa on nimittäin helpompi toteuttaa rahavaroista kuin yhdestä jakokelvottomasta esineestä.

Useimmissa tapauksissa P:n perilliset varmasti suostuvat kuvattuun järjestelyyn, eikä ongelmia synny. Toinen asia kuitenkin on, voidaanko heitä tähän pakottaa. Saatetaan nimittäin huomauttaa, että Y:llä ei ole todellista tarvetta turvautua pesälle maksettavaan arvokorvaukseen. Kuten edellä totesin, hänen käytettävissään on aina suoraan *toissijaisille perillisille* maksettava täydennys. Se

on yleensä velvoitteena koko lahjan arvon palauttamista kevyempi vaihtoehto – vastuuhan kattaa harvoin koko lahjan arvoa – eikä koskaan sitä raskaampi. Järjestelmän selkeyden vuoksi lieneekin syytä suhtautua torjuvasti pesälle tehtyyn arvokorvaukseen. Jos siis esinelahjan saanut Y haluaa toteuttaa PK 3:3.2-vastuunsa rahasuorituksin, hänen on tehtävä suoritukset suoraan perillisille.

Pesälle suoritettavaan arvokorvaukseen täytynee suhtautua pidättyvästi myös tilanteissa, joissa luontaispalautus käy mahdottomaksi sen johdosta, ettei omaisuus ole palautettavissa. Lähtökohdaksi on otettava, että lahjansaaja joutuu tällöinkin toteuttamaan vastuunsa *perillisille* tehtävin rahasuorituksin. Aivan poikkeuksettomana tätä sääntöä ei voitane kuitenkaan pitää. Jos lahjaksi saatu omaisuus on *osittain palautettavissa*, Y:llä saattaa olla vahva intressi turvautua osittaispalautukseen ja sitä täydentävään arvokorvaukseen. Rahana suoritettava erotus voi nimittäin jäädä paljon pienemmäksi kuin se summa, jonka hän muuten joutuisi maksamaan täydennyksenä.[20] Katsoisinkin, että lahjansaajalle täytyy antaa tämä oikeus.[21]

b) Kysymys, voiko lahjansaaja turvautua pesälle suoritettavaan arvokorvaukseen, ei siis voine käytännössä juuri aiheuttaa riitoja. Selvästi enemmän ongelmia voi syntyä siitä, että lahjansaaja pyrkii vapautumaan PK 3:3.2:n synnyttämistä velvollisuuksistaan *lahjan osittaisin palautuksin* – siis mitään täydentäviä arvokorvauksia suorittamatta. Tällaista helpotusta saattaa Y perustella sillä, että P:n perillisten pesäosuudesta puuttuva määrä jää huomattavasti lahjan arvoa alhaisemmaksi. 70 000 euron arvosta omaisuutta saanut Y olisi esimerkiksi valmis palauttamaan pesään 50 000 arvoisen asunto-osakkeen, mutta huoneistossa olleen 20 000 euron arvoisen asuinirtaimiston hän haluaisi pitää itsellään. Oletetaan, että asunto-osakkeen palautus riittäisi turvaamaan P:n perillisten oikeuksien toteutumisen. Olisiko perillisten suostuttava lahjansaajaan ehdotukseen?

Vastuun rajaamismahdollisuutta puoltavat monet seikat. Lahjansaajan kannalta voi olla tärkeää saada pitää osa lahjaomaisuudesta; kaiken palauttaminen saattaa tuottaa hänelle merkittäviä vaikeuksia.[22] Olosuhteet voivat olla lisäksi sellaiset, ettei lahjansaaja pysty käyttämään hyväkseen vaihtoehtoista maksutapaa, rahana suoritettavaa pesäosuuden täydennystä. Myöskään P:n perillisten edut eivät vaadi kaiken palauttamista, jos jo osittaispalautus riittää turvaamaan

---

20 Lahjan osittain menetys ei siis pääsääntöisesti supista Y:n vastuuta toissijaisia perillisiä kohtaan. Ks. tältä osin jaksossa 5.4.2 esittämääni.

21 Sama käsitys on omaksuttu konkurssitakaisinsaannissa. Ks. lähemmin *HE 102/1990* s. 64 ja *Koulu* 1999 s. 70.

22 Tällaisiin ongelmiin joudutaan kiinnittämään huomiota myös konkurssitakaisinsaannissa. TakSL 15.3:ssa säädetäänkin, että mikäli tietyn omaisuuden palauttaminen tuottaisi takaisinsaantivastaajalle haittaa, tuomioistuin voi oikeuttaa hänet luontaispalautuksen sijasta maksamaan omaisuuden arvon mukaisen korvauksen. Rahasuoritusedun antamisen edellytyksistä ks. lähemmin *Koulu* 1999 s. 177–183 ja *Lennander* 2004 s. 342–345.

heille lain mukaisen pesäosuuden. Saatetaankin väittää, että kaiken jakoon palauttaminen aiheuttaisi helposti turhia edestakaisia varallisuudensiirtoja, kun osa pesään tulleesta omaisuudesta pitäisi joka tapauksessa antaa takaisin Y:lle.[23]

Toiseenkin suuntaan puhuvia näkökohtia on mahdollista esittää. Osittaispalautuksen salliminen monimutkaistaa palautusvastuuseuraamusten määräämistä ja aiheuttaa helposti erimielisyyksiä osapuolten kesken. Perilliset mahdollisesti riitauttavat lahjansaajan tarjoaman suorituksen esimerkiksi sillä perusteella, että Y on valinnut palautettavaksi perillisten näkökulmasta epätarkoituksenmukaista omaisuutta. He saattavat myös väittää, että kyseisen omaisuuden arvo ei riitä kattamaan heidän pesäosuudestaan puuttuvaa määrää.

Viimeksi mainitut ongelmat lienevät kuitenkin kohtuudella ratkaistavissa. Lähtökohdaksi on siten mielestäni otettava, että palautusvastuujuttua käsittelevä tuomioistuin *voi* hyväksyä Y:n tarjoaman osittaispalautuksen. Tähän se saa kuitenkin nähdäkseni päätyä vain suhteellisin tiukoin edellytyksin. Jotta Y:n vaatimus menestyisi, hänen täytyy pystyä osoittamaan, että hänen ehdottamansa suoritus on kiistatta riittävä. Palautettavaksi osoitetun omaisuuden ja L:n pesässä jo olevien varojen on siis epäilyksittä riitettävä kattamaan P:n perillisten pesäosuus. Toisaalta palautettava omaisuus on valittava niin, ettei L:n pesän jakaminen kohtuuttomasti vaikeudu. Ei siis voida hyväksyä sitä, että Y antaa pesälle esimerkiksi murto-osan tietystä jaottomasta objektista tai muuten rajaa palautustaan tavalla, joka olennaisesti vähentää jakoon tulevan omaisuuden käyttökelpoisuutta.

5.2.3 Voiko lahjansaaja palauttaa surrogaatin?

Lahjaksi saadun omaisuuden luontaispalautus saattaa estyä siitä syystä, että lahjaobjekti ei ole enää Y:n hallussa palautusvastuun syntyessä. Omaisuus ei ole ehkä kuitenkaan suoranaisesti hävinnyt, vaan Y:llä voi olla sen asemesta sijaan tullutta omaisuutta. Asunto-osakkeen leskeltä saanut Y on esimerkiksi myynyt sen ja käyttänyt kauppahinnan huviveneen ostamiseen. Y saattaa tällöin tarjoutua toteuttamaan PK 3.3.2-vastuunsa palauttamalla jakoon kyseisen surrogaatin. Joudutaankin kysymään, käykö tällainen suoritus päinsä, jos P:n perilliset sitä vastustavat.

---

[23] Ajatellaan esimerkiksi tilannetta, jossa Y:n lahjaksi saamaan asuinirtaimistoon kuuluu arvoesineiden lisäksi hänen erityisiä tarpeitaan turvaavaa, ehkä suhteellisen vähäarvoista omaisuutta. Jos arvoesineiden palautus riittää perillisten vaatimuksen toteuttamiseen, käyttöesineiden palauttaminen vaikuttaa paitsi turhalta myös Y:n kannalta kohtuuttomalta. Raskaaksi luontaispalautuksen saattaa tehdä myös se, että Y on muutettuaan toiselle paikkakunnalle ottanut kyseisen omaisuuden mukaansa. Jo omaisuuden fyysisestä siirtämisestä voisi tällöin aiheutua huomattavia kustannuksia.

Lahjan sijaan tullut omaisuus voi myös rahaa: Y on ehkä myynyt kohteen kolmannelle ja pitänyt itsellään kauppahinnan. Jos Y saama kauppahinta vastaa omaisuuden käypää arvoa, surrogaatin palautus ei voine käytännössä juuri aiheuttaa riitoja, perilliset tuskin torjuisivat sitä. Kun lahjansaaja voi toisaalta aina täyttää vastuunsa suorittamalla perillisille näiden perintöosista puuttuvat määrät rahana, hänellä ei ole normaalisti edes tarvetta tarjota rahasurrogaatin pesälle palauttamista. Seuraavassa keskitynkin *muun* surrogaattiomaisuuden *kuin rahan* aiheuttamiin ongelmiin.

Surrogaatin palautusmahdollisuudesta voisi monesti olla Y:lle merkittävää hyötyä. Hän ei ehkä olisi halukas käyttämään hyväkseen PK 3.3.2:n antamaa rahasuoritusoikeutta, koska hän kokee sen taloudellisesti raskaaksi tai muuten vaikeaksi. Maksaakseen perillisille heidän perintöosistaan puuttuvan määrän Y joutuisi ehkä muuttamaan lahjan sijaan tulleen omaisuuden rahaksi. Tästä saattaisi puolestaan aiheutua vaivaa, kustannuksia ja myös suoranaisia menetyksiä. Omaisuus voi esimerkiksi olla senlaatuista, ettei Y onnistu ilman asiantuntija-apua saamaan siitä täyttä hintaa. Palauttamalla jakoon surrogaatin Y välttäisi nämä pulmat.

Vieläkin houkuttelevammaksi surrogaatin palauttamisen voisi Y:n kannalta tehdä se, että surrogaattiomaisuuden arvo jää leskeltä saadun lahjan arvoa alhaisemmaksi. Jos Y on esimerkiksi saatuaan leskeltä 20 000 euron rahalahjan ostanut varoilla loma-osakkeen, jonka arvo on lesken kuollessa enää 15 000 euroa, hän voisi mieluusti yrittää vapautua velvoitteestaan antamalla pois kyseisen osakkeen. Järjestelyhän olisi hänen näkökulmastaan edullisempi kuin lahjan alkuperäisen arvon korvaaminen. Vaikuttaa kuitenkin selvältä, ettei Y:lle voida antaa tällaista etua. Kuten myöhemmin selvitän, omaisuuden vähentymisen riski on kuvatussa tilanteessa pantava lahjansaajan kannettavaksi.[24] Jos siis esimerkin Y:n sallittaisiin turvautua loma-osakkeen palautukseen, häneltä voitaisiin joka tapauksessa vaatia 5000 euron lisäsuoritusta.

Toissijaisilla perillisillä on usein perustellut syyt vastustaa surrogaatin palautusta, vaikka sen arvo objektiivisesti arvioiden vastaisikin lahjakohteen arvoa. Sijaan tullut omaisuus voi heidän näkökulmastaan olla muuten huomattavasti huonompaa kuin se, minkä leski oli lahjoittanut Y:lle. Sitä ei ehkä voida tyydyttävästi jakaa usean perillisen kesken, eikä kukaan myöskään ole valmis lunastamaan sitä jaossa itselleen. Näin perillisten ainoaksi vaihtoehdoksi jäisi kohteen myyminen. Palauttamalla surrogaatin Y siis sysäisi omaisuuden rahaksi muuttamiseen liittyvät vaikeudet ja riskit perillisten kannettavaksi. Joudutaankin kysymään, täytyykö heidän hyväksyä tämä.

Useat seikat puhuvat kieltävän vastauksen puolesta. Y:n oikeudelle toteuttaa palautusvelvollisuutensa surrogaatin luontaispalautuksin on ensinnäkin vaikea löytää oikeuslähdeopillisesti kestäviä perusteita. PK 3:3.2:n sanamuodon va-

[24] Tästä riskinjakokysymyksestä ks. lähemmin jaksossa 5.4.2 esittämääni.

lossa tämän vastuun ainoita täyttämistapoja ovat lahjaomaisuuden luontaispalautus ja rahakorvaus. Muustakaan jäämistöoikeudellisesta sääntelystä ei käsittääkseni saada tukea ajatukselle, jonka mukaan tietyn palautettavaksi määrätyn objektin sijaan tullutta omaisuutta voitaisiin edellä esitetyllä tavoin pitää alkuperäisen veroisena.[25] Tällaisella *surrogaattiperiaatteella* on kyllä siviilioikeudessamme kiistatta tiettyä merkitystä: sitä noudatetaan esimerkiksi aviovarallisuus- ja esineoikeudessa. Ne tilanteet, joissa sijaantuloon liitetään kuvattuja vaikutuksia, eroavat kuitenkin siinä määrin nyt tarkasteltavasta, että analogiapäätelmien tekemiseen on syytä suhtautua epäillen. Surrogaattipalautukset salliva kanta vaatisi näin tuekseen varsin vahvoja argumentteja. Pelkkä vetoaminen yleiseen surrogaattiperiaatteeseen ei riitä.

> Varsin suuri merkitys surrogaattiperiaatteelle on annettu *avioliitto-oikeudessa*. Sen sisältönä on, että puolisolla olevan omaisuuden AO/VO-luonne säilyy samana sijaantulosta huolimatta.[26] Periaatteen tukena on selvä avioliittolain säännös (AL 35.2 §). Merkittäviä avioliitto-oikeuden ulkopuolelle ulottuvia johtopäätöksiä ei tästä aviovarallisuusjärjestelmämme perusratkaisusta voida siten tehdä. Periaatetta ei voida perusteluitta siirtää edes toisille perhevarallisuusoikeuden lohkoille. – Niinpä esimerkiksi *testamenttioikeudessa* olisi virheellistä tukeutua yleisesti surrogaattiperiaatteeseen. [27] Hyvänä osoituksena tästä on PK 11:4:n säännös: ”Jos jälkisäädös tarkoittaa tiettyä omaisuutta eikä sitä ole jäämistössä, jälkisäädös on siltä osin tehoton.” Legataarilla ei siis lähtökohtaisesti ole oikeutta testamentissa hänelle määrätyn omaisuuden surrogaattiin. Testamentin tulkinnan perusteella saatetaan tosin päätyä myös päinvastaiseen ratkaisuun, mutta tämä edellyttää tuekseen selvää näyttöä perittävän tarkoituksista.
>
> *Esineoikeudessa* surrogaattiperiaatetta on puolestaan käytetty eräänlaisena ns. spesialiteetti- eli täsmällisyysperiaatteen lieventäjänä. Säännöstä, jonka mukaan esinekohtaisen oikeuden toteuttaminen edellyttää oikeuden alkuperäisen kohteen (esimerkiksi tietty X:n omistama taulu)

---

25 Esimerkiksi nyt tarkasteltavan palautusvastuun lähi-ilmiössä, PK 21 luvun mukaisessa palautusvastuussa ei ole käsittääkseni juuri sijaa surrogaattiperiaatteelle (*Lohi* 1998 s. 376–379). Tältä osin ks. myös *HE 14/2004* s. 32–35, jossa tarkastellaan erilaisia palautusvastuun toteuttamistapoja. Kysymystä, voisiko osakas vapautua vastuustaan palauttamalla pesälle jaossa saamansa omaisuuden surrogaatin, ei nimenomaisesti oteta esille, mutta PK 21:6:n ja 21:8:n erityisperusteluista on pääteltävissä, ettei hänelle ole tarkoitettu antaa tällaista oikeutta. Jaossa saadun omaisuuden luontaispalautuksen vaihtoehtona on nähdäkseni sen arvon korvaaminen – ei surrogaatin palautus.

26 Surrogaattiperiaatteen sisällöstä avioliitto-oikeudessa ks. *Rautiala* 1975 s. 170–171.

27 Yhtä harhaanjohtavaa olisi tietysti väittää, ettei surrogaattiperiaatteelle ole *lainkaan* sijaa jäämistöoikeudessa. Ehkä parhaan esimerkin sijaantuloperiaatteen soveltumisesta tarjoavat käyttöoikeustestamenttia koskevat PK 12 luvun säännökset. Kun käyttöoikeuden haltija PK 12:4:n ja 12:5:n antamin valtuuksin myy jäämistöön kuuluvaa irtainta omaisuutta ja ostaa tilalle uutta, hänen käyttöoikeutensa kohdistuu vastedes tähän uuteen omaisuuteen (PK 12:8). Vastaavanlainen muutos tapahtuu kohteen omistajan (esimerkiksi perillisen) asemassa: hän saa omistusoikeuden surrogaattiin. Ks. tältä osin *Walin* 1975 s. 181 sekä *Aarnio – Kangas* II s. 439.

tallella olemista, on katsottu määrätilanteissa voitavan joustaa: esinekohtaisen oikeuden on katsottu voivan kohdistua surrogaattiin. Panttivelkojalle on esimerkiksi annettu oikeus panttiesineestä maksettuun korvaussummaan tai kauppahintaan, ja tietyn omaisuuden entiselle omistajalle on turvattu omistus- tai erottamisoikeus kohteen tilalle hankittuun objektiin. Missä laajuudessa surrogaattiperiaatetta todella noudatetaan, on kuitenkin de lege lata varsin epäselvää. [28]

Myöskään viimeksi mainituille ratkaisuille ei voida antaa juuri merkitystä nyt tarkasteltavan kysymyksen kannalta. Erityisesti on syytä havaita, ettei surrogaattiperiaatetta ole tarkoitettu esineoikeudellisen konfliktin aiheuttajan suojaksi. Palautus- tai korvausvastuun uhkaama toisen omaisuudesta disponoija ei siis voi siihen vedoten saada helpotuksia vastuuseensa. Esimerkiksi tilanteessa, jossa A on oikeudetta luovuttanut X:lle kuuluvaa omaisuutta ja jossa X:lle myönnetään omistusoikeus surrogaattiin, X:n ei tarvitse tyytyä tähän, vaan hänellä on yleensä oikeus vaatia A:lta rahamääräistä korvausta.[29]

Edellisiä varteenotettavamman vertailukohdan tarjoaa *konkurssitakaisinsaanti*. Nyt tarkasteltavan palautusvastuuongelman kannalta mielenkiintoinen kysymys onkin, voiko takaisinsaantivastaaja toteuttaa häntä TakSL 15 §:n mukaan rasittavan luontaispalautusvelvollisuutensa antamalla pesälle esimerkiksi lahjaobjektin sijaan tullutta omaisuutta. Myöntävää vastausta tähän on puoltanut *Koulu* (1999 s. 102 ss.). Hän perustaa kantansa lähinnä varallisuusoikeuden yleisiin periaatteisiin. Tietyissä tapauksissa surrogaatin kelpuuttaminen vaikuttaakin perustellulta: ajateltakoon esimerkiksi tilannetta, jossa pörssiosakkeita velalliselta saanut ja osakkeet edelleen luovuttanut takaisinsaantivastaaja tarjoaa sijaan tulleita vastaavanlaisia (ja yhtä arvokkaita) osakkeita.[30] On kuitenkin epävarmaa, kuinka laajamittaisesti sijaan tulleen omaisuuden palautukset voidaan hyväksyä de lege lata. Surrogaattiperiaatteelle ei saada juuri tukea esimerkiksi TakSL:n esitöistä, eikä sen noudattamista osoittavaa oikeuskäytäntöäkään tietääkseni ole.

Surrogaattipalautusten hyväksyminen olisi myös omiaan synnyttämään riitoja lahjansaajan ja perillisten kesken. Niitä voisivat saada aikaan ensinnäkin omaisuuden arvonmääritykseen liittyvät kysymykset. Palautettavaksi tarjotun omaisuuden arvo ei ehkä perillisten mielestä riittäisi kattamaan Y:n rahamääräistä vastuuta, jolloin riidan ratkaiseminen edellyttäisi paitsi lahjaobjektin myös surrogaatin arvon määrittämistä. Erimielisyyttä saattaisi aiheutua myös siitä, onko tietty palautettavaksi tarjottu kohde edes lahjan sijaan tullutta omaisuutta. Näil-

---

[28] Esineoikeudellisesta surrogaattiperiaatteesta ks. esim. *Hessler* 1973 s. 40–41, *Walin* 1950 s. 532 ss. ja *sama* 1975 s. 162 ss, *Rodhe* 1986 s. 199–202, *Koulu* OTJP 1994 s. 206–215, *Tepora* EIF 1994 p. 797 sekä *Kaisto* 2004 erit. s. 41 ss. (teema toistuu läpi Kaiston teoksen). – Suopeimmin periaatteeseen lienee suhtauduttu vakuusoikeudessa (ks. esim. *Havansin* teoksen Esinevakuusoikeudet hakusanan ”surrogaatti” osoittamia kohtia).

[29] Näin esim. *Hellner* 1950 s. 243 sekä *Walin* 1950 s. 537–538.

[30] Tällainen kanta on esitetty ruotsalaisissa esitöissä (ks. *SOU 1970:75* s. 165). Ongelmasta ks. myös *Lennander* 2004 s. 348–349.

tä ongelmilta vältytään, kun pitäydytään PK 3:3.2:n sanamuodon mukaisissa suorituksissa: lahjaobjektin palautuksessa tai sen arvoa vastaavassa rahasuorituksessa.

On lisäksi muistettava, että nyt tarkasteltava palautusvastuu syntyy vain *vilpillisessä mielessä* toimineelle lahjansaajalle. Palautusvelvolliseksi joutuneen Y:n toimintaan ei tosin aina voida kohdistaa erityisen raskaita moitteita – mala fides -kynnyshän täyttyy PK 3:3.2:ta sovellettaessa varsin helposti. Vaikuttaa silti oikeudenmukaiselta sälyttää omaisuuden vaihtumisesta johtuvat riskit ja rasitukset ennemmin hänen kuin toissijaisten perillisten kannettavaksi.

Esitetyn perusteella päädyn katsomaan, että lahjansaajalla *ei ole* ainakaan yleistä oikeutta toteuttaa PK 3:3.2-vastuutaan lahjaomaisuuden surrogaatin palautuksin. Mikäli L:ltä saadun objektin luontaispalautus ei käy päinsä, Y:n ainoaksi vaihtoehdoksi jää siten normaalisti rahasuoritus. Aivan ehdottomana ei tätä sääntöä voitane kuitenkaan pitää. Jos lahjaobjektin sijaan tullut omaisuus vastaa ominaisuuksiltaan täysin tai lähes täysin alkuperäistä (auto on samaa merkkiä ja vuosimallia; pörssiosakkeet ovat yhtä arvokkaita; asunto on pinta-alaltaan yhtä suuri ja sijaitsee samalla alueella yms.), sen torjuminen lähestyy nähdäkseni jo shikaania. Perustellulta vaikuttaakin, että esineellisyyden samuuden vaatimuksesta ei tällöin pidetä kiinni vaan hyväksytään kyseisen surrogaatin palautus.

5.3 TOISSIJAISILLE PERILLISILLE SUORITETTAVA TÄYDENNYS

a) Pesälle tehtävän luontaispalautuksen asemesta lahjansaaja voi täyttää vastuunsa myös suoraan P:n perillisille tehtävin täydennyssuorituksin. Tällöin hänen on suoritettava perillisille se määrä, joka heidän pesäosuudestaan jää puuttumaan L:n pesän reaalisessa jaossa.

Täydennyksen suuruuden määrittäminen on periaatteessa yksinkertaista. Laskelman pohjaksi otetaan P:n perilliselle lain mukaan kuuluva pesäosuus. Se on määrättävä PK 3 luvun sääntöjen osoittamalla tavalla, esimerkiksi L:n ja pesän velat, vastike- ja vaurastumisvaatimukset sekä puolisoiden mahdollisesti antamat ennakkoperinnöt huomioon ottaen. Näin saatua arvoa verrataan sitten määrään, joka P:n perillisille voidaan osoittaa reaalisessa jaossa. Ratkaisevaa on nyt se, mitä perillisillä *olisi lain mukaan oikeus* vaatia. Lahjansaajan asema ei siis voi heikentyä esimerkiksi sen johdosta, että P:n perilliset suostuvat antamaan osan pesän omaisuudesta lesken perillisille tai muille jäämistöintresenteille.[31]

---

[31] Pesänjaossa tehtyjen ratkaisujen vaikutuksesta lahjansaajan palautusvastuuseen ks. myös luvussa 7 esittämääni.

Lahjansaaja voidaan siis velvoittaa suorittamaan vain P:n perillisten pesäosuudesta puuttuva määrä. Täydennysvastuuta koskee toinenkin rajoitus. Se ei voi koskaan nousta lahjan arvoa ja omaisuudesta ehkä saatuja tuottoja suuremmaksi.[32] Tällä kattosäännöllä on merkitystä tilanteessa, jossa P:n perilliset vetoavat pesänjaossa muihinkin vastikeperusteisiin kuin Y:lle annettuun lahjaan. Kuten edellä totesin, lahjansaaja on kyllä sinänsä vastuussa koko ”vastikevajeen” täyttämisestä; hän ei siis voi rajata suoritustaan saamansa lahjan tiettyyn murto-osaan.[33] Toissijaisten perillisten laskennallinen pesäosuus saattaa tarkasteltavassa tilanteessa kuitenkin nousta niin suureksi, ettei Y:lle annetun lahjan arvo riitä siitä puuttuvan määrän katteeksi. Tällöin erotus jää perillisten vahingoksi.

> Esimerkki valaisee asiaa: L on syyllistynyt kahteen vastikeperusteen toteuttavaan toimeen: hän on lahjoittanut Y:lle 30 000 euroa ja vilpittömässä mielessä olleelle Z:lle 50 000 euroa. Omaisuutta L:ltä ei jää lainkaan. – Toissijaisten perillisten laskennallinen pesäosuus on nyt 40 000 euroa [½ x (0 + 30 000 + 50 000)]. Palautusvelvolliseksi joutuu yksin Y, ja hänen vastuunsa rajoittuu lahjan arvoon, eli 30 000 euroon (minkä lisäksi Y voi joutua palauttamaan omaisuudesta saamansa tuoton).

Palautusvastuuseen joutunut Y on saattanut tehdä L:lle tietyn vastasuorituksen, esimerkiksi maksaa sovitun kauppahinnan. Tällainen suoritus on tietysti luettava Y:n maksuvelvollisuutta pienentäväksi eräksi. PK 3.3.2-vastuun perustana on siis nytkin luovutuksen lahja-arvo.[34]

b) Toinen täydennysvastuun sisältöä koskeva tärkeä kysymys on, millä tavoin, siis *minä omaisuutena*, P:n perillisille kuuluva määrä on suoritettava. Edellä tarkastelluissa korkeimman oikeuden ratkaisuissa täydennys määrättiin maksettavaksi aina rahana. Y saattaa kuitenkin haluta käyttää tarkoitukseen jotakin lahjaksi saamaansa omaisuutta. 10 000 euron täydennykseen velvollinen Y esimerkiksi tarjoaa 10 000 euron arvoista lomaosaketta tai 8000 euron ar-

---

32 Tuoton, koron ja hyödyn palauttamiseen liittyviä kysymyksiä tarkastelen lähemmin jaksossa 5.5. Jo tässä yhteydessä on syytä todeta, että lahjansaajalle voi mielestäni tietyin edellytyksin syntyä velvollisuus niiden korvaamiseen. Hänen palautusvastuunsa ei siis tarkkaan ottaen rajoitu lahjaksi saadun omaisuuden pääoma-arvoon.

33 Ks. lähemmin s. 200 esittämääni.

34 Ratkaisussa *KKO 1990:46* asia näyttää ymmärretyn toisin. Y:n täydennysvastuun maksimimääränä pidettiin luovutetun kiinteistön käypää arvoa, eikä L:lle maksettua vastiketta otettu lainkaan huomioon. Tämä – mielestäni virheellinen – lopputulos selittynee sillä, että kauppahinnan huomioimisella ei kyseisessä tapauksessa ollut käytännön merkitystä. Y:n hyväksi tehty alihintainen luovutus oli ainoa esille tullut vastikeperuste, joten toissijaisten perillisten pesäosuudesta puuttuva määrä ei olisi voinut mitenkään kohota luovutuksen todellista lahja-arvoa suuremmaksi. Ratkaisusta onkin mielestäni aiheetonta tehdä johtopäätöksiä toisenlaisia tilanteita silmällä pitäen. Pidän selvänä, että jos Y on ostanut L:ltä 100 000 euron arvoisen kiinteistön 60 000 euron hintaan, hänen täydennysvastuunsa on enintään 40 000 euroa (ja omaisuudesta ehkä kertyneet tuotot).

voista taulua ja 2000 euron rahasummaa. Tulisiko tällainen suoritus hyväksyä, jos P:n perilliset sitä vastustavat?

Kysymykseen ei saada vastausta PK 3:3.2:n sanamuodosta. Ilmaisu ”lahja tai sen arvo” kyllä osoittaa, että Y:llä on niin halutessaan oikeus turvautua luontaispalautukseen. Sitä, onko hänellä tämä oikeus myös silloin, kun hän valitsee suoraan perillisille tehtävän täydennyssuorituksen, ei lainkohdasta kuitenkaan voida päätellä. Ongelmaa joudutaankin arvioimaan asiaperustein.

Lahjansaajan näkökulmasta vaikuttaisi aiheelliselta sallia lahjaomaisuudella tapahtuva maksu. Y:llä ei mahdollisesti ole täydennykseen tarvittavaa rahamäärää, eikä leskeltä saadun omaisuuden realisointikaan ole aina helppoa. Rahaksi muuttamisesta voi lisäksi aiheutua huomattavia kustannuksia. Saatetaankin väittää, että näitä ongelmia ei pidä sälyttää lahjansaajan rasitukseksi. Se, että perilliset ”esinesuorituksen” johdosta ehkä saavat omalta kannaltaan epätarkoituksenmukaista ja vaikeasti hyödynnettävää omaisuutta, ei toisaalta loukkaa heidän oikeuksiaan, jos vain kyseinen omaisuus vastaa arvoltaan heille PK 3 luvun säännösten mukaan kuuluvaa pesäosuuttaan. Samaan lopputulokseenhan perilliset olisivat joutuneet tyytymään siinäkin tapauksessa, että L olisi jättänyt kyseisen omaisuuden lahjaksi antamatta.[35]

Täysin ongelmatonta ei esinesuorituksen hyväksyminen kuitenkaan ole. Tällaisen myönnytyksen antaminen on omiaan synnyttämään P:n perillisten ja Y:n kesken riitoja omaisuuden arvosta. P:n perilliset saattavat myös joutua keskenään varsin erilaisiin asemiin: yksi esimerkiksi saa Y:ltä pörssiosakkeita ja toinen osuuden jakamattomasta kuolinpesästä, kolmas rahaa. Voidaan myös väittää, ettei esinesuoritusoikeudesta olisi käytännössä kovin usein hyötyä edes lahjansaajalle itselleen, koska hänen olisi vaikeaa mitoittaa suoritustaan juuri täydennysvastuun arvoiseksi. Oikeansuuruisen luovutuksen toteuttaminen edellyttäisi monesti objektin murto-osan antamista, mitä puolestaan tuskin voitaisiin pitää perillisten kannalta kohtuullisena.

> Aina ei viimeksi mainittuja vaikeuksia tosin syntyisi. Jos Y:n saama lahja koostuu esimerkiksi lukuisista reaaliesineistä tai pörssiosakkeista, hän pystyy ehkä mitoittamaan suorituksensa vastaamaan täydennysvelvollisuuttaan. Lahjansaajan käytettävissä sitä paitsi olisi tällaisissa tapauksissa täydentävä rahasuoritus. Esimerkiksi 30 000 euron arvoisen purjeveneen ja 15 000 euron arvoisen loma-osakkeen lahjaksi saanut Y, jonka täydennysvastuu olisi 22 000 euroa, voisi antaa perilliselle loma-osakkeen ja 7000 euroa rahaa.

Toissijaisten perillisten ja lahjansaajan etujen punninnan perusteella on tarkasteltavaan kysymykseen vaikea antaa vastausta. Asiaa ei ehkä pidä kuitenkaan

---

[35] Lahjaomaisuudella maksamista ei voidakaan tässä mielessä vastustaa samoin argumentein kuin surrogaatin palautusta (ks. jaksossa 5.2.3 esitettyä). Viimeksi mainituissa tilanteissahan perillisille tarjotaan kokonaan muuta kuin leskelle kuulunutta omaisuutta.

arvioida yksin osapuolten näkökulmasta. Tietty painoarvo on annettava myös pyrkimykselle pitää järjestelmä riittävän selkeänä ja hallittavana. Sovellettava säännöstö ei saisi myöskään aiheuttaa kohtuuttomia vaikeuksia suoritustuomiota määräävälle oikeudelle eikä täytäntöönpanosta huolehtiville viranomaisille. Viimeksi mainitut seikat puoltavatkin kantaa, jonka mukaan hyväksyttävien maksutapojen piiri pidetään suhteellisen suppeana. Lahjansaajan käyttöön annetaan vain ne keinot, joita hänen etunsa voidaan katsoa vaativan.

Järjestelmä, jossa lahjansaajalle osoitetaan kaksi päävaihtoehtoa, pesälle tehtävä luontaispalautus ja perillisille tehtävä rahasuoritus, täyttää mielestäni nämä vaatimukset. Kun Y:lle vielä annetaan tietyin edellytyksin mahdollisuus rajoittaa luontaispalautuksensa koskemaan osaa lahjaomaisuudesta, hänen tarpeistaan on huolehdittu riittävästi. Näillä perustein asetun sille kannalle, että *valitessaan perillisille tehtävän suorituksen Y joutuu maksamaan täydennyksen rahana.* Muun omaisuuden käyttäminen tähän tarkoitukseen tulee kysymykseen vain toissijaisten perillisten suostumuksin.

5.4 LAHJANSAAJAN VELVOLLISUUS KORVATA OMAISUUDEN ARVO

Lahjansaaja saattaa siis tietyin edellytyksin joutua korvaamaan leskeltä saamansa omaisuuden arvon. Edellä päädyin siihen, että arvon korvaaminen toteutuu lähinnä perillisille suoritettavana pesäosuuden täydennyksenä. Mutta myös pesälle tehtävän luontaispalautuksen valitseva Y on tietyin edellytyksin velvollinen maksamaan tällaista korvausta. Näin on asia silloin, kun hän pystyy palauttamaan vain osan lahjaksi saamastaan omaisuudesta.

Hahmotellut arvon korvaamista koskevat säännöt kaipaavat vielä tarkentamista. Joudutaan ensinnäkin selvittämään, mitä arvoa pidetään silmällä lahjansaajan maksettavaksi tulevaa summaa määrättäessä: käytetäänkö perusteena esimerkiksi lahjoitushetken, palautusvastuun toteuttamishetken vai ehkä jonkun muun ajankohdan arvoa? Tämän ohella saatetaan kysyä, miten Y:n asemaan vaikuttaa se, että hän on tavalla tai toisella menettänyt lahjaksi saamansa omaisuuden ennen palautusvastuun ilmaantumisesta. Onko omaisuuden arvo nytkin korvattava täysimääräisesti? Vastaavanlaisia ongelmia voi aiheuttaa se, että omaisuus olisi tosin palautettavissa, mutta olennaisesti vahingoittuneena tai muuten arvoaan menettäneenä. Jos lahjansaaja haluaa tällöin toteuttaa vastuunsa luontaispalautuksin, joudutaan pohtimaan, vapautuuko hän näin kaikista velvoitteistaan vai joutuuko hän korvaamaan lisäksi omaisuuden arvon alentumisen. – Seuraavassa tarkastelen lähemmin näitä kysymyksiä.

5.4.1 Arvomäärityksestä

Tilanteessa, jossa lahjansaaja täyttää PK 3:2.2-vastuunsa maksamalla perillisille rahana heidän perintöosistaan puuttuvan määrän, joudutaan usein kiinnittämään huomiota lahjoitetun omaisuuden arvoon. Erityisen tärkeiksi arvostuskysymykset tulevat silloin, kun pesäosuudesta puuttuva summa nousee lahjan arvoon nähden korkeaksi. Tällöin joudutaan nimittäin ottamaan huomioon edellä mainittu täydennyksen ”kattosääntö”: enempää kuin lahjan arvon ja omaisuudesta mahdollisesti kertyneet tuotot ei Y ole koskaan velvollinen suorittamaan. On siten tärkeää kontrolloida, ettei lahjansaajan suoritettavaksi määrätä liian suurta summaa.

Arvonmääritys saattaa synnyttää huomattavia käytännön vaikeuksia. Jos lahjoituksen kohteena on ollut esimerkiksi yritysomaisuutta tai kiinteistö, joudutaan kysymään, millaista menetelmää soveltamalla määritettyä arvoa pidetään silmällä.[36] Seuraavassa en kiinnitä kuitenkaan huomiota tällaisiin kysymyksiin vaan rajaan tarkastelun yhteen periaatteelliselta kannalta tärkeämpään ongelmaan: minkä hetken arvoa käytetään? Onko siis ratkaisevana pidettävä sitä arvoa, joka omaisuudella oli lahjoitushetkellä vai tapahtuuko määritys jonkin myöhemmän ajankohdan mukaan?

Lähimmän vertailukohdan tarkasteltavalle ongelmalle tarjoaa AL 40a §:ssä tarkoitettu avio-osan täydennys. Tämän syntyedellytyksiltään ja sisällöltään PK 3:3.2-vastuuta läheisesti muistuttavan vastuun osalta on laissa nimenomainen arvonmäärityssääntö. Mikäli lahjansaaja toteuttaa palautusvelvollisuutensa rahasuorituksin, hänen maksettavakseen tuleva summa määrätään pääsääntöisesti *lahjan täyttämisajankohdan* mukaan. Näin menetellään, ”mikäli asianhaarat eivät muuta aiheuta”.

Johtoa ongelman arviointiin voidaan hakea myös lakiosan täydennystä koskevista oikeusohjeista. Tämänkin vastuun enimmäismääränä on lahjoitetun omaisuuden arvo. Kuten PK 7:8.1:stä ja 7:3:sta selvästi ilmenee, arvonmääritys tapahtuu samalla tavalla kuin AL 40a §:ää sovellettaessa. Perusteena on siis arvo, joka omaisuudella oli lahjaa vastaanotettaessa, ellei asianhaaroista muuta johdu. – Lahjoitushetken pääsääntö on ymmärretty oikeuskirjallisuudessa melko vahvaksi. Siitä ei voitane kovin herkästi poiketa ainakaan lahjansaajan vahingoksi.[37]

---

[36] Näistä ongelmista ks. esim. *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 551 ja 648–654 sekä *Välimäki* DL 1996 s. 156–167.

[37] Oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että lahjoitushetken arvoa korkeampien arvojen käyttämiseen tulee suhtautua erityisen pidättyvästi silloin, kun määritettävänä on rintaperillisen lakiosa (näin *Saarenpää* 1994 s. 164 ja *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 487). Kantaa on perusteltu tarpeella suojata täytettyjä oikeustoimia. Lakiosien kasvaminen saattaa nimittäin johtaa siihen, että lahjansaajalle syntyy lakiosan täydennysvelvollisuus tai häntä jo muuten uhkaava täydennysvastuu ankaroituu. Melko korkeaksi lahjoitushetken pääsäännöstä poikkeamisen kynnys on ymmärretty

Näiden perhevarallisuusoikeudellisten sääntöjen ohella on syytä kiinnittää huomiota siihen, miten vastaava kysymys järjestyy konkurssitakaisinsaannissa. Tältä osin voidaankin havaita selvä ero edellä esitettyyn. Vallitseva käsitys lienee, että takaisinsaannissa noudatettava arvonmääritysperuste vaihtelee tilanteen mukaan. Voidaan ensinnäkin ajatella tapauksia, jossa takaisinsaantivastaaja täyttää vastuunsa rahasuorituksin, vaikka velallisen hänelle luovuttama objekti onkin tallella. Tällöin suorituksen suuruuden perustana käytetään sitä arvoa, joka kyseisellä objektilla on *takaisinsaannista päätettäessä*. Toisensisältöistä sääntöä on sen sijaan suositettu noudatettavaksi tilanteissa, joissa takaisinsaantivastaaja joutuu turvautumaan rahamaksuun menetettyään velalliselta saamansa omaisuuden esimerkiksi hukkaantumisen johdosta tai luovutettuaan sen edelleen. Viimeksi kuvatuissa tapauksissa on puollettu *häviämis- tai edelleenluovutushetken* arvon käyttämistä (asiasta saatetaan kyllä olla toistakin mieltä).[38]

Korkein oikeus on PK 3.3.2-vastuuta koskevassa käytännössään seurannut perhevarallisuusoikeudellisten säännösten antamaa mallia. Ratkaisuissa *KKO 1990:46* ja *1999:75* lähdettiin siitä, että lahjansaaajan suoritettava arvokorvaus oli määrättävä *lahjoitushetken* mukaan. Vuoden 1999 prejudikaatissa jätettiin tosin jonkin verran sijaa tapauskohtaiselle kohtuusharkinnalle: luovutushetken arvosta voitaisiin poiketa, mikäli sen käyttäminen johtaisi selvään kohtuuttomuuteen. Tätä enempää ei poikkeamisen kriteereitä täsmennetty. Myös kannanoton perustelut olivat niukkoja. Vuoden 1990 ratkaisussa arvonmääritysheken valintaa ei perusteltu lainkaan, ja 1999 annetussa ratkaisussakin viitattiin ainoastaan ennakkoperintö- ja lakiosasäännöksistä saatavaan analogiatukeen.

Kuten jo vastikkeen antamiseen liittyvää arvonmääritysongelmaa tarkastellessani toin esille, lahjoitushetken sääntö ei ole kaikilta osin tyydyttävä.[39] Se voi yhtäältä jättää perilliset ilman riittävää hyvitystä ja toisaalta myös johtaa ylikompensaatioon. Tilanteessa, jossa omaisuuden arvo on luovutuksen jälkeen huomattavasti kohonnut, perilliset saavat ehkä vain murto-osan siitä, mitä he

---

myös PK 6 luvun soveltamistilanteissa. Viimeksi mainitusta kysymyksestä ks. *Saarenpää* 1980 s. 354 ss. ja *sama*, 1994 s. 135–143 sekä *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 543–552.

38 Ks. lähemmin *SOU 1970:75* s. 195–200, *Lennander* 2004 s. 345–354 sekä *Koulu* 1999 s. 195–200. – Vrt. *Lohi* 1998 s. 373 av. 123, jossa esitän kritiikkiä häviämis- tai edelleenluovutushetken sääntöä kohtaan. Ottaen huomioon sen, että TakSL:ssa yleensä noudatetaan konkurssipesän ennalleen saattamisen periaatetta, vaikuttaisi myös hukkaamis- tai luovutustilanteissa perustellummalta seurata takaisinsaantihetken arvon pääsääntöä. Huomattavien arvonmuutosten varalta takaisinsaantivastaaja saisi tällöinkin suojaa TakSL 22 §:n sovittelusäännöksen nojalla.

39 Ks. tältä osin luvussa 3.3.2 esittämääni. Selvyyden vuoksi korostettakoon vielä, että pesäosuuslaskelman yhteydessä suoritettava arvonmääritys ja palautusvastuun laajuuteen liittyvä arvonmääritys ovat eri asioita, eikä niiden osalta pidä välttämättä noudattaa samoja sääntöjä. Tässä teoksessa olen päätynyt kuitenkin sille kannalle, että kumpaakin arvonmääritystilannetta koskee lahjoitushetken pääsääntö.

olisivat saaneet ilman lahjoitusta. Mikäli taas arvo on alentunut, perilliset pääsevät tavallaan liiankin edulliseen asemaan. Lahjansaaja voi tosin välttää ylikompensaation toteuttamalla vastuunsa rahasuorituksen asemesta lahjaomaisuuden luontaispalautuksin. Luovutushetken arvon käyttämisen ongelmaksi jää kuitenkin tällöin se, että säännön noudattaminen asiallisesti ottaen pakottaa rationaalisesti toimivan lahjansaajan luontaispalautukseen: aitoa valinnan mahdollisuutta hänelle ei jää.[40] On lisäksi huomattava, että luontaispalautuksen toteuttaminen ei ole aina mahdollista – omaisuus ei ole ehkä enää Y:llä tallella.

> Lahjoitushetken säännön ongelmiin kiinnitettiinkin huomiota 1975 annetussa *perintöoikeuskomitean mietinnössä*.[41] Sääntöä, jonka mukaan lahjakohteen arvonnousu jäisi lahjansaajalle, ei mietinnön kirjoittajien mukaan voitu pitää kaikissa suhteissa asianmukaisena. Epäilyksiä herätti erityisesti se, että tämä etu koituisi nyt vilpillisessä mielessä olleen seuraajan hyväksi. Mietinnössä päädyttiin kuitenkin puoltamaan lahjoitushetken pääsääntöä. Kirjoittajien mielestä oli yksinkertaisesti hyväksyttävä se, ettei PK 3:3.2:n mukainen palautusvastuu aina tuottanut toissijaisille perillisille täyttä kompensaatiota. Mietinnössä todettiin, että samanlainen rajoitus liittyi esimerkiksi lakiosan täydennykseen, eivätkä toissijaiset perilliset olleet kirjoittajien mielestä rintaperillisiä vahvemman suojan tarpeessa.
>
> Samoja kysymyksiä on oikeuskirjallisuudessa tarkastellut *Kangas*.[42] Hän pitää lahjoitushetken sääntöä lahjansaajan kannalta oikeudenmukaisena ja muutenkin PK 3:3.2:n sääntelyyn hyvin sopivana. Kun lainkohdan mukaan palautusvastuu sammuu kokonaan 10 vuodessa lahjan täyttämisestä (siis jos tässä ajassa ei nosteta palautuskannetta), on johdonmukaista, että vastuun reaaliarvo alenee ajan kulumisen myötä. Sitä mahdollisuutta, että lahjoitushetken arvon käyttäminen voi joskus myös ankaroittaa lahjansaajan vastuuta – näinhän käy omaisuuden arvon alentuessa –, ei Kangas nosta tarkastelussaan esille.

Korkeimman oikeuden otettua asiaan selvän kannan täytynee kuitenkin de lege lata lähteä siitä, että arvonkorvaus suoritetaan pääsääntöisesti lahjoitushetken mukaan. Kysymykseksi jääkin oikeastaan vain se, millä edellytyksin tästä voidaan poiketa. Ratkaisun *KKO 1999:75* valossa näyttää siltä, että lahjoitushetken säännöstä poikkeaminen tulee kysymykseen vain hyvin suurten arvonmuutosten johdosta. Kyseisessä tapauksessa kiinteistön arvo oli alentunut lahjansaajasta riippumattomista syistä 285 000 markasta 170 000 markkaan. Arvonalennus oli siis ollut runsaat 40 %. Se, että tämäkään ei riittänyt pääsäännös-

---

40 Tämä ongelma tuotiin esille *Turun hovioikeuden* 23.10.1997 antamaan tuomioon jätetyissä esittelijän mietinnössä ja eri mieltä olleen jäsenen lausunnossa. He olisivatkin määrittäneet lahjansaajan täydennysvastuun sen ajankohdan mukaan, *jolloin palautusta oli vaadittu*.

41 Ks. *KM 1975:84* s. 77.

42 *Kangas* 1993 s. 222.

tä poikkeamisen perusteeksi, ilmentää varsin tiukkaa pitäytymistä lahjoitushetken sääntöön.[43]

5.4.2 Lahjaomaisuuden menettämisen ongelmasta

Perillisille suoritettava rahamaksu saatetaan helposti ymmärtää lahjansaajalle suoduksi myönnytykseksi. Y:n ei tarvitse luopua lahjaksi saamastaan omaisuudesta, vaan hän voi palautuksen asemesta suorittaa perillisille heidän perintöosistaan puuttuvan määrän rahana. Kun täydennysvastuu rajoittuu aina kohteen lahjoitushetkiseen arvoon ja omaisuudesta ehkä kertyneisiin tuottoihin, sen täyttäminen ei näyttäisi yleensä muodostuvan Y:lle kohtuuttoman raskaaksi. Hänen asemaansa helpottaa vielä se, että hän voi joka tapauksessa turvautua luontaispalautukseen.

Esitetty pitääkin paikkansa, mikäli lahjaksi saatu omaisuus tai sen arvo on Y:llä tallella vielä palautusvelvollisuuden syntyessä. On kuitenkin mahdollista, että hän on sen tavalla tai toisella menettänyt. Leskeltä vakuuttamattoman henkilöauton saanut Y on esimerkiksi joutunut autovarkauden uhriksi, tai rahalahjan saanut Y on sijoittanut varansa osakkeisiin, jotka myöhemmin muuttuvat arvottomiksi. Jos saaja joutuu tällöinkin suorittamaan perillisille lahjan arvoa vastaavan määrän, PK 3:3.2-vastuu muuttuu hänen näkökulmastaan sanktioluonteiseksi. Y ei ainoastaan menetä lahjan hänelle tuottamaa varallisuudenlisäystä vaan on vaarassa joutua huonompaan asemaan kuin missä olisi ollut ilman saantoaan. Syntyykin kysymys, täytyykö Y:n myös kuvatuissa tilanteissa suorittaa täysi korvaus. Eikö hän menetyksiinsä vedoten voisi vaatia vastuuseensa ainakin osittaista helpotusta?

> Yksi käytännössä hyvin tavallinen ”menetysperuste” on lahjansaajalle maksuun pantu *lahjavero*. Mikäli lahjansaajana on luonnollinen henkilö, veron maksamiseen hupenee yleensä vähintään 10 %, ääritapauksissa lähes 50 % lahjan arvosta. Tämän seuraamuksen varalta Y saa kuitenkin suojaa vero-oikeudellisten säännösten nojalla. Palautusvastuun syntyminen merkitsee sellaista verotuksen perusteen muuttumista, että Y:llä on siihen vedoten oikeus vaatia verotuksen uudelleen toimittamista PerVL 39 §:n nojalla (ns. *perusteoikaisu*).[44] Tällöin hän saa liikaa maksamansa veron takaisin.
>
> Perusteoikaisuun turvautuminen ei voi käytännössä juuri koskaan kariutua edes ajan kulumiseen, sillä se on mahdollista tehdä 10 vuoden ku-

---

[43] Pidättyvä suhtautuminen näkyy myös ratkaisun perusteluista. Niissä todetaan, että lahjoitushetken pääsäännöstä poikkeaminen ”on perusteltua ainoastaan poikkeuksellisesti enintään silloin, kun arvostaminen luovutusajankohdan mukaan johtaisi kohtuuttomaan lopputulokseen”.

[44] Perustemuutoksesta johtuvasta veronoikaisusta (PerVL 39 §) ks. lähemmin *Puronen* 2005 s. 465–475.

luessa lahjaverovelvollisuuden alkamisesta – eli samassa ajassa, jossa palautuskanne on PK 3:3.2:n nojalla aina viimeistään nostettava). PerVL 39 §:n mukaisen määräajan umpeuduttuakin Y:llä on mahdollisuus turvautua ylimääräiseen muutoksenhakuun (ks. lähemmin hallintolainkäyttölain 63 § 3 kohta). – Ellei tämäkään auta, hänen suojaamisekseen joudutaan harkitsemaan palautusvastuun *sovittelua* (viimeksi mainitusta mahdollisuudesta hieman jäljempänä).[45]

Vastaavanlainen ongelma syntyy lakiosan täydennyksessä. PK 7 lukuun onkin otettu lahjaomaisuuden menetyksen oikeusvaikutuksia koskeva säännös. PK 7:8.2:ssa säädetään, että mikäli täydennysvelvolliselta on hukkaantunut tuottamuksetta lahjaksi saatua omaisuutta, hänen vastuunsa rintaperillisiä kohtaan rajoittuu jäljellä olevaan määrään. Tuottamuksettoman hukkaantumisen riski on siis sälytetty perillisten kannettavaksi.[46]

Voitaisiinko tätä sääntöä soveltaa myös PK 3:3.2-vastuuseen? Myöntävän vastauksen puolesta puhuisi ennen kaikkea tarkasteltavien tilanteiden samankaltaisuus. Varallisuusoikeuden näkökulmasta tehokkaaseen inter vivos -saantoon vetoava seuraaja koettaa kummassakin tapauksessa menetyksiinsä vedoten puolustautua perillisten esittämiä sinänsä oikeutettuja vaatimuksia vastaan. Saatetaankin kysyä, onko toissijaisille perillisille syytä antaa tässä suhteessa vahvempaa suojaa kuin lakiosaperillisille PK 7 luvun säännösten mukaan annetaan. Kun omaisuuden tuottamuksettoman hukkaantumisen riski on lakiosajärjestelmässä sälytetty perillisten kannettavaksi, miksi näin ei tehtäisi myös toissijaisten perillisten ja lahjansaajan välisessä suhteessa?

Kysymystä arvioitaessa on kuitenkin otettava huomioon lakiosan täydennystä ja PK 3 luvun mukaista palautusvastuuta koskevien säännösten erot. Voidaan havaita, että lakiosan täydennysvastuu syntyy tietyssä mielessä selvästi väljemmin edellytyksin kuin PK 3:3.2-vastuu. Jotta lesken antamaan lahjaan päästäisiin puuttumaan, sen on jo antamishetken näkökulmasta täytynyt loukata toissijaisten perillisten oikeuksia. Palautusvastuun syntyminen edellyttää lisäksi lahjansaajan vilpillistä mieltä. PK 7 luvussa ei näitä vaatimuksia aseteta, vaan täydennysvelvollisuus saattaa syntyä myös antamishetkellä täysin ”vaarattomalta” näyttäneen lahjan johdosta. Lakiosan täydennysvastuuseen voi sitä paitsi johtaa periaatteessa kuinka kauan tahansa ennen perinnönjättäjän kuolemaa annettu

---

[45] Verotuksen aiheuttamia ongelmia on takaisinsaannin kannalta tarkastellut *Koulu* 1999 s. 285–287. Hän on omaksunut takaisinsaantivastaajan kannalta ankaran linjan: peräytyvästä saannosta määrätyt verot jäävät vastaajan rasitukseksi, eikä niihin voida vedota edes sovittelun puolesta puhuvana perusteena. Pidän kantaa tarpeettoman jyrkkänä niin takaisinsaantia kuin PK 3:3.2-vastuutakin ajatellen. Mainittakoon, että esimerkiksi Ruotsissa katsotaan takaisinsaannin sovittelu näissä tilanteissa mahdolliseksi (*SOU 1970:75* s. 170). Pääsääntönä on tosin sielläkin, että velallisen sopimuskumppanin täytyy ensi sijassa turvautua vero-oikeudelliseen muutoksenhakuun.

[46] Lainkohdan sisällöstä lähemmin ks. *Rapola* 1951 s. 59–60, *Rautiala* 1967 s. 157–158 sekä *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 581.

lahja, kun taas PK 3:3.2-vastuun syntyminen on kytketty ehdottomiin aikarajoihin. Kannetta ei voida nostaa enää sen jälkeen, kun lahjan täyttämisestä on kulunut 10 vuotta.[47]

Saatetaankin väittää, että lakiosan täydennysvastuuseen on ollut perusteltua jättää PK 7:8.2:ssa osoitettu lievennys. Kun vastuun syntyminen ei edellytä todellisen oikeudenloukkauksen tapahtumista, saajalle ei pidä sälyttää ankaraa lahjaomaisuuden menetyksen riskiä.[48] Yhtä painavaa tarvetta tällaiseen myönnytykseen ei ole PK 3:3.2:ta sovellettaessa. Saajan oikeussuojasta on nyt nimittäin huolehdittu jo vastuun syntyedellytyksiä koskevissa säännöksissä. Erityisen tärkeää on havaita, ettei palautusvastuuta voi koskaan syntyä vilpittömässä mielessä olleelle lahjansaajalle.

Edellä mainitut näkökohdat huomioon ottaen PK 7:8.2:ssa osoitettu vastuuvapaus voidaan hyvin perustein ymmärtää sellaiseksi lakiosasäännöstön erikoisuudeksi, josta ei ole juuri aiheellista tehdä analogiapäätelmiä muihin vastuisiin. Tämä käsitys vahvistuu, kun vertailukohdaksi otetaan muut oikeudessamme noudatettavat peräytymis- ja palautusvastuusäännökset. Tilanteissa, joissa varallisuudensiirto on osoittautunut perusteettomaksi tai tehottomaksi, saaja ei yleensä välty häntä uhkaavasta palautus- tai korvausvelvollisuudestaan tuottamuksettomaan hukkaantumiseen tai muihin menetyksiinsä vetoamalla vaan hänellä säilyy näistä huolimatta täysi vastuu. Menetyksillä voi olla merkitystä enintään vastuun *sovitteluperusteena*. Ankaran palautus- tai korvausvastuun sääntöä noudatetaan esimerkiksi sopimusoikeudessa, perusteettoman edun palautuksessa, konkurssitakaisinsaannissa ja jäämistöoikeudellisessa velkavastuussa.[49]

---

47 PK 3:3.2-kanteen määräajoista ks. lähemmin jaksoissa 6.1 ja 6.4 esittämääni.

48 Tämä koskee ennen muuta tilanteita, joissa lahjansaaja on ollut perustellusti tietämätön siitä, että lahja loukkaa lakiosaperillisten oikeutta. Sitä vastoin voidaan kyllä kysyä, onko PK 7:8.2:n mukainen helpotus ollut perusteltua taata myös vilpillisessä mielessä toimineelle lahjansaajalle. Tilanteessa, jossa saaja on alusta alkaen voinut ennakoida joutuvansa täydennysvelvolliseksi, saattaisi olla oikeudenmukaista sälyttää hänelle omaisuuden menetysten riski.

Viimeksi mainittu ajatus tuotiinkin esille nykyisten lakiosasäännöstemme valmistelutöissä. *Hallituksen esitykseen 37/1948* sisältynyt lakiosan täydennyksen vapautussäännös oli muotoiltu niin, että sitä voitiin soveltaa vain vilpittömässä mielessä olleen lahjansaajan hyväksi. Ajatuksena lienee ollut, että vain tällaisessa tilanteessa olisi riskin sälyttäminen lahjansaajalle johtanut kohtuuttomiin tuloksiin (*HE 37/1948* s. 8). Lakivaliokunnan mietinnössä (*LaVM 18/1950* s. 4) mainitusta rajoituksesta ehdotettiin kuitenkin luovuttavaksi. Kannanottoa ei perusteltu – todettiin vain, ettei vastuuvapauden edellytykseksi ollut tarpeellista asettaa vilpitöntä mieltä. Lopputulokseksi tulikin, että lahjansaajan vilpitöntä mieltä koskeva maininta jäi laista pois.

49 Olen tarkastellut ongelmaa laajahkosti teoksessani *Vastuu kuolleen henkilön velasta* s. 348–371; viittaankin yleisesti siinä esittämääni. – Mainittakoon, että mainitussa teoksessa puoltamani ankaran palautusvastuun pääsääntö on otettu lähtökohdaksi myös 2004 uudistetuissa PK 21 luvun palautusvastuusäännöksissä. Ennenaikaiseen perinnönjakoon osallistunut osakas ei siis vapaudu palautusvastuustaan yksin sillä perusteella, että hän on menettänyt jaossa saamansa omaisuuden tuottamuksettaan. Tällainen menetys voi kuitenkin antaa aiheen palautusvastuun sovitteluun. Ks. lähemmin *HE 14/2004* s. 34–37.

> Havaittakoon, että PK 7:8.2:n kaltaista vapautussäännöstä ei sisälly myöskään avio-osan täydentämistä sääntelevään AL 40 a §:ään. Lainkohta on siten mahdollista ymmärtää niin, että puolison (tai perillisten) avio-oikeutta loukkaavan lahjan saanutta henkilöä uhkaa lainkohdassa tarkoitettu normaali vastuu myös tuottamuksettoman hukkaantumisen tilanteissa. Varmaa tämä ei tosin ole, kun kysymys on jätetty avioliittolaissa kokonaan sääntelemättä.
>
> AL 40a § tarjoaa monissa suhteissa lakiosasäännöksiä paremman vertailukohdan PK 3:3.2-vastuulle. Palautusvastuun syntyedellytykset ovat näissä lainkohdissa olennaisesti samansisältöisiä: kummassakin edellytetään lahjansaajan vilpillistä mieltä ja palautusvastuun syntyminen on lisäksi kytketty ehdottomiin aikarajoihin. Kuten edellä totesin, lakiosan täydennyksessä ei vastaavanlaisia rajoituksia ole.

Käsitykseni onkin, että myös PK 3:3.2:ta sovellettaessa noudatetaan *ankaran palautusvastuun sääntöä*. Lahjansaaja ei pääsääntöisesti saa vastuuseensa lievennystä yksin sillä perusteella, että hän on menettänyt lahjaksi saamaansa omaisuutta. Täysin merkityksettömäksi tällaiset menetykset eivät kuitenkaan jää. Kuten hieman myöhemmin (5.7) selvitän, myös PK 3:3.2:ta sovellettaessa voitaneen tietyin edellytyksin sovitella lahjansaajan palautusvastuuta, ja tämä saattaa osoittautua aiheelliseksi juuri omaisuuden tuottamuksettoman hukkaantumisen johdosta.

5.4.3 Vastuu arvon alentumisesta

Samantapaisia ongelmia kuin lahjaomaisuuden totaalinen häviäminen voivat palautusvastuun kannalta aiheuttaa arvonalennukset. Palautusvelvolliseksi joutunut Y esimerkiksi antaa pesälle takaisin lahjaksi saamansa purjeveneen, jonka havaitaan vaurioituneen Y:n käytössä. Syntyy kysymys, millä edellytyksin lahjansaaja on velvollinen korvaamaan arvon alenemisen. Selvää on, että jos arvonalennus johtuu Y:n tuottamuksesta, hän joutuu palautuksen lisäksi suorittamaan pesälle korvausta. Mutta voisiko vastuu syntyä myös ilman tuottamusta?

Otettaessa lähtökohdaksi käsitys palautusvastuusta ankarana vastuuna vaikuttaa perustellulta sälyttää riski nytkin lahjansaajan kannettavaksi. Jos Y menettäisi tietyn omaisuuden totaalisesti esimerkiksi tulipalossa, hän joutuisi korvaamaan sen arvon, olipa hän menetellyt huolimattomasti tai ei. Johdonmukaisuus vaatii, että vastaavaa sääntöä noudatetaan myös osittaisiin menetyksiin. Ajateltakoon esimerkiksi tilannetta, jossa omaisuus on täydellisen tuhoutumisen asemesta vaurioitunut sillä tavoin, että sen arvo on enää 50 % alkuperäisestä. Perusteltua syytä jakaa riskiä nyt toisin kuin häviämistapauksissa ei nähdäkseni ole.[50]

---

[50] Samalla tavoin konkurssitakaisinsaannin kannalta *HE 102/1990* s. 65. Vrt. kuitenkin *Koulu* 1999 s. 218 jossa riitautetaan tämä johdonmukaisuusargumentti.

Tarkasteltavassa kysymyksessä täytyneekin omaksua sama sääntö kuin esimerkiksi konkurssitakaisinsaannissa ja PK 21 luvun mukaisessa palautusvastuussa. Lahjansaajan vastuu omaisuuden arvonalennuksista on *tuottamuksesta riippumatonta*.[51] Y voinee välttyä korvausvastuulta ainoastaan tilanteissa, joissa arvonalennuksen ja lahjoituksen väliltä puuttuu kokonaan syy-yhteys: lahjaomaisuuden arvo olisi toisin sanoen alentunut siinäkin tapauksessa, että L olisi jättänyt lahjoituksen tekemättä. Tällaisen väitteen Y saattaisi menestyksekkäästi tehdä esimerkiksi silloin, kun lahjakiinteistöllä oleva rakennus on vaurioitunut luonnontapahtuman tai sotatoimen johdosta.[52]

Oma kysymyksensä on, mistä kaikista arvonalennuksista Y vastaa. Yksityiskohtiin menemättä on syytä tuoda esille järjestelmämme pääsääntö: korvausvastuun ala tulee määrittää niin, että perilliset pääsevät mahdollisimman tarkoin siihen asemaan, jossa he olisivat olleet ilman lahjoitusta. Korvattavaksi täytynee siten panna kaikki arvonalennukset, joilla on riittävän selvä yhteys lahjansaajan käyttäytymiseen tai laiminlyönteihin. Kyse voi olla esimerkiksi omaisuuden vahingoittumisesta, kulumisesta, muusta fyysisestä muuttumisesta tai siitä, että omaisuuteen on perustettu omistajaa rasittavia oikeuksia (ajateltakoon esimerkiksi kiinteistöön kohdistuvia käyttö- tai nautintaoikeuksia).

> Yksityiskohtaisia korvaussäännöksiä hahmotettaessa on syytä hakea johtoa esimerkiksi TakSL 16 §:ssä ja PK 21:8:ssa annetuista määräyksistä. Niiden osalta viittaan alaviitteessä 51 mainitsemiini lähteisiin.

Suhdanteista johtuvista arvon alentumisista ei luontaispalautuksen toteuttava Y sen sijaan yleensä vastaa. Ne olisivat nimittäin jääneet perillistahon kannettavaksi siinäkin tapauksessa, että L olisi pitänyt omaisuuden itsellään. Tästä pääsäännöstä saatetaan kuitenkin poiketa, mikäli arvonlasku on tapahtunut PK 3:3.2-palautusvaatimuksen esittämisen jälkeen ja lahjansaajan voidaan katsoa viivytelleen omaisuuden palauttamisessa. Tällöinhän Y:n menettelystä on voinut aiheutua perillisille merkittävää vahinkoa, kun nämä eivät ole päässeet muuttamaan omaisuutta rahaksi parempien suhdanteiden aikana.[53]

---

51 Takaisinsaantivastaajan korvausvastuuta sääntelee TakSL 16 §. Lainkohdassa omaksutusta ankaran korvausvastuun periaatteesta ks. esim. *HE 102/1990* s. 65–66 sekä *Koulu* 1999 s. 217–225. Samasta kysymyksestä PK 21 luvun mukaisen palautusvastuun kannalta ks. *Lohi* 1998 s. 372–376 sekä *HE 14/2004* s. 34–35.

52 Analogiatukea tässä kysymyksessä tarjoaa MK 3:3.2:een otettu saannonmoitetilanteita koskeva korvaussäännös. Lainkohta sääntelee tilanteita, joissa kiinteistön luovutuksensaaja joutuu palauttamaan kohteen oikealle omistajalle. Saaja vastaa tällöin kaikista niistä arvonalennuksista, jotka johtuvat hänen toimenpiteistään tai laiminlyönneistään. Muista syistä, esimerkiksi luonnontapahtumista ja tapaturmista seuraavista arvon alentumisista, hän ei sen sijaan ole vastuussa (näin *HE 120/1994* s. 67).

53 Vastaavansisältöinen sääntö on TakSL 16.2 §:ssä. Ennen takaisinsaantivaatimuksen esittämistä syntyvä suhdanteista johtuva arvon aleneminen jää yleensä konkurssipesän vahingoksi. Sen sijaan vaatimuksen esittämishetken jälkeisestä arvon alentumisesta takaisinsaantivastaajan

5.5 TUOTON, KORON JA HYÖDYN KORVAAMISESTA

Lahjansaajan palautusvastuun laajuutta määrättäessä saatetaan joutua pohtimaan hänen velvollisuuttaan korvata lahjaomaisuudesta saatu tuotto tai hyöty. Tällaisia eriä ovat esimerkiksi osakkeista saadut osingot, asuinhuoneistosta saatu vuokratulo ja lahjansaajan omassa asuinkäytössä olleesta asunnosta saatu käyttöhyöty. Silloin kun lahjaksi on saatu rahaa, voidaan puolestaan kysyä, missä laajuudessa saaja on velvollinen palauttamaan pääomalle kertyneen koron. – Kun seuraavassa tarkastelen näitä kysymyksiä, puhun yleensä yksinkertaisuuden vuoksi *tuoton* korvaamisesta. Samat näkökohdat pätevät kuitenkin myös korkoon ja hyötyyn.[54]

Mainittujen erien korvausvelvollisuudella on merkitystä tilanteessa, jossa toissijaisten perillisten pesäosuudesta puuttuva määrä ylittää lahjan arvon. Tällöin joudutaan kysymään, muodostaako pääoman palautus Y:n vastuun enimmäislaajuuden vai täytyykö hänen lisäksi korvata omaisuudesta saamansa tuotto. Jos sen sijaan jo edeltä käsin tiedetään, että lahjaomaisuuden arvo kiistatta riittää P:n perillisten vaateiden katteeksi, tuottojen palautusta on aiheetonta pohtia. Näissä tilanteissa tällainen lisävaatimus tuleekin nähdäkseni hylätä.

Tuoton korvausvelvollisuutta koskevaan kysymykseen ei saada selvää johtoa sen paremmin laista kun lainvalmistelutöistäkään, eikä ongelma ole ollut esillä myöskään oikeuskirjallisuudessa. Sitä arvioitaessa on täten syytä tukeutua lähialueilla omaksuttuihin ratkaisuihin. Mahdollisia analogian lähteitä tarjoavat ennen muuta lakiosan täydennystä, konkurssitakaisinsaantia ja PK 21 luvun mukaista palautusvastuuta koskevat säännökset.

Tarkastellaan ensin lakiosan täydennystä. Sitä koskevien sääntöjen seuraaminen johtaisi lahjansaajan kannalta varsin edulliseen tulokseen: saajalle ei voitaisi sälyttää lainkaan tuoton korvaamisvelvollisuutta. PK 7:8:n mukaan täydennysvastuu nimittäin rajoittuu aina siihen määrään, joka ”perintöosaa määrättäessä on luettava pesän varojen lisäykseksi”. Enimmäismäärän siis muodostaa omaisuudella lahjoittamishetkellä ollut arvo (PK 7:3.3). Oikeuskirjallisuudessa on tältä pohjalta pidetty selvänä, että lahjansaajalla on aina oikeus pitää omaisuudesta saamansa tuotto.[55]

Lahjansaajan kannalta hieman ankaramman vaihtoehdon tarjoaa takaisinsaantilain 17 §:ssä omaksuttu pääsääntö. Palautusvelvollinen joutuu lainkohdan mukaan korvaamaan tuoton ja kohtuullisen hyödyn, jonka hän on saanut omai-

---

on suoritettava pesälle kohtuullinen korvaus. – Samalla tavoin järjestyy asia PK 21 luvun mukaisessa palautusvastuussa (ks. PK 21:8.2). Viimeksi mainitusta kysymyksestä ks. *Lohi* 1998 s. 373 sekä *HE 14/2004* s. 35.

54 Käsitteiden tuotto, korko ja hyöty sisällöstä ks. esim. *Zitting – Rautiala* 1982 s. 49–52, *Kartio* 2001 s. 169–171, *HE 102/1990* s. 66–67, *Koulu* 1999 s. 226–250 sekä *HE 14/2004* s. 35–36.

55 Näin esim. *Rautiala* 1967 s. 158 ja *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 552.

suudesta *palautusvaatimuksen esittämisen jälkeen*. Tätäkään sääntöä ei voitaisi pitää Y:n kannalta kovin raskaana, saisihan hän pitää lahjoitushetken ja palautusvaatimuksen välisenä aikana kertyneen tuoton ja hyödyn.

Vastuun laajentamisessa on mahdollista mennä vieläkin pidemmälle. Huomiota voidaan kiinnittää siihen, että lahjansaaja on nyt ollut saantonsa tapahtuessa vilpillisessä mielessä; hän on tiennyt tai hänen ainakin olisi pitänyt tietää, että lahja voi loukata toissijaisten perillisten oikeutta. Saatetaankin väittää, että Y pitäisi asettaa samaan asemaan kuin vilpillisessä mielessä oleva seuraaja oikeutemme mukaan yleensä asetetaan.[56] Tämä merkitsisi sitä, että Y velvoitettaisiin korvaamaan tuotto jo *omaisuuden vastaanottohetkestä* lukien.

Viimeksi esitetylle käsitykselle saadaan tukea useista normilähteistä. Sen puolesta puhuvat ensinnäkin saannonmoitetta koskevat yleiset periaatteet. Jo vanhastaan on lähdetty siitä, että luovutuksensaaja, joka menettää kohteen oikealle omistajalle, saa pitää omaisuudesta kertyneen tuoton vain, mikäli on ollut saannon tapahtuessa vilpittömässä mielessä.[57] Tämänsisältöinen sääntö onkin otettu uuteen maakaareen (MK 3:3.1). Vastaavanlainen korvausvelvollisuus voidaan saajalle sälyttää TakSL 17 §:n mukaan silloin, kun oikeustoimen peräyttäminen perustuu TakSL 5 §:ssä säädettyyn ns. yleiseen takaisinsaantiperusteeseen. Myös viimeksi mainitun säännöksen taustalla on ajatus mala fide -seuraajan ankarasta kohtelusta.[58] Edelleen on syytä mainita PK 21 luvun palautusvastuunormeihin otetut tuoton, koron ja hyödyn korvaamista koskevat määräykset. Uuden PK 21:8a:n mukaan näiden erien palautukselta eivät säästy edes osakkaat, jotka olivat perinnönjakoa toimittaessaan tietämättömiä maksamatta olevasta perittävän velasta. Lainvalmistelutöissä todetaan, että koska osakkaiden nimenomaisena velvollisuutena on ollut pitää huolta velkojien eduista, ennenaikaiseen jakoon ryhtynyt osakas voidaan aina rinnastaa vilpillisessä mielessä toimineeseen seuraajaan.[59]

Sääntöön, jonka mukaan lahjansaaja joutuisi palauttamaan kaiken omaisuudesta saamansa tuoton, liittyy kuitenkin myös ongelmia. Saatetaan kysyä, onko tällaiseen PK 3:3.2-vastuun laajentamiseen asianmukaista ryhtyä muista säännöksistä tehtävien analogiapäätelmien nojalla. Ottaen huomioon, että kysymys on nyt puuttumisesta oikean omistajan tekemiin varallisuusoikeudellisesti tehokkaisiin luovutuksiin, on mahdollista väittää, että palautusvastuu tulee rajoittaa lainkohdassa selvästi osoitettuun mittaan: lahjaomaisuuden pääoma-arvoon.[60]

---

56 Palautettakoon tässä yhteydessä mieliin ruotsalaisissa esitöissä omaksuttu lähtökohta (*SOU 1925:43* s. 178): palautusvastuuseuraamusten malliksi tarjottiin oikeustoimen pätemättömyystilanteissa noudatettavia, mala fide -sopijapuoleen kohdistettuja sanktioita.

57 Ks. tältä osin esim. *Saarnilehto* 1998 s. 290–292 sekä *Kartio* 2001 s. 171–173.

58 Ks. *HE 102/1990* s. 67 sekä *Koulu* 1999 s. 236–237.

59 *HE 14/2004* s. 35. Samalla tavalla järjestyi asia jo vanhan PK 21:8:n mukaan.

60 Tämä onkin vallitsevana käsityksenä lakiosan täydennyksessä. Vaikka siis lahjansaaja oli-

Esitettyyn vasta-argumenttiin on syytä suhtautua vakavasti. Argumentilta ei vie pohjaa edes se, että kysymys on nyt vilpillisessä mielessä toimineen vastuusta. Kuten jo aikaisemmin esittämästäni on selvinnyt, vilpillisen mielen kynnys täyttyy PK 3:3.2:ta sovellettaessa varsin helposti. Palautusvelvollisuus saattaa uhata myös lahjansaajaa, joka on tosiasiassa voinut varsin vahvoin perustein uskoa välttyvänsä tältä vastuulta. Y:tä ei ole tässä mielessä ehkä perusteltua kohdella yhtä ankarasti kuin TakSL:n 5 §:ssä tarkoitettuun järjestelyyn vilpillisessä mielessä osallistunutta velallisen sopimuskumppania. Vieläkin perusteettomampaa olisi rinnastaa hänet sivulliselle kuulunutta omaisuutta hankkineeseen mala fide luovutuksensaajaan.

Kohtuullisena kompromissina voidaankin mielestäni pitää TakSL 17 §:n pääsäännön mukaista vastuuta. Lahjansaaja velvoitetaan toisin sanoen korvaamaan tuotto, jonka hän on saanut lahjaobjektista *palautusvaatimuksen esittämisen jälkeen.* Tällaista sääntöä noudatettaessa vältetään Y:n kannalta kohtuuttomat seuraukset mutta estetään toisaalta häntä hyötymästä liiallisesti perillisten kustannuksella.

Viimeksi kuvatulle oikeusohjeelle on saatavissa tukea myös oikeuskäytännöstä. Ratkaisussa *KKO 1999:75* kiinteistön lahjaksi saaneelle Y:lle asetettiin velvollisuus suorittaa toissijaisille perillisille KorkoL 3.2 §:ssä tarkoitettua korkoa (ns. tuottokorkoa) *palautusvaatimusta koskeneen haasteen tiedoksiantopäivästä lukien*. Asiallisesti oli siis kysymys täydennyksenä suoritettavalle rahamäärälle kertyneen tuoton korvaamisesta.[61] Varsinaista tuoton korvaamista koskevaa määräystä ei ratkaisuun sisältynyt. Y olisi siis kiinteistön pesään palauttaessaan välttänyt enemmät maksuvelvollisuudet. Lopputulos saattaa kuitenkin selittyä sillä, että mitään tuoton korvaamista koskevaa vaatimusta ei ollut jutussa esitettykään; sitä vastoin rahasuoritukselle maksettavaa korkoa olivat perilliset vaatineet. – Pidänkin mahdollisena, että mikäli lahjansaajalta olisi kiinteistön palauttamisen ohella vaadittu siitä saadun tuoton korvaamista, oikeus olisi saajan tähän velvoittanut.[62]

---

si ollut kiistatta mala fide (P on lahjoittanut hänelle kuolinvuoteellaan koko omaisuutensa), hänen täydennysvastuunsa rajoittunee lahjaomaisuuden arvoon. Ks. *Saarenpää* 1994 s. 142, jonka mukaan tuoton huomioon ottaminen edellyttäisi erillistä säännöstä. Kannanotto koskee omaisuuden arvonmääritystä mutta kuvannee PK 7:8.1:ssä säädetty huomioon ottaen kirjoittajan kantaa myös täydennysvastuun laajuutta koskevassa kysymyksessä.

61 Oma kysymyksensä on, tuleeko tällaista korvausta määrättäessä aina soveltaa KorkoL 3.2 §:ssä säädettyä korkokantaa. Ks. tältä osin *Saarnilehto* 2005 s. 91–93, jossa todetaan, että korkeimman oikeuden uusimman ratkaisukäytännön valossa KorkoL 3.2 § ei anna täysin ehdotonta perustetta tuottokoron määritykselle. Mittapuuna voitaneen sen asemesta käyttää myös rahamäärälle todella kertynyttä tuottoa.

62 Mainitusta KKO:n ratkaisusta on tosin varottava tekemästä ehdottomia johtopäätöksiä muuhun kuin rahamäärästä kertyneeseen tuottoon. Tuottokoron korvausvelvollisuutta eivät koske kaikilta osin samat säännöt kuin ns. esineoikeudellista tuottoa. Viimeaikaisen oikeuskäytännön perusteella näyttää esimerkiksi siltä, ettei velvollisuuteen maksaa tuottokorkoa vaikuttaisikaan enää juuri se, onko suorituksensaaja ollut vilpillisessä vai vilpittömässä mielessä. Tästä ky-

5.6 LAHJANSAAJALLE SYNTYNEIDEN KUSTANNUSTEN KORVAAMINEN

5.6.1 Johdannoksi

Palautusvastuuriitoja ratkaistaessa saatetaan joutua pohtimaan myös lahjaomaisuuteen pantujen kustannusten merkitystä. Kiinteistön leskeltä lahjaksi saanut Y vetoaa oikeudenkäynnissä esimerkiksi siihen, että hän on käyttänyt varojaan asuinrakennuksen välttämättömiin korjaustöihin. Hän vaatii, että näistä kuluista suoritetaan hänelle korvaus tai että ne ainakin otetaan huomioon palautusvastuuta pienentävänä eränä. Syntyykin kysymys, miten lahjansaajan vaatimukseen pitäisi suhtautua. Millaisista kuluista hän on ehkä oikeutettu saamaan korvauksen ja miten mahdollinen hyvittäminen käytännössä toteutetaan?

Omaisuuden haltijalle syntyneiden kustannusten korvaaminen on varsin yleinen ongelma oikeudessamme. Siihen törmätään lähes kaikissa tilanteissa, joissa tietyn kohteen saanto paljastuu tavalla tai toisella tehottomaksi. Kysymyksen tarkastelun pohjaksi onkin syytä ottaa saannonmoitetilanteissa noudatettavat säännöt. Jos luovutustoimen tai muun saannon nojalla omaisuutta hallinnut henkilö joutuu palauttamaan sen oikealle omistajalleen, haltijalla on tietyin edellytyksin oikeus saada omistajalta korvausta omaisuuteen panemistaan kustannuksista. Korvausvaatimuksen menestyminen riippuu osittain siitä, minkä tyyppisistä kustannuksista on ollut kysymys. Myös se, onko haltija ollut vilpittömässä vai vilpillisessä mielessä, vaikuttaa asian arviointiin.

Laajimmin korvataan omaisuuteen pannut *tarpeelliset kustannukset.* Pääsääntönä on, että niistä suoritetaan korvaus myös vilpillisessä mielessä olleelle haltijalle. Tarpeellisilla kustannuksilla tarkoitetaan kulueriä, jotka ovat välttämättömiä omaisuuden säilyttämiseksi ja käyttämiseksi tarkoituksiinsa, mutta jotka eivät kuulu sen säännöllisiin käyttö- ja hoitomenoihin. Esimerkkeinä voidaan mainita rakennuksen katon korjaaminen ja ulkorakennuksen lahosuojaus. Korvauksen piiriin ulkopuolelle taas jäävät esimerkiksi asuinrakennuksen käyttämiseen liittyvät sähkö- ja lämmityskulut.[63]

Toisena kuluryhmänä on oikeuskirjallisuudessa mainittu *hyödylliset kustannukset*. Niille on tyypillistä, että haltijan panostus on objektiivisesti arvioiden ainakin jossain suhteessa parantanut omaisuutta. Tällainen vaikutus on esimerkiksi asuinhuoneiston peruskorjauksella tai pellon ojituksella. Jotta omaisuuden haltija saisi korvauksen hyödyllisistä kustannuksista, edellytetään yleensä, että hän on ollut vilpittömässä mielessä.[64] Tällöinkin korvaus

---

symyksestä ks. *Saarnilehto* 1998 s. 294–296 sekä *sama* 2005 s. 90–93.

63 Tarpeellisten kustannusten alasta ja niiden korvaamisesta ks. *Zitting – Rautiala* 1982 s. 84, *Koulu* 1999 s. 256–259 ja *Kartio* 2001 s. 175–176 lähteineen.

64 Näin *Kartio* 2001 s. 177–178, viittauksineen asiaa koskeviin erityissäännöksiin ja oikeus-

rajoittuu panostuksesta omistajalle koituneeseen hyötyyn.[65]

Kaikista huonoimmassa asemassa on *ylimääräisiä kustannuksia* omaisuuteen pannut henkilö. Näitä vain haltijan omaa tarvetta palvelevia kustannuksia ei vallitsevan käsityksen mukaan korvata lainkaan. Kustannukset eivät kuitenkaan jää aina myöskään oikean omistajan hyväksi, sillä panostuksia tehnyt haltija saa tietyin edellytyksin irrottaa kustannuksen kohteen.[66]

Miltä osin kuvattuja sääntöjä olisi mahdollista soveltaa PK 3:3.2:ssa tarkoitettuun palautusvastuuseen? Kysymystä ei ole tarkasteltu lainvalmistelutöissä, eikä se ole tietääkseni tullut esille myöskään korkeimman oikeuden käytännössä. Oikeuskirjallisuudessakin siihen on kiinnitetty huomiota niukalti. *Aarnio* on 1970-luvun esityksissään ollut valmis seuraamaan esineoikeuden yleisiä periaatteita. Hän on todennut, että palautusvelvolliselle lahjansaajalle tulee suorittaa korvaus tarpeellisista kustannuksista mutta hyödylliset kustannukset jäävät saajan itsensä kannettaviksi. Viimeksi mainittujen korvaaminen edellyttäisi Aarnion mukaan lahjansaajan vilpitöntä mieltä, eikä tämä kriteeri voi täyttyä vastuuseen joutuneen lahjansaajan osalta. PK 3:3.2-vastuuhan syntyy vain mala fide toimineelle Y:lle.[67]

Aarnion lähtökohta vaikuttaa asianmukaiselta: esineoikeudelliset kustannusten korvausta koskevat säännöt antavat ilman muuta perustan myös PK 3 luvun mukaisen palautusvastuun arvioinnille. Toinen asia kuitenkin on, voidaanko sääntöjä noudattaa sellaisinaan. Vaikka nyt tarkasteltavilla lahjan palautusriidoilla on yhteisiä piirteitä saannonmoitetilanteiden kanssa, konfliktien kesken on myös olennaisia eroja. PK 3:3:2:ssa tarkoitettuun palautusvastuuseen liittyykin ehkä sellaisia erityispiirteitä, jotka tekevät haltijan ja oikean omistajan välistä suhdetta silmällä pitäen muodostettujen sääntöjen suoran soveltamisen pulmalliseksi.

Seuraavassa arvioin lähemmin näitä ongelmia. Rajaan tarkastelun tarpeellisiin ja hyödyllisiin kustannuksiin. Selvältä nimittäin vaikuttaa, ettei lahjansaajalla voi olla oikeutta ylimääräisistä kustannuksista maksettaviin korvauksiin. Mala fide -lahjansaaja ei ole tällaisen suojan tarpeessa, eikä kyseisten kuluerien korvauttaminen olisi kohtuullista myöskään toissijaisten perillisten kannalta.

---

käytäntöön (esimerkiksi MK 3:4:ssä edellytetään kiinteistön ostajan vilpitöntä mieltä). Vrt. *Zitting – Rautiala* 1982 s. 84, jossa ei ainakaan nimenomaisesti mainita, että korvauksen saaminen edellyttäisi haltijan vilpitöntä mieltä.

65 Hyödyllisten kustannusten korvaamisesta ks. yleisesti *Kartio* 2001 s. 177–179 lähteineen.

66 Ks. tältä osin *Kartio* 2001 s. 180–181.

67 Ks. lähemmin *Aarnio* 1971 s. 105–106 sekä *sama* 1974 s. 146. – *Aarnion* ja *Kankaan* teoksessa Suomen jäämistöoikeus I ei tähän kysymykseen oteta kantaa.

5.6.2 Tarpeelliset kustannukset

Palautusvelvollisella luovutuksensaajalla on siis yleensä oikeus saada vilpillisestä mielestään huolimatta korvaus omaisuuteen panemistaan tarpeellisista kustannuksista. Sääntöä voidaan perustella sillä, että huolellisesti toiminut oikea omistaja ei olisi voinut välttää sanottuja kulueriä. Olisi siten perusteetonta jättää niitä omaisuuden menettävän sivullisen kannettavaksi.[68]

Tämä perustelu pätee myös PK 3 luvussa tarkoitettuun vastuuseen. Ongelmattominta korvaussäännön seuraaminen on silloin, kun Y joutuu luopumaan perillisten hyväksi koko lahjasta. Jos esimerkiksi 100 000 euron arvoisen kiinteistön pesään palauttanut Y on käyttänyt rakennusten välttämättömiin suojausja kunnostustöihin 10 000 euroa, tuntuu ilman muuta oikeudenmukaiselta taata hänelle korvaus näistä kuluista. Muuten P:n perilliset pääsisivät perusteetta hyötymään Y:n kustannuksella. Tällaista etua ei heille tule antaa, vaikka lahjansaaja onkin nyt ollut mala fide. – Vastaava hyvitys on Y:lle annettava myös silloin, kun hän kiinteistön palautuksen asemesta tekee perillisille sen arvoa vastaavan rahasuorituksen. Arvokorvauksesta olisi esimerkkitapauksessa toisin sanoen vähennettävä Y:n kustannuksina suorittamat 10 000 euroa.

PK 3:3.2:ta sovellettaessa ei ole kuitenkaan kovin tavallista, että lahjansaajan palautusvastuu käsittäisi koko lahjan arvon. Yleensä Y selviää vastuustaan selvästi pienemmin suorituksin; ainakin palautusvastuun taloudellinen rasitus jää lahjan arvoa pienemmäksi. Tällaisissakin tilanteissa vaikuttaa sinänsä perustellulta antaa lahjansaajalle oikeus kustannusten korvaukseen. Ongelmia voi sen sijaan aiheuttaa korvauksen reaalinen toteuttaminen. Y:tä ei nyt voida välttämättä hyvittää siten, että tarpeellisiin kustannuksiin käytetty rahasumma vain yksinkertaisesti vähennetään hänen arvomääräisestä palautusvastuustaan. Jos meneteltäisiin näin, lopputulos voisi tulla Y:n kannalta liiankin edulliseksi. Toissijaiset perilliset jäävät puolestaan vaille riittävää kompensaatiota.

Väitettä voidaan konkretisoida esimerkin avulla. Ajatellaan edellä kuvattua tilannetta, jossa Y on saanut lahjaksi 100 000 euron arvoisen kiinteistön ja joutunut käyttämään sitä koskeviin tarpeellisiin kustannuksiin 10 000 euroa. Oletetaan edelleen, että L:ltä on jäänyt omaisuutta 40 000 euroa ja että toissijaisten perillisten suhteellinen pesäosuus on 1/2. Tällöin Y:n arvomääräinen palautusvastuu olisi ilman kustannusten huomioon ottamista 30 000 euroa [(40 000 + 100 000) x 1/2 – 40 000]. Jos hänen vastuunsa määritettäisiin nyt niin, että viimeksi mainitusta summasta vähennettäisiin kustannusten korvauksena 10 000 euroa, päädyttäisiin 20 000 euron suoritukseen. Lopputulos loukkaisi toissijaisten perillisten oikeutta; he jäisivät ilman riittävää kompensaatiota. P:n perillisten pesäosuuden katteeksi näin tulevat 60 000 euroa olisi vähemmän kuin minkä he olisivat saanet ilman L:n tekemää lahjoitusta. Mikäli nimittäin L olisi jät-

[68] Ks. lähemmin *Kartio* 2001 s. 175–176.

tänyt esimerkissä mainitun lahjan antamatta ja suorittanut itse 10 000 euron kustannukset, toissijaisten perillisten pesäosuudeksi olisi tullut 65 000 euroa.

Kustannusten suora vähentäminen Y:n vastuulle tulevasta palautusmäärästä saattaisi melko helposti johtaa jopa siihen, että lahjansaaja vapautuisi kokonaan velvollisuuksistaan. Tilanteissa, joissa Y:n palautusvastuu käsittäisi jo ilman kustannusten huomioon ottamista vain pienen osan lahjan arvosta, siitä ei tarpeellisten kustannusten vähentämisen jälkeen jäisi jäljelle ehkä mitään.

> Tämä havaitaan, kun muutetaan edellä käytettyä esimerkkiä niin, että P:n perillisten suhteellinen pesäosuus onkin vain 1/4 ja leskeltä jäänyt reaalinen pesä on 20 000 euroa. Tarpeelliset kustannukset olkoon nytkin 10 000 euroa. – Määritetään ensin Y:n palautusvastuu kiinnittämättä lainkaan huomiota kustannusten korvaamiseen. Havaitaan, että Y:n suoritettavaksi jäisi 10 000 euroa [(20 000 + 100 000) x 1/4 – 20 000]. Jos Y:n vastuuseen tehdään kustannusten suuruutta vastaava vähennys (10 000 euroa), päädytään siihen, että palautusvastuuta ei synny. P:n perilliset joutuvat siten tyytymään reaaliseen pesään (20 000 euroon).
>
> Lopputulos ei vaikuta asianmukaiselta. Jos nimittäin L olisi jättänyt lahjansa antamatta ja suorittanut itse mainitun kustannuksen, P:n perilliset olisivat saanet selvästi enemmän: (20 000 + 100 000 – 10 000) x 1/4 = *27 500 euroa*.

Havaittuun ongelmaan on varsin yksinkertainen korjauskeino. Lähdetään siitä, että jos lahjansaajan palautusvastuu käsittää vain osan lahjan arvosta, myös kustannusten *korvausta täytyy rajoittaa* vastaavasti. Y:n palautusvastuu tulee määrittää niin, että lahjan vaikutukset toissijaisten perillisten pesäosuuteen saadaan eliminoiduksi. Näin taataan PK 3:3.2:n tarkoitusperien toteutuminen: P:n perilliset pääsevät samaan asemaan, jossa he olisivat olleet ilman lahjoitusta.

> Tämä merkitsisi viimeksi tarkastellussa esimerkissä seuraavaa: Kuten laskelmasta käy ilmi, ilman L:n toteuttamaa lahjoitusta P:n perillisten pesäosuus olisi ollut 27 500 euroa. Tämä heille täytyy taata myös tarkasteltavassa tilanteessa. Koska reaalinen pesä on 20 000 euroa, Y:n palautusvastuun suuruudeksi tulee 7500 euroa. – Voidaankin sanoa, että Y:lle annetaan 10 000 euron kustannuksista vain 2500 euron hyvitys. Tämä ei ole kuitenkaan hänen kannaltaan kohtuutonta, käsittäähän Y:n palautusvastuukin vain murto-osan lahjan arvosta.

5.6.3 Hyödylliset kustannukset

Arvioitaessa lahjansaajaa rasittaneiden hyödyllisten kustannusten korvaamista on muistettava niiden ja tarpeellisten kustannusten perusero. Kysymys *ei* ole nyt kustannuksista, jotka olisivat joka tapauksessa syntyneet leskelle, vaan päinvastoin menoeristä, jotka johtuvat Y:n omista valinnoista, hänen erityisestä

aktiviteetistaan. Y on esimerkiksi uusinut asuinhuoneiston keittiön ja kylpyhuoneen, vaikka vanhat olisivat vielä olleet käyttökelpoisia. Panostus omaisuuteen on sinänsä ollut järkevää, ”hyödyllistä” – asunnon arvo on noussut kustannuksia vastaavasti – mutta ei kuitenkaan välttämätöntä.

Tämä ero huomioon ottaen on selvää, ettei hyödyllisten kustannusten korvaaminen tule kysymykseen yhtä laajassa mitassa kuin tarpeellisten kustannusten hyvittäminen. Kompensaatiolle ei ole ensinnäkään lainkaan sijaa, mikäli Y toteuttaa palautusvastuunsa *rahasuorituksin*. Kun kustannusten kohde ja omaisuudelle koitunut arvonnousu jäävät tällöin Y:lle, hänelle olisi perusteetonta suorittaa korvausta lahjaomaisuuden arvoa korottaneiden kustannusten johdosta. Sopimattomaksi tällaisen ratkaisun tekisi myös se, että kulujen sälyttäminen toissijaisten perillisten kannettavaksi jättäisi heidät vaille riittävää PK 3:3.2-suoritusta. Perilliset eivät pääsisi siihen asemaan, jossa he olisivat olleet ilman L:n toteuttamaa lahjoitusta.

Selvästi pulmallisempia ovat tapaukset, joissa lahjansaaja täyttää vastuunsa *luontaispalautuksin*. Jos saannonmoitetta koskevien yleisten periaatteiden mukaisesti lähdetään siitä, että lahjansaaja jää vilpillisen mielensä vuoksi kokonaan vaille kompensaatiota, päädytään toissijaisten perillisten kannalta varsin edulliseen lopputulokseen. He saavat itselleen Y:n varoin parannetun lahjaobjektin ja pääsevät näin hyötymään tämän panostuksista. Sen sijaan, että perilliset esimerkiksi joutuisivat tyytymään L:n itsensä hallinnassa olleeseen kuluneeseen ja sisustukseltaan vanhanaikaiseen asuinhuoneistoon, he saisivat saman asunnon korjattuna ja nykyaikaisin mukavuuksin varustettuna. Mitään korvausta heidän ei kuitenkaan tarvitsisi suorittaa. Voidaanko tällainen ratkaisu hyväksyä?

Kysymykseen vastattaessa on syytä muistaa, että perinteinen kustannusten korvausnormi on omaksuttu kohteen *oikean omistajan* etuja silmällä pitäen. Ajatuksena lienee ollut, että omistajan pitää saada määrätä omaisuudestaan, esimerkiksi päättää siitä, millaisia parannuksia siihen tehdään. Tämän kanssa ristiriidassa olisi asettaa hänelle vastuuta sellaisista ei-välttämättömistä kustannuksista, joita joku mala fide haltija on kohteeseen sijoittanut. Omistajan suojaamisen voidaankin katsoa edellyttävän, että hänelle ei aseteta korvausvelvollisuutta silloinkaan, kun omaisuuden arvo on panostusten johdosta kohonnut. Lopputulosta, jossa omistaja pääsee tavallaan ansiotta hyötymään toisen tekemistä toimenpiteistä, ei näin ajatellen voida välttää.[69]

Ongelmaksi tuleekin, täytyykö toissijaisille perillisille antaa yhtä vahvaa suojaa. Epäilyttäväksi rinnastuksen oikeaan omistajaan tekee se, että PK 3:3.2 ei turvaa perillisille oikeutta itse lahjakohteeseen, vaan säännöksessä taataan heille ainoastaan tietty arvomäärä. Tämä koskee myös tilanteita, joissa lahjansaajalle syntyy palautusvastuu: toissijaiset perilliset joutuvat tällöinkin tyyty-

[69] Näistä perusteluista ks. lähemmin *Kartio* 2001 s. 178.

mään viime kädessä pesäosuutensa arvoa vastaavaan rahasuoritukseen. Saatetaankin väittää, että P:n perillisille ei pitäisi kustannusten korvaustakaan ajatellen antaa samoja oikeuksia kuin omansa takaisin saavalle omistajalle. Heidän ei siis pitäisi päästä hyötymään lahjansaajan kustannuksella, vaan luontaispalautuksen tuottama nettohyöty olisi aina rajattava perillisten vastattavaksi PK 3:3.2:n nojalla tulevaan arvomäärään.[70] Tämä merkitsisi käytännössä sitä, että Y:n omaisuuteen panemat hyödylliset kustannukset täytyisi korvata siltä osin kuin ne ovat kohottaneet omaisuuden arvoa.

Hyödyllisten kustannusten laajalle korvaamiselle onkin mahdollista saada tukea uudehkossa lainsäädännössä omaksutuista ratkaisuista. Esimerkiksi TakSL 18 §:ssä ja perinnönjaon peräytymistä sääntelevässä (2004 uusitussa) PK 21:8b:ssä on omaksuttu esineoikeuden perinteestä poikkeava linja. Säännösten mukaan palautusvelvollinen saattaa vilpillisestä mielestään huolimatta saada korvauksen myös omaisuuteen panemistaan hyödyllisistä kustannuksista. Kummassakin lainkohdassa on hyödyllisten kustannusten korvaaminen jätetty kohtuusharkinnan varaan. Pääsääntönä lienee, että omaisuutta parantaneelle haltijalle suoritetaan korvausta siltä osin, kuin kohteen käypä myyntiarvo on panostusten johdosta kohonnut. Arvonnousun hyvittämistä ei siis estä se, että haltija on ollut vilpillisessä mielessä.[71]

Myöskään viimeksi mainittujen oikeusohjeiden analoginen soveltaminen ei ole ongelmatonta. Takaisinsaantilain ja PK 21 luvun sääntelemissä tilanteissa omaisuutta palautetaan pesään velkojen maksamista varten. Kun omaisuus muutetaan tällöin yleensä rahaksi, on ymmärrettävää, että sen realisointiarvoa kohottaneet kustannukset korvataan panostajalle täysimääräisesti. PK 3 luvun nojalla tehdyissä palautuksissa asetelma on toisenlainen. Omaisuuden realisointia ei voida nyt pitää pääsääntönä, vaan lopputulokseksi saattaa yhtä hyvin tulla se, että perilliset pitävät esimerkiksi pesään palautuneen kiinteistön itsellään. Saatetaankin kysyä, onko heidät tällöin asianmukaista velvoittaa suorittamaan korvausta mala fide lahjansaajalle.

Olisin valmis vastaamaan kysymykseen myöntävästi. Toissijaisten perillisten

---

70 Ongelmasta ks. myös *Lohi* 1998 s. 391–392, jossa esitin kritiikkiä vanhassa PK 21:6:ssa omaksuttua sääntelyä kohtaan. Lainkohdan mukaan PK 21 luvun mukaiseen palautusvastuuseen joutunut osakas sai korvauksen hyödyllisistä kustannuksista vain, mikäli oli toiminut bona fide. Sanamuodon mukainen tulkinta johti siis siihen, että jos osakas oli tiennyt maksamattomista perittävän veloista, velkojat saattoivat päästä hyötymään osakkaan omaisuudelle tekemistä parannuksista.

71 Kustannusten korvaamisesta TakSL 18 §:n nojalla ks. *Koulu* 1999 s. 250–256 ja PK 21:8b:n nojalla ks. *HE 14/2004* s. 36. – PK 21 luvussa tarkoitettuun palautusvastuuseen joutuneiden osakkaiden oikeudesta saada korvausta hyödyllisistä kustannuksista ks. myös *Lohi* 1998 s. 379–383, jossa tarkastelin ongelmaa ennen vuotta 2004 voimassa olleen PK 21:6:n kannalta. Suositin tällöin omaisuuden arvoa kohottaneiden panostusten korvaamista myös vilpillisessä mielessä olleille osakkaille. Tulkinta oli mahdollista riitauttaa, sillä PK 21:6:n sanamuodon mukaan hyödyllisistä kustannuksista olisi voinut korvausta saada vain bona fide osakas. Sanamuodon mukaista tulkintaa ovatkin puoltaneet esimerkiksi *Aarnio* ja *Kangas* (I 1999 s. 392).

mahdollinen ratkaisu pitää tietty omaisuus itsellään on heidän oma valintansa, jonka aiheuttamista kustannuksista heidät on kohtuullista panna vastaamaan. Jos siis perilliset katsovat, että tietty Y:n jakoon palauttama esine on siihen sijoitettujen kustannusten johdosta muuttunut liian arvokkaaksi, heidän tulee myydä se ja jakaa kauppahinta keskenään. Lopputulos ei ole perillisten kannalta kohtuuton, saavathan he näin menetellen aina perintöosaansa vastaavan arvomäärän – enempään heillä PK 3:3.2:n valossa olekaan oikeutta. Mikäli taas P:n perilliset haluavat omakseen esimerkiksi suvulle vanhastaan kuuluneen kiinteistön, heidän on oltava valmiita maksamaan Y:n tekemistä parannuksista johtuva lisähinta.

Käsitykseni siis on, että *luontaispalautuksen toteuttavalla lahjansaajalla on oikeus saada hyvitys omaisuuteen panemistaan hyödyllisistä kustannuksista siltä osin kuin omaisuuden arvo niiden johdosta noussut*. Korvaus on toisin sanoen rajattava omaisuuden todellista parantumista vastaavaan määrään. Tämän ylittävältä osalta kustannukset jäävät lahjansaajan omaksi vahingoksi. Näin taataan, ettei P:n perillisten asema huonone Y:n toimenpiteiden johdosta.

Tarpeellisten kustannusten korvaamista tarkastellessani päädyin siihen, että oikeus täyteen hyvitykseen on vain perillisellä, joka joutuu luopumaan koko lahjan arvosta. Jos sen sijaan Y:n palautusvelvollisuus jää suppeammaksi, myös hänen kustannuksensa korvataan vain vastaavalta osalta. Hyödyllisten kustannusten osalta ei voida noudattaa tällaista sääntöä, vaan lahjansaajan on saatava kohteen arvoa kohottaneista panostuksistaan täysi kompensaatio *myös osittaisen vastuun tilanteissa*. Vain näin toteutuu korvaussäännöksen taustalla oleva päämäärä: toissijaisia perillisiä ei päästetä perusteetta hyötymään Y:n taloudellisista panoksista.

> Viimeksi puollettua sääntöä on syytä havainnollistaa esimerkin avulla. Ajatellaan tilannetta, jossa L on lahjoittanut Y:lle 100 000 euron arvoisen kiinteistönsä. Y:n tekemien perusparannusten johdosta kiinteistön arvo on kohonnut 120 000 euroon. Arvonnousu johtuu nyt yksin Y:n toimista; mitään suhdanteista johtuvia arvonmuutoksia ei siis ole tapahtunut. Oletetaan lisäksi, että P:n perillisten pesäosuus on 80 000 euroa ja että L:ltä ei ole jäänyt lainkaan omaisuutta. – Mikäli esimerkin perilliset haluavat jakoon palautetun kiinteistön omakseen, heidän on maksettava Y:lle lunastuksena pesäosuutensa ja kiinteistön arvon erotus. Suoritettavaksi tulee siten 40 000 euroa.
>
> Lopputulosta arvioitaessa voidaan vertailukohdaksi ottaa tilanne, joka olisi vallinnut ilman Y:n tekemiä perusparannuksia. Koska kiinteistön arvo olisi tällöin ollut sama kuin lahjoitushetkellä (100 000 euroa), perillisten suoritettava lunastuskorvaus olisi jäänyt 20 000 euroon. Näitä kahta tapahtumankulkua vertaamalla voidaankin havaita, mistä hyödyllisten kustannusten korvaamisessa itse asiassa on kysymys. Korvauksen antaminen tapahtuu nyt siten, että parannettu omaisuus otetaan P:n perillisten pesäosuutta toteutettaessa huomioon täydestä – so. parannetusta – arvos-

taan. Y:n toimenpiteillään aikaan saamaa arvonkorotusta ei siis jätetä huomiotta, vaan hänelle annetaan sen johdosta täysi hyvitys.

Se, että esimerkin Y:lle annetaan perusparannusten johdosta täysi 20 000 euron hyvitys (hän saa siis yhteensä 40 000 euroa), on nähdäkseni oikeudenmukaista. Näin menetellen taataan se, etteivät P:n perilliset pääse Y:n kustannuksella parempaan asemaan kuin missä he olisivat olleet ilman lahjoitusta ja Y:n omaisuudelle tekemiä parannuksia.

5.7 PALAUTUSVASTUUN SOVITTELUSTA

5.7.1 Voidaanko palautusvastuuta sovitella?

PK 3:3.2:n nojalla langetettava palautusvastuu voi osoittautua lahjansaajalle raskaaksi. Kun tämä velvollisuus konkretisoituu, lahjaksi saatu omaisuus ei ehkä ole enää hänellä tallella, ei esineellisesti eikä edes arvomääräisesti. Y on saattanut käyttää lahjaksi saamansa varat kulutukseen, tai omaisuus on voinut hävitä taikka turmeltua. Edelleen on mahdollista, että Y on luovuttanut omaisuuden edelleen saamatta tilalle yhtä arvokasta vastasuoritusta. Joudutaankin kysymään, voiko lahjansaaja tällaisiin perusteisiin vetoamalla saada helpotusta hänelle määrättäviin velvoitteisiin. Onko palautusvastuuta mahdollista sovitella?

Kuten edellä jo totesin, PK 3 luvussa ei ole palautusvastuusta vapauttamista tai vastuun lieventämistä koskevia säännöksiä. Näillä perusteilla päädyin siihen, että myös lahjaomaisuuden hukannut Y joutuu pääsääntöisesti täyteen vastuuseen perillistahoa kohtaan. Tämä ei kuitenkaan merkitse sitä, etteikö Y:n asemaa voitaisi tietyin edellytyksin helpottaa sovittelun avulla. Käsitys, jonka mukaan palautus- tai korvausvastuuseen joutuneelle suorituksensaajalle suodaan tällainen mahdollisuus, on saanut siviilioikeudessamme siinä määrin laajaa kannatusta, että voidaan mielestäni puhua järjestelmässämme vallitsevasta *kohtuuttomien palautusvastuiden torjumisen periaatteesta*.[72] Sen mukaista on ajatella, että lähes mitä tahansa palautusvastuuta täytyy voida painavista syistä kohtuullistaa myös ilman lakiin kirjatun säännöksen tukea.[73] Tämä on otettava lähtökohdaksi myös nyt tarkasteltavaa ongelmaa arvioitaessa. Saatetaankin väittää, että sovittelulle täysin kielteinen kanta vaatisi tuekseen vahvat perusteet. Olisi esimerkiksi osoitettava, että toissijaisille perillisille on erityisen tär-

---

72 Ks. *Lohi* LM 1999 s. 49–54 lähteineen.

73 Tällainen kanta on oikeuskäytännössä hyväksytty esimerkiksi perusteettoman edun palautuksessa (ks. lähemmin *Aurejärvi – Hemmo* 1998 s. 273 ss. lähteineen). Muista oikeuskirjallisuuden kannanotoista, joissa on puollettu ilman nimenomaista säännöstukea tehtävää palautus- tai korvausvastuun sovittelua, viittaan yleisesti seuraaviin lähteisiin: *Helin* 1984 s. 62, *Kaisto* LM 1996 s. 465, *sama* DL 1997 s. 237–238, *Lohi* 1998 s. 368–371 sekä *Koulu* 1999 s. 272–274 (kannanottojen johdosta ks. myös *Lohi* LM 1999 s. 52 av. 22).

keää antaa ehdotonta suojaa lahjansaajan kohtuullistamisvaatimusten varalta.

Yksi sovittelua vastaan puhuva näkökohta on helppo esittää: PK 3:3.2-vastuu syntyy vain vilpillisessä mielessä olevalle lahjansaajalle. Tämä näkökohta kiistatta vähentääkin Y:n sovitteluvaatimuksen oikeutusta. Kun erityyppisissä palautustilanteissa on pohdittu mahdollisuutta kohtuullistaa suorituksensaajan vastuuta, vilpillistä mieltä on pidetty selvänä sovittelua vastaan puhuvana argumenttina. Kohtuullistaminen on ymmärretty lähinnä vain vilpittömässä mielessä toimineen suojakeinoksi.[74]

Esiin tuotu argumentti on merkittävä. En pitäisi sitä kuitenkaan riittävänä perusteena suhtautua ehdottoman torjuvasti palautusvastuun sovitteluun. Myös lahjansaaja, joka on ollut PK 3:3.2:ssa tarkoitetulla tavalla vilpillisessä mielessä, saattaa mielestäni oikeutetusti vaatia vastuuseensa lievennystä. Kuten olen jo useaan kertaan todennut, mala fide -kynnys täyttyy PK 3 luvun säännöksiä sovellettaessa varsin helposti. Palautusvastuu saattaa uhata myös sellaista lahjansaajaa, joka ei ole tosiasiassa ymmärtänyt kenenkään oikeuksia loukattavan.[75] Siinäkin tapauksessa, että Y olisi pystynyt havaitsemaan, että lahja tietyiltä osin loukkaa toissijaisten perillisten oikeuksia, häntä uhkaamassa oleva vastuu voi osoittautua yllättävän ankaraksi. Runsaat puolet omaisuudestaan Y:lle lahjoittanut L on saattanut esimerkiksi viimeisinä elinvuosinaan menettää kaikki varansa, jolloin enintään muutamien tuhansien eurojen suuruiselta näyttänyt palautusvastuu kasvaakin kymmenien tuhansien suuruiseksi. Se, että pääsäännön mukainen palautusvelvollisuus muodostuu odotettua raskaammaksi, voi johtua myös lahjansaajan omassa taloudessa tapahtuneista muutoksista. Syynä saattavat olla esimerkiksi lahjaomaisuuteen kohdistuneet yllättävät menetykset.

Lähdenkin siitä, että PK 3:3.2-vastuuta voidaan tietyin edellytyksin sovitella. Lahjansaajan suoritettavaksi tulevaa määrää on siis mahdollista pienentää, ääritapauksissa vastuu saatetaan kokonaankin poistaa. Kannanotto synnyttää jatkokysymyksen: millä edellytyksin tällaiseen ratkaisuun voidaan päätyä?

Yksiselitteisten tai ehdottomien sovittelusääntöjen esittäminen on nähdäkseni mahdotonta. Tarkasteltavaa ongelmaa ei ole mielekästä lähestyä pohtimalla,

---

74 Ks. esim. *Aurejärvi – Hemmo* 1998 s. 274, *Lohi* 1998 s. 391 ss., *Koulu* 1999 s. 287–290, *Tuomisto* 2002 s. 129 sekä *Lennander* 2004 s. 366.

75 Tähän johtaa ratkaisussa *KKO 1999:75* omaksuttu lahjansaajan kannalta varsin ankara linja: palautusvastuuseen on mahdollista asettaa myös saaja, joka ei ole tuntenut PK 3 luvun sääntelyn sisältöä eikä siten ole voinut tietää, että lahja loukkaa toissijaisten perillisten oikeutta (ks. lähemmin jaksossa 4.5 esittämääni). Mala fide -kynnyksen ylittymiseksi siis riittää, että saaja olisi tiedossaan olevien tosiseikkojen perusteella – ja jäämistölainsäädäntömme sisällön tuntemalla – voinut käsittää lahjan vaikutukset.

Palautusvastuu saattaa toisaalta uhata myös luovutuksensaajaa, joka ei ole edes mieltänyt saantoaan lahjaksi. Kuten ratkaisua *KKO 1990:46* tarkasteltaessa kävi ilmi, PK 3:3.2:n soveltamista ei näyttäisi estävän se, että leski ja Y ovat tarkoittaneet järjestelynsä normaaliksi kaupaksi. Lahjaksi tällainen luovutus saatetaan katsoa jo sillä perusteella, että kauppahinta alittaa riittävän selvästi kohteen käyvän arvon.

mitkä ovat sovittelun ehdottomat edellytykset tai mihin seikkoihin vetoamalla Y saa varmasti vastuutaan sovitelluksi. Sovittelusäännösten soveltaminen ei normaalistikaan tapahdu tällä tavoin, vaan kysymys on *eri suuntiin vaikuttavien näkökohtien punninnasta*.[76] Arvioitaessa, kohtuullistetaanko lahjansaajan palautusvastuuta vai ei ja kuinka paljon sitä mahdollisesti kohtuullistetaan, joudutaan vertaamaan keskenään lahjansaajan ja perillisten suojaamisen puolesta puhuvia argumentteja ja harkitsemaan sen mukaan, millainen ratkaisu tehdään.[77]

Seuraavassa otan esille muutamia PK 3:3.2-vastuun sovittelun kannalta tärkeimmiksi arvioimiani näkökohtia. Kysymykseen suoraan liittyvän lähdeaineiston puuttuessa olen hakenut apua ongelmakentän lähialueilta – siis palautusvastuuta asiallisesti muistuttavien vastuumuotojen osalta omaksutuista lainsäädäntö- ja lainkäyttöratkaisuista sekä oikeuskirjallisuudessa esitetyistä kannanotoista. Käyttökelpoisia vertailukertailukohtia ovat ennen muuta PK 21 luvun mukainen palautusvastuu, konkurssitakaisinsaanti, lakiosan täydennys ja perusteettoman edun palautus. Myös vahingonkorvauksen sovitteluun liittyvää aineistoa voidaan hyödyntää.

> Problematiikka on hyvin samanlainen kuin arvioitaessa PK 21 luvussa säännellyn palautusvastuun sovittelua. Olen tarkastellut tätä teemaa laajahkosti teoksessani *Vastuu kuolleen henkilön velasta* (erityisesti s. 384–408). Useimmat mainitussa teoksessa esille nostamani argumentit pätevät myös nyt käsiteltävään palautusvastuuseen. Jo tästä syystä on ollut aiheellista rajoittaa PK 3:3.2-vastuun sovittelua koskeva esitys pääkohtiin. Läheskään kaikkiin aiheen kannalta merkittäviin kysymyksiin en siis seuraavassa puutu. En myöskään ota kantaa siihen, millaisia helpotuksia lahjansaajan asemaan tulisi tehdä, jos hänen palautusvastuutaan päädytään sovittelemaan. Mahdollisia sovittelutapoja kartoitettaessa voidaan johtoa hakea esimerkiksi takaisinsaannin ja PK 21 luvun mukaisen vastuun osalta esitetystä.[78]

5.7.2 Sovitteluharkinnassa huomioon otettavia näkökohtia

a) Lahjasta koitunut hyöty

Yksi etenkin konkurssitakaisinsaannin sovittelussa huomattavaa painoarvoa saanut näkökohta on, millaisia vaikutuksia peräytettävä oikeustoimi on saanut aikaan palautusvelvollisen varallisuusasemassa. Merkittävänä pidetään, onko

---

[76] Ks. *Aarnio* LM 1996 s. 516, jossa tämä huomautus esitetään osituksen sovittelun osalta.

[77] Samansuuntaisesti vahingonkorvauksen sovittelusta *Hemmo* 1996 s. 187 sekä sopimusten sovittelusta *Pöyhönen* 1988 erit. s. 255–256. Pöyhönen ymmärtää sovitteluharkinnan ennen muuta erilaisten sovittelu*periaatteiden* punninnaksi. Kukin harkinnassa huomioon otettava tosiseikka saa toisin sanoen merkityksensä tietyn oikeusperiaatteen välityksin.

[78] Ks. lähemmin *HE 102/1990* s. 70–71, *Koulu* 1999 s. 302–306 sekä *Lohi* 1998 s. 407–408.

se tuottanut hänelle pysyvää varallisuudenlisäystä tai muuta hyötyä. Varsin painavaksi takaisinsaannin sovittelun puolesta puhuvaksi perusteeksi ymmärretään yleensä se, että takaisinsaantivastaaja olisi normaalin vastuun vuoksi joutumassa huonompaan asemaan kuin missä hän olisi ollut ilman oikeustoimea.[79]

Hyötymiskriteeri on epäilyksittä tärkeä myös PK 3:3.2-vastuun kannalta. Sovittelun tarve syntynee tyypillisimmin juuri lahjaomaisuuteen kohdistuneiden menetysten johdosta. Y on esimerkiksi joutunut omaisuusrikoksen tai onnettomuuden uhriksi, käyttänyt lahjavarat lähiomaisensa velan maksuun, taikka lahjoittanut leskeltä saamansa omaisuuden edelleen. Yhtä tarpeelliseksi voi sovittelun kokea lahjansaaja, joka on kuluttanut lahjaksi saamansa varat siten, ettei hänelle ole jäänyt pysyvää varallisuudenlisäystä. Y on tehnyt esimerkiksi kalliin ulkomaanmatkan tai vaurastumisensa rohkaisemana viettänyt ylellistä elämää. Kun saaja on viimeksi kuvatuissa tilanteissa päässyt hyötymään lahjastaan, täyden vastuun asettaminen ei ehkä tunnu samalla tavalla kohtuuttomalta kuin puhtaissa menetystilanteissa. Sovittelu saattaa silti osoittautua aiheelliseksi; ehkä vain näin voidaan estää Y:n perusteltujen odotusten järkkyminen ja talouden romahtaminen.

Asiaa on syytä lähestyä myös päinvastaisesta näkökulmasta. Selväksi sovittelun vasta-argumentiksi täytyy lukea se, että lahja on tuottanut saajalleen normaalin palautusvastuun suuruutta vastaavan varallisuudenlisäyksen. Jos L:ltä lahjaksi saadut 50 000 euroa ovat palautusvastuun konkretisoituessa vielä lähes koskemattomina Y:n pankkitilillä eikä Y ole ryhtynyt muihinkaan merkittäviin taloudellisiin järjestelyihin lahjasaantonsa vuoksi, palautusvastuun sovittelulle ei voi olla juuri sijaa. Sama koskee tilannetta, jossa mainitusta summasta on jäljellä 25 000 euroa ja PK 3:3.2:n mukainen palautusvastuu olisi suunnilleen tämän summan suuruinen. Esimerkiksi sen osoittaminen, että lahjansaaja olisi kipeästi lahjan tuottaman varallisuudenlisäyksen tarpeessa, ei esimerkkitapauksissa vielä yksinään auttaisi häntä.

b) Lahjansaajan vilpillisen mielen laatu

PK 3 luvun mukainen palautusvastuu voi syntyä vain vilpillisessä mielessä olleelle lahjansaajalle. Tästä huolimatta sovitteluharkinnassa tulee antaa merkitystä myös sille, mitä lahjansaaja on tiennyt tai mitä hänen olisi täytynyt tietää. Ei ole yhdentekevää, ylittyykö mala fide -kynnys selvästi vai täpärästi.

Tarkasteltakoon ensin tilanteita, jossa Y on ollut *kvalifioidusti* mala fide.[80]

---

[79] Ks. lähemmin esim. *SOU 1970:75* s. 170, *HE 102/1990* s. 24, *Koulu* 1999 s. 279, *Tuomisto* 2002 s. 55 ja *Lennander* 2004 s. 366. – Samaa käsitystä olen itse puoltanut PK 21 luvussa tarkoitetun palautusvastuun osalta: osakkaalle jäämistösaannosta koitunut taloudellinen hyöty on erittäin tärkeä kriteeri palautusvastuun sovittelua arvioitaessa. Tämän kriteerin sisällöstä sekä erilaisten hyötymisten ja menetysten merkityksestä ks. *Lohi* 1998 s. 387–391.

[80] Käsitettä *kvalifioitu tietoisuus* on takaisinsaannin yhteydessä käyttänyt *Koulu* 1999 s. 289.

Hän on siis kiistatta tiennyt, että L:n hänelle antama lahja tulee loukkaamaan toissijaisten perillisten oikeutta. Ääritapauksena voidaan ajatella varallisuudensiirtoja, joihin on ryhdytty juuri PK 3 luvun mukaisen perimyksen estämiseksi. Y on esimerkiksi houkutellut iäkkään lesken lahjoittamaan hänelle huomattavan osan omaisuudestaan, jotta se ei päätyisi PK 3:1.2:n nojalla ensin kuolleen puolison toissijaisille perillisille. Järjestely voi sisältää muitakin arveluttavia piirteitä. Leski on esimerkiksi pidättänyt itsellään lahjaomaisuuteen kohdistuvia merkittäviä oikeuksia, tai Y on heti lahjan saatuaan siirtänyt lahjaomaisuuteen läheistensä nimiin tarkoituksin, etteivät P:n perilliset pääsisi siihen käsiksi PK 3:3.2:n nojalla.

Esimerkeissä kuvattu toiminta muodostaa vahvan sovittelua vastaan puhuvan perusteen – tietysti sitä vahvemman, mitä enemmän raskauttavia asianhaaroja siihen liittyy.[81] Vaikka siis kuvatulla tavoin käyttäytynyt Y olisi esimerkiksi menettänyt L:ltä saamansa arvoesineen onnettomuudessa, ei sovittelu voine juuri tulla kyseeseen. Riski omaisuuden menetyksistä lienee sen sijaan yleensä perusteltua sälyttää yksin lahjansaajan kannettavaksi.

Toisen ääripään muodostavat täpärät mala fide -kynnyksen ylitykset. Olosuhteet ovat ehkä olleet sellaiset, että Y ei ole voinut varmasti tietää lahjoituksen loukkaavan perillisten oikeutta. Kysymys on esimerkiksi ollut L:n varallisuusoloihin nähden kohtuullisissa mitoissa pysyneestä lahjasta – kuitenkin niin suuresta, että Y:n olisi pitänyt sittenkin osata epäillä toissijaisten perillisten oikeuksien vaarantumista.[82] Kovin vahvaa itsenäistä merkitystä tällaisella anteeksi annettavalle tietämättömyydelle ei sinänsä voitane antaa: pelkästään siihen vetoamalla, Y ei saa vastuutaan alennetuksi. Vähäiselle moitittavuudelle on kuitenkin annettava se vaikutus, että muilta sovittelun puolesta puhuvilta näkökohdilta ei nyt ehkä vaadita samanlaista painavuutta kuin normaalisti. Täpärä mala fides voi siis osaltaan alentaa sovittelukynnystä.

Saatetaan kysyä, mikä merkitys sovitteluharkinnassa tulisi antaa lain tuntemiseen liittyville näkökohdille. Kun otetaan huomioon ratkaisussa *KKO 1999:75* omaksuttu kanta ja sen puolesta esitetyt argumentit, vaikuttaa ilmeiseltä, ettei Y voi juuri parantaa asemaansa vetoamalla siihen, että hän ei tiennyt PK 3 luvun säännösten sisällöstä.[83] Sitä vastoin saatetaan kyllä katsoa, että Y:llä

Ilmaisullaan hän tarkoittaa sitä, että vastaaja on tarkoituksellisesti ottanut takaisinsaannin riskin huomioon toiminnassaan. Kvalifioitu tietoisuus estää Koulun mukaan takaisinsaannin sovittelun.

[81] Vertailukohtana voidaan ajatella tilanteita, joissa konkurssitakaisinsaantia vaaditaan TakSL 5 §:n nojalla. Sovitteluun on tällöin yleensä suhtauduttu normaaliakin pidättyvämmin. Menettelyn sopimattomuus ja takaisinsaantivastaajan mala fides muodostavat siis sovittelun vasta-argumentin. Ks. lähemmin *Tuomisto* 2002 s. 129–132 kirjallisuus- ja oikeustapausviitteineen.

[82] Sovitteluharkinnassa saatetaan siis antaa merkitystä sille, onko henkilö todella tiennyt jostakin seikasta vai oliko hänen vain pitänyt tietää siitä. Ks. tästä *Pöyhönen* 1988 s. 301–302.

[83] Tältä osin ks. luvussa 4.5.2 esittämääni. Toisin saatetaan ehkä arvioida tilanteita, joissa palautusvastuun syntymistä voidaan pitää *oikeudellisesti hyvin yllättävänä* seurauksena. Olosuhteet

olleeseen lain tuntemukseen voitaisiin vedota sovittelua vastaan puhuvana argumenttina. Ajatellaan esimerkiksi tilannetta, jossa L on lahjoittanut pääosan omaisuudestaan lakimieskoulutuksen saaneelle henkilölle tai sukulaiselleen, jota on oikeustoimen yhteydessä avustanut lakimies. Jos vielä oletetaan, että lahjansaaja on ollut perillä L:n varallisuusoloista ja P:n ja L:n aviovarallisuussuhteisiin liittyvistä seikoista, Y:n voidaan sanoa olleen selvästi, tai suorastaan kvalifioidusti mala fide. Tämän johdosta sovittelukynnys nousee ehkä merkittävästikin.

c) Lahjansaajan toiminta lahjoituksen jälkeen

Tilanteissa, joissa Y on menettänyt lahjaksi saamaansa omaisuutta, sovittelua harkittaessa joudutaan antamaan merkitystä myös sille, millä tavoin menetys on tapahtunut. Karkeasti ottaen voidaan sanoa, että sovittelutoiveet ovat korkeimmillaan silloin, kun lahjansaaja on menettänyt omaisuuden tahtomattaan ja ilman tuottamustaan.[84] Vaikka Y olisi sinänsä tiennyt, että lesken hänelle antama lahja voi loukata toissijaisten perillisten oikeutta, hänen toimintansa on saattanut olla moitteetonta. Arvokkaan henkilöauton lahjaksi saanut Y on esimerkiksi arvioinut pystyvänsä joka tapauksessa täyttämään perillisten perintöosat rahavaroillaan, tai ainakin palauttamalla auton pesään. Jos sitten auto tuhoutuukin onnettomuudessa (ja sillä tavoin, ettei Y saa vakuutuskorvausta), Y:n odotukset järkkyvät ehkä niin olennaisesti, että sovittelua on syytä harkita.

Lahjansaajan toiminnan laadulle voitaneen antaa merkitystä myös tilanteissa, joissa hän on luovuttanut lahjaomaisuuden edelleen. Oletetaan, että Y on esimerkiksi myynyt omaisuuden sivulliselle tarkoittamatta luovutusta osittainkaan lahjanluonteiseksi. Jos sitten selviääkin, että kauppahinta oli jäänyt kohteen arvoa tuntuvasti alhaisemmaksi, Y:lle voi syntyä perusteltu tarve vaatia häntä uhkaavan palautusvastuun sovittelua. Vahvimmat perusteet kohtuullistamiselle on silloin, kun Y:n toimintaa ei voida pitää lainkaan tuottamuksellisena.

---

ovat siis olleet sellaiset, että edes lain sisällön kohtalaisen hyvin tuntenut lahjansaaja ei olisi pystynyt ilman muuta ennakoimaan vastuutaan. Ks. *Koulu* 1999 s. 281, jossa mainittu kriteeri tuodaan esille takaisinsaannin sovittelun puolesta puhuvana seikkana. – Voidaan tosin kysyä, onko sovittelu asianmukainen keino puuttua esitetyn kaltaiseen ongelmaan. Tilanteessa, jossa palautusvastuun syntyminen näyttäisi juridisesti hyvin yllättävältä seuraukselta, saattaisi olla perustellumpaa hylätä koko PK 3:3.2-kanne.

[84] Tukea tälle käsitykselle antaa ennen muuta lakiosan täydennyksen osalta säädetty. PK 7:8.2:n nojalla vapautuksen täydestä vastuusta voi saada se, jolta omaisuus on *tuottamuksetta* hukkaantunut. Tuottamuksen puute on nostettu esille myös esimerkiksi takaisinsaantilain esitöissä, kun on kuvattu TakSL 22 §:n käyttöalaa (*HE 102/1990* s. 71). Oikeuskirjallisuudessa tämän suuntaiset näkemykset ovat niin ikään yleisiä. Se seikka, että osakas, takaisinsaantivastaaja tai muu palautusvelvollinen on menettänyt omaisuutta *tuottamuksettaan,* on usein mainittu palautusvastuun poistamis-, alentamis- tai sovitteluperusteena. Ks. tältä osin esim. *Bramsjö* 1950 s. 235 (oikeustoimen kumoutuminen), *Hellner* 1950 s. 272 ja *Hakulinen* 1965a s. 405 (edunpalautustilanteet) sekä *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 393 ja *Walin* II 2001 s. 194 (legaatinsaajan palautusvastuu).

Mutta myös tilanteissa, joissa lahjansaajan viaksi jää huolimattomuus, hänellä on paremmat perusteet vaatia sovittelua kuin jos kysymys olisi tarkoituksella alihintaan tehdystä luovutuksesta.

Leskeltä saatua omaisuutta *lahjaksi antaneen* Y:n sovittelutoiveet jäänevät yleensä heikommiksi. Nytkin saatetaan kuitenkin antaa merkitystä sille, millaisissa olosuhteissa edelleenluovutus on tapahtunut. Y on määräämistoimeen ryhtyessään ehkä perustellusti uskonut, että hänen mahdollinen palautusvastuunsa nousee enintään muutamaan tuhanteen euroon. Kun tämä olettamus sitten osoittautuu vääräksi – L on esimerkiksi viimeisenä elinvuotenaan sitoutunut huomattavan velan takaajaksi – joudutaan vakavasti pohtimaan sovitteluun turvautumista. – Toisen ääripään muodostavat jo edellä kuvatut kvalifioidun mala fideksen tilanteet. Jos Y on olosuhteista päätellen ryhtynyt edelleenlahjoitukseen siirtääkseen omaisuuden pois P:n perillisten ulottuvilta, sovittelun mahdollisuus on käytännössä syytä unohtaa.

d) Lahjansaajan ja toissijaisen perillisen varallisuusolot

Palautusvelvollisen taloudellista ahdinkoa on monesti pidetty hänen vastuunsa lieventämistä puoltavana argumenttina.[85] Tämä näkökohta täytyy hyväksyä myös PK 3:3.2:ssa tarkoitetun vastuun osalta. Tilanteessa, jossa täysi palautusvastuu olisi raunioittamassa Y:n talouden, ei ehkä vaikuta oikeudenmukaiselta suojata P:n perillisten lain mukaista perintösaantoa viimeiseen saakka: tarve estää Y:n elinolosuhteiden huomattava järkkyminen voi painaa vaa'assa enemmän. Sovittelun avulla on oikeutettu pyrkiä estämään esimerkiksi se, että Y palautusvastuun täyttämiseksi joutuisi myymään asuntonsa tai että hänelle syntyisi kohtuuton velkataakka. Lahjansaajana oleva yhdistys tai yritys saattaa puolestaan menestyksekkäästi vedota siihen, että täysi vastuu heikentäisi vakavasti sen toimintaedellytyksiä.

Vaikeampaa on arvioida, mikä merkitys tulisi antaa sille, että palautusvelvollinen kykenee vaikeuksitta suoriutumaan täydestä palautusvastuusta. Ajatelkoon esimerkiksi tilannetta, jossa anteeksiannettavasti mala fide toiminut Y on menettänyt lahjaksi saamansa 20 000 euron arvoisen henkilöauton tuottamuksettaan. Jos hänellä olisi normaalit varat, hänellä olisi vahvat perusteet vaatia PK 3:3.2-vastuun sovittelua. Estyisikö sovittelu nyt vain sen vuoksi, että Y onkin huomattavan varakas ja pystyy näin kohtuullisin uhrauksin tekemään täyden 20 000 euron suorituksen? Onko siis varakas lahjansaaja syytä asettaa huonompaan asemaan kuin vaikkapa henkilö, jolle täyden suorituksen tekeminen

---

[85] Näin on asiaa arvioitu esimerkiksi takaisinsaantilain ja jäämistöoikeudellista velkavastuuta koskevan vuoden 2004 uudistuksen esitöissä (ks. *HE 102/1990* s. 71 ja *HE 14/2004* s. 37) sekä mainittuja kysymyksiä tarkastelevassa oikeuskirjallisuudessa (ks. *Lohi* 1998 s. 403–405 lähteineen, *Koulu* 1999 s. 276–277 ja *Tuomisto* 2002 s. 54–55). Vieläkin suurempi painoarvo suoritusvelvollisen taloudellisella asemalla on vahingonkorvauksen sovittelua harkittaessa. Viimeksi mainitusta ks. *Hemmo* 1996 s. 51 ss. lähteineen.

on raskas, mutta ei ylivoimainen tehtävä? – Mielestäni ei. Olisinkin taipuvainen seuraamaan tältä osin takaisinsaannin sovittelussa omaksuttua ajattelutapaa: palautusvelvollisen vahva taloudellinen asema *ei* muodosta ainakaan merkittävää sovittelun vasta-argumenttia.[86]

Lahjan palautusta vaativan *perillisen varallisuusoloilla* ei voine juuri koskaan olla merkitystä sovitteluharkinnassa. Tältä osin lienee siis noudatettava toisenlaista sääntöä kuin esimerkiksi vahingonkorvausoikeudessa, jossa velkojatahon oloille annetaan huomattava painoarvo.[87] Erilaista suhtautumista voidaan perustella sillä, että näillä kahdella vaateella on velkojapuolen varallisuusasemaa ajatellen aivan erilainen merkitys. Se, että toissijainen perillinen jää sovittelun johdosta täyttä suoritusta vaille, ei merkitse hänen kannaltaan samanlaista menetystä kuin minkä vahingonkorvauksen sovittelu voisi aiheuttaa taloudelliselta kantokyvyltään heikolle vahingonkärsijälle.

Väitettä voidaan konkretisoida esimerkin avulla. Ajateltakoon tilannetta, jossa vähävarainen yksityishenkilö kärsii vahinkotapahtuman johdosta tuhansien eurojen hintaista hoitoa vaativan ruumiinvamman. Tällaisen korvausvelkojan varallisuusasema saattaa järkkyä olennaisesti, jos hän ei saa täyttä korvausta. Torjuva suhtautuminen sovitteluun voi siis olla perusteltua vahingonkärsijän elinolosuhteiden säilyttämiseksi. Toisin on asia PK 3:3.2-vastuun osalta. Sen sovittelu ei koskaan vastaavalla tavalla järkytä perillisen taloutta. Kysymyshän on reaalisesti vain siitä, että tietty vieraasta varallisuuspiiristä tulossa ollut varallisuudenlisäys jää häneltä saamatta.[88] Vahvan ”sovittelusuojan” antamista vastaan puhuu myös se, ettei perillisellä ole vielä lesken eläessä ollut aihetta rakentaa talouttaan tulevan perintösaannon varaan. Hänenhän on täytynyt varautua siihen, että L elää vuosia – ehkä perillistä itseään pidempään – tai että L menettää omaisuuttaan muulla kuin PK 3:3.2:ssa tarkoitetulla tavalla.

---

[86] Samoilla linjoilla PK 21 luvussa tarkoitetun palautusvastuun osalta *Lohi* 1998 s. 404–405 ja takaisinsinsaannin kannalta *Koulu* 1999 s. 277 kirjallisuusviitteineen. – Mainittakoon, että vahingonkorvauksen ja edunpalautuksen sovittelussa vallitseva kanta on päinvastainen. Täyden korvauksen tai palautusvastuun taloudellista rasittavuutta on pidetty sovittelun lähes ehdottomana edellytyksenä. Ks. esim. *Hemmo* 1996 s. 63–64 sekä *Aurejärvi – Hemmo* 1998 s. 275.

[87] Käsityksestä, jonka mukaan vahingonkärsijän erityinen korvaustarve on vahva sovittelua vastaan puhuva peruste ks. lähemmin *Hemmo* 1996 s. 68–73. Samansuuntaisesti on asiaa arvioitu edunpalautuksen sovittelun osalta (ks. *Aurejärvi – Hemmo* 1998 s. 275).

[88] *Toissijaisen perillisen* tavoittelema perintösaanto tulee yleensä hänen kannaltaan tosiasiallisestikin vieraasta varallisuuspiiristä: joko L:n tai lahjansaajan omaisuudesta. Sen menettäminen ei siten normaalisti horjuta hänen talouttaan, ei ainakaan vakavasti. – On syytä havaita, että perintösaannon menettämisen (tai sen kaventumisen) seuraukset voivat joissain toisissa olosuhteissa olla selvästi kohtalokkaammat. Perittävältä jääneen lesken tai rintaperillisen kannalta se voi saada aikaan välittömän elinolosuhteiden muutoksen. Jos esimerkiksi perittävälle kuulunut asunto siirtyy hänen kuolemansa johdosta ”vieraalle”, leski tai rintaperillinen menettää ehkä kotinsa.

6 Palautusvaateen toteuttamisesta

6.1 MÄÄRÄAJASSA NOSTETTU KANNE PALAUTUSVASTUUN SYNTYEDELLYTYKSENÄ

6.1.1 Sääntelyn yleiskuvaus

Jotta toissijaiset perilliset voisivat toteuttaa heille PK 3:3.2:n nojalla kuuluvat oikeutensa lesken suosimaa lahjansaajaa kohtaan, heidän täytyy nostaa tätä vastaan kanne lainkohdassa asetetussa määräajassa. Lahjansaajan (Y) palautusvastuu on siis tehty järjestelmässämme tuomioistuinasiaksi. Esimerkiksi oikeuden määräämä pesänjakaja, jonka tehtäviin lesken antamien lahjojen oikeusvaikutusten määrittäminen muuten kuuluu, ei voi tästä päättää. Omaksuttu linjaus onkin asiallisesti perusteltu. Vaikka pesänjakajaa saatetaan pitää monessa suhteessa lähes tuomioistuimeen rinnastuvana perintöriitojen ratkaisijana, olisi Y:n oikeusturvan kannalta arveluttavaa antaa jakajalle valtaa puuttua täytettyihin oikeustoimiin. Erityisen ongelmalliselta tämä vaikuttaisi siinä tapauksessa, että lahjansaajana on jakoon muuten osallistumaton ”ulkopuolinen”.[1]

PK 3:3.2:ssa perillisille osoitetaan kaksi ehdotonta aikarajaa. Lahjan palauttamista koskeva kanne on pantava vireille (= haastehakemus jätettävä) toisaalta a) yhden vuoden kuluessa L:n jälkeen toimitetusta perunkirjoituksesta mutta kuitenkin viimeistään b) kymmenen vuoden kuluessa lahjan täyttämisestä.[2] Mikäli näin lasketun määräajan viimeinen päivä sattuisi lauantaille tai pyhäpäivälle, kanne voidaan kuitenkin nostaa vielä seuraavana arkipäivänä.[3] Muita pidennysmahdollisuuksia ei perillisillä ole. Määräajan kulumista ei voida katkaista esimerkiksi lahjansaajalle osoitetuilla vapaamuotoisilla vaatimuksilla.

---

[1] Vastaava ongelma liittyy lakiosan täydennykseen ja AL 40a §:ssä tarkoitettuun ns. aviosan täydennykseen. Myös näiden palautusvastuiden määrääminen edellyttää oikeutemme mukaan tuomioistuimen ratkaisua. Omaksutun ratkaisun perusteista lakiosan täydennyksen osalta ks. *Saarenpää* 1980 s. 409–410.

[2] Jos siis perunkirjoitus L:n jälkeen on toimitettu 10.1.2006, tulee palautuskannetta koskeva hakemus toimittaa käräjäoikeuden kansliaan viimeistään 10.1.2007. Mikäli kuitenkin joku L:n antamista lahjoista on täytetty 9.1.1997 tai aikaisemmin, aikaistuu tällaista lahjoitusta koskevan kanteen määräaika. Esimerkiksi 20.12.1996 täytetyn lahjan johdosta kanne on nostettava viimeistään 20.12.2006.

[3] Tästä ns. pyhäpäiväpidentymisestä ks. *Havansi* 2004 s. 131–132 ja s. 139. Kanta voidaan perustaa KKO:n ratkaisuun *1997:203*, jossa vastaava tulkinta omaksuttiin omaisuuden erottelua koskevassa moiteriidassa. – Ennen mainitun ennakkopäätöksen antamista kysymystä arvioitiin toisin. Vallalla oli käsitys, jonka mukaan määräaikalain pyhäpäiväsääntöä ei voitu lainkaan soveltaa ns. materiaalisiin määräaikoihin (tämä oli todettu suoraan esimerkiksi ratkaisussa *KKO 1974 II 21*).

Niin vuoden kuin kymmenenkin vuoden määräaika ovat vallitsevan käsityksen mukaan ns. materiaalisia määräaikoja, joita ei voida palauttaa OK 31 luvun säännösten nojalla. Tuomioistuin voinee toisaalta ottaa huomioon määräajan ylityksen vain, mikäli lahjansaaja siihen prosessissa vetoaa. Määräajan umpeen kulumisessa on kysymys sellaisesta materiaalisesta seikasta, jota koskee OK 24:3.2:ssa tarkoitettu asianosaisen väittämistaakka. Käsitystä tukee se, että samaa sääntöä noudatetaan nykyisin saamisoikeuden vanhentumisessa (VanhL 18 §).[4] Velallisen väittämistaakka koskee myös ns. erityisiä vanhentumisaikoja.[5]

Laissa asetetuille ehdottomille kanneajoille on helppo osoittaa hyväksyttäviä perusteita. Näistä merkittävimpänä voitaneen pitää lahjansaajan luottamuksen suojaamista. Y:n on tärkeää voida jossakin vaiheessa olla varma saantonsa pysyvyydestä. Jos lahjoituksesta ja lesken kuolemasta on kulunut jo vuosia, Y:lle on ehkä syntynyt perustellusti se käsitys, ettei oikeustoimeen puututa, ja hän on myös saattanut järjestää taloutensa lahjan pysyvyyden varaan. Palautusvelvollisuuden yllättävä ilmaantuminen johtaisi tällöin monesti kohtuuttomiin seurauksiin.

Merkittävänä kanneaikojen rationa saatetaan pitää myös selvittämismahdollisuuksiin liittyviä näkökohtia. PK 3:3.2:ssa tarkoitetuissa prosesseissa joudutaan yleensä esittämään näyttöä lahjoitushetken olosuhteista: esimerkiksi L:n varallisuustilanteesta, luovutetun omaisuuden arvosta ja siitä, mitä lahjansaaja on lahjoitushetkellä tiennyt tai mitä hänen olisi pitänyt tietää. Jos kanne voitaisiin nostaa vuosikymmenten kuluttua lahjoituksesta, näiden asioiden selvittäminen vaikeutuisi ja virheellisten ratkaisujen riskit lisääntyisivät.[6]

Lahjan palautuskanteen *oikeuspaikasta* ei ole laissa nimenomaista säännöstä. Saatetaan siten helposti ajatella, että kanne olisi nostettava jäämistöriitojen foorumissa (*forum hereditatis*), siis vainajan viimeisen asuinpaikan tuomioistuimessa. Tällä tavoin asia järjestyykin esimerkiksi lakiosan täydennyksessä. Vallitseva käsitys on kuitenkin PK 3:3.2:ssa tarkoitettujen kanteiden osalta toi-

---

4 Asianosaisen väittämistaakasta vanhentumiskysymyksissä ks. lähemmin *Lappalainen* II 2001 s. 341 sekä *Havansi* 2004 s. 65–66.

Vrt. toisin *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 785, jossa lähdetään siitä, että tuomioistuimen olisi otettava PK 3:3:2:ssa asetetun määräajan ylitys huomioon viran puolesta. Kun otetaan huomioon väittämistaakkaa ja saamisoikeuden vanhentumista koskevat uudet säännökset, kirjoittajien käsitystä ei voitane ainakaan enää nykyisin pitää oikeana.

5 Jo ennen VanhL:n säätämistä oli oikeudessamme lähdetty siitä, että saamisoikeuden yleinen (vanhentumisasetuksen mukainen) vanhentuminen otettiin huomioon vain velallisen väitteestä. Erityisten vanhentumisaikojen osalta oikeustila oli sitä vastoin epäselvä. Melko vahvaa kannatusta sai käsitys, jonka mukaan nämä määräajat tuli ottaa huomioon viran puolesta. Kysymyksestä ks. lähemmin *Aurejärvi – Hemmo* 1998 s. 222 sekä *HE 187/2002* s. 70.

6 Näyttöä koskevista näkökohdista ks. *Havansi* 2004 s. 268. Vastaavanlaisiin seikkoihin on kiinnitetty huomiota saamisoikeuden vanhentumista koskevia säännöksiä tarkasteltaessa. Ehdottomien määräaikojen tarkoitusperät ovatkin näissä tilanteissa suurelta osin samat. Saamisoikeuden vanhentumista koskevien säännösten funktioista ks. esim. *Aurejärvi – Hemmo* 1998 s. 203 kirjallisuusviitteineen sekä *HE 187/2002* s. 16.

nen: foorumina on pääsääntöisesti vastaajan yleinen oikeuspaikka, eli *lahjansaajan kotipaikan alioikeus.* Poikkeuksen muodostavat ainoastaan kiinteää omaisuutta koskevat palautuskanteet. Ne tulee nostaa kiinteistön sijainpaikan oikeudessa.[7] Siinä tapauksessa, että leski on antanut Y:lle useita lahjoja, kuvatuista säännöistä täytynee joustaa ja kanne käsitellä koko laajuudessaan samassa oikeudessa, kunhan se vain on jonkin lahjakohteen osalta oikea foorumi.[8]

Se, että lahjansaajan palautusvastuusta määrääminen on uskottu tuomioistuimelle, ei tietenkään poista riidan osapuolilta mahdollisuutta järjestää asia sopimuksin. Jos lahjansaaja lupaa P:n perillisille palauttaa tietyn omaisuuden tai suorittaa pesäosuudesta puuttuvana määränä tietyn rahasumman, hän on tahdonilmaukseensa sidottu. Oikeustoimen yleisten pätevyysedellytysten on vain täytyttävä (lahjansaajaa ei siis saa esimerkiksi johtaa harhaan tai painostaa sopimattomasti). Tällaisen sitoumuksen antanut Y ei voi toisin sanoen torjua perillisten vaatimusta siihen vedoten, ettei häneen ole kohdistettu tuomioistuinkannetta laissa säädetyssä ajassa. Sopimus onkin yleensä osapuolille kannetietä edullisempi ratkaisu. Se säästää niin aikaa, vaivaa kuin kustannuksiakin.[9]

> Palautusvastuuta koskevaan sopimukseen saatetaan päätyä myös tuomioistuimen määräämän *pesänjakajan* aloitteesta. Käytännön merkitystä tällä mahdollisuudella on lähinnä tilanteissa, joissa lahjansaajana on joku jaossa mukana olevista osakkaista. Jos pesänjaon yhteydessä selviää, että L:ltä jäänyt omaisuus ei riitä toissijaisille perillisille kuuluvan pesäosuuden toteuttamiseen, pesänjakaja saattaa ilmoittaa puuttumaan jäävän määrän ja ehdottaa, että lahjansaaja ja P:n perilliset sopivat sen suorittamisesta (esimerkiksi siitä, kuinka paljon Y suorittaa, mitä omaisuutta hän perillisille antaa ja milloin suoritus tapahtuu).
>
> Tällaisten sovintoratkaisujen edistämistä ei voida pitää mitenkään moitittavana toimintana. Pesänjakajan päinvastoin tuleekin tähdätä siihen, että osakkaat voisivat sopia mahdollisimman monista asioista (PK 23:7). Palautusvastuukysymyksiä järjestellessään pesänjakajan on kuitenkin säilytettävä puolueettomuutensa. PK 3:3.2:ssa tarkoitetun vaatimuksen esittäminen on aina osakkaan omalla vastuulla, eikä jakajan tule häntä siihen erityisesti kehottaa. Kun täytettyyn lahjaan puuttuminen ei kuulu toimituksessa päätettäviin asioihin, pesänjakajan ei nähdäkseni

---

[7] Tällä tavoin on asiaa arvioitu oikeuskäytännössä (*KKO 1989:152* ja *1991:48*). Oikeuspaikkaa koskevasta kysymyksestä ks. myös *Saarenpää* 1984 s. 236, *Lappalainen* I 1995 s. 224 sekä *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 785.

[8] Jos siis L on antanut Helsingissä asuvalle Y:lle lahjaksi asunto-osakkeen, Vantaalla sijaitsevan asuinkiinteistön ja Espoossa sijaitsevan vapaa-ajan kiinteistön, kaikkien näiden palautusta koskeva kanne voitaneen nostaa valinnaisesti joko Helsingin, Vantaan tai Espoon käräjäoikeudessa. Tällainen kanta on omaksuttu konkurssi- ja ulosmittaustakaisinsaannissa (ks. *KKO 1986 II 60* ja *1987:72*). Tarkoituksenmukaisuussyyt puoltavat saman linjan noudattamista PK 3:3.2-kanteissa.

[9] Samaan kysymykseen törmätään lakiosan täydennyksessä. Täydennysvaateen toteuttaminen vastahakoista lahjansaajaa kohtaan edellyttää määräajassa nostettavaa kannetta, mutta mitään estettä järjestää asiaa sopimuksin ei ole. Kysymyksestä ks. *Saarenpää* 1980 s. 397–400.

pidä edes kiinnittää osapuolten huomiota tähän kysymykseen, ellei se millään tavoin tule esille jaon yhteydessä.[10]

Oma-aloitteista informointia jakajan on syytä välttää ainakin siinä tapauksessa, että kanne tulisi nostettavaksi osakasta vastaan. Lahjan palauttamista koskeville sopimusehdotuksille onkin sijaa lähinnä vain silloin, kun sovintoratkaisun vaihtoehtona olisi PK 3:3.2:ssa tarkoitettu tuomioistuinprosessi. Pesänjakaja voisi siis olosuhteet huomioon ottaen pitää selvänä, että jollei sopimusta synny, P:n perilliset toteuttavat oikeutensa kanneteitse.

6.1.2 Luvun sisällöstä

Tämän yleisesittelyn jälkeen on syytä ottaa lähempään tarkasteluun muutamia PK 3:3.2-kanteeseen liittyviä keskeisiä kysymyksiä. Ensimmäisenä niistä käsittelen (jaksossa 6.2) kannevaltaa ja kanneoikeuden käyttämistä. Pääongelmaksi tulee, onko nyt kysymys nimenomaan P:n perillisten kanteesta vai pitäisikö palautusvaatimus esittää lesken pesän nimissä. Edelleen joudutaan kysymään, mitä vaikutuksia on sillä, että palautusvastuujutussa on mukana vain osa P:n perillisistä. Tämän jälkeen (6.3) selvitän, millaisia sisältövaatimuksia lahjansaajaa kohtaan nostettavalle kanteelle voidaan asettaa. Mitä lahjansaajalta siis on vaadittava ja miten vaatimus yksilöitävä? Jaksossa 6.4 pyrin sitten täsmentämään edellä jo lyhyesti selostamani määräaikasäännöksen sisältöä. Vaikka PK 3:3.2:n sanamuoto vaikuttaa tässä suhteessa selvältä, ei ole kaikilta osin riidatonta, millaiset aikarajat se lopulta asettaa kanneoikeuden käyttämiselle.

Toissijaisille perillisille kuuluva palautusvaade saattaa lakata myös muista syistä kun PK 3:3.2:ssa tarkoitetun määräajan umpeen kulumisen vuoksi. Tähän johtaa esimerkiksi se, että perillinen luopuu oikeuksistaan lahjansaajaa kohtaan. Palautusvaade ja samalla myös kannevalta voivat lisäksi *siirtyä* perilliseltä toiselle henkilölle. Näin käy esimerkiksi toissijaisen perillisen luovuttaessa perintöosuutensa. – Viimeksi mainittuja kysymyksiä tarkastelen lähemmin jaksoissa 6.5 ja 6.6.

[10] Kysymys on yleisemmästä ongelmasta: kuinka aktiivista saa pesänjakajan materiaalinen prosessinjohto olla? Ei ole ilman muuta selvää, mitä asioita hän saa tai hänen tulee tiedustella jaon osapuolilta ja mitkä asiat hän taas voi ottaa esille vain asianosaisen aloitteesta. Näistä kysymyksistä ks. *Kangas* DL 1984 s. 153–155, *Aarnio – Helin* s. 151–153, *Saarenpää* 1994 s. 27–29, *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 645 sekä *Välimäki* DL 2003 s. 28–37.

6.2 KANNEOIKEUDEN KÄYTTÄMISESTÄ

6.2.1 Toissijaisten perillisten vai lesken pesän hyväksi ajettava kanne?

Kun edellä olen tarkastellut lahjansaajan vastuuseen liittyviä kysymyksiä, olen lähtenyt siitä, että lahjan palauttamista tai pesäosuudesta puuttuvaa määrää vaativat *ensin kuolleen P:n perilliset*. Tämä onkin realistinen lähtökohta ainakin siinä mielessä, että aloite kanteen nostamiseen tulee liki poikkeuksetta toissijaisilta perillisiltä. Aivan ongelmaton ei omaksumani tarkastelutapa kuitenkaan ole. Lähestyttäessä asiaa tuomioistuimessa ajettavan palautus- tai täydennysjutun kannalta joudutaan lähemmin selvittämään, kenelle kannevalta, asialegitimaatio täsmällisesti ottaen kuuluu. Edellisessä luvussa toin esille, että tyypillinen PK 3:3.2-kanne sisältää vaatimuksen palauttaa tietty omaisuus leskeen pesään. Syntyykin kysymys, olisiko siinä näin ollen kysymys L:n pesän hyväksi ajettavasta kanteesta. Palautusvaatimuksen esittäjäksi pitäisi toisin sanoen ymmärtää L:n kuolinpesä (tai sen osakkaat) – *ei* P:n perilliset.

Kanneoikeuden subjektin ja kanneoikeutettujen piirin määrittämisellä on huomattava merkitys PK 3:3.2-prosessien kannalta. Jos sanotut riidat hahmotetaan *lesken pesää* koskeviksi jutuiksi, niitä koskevia kysymyksiä joudutaan arvioimaan kuolinpesän prosessiedustusta koskevien sääntöjen mukaan. Kannevalta kuuluisi lähtökohtaisesti kaikille pesän osakkaille yhdessä. Jutun voisi tosin panna vireille kuka tahansa osakkaista yksinkin, mutta muut pesän osakkaat olisi tällöin haastettava kuultaviksi (PK 18:2.2). Mukaan olisi vedettävä P:n toissijaisten perillisten ohella kaikki lesken puolelta tulevat osakkaat, siis L:n perilliset ja yleistestamentinsaajat sekä leskeltä ehkä jäänyt uusi aviopuoliso. Siinä tapauksessa, että pesä olisi pesänselvittäjän hallinnossa, asialegitimaatio olisi lähtökohtaisesti yksin hänelle (PK 19:13).[11]

Jos taas lahjanpalautusvaade ymmärretään nimenomaan *toissijaisten perillisten* suojakeinoksi, kanneoikeutettujen piiri supistuu olennaisesti. Kysymys olisi yksin P:n perillisten kanteesta, eikä L:n omilla oikeudenomistajilla olisi sen osalta puhevaltaa. Myös pesänselvittäjän asialegitimaatioon olisi syytä suhtautua epäillen.

Esillä olevan ongelman arviointiin vaikuttaa olennaisesti se, keitä kanteen menestyksekäs ajaminen lopulta hyödyttää. Onko siis pesään palautuva määrä tarkoitettu yksin toissijaisten perillisten oikeuden toteuttamiseen vai voivatko siitä päästä osallisiksi myös muut pesän etutahot? Käsittelin tätä kysymystä jo

---

[11] Pesänselvittäjän kannevallan yksinomaisuudesta ks. *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 305–309. – Jos pesänselvittäjä nyt tarkasteltavassa tilanteessa kieltäytyisi kanteen nostamisesta, olisi kuitenkin vahvat perusteet antaa toissijaisille perillisille oikeus sen ajamiseen. Tästä kysymyksestä ks. *Välimäki* 1999 s. 44–47.

edellisessä luvussa. Päädyin tällöin katsomaan, että PK 3:3.2-tuomion johdosta L:n pesälle palautettu omaisuus tulee käyttää ainoastaan P:n perillisten hyväksi.[12] Mahdollinen ylijäämä on tilitettävä takaisin lahjansaajalle, eikä siitä saa tehdä suorituksia sen paremmin L:n perillisille kuin esimerkiksi hänen velkojillekaan.

Kuvattua taustaa vasten tarkasteltava kysymys vaikuttaa varsin selvältä. *Oikeus PK 3:3.2:ssa tarkoitetun kanteen ajamiseen kuuluu yksin toissijaisille perillisille* – muilla L:n pesän etutahoilla ei ole asiassa sananvaltaa. P:n perilliset voivat siis keskenään päättää prosessin käynnistämisestä, eikä L:n oikeudenomistajia tarvitse haastaa edes kuultaviksi. P:n perillisten kannemonopolista on syytä pitää kiinni myös tilanteissa, joissa lesken pesä on pesänselvittäjän hallinnossa. Kun kysymys ei ole nyt pesää koskevasta asiasta, koko lahjanpalautusriita jää pesänselvittäjän toimivallan ulkopuolelle.

Käsitys PK 3:3.2-kanteesta toissijaisten perillisten omana oikeussuojakeinona saa tukea myös korkeimman oikeuden käytännöstä. Ratkaisussa *KKO 1998:139* katsottiin, että kuolinpesään määrätyllä pesänselvittäjällä ei ollut oikeutta ajaa PK 3:3.2:ssa tarkoitettua kannetta. Ratkaisuaan KKO perusteli sillä, että kyseinen lainkohta on tarkoitettu vain P:n toissijaisten perillisten suojaksi. Kysymys ei siten ollut pesän ja lahjansaajan välisestä asiasta, vaan ainoastaan toissijaisten perillisten edusta.[13]

Edellä hahmotelluista lähtökohdista tämä pesänselvittäjältä kannevallan epäävä KKO:n ratkaisu näyttää oikeaan osuneelta, suorastaan ainoalta mahdolliselta. Se on kuitenkin saanut osakseen myös kritiikkiä. *Välimäki* on katsonut, että käytännön syyt puoltaisivat tulkintaa, jonka mukaan myös pesänselvittäjä voisi ajaa kannetta lahjansaajaa vastaan. Tämä voisi olla tarkoituksenmukaista ennen kaikkea silloin kun toissijaisia perillisiä on useita. Asia tulisi näin hoidetuksi keskitetysti sen sijaan, että kukin perillisistä koettaisi itse toteuttaa oikeutensa.[14] Samansuuntaista arvostelua on ratkaisua kohtaan esittänyt *Kangas*.[15]

Kirjoittajien kannanotot tekee ongelmalliseksi se, että he eivät ole ottaneet huomioon sitä olennaista eroa, joka vallitsee PK 3:3.2:ssa tarkoitetun kanteen ja tyypillisten pesän hyväksi ajettavien kanteiden funktioiden kesken. He eivät siis näytä lähemmin pohtineen kysymystä, kenen hyväksi pesälle mahdollisesti tehtävä PK 3:3.2-palautus lopulta tulee.[16] Kun muistetaan, että kysymys on ni-

---

12 Ks. lähemmin jaksossa 5.2.1 esittämääni.

13 Sama käsitys on tuotu esille ruotsalaisessa ratkaisussa *NJA 1973 s. 66.* Siinä todettiin, että ÄB 3:3.2:ssa tarkoitettu kanne on nimenomaan ensin kuolleen P:n perillisten käytettäväksi tarkoitettu oikeussuojakeino (lainkohta vastaa sisällöltään PK 3:3.2:ta)

14 Ks. lähemmin *Välimäki* 1999 s. 37–38.

15 *Kangas* KKO II 1998 s. 376.

16 Sama ongelma rasittaa ratkaisuun *KKO 1998:139* liitettyä kahta eriävää mielipidettä (oikeusneuvokset Krogerus ja Tulokas). Eri mieltä olleet jäsenet lähtivät siitä, että PK 3:3.2-kanne voisi menestyessään tuoda pesään lisää omaisuutta, joten kanteen lopputulos vaikuttaisi siihen, mitä pesään kuuluu. – Näinhän asia ei vallitsevan käsityksen mukaan ole.

menomaan toissijaisille perillisille annettavasta suojasta, pesänselvittäjän kannevallalle on vaikea löytää perusteita, niin tarkoituksenmukaiselta kuin se voisi joissakin tapauksissa ehkä tuntuakin. Erityisen selvää tämä lienee tilanteissa, joissa L:n pesässä on muitakin osakkaita toissijaisten perillisten lisäksi. Vallitseva käsitys nimittäin on, ettei pesänselvittäjällä ole toimivaltaa asioissa, jotka koskevat vain tiettyjen osakkaiden etua.[17] Mutta edes siinä tapauksessa, että osakkaiden piiri de facto koostuisi yksin P:n perillisistä, tästä kannasta ei ole syytä luopua. Kysymys on nyt kuitenkin tyyppinsä puolesta tiettyjen jäämistöintresenttien hyväksi tarkoitetusta vaateesta.

> Kuten *Välimäki* toteaa, pesänselvittäjä voi edellä puolletun tulkinnan estämättä ajaa PK 3:3.2-kannetta osakkaiden *valtuuttamana* asiamiehenä – tällöin hän ei toimi lainkaan pesänselvittäjän ominaisuudessa. Tästäkin tehtävästä hänen on kuitenkin syytä pidättäytyä, jos palautusvaatimus jouduttaisiin esittämään toista pesän osakasta (esimerkiksi lesken perillistä) vastaan. Ryhtyessään asiamieheksi osakkaiden välisessä riidassa pesänselvittäjä nähdäkseni rikkoisi hänelle asetettua puolueettomuusvaatimusta vastaan.

6.2.2 Kanteen ajaminen ja toissijaisten perillisten keskinäiset suhteet

Luonnehdinta, jonka mukaan tarkasteltava lahjan palautuskanne on P:n perillisten etuja toteuttava oikeussuojakeino, ei vielä anna tästä kanteesta tarkkaa kuvaa. Jos perintöosaansa täydennystä tavoittelevia P:n perillisiä on useita, joudutaan lisäksi selvittämään heidän keskinäisiin suhteisiinsa liittyviä kysymyksiä. Onko PK 3:3.2:ssa tarkoitettu vaade koko P:n perillistaholle yhteisesti vai kullekin perillisille yksilöllisesti kuuluva oikeus?

Lahjansaajan palautusvastuun syntyminen edellyttää PK 3:3.2:n mukaan, että lesken pesän varat eivät riitä toissijaisille perillisille kuuluvan pesäosuuden toteuttamiseen. Kirjoittamistapansa puolesta lainkohta synnyttänee helposti sen vaikutelman, että kysymys on P:n perillisten yhteisestä asiasta. Toissijaisille perillisille annettu valta vaatia lahjansaajalta suorituksia kuuluu siis heille yhdessä, ja vaatimus on toteutettava yhteisin kantein. PK 18:2.2:ssa säädetyn pohjalta lienee tosin selvää, että lahjan palautusprosessin voi tehokkaasti käynnistää yksikin perillinen – kaikkien myötävaikutusta ei siis vaadita. Mutta silloin kun tällainen kanne on nostettu, sen voi ymmärtää koskevan jakamattomasti koko P:n perillistahon oikeuksia. Jutussa annettavan tuomion oikeusvaikutuksetkin ulottuisivat näin yhtäläisesti kaikkiin perillisiin.[18]

---

17 Ks. esim. *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 304 ja *Välimäki* 1999 s. 38–39.

18 Näin voisi asia järjestyä siitä huolimatta, että kullakin perillisellä olisi itsenäinen kanneval-

Kuvattu *yhteisvaatimuksen oppi* voidaan kuitenkin riitauttaa. Ongelmaa arvioitaessa on syytä palauttaa mieliin ne näkökohdat, jotka toin esille tarkastellessani vastaavanlaista kysymystä jaossa esitettävien vastikevaatimusten kannalta.[19] Selvitettävänäni oli tällöin, tuleeko P:n perillisiä kohdella vastikeasiassa yhtenä jakotahona vai onko heidän vaatimuksiaan arvioitava yksilöllisesti, perilliskohtaisesti. Päädyin puoltamaan perillisten yksilöllistä kohtelua: kunkin perillisen esittämä vastikevaatimus koituu vain hänen itsensä hyväksi. Perustelin käsitystä paitsi asiasyin myös jäämistöoikeuden yleisiin periaatteisiin tukeutuen. Jäämistöoikeudessa on yleisemminkin lähdetty siitä, että perillisen materiaaliseen jakoasemaan liittyvien vaatimusten toteuttaminen on hänen oman aktiviteettinsa varassa ja ne koituvat aina vain esittäjänsä hyväksi. Tämän pohjalle rakentuvat esimerkiksi testamentin moitetta koskevat säännökset, ja vastaava ajattelutapa on hyväksytty myös ennakkoperintöä ja lakiosaa koskevissa riidoissa.

Sopisivatko nämä periaatteet myös nyt tarkasteltavaan lahjanpalautuskanteeseen? Kysymys ei ole saanut oikeudessamme paljoa huomiota osakseen. Siltä osin kuin asiaa on oikeuskirjallisuudessa sivuttu, on kuitenkin oltu valmiita noudattamaan samoja periaatteita kuin lakiosasäännöstössä. PK 3:3.2:ssa tarkoitettua kannetta onkin luonnehdittu lakiosan täydennyskanteeseen rinnastuvaksi, kunkin perillisen henkilökohtaisesti käytettävissä olevaksi suojakeinoksi.[20]

Yksilöllisen kohtelun periaate on saanut epäsuoraa kannatusta myös oikeuskäytännössä. Ratkaisun *KKO 1999:75* taustalla olleessa riidassa palautuskannetta ajoi ainoastaan osa P:n perillisistä. Lahjansaaja asetettiin jutussa vastuuseen vain näitä perillisiä kohtaan. Hänet velvoitettiin valintansa mukaan joko palauttamaan saamansa lahja L:n kuolinpesään tai suorittamaan kantajille heidän pesäosuudestaan jaossa puuttumaan jäävä määrä. Tuomio on ymmärrettävä niin, että myös mahdollisen luontaispalautuksen tarkoitettiin koituvan vain kannetta ajaneiden perillisten hyväksi. Lahja piti nimittäin palauttaa pesälle ”sen mahdollistamiseksi, että *täällä hakijoina olevat perilliset* saavat toimitettavassa jaossa heille kuuluvan pesäosuuden vähentymättöminä”. – Ratkaisun merkitystä vähentää tosin se, että kanneoikeuden käyttämisen probleemaa ei siinä erityisesti pohdittu, vaan huomio kiinnittyi kokonaan toisiin kysymyksiin.

---

ta. Oikeutemme tuntee myös kanteita, joita perilliset saavat ajaa toisistaan riippumatta mutta joiden johdosta on annettava yksi yhdensisältöinen tuomio. Esimerkkeinä voidaan mainita testamentin ineksistenssikanne ja tulkintakanne. Vallitseva käsitys on, että mainittujen kanteiden johdosta annettavan hyväksyvän tuomion oikeusvoima ulottuu myös niihin perillisiin, jotka eivät ole olleet jutussa mukana. Ks. lähemmin *Lappalainen* I 1995 s. 436.

19 Ks. lähemmin luvussa 3.5 esittämääni.

20 Näin *Savolainen* 1969 s. 33 av. 34 sekä häneen yhtyen *Saarenpää* 1989 s. 217 av 24.

Esimerkiksi Tanskassa asia on ymmärretty toisin: yhden perillisen ajaessa kannetta lahjansaajaa vastaan vaatimuksen menestyminen koituu koko perillistahon hyväksi (ks. esim. *Lego Andersen* 1988 s. 521 sekä *Danielsen* 2005 s. 240). Käsitys on helppo ymmärtää, kun muistetaan, että lesken antamat P:n perillisiä loukkaavat lahjat katsotaan Tanskassa kokonaan *pätemättömiksi*.

Oikeuskirjallisuudessa ja -käytännössä omaksuttuihin käsityksiin voidaan mielestäni yhtyä. Oppi yksilöllisestä kannevallasta ja kanteen yksilökohtaisista vaikutuksista sopii nähdäkseni jäämistöoikeuden järjestelmään ja antaa hyvät mahdollisuudet toteuttaa sekä lahjansaajan että kannetta ajaneiden ja siitä pidättyneiden perillisten oikeudet.

On ensinnäkin syytä havaita, että palautusvastuun määrääminen merkitsee aina puuttumista loppuun saatettuun, varallisuusoikeudellisesti pätevään oikeustoimeen. Lahjansaajan oikeussuojan takaamiseksi perillisten palautusvaateen toteutuminen on sidottu laissa tarkasti säänneltyyn menettelyyn. Heidän on nostettava määräajassa tuomioistuinkanne. Tätä taustaa vastaan on johdonmukaista ymmärtää PK 3:3.2 aktiivisesti toimivan perillisen suojanormiksi. Joka haluaa suorituksen lahjansaajalta, joutuu näkemään vaivaa ja käyttämään voimavarojaan – hän ei saa suoritusta ilmaiseksi. Vaatimuksen toteuttaminen edellyttääkin kannetta ajavalta usein huomattavaa aktiviteettia. Hän joutuu hankkimaan selvitystä monista eri seikoista: esimerkiksi lahjaomaisuuden käyvästä arvosta, lesken varallisuustilasta, lahjansaajan ja lesken välillä ehkä vallitsevasta läheissuhteesta jne. Toisaalta prosessin käynnistäminen merkitsee aina riskinottoa. Kantajaa uhkaa oikeudenkäyntikulujen korvausvastuu, minkä lisäksi hän panee itsensä alttiiksi tietyissä henkilösuhteissa syntyville konflikteille.

Voidaankin katsoa, että perillinen, joka ei tähän vaivaan ryhdy, ei ansaitse PK 3:3.2:ssa tarkoitettua suojaa. Hänen ei siis pidä päästä lahjansaajan kustannuksella hyötymään perilliskumppaninsa aktiviteetista. Aivan selvältä tämä vaikuttaa silloin, kun kanteesta pidättäytyminen on ollut perillisen tietoinen valinta. Mutta myös siinä tapauksessa, että kysymys on huomaamattomuudesta johtuvasta laiminlyönnistä, hänelle voitaneen sälyttää oikeudenmenetys. Tämä on nähdäkseni oikeudenmukaista jo lahjansaajan intressit huomioon ottaen.

Perillisten yksilöllinen kohtelu on tietyssä mielessä myös prosessista sivuun jääneen perillisen (X) etujen mukaista. Se tarjoaa hänelle aidon mahdollisuuden pysyä erossa lahjan palautusriidasta. X haluaa ehkä kunnioittaa L:n eläessään tekemiä varallisuusoikeudellisesti päteviä oikeustoimia. Riidasta pidättäytymiseen voivat vaikuttaa myös lahjansaajan henkilöön liittyvät seikat. Ajatellaan esimerkiksi tilannetta, jossa lahjoitus on tehty X:lle läheisen henkilön hyväksi. Vaikka X koettaisikin nyt muuten toteuttaa perintöoikeutensa täysimääräisesti, hänellä on hyvät syyt olla puuttumatta kyseiseen lahjaan. Hänen ratkaisunsa olla ajamatta kannetta tulisi siten koitua lahjansaajan hyväksi. Kanteesta pidättyneen X:n tarkoitusperiä vastaisikin esimerkkitapauksessa – ja monesti muulloinkin – parhaiten se lopputulos, että lahjansaajan palautusvastuuta supistetaan X:lle kuuluneen palautusvaateen osalta.[21]

---

[21] Viittaan tässä yhteydessä lisäksi niihin jaksossa 3.5 esittämiini näkökohtiin, joihin tukeutuen puolsin perillisten yksilöllisen kohtelun periaatetta pesänjakoon liittyvissä vastikekysymyksissä.

Käsitys PK 3:3.2:ssa tarkoitetusta kanteesta kunkin perillisen yksilöllisesti käytettävänä suojakeinona täytyy näin hyväksyä. Kysymys ei ole koko perillistahon hyväksi esitettävästä vaatimuksesta, joten toisia P:n perillisiä tarvitse edes haastaa PK 18:2.2:ssa tarkoitetulla tavalla kuultavaksi.[22] Yhden perillisen ratkaisu panna juttu vireille koituu vain hänen omaksi edukseen. Jos kanne menestyy, lahjansaaja velvoitetaan suorittamaan se, mikä on tarpeen kantajan oikeuden toteuttamiseksi – ei enempää. Siinä tapauksessa, että Y päätyy rahasuorituksen asemasta lahjan luontaispalautukseen, pesälle annettu omaisuus voidaan käyttää vain prosessin käynnistäneen perillisen perintöosan täyttämiseen ja mahdollinen ylijäämä on palautettava Y:lle. Sivussa pysyneet perilliset eivät siis pääse hyötymään kanteen johdosta, mutta eivät toisaalta kärsi siitä haittaakaan. Niinpä esimerkiksi oikeudenkäynnin kuluriski sälytetään kannetta ajaneelle perilliselle (jos hän voittaa palautusvastuujutun, kulut pannaan tietysti yleensä lahjansaajan maksettavaksi).

Itsenäisen kannevallan periaate täytynee ottaa huomioon myös PK 3:3.2-riidassa annettavan tuomion *oikeusvoimavaikutusta* arvioitaessa. Tuomio ulottaa vaikutuksensa vain lahjansaajan ja kantajaperillisen väliseen suhteeseen.[23] Ajateltakoon esimerkiksi tilannetta, jossa Xa:n nostama kanne on hylätty sillä perusteella, että lahjansaaja Y:n katsotaan olleen vilpittömässä mielessä. Tämä ei estä tuomioistuinta päätymästä toisenlaiseen ratkaisuun prosessissa, jonka Xa:n perilliskumppani Xb myöhemmin käynnistää saman lahjan johdosta Y:tä kohtaan. Erilainen lopputulos saattaa selittyä esimerkiksi sillä, että Xb pystyy tuomaan esille vahvempaa näyttöä Y:n vilpillisestä mielestä kuin mitä Xa osasi tarjota.

Perilliset voivat itsenäisestä asemastaan huolimatta luonnollisesti ajaa lahjanpalautuskannetta myös yhdessä. Näin menettelemällä säästetään aikaa, vaivaa ja kustannuksia, kun samaa työtä ei tarvitse tehdä eikä samoja selvityksiä hankkia moneen kertaan. Tällä tavoin perilliset käytännössä useimmin toiminevatkin; tähän viittaavat ainakin tiedossani olevat korkeimman oikeuden ja hovioikeuden ratkaisut.

6.3 PK 3:3.2-KANTEEN SISÄLLÖSTÄ

PK 3:3.2:ssa tarkoitetussa kanteessa on kysymys lahjansaajaa kohtaan nostettavasta suorituskanteesta. Sitä koskevat täten normaalit suorituskanteen yksilöintivaatimukset. Lähtökohdaksi voidaankin ottaa, että perillisen on jo haastehake-

---

22 Tällä tavalla on asiaa arvioitu myös ruotsalaisessa ratkaisussa *NJA 1973 s. 66*. Sen perusteluissa todetaan, että ÄB 3:3.2-kanne rinnastuu oikeusvaikutuksiltaan lakiosaperillisen käytettävissä olevaan lahjan palautuskanteeseen ja testamentin moitekanteeseen. Nämä molemmat on Ruotsissa – samoin kuin meilläkin – ymmärretty perillisen itsenäisesti käytettäviksi suojakeinoiksi.

23 Tästä oikeusvoiman subjektiivista ulottuvuutta koskevasta periaatteesta yleisemmin ks. *Lappalainen* II 2001 s. 468–471.

muksessaan ilmoitettava muun muassa selvä vaatimuksensa ja ne oikeustosiseikat, joihin hän kanteensa perustaa (ks. lähemmin OK 5:2).

Kanteen sisältöä hahmoteltaessa on syytä muistaa, että lahjansaaja voi oikeutemme mukaan toteuttaa vastuunsa valintansa mukaan joko luontaispalautuksin tai rahasuorituksin. Nämä molemmat vaatimukset pitäisikin tuoda esille jo haastehakemuksessa. Perillisen tulisi vaatia vaihtoehtoisesti joko tietyn omaisuuden luovuttamista pesälle tai tietyn suuruista rahasuoritusta. Rahana maksettavan täydennyksen ilmoittamista voi tosin vaikeuttaa se, että perintöosasta puuttuva määrä ei ole useinkaan tiedossa vielä kannetta nostettaessa vaan se selviää vasta tulevassa pesänjaossa. Perillinen joutuu siksi useimmiten tyytymään enimmäismääräiseen täydennysvaatimukseen. Lahjansaajaa siis vaaditaan suorittamaan lahjan arvosta niin paljon kuin L:n jälkeen toimitettavassa jaossa todetaan pesän säästön lisäksi tarvittavan kantajan perintöosan täyttämiseen. Jotta rahamäärä tulisi yksilöidyksi, perillisen on esitettävä käsityksensä lahjan arvosta.[24] Pääoman lisäksi hän saattaa vaatia esimerkiksi omaisuudesta saadun tuoton ja hyödyn korvaamista.

> Yhden esimerkin kanteen asianmukaisesta yksilöinnistä tarjoaa seuraava KKO:n ratkaisua *1999:75* apuna käyttäen muotoiltu vaatimus:
>
> Xa ja Xb vaativat, että Y velvoitetaan palauttamaan valintansa mukaan joko
>
> a) L:n kuolinpesälle lahjaksi saamansa Kurttilan kylässä sijaitseva Edison-niminen tila RN:o 3:26 (49-425-3-26) tai
>
> b) kantajille saamansa lahjan arvosta, 55 000 eurosta niin paljon kuin L:n jälkeen toimitettavassa lainvoimaisessa pesänjaossa todetaan pesän säästön lisäksi tarvittavan kattamaan kantajille lain mukaan kuuluvat perintöosat P:n jälkeen.[25]

---

[24] Pelkkä pesäosuudesta puuttuvan määrän vaatiminen – ilman minkäänlaista eurotäsmennystä – ei käsittääkseni yksilöisi kannetta riittävästi. Samalla tavoin on asia ymmärretty lakiosan täydennyskanteen osalta; myös sen tulee sisältää tietyn rahamäärän suorittamista koskeva vaatimus. Ks. tältä osin *Saarenpää* 1994 s. 193–198 sekä *Aarnio – Kangas* I s. 571–573 sekä teoksissa viitattuja korkeimman oikeuden ratkaisuja.

[25] Mallina käytetyssä tapauksessa (Tampereen käräjäoikeudessa nostettu kanne) vaatimuksen loppuosa oli kirjoitettu näin: ”niin paljon kuin S.K:n jälkeen toimitettavassa lainvoimaisessa perinnönjaossa todetaan pesän säästön lisäksi tarvittavan kattamaan kantajille kuuluva vastike heidän pesäosuutensa vähentymisestä korkoineen.” Olen tehnyt tähän malliin kaksi muutosta: 1) L:n jälkeen toimitettavaa PK 3 luvun mukaista jakoa olen kutsunut *pesänjaoksi* – en siis perinnönjaoksi. Esimerkissäni kantajina ovat kaikki P:n perilliset, joten pesänjaon lopputulos kertoo suoraan heidän perintöosistaan puuttuvan määrän. 2) Esimerkkini ei sisällä viittausta perillisille kuuluvaan vastikkeeseen, vaan lahjansaajien suoritettavaksi vaaditaan Xa:n ja Xb:n *perintöosista puuttuvaa määrää*. Juuri tällä tavoin asia pitäisikin mielestäni ilmaista. Käsite vastike on syytä hahmottaa pesänjakolaskelmassa käytettäväksi laskennalliseksi eräksi. Palautusvelvolliseksi joutunut lahjansaaja ei siis suorita perillisille vastiketta.

Perillinen saattaa muotoilla kanteensa niin, että hän näitä kahta vaihtoehtoa tarjoamatta vaatii esimerkiksi vain lahjaomaisuuden palautusta. Tällä tavoin rajattua vaatimusta voi lahjansaaja perustellusti vastustaa valintaoikeuteensa vedoten. Koska hänellä on rahasuoritusoikeus, häntä ei voida pakottaa luontaispalautukseen. Olisiko kanne nyt hylättävä?

Kysymykseen täytynee vastata kieltävästi. Palautusvaatimuksen hylkäämisen asemesta perilliselle täytyy nähdäkseni antaa mahdollisuus täydentää kannettaan ja lisätä siihen pois jättämänsä rahasuoritusvaihtoehto. Tämän hän voi tehdä OK 14:2.1:ssä asetetun kanteenmuutoskiellon estämättä, johtuuhan uusi vaatimus samasta perusteesta kuin alkuperäinen (OK 14:2.1, 3-kohta). Täydentäminen ei voine nyt kilpistyä edes siihen, että PK 3:3.2:ssa säädetty määräaika on ehkä kulunut välillä umpeen. Riittää, että alkuperäinen kanne on nostettu ajoissa.[26]

Kanteessa esitetty vaatimus rajaa lahjansaajalle mahdollisesti asetettavan palautusvastuun laajuuden. Enempää kuin vaaditun määrän ei lahjansaajaa voida velvoittaa suorittamaan. Tilanteessa, jossa L on antanut Y:lle useita PK 3:3.2:n kriteerit täyttäviä lahjoja, perillisen (X) tulisikin ymmärtää vaatia kaikkien niiden palauttamista (tai arvon korvaamista) jo haastehakemuksessaan. Pääsääntönä on, ettei X voi prosessin aikana muuttaa vaatimustaan (OK 14:2.1). Jos hän on siis kanteessaan vaatinut ainoastaan Y:lle annetun rahalahjan palautusta, hän ei voi oikeudenkäynnin kestäessä laventaa palautusvaadettaan koskemaan myös Y:lle lahjoitettua henkilöautoa tai sen arvoa.

Vaatimuksensa liian suppeaksi muotoillut perillinen pääsee tietysti useimmiten oikeuksiinsa nostamalla Y:tä kohtaan uuden kanteen. Ongelmaksi voi kuitenkin tulla se, että PK 3:3.2:ssa tarkoitettu määräaika on ennättänyt jo kulua umpeen – palautusvastuujuttu oli ehkä pantu vireille viime tipassa.[27] Tällöin X:n ainoaksi toiveeksi jää saada laajennus toteutetuksi alkuperäisen kanteen ”sisällä”, siis muuttamalla kannetta jollakin OK 14:2:ssa sallituksi osoitetulla perusteella. Kovin merkittäviin lisävaatimuksiin ei lainkohta anna mahdollisuuksia; kokonaan uusia lahjoituksia ei sen nojalla saada prosessin kohteeksi. Lähinnä tulevat kysymykseen OK 14:2.1:n 3-kohdassa tarkoitetut ns. sivuvaatimukset, kuten haasteessa mainitun omaisuuden tuotto tai rahana suoritettavalle täydennykselle määrättävä korko.[28]

> OK 14:2.1:n 1-kohdan mukaan kantajalla on oikeus ”vaatia muuta kuin kanteessa tarkoitettua suoritusta, milloin vaatimus perustuu oikeudenkäynnin aikana tapahtuneeseen olosuhteiden muutokseen tai vasta silloin

---

26 Näin *Kangas* BLF 2005 s. 275. Ongelmasta yleisemmin ks. *Lappalainen* I 1995 s. 408–409 sekä *Havansi* 2004 s. 302–307.

27 Tästä määräajassa nostettavia kanteita koskevasta ongelmasta yleisemmin ks. *Kangas* BLF 2005 s. 252–253.

28 Sivuvaatimusten alasta ks. *Jokela, Antti* 2003 s. 233.

kantajan tietoon tulleeseen seikkaan". Tuntuisi ehkä houkuttelevalta katsoa, että perillinen voisi tähän lainkohtaan tukeutuen esittää oikeudenkäynnin aikana myös kokonaan uusia palautusvaatimuksia. Osoittamalla, että tietty L:n tekemä lahjoitus on tullut hänen tietoonsa vasta kanteen nostamisen jälkeen, X onnistuisi näin laajentamaan kanteensa koskemaan myös sitä.

Tämä tulkintavaihtoehto täytynee kuitenkin torjua. OK 14:2.1:n 1-kohtaa ei ole meillä ymmärretty kokonaan uusille vaatimuksille sijaa antavaksi oikeusohjeeksi. Kyse on sen sijaan vain säännöksestä, jonka nojalla kantaja voi tiettyyn väliin tulleeseen seikkaan vedoten vaihtaa kannevaatimustaan: siis korvata vajaatehoiseksi tai tehottomaksi käyneen vaatimuksen muuttuneissa olosuhteissa toteuttamiskelpoisella. Esimerkiksi tilanteessa, jossa palautettavaksi vaadittu esine on kanteen nostamisen jälkeen hukkaantunut, perillinen voi vaihtaa palautusvaateen esineen arvoa koskevaksi korvausvaatimukseksi.[29] Sitä, että kantaja saisi laajentaa kanteen koskemaan mitä tahansa hänen tietoonsa tullutta uutta vaadetta, ei lainkohdassa sen sijaan tarkoiteta.

Yksilöidyn palautus- tai täydennysvaatimuksen lisäksi perillisen on tuotava kanteessaan esille ne perusteet, siis oikeustosiseikat, joihin nojautuen hän vaatii vastaajalta kyseistä suoritusta. Nämä perusteet ovat samat, jotka toin esille jo teoksen 4 luvussa. Perillisten on siis vedottava siihen, että 1) Y on saanut leskeltä lahjan, 2) tämä lahja täyttää PK 3:3.1:ssä osoitetun vastiketunnusmerkistön, 3) leskeltä jäänyt omaisuus ei riitä toissijaisille perillisille kuuluvan pesäosuuden toteuttamiseen ja 4) että Y on ollut lahjan saadessaan vilpillisessä mielessä.

Erityisiä ongelmia mainituista tuottanee usein kohta 3, sillä sen konkretisointi edellyttäisi, että kantaja tietää paitsi toissijaisten perillisten pesäosuuden suuruuden myös sen, kuinka miltä osin se voidaan täyttää lesken pesän varoilla. Näitä asioita taas perillinen ei useinkaan saa selville kanteen nostamiselle varatun määräajan kuluessa. Selvää onkin, ettei hänen tarvitse vielä haastehakemuksessaan antaa yksityiskohtaista selvitystä kaikista pesäosuuslaskelmassa huomioon otettavista seikoista vaan riittämättömyysväite täytyy voida perustaa likimääräisiin tietoihin. Vähimmäisvaatimukset täyttäisi esimerkiksi ilmoitus, jonka mukaan perunkirjoituksessa todettu leskeltä jääneen omaisuuden määrä on ollut 10 000 euroa ja lesken Y:lle antaman lahjan arvo 40 000 euroa. Jo näiden faktojen pohjalta on pääteltävissä, etteivät toissijaiset perilliset eivät voi saada lain mukaista osuuttaan lesken reaalisesta pesästä.

Se, että perilliset eivät haasteessa mainitse esimerkiksi kaikkia L:n antamia PK 3:3.1:n tunnusmerkistön täyttäviä lahjoja, ei toisaalta estä heitä vetoamasta niihin prosessin myöhemmässä vaiheessa tai L:n jälkeen toi-

[29] OK 14:2.1:n 1-kohdan sisällöstä ks. *Lappalainen* I 1995 s. 407 sekä *Jokela, Antti* 2003 s. 233.

mitettavassa pesänjaossa. Uusiin lahjoihin vetoamalla perilliset voivat siis korottaa pesäosuutensa suuruutta siitä, mitä se olisi ollut haasteessa ilmoitetut tosiseikat huomioon ottaen.[30] Kanteessa esittämäänsä vaatimusta (esim.: ”Kiinteistön NN palautus pesään tai sen arvoa vastaavan 10 000 euron suoritus perillisille”) he eivät kuitenkaan pääse tällä tavoin korottamaan. Sen estää OK 14:2:ssa säädetty kanteenmuutoskielto.

6.4 KANNEMÄÄRÄAIKAA KOSKEVIA TULKINTAONGELMIA

Jo edellä annoin yleiskuvan PK 3:3.2-kanteen määräaikaa koskevasta sääntelystä. Nämä oikeusohjeet vaikuttavat ensi näkemältä selväpiirteisiltä. Perillisten käytettävissä oleva kanneaika on määritelty laissa niin, ettei sen kulumisesta tai avoimena olemisesta syntyne monestikaan epätietoisuutta.[31] Muutamia tulkintaongelmia säännökseen kuitenkin liittyy. Ei ole kaikilta osin selvää, millaisia rajoituksia se todella asettaa palautusprosessin vireillepanolle. Tarkastelenkin näitä kysymyksiä lähemmin seuraavassa.

6.4.1 Perunkirjoituksesta luettava vuoden määräaika

Lahjan palauttamista koskeva kanne on siis nostettava vuoden kuluessa siitä, kun perunkirjoitus L:n kuoleman jälkeen toimitettiin. Lahjansaajan suojaamiseksi on näin asetettu toissijaisille perillisille aktiivisuusvaatimus. Heidän on esitettävä palautusvaatimus määräajassa siitä lukien, kun heillä on ollut kohtuulliset mahdollisuudet arvioida kanteen tarpeellisuutta. Asianmukaisesti järjestetty perunkirjoitus antaakin yleensä sellaiset tiedot pesän varallisuustilasta, että P:n perilliset pystyvät päättelemään, kannattaako lahjansaajaa vastaan ryhtyä käymään oikeutta. Vuoden aikavara jättää lisäksi hyvät mahdollisuuden sovintoratkaisulle. Kannetta ei tarvitse nostaa suin päin.

Normaalisti ei voine syntyä riitaa siitä, milloin perunkirjoitus on laillisesti toimitettu ja mistä hetkestä lukien siis alkaa kulua yhden vuoden määräaika.

---

30 Vastaava kanta on omaksuttu lakiosan täydennyksessä. Ks. tältä osin *KKO 1992:133* sekä ratkaisuun liittyen *Saarenpää* 1994 s. 196–198 ja *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 573.

31 Tarkasteltava lainkohta on tässä suhteessa huomattavasti ongelmattomampi kuin esimerkiksi lakiosan täydennystä sääntelevä PK 7:10. Täydennyskanteelle asetettu vuoden määräaika luetaan viimeksi mainitun mukaan ”siitä, kun perillinen on *saanut tiedon* perittävän kuolemasta ja siitä perittävän tekemään lahjoitukseen tai muuhun oikeustoimeen sisältyvästä määräyksestä, joka loukkaa hänen oikeuttaan lakiosaan”. Tällainen arvostuksen- ja näytönvaraisia kriteerejä sisältävä määräaikanormi on altis tulkintaongelmille ja niistä johtuville riitaisuuksille, mikä onkin toteutunut oikeuskäytännössä (esim. *KKO 1968 II 100* ja *KKO 1996:69)*. Ongelmasta ks. myös *Saarenpää* 1980 s. 412–419 sekä *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 576–577 sekä yleisemmällä tasolla *Havansi* 2004 s. 265–270.

Poikkeuksellisiakin tilanteita saattaa kuitenkin syntyä. Perunkirjoitukseen liittyy ehkä sellaisia puutteita, että joudutaan kysymään, kelpaako se lainkaan määräajan käynnistäjäksi. P:n perillinen, joka näyttäisi nostaneen kanteen liian myöhään, saattaa väittää, että perunkirjoitus on sitä rasittavien virheiden johdosta toimituksena mitätön. Tähän vedoten hän katsoo säilyttäneensä kannevaltansa, vaikka perukirjaan merkitystä päivämäärästä on kulunut vuotta pidempi aika.

Perunkirjoituksen mitättömyysväite saattaa tietyin edellytyksin menestyä. On selvää, ettei mikä tahansa perunkirjoitukseksi nimitetty toimitus täytä PK 20 luvussa tarkoitetun perunkirjoituksen tunnusmerkistöä eikä näin saa aikaan siihen liittyviä oikeusvaikutuksia.[32] Yhtä selvää kuitenkin on, että kynnys katsoa perunkirjoituksen ulkoiset tunnusmerkit täyttävä toimitus määräajan kulumisen kannalta vaikutuksettomaksi täytyy asettaa korkeaksi. Etenkin perillispiirin ulkopuolisen lahjansaajan on tärkeää voida luottaa siihen, että vuoden ajanjakson kuluminen perukirjaan merkitystä päivämäärästä todella katkaisee toissijaisen perillisen kannevallan.

Lahjansaajan intressit huomioon ottaen täytyneekin lähteä siitä, että vain tietyt perunkirjoituksen vähimmäisedellytyksiä koskevat puutteet voivat tehdä toimituksesta mitättömän. Tästä olisi kysymys esimerkiksi silloin, kun perukirja on laadittu ilman, että pesän osakkaita on kutsuttu lainkaan koolle, taikka kun perukirja sisältää täysin yksilöimättömät ja puutteelliset tiedot leskeltä jääneistä varoista ja veloista. Viimeksi mainituissa tilanteessahan perukirja ei anna perillisille sitä informaatiota, jota he tarvitsisivat kanteen nostamista harkitessaan.

Sitä vastoin esimerkiksi L:n omaisuustietoja koskevat karkeatkaan virheet eivät voine vielä yksinään saada aikaan mitättömyyttä. Tällaiset virheet voivat sinänsä olla P:n perillisten kannalta haitallisia. Perukirjassa on esimerkiksi jätetty mainitsematta huomattava L:n velka tai ilmoitettu L:n varoina hänen uudelle aviopuolisolleen kuuluva asunto-osake. P:n perillinen X saattaa näiden

---

[32] Vastaavanlaista ongelmaa saatetaan joutua pohtimaan arvioitaessa perunkirjoituksen puutteiden merkitystä jäämistöoikeudellisen velkavastuun kannalta. Syntyy kysymys, voivatko puutteellisuudet johtaa siihen, että osakas joutuu kantamaan perunkirjoituksen toimituttamisvelvollisuuden laiminlyöntiin laissa liitetyt sanktiot. *Aarnio* ja *Kangas* vastaavat tähän myöntävästi: (I 1999 s. 394):"Jos perukirja on niin vaillinainen, ettei se täytä PK 20 luvun vähimmäisvaatimuksia, perunkirjoitus on katsottava laiminlyödyksi".

Kirjoittajien lähtökohta on oikea: mikä tahansa perunkirjoitukseksi nimetty toimitus ei täytä perunkirjoitukselle laissa asetettuja funktioita. Osakkaan vastuuta koskevan kannanoton tekee kuitenkin vaikeasti hyväksyttäväksi se, että kirjoittajien kuvaamissa puutteissa on yleensä kysymys perunkirjoituksen toimittaneiden *uskottujen miesten* eikä suinkaan toimituttamisvelvollisen osakkaan laiminlyönneistä. Osakkaan vastuulla on lain mukaan ensi kädessä vain perunkirjoituksen *toimituttaminen,* siis muun muassa perunkirjoituksen ajan ja paikan määrääminen ja uskottujen miesten hankkiminen. Objektiivista vastuuta sanotun toimituksen tai sen pohjalta laaditun perukirjan virheettömyydestä hän ei sen sijaan kanna. Ongelmasta ks. lähemmin *Lohi* 2005 s. 250.

tietojen pohjalta uskoa, että pesän säästö riittää hänen osuutensa katteeksi, eikä siksi nosta lahjansaajaa kohtaan kannetta. Vaikka kanteen myöhästymiselle onkin kuvatussa tilanteessa ymmärrettävä syy, ei laissa asetetusta määräaikasäännöstä voida yleensä poiketa. X joutuu PK 3.3.2-suorituksen asemesta hakemaan korvausta moitittavaan menettelyyn syyllistyneeltä.

Perunkirjoituksen mitättömyyteen ei johda myöskään se, että joku osakkaista tai muista PK 20:2.2:ssa mainituista etutahoista on jätetty toimitukseen kutsumatta. Aivan selvää tämä on silloin, kun laiminlyönti on kohdistunut lesken omaan perilliseen. Mutta edes tilanteessa, jossa kutsumatta on jätetty joku toissijaisista perillisistä, virhe ei voine saada aikaan sitä, että he kaikki saisivat nostaa kanteen määräajasta riippumatta. Laiminlyönnin mahdolliset oikeusvaikutukset on sen sijaan rajoitettava kutsumatta jätettyyn perilliseen. Perunkirjoituksen totaaliseen mitättömyyteen ei hänkään saane vedota, vaan suojaaminen on toteutettava lievemmin keinoin. Varteenotettavana vaihtoehtona pitäisinkin kanneajan pidentämistä. Sivuutettu perillinen saisi nostaa kanteen esimerkiksi vuoden kuluessa siitä, kun hän on saanut tiedon L:n jälkeen toimitetusta perunkirjoituksesta.

Viimeksi kuvattu ratkaisu saattaa kuitenkin aiheuttaa ongelmia lahjansaajan oikeussuojan kannalta. Hän ei ole ehkä tiennyt kutsumiseen liittyvistä puutteista ja on siksi perustellusti luottanut siihen, että vuoden määräajan kuluminen on lakkauttanut perillisten kannevallan. – Kysymys, millaista suojaa L:n kuolemasta tai hänen jälkeensä toimitetusta perunkirjoituksesta tietämättömänä pidetty perillinen nauttii kanneajan ylitysten varalta, liittyy laajempaan kokonaisuuteen: perilliseen kohdistettujen oikeudenloukkausten ongelmaan. Palaankin asiaan teeman tarkastelun yhteydessä (jaksossa 6.4.3).

6.4.2 Kymmenen vuoden määräaika

Lahjansaajan kohdistetun kanteen nostamiselle on PK 3:3.2:ssa asetettu toinenkin määräaika. Kanne on nostettava kymmenen vuoden kuluessa lesken antaman lahjan täyttämisestä. Perillisen puhevalta saattaa siis lakata jo ennen L:n kuolemaa.

Olennaiseksi kysymykseksi lainkohtaa sovellettaessa tulee, mitä siinä tarkoitetaan lahjan täyttämisellä. Lähtökohdaksi täytynee ottaa LahjaL:n sääntely, onhan lahjan täyttymishetken osoittaminen tämän lahjaa koskevan yleislain keskeisimpiä asioita. Kymmenen vuoden määräajan käynnistyminen vaatii siten paitsi lahjoitustahdonilmaisun antamista (”luovutan auton omistusoikeuden Y:lle”) myös lahjanlupauslaissa erikseen osoitettuja täyttämistoimia. Irtaimen esineen tai arvopaperin hallinta on esimerkiksi siirrettävä lahjansaajalle, ja saatavan lahjoituksesta tehtävä lainmukainen siirtoilmoitus. – Yksityiskohtien osalta viittaan lakitekstiin.

Edellä mainittujen kriteerien toteutuminen ei nähdäkseni vielä yksin riitä, vaan myös omistusoikeuden on täytynyt siirtyä saajalle. Niin kauan kun lahjakohde pysyy lesken omistuksessa, saantoon on aiheetonta liittää kannevaltaan ulottuvia vaikutuksia. Tätä tulkintaa voidaan pitää perusteltuna jo sen estämiseksi, ettei toissijaisten perillisten kannemahdollisuuksia päästäisi sammuttamaan liian helposti.[33] Lähtisinkin siitä, että jos leski tahtoo lahjansaajan suojaamiseksi saada määräajan kulumaan, hänen on oltava valmis luopumaan kohteen omistusoikeudesta.

Lahjanlupauslain normit koskevat vain irtaimen omaisuuden luovutuksia. Kiinteistön lahjoitus on katsottava täytetyksi, kun tämä oikeustoimi on asianmukaisesti tehty ja omistusoikeus siirtynyt saajalle. Merkityksetöntä sitä vastoin on, onko esimerkiksi maapohjan ja rakennusten hallinta siirtynyt tai onko saaja hakenut lainhuutoa.[34]

L on saattanut tiettyä omaisuutta lahjoittaessaan pidättää itsellään siihen kohdistuvia oikeuksia. Asuinhuoneiston luovutukseen on esimerkiksi liitetty ehto, jonka mukaan leski saa asua huoneistossa omistusoikeuden siirtymisen jälkeenkin. Vastaavanlaisen määräyksen on L voinut ottaa kiinteistön lahjoitukseen, minkä lisäksi hän on ehkä pysyttänyt itsellään vapaan metsänkäyttöoikeuden. Joudutaankin kysymään, voisivatko tällaiset ehdot lykätä lahjan täyttymisen ajankohtaa. Vai pitäisikö ratkaiseva merkitys nytkin antaa omistusoikeuden siirtymiselle ja laissa mahdollisesti osoitettujen täyttämistoimien tapahtumiselle (esimerkiksi osakekirjojen hallinnan luovutukselle)?

Käsitykseni on, että esitetyn kaltaisten ehtojen voimassaolon täytyy tietyin edellytyksin siirtää lahjan täyttymishetkeä. Ajateltakoon esimerkiksi tilannetta, jossa kiinteistön lahjaksi antaneella leskellä säilyy siihen elinikäinen, yksinomainen ja vastikkeeton hallintaoikeus. Lahjansaajan oikeusasema jää tällöin hyvin puutteelliseksi.[35] Kun Y pääsee reaalisesti nauttimaan omistaja-asemastaan vasta L:n kuoltua, järjestely rinnastuu sekä tarkoitusperiensä että oikeusvaikutustensa puolesta testamenttiin.[36] Tuntuu näin perustellulta lukea kymme-

---

33 Tähän liittyen viittaan myös jaksossa 6.4.4 esittämiini näkökohtiin.

34 Tanskassa on *Danielsen* (2005 s. 245–246) katsonut, että Arvelovin 22 §:ssä tarkoitettu viiden vuoden kanneaika alkaisi kulua kiinteistön lahjoissa vasta lainhuudon myöntämisestä. Vastaavalle tulkinnalle ei ole nähdäkseni sijaa Suomen oikeudessa.

35 Saatetaan kysyä, nauttisiko esimerkkitapauksen lahjansaaja suojaa edes L:n täytäntöönpanovelkojia kohtaan. Esimerkiksi *Aure* (DL 1970 s. 189–192) on katsonut, että merkittävien omistajalle tyypillisesti kuuluvien oikeuksien pidättäminen tekee lahjan tehottomaksi velkojasuhteessa, vaikka LahjaL:ssa osoitettu täyttämisen ulkonainen tunnusmerkistö olisikin toteutunut. Toisilla linjoilla on tässä suhteessa ollut *Kangas* 1993 s. 110–113, joka pitää Auren tulkintaa lahjansaajan kannalta liian ankarana. Kankaan mielestä velkojat saavat riittävää suojaa TakSL:n säännöstelyn avulla. – Ongelmaan ei voida tässä yhteydessä lähemmin paneutua.

36 Mainitulle seikalle on annettu merkitystä myös arvioitaessa kysymystä, voidaanko tietty luovutus ottaa lakiosalaskelmassa huomioon testamenttiin rinnastuvana lahjana. Se, että perittävä on pidättänyt itsellään lahjaomaisuuden hallinnan, on toisinaan pidentänyt arvioinnissa käytettävää ”kriittistä aikaa”. Laskennallinen lisäys on siis saatettu tehdä jopa sellaisten luovutusten

nen vuoden määräaika vasta L:n kuolinhetkestä (tai jos hänen itselleen pidättämän yksinoikeus lakkaa jo aikaisemmin, viimeksi mainitusta hetkestä). – Ehdotonta rajaa sen suhteen, millaisille oikeudenpidätyksille annetaan tällainen vaikutus, on vaikea asettaa. Kynnys myöhentää lahjan täyttymisajankohtaa täytyy kuitenkin lahjansaajan oikeussuojavaateet huomioon ottaen asettaa melko korkeaksi. Esimerkiksi lesken itsellään pidättämä asumisoikeus tilalla ei voine vielä yksinään riittää.

6.4.3 Kanneajan ylitys ja perilliseen kohdistetut oikeudenloukkaukset

Pääsääntönä siis on, että PK 3:3.2:ssa asetetun määräajan kuluessa loppuun perillisen kanneoikeus lakkaa. Tämän jälkeen esitetty vaatimus ei voi enää menestyä, johtuipa myöhästyminen mistä seikasta tahansa. Kun laissa asetettua kanneaikaa pidetään ns. materiaalisena määräaikana, sitä ei ole vallitsevan käsityksen mukaan mahdollista palauttaa. Prosessin myöhässä käynnistänyt perillinen kärsii oikeudenmenetyksen, vaikka voisi vedota OK 31:17:ssä tarkoitettuun ns. lailliseen esteeseen tai erityisen painavaan syyhyn.[37] Sen osoittaminen, että määräajan ylityksen taustalla on esimerkiksi perillisen sairastuminen, yleisen liikenteen keskeytyminen tai luonnonkatastrofi, jää siis hyödyttömäksi.

Ei ole kuitenkaan selvää, että tästä lähtökohdasta tulee pitää kiinni aivan kaikissa tapauksissa. Perillinen (X) on saattanut joutua siinä määrin räikeän oikeudenloukkauksen kohteeksi, että hänen vaatimuksensa torjuminen vaikuttaa asiallisesti täysin kestämättömältä. Syntyykin kysymys, eikö hänen ainakin tietyissä ääritilanteissa pitäisi voida toteuttaa perintövaateensa määräajan ylityksestä huolimatta.

Tällaisia oikeudenmenetyksen uhkia saattaa perilliselle syntyä useista eri syistä. Voidaan ajatella ensinnäkin tapauksia, joissa X on ollut vajaavaltainen tai muuten HolTL:ssa tarkoitetun edunvalvonnan alaisena ja joissa lahjansaajana on ollut edunvalvoja itse taikka hänelle läheinen henkilö. Kuvatussa tilanteessa edunvalvoja ei ymmärrettävistä syistä ryhdy toimiin päämiehensä oikeuksien turvaamiseksi. Hänellä ei olisi edes kelpoisuutta edustaa päämiestään pesänjakoon liittyvissä asioissa, vaan perilliselle tulisi määrätä jakoa varten edunvalvojan sijainen (HolTL 32.3 §).[38] Edunvalvoja ei ehkä kuitenkaan ryhdy toimiin sijaisen

---

johdosta, jotka on tehty vuosia ennen perittävän kuolemaa. Tällöin saajaa voi uhata myös lakiosan täydennysvelvollisuus. Ks. lähemmin *Saarenpää* 1980 s. 307–321 viittauksineen oikeuskäytäntöön. Ongelmasta ks. myös *Kangas* 1993 s. 260 ja *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 541, joissa tällaiseen aikaulottuvuuden pidentämiseen suhtaudutaan epäillen.

37 Näin *Kangas,* KKO II 1998 s. 376 sekä *Havansi* 2004 s. 139.

38 Edustamiskiellon syynä on nyt lahjansaajana olevan edunvalvojan ja hänen päämiehensä kesken vallitseva etujen ristiriita (siitä ks. *Kangas* 1987 s. 125–126 sekä *Välimäki* 2001 s. 81–

määräämiseksi vaan antaa PK 3:3.2:ssa asetetun määräajan kulua umpeen.

Vastaavanlaisten väärinkäytösten kohteeksi voi joutua myös täysivaltainen perillinen. P:n ainoa perillinen X on esimerkiksi vakavasti sairaana, mutta hänen tilansa hyvin tuntevat lesken perilliset eivät ryhdy toimiin edunvalvonnan järjestämiseksi. Tai X asuu pysyvästi ulkomailla, eivätkä L:ltä jääneet perilliset anna hänelle tietoa kuolemantapauksesta. X:ää ei ehkä kutsuta perunkirjoitukseenkaan, vaan kaikki lesken pesää koskevat asiat hoidetaan häneltä salaa, jotta X ei pääsisi puuttumaan lesken omille perillisilleen antamiin lahjoihin. – Siinä vaiheessa, kun X saa (sairaudestaan toivuttuaan tai ulkomailta Suomeen palattuaan) tiedon L:n kuolemasta, perunkirjoituksesta on jo ehkä kulunut enemmän kuin PK 3:3.2:ssa säädetty yksi vuosi.

Perillisen nostamat kanteet saatetaan pyrkiä eliminoimaan monilla muillakin tavoin. Hänelle esimerkiksi annetaan tarkoituksellisesti sellaista väärää tietoa pesän varallisuustilasta, että hän siihen uskoen pidättäytyy kanteen nostamisesta. Pääsääntönä lienee kyllä se, että X:llä on pesän osakkaana selonottovelvollisuus näistä asioista, eikä hän siten voine vaatia erityistä suojaa määräajan ylityksen varalta. Asiaa saatetaan kuitenkin arvioida toisin, mikäli harhaan johtaminen on toteutettu erityisen törkeällä tavalla, kuten asiakirjan väärennökseen turvautumalla. Leskeltä asunnon lahjaksi saanut Y on esimerkiksi merkinnyt jälkikäteen valmistamaansa luovutuskirjaan siinä määrin korkean kauppahinnan tai niin aikaisen luovutusajankohdan, että kanteen nostaminen on näyttänyt aiheettomalta. Se, että kysymys on väärennöksestä, paljastuu X:lle ehkä vasta niin myöhään, että lain mukainen kanneaika näyttäisi jo menetetyltä.

Myös hyvin räikeät oikeudenloukkaukset ovat mahdollisia. Ajateltakoon tilanteita, joissa määräaika on jo lopuillaan ja X:llä on lahjansaaja Y:n tieten tarkoitus nostaa kanne häntä vastaan. Y saattaa nyt turvautua jopa fyysiseen pakkoon tai vapaudenriistoon ja saada näin aikaan sen, että X:n nostama kanne myöhästyy.[39]

Kaikissa edellä kuvatuissa tapauksissa on vahvat perusteet väittää, ettei PK 3:3.2:ssa annetun määräajan umpeen kulumisen tule ehdottomasti lakkauttaa P:n perillisen oikeutta. Pääsäännön tinkimätön noudattaminen voisi nyt helposti johtaa X:n kannalta kohtuuttomiin menetyksiin, ja lahjansaaja puolestaan saisi aiheetonta etua menettelystään. Erityisen kestämättömältä lopputulos vaikuttaisi silloin, kun Y on itse syyllistynyt väärinkäytökseen. Miksi kenenkään tulisi päästä hyötymään hyvin moitittavan, ehkä suorastaan rikollisen toimintansa johdosta?[40]

---

82). Lahjansaaja olisi tarkasteltavassa tilanteessa tuskin halukas ottamaan koko lahjoituskysymystä esille pesänjaon yhteydessä, eikä hän siis vaatisi päämiehensä puolesta vastiketta sen johdosta. Edunvalvoja ei toisaalta edes voisi nostaa itseään kohtaan PK 3:3.2:ssa tarkoitettua palautuskannetta.

39 Esimerkki on *Havansin* teoksesta Määräajat ja oikeudenkäynti (2004) s. 361.

40 Näistä näkökohdista ks. myös *Havansi* 2004 s. 362, jossa asiaa tarkastellaan yleisesti kaikkien kannemääräaikojen kannalta.

Oikeudenmenetyksen uhkaaman X:n suojaaminen voidaan toteuttaa monin eri tavoin. Ajatellaan ensin tilanteita, joissa hylättävään menettelyyn on syyllistynyt lahjansaaja Y itse. Yksinkertaisin ja vallitsevien käsitysten kanssa parhaiten yhteensopiva keino olisi antaa perilliselle oikeus saada *vahingonkorvausta* lahjansaajalta. Vahingonkorvausvaade riittäisikin normaalisti suojaamaan X:n intressit, joutuisihan hän myös PK 3:3.2:ta sovellettaessa aina viime kädessä tyytymään rahasuoritukseen. Erityistä tarvetta juuri PK 3 luvun mukaisen palautuskanteen ajamiseen ei hänellä siten normaalisti ole.

Tiettyjä ongelmia vahingonkorvausvaateen toteuttamisen kannalta voi tosin aiheuttaa se, että kysymys on nyt VahL 5:1:ssä tarkoitetusta ns. puhtaasta varallisuusvahingosta, jollaisen korvaamiseen oikeudessamme suhtaudutaan pidättyvästi. Lainkohdassa asetettu rajoitus ei kuitenkaan koske tilanteita, joissa vahinko on aiheutettu rikollisella teolla tai joissa korvausvaade voidaan perustaa jonkin erityislain säännöksiin (esimerkkitapauksissa tällaisia säännöksiä olisivat ainakin HolTL 45 § ja PK 18:7). Ja siinäkin tapauksessa, että nämä kriteerit jäävät täyttymättä, on syytä vakavasti pohtia korvausvastuun asettamista VahL 5:1:ssä mainitun *erityisen painavan syyn* perusteella. Näin voitaisiin menetellä ainakin silloin, kun Y:n käyttäytyminen on ollut hyvin moitittavaa.[41]

Kuinka sitten perillisen asema järjestyisi tilanteissa, joissa sopimattomaan menettelyyn on syyllistynyt joku muu kuin lahjansaaja itse? X pääsee nytkin usein oikeuksiinsa vahingonkorvauksen avulla; vaatimus on tietysti suunnattava loukkaajaan – ei Y:hyn. Tämä ei kuitenkaan välttämättä auta, sillä väärinkäytöksiin syyllistynyt saattaa olla maksukyvytön. Joudutaankin pohtimaan, millaista suojaa X voisi nauttia lahjansaajaa kohtaan. Olisiko hänelle mahdollista antaa määräajan ylittämisestä huolimatta PK 3:3.2:ssa tarkoitettu kanneoikeus?

Esillä olevaa ongelmaa on yleisellä tasolla tarkastellut *Havansi*.[42] Hän on pohtinut kysymystä, miltä osin olisi de lege lata mahdollista laajentaa OK 31:17:n käyttöalaa niin, että oikeudenmenetyksen uhkaamalle taholle voitaisiin palauttaa myös ns. materiaalinen määräaika. Havansi pitää selvänä, että tällainen OK 31:17:n soveltamisalan laajennus täytyy hyväksyä ainakin silloin, kun määräajan menetys johtuu vastaajan törkeän sopimattomasta menettelystä (hän on esimerkiksi estänyt kanteen ajamisen fyysiseen pakkoon turvautumalla). Havansi on kuitenkin valmis pidemmällekin menevään linjanmuutokseen. Materiaalisen määräajan palautusvaatimus tulee hyväksyä jo sillä perusteella, että

---

41 VahL 5:1:n tarkoittamista erityisen painavista syistä ks. *Hemmo* 1998 s. 71–82 ja *Routamo – Ståhlberg* 2000 s. 234–236 kirjallisuus- ja oikeustapausviitteineen. Tähän poikkeussääntöön on katsottu voitavan vedota muun muassa sillä perusteella, että vahingonaiheuttajan toiminta on ollut hyvän tavan vastaista tai merkinnyt selvää oikeuden väärinkäyttöä. Nämä kriteerit täyttynevät ainakin tilanteissa, joissa perilliseen kohdistetun loukkauksen nimenomaisena tarkoituksena on ollut estää PK 3:3.2-kanteen nostaminen.

42 Ks. lähemmin *Havansi* 2004 s. 360–365.

kantaja voi vedota lailliseen esteeseen, mikäli kanneoikeuden epääminen johtaisi konfliktin osapuolten asemat ja olosuhteet huomioon ottaen ilmeisen kohtuuttomaan lopputulokseen. Määräajan myöntäminen edellyttää kuitenkin sitä, että palautusvaatimus tehdään viivytyksettä esteen lakattua.

> *Havansi* (2004 s. 365) tiivistää esittämänsä seuraavaan säännösformulointiin (joka hänen mielestään on noudatettavissa jo de lege lata):
> ”Sille, joka laillisen esteen tai vastapuolen oikeudenvastaisen toiminnan vuoksi ei ole voinut määräajassa panna vireille kannetta taikka joka muutoin esittää hakemuksensa tueksi erittäin painavia syitä, voidaan hakemuksesta myöntää uusi kannemääräaika, jos sitä on viivytyksettä tilanteen salliessa haettu ja jos kanne ei olisi selvästi perusteeton ja jos kanneoikeuden menetys olisi hakijalle ilmeisen kohtuutonta. Kohtuuttomuutta arvosteltaessa on otettava huomioon määräaikaylityksen kesto, määräaikasäännöksen sisällön erityinen vaikeaselkoisuus sekä vastapuolen oikeusasema, erityisesti hänen oikeutetut odotuksensa sekä se, onko kannemääräajan päättyminen vaikuttanut määräävästi hänen hyväksyttävään toimintaansa.”

Tässä yhteydessä ei ole mahdollista seikkaperäisesti pohtia, kuinka laajassa mitassa Havansin muotoilema normi voidaan omaksua de lege lata. Lähtisin kuitenkin siitä, että hänen puoltamansa materiaalisen oikeuden toteuttamista painottava linjanmuutos saatetaan hyväksyä ainakin siinä tapauksessa, että kanteen myöhästyminen johtuu X:ään kohdistetusta selvästä väärinkäytöksestä, josta lahjansaaja on saanut tiedon jo ennen kanneajan loppuun kulumista. Y ei tässä tilanteessa ansaitse sitä suojaa, jota lahjansaaja määräajan umpeutumisen jälkeen normaalisti nauttii. Ei voida sanoa, että määräajan palauttaminen ja ”myöhästyneen” kanteen tutkiminen loukkaisi nyt lahjansaajan perusteltuja odotuksia.

Saatetaan myös kysyä, eikö loukatun perillisen suoja *mala fide lahjansaajaa* kohtaan voitaisi toteuttaa suoraviivaisemminkin. Sen sijaan, että hänet oikeutetaan hakemaan menetetyn määräajan palauttamista, hänen voitaisiin yksinkertaisesti antaa ajaa PK 3:3.2:ssa tarkoitettua palautuskannetta ikään kuin mitään kanneajan ylitystä ei olisi tapahtunutkaan. Y:ltä siis evättäisiin oikeus vedota määräaikasäännökseen. Tällä tavoin on nähdäkseni meneteltävä ainakin silloin, kun määräajan menetys johtuu perillisen ja hänen edunvalvojansa kesken on vallinneesta eturistiriidasta: siis kun palautuskannetta ollaan ajamassa X:n edunvalvojaa taikka tämän läheistä vastaan. Oikeuskirjallisuudessa on vanhastaan puollettu käsitystä, jonka mukaan kanneajat eivät kuvatussa tilanteessa kulu lainkaan vajaavaltaisen vahingoksi.[43] Mainittu oppi onkin mielestäni hyvin perusteltavissa, sillä vajaavaltaisen suojaan jäisi muuten olennainen aukko. Oli-

[43] Ks. lähemmin *Rekola* 1938 s. 340, *Ylöstalo* 1953 s. 192–193 sekä *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 104.

sin kuitenkin valmis antamaan opille selvästi laajemman soveltamisalan. Asiasyyt puoltavat mielestäni sen seuraamista kaikissa muissakin väärinkäytöstilanteissa, jos lahjansaaja on ollut vilpillisessä mielessä.

Vaikeammin arvioitavia ovat tilanteet, joissa perilliseen kohdistettu pakko tai muut ”vääryydet” *eivät ole olleet lahjansaajan tiedossa*. Tällöin Y on saattanut aiheellisesti lähteä siitä, että kun vuoden tai kymmenen vuoden määräaika on kulunut loppuun, häntä kohtaan ei voida enää nostaa PK 3:3.2:ssa tarkoitettua kannetta. Kun Y:n toimintaan ei voida myöskään kohdistaa nyt moitteita, hänen luottamuksensa suojaaminen vaikuttaa perustellulta. Edellä puolletusta contra legem -tulkinnasta täytyneekin tällaisissa tilanteissa luopua – tai ainakin sen käyttämiseen joudutaan suhtautumaan varsin pidättyvästi. Hyvin vahvana pääsääntönä on siis pidettävä, että laissa säädetyn määräajan umpeutuminen lakkauttaa perillisen kannevallan, johtuipa hänen myöhästymisensä mistä syystä tahansa.

6.4.4 Kanteen nostamisen aikaisin mahdollinen ajankohta

Edellä selvitin, milloin PK 3:3.2:ssa tarkoitettu kanne on viimeistään nostettava. P:n perillisten kannalta yhtä tärkeäksi voi osoittautua kysymys, miten varhaisessa vaiheessa kanne on nostettavissa. Jos nimittäin tätä ajankohtaa lykätään hänen näkökulmastaan hyvin myöhäiseksi, saattaa käydä niin, että oikeus kanteen ajamiseen lakkaa jo ennen kuin sitä oli vielä syntynytkään.

Selvältä vaikuttaa, että kanne lahjansaajaa kohtaan on aina mahdollista nostaa *heti L:n kuoleman jälkeen*. Perillisen ei siis tarvitse odottaa perunkirjoituksen toimittamista, L:n pesän selvittämistä tai pesänjaon toimittamista. Tällaisille aikarajoille ei saada tukea laista, eikä niiden noudattamiselle ole asiallisia perusteitakaan. Tilannehan saattaa olla sellainen, että kanne on laissa olevan kymmenen vuoden määräajan kulumisen vuoksi suorastaan pakko nostaa jo ennen perunkirjoituksen toimittamista.[44]

Entä voitaisiinko kanne nostaa jo *lesken elinaikana*? Vallitseva kanta näyttäisi olevan selvästi kieltävä. Oikeuskirjallisuudessa on lähdetty siitä, että prosessi lahjansaajaa vastaan on mahdollista käynnistää vasta L:n kuoltua.[45] Käsityk-

---

[44] Vrt. toisin *Rautiala* 1967 s. 47, joka katsoo, että PK 3:3.2-kanne voitaisiin nostaa vastaa sen jälkeen, kun pesänjaossa on selvinnyt, etteivät toissijaiset perilliset voi saada vastiketta. Kirjoittaja ei näytä havainneen, millaisia oikeudenmenetyksiä tämä tulkinta voisi synnyttää.

[45] Näin esim. *Rautiala* 1967 s. 47, *Saldeen* 1998 s. 74, *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 777, *Mikkola* 1999 s. 70, *Walin I* 2000 s. 87 ja *Lødrup* 2003 s. 208. – Mainittakoon myös ruotsalainen ratkaisu *NJA 1983 C 27*: toissijaisten perillisten vastikeoikeutta koskevaa vahvistuskannetta ei voitu pätevästi ajaa lesken eläessä.

Norjan ja Tanskan oikeudessa asia järjestyy toisin. Jos jakamattomassa pesässä elävä leski ryhtyy sopimattomiin lahjoituksiin, perillisillä on jo lesken eläessä oikeus vaatia oikeustoimen julistamista pätemättömäksi. Ks. lähemmin Norjan Arveloven § 19 sekä Tanskan Arveloven § 22.

sen taustalle saatetaan hahmottaa yleinen periaate: perittävän tekemien oikeustoimien jäämistöoikeudellista tehokkuutta tai jäämistöoikeudellisia vaikutuksia ei voida saattaa oikeuden tutkittavaksi vielä hänen eläessään.

Jos vallitseva kanta hyväksytään, toissijaisten perillisten oikeussuojaan jää melkoinen aukko. L:lle tarjoutuu hyvät mahdollisuudet syrjäyttää heidän perintöoikeutensa. Puolisonsa perinyt leski on ehkä siinä määrin nuori, että hän voi laskea elävänsä vielä ainakin kymmenen vuoden ajan. Hän saattaa siten lahjoittaa huomattavan osan omaisuudestaan esimerkiksi sukulaisilleen tarkoituksin, että varat ovat lopullisesti poissa P:n toissijaisten perillisten ulottuvilta. Jos L:n omaa elinikää koskeva arvio pitää paikkansa, hänen päämääränsä näyttäisikin toteutuvan. P:n perilliset voivat kyllä nytkin vaatia lahjoituksen johdosta vastiketta, mutta reaalisesti he eivät pääse oikeustoimeen puuttumaan. Edes lahjansaajan vilpillisellä mielellä ei ole merkitystä, sillä perillisten kannevalta katkeaa määräajan umpeen kulumisen vuoksi. Joudutaan kysymään, tuleeko tällaiset järjestelyt pitää voimassa. Onko PK 3:3.2:n sääntelyllä todella tarkoitettu sallia P:n perillisten tietoinen sivuuttaminen?

> Perillisten kanneoikeuden ajallisen rajoittamisen vaikutuksiin kiinnitettiin huomiota jo ruotsalaisissa esitöissä. Ruotsissa alun perin ehdotettuun sääntelyyn ei olisikaan jäänyt edellä kuvattua aukkoa, sillä lesken sopimattomiin disponointeihin oli liitetty vahva sanktio: P:n perillisille olisi annettu oikeus vaatia pesäosuutensa erottamista lesken vallinnasta. Heidän pesäosuuteensa kuuluvaa omaisuutta hallinnoimaan olisi tällöin määrätty uskottu mies. Tähän lesken eläessä käytävään osuuden erottamistoimitukseen olisi sovellettu pesänjakoa koskevia säännöksiä, joten myös lahjansaajaan suunnattu palautusvaatimus olisi ollut perillisten käytettävissä.[46] – Lainvalmistelun myöhemmissä vaiheissa mainitusta sanktiosta kuitenkin luovuttiin. Oikeustila muodostuikin näin toissijaisten perillisten kannalta suorastaan epäedullisemmaksi kuin Suomessa. ÄB 3:3.2:ssa on kanteelle nimittäin pantu lahjan täyttämisestä luettava *viiden* vuoden ehdoton määräaika.

Ajateltavissa onkin, että vallitsevasta opista luovuttaisiin ja hyväksyttäisiin kanteiden nostaminen jo lesken eläessä. Jäämistöoikeuden yleisistä periaatteista poikkeamisen puolesta puhuisi nyt se, että asetelma on erilainen kuin esimerkiksi luovutuksen ennakkoperintö- tai suosiolahjaluonnetta tai testamentin pätevyyttä koskevissa riidoissa. Perillisillä on tarkasteltavassa tilanteessa todellinen intressi lesken elinaikaisen kanteen nostamiseen, kun määräaika uhkaa muuten mennä umpeen.[47] Toisaalta voidaan väittää, että kysymys on sittenkin

---

46 Ks. *SOU 1925:43* s. 178.

47 Oikeuskirjallisuudessa on vakiintuneesti katsottu, että esimerkiksi lahjan ennakkoperintöluonnetta tai testamentin pätevyyttä koskevat kanteet voidaan nostaa vasta perittävän kuoltua (ks. esim. *Ylöstalo* 1953 s. 110, *Rautiala* 1967 s. 133, *Saarenpää* 1980 s. 219, *sama* 1981a s. 54, *Aarnio – Kangas* II 2000 s. 539 sekä oikeuskäytännöstä *KKO 1954 II 32* ja *KKO 1979 II 51*). Sama koskee epäilyksittä lakiosan täydennyskannetta.

P:n – siis jo kuolleen henkilön – perintöä koskevasta riidasta. Normaalia sukulaisperimystä silmällä pitäen omaksutuista periaatteista ei tarvitsisi tästäkään syystä pitää kiinni.

Saatetaan lisäksi huomauttaa, että lesken elinaikana nostettujen kanteiden salliminen ei vielä sellaisenaan horjuttaisi L:lle laissa taattua vapaata määräämisvaltaa. Selvää nimittäin on, että lahjan palautusriitaa ei voitaisi ratkaista ennen L:n kuolemaa eikä hänen tekemäänsä lahjaan muutenkaan puuttua (esimerkiksi mahdollisuutta OK 7 luvussa tarkoitettujen turvaamistoimien käyttämiseen ei perillisille voitaisi antaa). Kanteen nostamalla perillinen ainoastaan katkaisisi PK 3:3.2:ssa asetetun määräajan kulumisen, siis tavallaan varaisi mahdollisuuden lahjoituksen myöhempään riitauttamiseen.

Lesken eläessä nostettavien kanteiden sallimiseen liittyisi kuitenkin myös selviä epäkohtia. Tällainen mahdollisuus voisi provosoida aiheettomien lepäämään jäävien prosessien käynnistämiseen. P:n perillisille syntyisi houkutus nostaa kanne varmuuden vuoksi – siltä varalta, että L:n varallisuustilanne myöhemmin heikkenee.[48] Tästä seuraisi, että L:n pesän jakamisesta alettaisiin tosiasiassa riidellä jo L:n eläessä. Kanteiden kieltäminenkään ei tosin sellaisenaan estä perillisiä tuomasta oikeuksiaan päivänvaloon; he saattavat esimerkiksi esittää moitteita niin leskeä kuin lahjansaajaakin kohtaan ja uhata myöhemmillä oikeustoimilla. Lienee kuitenkin selvää, että prosessin vireillepano L:n elinaikana on omiaan kärjistämään riitoja, vaikka oikeuskäsittelyä ei vielä aloitettaisikaan. Tällaisten kanteiden salliminen ei olisi siten sopusoinnussa PK 3 luvussa omaksuttujen lesken toimintavapautta kunnioittavien lähtökohtien kanssa. Leski ei saisi niin häiriintymätöntä asemaa kuin hänelle tarkoitettiin antaa.[49]

Kysymystä voidaan arvioida myös lahjansaajan näkökulmasta. Hänen kannaltaan on tärkeää päästä jossakin vaiheessa varmuuteen saantonsa pysyvyydestä.[50] Jos P:n perillinen voisi nostaa kanteen jo lesken eläessä, lahjan tehok-

---

Tärkeimpänä perusteena rajoituksille lienee perillisen oikeussuojan puuttuminen. Kanteen lykkääminen perittävän kuoleman jälkeiseen aikaan ei voi mainituissa tilanteissa koskaan saada aikaan kannevallan lakkaamista. Perittävän eläessä vireille pantu prosessi saattaisi sitä paitsi monista syistä osoittautua aiheettomaksi. Perinnönjättäjä voi esimerkiksi muuttaa testamenttiaan tai antaa lahjaan liittyvän uuden ennakkoperintömääräyksen. Ei ole myöskään varmaa, että kanteen nostamista harkitseva presumtiivinen perillinen on perillisasemassa enää perittävän kuolinhetkellä.

48 Turhaksi voi PK 3:3.2-kanne osoittautua myös tilanteessa, jossa leski on lahjoittanut Y:lle pääosan omaisuudestaan ja jossa siis lahja alustavasti näyttäisi loukkaavan toissijaisten perillisten oikeuksia. Leskihän saattaa vielä vaurastua siinä määrin, että häneltä jäänet varat riittävätkin toissijaisten perillisten pesäosuuden toteuttamiseen.

49 Merkittävä peruste sille, että leskelle annettiin omistajan eikä käyttöoikeudenhaltijan asema, oli juuri pyrkimys ehkäistä lesken ja toissijaisten perillisten välisten riitaisuuksien syntymistä. Ks. tältä osin *Ehdotus* 1935 s. 64 sekä *SOU 1925:43* s. 159.

50 Tätä on pitänyt tarkasteltavien kanneaikojen tärkeimpänä rationa esimerkiksi *Saldeen* 1998 s. 74. Oikeusrauhan ja oikeusvarmuuden takaamisesta määräaikasäännösten tavoitteena ks. yleisemmin *Havansi* 2004 s. 268 ja 345.

kuus saattaisi jäädä avoimeksi jopa vuosikymmenten ajaksi. Tällainen epävarmuus rasittaisi myös PK 3:3.2:n valossa täysin asianmukaisia luovutuksia. Vaikka lesken antama lahja olisi ollut määrältään kohtuullinen tai vaikka Y olisi lahjoitushetkellä ollut vilpittömässä mielessä, Y joutuisi varautumaan siihen, että hänet esimerkiksi tuomioistuimen virhearvioinnin johdosta kuitenkin asetetaan palautusvastuuseen. Voidaankin väittää, että jos puuttumismahdollisuus ulotetaan miten vanhoihin lahjoihin tahansa, toissijaisten perillisten suojaamisesta joudutaan maksamaan liian korkea hinta.

Tarkasteltava kannemahdollisuuksien laajennus olisi omiaan lisäämään oikeudellista epävarmuutta myös toisessa mielessä. Hyväksyttäessä L:n elinaikaiset kanteet PK 3:3.2:ssä asetettujen edellytysten täyttymistä jouduttaisiin harkitsemaan ehkä vuosikymmenten kuluttua. Lainkohdan kannalta olennaisen tosiseikaston arvioiminen olisi tällöin helposti epävarmalla pohjalla – ajateltakoon esimerkiksi kysymystä, onko lahjansaaja ollut vilpillisessä mielessä. Tämä lisää väärien päätösten riskiä. Selvää nimittäin lienee, ettei perillisen nostamaa kannetta voitaisi kuitenkaan ryhtyä tutkimaan ainakaan täysitehoisesti vielä lesken eläessä. Leskeä ei esimerkiksi voitaisi pakottaa antamaan varallisuusolojaan koskevia selvityksiä eikä muitakaan lahjoitusolosuhteita valaisevia tietoja. Näihin päästäisiin käsiksi vasta hänen kuoltuaan.

On lisäksi syytä havaita, että ainakin räikeimmät väärinkäytökset voidaan estää antamalla PK 3:3.2:n määräaikasäännökselle P:n perillisten edut huomioon ottava tulkinta. Tarkoitan tällä sitä, että kynnys katsoa L:n antama lahja täytetyksi asetetaan riittävän korkeaksi. Kuten jaksossa 6.4.2 toin esille, kysymyksellä on erityistä merkitystä tilanteissa, joissa leski on tiettyä omaisuutta lahjoittaessaan pidättänyt itsellään huomattavan osan omistajan oikeuksista. Jos lähdetään siitä, että lahjaa ei tällöin pidetä PK 3:3.2:ssa tarkoitetussa mielessä täytettynä ennen lesken oikeuksien lakkaamista, lainkohdassa asetettu 10 vuoden määräaikakaan ei ala kulua liian helposti P:n perillisten vahingoksi.

Esiin tuodut seikat puoltavat käsitystä, jonka mukaan PK 3:3.2:ssa tarkoitetun palautusvastuun mahdollisuus on syytä lakkauttaa aina sen jälkeen kun lahjoituksesta on kulunut hyvin pitkä aika.[51] Laissa asetettu kymmenen vuoden aikaraja vaikuttaa tässä suhteessa P:n perillisten edutkin huomioon ottaen kohtuulliselta. Tätä vanhempien lahjojen osalta on yksinkertaisesti tyydyttävä sii-

[51] Tällaisen ehdottoman aikarajan asettaminen on ollut esillä myös lakiosasäännöksiä koskevissa lainvalmistelutöissä. Vuoden 1938 *Esitysehdotuksen* 71 §:n mukaan lakiosaa laskettaessa ei olisi pääsääntöisesti voitu ottaa huomioon yli viisi vuotta ennen perittävän kuolemaa annettuja lahjoja. *Komiteamietinnössä 1975:84* taas ehdotettiin PK 7:10:tä muutettavaksi siten, että täydennysvelvollisuus olisi poistettu kokonaan niiden lahjojen osalta, jotka on annettu yli viisi vuotta ennen perinnönjättäjän kuolemaa. Mitään tämän kaltaisia aikarajoja eivät voimassa olevat lakiosasäännökset kuitenkaan sisällä. Kun PK 7:10:ssä asetettu ehdoton kymmenen vuoden määräaika luetaan perittävän kuolemasta (eikä siis lahjoituksen toteuttamisesta), voi lakiosan täydennysvelvollisuus syntyä periaatteessa kuinka vanhan lahjan johdosta tahansa.

hen, ettei toissijaisille perillisille voida antaa aukotonta suojaa lesken disponointien varalta. Näillä perusteilla päädyn kannattamaan vallitsevaa käsitystä: *PK 3:3.2:ssa tarkoitettu palautus- tai täydennyskanne voidaan nostaa vasta lesken kuoleman jälkeen*.

> Kannemääräajan umpeuduttua perilliset saattavat tietysti vielä yrittää turvata asemansa vetoamalla lahjaoikeustoimea rasittaviin *pätemättömyysperusteisiin*. He voivat esittää näyttöä esimerkiksi siitä, että leskeen on kohdistettu painostusta tai petollista viettelyä tai että kysymys on tosiasiassa ollut valeoikeustoimesta. Tällaisia vaatimuksia on arvioitava yleisten varallisuusoikeudellisten periaatteiden mukaan. Kuten aikaisemmin olen todennut, pätemättömyysväitteen perusteluksi ei riitä koskaan pelkästään se, että lesken oikeustoimi on loukannut toissijaisten perillisten oikeutta. Olipa perillisten sivuuttaminen ollut miten räikeää tahansa (60-vuotias leski on esimerkiksi lahjoittanut läheisilleen liki kaiken omaisuutensa), oikeustoimea ei yksin tämän seikan johdosta voida katsoa sillä tavoin hyvän tavan vastaiseksi, että esimerkiksi OikTL 33 §:n soveltamiskynnys ylittyisi.[52] Viimeksi mainittuun lainkohtaan vetoaminen edellyttääkin, että väärinkäytöksiin on syyllistynyt nimenomaan *lahjansaaja*.

6.5 PALAUTUSVAATEESTA LUOPUMINEN OIKEUDEN LAKKAAMISPERUSTEENA

Ensin kuolleen puolison perilliselle annettu oikeus vaatia lahjan palautusta merkitsee huomattavaa rasitusta lahjansaajan oikeusaseman kannalta. Y joutuu ehkä vuosien ajan varautumaan siihen, että häntä kohtaan nostetaan kanne. Toissijainen perillinen X saattaa kuitenkin jo ennen laissa asetettujen määräaikojen täyttymistä päättää, ettei hän tule puuttumaan lesken eläessään tekemiin oikeustoimiin. Hän onkin ehkä valmis vapauttamaan lahjansaajan epävarmuuden tilasta ja luopumaan PK 3:3.2-vaateestaan. Tästä mahdollisuudesta ei perintökaaressa säädetä mitään. On kuitenkin selvää, että oikeudesta luopuminen käy päinsä tietyin edellytyksin.

Kaikkein ongelmattomimpia ovat *lesken kuoltua* toteutetut järjestelyt. X esimerkiksi L:n jälkeen toimitetun perunkirjoituksen yhteydessä ilmoittaa lahjansaajalle, ettei tule vaatimaan tältä PK 3:3.2:ssa tarkoitettua suoritusta. Tällaisen tahdonilmauksen tehokkuutta on perusteltua arvioida perinnöstä luopumista koskevan PK 17:2a:n pohjalta. Luopumisilmoitus täytynee siis antaa kirjallisesti.[53] Kirjallisessa muodossa annettu PK 3:3.2-vaateesta luopuminen toisaalta

---

52 Ks. tältä osin luvussa 4.1 esittämääni.

53 Näin on asia ymmärretty myös testamentin hyväksymisen osalta. Ks. *Aarnio – Kangas* II 2000 s. 498.

sitoo X:ää, vaikka hän jäisi sen johdosta kokonaan ilman perintöosaansa. Koska kysymys on nimenomaan X:n ja lahjansaajan välistä oikeussuhdetta koskevasta asiasta, tahdonilmaisu täytyy osoittaa lahjansaajalle itselleen.[54] Niinpä esimerkiksi perukirjaan otettu maininta ei ainakaan vielä sellaisenaan lakkauta perillisen oikeutta, jos lahjansaajana on joku perunkirjoitukseen osallistumaton ”ulkopuolinen”. Vaikutuksettomana on pidettävä myös esimerkiksi pesänselvittäjälle annettua kirjallista luopumisilmoitusta – ainakin niin kauan kuin sitä ei ole saatettu lahjansaajan tietoon.

Perillinen saattaa haluta luopua palautusvaateestaan jo *lesken eläessä,* vieläpä ehkä ennen oman perinnönjättäjänsä P:n kuolemaa. Hän esimerkiksi tahtoo nimenomaisesti hyväksyä tietyn lesken tekemän tai suunnitteleman lahjoituksen. Mahdollisesti X on jopa valmis sitoutumaan siihen, että tekipä leski millaisia määräämistoimia tahansa, hän ei tule puuttumaan niihin. Voisivatko tällaiset luopumiset olla tehokkaita?

Kysymyksiin on nähdäkseni vastattava myöntävästi. Perillisen käytettävissä on nyt PK 17:1.2:ssa tarkoitettu ennakkoluopuminen. Hän saattaa siis omalle perinnönjättäjälleen (P:lle) tekemällään kirjallisella ilmoituksella luopua perinnöstä P:n jälkeen siltä osin kuin on kysymys PK 3:3.2:n nojalla lahjansaajalta vaadittavasta määrästä. Vastaavanlaisen ilmoituksen hän voi P:n kuoltua antaa L:lle.[55] Mitään reaalisia syitä evätä tällaiselta osittaisluopumiselta pätevyyttä ei ymmärtääkseni voida esittää.[56] Perillisen disponoinnille saatetaan päinvastoin osoittaa merkittävä funktio: luopumalla kanneoikeudestaan X takaa leskelle normaalia laajemman toimintavapauden. Leski rohkenee nyt ehkä ryhtyä oikeustoimiin, joista hänen olisi muuten syytä pidättäytyä.

Ennakkoluopumista koskeva tahdonilmaisu täytyy oikeutemme mukaan osoittaa perittävälle itselleen. Lahjansaaja ja toissijainen perillinen saattavat kuitenkin haluta selvittää välinsä myös *keskinäisin sopimuksin*, siis ilman että lahjan antanutta leskeä vedetään millään tavoin mukaan järjestelyyn. Tulevien riitojen välttämiseksi he esimerkiksi sopivat, että tiettyyn *L:n jo tekemään lahjoitukseen* ei puututa. Tällaisen välipuheen pätevyys ei ole itsestään selvää. Ongelmaksi tulee nyt nimittäin PK 17:1.1:n määräys: sopimus elossa olevan hen-

---

54 Tältä osin on siis noudatettava eri sääntöjä kuin perinnöstä luopumisessa. Perinnöstä luopumista koskeva tahdonilmaisu voitaneen tehokkaasti antaa esimerkiksi toisille kuolinpesän osakkaille, sijaantuloperilliselle, pesänselvittäjälle tai pesänjakajalle (näin *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 450).

55 Ks. tältä osin *Savolainen* JFT 1991 s. 380, jossa lähdetään siitä, että P:n toissijaiset perilliset voivat oman perinnönjättäjänsä kuoltua luopua perinnöstä P:n jälkeen antamalla luopumista koskevan tahdonilmauksen leskelle. Samalla tavoin on asiaa arvioinut Ruotsissa *Walin* I 2000 s. 409.

56 Käsityksestä, jonka mukaan myös osittainen ennakkoluopuminen on tehokas, ks. *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 444. Kirjoittajat tosin pitävät tarkastelussaan silmällä reaalisesta jäämistöstä perilliselle tulevaa saantoa; esimerkiksi PK 3:3.2:ssa tarkoitettua kanneoikeudesta luopumista he eivät pohdi.

kilön jäämistöstä on pätemätön. Joudutaankin kysymään, loukkaisiko tätä kieltoa sopimus, jossa perillinen X lesken vielä eläessä luopuu vaatimasta Y:ltä lahjan palautusta tai perintöosastaan puuttumaan jäävää määrää.

PK 17:1.1:n soveltaminen on mahdollista yrittää torjua sillä perusteella, että sopimus ei koske nyt millään tavoin L:n jälkeen tulevaa perintöä. Saatetaan siis väittää, että esimerkin X on luopumassa niistä oikeuksistaan, joita hänellä on P:n – siis jo kuolleen henkilön – perillisenä.[57] Tällainen sukulaissuhteeseen perustuva päätelmä ei ole kuitenkaan täysin luotettava.[58] On muistettava, että vaikka toissijaiset perilliset luetaan varsinaisesti P:n eikä L:n perillisiksi, heidän oikeutensa toteutuu kuitenkin reaalisesti vasta lesken pesässä toimitettavassa jaossa. L saattaa lisäksi vaikuttaa toissijaisten perillisten asemaan omaisuuttaan koskevilla disponoinneilla ja niihin mahdollisesti liittämillään ennakkoperintömääräyksillä. Näin ollen ei voida sulkea pois sitä mahdollisuutta, että ainakin osaa perittävän ja perillisen oikeussuhteita koskevista säännöksistä sovelletaan lesken ja toissijaisten perillisten välisiin suhteisiin.[59] Kysymystä, omaksutaanko tämä tulkinta PK 17:1.1:n osalta, tuleekin arvioida asiaperustein, säännöksen tarkoitusperät huomioon ottaen.

Elossa olevan henkilön jäämistöstä sopimisen kieltoa voidaan perustella monin argumentein. Järjestelyä, jossa perilliset päättävät etukäteen perinnönjättäjälleen kuuluvan omaisuuden jakamisesta, on ensinnäkin pidetty perittävää loukkaavana ja siten hyvän tavan vastaisena. Perittävän selän takana solmittu sopimus voisi esimerkiksi viedä perustan hänen tekemältään testamentilta. Toisaalta on kiinnitetty huomiota sopimuksen hasardiluonteeseen. Tilanteessa, jossa vastaisen perintöosan suuruus ja oikeuden toteutumishetki ovat vielä täysin avoimina, taloudellisessa ahdingossa oleva perillinen voisi helposti suostua kannaltaan hyvin epäedulliseen järjestelyyn. Perilliskumppanille tai perillispiirin ulkopuoliselle sopijapuolelle taas tarjoutuisi mahdollisuus käyttää ahdinkotilaa sopimattomalla tavalla hyväkseen. Edelleen on huomautettu, ettei tällaisille sopimuksille ole käytännön tarvetta.[60]

Onko mainituilla perusteilla relevanssia toissijaisten perillisten tekemiä sopimuksia arvioitaessa? Siltä osin kuin ajatellaan lesken *reaalisen pesän* jakami-

---

[57] Näin ajattelevat *Aarnio* ja *Kangas* (I 1999 s. 427). He lähteväkin siitä, ettei PK 17.1.1:n kielto koske lainkaan määräämistoimia, joilla toissijainen perillinen disponoi osuudestaan lesken pesään.

[58] Asiasta on yleisellä tasolla huomauttanut *Savolainen* JFT 1991 s. 388. Hän suhtautuu yleensäkin kriittisesti vallitsevaan ajattelutapaan, jossa toissijaiset perilliset ymmärretään P:n perillisiksi. Savolaisen mielestä realistisempaa on lähteä siitä, että kysymys on *L:n perillisistä*, joille kuuluu PK 3:1.2:n nojalla lakiosatyyppinen oikeus saada määräosa L:ltä jäävistä varoista.

[59] Selvää lieneekin, että PK 17:1.1:ssä oleva kielto koskee normaaliin tapaan esimerkiksi sopimuksia, joilla leski ja toissijaiset perilliset vahvistavat toissijaisten perillisten pesäosuuden *suuremmaksi* kuin mitä se lain mukaan olisi. Ks. tältä osin *Savolainen* JFT 1991 s. 380–381.

[60] Näistä argumenteista ks. lähemmin *SOU 1929:22* s. 396, *Ehdotus* 1935 s. 190, *KKO:n lausunto* 1941 s. 119–120, *Aarnio* 1967 s. 374 sekä *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 426.

seen liittyviä oikeustoimia, saatetaan nähdäkseni esittää kahteen eri suuntaan puhuvia argumentteja. Voidaan ensinnäkin huomauttaa, että määrätessään omasta osuudestaan P:n jälkeen toissijaiset perilliset disponoivat oikeudesta, jonka toteutumiseen L:llä ei ole lain mukaan mahdollisuutta vaikuttaa testamenttimääräyksin (PK 3:1.2). Ero tyypilliseen perimystilanteeseen on tässä suhteessa merkittävä. P:n perillisten määräämistoimi ei nyt nimittäin kilpaile millään tavoin L:n testamentin kanssa. Tämä puhuisi tarkasteltavien disponointien sallimisen puolesta. Mutta toisaalta: esillä olevia oikeustoimia rasittaa nytkin niiden huomattava riskiluonne. Oikeustoimikumppanit eivät voi ennakolta tietää, tuleeko perintöosastaan disponoija saamaan lainkaan perintöä P:n jälkeen (hänhän voi kuolla ennen L:ää), minkä lisäksi vastaisen perintöosan reaaliarvokin voi olla vielä täysin arvailujen varassa.[61] Viimeksi mainitut seikat huomioon ottaen esimerkiksi järjestelyyn, jossa toissijainen perillinen X lesken vielä eläessä luovuttaa vastaisen perintöosansa Y:lle, joudutaan PK 17:1.1:n valossa mielestäni suhtautumaan epäillen. Ei ole ainakaan selvää, että tällaista sopimusta voitaisiin pitää pätevänä. Sama epävarmuus rasittaa välipuheita, joilla X ja lesken perilliset määräävät ennakolta vastaisen pesänjaon lopputuloksesta.[62]

Kun sitten otetaan tarkasteltavaksi PK 3:3.2:n soveltamista koskevat sopimukset, asetelma muuttuu ainakin jossain määrin. PK 17:1.1:ssä annetun kiellon noudattamista vastaan puhuu jo se, että kysymys on nyt suorituksesta, joka mahdollisesti tulisi tehtäväksi lahjansaaja *Y:n itsensä varoista* – ei siis L:n jättämästä pesästä. Tätä muodollista perustetta tärkeämpänä pitäisin kuitenkin sitä, että tarkasteltavalla sopimuksella ei ole samanlaista riskiluonnetta kuin jäämistöä koskevilla oikeustoimilla. Palautusvaateestaan disponoiva X ei tosin nytkään pysty täysin ennakoimaan lopullisen perintöosansa suuruutta. Hyväksyessään tietyn lahjoituksen X kuitenkin tietää, mitä omaisuutta koskevasta palautusvaateesta hän on luopumassa; siis kuinka paljon hän on enimmillään menettämässä.

Esitetyn perusteella katson, että PK 17:1.1:ssä tarkoitettu kielto *ei aseta estettä* P:n toissijaisen perillisen ja lahjansaajan keskinäisille PK 3:3.2:n soveltamista koskeville sopimuksille. Kumppanukset voivat jo lesken elinaikana sopia

---

61 Tästä seikasta on huomauttanut *Walin* I 2000 s. 409.

62 Esimerkiksi *Savolainen* (JFT 1991 s. 381) on lähtenyt siitä, että mainitut sopimukset ovat pätemättömiä. Kannanotto onkin johdonmukainen, kun muistetaan, että Savolainen hahmottaa toissijaiset perilliset leski L:n perillisiksi.

Myös ruotsalaisessa oikeuskirjallisuudessa on pidetty mahdollisena soveltaa ÄB 17:1:ssä asetettua elossa olevan jäämistöstä sopimisen kieltoa toissijaisten perillisten osuudestaan tekemiin sopimuksiin. Selvimmin tätä mieltä on ollut *Tottie* 1990 s. 301, joka katsoo, että mainittu kielto koskee normaaliin tapaan myös toissijaiseen perimykseen perustuvan perintöosan luovutusta. Sitä vastoin *Walin* I 2000 s. 409 on ollut valmis suhtautumaan toissijaisten perillisten tekemiin sopimuksiin sallivammin. Hän jättää kuitenkin oman lopullisen kantansa avoimeksi. Yhtä varovainen on kannanotossaan *Agell* 1996 s. 95.

siitä, että X ei tule vaatimaan tietyn L:n antaman lahjan palautusta PK 3:3.2:n nojalla.

Edellä pidin silmällä *jo annetun* lahjan pysyvyyttä koskevia sopimuksia. Samaa sääntöä voitaneen soveltaa välipuheeseen, joka koskee vielä suunnitteilla olevan, mutta sisällöltään yksilöidyn luovutuksen oikeusvaikutuksia. Ajatellaan esimerkiksi tilannetta, jossa L on tarjoutunut myymään Y:lle kiinteää omaisuuttaan käypää alemmasta hinnasta. Y:n saattaa olla ennen kauppaan suostumistaan tärkeää varmistua siitä, ettei toissijainen perillinen tule esittämään kaupan johdosta vaatimuksia. Luopumalla palautusvaateestaan toissijainen perillinen voikin antaa Y:lle takeet kaupan voimassa pysymisestä. Näin Y uskaltaa ryhtyä tähän PK 3 luvun säännösten valossa epävarmalta näyttäneeseen hankkeeseen.

On lisäksi ajateltavissa, että nyt tarkasteltavaan luopumisjärjestelyyn ryhdyttäisiin jo ennen kuin L on mitään lahjoitusaikomuksia osoittanutkaan, ehkä jopa P:n vielä eläessä. Toissijainen perillinen siis sitoutuu Y:tä kohtaan siihen, että tuleepa L tekemään miten suuria lahjoituksia tahansa, perillinen ei kohdista Y:hyn PK 3:3.2:ssa tarkoitettuja vaatimuksia. Tällaisen oikeustoimen pätevyyteen saatetaan mielestäni suhtautua epäillen. Sitä ensinnäkin rasittaa samanlainen riskiluonne kuin tyypillistä PK 17:1.1:ssä kiellettyä välipuhetta: oikeudestaan määräävä X ei pysty juuri ennakoimaan luopumisensa todellisia vaikutuksia. Toisaalta saatetaan kysyä, voiko kuvatun kaltaisille järjestelyille olla todellista tarvetta.

6.6 KANNEOIKEUDEN SIIRTYMISESTÄ

a) Oikeus vaatia suoritusta lahjansaajalta on perillisasemaan kuuluva varallisuusarvoinen etuus, jonka käyttämiseen ei näyttäisi liittyvän korostetun henkilökohtaisia piirteitä. Selvää onkin, että tämä oikeus voi eri syistä siirtyä kolmannelle. Toissijaisen perillisen (X) seuraaja saa tällöin samanlaisen aseman kuin missä X olisi itse ollut.

Tällainen subjektinvaihdos voi tapahtua ensinnäkin perillisen *kuoleman* johdosta. Jos X on ollut elossa L:n kuolinhetkellä, hänelle tuolloin syntynyt oikeus PK 3:1.2:n nojalla tulevaan perintöön kuuluu hänen jäämistöönsä. X:n kuoltua hänen pesänsä osakkaat voivatkin käyttää kaikkia X:lle kuuluneita oikeuksia, esimerkiksi ajaa lahjansaajaa kohtaan PK 3:3.2:ssa tarkoitettua palautuskannetta. Kanne on kuitenkin nostettava lainkohdassa osoitetussa määräajassa. Mitään lisäaikaa eivät perillisen oikeudenomistajat siis vaateelleen saa.[63]

---

[63] Periaatteesta, jonka mukaan kuolinpesän osakkailla on oikeus vedota samoihin jäämistöoikeudellisiin vaateisiin kuin perittävällä itsellään olisi ollut, ks. *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 128–129.

Yhtä ongelmattomia ovat tilanteet, joissa toissijainen perillinen *lesken kuoltua luopuu perinnöstä*. Oikeus kanteen ajamiseen seuraa nyt X:lle PK 3:1.2:n nojalla tulossa olleen perintöosan kohtaloita. Jos siis luopujalta jää omia jälkeläisiä, he tulevat perilliseksi hänen sijaansa ja oikeus palautuskanteen ajamiseen kuuluu heille normaaliin tapaan. Mikäli taas tällaisia jälkeläisiä ei ole, X:n osuus menee hänen sivusukulaisilleen, esimerkiksi sisaruksille tai heidän jälkeläisilleen, joiden perintöosat (ja täten myös mahdolliset PK 3:3.2-vaateet) näin kasvavat.[64] Siinä tapauksessa, että X on ollut ainoa toissijaiseen perimykseen oikeutettu perillinen, lesken pesä jää luopumisen johdosta yksin L:n omien perillisten jaettavaksi. PK 3 luvun mukaista jakoa ei tällöin toimiteta, joten myös vastiketta ja lahjansaajan palautusvastuuta koskevat kysymykset menettävät merkityksensä.

Hyvin samantyyppisiä oikeusvaikutuksia saa aikaan se, että X luopuu PK 17:1.2:ssa tarkoitetulla tavalla perinnöstä *jo lesken L elinaikana* – ehkä jo ennen P:n kuolemaa. Jos siis X:lle tulossa ollut perintöosa luopumisen myötä siirtyy hänen omille sukulaisilleen, heillä on perillisasemansa nojalla oikeus vaatia PK 3:3.2-suorituksia aivan normaaliin tapaan. Mikäli sen sijaan luopujalta vapautuva osuus menee L:n perillisille, ei tällaista PK 3:3.2-vaateen siirtymistä tapahdu. Vaikka L:n perillisten jako-osuus nyt kasvaakin X:n määräämistoimen johdosta, he saavat kuitenkin osuutensa lesken pesästä *L:n perillisinä*. Tämä asema taas ei tuota heille PK 3 luvun mukaisia oikeuksia lahjansaajaa kohtaan.

L:n eläessä tapahtuvan ennakkoluopumisen oikeusvaikutuksia arvioitaessa ongelmaksi voi helposti tulla, kenelle luopuja X:ltä vapautuva osuus lopulta menee. Toisin kuin jälkiluopumistapauksissa, ennakkoluopumisen tapahduttua ei ole lainkaan selvää, että osuus lankeaisi luopujan sijaantuloperillisille, vaan X on saattanut hyvin ulottaa luopumisen vaikutukset koskemaan heitä.[65] On siis mahdollista, että X:n osuus ei menekään hänen jälkeläisilleen, vaikka sellaisia olisi, vaan että sen saavat esimerkiksi X:n sisarukset. Ja voipa asetelma mutkistua vielä tästäkin: X:n saatetaan määrätilanteissa katsoa luopuneen *lesken perillisten* hyväksi.[66] – Ennakkoluopumisen oikeusvaikutusten määrittäminen edel-

---

[64] Perinnöstä luopumisen vaikutuksista perillispiirin määräytymiseen ks. lähemmin *Roos* JFT 1982 erityisesti s. 18–19 sekä *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 451–452. – Luopuja saattaa määrätä luopumisensa oikeusvaikutuksista toisinkin. Tällöin oikeustoimea ei kuitenkaan pidetä perinnöstä luopumisena (pesästä vetäytymisenä), vaan se ymmärretään vastikkeettomaksi *perintöosuuden luovutukseksi*.

[65] Oikeudessamme on vakiintuneesti lähdetty siitä, että perinnöstä perinnönjättäjän eläessä luopuva voi itse määrätä, missä laajuudessa luopuminen mahdollisesti ulottaa vaikutukset hänen sijaisperillisiinsä (jälkeläisiin tai sivusukulaisiin). Näin luopuja voi tahdonilmaisuillaan vaikuttaa siihen, kenelle häneltä vapautuva osuus menee. PK 17:1.1:ssä asetetun positiivisesten perintösopimusten kiellon ei ole katsottu estävän tällaista disponoimista. Kysymyksestä ks. *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 445–447 kirjallisuusviitteineen.

[66] Lesken perillisten (tai muiden oikeudenomistajien) hyväksi tapahtuvalle ”suunnatulle” en-

lyttääkin aina, että X:n luopumistahdonimaisua tulkitsemalla selvitetään, kenelle hän on tarkoittanut osuutensa lankeavan.[67]

> Erilaisia luopumisasetelmia onkin syytä tarkastella tässä yhteydessä lyhyesti. Ajatellaan ensin tilanteita, joissa X luopuu perinnöstä *P:n* jälkeen jo tämän *eläessä*. Jos X:ltä ei jää omia jälkeläisiä, lienee selvää, että hänen osuutensa lankeaa hänen sivusukulaisilleen, siis esimerkiksi sisaruksille. Mikäli jälkeläisiä taas on, joudutaan pohtimaan, onko X:n katsottava tarkoittaneen saattaa heidätkin perinnöstä osattomiksi. Aarnion ja Kankaan mukaan tämä tarkoitus voidaan muun näytön puuttuessa presumoida.[68] Lopputuloksena olisi tällöinkin se, että X:n osuuden saavat hänen sivusukulaisensa. Kun heidän perintöosansa näin suurenevat, kasvavat myös mahdolliset PK 3:3.2-vaateet.[69]
>
> Mikäli luopuminen tapahtuu *P:n kuoltua* mutta L:n eläessä, sijaantulokysymys on mutkikkaampi. Nytkin voidaan ottaa tulkinnalliseksi lähtökohdaksi, että X:n osuus pysyy ”suvussa” eli lankeaa joko X:n jälkeläisille tai sivusukulaisille. Tämä olettama saatetaan kuitenkin kumota. On täysin mahdollista, että X:n katsotaan tarkoittaneen ulottaa luopumisensa vaikutukset koskemaan koko sukuaan. X:ltä vapautuva osuus menee tällöin lesken perillisille, jolloin näiden suhteellinen pesäosuus suurenee.[70] Järjestelyn avulla X saattaa esimerkiksi pyrkiä turvaamaan leskelle laajemman testamenttaus- ja lahjoitusvapauden kuin mikä tällä muuten olisi.[71] – Lähtisinkin siitä, että viimeksi mainittu tulkinta voidaan presumoida ainakin silloin, kun luopuminen tapahtuu hyväksymällä L:n tekemä

---

nakkoluopumiselle ei käsittääkseni voida asettaa esteitä. Järjestely ei loukkaa elossa olevan L:n oikeuksia vaan päinvastoin laajentaa hänen määräämisvaltaansa. Kun luopumistahdonilmaisu on nyt osoitettu leskelle itselleen, tämä saa täyden vallan päättää siitä, kenelle X:ltä vapautuva osuus lopulta menee. Myöskään luopujan omilla sijaisperillisillä ei ole sellaista oikeutta luopujalta vapautuvaan osuuteen, jota olisi syytä suojata esitetyn kaltaisilta disponoinneilta.

67 Ongelmasta yleisesti ks. *Aarnio* 1967 s. 420–434 sekä *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 445–446.

68 *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 446. Sama presumtio on omaksuttu Ruotsin ÄB 17:2.3:ssa.

69 Voidaan ajatella esimerkiksi tilannetta, jossa P:llä on ollut kaksi veljeä (X_1 ja X_2) ja heistä X_1 luopuu perinnöstä omat jälkeläisensä sivuuttaen. P:n perillisten pesäosuuden saa nyt X_2 yksin. Hänen perintöosansa P:n jälkeen on siten kaksi kertaa suurempi kuin se olisi ollut ilman X_1:n tekemää luopumista. Siten myös X_2:lle mahdollisesti syntyvä PK 3:3.2-vaade lahjansaajaa kohtaan kaksinkertaistuu siitä, mitä se olisi alun perin ollut.

70 Tällainen tulkinta olisi teoriassa mahdollista antaa myös *P:n elinaikana* tapahtuvalle ennakkoluopumiselle. X:n katsottaisiin siis perinnöstä luopuessaan tarkoittaneen, että mikäli hänen oma perinnönjättäjänsä (P) kuolee ennen puolisoaan L:ää, luopumisen vaikutukset ulottuvat myös sijaan tuleviin X:n sukulaisiin ja että X:ltä vapautuva osuus menee näin ollen leski L:n perillisille. Kuvattu vaihtoehto lienee kuitenkin käytännössä hyvin harvinainen.

71 Esimerkki valaisee asiaa: L perii puolisonsa P:n, jolta on jäänyt lähimpinä sukulaisperillisinä kolme veljeä, X_1, X_2 ja X_3. Veljeksille yhdessä kuuluva suhteellinen pesäosuus olkoon PK 3:1.2:n pääsäännön mukaisesti ½. Kukin heistä voi siis odottaa saavansa 1/6 L:ltä jäävästä omaisuudesta. Jos X_1 nyt luopuu perinnöstä P:n jälkeen ja määrää luopumisensa vaikutukset koskemaan omia sukulaisiaan, perillisasemaan jäävien veljesten suhteelliset osuudet L:n pesästä pysyvät luopumisesta huolimatta ennallaan: X_2 ja X_3 saavat siis kumpikin 1/6, eli yhteensä 2/6. L:n perillisille – ja L:n lahjoitus- ja testamenttausvapauden piiriin – kuuluva osuus suurenee näin ollen 3/6:sta 4/6:ään.

testamentti. Sama olettama vaikuttaa perustellulta tilanteessa, jossa X luopuu perinnöstä L:ltä saamaansa vastiketta vastaan.[72]

Perilliselle kuuluva oikeus vaatia suoritusta lahjansaajalta voi siirtyä myös *perintöosuuden luovutuksen* nojalla. Aivan selvältä tämä seuraus vaikuttaa silloin, kun luovutus tehdään P:n perillispiirin sisällä (Xa luovuttaa osuutensa esimerkiksi sisarelleen Xb:lle). Samaa sääntöä lienee kuitenkin noudatettava myös ulkopuolisen hyväksi tehtyihin luovutuksiin. Jos X luovuttaa perintöosuutensa vaikkapa yhdelle lapsistaan, lapsi saa disponoinnin johdosta lähtökohtaisesti kaikki perillisen jakoasemaan liittyvät oikeudet. Perusteltua syytä asettaa PK 3:3.2-vaadetta tässä suhteessa poikkeusasemaan ei nähdäkseni ole.[73]

Palautusvaateen siirtyminen ei ole tietenkään pakottavaa oikeutta, vaan perintöosuuden luovuttaja saattaa erikseen määrätä, että saaja jää tätä mahdollisuutta vaille. X tahtoo ehkä kunnioittaa lesken eläessään tekemiä oikeustoimia ja rajoittaa siksi luovutuksensa koskemaan vain reaalisesta pesästä toteutuvaa osuutta. – Tällainen sisältö oikeustoimelle voidaan joskus antaa myös X:n tahdonilmaisua tulkitsemalla, vaikka asiasta ei luovutuskirjassa mainittaisikaan.

Oma kysymyksensä on, tulisiko myös perintöosuuden *luovuttajan* voida ajaa PK 3:3.2:ssa tarkoitettua kannetta. Ilmeisesti tähänkin on vastattava myöntävästi. Käsitys vastaisi jäämistöoikeudessamme yleensä noudatettavaa rinnakkaislegitimaation oppia, ja sen tueksi voidaan esittää myös asiasyitä.[74] Perintöosuuden luovuttajalla saattaa perillispiiriin kuuluvana henkilönä olla luovutuksensaajaa paremmat edellytykset toteuttaa kyseinen oikeus. Hän pystyy ehkä hankkimaan sellaista lahjoitusolosuhteita koskevaa näyttöä, jota kanteen menestyksekäs ajaminen vaatii. Lisäksi luovuttaja saattaa pitää velvollisuutenaan myötävaikuttaa siihen, että luovutuksensaajan oikeus PK 3 luvun säännösten osoittamaan arvomäärään toteutuu mahdollisimman täysimääräisesti.[75]

Perintöosuuden luovutusta koskevien sääntöjen merkitystä lisää se, että niitä voidaan monesti soveltaa myös tilanteissa, joissa perillinen on ilmaissut *luopuvansa* perinnöstä. Jos nimittäin luopuminen tapahtuu vasta perinnön vastaanottamisen jälkeen tai jos perillinen perittävän kuoltua luopuu tietyn henkilön hyväksi, oikeustoimea pidetään sille annetusta ”väärästä” nimityksestä huolimatta

---

72 Näin on asian ymmärtänyt *Savolainen* 1969 s. 44–45 av. 50.

73 Oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että perintöosuuden luovutuksensaaja voi muun muassa moittia testamenttia ja vaatia lakiosan täydennystä (ks. tältä osin *Ylöstalo* 1953 s. 242 sekä *Aarnio – Kangas* II s. 528–529). Jos nämä käsitykset hyväksytään, on tuskin perusteltua evätä luovutuksensaajalta myöskään PK 3:3.2:een perustuvia oikeuksia.

74 Vastaava kanta on omaksuttu testamentin moitteen osalta (ks. *Ylöstalo* 1953 s. 242–245 sekä *Aarnio – Kangas* II 2000 s. 528). Käsitteestä rinnakkaislegitimaatio ks. yleisemmin *Aarnio* 1967 s. 289–294 sekä *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 464–465.

75 Näihin samoihin argumentteihin tukeutuen on oikeuskirjallisuudessa katsottu, että perintöosuuden luovuttajan tulee saada osallistua jäämistöomaisuuden vallintaan. Ks. tältä osin *Aarnio* 1967 s. 299–300 sekä *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 464.

perintöosuuden (vastikkeettomana) luovutuksena. Tällaisen ”suunnatun luopumisen” oikeusvaikutuksia arvioitaessa on kuitenkin normaaliakin tärkeämpää pohtia, onko toissijainen perillinen todella tarkoittanut siirtää saajataholle myös PK 3:3.2-vaateensa. Erityinen aihe epäilykseen on silloin, kun X on luopunut perinnöstä lesken perillisten hyväksi. X on ehkä ryhtynyt järjestelyyn juuri sen turvaamiseksi, että lesken tekemät vastikkeettomat oikeustoimet (testamentit ja lahjat) mahdollisimman laajassa mitassa toteutuisivat. Tämän tarkoitusperän kanssa ristiriidassa olisi antaa lesken perillisille oikeus esittää vaatimuksia lahjansaajaa kohtaan.

PK 3:3.2:een perustuva varallisuusvaade voitaneen *siirtää* myös *erikseen*. Ajatellaan esimerkiksi tilannetta, jossa lesken kuoltua toimitettavassa jaossa havaitaan, että leskeltä jäänyt omaisuus ei riitä toissijaisten perillisten osuuksien toteuttamiseen. Perillinen Xa, jolla olisi tämän johdosta oikeus vaatia lahjansaajalta 5 000 euron suoritusta, ei halua nähdä prosessiin liittyvää vaivaa vaan päättää siirtää vaateensa perilliskumppanilleen. En näe perusteltuja syitä evätä tällaiselta luovutukselta tehokkuutta. PK 3:3.2:n nojalla syntyvä oikeuteen ei liity sellaisia erityispiirteitä, jotka tekisivät siitä siirtokelvottoman. Kysymyshän on oikeastaan perintöosuuden osittaisluovutuksesta.[76]

b) Edellisiin läheisesti liittyvä kysymys on, millainen oikeus *X:n velkojilla* on käyttää hyväkseen velalliselleen kuuluvaa lahjan palautusvaadetta. Ongelma tulee ajankohtaiseksi, mikäli X joutuu konkurssiin tai hänen pesäosuutensa ulosmitataan.

> Tämä velkojasuhteen probleemi voi konkretisoitua myös hieman toisessa muodossa. Mikäli perillinen X – otettuaan perinnön vastaan – ennen konkurssin alkua tai ennen perintöosuuden ulosmittausta luopuu PK 3:3.2:n mukaisesta täydennysvaateestaan, syntyy kysymys, olisiko oikeustoimi peräytettävissä TakSL:n säännösten nojalla. – Vastaus määräytyy nähdäkseni suoraan sen mukaan, millä tavoin yleensä suhtaudutaan ajatukseen, että palautusvaade siirtyisi perillisen velkojille. Jos siis lähtökohdaksi otetaan, että PK 3:3.2-vaade tulee X:n täytäntöönpanovelkojien hyväksi siinä missä X:n vastaanottama perintökin, sanotusta vaateesta luopuminen on perusteltua ymmärtää lahjan veroiseksi oikeustoimeksi.[77] Tällöin se voitaisiin peräyttää esimerkiksi TakSL 6 §:n nojalla. Mutta mikäli taas päinvastoin katsotaan, että velkojilla ei ole oikeutta toteuttaa PK 3:3.2-vaadetta, siitä luopumiseen on aiheetonta liittää takaisinsaantiseuraamuksia. Disponointihan ei viimeksi mainitussa tapauksessa heikennä velkojien asemaa siitä, mihin he olisivat muutenkin joutuneet varautumaan.

---

[76] Pelkkää PK 3:3.2:n mukaista kanneoikeutta (asialegitimaatiota) ei sen sijaan voitane siirtää erikseen, vaan kannevallan siirto saadaan aikaan vain siirtämällä itse varallisuusvaade. Näin testamentin moiteoikeuden osalta *Ylöstalo* 1953 s. 221.

[77] Perillisen disponointia arvioitaisiin nyt samoin kuin perinnön vastaanottamisen jälkeen tapahtuvaa osittaisluopumista. Viimeksi mainittua on puolestaan pidettävä TakSL 6 §:n soveltamisalaan kuuluvana lahjana. Kysymyksestä ks. *Saarenpää* 1984 s. 124.

Problematiikkaa täytynee lähestyä täytäntöönpanovelkojien oikeusasemaa koskevien yleisten sääntöjen pohjalta. Velallisen oikeus perintöön kuuluu hänen konkurssipesäänsä, ja se voidaan myös ulosmitata, jollei velallinen ole luopunut perinnöstä KonkL 5:5:ssä tai UL 4:11a:ssa säädetyllä tavalla. Lähtökohdaksi voidaan ottaa, että laissa oleva ilmaus ”oikeus perintöön” viittaa kaikkiin vaateisiin, joita velalliselle on perillisasemansa tai testamentin johdosta syntynyt. Niinpä X:n konkurssivelkojat voivat vedota jaossa esimerkiksi ennakkoperintöä ja vastiketta koskeviin säännöksiin ja moittia pesänjakajan toimittamaa jakoa. Täytyneepä velkojien oikeus pääsääntöisesti ulottaa myös niihin jäämistön ulkopuolisista varoista tuleviin suorituksiin, joita X olisi itse voinut vaatia.[78]

Perintökaaressa on osoitettu muutamia jäämistöoikeudellisia etuuksia, jotka eivät tule velkojien hyväksi. Perillisen velkojat eivät voi ensinnäkään moittia perittävän tekemää testamenttia (PK 14:6). Tämän lisäksi heiltä evätään oikeus vaatia velallisensa puolesta lakiosaa (PK 7:11). Näin esimerkiksi mahdollisuus nostaa lakiosan täydennyskanne sulkeutuu pois. Sitä vastoin PK 3 luvun mukaisten oikeuksien käyttämiseen ei vastaavanlaisia rajoituksia ole liitetty. Joudutaankin kysymään, mitä tämä merkitsee PK 3:3.2-vaateen kannalta. Onko siihen sovellettava analogisesti edellä mainittuja poikkeussäännöksiä, vai tuleeko vaade pääsäännön mukaisesti velkojien hyväksi?

Velkojien kannevallan rajoittamisen tueksi saatetaan esittää asiaperusteita. Voidaan kysyä, onko velkojille perusteltua turvata vahvempi oikeus PK 3.3.2:ssa tarkoitettuun suoritukseen kuin heille on annettu esimerkiksi velalliselle kuuluvan lakiosan täydennysvaateen osalta. Kun kerran mahdollisuus kääntyä lahjansaajan puoleen on PK 7:11:ssä jätetty lakiosaperillisen oman harkinnan varaan, miksi nyt sovellettaisiin toista sääntöä?

Tästä huomion arvoisesta näkökohdasta huolimatta olisin taipuvainen arvioimaan asiaa aikaisemmin kuvaamieni pääsääntöjen pohjalta. PK 7:11 ja 14:6 on mielestäni ymmärrettävä poikkeussäännöksiksi, joiden analogiseen soveltamiseen joudutaan suhtautumaan pidättyvästi. Lähtökohtana on, että täytäntöönpanovelkojien tulee saada hyväkseen kaikki velalliselle perillisaseman perusteella syntyneet varallisuusarvoiset oikeudet, joiden osalta laissa ei muuta säädetä tai joiden erityiskohtelua ei voida perustaa etuuden henkilökohtaiseen tai tarveharkintaiseen luonteeseen.[79] PK 3:3.2:ssa tarkoitetun vaateen osalta ei

---

[78] Jos esimerkiksi perilliset A ja X jättänyt perittävä on liittänyt A:lle antamaansa ylisuureksi osoittautuneeseen ennakkoperintöön PK 6:6:ssa tarkoitetun palautusmääräyksen, perillisen X velkojien täytynee voida käyttää hyväkseen X:lle kuulunutta palautusvaadetta samalla tavalla kuin X olisi itsekin voinut. – Saatetaan myös ajatella testamenttimääräystä, jossa perilliselle X on annettu oikeus vaatia tiettyä suoritusta yleisjälkisäädöksen saajalta (PK 22:2). Tällainen testamenttiin perustuva vaade tulee epäilyksittä X:n täytäntöönpanovelkojien hyväksi samassa laajuudessa kuin X:n perintöoikeus muutenkin.

[79] Viimeksi mainitun kriteerin saattaisi täyttää esimerkiksi leskelle PK 8:2:n nojalla myön-

mielestäni ole perusteita poikkeusjärjestelyille. Kysymys on jokaiselle toissijaiselle perilliselle kuuluvasta, puhtaasti perhevarallisuusoikeudellisin perustein määräytyvästä oikeudesta, johon ei liity mitään sosiaalisia tai korostetun henkilökohtaisia elementtejä.[80] Sen tulee siten olla velkojien hyödynnettävissä.

> Hyvin samantapaista ongelmaa joudutaan pohtimaan tilanteessa, jossa L:n tekemä *testamentti* loukkaa P:n toissijaisen perillisen (X) oikeutta: L on siis määrännyt myös siitä osuudesta, joka PK 3 luvun säännösten mukaan kuuluisi X:lle. Syntyy kysymys, onko X:n täytäntöönpanovelkojilla valta vedota testamentin tehottomuuteen vai olisiko tällainen vaatimus torjuttava PK 14:6:sta tehtävän analogiapäätelmän nojalla. – Pitäisin selvänä, että velkojilla on riitautusvalta eikä PK 14:6:n moitekieltoa voida soveltaa. Ne argumentit, joita voidaan esittää testamentin moiteoikeuden osalta, eivät nähdäkseni päde PK 3:1.2:een perustuvaan tehottomuusvaatimukseen. Testamentin moitevallan epäämistä velkojilta saatetaan perustella ennen muuta pyrkimyksellä suojata perittävän henkilöä. Moiteoikeudenkäynnissä voisi nousta esille arkaluonteisia asioita, joiden julkitulo perillisen täytyy voida estää.[81] Vastaavanlaisia piirteitä ei liity PK 3:1.2:n nojalla tehtävään riitautukseen. Testamenttausvapauden ylityshän voidaan yleensä todeta täysin objektiivisin perustein.

Oma kysymyksensä on, millä tavoin velkojien suojaaminen käytännössä toteutetaan. Verraten ongelmatonta tämä on, mikäli X on *konkurssissa*. Konkurssipesän pesänhoitaja voi tällöin ajaa lahjansaajaa kohtaan kannetta samoin edellytyksin kuin X olisi itse voinut. Pesän käytettävissä on siis normaali määräaika. – Kanteen ajaminen edellyttää tietysti sitä, ettei X ole ennättänyt luopua perinnöstä tai PK 3:3.2:n mukaisista oikeuksistaan ennen konkurssin alkamista (PK 3:3.2-vaateesta luopumisen varalta velkojat saavat kuitenkin TakSL:n säännösten tarjoamaa suojaa).

Pesäosuuden ulosmittaustilanteet ovat pulmallisempia. Hyväksyttävältä lähtökohdalta kyllä vaikuttaa, että ulosmittausvelkojalle täytyy antaa oikeus PK 3:3.2:n nojalla tulevaan suoritukseen. Asiallisia perusteita jättää häntä konkurssivelkojia huonompaan asemaan ei nähdäkseni ole. Ongelmaksi kuitenkin tu-

---

nettävä avustus. Velkojilta lienee siis evättävä oikeus vedota tähän vaateeseen, vaikka asiasta ei laissa säännöstä olekaan. Saman täytynee koskea toimeentulokyvyttömälle lapselle PK 8:3:ssa määrättyä avustusta.

80 *Oikeuden henkilökohtaiseen luonteeseen* viitattiin takaisinsaantilain esitöissä perusteltaessa PK 14:6:een otettua sääntöä, jonka mukaan perillisen velkojilta puuttuu oikeus moittia testamenttia (*HE 102/1990* s. 39). Perustelu ei vaikuta täysin tyydyttävältä. Moitekanteita epäilemättä nostetaan usein muistakin kuin puhtaasti taloudellisista syistä, mutta tämä ei nähdäkseni riitä perusteeksi torjua velkojien nostamaa moitetta tilanteessa, jossa menestyksekäs kanne olisi tuomassa perillisen osuuteen huomattavasti lisävaroja. – Kuten hieman jäljempänä (sisennetyssä kappaleessa) esitän, parempi argumentti PK 14:6:n moitekiellolle on *perittävän henkilön* suojaaminen.

81 Näin *HE 102/1990* s. 41.

lee, kuka käyttää perilliselle normaalisti kuuluvaa kantajapuhevaltaa. Ulosmittauksen kohteeksi joutunut X ei ole tähän useinkaan halukas; hän tahtoo ehkä ennemminkin suojata lahjansaajaa kuin myötävaikuttaa velkojansa oikeuden toteutumiseen. Joudutaankin kysymään, voisiko PK 3:3.2:ssa tarkoitetun kanteen nostaa nyt *ulosmittausvelkoja*.

Ulosmittausvelkojan asemaa arvioitaessa on otettava huomioon PK 23:12:ssa säädetty. Lainkohdan mukaan pesäosuuden ulosmittausvelkoja saa perinnönjakoa ajatellen lähtökohtaisesti kaikki velallisperilliselle normaalisti kuuluvat oikeudet. Velkoja voi toisin sanoen – lakiosaa koskevin poikkeuksin – vedota jaossa samoihin seikkoihin, joihin perillinen olisi itsekin voinut vedota. Hän saa esimerkiksi vaatia ennakkoperintöjen ja vastikeperusteiden huomioon ottamista ja jaon tultua suoritetuksi nostaa sitä koskevan moitekanteen. Tähän nähden on johdonmukaista antaa hänelle myös valta ajaa PK 3:3.2-kannetta.[82] Käsittääkseni velkojalle täytyykin myöntää tämä oikeus.

De lege ferenda oikeustila selkiintyy viimeksi tarkastellun kysymyksen osalta, mikäli keväällä 2005 annettu ulosottolain uudistusta koskeva hallituksen esitys (*HE 13/2005*) toteutuu ehdotetussa muodossaan. Hallituksen esityksen mukaan perintökaareen otettaisiin nimenomainen pesäosuuden ulosmittausvelkojan kanneoikeutta koskeva säännös. PK 23:7.3:ssa todettaisiin, että velkoja saa osakkaan tavoin ajaa pesäosuuden arvoon vaikuttavia kanteita siltä osin, kuin ne ovat tarpeen hänen saamisoikeutensa turvaamiseksi. Säännöksen erityisperusteluissa viitataan tältä osin juuri PK 3:3.2:ssa tarkoitettuihin kanteisiin.[83]

Ehdotettu säännös vaikuttaisi toteutuessaan myös konkurssitilanteiden arviointiin. Edellä puoltamani velkojille kanneoikeuden myöntävä käsitys kävisi entistä ilmeisemmäksi. Olisi nimittäin vaikea perustella tulkintaa, jota noudatettaessa perillisen konkurssivelkojat jäisivät tarkastellun kysymyksen osalta huonompaan asemaan kuin missä ulosmittausvelkojat uuden lain nojalla ovat.

---

82 Vertailukohtana voidaan ajatella tilannetta, jossa velkainen perillinen on *luovuttanut pesäosuutensa* velkojalle tämän saatavan maksuksi. Tällöin velkojalle olisi käsittääkseni annettava oikeus kanteen ajamiseen. Saatetaankin väittää, ettei pesäosuuden ulosmittausvelkojan pidä olla huonommassa asemassa. – On lisäksi muistettava, ettei osakas enää perintöosuuden ulosmittauksen tapahduttua voi disponoida osuudestaan velkojiensa vahingoksi eikä tehdä sen arvoa pienentäviä sopimuksia. Tässäkin suhteessa olisi epäjohdonmukaista jättää yhden perintöoikeuteen liittyvän elementin – PK 3:3.2-vaateen – toteutuminen velallisen omiin käsiin.

83 Ks. *HE 13/2005* s. 196. – Se, että kannevalta (ja toimintavelvollisuus) olisi nimenomaan pesäosuuden *ulosmittausvelkojalla*, merkitsisi sinänsä poikkeusta uudistuksessa muuten omaksuttuun puhevallan järjestelyyn. Hallituksen esityksen lähtökohtana nimittäin on, että vastaisuudessa *ulosottomies* huolehtii velallisperillisen perintöoikeuden toteuttamiseen liittyvistä asioista (nykyäänhän ne ovat ulosmittausvelkojan itsensä vastuulla). Esimerkiksi valta vaatia perinnönjakoa ja pesänselvittäjän määräämistä kuuluisi hallituksen esityksen mukaan ulosottomiehelle.

7 Palautusvastuun määrääminen ja pesänjako

7.1 LÄHTÖKOHTIA

PK 3:3.2:n perusteella nostetun kanteen menestyminen on huomattavassa määrin riippuvainen lahjan palautusta vaativien perillisten pesäosuuden suuruudesta. Tämän pohjalta määräytyy jo se, onko lahjaan yleensä syytä puuttua. Pesäosuuden suuruus määrittää myös Y:lle mahdollisesti sälytettävän vastuun laajuuden. Palautusvastuukannetta käsittelevä tuomioistuin joutuu näin aina kiinnittämään huomiota lesken pesässä toimitettavan jaon lain mukaiseen lopputulokseen.

Lahjansaajaan palautusvastuusta päätetään normaalissa siviiliprosessissa, kun taas pesäosuuksien suuruudet määrätään yleensä PK 23 luvun säännösten mukaisesti toimitettavassa jaossa. Näiden kahden menettelyn keskinäiset suhteet aiheuttavatkin tiettyjä ongelmia lahjan palautusriitaa käsittelevälle tuomioistuimelle. Ei ole ilman muuta selvää, millaisessa menettelyssä PK 3:3.2:n soveltamisen kannalta relevantti pesäosuuden suuruus tulisi määrätä. Syntyy kysymys, kuuluuko asia nytkin normaaliin tapaan pesänjaossa ratkaistavaksi vai tulisiko tuomioistuimen tässä erityistilanteessa ottaa tehtävä itselleen. Jos valinnassa päädytään tuomioistuimen ulkopuolella käytävän pesänjaon kannalle, ollaan uusien kysymysten edessä. Joudutaan esimerkiksi pohtimaan, miten turvataan sellaisen ”ulkopuolisen” lahjansaajan asema, joka ei ole lesken pesän osakas eikä näin osallistu mainittuun jakotoimitukseen.

Tuomioistuimen toimintaan vaikuttaa olennaisesti se, mihin vaiheeseen lesken pesän selvitys ja jakaminen on edennyt, kun palautusvastuujuttu tulee oikeuskäsittelyyn. Seuraava esitykseni jäsentyykin tämän mukaisesti. Aloitan ongelman tarkastelun tilanteista, joissa oikeus pääsee alusta asti käsittelemään PK 3:3.2-riitaa valmiin ja lainvoimaiseksi tulleen jaon pohjalta. Jaksossa 7.2 pohdin, millä tavoin tuomioistuimen on jaon tulokseen suhtauduttava; voiko se ottaa sen ilman muuta ratkaisunsa perusteeksi. Tämän jälkeen (7.3) otan esille käytännössä selvästi tavallisemman asetelman: palautusjutun käsittelyä aloitettaessa pesänjakoa ei ole vielä edes käynnistetty tai ei ainakaan saatu valmiiksi. Oikeus joutuu täten arvioimaan pesäosuuden suuruutta puhtaalta pöydältä.

Kuten edellisessä luvussa toin esille, lahjansaajan asemaan saattaa vaikuttaa se, ovatko PK 3:3.2:n nojalla nostetussa kanteessa mukana kaikki P:n toissijaiset perilliset vai vain osa heistä. Yhden tai useamman perillisen poisjäänti supistaa Y:n palautusvastuuta. Tässä luvussa lähden tarkastelun helpottamiseksi siitä, että *kantajina ovat kaikki P:n perilliset*. Lahjan palautuksen tarpeellisuus ja palautusvastuun suuruus riippuu tällöin koko perillistahon pesäosuuden suu-

ruudesta, eikä yksittäisten perillisten perintöosiin tarvitse kiinnittää huomiota. Voin siten keskittyä kysymykseen, millä tavoin palautusvastuuta määrättäessä on otettava huomioon pesänjaon lopputulos.

7.2 PESÄNJAKO TOIMITETTU ENNEN PALAUTUSVASTUUPROSESSIA

a) Tuomioistuin saattaa siis päästä arvioimaan palautusvastuuriitaa loppuun saatetun ja lainvoimaiseksi tulleen pesänjaon pohjalta. Lesken kuoltua toimitetussa jaossa on esimerkiksi todettu, että toissijaisten perillisten pesäosuus olisi L:n toteuttamat lahjoitukset huomioon ottaen 100 000 euroa mutta pesän säästö on ainoastaan 50 000 euroa. Oletetaan vielä, että Y:n leskeltä saaman lahjan arvo on ollut 150 000 euroa. Mikäli PK 3:3.2:ssa asetetut muut edellytykset täyttyvät, tuomioistuimen tehtävä näyttää helpolta: Y on asetettava palautusvastuuseen, hänet on velvoitettava valintansa mukaan joko suorittamaan P:n perillisille heidän pesäosuudestaan puuttuvat 50 000 euroa tai palauttamaan lahja L:n pesään jakoa varten. – Luontaispalautuksen valitessaan Y olisi sitten oikeutettu saamaan jaon jälkeen takaisin sen, mitä ei tarvita toissijaisten perillisten oikeuden toteuttamiseen, eli 50 000 euroa.

Joudutaan kuitenkin kysymään, saako oikeus toimia näin suoraviivaisesti. Voiko se rakentaa palautusvastuutuomionsa suoraan pesänjaon varaan ilman, että se ottaa itse lainkaan kantaa perillisten pesäosuuksien suuruuteen? Epäilys on aiheellinen erityisesti tilanteessa, jossa lahjansaajana on ollut pesänjakoon osallistumaton *ulkopuolinen* taho. Tällainen saaja saattaa nimittäin perustellusti riitauttaa pesänjaon lopputuloksen. Hän tuo ehkä esille, että jako on toimitettu P:n perillisiä suosivasti: lesken oikeudenomistajat eivät ole esimerkiksi vedonneet kaikkiin niihin perusteisiin, joihin heillä olisi ollut oikeus vedota. Vaikka siis lainvoimaiseksi tulleen jaon valossa P:n perillisten pesäosuudesta näyttäisi jääneen puuttumaan edellä mainitut 50 000 euroa, asia ei ole todellisuudessa näin, vaan puute on selvästi pienempi. Mahdollisesti sitä ei ole lainkaan.

Vaikuttaakin selvältä, ettei L:n ja P:n perillisten välisessä jaossa tehdyillä ratkaisuilla ole perillispiirin ulkopuolisen lahjansaajan asemaan ulottuvaa vaikutusta. Häntä ei voida asettaa palautusvelvolliseksi eikä hänen palautusvastuunsa laajuutta voida määrätä suoraan pesänjaon lopputuloksen pohjalta, vaan jako ainoastaan lähtökohdan kysymyksen arvioinnille. Aivan ilmeistä tämä on silloin, kun pesäosuuksista on päätetty sopimusjaossa.[1] Samaa sääntöä on noudatettava kuitenkin myös toimitusjaoissa. Lahjansaajan oikeusasema ei saa huonontua sen johdosta, että jaon lopputulos on esimerkiksi toisen jakotahon

[1] Kannanotto voidaan perustaa yleiseen varallisuusoikeudelliseen periaatteeseen, kolmannen vahingoksi sopimisen kieltoon.

passiivisuuden tai taitamattomuuden vuoksi muodostunut toisenlaiseksi kuin mihin olisi päädytty lain mukaan.[2]

> Lahjansaajan kannalta epäedulliseksi voi jaon lopputulos muodostua monestakin syystä. L:n perilliset saattavat esimerkiksi jättää vetoamatta pesän vaurastumiseen (PK 3:4) tai suostua P:n perillisten esittämään perusteettomaan vastikevaatimukseen. Tällöin P:n perillisten laskennallinen pesäosuus tulee lain mukaista suuremmaksi ja myös lahjansaajan suoritusvelvollisuus ankaroituu. Saman voi aiheuttaa se, että L:n reaalisen pesän arvo määritetään liian alhaiseksi. Omaisuus esimerkiksi arvostetaan väärin, tai osa L:lle kuuluneesta omaisuudesta jätetään jaon ulkopuolelle. Tällaiset virheriskit ovat käytännössä yhtä suuria, vahvistettiinpa pesäosuudet sitten sopimus- tai toimitusjaossa. Pesänjakajan määrääminenhän ei estä perillistahoja sopimasta jaon lopputulokseen vaikuttavista seikoista.[3]

b) Kuinka sitten tilanteen arviointia muuttaisi se, että *Y onkin P:n tai L:n perillinen* ja siten ollut mukana pesänjaossa? Jos jakoon on päädytty osapuolten sopimuksin, asia vaikuttaa selvältä: Y ja muut perilliset ovat tekemäänsä sopimukseen sidottuja, ja se määrää myös Y:n mahdollisen palautusvastuun laajuuden. Seuraavassa keskitynkin toimitusjakojen oikeusvaikutuksiin. Ongelmaksi tulee, voiko tuomioistuin panna jaossa vahvistetut pesäosuudet suoraan PK 3.3.2-tuomionsa perustaksi vai tuleeko sen ottaa itse kantaa tähän asiaan. Prosessioikeudellisin käsittein ilmaistuna kysymys on siitä, onko pesänjakajan lainvoimaisella jakoratkaisulla palautusvastuuprosessiin ulottuva oikeusvoimavaikutus.[4]

Monet seikat puhuvat jakoratkaisulle annettavan oikeusvoimavaikutuksen puolesta. Pesänjakajan johdolla käytävä toimitusjako on järjestelmässämme tarkoitettu tuomioistuinprosessiin rinnastuvaksi menettelyksi, perintöriitojen ensisijaiseksi ratkaisufoorumiksi. Pesänjakaja voidaan ymmärtää tuomioistui-

---

2 Tällä kannalla myös *Kangas* BLF 2005 s. 273 ja 276. – Pesänjaon oikeusvaikutuksiin pätee sama kuin oikeuden antamiin tuomioihin: kahden tai useamman riitapuolen välillä annettu tuomio ei saa yleensä aikaan ulkopuolista tahoa sitovia vaikutuksia; sen oikeusvoima ei siis ulotu prosessin ulkopuolisiin. Ks. lähemmin esim. *Tirkkonen* II 1977 s. 298–301 ja *Lappalainen* II 2001 s. 468–471 lähteineen.

3 Osapuolten sopimusvapaudesta toimitusjaossa ja -osituksessa ks. esim. *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 668–669 ja *Saarenpää* 2002 s. 187–190.

4 Kysymykseen tulisi nyt pesänjakoon liitettävä ns. *positiivinen oikeusvoimavaikutus*. Ongelmana on toisin sanoen, täytyykö oikeuden ottaa palautusvastuutuomionsa pohjaksi jakajan määräämä lopputulos vai onko prosessin osapuolilla vielä mahdollisuus riitauttaa se. Sitä vastoin tuntuu mahdottomalta ajatella, että jakajan ratkaisulla voisi nyt tarkasteltavassa tilanteessa olla ns. *negatiivista oikeusvoimavaikutusta,* eli että se muodostaisi PK 3:3.2-prosessin esteen. Pesänjakaja ei nimittäin voine ottaa jaossa lainkaan kantaa lahjan palautusta koskeviin vaatimuksiin. Jos toissijainen perillinen tällaisen vaatimuksen esittäisi, jakajan olisi jätettävä se toimivaltaansa kuulumattomana tutkimatta. – Käsitteistä positiivinen ja negatiivinen oikeusvoimavaikutus ks. *Lappalainen* II 2001 s. 401–402.

men ulokkeeksi, jolle on annettu valta ensi asteen tuomarina määrittää osakkaiden jako-osuudet.[5] Lainvoimaiseksi tullut jako saakin monien kysymysten osalta kiistatta aikaan osapuolia sitovan vaikutuksen. Niinpä jos pesänjakaja on esimerkiksi päätynyt pitämään tiettyä lahjaa ennakkoperintönä ja toimittanut jaon tältä pohjalta, ennakkoperintöriitaa ei enää jaon tultua lainvoimaiseksi voida saattaa tuomioistuimen arvioitavaksi.

Oikeusvoimavaikutuksen antamista voidaan puoltaa myös asiallisin perustein. Tulkinta, jonka mukaan palautusvastuujutun osapuolet voisivat saattaa lainvoimaisen jaon sisältöön liittyvät kysymykset tuomioistuimen uudelleen arvioitavaksi, olisi omiaan pitkittämään PK 3:3.2-prosesseja. Samoja kysymyksiä jouduttaisiin käsittelemään useaan kertaan, ja osapuolille syntyisi paitsi ajanhukkaa myös ylimääräisiä kuluja. Sen paremmin toissijaisten perillisen kuin lahjansaajankaan intressit eivät toisaalta näyttäisi vaativan riitautusoikeuden antamista. Kun niin Y kuin muutkin osakkaat voivat pesänjaossa puhevaltaa käyttämällä ja loppuun saatettua jakoa moittimalla varmistaa, ettei lopputulos loukkaa heidän oikeuksiaan, heille ei ole tarvetta antaa mahdollisuutta saattaa asiaa oikeuden erikseen tutkittavaksi. Voidaankin päinvastoin väittää, että lainvoimaisen jaon purkaminen loukkaisi siinä mukana olleen osakkaan oikeusturvaa. Se järkyttäisi hänen luottamustaan lainvoimaisesti vahvistettuun jakotulokseen.[6]

Mitenkään selvä ei tarkasteltava kysymys kuitenkaan ole; myös toiseen suuntaan puhuvia näkökohtia saatetaan esittää. Kuten jo edellisessä luvussa toin esille, perhevarallisuusoikeudellisen sääntelymme lähtökohtia on, että lahjansaajalle asetettavien vastuiden määrääminen kuuluu aina viime kädessä tuomioistuimelle. Täytettyihin oikeustoimiin puuttumista on pidetty siinä määrin poikkeuksellisena ratkaisuna, että lahjansaajan oikeussuojan toteutumista ei ole haluttu jättää perinnönjakomenettelyä ja jaon moitetta koskevien sääntöjen varaan. Pesänjakaja voi siis oikeutemme mukaan kyllä päättää kaikista reaalisen pesän jakamiseen kuuluvista kysymyksistä, mutta pesän ulkopuolisista varoista täytettäviä velvollisuuksia hänellä ei ole valtaa määrätä.[7] Sääntö, jonka mukaan pesänjaossa tehdyt ratkaisut sitoisivat ilman muuta palautusvastuujuttua käsit-

---

5 Ks. esim. *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 659 sekä erityisesti toimitusosituksen kannalta *Saarenpää* 1982 s. 97, *Välimäki* 1995 s. 305, *sama* DL 2003 s. 26 ss. sekä *Teleman* 1998 s. 262–263. Rinnastus tuomioistuinmenettelyyn on hyväksytty myös prosessioikeudellisessa kirjallisuudessa; ks. esim. *Rautio* KKO II 2002 s. 254–255 ja *Havansi* 2004 s. 134.

6 Oikeusvoimavaikutuksen tärkeimpinä funktioina pidetään juuri oikeusrauhan ja ennustettavuuden takaamista. Ks. tältä osin *Lappalainen* II 2001 s. 400 sekä *Ekelöf – Bylund – Boman* 1994 s. 104–105.

7 Samasta kysymyksestä lakiosan täydennyksen kannalta *Saarenpää* 1980 s. 409–411. Hänen mielestään luovutuksensaajan oikeussuojan turvaaminen edellyttää, että lakiosan täydennys ymmärretään koko laajuudessaan tuomioistuinasiaksi. Kun kysymys on täytettyihin oikeustoimiin puuttumisesta, lahjansaajaa ei voida jättää niiden oikeussuojakeinojen varaan, joita osapuolilla on käytettävissään reaalisen jäämistön jakamista koskevissa riidoissa.

televää tuomioistuinta, sopisikin tässä mielessä huonosti järjestelmäämme. Sen noudattamisesta seuraisi, että jakaja voisi yksittäisillä kannanotoillaan (esimerkiksi: antaako tietty lahja vastikeoikeuden vai ei) tosiasiallisesti määrittää lahjansaajan vastuun laajuuden.

Pidän viimeksi mainittuja, tuomioistuimen ja pesänjakajan toimivallan rajoihin liittyviä argumentteja painavina. Niiden pohjalta olisi mahdollista puoltaa käsitystä, jonka mukaan jaossa tehdyille ratkaisuille ei anneta lainkaan vastaiseen PK 3:3.2-prosessiin ulottuvia vaikutuksia. Oikeuden tulisi siis itsenäisesti arvioida kaikkia pesäosuuden suuruuteen liittyviä kysymyksiä. Aivan näin pitkälle ei mielestäni tarvitse kuitenkaan mennä. Sen sijaan, että lainvoimaiselta toimitusjaolta kielletään kaikki palautusvastuujuttuun ulottuvat oikeusvaikutukset, voidaan tyytyä hienovaraisempaan järjestelyyn.

Osapuolten oikeussuojavaateet kohtuullisesti turvaavana kompromissina olisinkin valmis puoltamaan sääntöä, jonka mukaan pesänjaossa tehtyihin ratkaisuihin liitetään oikeusvoimavaikutus siltä osin kuin kysymys on ollut *reaalisen pesän jakamisesta*. Esimerkiksi se, mitä jakaja on päättänyt jakotahojen suhteellisista pesäosuuksista tai L:n perillisten hyväksi annettavasta vaurastumisedusta, sitoo mielestäni palautusvastuujuttua käsittelevää tuomioistuinta. PK 3.3.2-prosessin osapuolet eivät toisin sanoen voi näitä seikkoja koskeviin virheisiin vetoamalla vaikuttaa lahjansaajan mahdolliseen vastuuseen. Esimerkiksi Y, jota pesäosuuksien määrityksen perusteella uhkaa ainakin tietynsuuruinen palautusvastuu, ei voi parantaa asemaansa vetoamalla siihen, että P:n perillisten suhteellinen pesäosuus oli jaossa määrätty liian suureksi.

Toisin on sen sijaan arvioitava niitä jakajan kannanottoja, joilla puututaan *pesän ulkopuolisiin varoihin* ja joiden nojalla toissijaisten perillisten pesäosuus saattaa siis kasvaa suuremmaksi kuin mitä heille voidaan osoittaa reaalisessa jaossa. Nämä ratkaisut eivät mielestäni sido PK 3:3.2-riitaa käsittelevää tuomioistuinta, vaan oikeudella on niiden osalta itsenäinen ratkaisuvalta. Tämä merkitsee käytännössä sitä, että ilman oikeusvoimavaikutusta joudutaan jättämään kaikki kannanotot, jotka koskevat lesken antamien lahjojen jäämistöoikeudellisia vaikutuksia.

Käsitykseni siis on, että jaossa mukana ollut Y saa – aivan samalla tavoin kuin ulkopuolinenkin lahjansaaja – riitauttaa lainvoimaiseksi tulleen jaon lopputuloksen siltä osin kuin siinä on määrätty L:n antamien lahjoihin oikeusvaikutuksista. Hän saattaa siis menestyksekkäästi vedota siihen, että lahja, jonka johdosta pesänjakaja päätyi antamaan P:n perillisille vastiketta, ei täytä PK 3.3.1:n tunnusmerkistöä. Vastaava oikeus on jo tasapuolisuussyistä annettava toissijaisille perillisille, joiden vastikevaatimus on jaossa hylätty. Pesänjaossa tehdyille ratkaisuille voidaan näissä kysymyksissä antaa ainoastaan *todistusvaikutus*.[8]

---

[8] Viimeksi mainitun merkitystä ei pidä toisaalta vähätellä. Etenkin faktapuolta koskeva pe-

7.3 PALAUTUSVASTUUPROSESSIN AIKANA TOIMITETTAVASTA JAOSTA

7.3.1 Johdannoksi

Tarkastelin edellä tilanteita, joissa lahjan palautusriitaa käsittelevä tuomioistuin saattoi alusta alkaen tukeutua lainvoimaisen pesänjaon antamaan informaatioon. Tämä lienee kuitenkin käytännössä harvinaista. Koska palautuskanne on sidottu ehdottomaan määräaikaan – vuosi perunkirjoituksen toimittamisesta – P:n perillisten on useimmiten pakko panna prosessi vireille jo ennen pesänjaon valmistumista.[9] PK 3 luvun mukaisessa palautusvastuussa kohdataankin sama ongelma kuin lakiosan täydennyksessä. Varsin tavallista lienee, että kannetta käsiteltäessä L:n pesän jakamista ei ole vielä edes aloitettu. Syntyy kysymys, millä tavoin tuomioistuin hankkii pesäosuuden suuruutta koskevan selvityksen.

Ongelmaan on oikeuskäytännössä ja -kirjallisuudessa esitetty useita eri ratkaisuja. Käytettäväksi tarjottuja vaihtoehtoja hieman yksinkertaistaen ja johdonmukaistaen voidaan erottaa seuraavat kolme menettelytapaa (lähtökohtana niissä kaikissa on, että palautusvastuun syntyedellytykset täyttyvät):

> 1) Oikeus velvoittaa Y:n suoritukseen, jonka lopullinen sisältö jää L:n pesässä vastaisuudessa toimitettavan jaon varaan.
>
> 2) Oikeus jättää palautusvastuujutun lepäämään, kunnes L:n pesässä on toimitettu lainvoimaiseksi tullut jako. Lopullisen tuomion se antaa vasta pesänjaon valmistumisen jälkeen.
>
> 3) Oikeus suorittaa itse laskennallisen pesänjaon ja antaa tältä pohjalta Y:tä velvoittavan tuomion.

Seuraavassa (7.3.2–7.3.4) arvioin näitä ratkaisuvaihtoehtoja yksi kerrallaan.

---

sänjakajan kannanotto saattaa tosiasiassa määrätä palautusvastuutuomion sisällön. Ajatellaan esimerkiksi kysymystä, onko tiettyä lesken tekemäksi väitettyä varallisuudensiirtoa todellisuudessa tapahtunut. Jutun osapuolten voi olla vaikea tehdä uskottavaksi, että pesänjakaja olisi arvioinut näyttöä väärin. – Aikaisemman tuomion todistusvaikutuksesta ks. esim. *Lappalainen* II 2001 s. 403.

[9] Vertailun vuoksi todettakoon, että AL 40a §:ssä tarkoitetussa *avio-osan täydennyksessä* ei vastaavanlaista pakkoa synny, sillä kanteen määräajan kuluminen on sanotussa lainkohdassa kytketty *osituksen toimittamiseen*. AL 40a.2 §:ssä todetaan, että lahjan palautuskanne on nostettava vuoden kuluessa siitä, kun ositus toimitettiin.

7.3.2 Vastaisen pesänjaon lopputulokseen sidottu tuomio

Oikeuskäytännössä näyttäisi eniten kannatusta saaneen ratkaisumalli, jossa tehdään selvä ero tuomioistuinprosessiin ja pesänjakoon kuuluvien asioiden kesken. Lähtökohtana on, että lahjansaajan palautusvastuuta koskevassa jutussa voidaan antaa lahjansaajaa velvoittava tuomio, vaikka L:n jälkeen ei olisi vielä toimitettu pesänjakoa. Tätä tuomiota ei kuitenkaan anneta sisällöltään täsmällisenä, vaan palautusvastuun lopullinen laajuus jätetään pesänjaossa vahvistettavaksi. Tuomioistuin ei siis yritäkään itse määrittää P:n perillisille kuuluvan pesäosuuden suuruutta.

Kuvatulla tavoin muotoiltuja ratkaisuja esiintyy sekä hovioikeuksien että korkeimman oikeuden käytännössä.[10] Edustavimpina näistä voidaan pitää KKO:n ratkaisuja *1990:46* ja *1999:75*.[11] Kummassakin tapauksessa korkein oikeus otti tuomionsa pohjaksi sen, että palautusvastuun perusedellytykset täyttyivät: mala fide toiminut Y oli saanut L:ltä lahjan, joka loukkasi toissijaisten perillisten oikeutta. Y:n vastuun lopullista sisältöä ei oikeus kuitenkaan vahvistanut vaan jätti sen vastaisen pesänjaon varaan. Y velvoitettiin täyttämään PK 3:3.2-vastuunsa valintansa mukaan joko luontaispalautuksin tai arvokorvauksena. Nämä vaihtoehdot muotoiltiin aikaisemmin esitetystä tutulla tavalla:

> a) *Luontaispalautus:* Y:n on palautettava saamansa lahja sen mahdollistamiseksi, että P:n perilliset saavat L:n pesänjaossa heille kuuluvan pesäosuuden vähentymättömänä.
>
> b) *Arvokorvaus:* Y:n on suoritettava P:n perillisille lahjan arvosta niin paljon kuin L:n pesässä toimitettavassa lainvoimaisessa jaossa todetaan pesän säästön lisäksi tarvittavan kattamaan heidän pesäosuutensa.

Tällainen tapa asettaa palautusvastuu sisältää tietynlaisen päätösvallan delegoinnin. Tuomioistuin jättää vastuun lopullisen sisällön pesänjaosta huolehtivan tahon määrättäväksi. Asia on helppo hahmottaa ajateltaessa rahana maksettavaa täydennystä. Se, kuinka paljon rahamaksuun turvautuvan Y:n suoritettavaksi tulee, määräytyy nyt suoraan pesänjaon lopputuloksen mukaan. Jos PK 3:3.2-prosessin jälkeen toimitetussa jaossa esimerkiksi todetaan, että L:n reaalinen pesä on 10 000 euroa ja P:n perillisten laskennallinen pesäosuus 20 000

---

[10] Hovioikeustasolta mainittakoon seuraavat ratkaisut: Helsingin HO 1.7.1992 S 90/864, Itä-Suomen HO 29.3.1994 S 92/804, Turun HO 24.1.2002 S 01/372, Itä-Suomen HO 14.3.1995 S 93/381 ja Kouvolan HO 28.5.2001 S00/1120.

[11] Korkeimman oikeuden käytännöstä on lisäksi syytä havaita *KKO 1998:113*, joka koski nyt tarkasteltavan menettelyn ”kakkosvaihetta” – siis pesänjakoa, joka oli käynnistetty vasta lahjansaajaa vastaan käydyn palautusvastuuprosessin jälkeen. Kyseisen pesänjaon varsinainen tarkoitusperä olikin sen määrittäminen, kuinka suureksi lahjansaajan palautusvastuu lopulta nousi.

euroa, Y:n suoritettavaksi jää 10 000 euroa. Mikäli taas pesäosuudeksi mainitussa tilanteessa vahvistetaan 50 000 euroa, Y:n vastuuksi muodostuu 40 000 euroa. – Lopputuloksena saattaa tietysti olla sekin, ettei Y:lle synny lainkaan täydennysvastuuta. Pesänjaossahan saatetaan päätyä katsomaan – toisin kuin mistä tuomioissa tavallaan lähdettiin – että lesken reaalinen pesä riittääkin P:n perillisten pesäosuuden toteuttamiseen.

Vastaisen pesänjaon lopputuloksen varaan jää tässä PK 3:3.2-vastuun määrittämismallissa myös luontaispalautukseen päätyneen lahjansaajan lopullinen asema. Jaon pohjalta selviää, kuinka suuri arvomäärä jakoon palautetusta omaisuudesta kuluu toissijaisten perillisten osuuden täyttämiseen ja kuinka paljon mahdollisesti tilitetään takaisin lahjansaajalle. Luontaispalautuksen tarkoituksenahan on P:n perillisille kuuluvan pesäosuuden toteuttaminen – pesän muiden etutahojen hyväksi ei jakoon palautettuja varoja pidä käyttää.[12]

b) Edellä mainittuja korkeimman oikeuden ratkaisuja saatetaan lukea niin, että L:n kuolinpesässä toimitettu lainvoimainen jako määrittää lahjansaajan vastuun lopullisesti ja ehdottomasti. Palautusvastuujutun osapuolilla ei siis olisi mahdollisuuksia jakotulosta riitauttamalla muuttaa Y:n suoritettavaksi tulevaa määrää. Jos jaossa olisi esimerkiksi todettu, että P:n perillisten osuudesta jää puuttumaan 20 000 euroa, Y:n täytyisi se suorittaa, olipa jako toimitettu materiaaliselta kannalta kuinka virheellisesti tahansa. Y ei siis voisi menestyksekkäästi vedota siihen, että jaon lopputulos on P:n perillisten kannalta liian edullinen. Esimerkiksi väite, jonka mukaan L:n perilliset ovat perusteetta myöntyneet kaikkiin jaossa esitettyihin vastikevaatimuksiin, voitaisiin aina jättää merkityksettömäksi. Sama koskisi tietysti myös P:n perillisten tekemiä riitautuksia (toissijaiset perillisethän saattavat pitää jaossa heille määrättyä pesäosuutta liian pienenä).

Johtopäätös ei liene kuitenkaan oikea. Ongelmallista näin vahva jakoon sitoutuminen on varsinkin silloin, kun *Y on ollut* P:n ja L:n perillispiiriin kuulumaton *ulkopuolinen.* Asetelma onkin nyt aivan samanlainen kuin luvun alkusivulla käsitellyssä ongelmatilanteessa. Vaikuttaa selvältä, ettei Y:n vastuun laajuutta pidä jättää sen varaan, millä tavoin L:n ja P:n perilliset jakonsa toimittavat. Aivan ilmeistä tämä on sopimusjakojen osalta. Mutta myös toimitusjaon varalta tarvitsee Y suojaa. Hänen täydennysvelvollisuutensa ei saa ankaroitua sen johdosta, että L:n omat perilliset eivät osaa tai halua vedota jaossa kaikkiin oikeuksiinsa. Tällainen vaara onkin käytännössä ilmeinen jo sen vuoksi, että L:n perillisiltä puuttuu usein intressi valvoa etujaan jaossa. Tilanteessa, jossa on turvauduttu PK 3:3.2:ssa tarkoitettuun kanteeseen, on usein edeltä käsin selvää, että heille ei tule riittämään pesän säästöstä mitään.

Onkin päädyttävä samaan kuin edellä: P:n ja L:n perillisten kesken toimitetulla jaolla *ei* ole ulkopuolista Y:tä sitovaa vaikutusta, vaan tällä on oikeus saat-

[12] Ks. lähemmin jaksossa 5.2.1 esittämääni.

taa jaon lopputulos tuomioistuimen arvioitavaksi. Y saa toisin sanoen vaatia määräaikaan sitomattomalla kanteella sen vahvistamista, että P:n perillisille lain mukaan kuuluva pesäosuus ja hänen suoritettavakseen näin jäävä summa on pienempi kuin mihin jaossa päädyttiin.[13] Mahdollisuus kanteen ajamiseen on tietysti annettava myös lahjansaajalle, joka on toteuttanut PK 3:3.2-vastuunsa luontaispalautuksin. Y:n oikeuden saada takaisin osa lahjan arvosta ei pidä kariutua siihen, että perilliset toimittavat pesänjaon hänen näkökulmastaan epäedullisella tavalla.

Lahjansaajan ajamassa kanteessa ei ole nyt kysymys pesänjaon moitteesta vaan ainoastaan hänen ja toissijaisten perillisten välisiä suhteita koskevasta vahvistuskanteesta. Mikäli Y:n vireille panemaa juttua käsittelevä tuomioistuin katsoo, että jakoa ei ole toimitettu oikein, sen tulee itse määrittää perintökaaren säännösten mukainen jakotulos. Oikeus siis vahvistaa P:n perillisille lain nojalla kuuluvan pesäosuuden ja siitä puuttuvan määrän. Tämä tuomio – yhdessä aikaisemmin jo annetun suoritustuomion kanssa – määrittääkin sitten lainvoimaiseksi tultuaan Y:n vastuun lopullisen sisällön.

Jaon lainmukaista lopputulosta koskeva vahvistusprosessi koskee vain P:n perillisten ja lahjansaajan keskinäisiä suhteita. Sen vaikutus rajoittuu tähän henkilörelaatioon; pesänjaon osapuolten välisiin suhteisiin sillä ei puututa. Vaikka siis tuomioistuin yhtyisi lahjansaajan käsitykseen siitä, että P:n perillisten pesäosuus on määrätty jaossa liian suureksi, lesken perilliset eivät voi tähän vedoten vaatia itselleen osaakaan pesän varoista. Heidän on sen sijaan tyytyminen lainvoimaisen pesänjaon osoittamaan määrään (yleensä he jäänevät kokonaan ilman jako-osuutta).

c) Edellä esitetty koski perillispiirin ulkopuolisen lahjansaajan asemaa. Kuinka sitten tilanteen arviointia muuttaisi se, että *Y onkin P:n tai L:n perillinen* ja siten oikeutettu osallistumaan pesänjakoon sen osapuolena?

Tarkasteltava ongelma muistuttaa läheisesti luvun alkusivuilla esillä ollutta pesänjaon sitovuuden probleemaa **(**ks. 277–278**).** Nytkin saatetaan vahvoin perustein puoltaa käsitystä, jonka mukaan perillispiiriin kuuluvan lahjansaajan asema määräytyy suoraan jaon lopputuloksen pohjalta. Y:llä ei siis ole samanlaista tarvetta voida riitauttaa jakotulosta kuin ulkopuolisella lahjansaajalla. Hän on nimittäin voinut toimituksessa puhevaltaa käyttämällä ja sitä tarvittaessa moittimalla varmistaa, ettei jako loukkaa hänen oikeuttaan. Tähän Y:llä on-

---

[13] Vastaavantyyppiseen ongelmaan on *lakiosan täydennyksen* kannalta kiinnittänyt huomiota *Saarenpää* 1980 s. 303–304. Hän tarkastelee tilannetta, jossa täydennyksen määrä on tuomiossa jätetty riippuvaksi siitä, kuinka paljon täydennystä vaativa rintaperillinen saa osalleen jäämistön reaalisessa jaossa. Saarenpää pitää selvänä, ettei mainittu rintaperillinen voi jakokäyttäytymisellään lisätä täydennyksen määrää: ”– – lakiosan vaatija on velvollinen vaatimaan koko perintöosuutensa itselleen. Jos hän ei sitä tee, täydennysvelvollinen voinee ajaa vahvistuskannetta sen toteamiseksi, miten suuren osan pesän säästöstä vaatija olisi normaalitilanteessa saanut. Sen enempää jakotulos ei voi vastuuvelvollisuuteen vaikuttaa.”

kin tarkasteltavassa tilanteessa ollut erityinen syy. Kun Y on jo oikeudessa käydyn PK 3:3.2-prosessin johdosta tiennyt häntä reaalisesti uhkaavasta palautusvastuusta, hänen voidaan olettaa valvovan etujaan jaossa parhaalla mahdollisella tavalla. Sama koskee tietysti myös perintöosaansa täydennystä tavoittelevia toissijaisia perillisiä.

Täysin selvältä jaon sitovuus vaikuttaa siinä tapauksessa, että pesäosuuksien suuruus on määritetty Y:n ja muiden osakkaiden kesken tehdyssä sopimusjaossa. Sopimus sitoo sen osapuolia, eivätkä he pääsääntöisesti voi riitauttaa sen lopputulosta. Mutta myös toimitusjaossa olisin valmis omaksumaan osapuolten kannalta ankaran linjan: lainvoimaiseksi tulleeseen pesänjakoon on syytä liittää negatiivinen oikeusvoimavaikutus. Se siis osoittaa lopullisesti P:n perillisten pesäosuuden suuruuden ja näin määrittää myös lahjansaajan mahdollisen palautusvastuun. Jaon osapuolet eivät voi saattaa tätä kysymystä enää tuomioistuimen arvioitavaksi.

Puoltamani käsitys poikkeaa siitä, mitä edellä suositin, kun tarkastelin vastaavaa kysymystä ennen palautusvastuuprosessia toimitettujen jakojen kannalta. Perustelen tätä poikkeamaa sillä, että näiden tilanteiden kesken on selvä ero. Nyt käsillä olevissa tapauksissa pesänjakajan toimittaman jaon taustalla on oikeuden antama tuomio, jossa pesäosuuksien määritys on nimenomaisesti osoitettu erilliseen jakoon. Koko tältä delegoinnilta menisi pohja, jos asia vielä lainvoimaiseksi tulleen jaon jälkeenkin voitaisiin saattaa oikeuden tutkittavaksi. Oikeusvoimavaikutuksen antaminen ei myöskään mielestäni loukkaa sen paremmin Y:n kuin toissijaisten perillistenkään oikeusturvaa. Hehän ovat jo PK 3:3.2-prosessissa annetun tuomion pohjalta voineet käsittää, että pesänjaossa tosiasiallisesti riidellään Y:n mahdollisen palautusvastuun suuruudesta.[14] Tämän seikan ei siis pitäisi tulla heille yllätyksenä. Kun vielä otetaan huomioon osapuolten käytettävissä olevat muutoksenhakukeinot – jaon moite ja valitukset ylempiin oikeusasteisiin – heidän oikeussuojansa toteutumisesta on mielestäni huolehdittu riittävästi.

Aivan ehdottomana ei lainvoimaisen toimitusjaon sitovuutta voitane tosin pitää. Jos jakoon liittyy hyvin karkeita virheitä, se saatetaan moiteajan umpeen kulumisesta huolimatta katsoa kokonaan mitättömäksi. Tällöin jako ei saa aikaan myöskään PK 3:3.2-prosessiin ulottuvia vaikutuksia. Kuvatunlainen mitättömyys tulee kuitenkin kysymykseen vain ääritilanteissa. Näin voisi asia olla silloin, kun toimitukselta ovat puuttuneet tietyt perusedellytykset: Y on esimerkiksi jätetty kutsumatta paikalle tai hän on ollut oikeustoimikelpoisuutta vailla. Myös osapuolten räikeät väärinkäytökset voivat joskus johtaa tähän seurauk-

---

[14] Tämä seikka tulee havainnollisesti esille KKO:n ratkaisun *1998:113* taustalla olleessa toimitusjaossa. Finlex-selosteessa kuvataan tätä toimitusta näin: ”Pesänjakaja totesi, ettei L:n pesässä ollut säästöä ja että Y oli kieltäytynyt palauttamasta tilaa. Ainoa tehtävä jaossa oli näin ollen sen määrän vahvistaminen, jonka Y oli hovioikeuden tuomion nojalla velvollinen palauttamaan pesään.”

seen. Saatetaan esimerkiksi ajatella tilannetta, jossa pesää hallussaan pitänyt osakas on pimittänyt leskelle kuulunutta omaisuutta ja jaon lopputulos on tästä syystä tullut täysin virheelliseksi.[15]

d) Tilanteessa, jossa tuomioistuin on edellä kuvatulla tavalla jättänyt palautusvastuun lopullisen sisällön myöhemmin toimitettavan pesänjaon varaan, saatetaan joutua pohtimaan myös tuomion ja sitä seuraavan jaon täytäntöönpanoon liittyviä kysymyksiä. Vallitsevana käsityksenä oikeudessamme nimittäin on, että pesänjakajan toimittama perinnönjako ei lainvoimaiseksi tultuaankaan vielä sellaisenaan kelpaa ulosottoperusteeksi, vaan osakkaiden on täytäntöönpanoa varten käynnistettävä jaon jälkeen erillinen prosessi ja koetettava näin saada hyväkseen suoritustuomio.[16] Pitäisikö toissijaisten perillisten nytkin menetellä pesänjaon jälkeen samalla tavoin?

Kysymykseen lienee vastattava kieltävästi. Tarkasteltavassa tilanteessa pesänjaon taustalla on oikeuden antama lainvoimainen suoritustuomio, jossa Y:n vastuuseen joutuminen on nimenomaisesti todettu. Katsoisinkin, että tämä tuomio yhdessä sille täsmällisen sisällön antavan ja lainvoimaiseksi käyneen pesänjaon kanssa muodostaa riittävän perustan täytäntöönpanolle: sanotun ”yhdistelmän” täytynee kelvata UL 2:2:ssa tarkoitetuksi ulosottoperusteeksi. Perillisten ei siis tarvitse jaon jälkeen enää käynnistää uutta prosessia, jossa Y:n vastuu lopullisesti todettaisiin.

> Viimeksi mainittu seikka tulee havainnollisesti esille ratkaisuun *KKO 1998:113* liittyvässä pesänjakomenettelyssä. Siinä pesänjakaja vahvisti toissijaiselle perilliselle kuuluvan pesäosuuden (kantajana ollut perillinen ei ollut saanut reaalisessa jaossa mitään) ja *velvoitti lahjansaajan suorittamaan* tämän summan. Pesänjakaja siis tavallaan otti itselleen suoritustuomioita antavan tuomioistuimen roolin. – Jako saatettiin moitteen johdosta lopulta korkeimman oikeuden tutkittavaksi, ja sen sisältöä muutettiinkin jonkin verran. Pesänjakajan antaman jakoratkaisun ”suoritustuomioluonteeseen” ei oikeusasteiden ratkaisuissa sitä vastoin puututtu. Vaikuttaakin siltä, että pesänjakajan menettely sinänsä hyväksyttiin.

Täytäntöönpanokelpoisuuden hyväksyvä kanta onkin verrattain ongelmaton silloin, kun lahjansaajana on pesänjaossa mukana ollut P:n tai L:n perillinen. Pulmallisemmaksi asia muuttuu, jos palautusvastuuseen asetettu Y on perillispiirin *ulkopuolinen*. Edellä totesin, että ulkopuolinen Y voi lainvoimaisen pesänjaon estämättä saattaa palautusvastuutaan koskevan asian vielä tuomioistui-

---

[15] Perinnönjaon ja osituksen mitättömyydestä lähi-ilmiöineen ks. *Aarnio – Helin* 1992 s. 220–221, *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 690–692, *Saarenpää* 2002 s. 190–198 sekä *Lohi* 2003 s. 383–384. Oikeuskäytännöstä mainittakoon ratkaisut *KKO 1980 II 53*, *1981 II 21* ja *2001:103*. – Tässä yhteydessä on syytä todeta, että olennaisestikaan puutteellista perinnönjakoa ei voida vallitsevan käsityksen mukaan koskaan kumota OK 31 luvussa tarkoitetun ylimääräisen muutoksenhaun avulla (ks. *KKO 1976 II 54,* jossa sama asia todettiin toimitusosituksen osalta).

[16] Ks. tältä osin esim. *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 715 sekä *Havansi* 2002 s. 331.

men arvioitavaksi; hän voi siis tehokkaasti riitauttaa jaon lopputuloksen. Tästä syystä on selvää, että Y:n tulee voida myös estää suoraan pesänjaon perusteella tapahtuva täytäntöönpano tai ainakin saada oikeuttaan loukkaava täytäntöönpanotoimi (käytännössä lähinnä ulosmittaus) kumotuksi. Muuten hänen riitautusvaltansa jäisi hyödyttömäksi.

Joudutaankin kysymään, miten Y:n suojaaminen käytännössä tapahtuu. Täsmällisen vastauksen antaminen edellyttäisi laajahkoa paneutumista ulosotto-oikeudelliseen sääntelyyn, ennen muuta ulosoton oikeussuojajärjestelmään. Siihen ei ole tässä yhteydessä mahdollisuuksia. Luovun siksi ongelman lähemmästä tarkastelusta.

> Muutamia varteenotettavalta vaikuttavia suojakeinoja tuotakoon kuitenkin esille. Liian laajan (tai kokonaan aiheettoman) ulosmittauksen kohteeksi mielestään joutuneen Y:n käytettävissä lienee aina UL 10 luvussa tarkoitettu ulosottovalitus. On myös ajateltavissa, että palautusvastuuseen asetettu Y, joka on riitauttanut pesänjaon lopputuloksen nostamalla asiassa kanteen, pyytää kyseistä tuomioistuinta antamaan UL 2:13:ssa tarkoitetun täytäntöönpanon keskeytysmääräyksen.[17] Tuomioistuimen tulisi nyt nähdäkseni yleensä suostua tähän pyyntöön. Kun nimittäin Y:n suoritusvelvollisuuden sisältö on vahvistettu menettelyssä, jossa Y ei ole ollut itse mukana, ei ole juuri takeita siitä, että asiassa annettu ratkaisu vastaisi aineellista oikeutta. – Kolmantena mahdollisena suojakeinona pitäisin Y:n nostamaa täytäntöönpanoriitakannetta (UL 9:6–13).[18]

7.3.3 Palautusvastuujutun lepäämään jättäminen

a) Edellä tarkastellussa mallissa PK 3:3.2-riitaa käsittelevä tuomioistuin siirsi palautusvastuun sisällön lopullisen määrityksen pesänjakomenettelyyn. Näiden prosessien välinen suhde voidaan kuitenkin järjestää myös toisin päin. Oikeus voi menetellä niin, että se pidättäytyy kokonaan ratkaisun antamisesta, kunnes toissijaisten perillisten pesäosuus on määritetty L:n pesässä toimitetussa jaossa. Perillisten nostama palautuskanne otetaan siis sinänsä tutkittavaksi, mutta juttu jätetään OK 14:4:n nojalla lepäämään. Riidan käsittelyä jatketaan vasta, kun pesänjako on toimitettu ja tullut lainvoimaiseksi. Tässä vaiheessa tuomioistuin

---

17 Lainkohta koskee sanamuotonsa mukaan tilannetta, jossa tuomioistuimen käsiteltävänä on ulosottoperustetta koskeva valitus tai takaisinsaantihakemus. Nyt tarkasteltava Y:n vahvistuskanne täytynee merkitykseltään rinnastaa mainittuihin muutoksenhakukeinoihin.

18 Tästä oikeussuojakeinosta ks. lähemmin *Koulu* 1997 s. 139 ss. Saatetaan kyllä epäillä, toteuttaako nyt käsillä oleva riidanalaisuus tarkkaan ottaen yhdenkään UL 9:6:ssa mainitun osoituksenantamisperusteen tunnusmerkistöä. Kysymys on kuitenkin kiistatta sellaisesta täytäntöönpanoa kohtaan esitettävästä väitteestä, jonka aiheellisuutta ei voida ratkaista ulosottomenettelyssä. Kannan ottaminen Y:n esittämään riitautukseen edellyttää siis asian viemistä tuomioistuimen käsiteltäväksi.

sitten antaakin lopullisen ja täsmällisen tuomion.

Kuvattu ratkaisumalli on saanut kannatusta uusimmassa oikeuskirjallisuudessa[19] ja sitä on noudatettu myös oikeuskäytännössä. Tapauksessa *KKO 1981 II 41* lykättiin lahjan palautusriidan käsittelyä, kunnes L:n pesässä oli toimitettu lainvoimainen jako. Näin meneteltiin siltä osin kuin lahjan palautusvaatimus oli kohdistettu L:n jälkeen perillisasemassa olleeseen lahjansaajaan. Siltä osin kuin kanne koski jutussa mukana olleen toisen lahjansaajan, ”ulkopuolisen” Y:n asemaa, oikeus taas antoi juttua lykkäämättä suoraan ratkaisunsa.

> Lepäämään jättämisen menetelmää on mahdollista hyödyntää myös muissa perhevarallisuusoikeudellisissa palautusprosesseissa, joissa lahjansaajan vastuun laajuus määräytyy osituksen tai perinnönjaon lopputuloksen mukaan. *Kangas* onkin puoltanut menetelmän käyttämistä aviosuosan täydentämistä (AL 40a §) koskevissa riidoissa, ja itse olen suosittanut samaa kantaa lakiosan täydennyksessä.[20]

Kun lepäämään jättämisen menetelmää verrataan ensin tarkastelemaani ratkaisumalliin (vastaisen pesänjaon tulokseen sidottu tuomio), kiinnittyy huomio seuraavaan peruseroon: lopullisen sisällön lahjansaajan palautusvastuulle antaa nyt PK 3:3.2 kannetta käsittelevä tuomioistuin – ei sen sijaan pesänjakaja eikä jaon moitetta käsittelevä oikeus. Erityistä merkitystä tällä erolla on silloin, kun palautusvaatimus on kohdistettu *perillispiirin ulkopuoliseen lahjansaajaan*. Juuri tällaisissa tilanteissa lepäämään jättämisen menetelmä onkin mielestäni kilpailijaansa suositeltavampi. Perustelen käsitystäni seuraavassa.

Ajateltakoon tyypillistä vastaisen jaon lopputulokseen sidottua tuomiota: ”Y:n on suoritettava P:n perillisille lahjan arvosta niin paljon, kuin L:n pesässä toimitettavassa lainvoimaisessa jaossa todetaan tarvittavan kattamaan heidän pesäosuutensa”. Kuten jaksossa 7.3.2 esittämästäni kävi ilmi, tällä tavoin muotoiltu suoritustuomio antaa harhaanjohtavan kuvan Y:n asemasta ja voi olla hänen kannaltaan jopa vaarallinen. Tuomion sanamuodon perusteella lahjansaajan vastuu näyttäisi määräytyvän suoraan P:n ja L:n perillisten kesken toimitetun jaon lopputuloksen pohjalta. Y:n omaisuuteen saatetaankin sen johdosta kohdistaa perusteettomaksi osoittautuva ulosmittaus. Edes Y:lle annettava oikeus saattaa jaon lainmukaisuus tuomioistuimen käsiteltäväksi ei poista menetelmän ongelmia. Kun viimeksi mainittu suojakeino on kokonaan vailla normipohjaa, pesänjaon jälkeistä oikeustilaa jää rasittamaan huomattava epävarmuus. Lahjansaajan mahdollisuutta riitauttaa jaon lopputulos ei ole sidottu lakisäätei-

---

19 Ks. *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 785, jossa lykkäämismenettely todetaan suorastaan pakolliseksi. Kirjoittajat toteavat PK 3:3.2-prosesseja tarkoittaen: ”Kanne saattaa osoittautua sittemmin aiheettomasti nostetuksi, jos vastike voidaan toteuttaa täysimääräisenä lesken pesästä. Jos palautuskanne nostetaan ennen perinnönjaon loppuunsaattamista, tuomioistuimen tulee OK 14:4:n nojalla määrätä, että asian käsittelyä jatketaan perinnönjaon toimittamisen jälkeen.”

20 Ks. *Kangas* BLF 2005 s. 272 ja *Lohi* 1999 s. 240–242 sekä *sama* BLF 2005 s. 361.

seen määräaikaan, joten on epäselvää, missä vaiheessa toimitus käy häntä lopullisesti sitovaksi jo ajan kulumisen vuoksi. Tämä on ongelmallista sekä Y:n että lahjan palautusta vaativien perillisten näkökulmasta.

Näiltä ongelmilta vältytään, kun palautusvastuun laajuuden lopullinen määritys annetaan PK 3:3.2-kannetta käsittelevän tuomioistuimen tehtäväksi. Välitilaa, jonka aikana ulkopuolista Y:tä rasittaa sisällöltään epämääräinen suoritusvelvollisuus, ei nyt synny, vaan PK 3:3.2-tuomio saadaan jo ensi vaiheessa täsmällisenä. Y:n kannettavaksi ei myöskään missään vaiheessa sälytetä vastuuta, jonka sisältö edes näennäisesti määräytyisi suoraan P:n ja L:n perillisten kesken toimitetun jaon pohjalta. Selvää nimittäin on, ettei perillisten kesken toimitetulla pesänjaolla ole lepäämään jättämisen menetelmässäkään ulkopuolista Y:tä sitovaa vaikutusta, vaan tämä voi jaon jälkeen jatkuvassa oikeudenkäynnissä riitauttaa toimituksen osoittaman lopputuloksen. Palautusvastuuriitaa käsittelevä tuomioistuin voi kyllä hyödyntää pesänjaon antamaa informaatiota, mutta sillä on viimekätinen valta (ja velvollisuuskin) päättää itse, kuinka suureksi P:n perillisille kuuluva pesäosuus ja siitä puuttuva määrä nousee.[21]

b) Entäpä sitten tilanteet, joissa lahjansaaja on *P:n tai L:n perillinen* – siis pesänjaossa mukana oleva taho? Nyt ei ole yhtä suurta merkitystä sillä, kumman esillä olleista ratkaisutavoista tuomioistuin omaksuu. Päätyipä oikeus sitten antamaan vastaisen jaon lopputulokseen sidotun tuomion tai jättämään PK 3:3.2-jutun lepäämään, prosesseilla on selvä yhteinen piirre, kaksivaiheisuus: P:n perillisille kuuluvan pesäosuuden määrittäminen tapahtuu omassa menettelyssään ja palautusvastuun syntyedellytysten arviointi omassaan. Myös lepäämään jättämisen menetelmässä täytyy käsittääkseni lähteä siitä, että pesänjaossa vahvistettu jakotulos sitoo PK 3:3.2-kannetta käsittelevää tuomioistuinta. Lainvoimaiseksi tulleella jaolla on nyt positiivinen oikeusvoimavaikutus.[22] Ratkaisumallien kesken tehty valinta määrää siten oikeastaan vain sen, mihin prosessin vaiheeseen pesänjako ajallisesti sijoittuu. Lepäämään jättämisen mallissa se toimitetaan jo ennen varsinaisen PK 3:3.2-riidan käsittelyä, kun taas jakotuloksen varaan sidotun tuomion mallissa se muodostaa koko prosessin päätepisteen.

Yhdessä suhteessa on lepäämään jättämisen menetelmä kuitenkin nytkin kilpailijaansa parempi. Kun tuomioistuin sitä noudattaessaan määrittää itse palau-

---

[21] Nyt tarkasteltava ratkaisumalli lienee jäänyt havaitsematta *Saarenpäältä*, kun hän on muodostanut omaa käsitystään lakiosan täydennysprosessin ja rintaperillisten kesken toimitettavan perinnönjaon välisestä suhteesta. Saarenpää on painottanut voimakkaasti sitä, että lakiosan täydennys tulee ymmärtää kokonaisuudessaan tuomioistuinasiaksi (näin esim. *Saarenpää* 1980 s. 411). Käsitystään hän on perustellut ennen kaikkea perillispiirin ulkopuolisen lahjansaajan oikeussuojavaateilla: lahjansaajan täydennysvastuu ei saa määräytyä perillisten keskenään toimittaman jaon pohjalta. – Sitä vaihtoehtoa, että oikeus kyllä viime kädessä päättäisi mahdollisen täydennysvastuun laajuudesta mutta samalla jättäisi osan ratkaisun vaatimasta selvitystyöstä pesänjakajan tehtäväksi, ei Saarenpää näytä pitäneen lainkaan silmällä.

[22] Viittaan tämän käsityksen osalta s. 283–284 esittämiini perusteluihin.

tusvastuun lopullisen sisällön, sillä on paremmat mahdollisuudet vaikuttaa Y:lle sälytettävän vastuun laajuuteen. Näin oikeus pääsee arvioimaan tietyn harkittavana olevan tuomion konkreettisia vaikutuksia ja sen asiallista hyväksyttävyyttä. Tällaisia mahdollisuuksia oikeudella ei ole, mikäli vastuun lopullinen määritys jätetään vastaisessa pesänjaossa tapahtuvaksi. Viimeksi mainitussa tilanteessahan tuomioistuimen on tyydyttävä abstraktiin määritystapaan (”lahjan arvosta niin paljon, kuin L:n pesässä toimitettavassa lainvoimaisessa jaossa todetaan tarvittavan kattamaan kantajien pesäosuudet”). Y:lle lopulta syntyvän vastuun laajuus voi tällöin tulla oikeudellekin yllätyksenä.

Kuvatulla erolla on merkitystä esimerkiksi tilanteissa, joissa joudutaan harkitsemaan Y:lle asetettavan palautusvastuun sovittelua. Kuten aikaisemmin totesin, sovittelun tarpeeseen vaikuttaa olennaisesti se, kuin suuri olisi Y:lle langetettava pääsäännön mukainen vastuu – ylittäisikö se ehkä Y:n taloudellisen kantokyvyn?[23] Sovitteluharkinta lepääkin tyhjän päällä, jos toissijaisten perillisten pesäosuuden suuruus ja siitä jaossa puuttumaan jäävä määrä ovat tuomiota annettaessa vielä selvittämättä. Samanlaisia vaikeuksia voi syntyä monien muidenkin kysymysten osalta. Saatetaan esimerkiksi joutua pohtimaan, pitäisikö Y velvoittaa korvaamaan lahjaomaisuudesta saamansa tuotto tai suorittamaan korvausta omaisuuden vahingoittumisesta. Jotta pystyttäisiin arvioimaan, onko tällaisten erien maksattaminen lainkaan tarpeellista, täytyisi olla selvillä P:n perillisten pesäosuudesta puuttuvasta määrästä. Se taas saattaa olla täysin arvailujen varassa, mikäli tuomiota yritetään antaa ennen jaon toimittamista.

c) Vaikka oikeus päättäisikin jättää palautusvastuujutun lepäämään, sen ei tarvitse siirtää PK 3:3.2-riidan käsittelyä koko laajuudessaan odottamaan jaon valmistumista. P:n perillisten ja Y:n väliseen prosessiin liittyy ehkä osakysymyksiä, joita on mahdollista ja syytäkin selvitellä jo tuoreeltaan. Tällaisia ovat esimerkiksi lahjan täyttämishetki ja lahjansaajan vilpitön tai vilpillinen mieli. Näitä asioita koskeva tuomioistuimen kannanotto on luotettavammalla pohjalla, mikäli lahjoitustapahtumaa koskevaa näyttöä päästään vastaanottamaan ja arvioimaan jo heti kanteen nostamisen jälkeen. Jos esimerkiksi todistajien kuulemista lykätään vuosien päähän, arvokasta tietoa voi hävitä. Todistajat eivät ole ehkä enää elossa tai eivät muista tapahtumia.

PK 3:3.2-prosessin jatkaminen jaon valmistumista odoteltaessa on yleensä myös osapuolten etujen mukaista. Jo riidan alkuvaiheessa on järkevää saada varmuus tiettyjen palautusvastuun perusedellytysten täyttymisestä: siis voidaanko lahjansaajaa yleensä asettaa vastuuseen. Jos esimerkiksi Y:n havaitaan olleen bona fide tai lahja todetaan täytetyn yli kymmenen vuotta ennen prosessin vireillepanoa, kanne voidaan hylätä ilman muuta eikä P:n perillisten pesäosuuden suuruuteen tarvitse ottaa lainkaan kantaa.[24] Näiden seikkojen viivytyk-

---

23 Ks. lähemmin luvussa 5.7 esittämääni.

24 Palautusvastuun syntymättä jääminen saatetaan todeta myös välituomiolla. Tarkoituksen-

setön ratkaiseminen on toivottavaa sekä lahjansaajan että perillisten kannalta. Y pääsee varmuuteen saantonsa pysyvyydestä, ja P:n perillisetkin saavat tietää, ettei heidän kannata uhrata resurssejaan pesäosuutensa suuruutta koskeviin selvityksiin.

Asetelma saattaa olla myös päinvastainen. Myös se seikka, että palautusvastuulle PK 3:3.2:ssa määrätyt edellytykset täyttyvät, voi olla järkevää vahvistaa jo prosessin alkuvaiheessa. Jos tuomioistuin pitää tätä selvitettyinä ja on siis vakuuttunut siitä, että Y:n tulee suorittaa perillisille tai pesälle ainakin jotakin, vastuun syntyedellytysten täyttyminen on mahdollista todeta OK 24:6.2:ssa tarkoitetulla *välituomiolla*.[25] Tällainen ratkaisu selventää oikeustilaa ja ohjaa asianosaisia toimimaan etujensa vaatimalla tavalla. Niin P:n perilliset kuin myös Y osaavat nyt varautua pesäosuuden suuruuteen vaikuttavien seikkojen selvittämiseen.

7.3.4 Tuomioistuimen suorittama laskennallinen jako

a) Edellä tarkastelluille malleille yhteisenä piirteenä oli menettelyjen kaksivaiheisuus: oikeutta käydään yhtäältä tuomioistuimessa ja toisaalta tuomioistuinprosessista erillisessä pesänjaossa. Lahjan palautuskannetta käsittelevä oikeus saattaa kuitenkin omaksua tässä kysymyksessä kokonaan toisenlaisen linjan. Se päättääkin ehkä ottaa suoraan kantaa kysymykseen, kuinka suuri toissijaisille perillisille kuuluva pesäosuus on ja kuinka paljon siitä vielä puuttuu. Oikeus siis tavallaan toimittaa itse jaon ja määrittää siinä P:n perillisten osuuden. Tältä pohjalta se voikin sitten antaa – ilman tarvetta tukeutua oikeudenkäynnin ulkopuolella käytävään jakotoimitukseen – täsmällisen ja lopulliseksi tarkoitetun PK 3.3.2-tuomion.

Kuvattu menettely on saanut oikeuskirjallisuudessa kannatusta erityisesti lakiosan täydennysjutuissa. Esimerkiksi *Saarenpää* on lähtenyt siitä, että lakiosan täydennyksestä määrääminen kuuluu koko laajuudessaan tuomioistuimelle. Edes lakiosien suuruuden määritystä ei pidä hänen mielestään siirtää perinnönjakoon.[26] Selvästi vähemmän tuomioistuinvetoiseen menettelyyn on kiinnitetty huomiota PK 3:3.2:ssa tarkoitettujen prosessien osalta. Ainoa selvä tähän viittaava kannanotto sisältyy ratkaisuun *KKO 1981 II 41.* Siinä katsottiin, että siltä osin kuin kysymys oli perillispiirin *ulkopuolisen lahjansaajan* vastuusta, oikeuden oli paitsi otettava kantaa vastuun syntyedellytyksiin myös itse määritettävä palautusvelvollisuuden sisältö. – Lesken oman perillisen osalta juttu sitä vastoin osoitettiin ratkaistavaksi lepäämään jättämisen mallin mukaisesti.

---

mukaisempaa on kuitenkin antaa lopullinen kanteen hylkäävä tuomio. Ks. tältä osin *Lappalainen* II 2001 s. 379.

25 Välituomiosta ja sen antamisen edellytyksistä ks. *Lappalainen* II 2001 s. 374–380.

26 Ks. lähemmin *Saarenpää* 1980 s. 401–412.

Korkein oikeus siis katsoi, että tuomioistuin saattoi jakoa odottamatta itse määrittää perillispiiriin kuulumattomalle lahjansaajalle langetettavan palautusvastuun. Pidän kannanottoa oikeansuuntaisena. Asettaisin kuitenkin kysymyksen, onko kuvatun menettelyn käyttäminen rajoitettava ulkopuolisen Y:n vastuisiin. Käsittääkseni tällaisen ”tuomioistuinjaon” puolesta saatetaan esittää varteenotettavia argumentteja myös silloin, kun lahjansaajana on joku P:n tai L:n perillisistä. Se siis kelpaa mielestäni *yleiseksi* palautusvastuun määrittämisen malliksi. Perusteluksi kannalleni esitän seuraavan.

Kun oikeus ottaa pesäosuuksien määrityksen omaksi tehtäväkseen, vältetään ensinnäkin kaikki ne epäselvyydet, joita pesänjaon ja tuomioistuinprosessin toisistaan erottaminen voi aiheuttaa. Ei tarvitse erikseen harkita, miltä osin L:n pesässä toimitetun jaon lopputulos voidaan todella ottaa PK 3:3.2-tuomion pohjaksi. Ei jouduta myöskään pohtimaan ”ulkopuolisen” lahjansaajan oikeusturvaan liittyviä kysymyksiä: esimerkiksi hänen mahdollisuuksiaan suojautua oikeuttaan loukkaavalta täytäntöönpanolta tai sitä, olisiko perillisten keskenään toimittama jako mahdollisesti käynyt häntä sitovaksi ajan kulumisen vuoksi. Tällaiset menettelyn kaksivaiheisuudesta johtuvat ongelmat jäävät nyt kokonaan syntymättä, kun prosessi on alusta loppuun yhden ratkaisijan – tuomioistuimen – käsissä.

PK 3:3.2-prosessin uskominen koko laajuudessaan tuomioistuimelle on myös omiaan lyhentämään palautusvastuujutun kestoa. Riita käydään nyt keskitetysti ja vain yhden kerran. Osapuolten ei tarvitse varautua siihen, että täysimittaisen, ehkä kaikki oikeusasteet läpäisseen tuomioistuinprosessin jälkeen on vielä edessä pesänjako mahdollisine moiteriitoineen. Perillisten ja lahjansaajan välinen konflikti saadaan näin selvitetyksi kohtuullisessa ajassa, mikä vastaa yleensä kummankin osapuolen etua. Y pääsee selvyyteen vastuuasemastaan, eikä hänen tarvitse elää vuosia epävarmuuden tilassa. Tätä saatetaan pitää erityisen tärkeänä perillispiirin ulkopuolisen lahjansaajan kannalta, sillä hänellä ei ole juuri keinoja nopeuttaa jaon etenemistä.[27] Viivytyksen välttäminen edistää tietysti myös perillisten oikeuden toteutumista. Esimerkiksi sen riski, että Y väliaikana käykin maksukyvyttömäksi, vähenee. Eikä huomiotta voida jättää sitäkään, että prosessin keston lyheneminen alentaa yleensä siitä aiheutuvia kustannuksia.

Tuomioistuinvetoiseen menettelyyn liittyy toisaalta tiettyjä ongelmia. Jos lahjan palautuskannetta käsittelevä oikeus ryhtyy itse selvittämään pesäosuuksien suuruutta, se joutuu huolehtimaan asioista, jotka ovat meillä yleensä pesänjakajan tehtävänä. Voidaan kysyä, kuinka hyvin tämä sopii tuomioistuimen toimenkuvaan.[28] Pesänjakajan rooli on meillä vakiintuneesti ymmärretty varsin

---

27 Viimeksi mainitusta näkökohdasta lakiosan täydennyksen kannalta ks. *Saarenpää* 1980 s. 410.

28 Ongelmaan on kiinnitetty oikeuskirjallisuudessa myös lakiosan täydennystä tarkasteltaessa. Ks. esim. *Saarenpää* 1980 s. 392 ja 406 sekä *Wirilander* LM 1980 s. 690.

aktiiviseksi. Jaon asianmukainen toimittaminen voi edellyttää laajojen selvitysten hankkimista esimerkiksi eri aikoina tapahtuneista varallisuudensiirroista ja keskenään erityyppisten omaisuuserien arvoista. Se saattaa näin vaatia itsenäisempää toimintaa ja suurempaa joustavuutta kuin mikä on tyypillistä riita-asiaa käsittelevälle tuomioistuimelle. Juuri tästä syystä perintöriitoja ei meillä yleensä ratkaista ensi vaiheessa alioikeudessa, vaan niitä varten on luotu pesänjakajainstituutio ja tehty siitä eräänlainen tuomioistuimen uloke.[29]

Näitä vaikeuksia ei pidä kuitenkaan liioitella. PK 3:3.2-riitaa ratkaiseva tuomioistuin epäilyksittä pystyy selvittämään toissijaisten perillisten pesäosuuden suuruuden sillä tavoin, että se voi antaa asiassa ratkaisun. Laskelman perustana oikeudella on P:n perillisiltä saatu informaatio. Perillisten voidaankin edellyttää jo kanteessaan antavan selvitystä pesäosuutensa suuruuteen vaikuttavista seikoista: muun muassa L:ltä jääneestä omaisuudesta ja sen arvosta, palautettavaksi vaadittavan lahjan arvosta sekä muista mahdollisista vastikeperusteista. Y saattaa puolestaan perillisten esittämät väitteet riitauttamalla koettaa tehdä uskottavaksi, että pesäosuus ja siitä puuttuva määrä on P:n perillisten ilmoittamaa pienempi. Tarvittaessa osapuolten on esitettävä näyttöä väitteittensä tueksi.[30] Näiden selvitysten pohjalta oikeus voikin sitten määrittää toissijaisille perillisille kuuluvan pesäosuuden ja sen, kuinka paljon lahjansaajan on mahdollisesti suoritettava PK 3:3.2:n nojalla.

P:n perillisten pesäosuuden ja siitä puuttuvan määrän arviointi ei toisaalta vaadi aina kovin laajoja selvityksiä. Lesken pesä on monesti lahjoitusten jäljiltä tyhjä, jolloin riidanalaista on vain se, kuinka suuri laskennallinen lisäys pesän ”nollasäästöön” on mahdollisesti tehtävä. Kannetta ajava perillinen ja lahjansaaja Y saattavat lisäksi olla yhtä mieltä sekä Y:lle lahjoitetun kohteen että L:ltä jääneen omaisuuden arvoista, eikä puolisoiden P ja L aviovarallisuussuhteisiinkaan liity yleensä merkittäviä epäselvyyksiä. Ainoita kiistakysymyksiä ovatkin usein yhtäältä se, täyttääkö Y:lle annettu lahja PK 3:3.1:n tunnusmerkistön ja toisaalta se, onko Y ollut vilpillisessä mielessä. Kun tuomioistuin pääsee tällaisissa tilanteissa suoraan pohtimaan PK 3:3.2:n soveltamisedellytysten täyttymistä, erityistä tarvetta tukeutua pesänjakajan toimittamaan jakoon ei synny.

On myös syytä havaita, että perintöosien määritys saattaa normaaleissakin perinnönjaoissa tulla tuomioistuimen tehtäväksi jo jaon osapuolten aloitteesta.

---

29 *Saarenpää* (1981 s. 7) kuvaa pesänjakajainstituution omaksumista näin: ”Lainvalmistelijat etsivät joustavaa, kansanomaista järjestelmää. Oikeudenkäyntimenettely kaikesta kansanomaisuudestaan huolimatta tai ylipäätään viranomaistoimintoisuus ei ratkaisumalliksi soveltunut.”

30 Vastaavasta kysymyksestä lakiosan täydennyksen kannalta ks. *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 571. Kirjoittajien mukaan kantajan tulee jo haastehakemuksessaan esittää vaatimuksensa tueksi lakiosalaskelma, joka osoittaa, ettei reaalinen jäämistö riitä hänen lakiosaoikeutensa toteuttamiseen. Vastaajan on puolestaan alioikeusprosessin kuluessa esitettävä ne perusteet, joilla hän vastustaa kannetta: esimerkiksi että kantajan lakiosa on todellisuudessa pienempi kuin mitä tämä haasteessaan väittää.

Vaikka perinnönjakoon liittyvät erimielisyydet on tarkoitettu ensisijaisesti pesänjakajan ratkaistavaksi, osakkaita ei voitane estää heidän kaikkien niin halutessa riitelemästä asiasta suoraan alioikeudessa: järjestelmämme ei tunne pesänjakajapakkoa.[31] Ehdottoman torjuva suhtautuminen tuomioistuimen suorittamaan pesäosuuksien määritykseen on tässäkin mielessä aiheetonta.

b) Käsitykseni siis on, että PK 3:3.2-kannetta ratkaiseva oikeus voi ottaa pesäosuuksien määrittämisen suoraan omaksi tehtäväkseen. Kannanotto poikkeaa siitä, mitä olen aikaisemmin esittänyt *lakiosan täydennysjuttuja* tarkastellessani. Olen nimittäin todennut, että tilanteissa, joissa perittävältä on jäänyt leski ja puolisoilla on avio-oikeuden alaista omaisuutta, oikeuden *ei* pitäisi yleensä määrittää lakiosien suuruutta ennen kuin lesken ja perillisten kesken on toimitettu todellinen avioliittolain säännösten mukainen ositus. Kuvatuissa tapauksissa tulisi siis mielestäni noudattaa lepäämään jättämisen menetelmää.[32]

En näe syytä luopua tästä lakiosan täydennystä koskevasta kannastani. Perustelen näkemystäni sillä, että ennen osituksen faktista toimittamista on usein mahdotonta luotettavasti arvioida, kuinka suureksi perittävän reaalinen jäämistö lopulta muodostuu. Lesken ja ensin kuolleen puolison perillisten välisen osituksen lopputulos – ja täten myös lakiosan suuruus – saattaa määräytyä sellaisten seikkojen mukaan, jotka selviävät vasta varsinaisessa ositustoimituksessa. Kysymys on nyt monissa tapauksissa lesken valinnoista, ei objektiivisin perustein arvioitavista tosiseikoista. Esimerkiksi: vetoaako leski osituksessa tasinkoprivilegiinsä, vastikesäännöksiin tai AL 94a §:ään, tai vaatiiko leski osituksen sovittelua. Mikäli lakiosan täydennyskanne ratkaistaan hypoteettisen osituslaskelman pohjalta, lopputulos voi muodostua täysin virheelliseksi.[33]

Vastaavanlaisia epävarmuustekijöitä ei liity pesäosuuksien määrittämiseen. Pesänjaon lainmukainen lopputulos ei ole koskaan riippuvainen leskeen verrattavan ”sivullisen” valinnoista, vaan pesäosuudet voidaan määrittää suoraan PK 3:3.2-prosessin osapuolten esittämien vaatimusten ja selvitysten pohjalta (*käytännössä* tähänkin liittyy tietysti paljon arvostuksenvaraisia elementtejä). Palautusvastuujuttua ratkaistaessa voidaankin lähteä siitä, että lahjan palautusta vaativat perilliset esittävät oikeudenkäynnissä kaiken sen selvityksen ja kaikki ne väitteet, jotka he voisivat esittää normaalissa pesänjaossa. Lahjansaajan

---

31 Tätä on korostanut *Saarenpää* 1985a s. 17–19 ja *sama* 1994 s. 212–213. Hänen käsityksiinsä voidaan mielestäni yhtyä. Kysymyksestä ks. myös *Lohi* 2003 s. 11, jossa tarkastelen vastaavaa ongelmaa osituksen kannalta.

32 Ks. lähemmin *Lohi* 1999 s. 240–241.

33 Hypoteettisen osituslaskelman pohjaksi saatetaan esimerkiksi ottaa se, että leski vetoaa osituksessa kaikkiin mahdollisiin oikeuksiinsa. Tällainen laskutapa voi kuitenkin helposti loukata täydennysvelvollisen lahjansaajan oikeuksia, kun täydennyksen määrä tulee näin menetellen liian suureksi. Jos nimittäin leski todellisuudessa jättääkin vetoamatta esimerkiksi tasinkoprivilegiinsä tai ennakkoperintöjen vähentämistä sääntelevään AL 94a §:ään, perittävän reaalinen jäämistö muodostuu suuremmaksi kuin minkä hypoteettinen laskelma osoitti. Tämän seikan tulisi luonnollisesti pienentää lahjansaajan täydennysvelvollisuutta.

asiana taas on vedota niihin näkökohtiin, joihin L:n perilliset voisivat jaossa vedota. Näiden selvitysten pohjalta tuomioistuin pystyykin sitten toteamaan P:n perillisille lain mukaan kuuluvan ja siitä reaalisessa jaossa puuttumaan jäävän määrän.

c) Jos oikeus ottaa tuomiossaan kantaa pesäosuuksien suuruuteen, lahjansaaja saa ratkaisun pohjalta tietää, kuinka suuri rahasuoritus vapauttaa hänet PK 3:3.2-vastuusta. Y saattaa tällöin kuitenkin päätyä toteuttamaan vastuunsa lahjaomaisuuden luontaispalautuksin. Kuten edellä totesin, Y ei näin toimiessaan yleensä menetä koko lahjan arvoa. Pesään palautuneita varoja voidaan käyttää vain P:n perillisten perintöosista puuttuvan määrän kattamiseen, ja mahdollisen ylijäämän perilliset joutuvat palauttamaan lahjansaajalle. Saatetaankin kysyä, mikä merkitys edellä kuvatulla jaon lopputuloksen osoittavalla tuomiolla on luontaispalautuksen toteuttaneen Y:n kannalta. Määrittääkö se Y:lle jaon jälkeen tilitettävän arvomäärän, vai jääkö mahdollisen ylijäämäpalautuksen suuruus kuitenkin aina viime kädessä sen varaan, millä tavoin L:n pesän jakaminen todellisuudessa toteutetaan?

Lähtökohta on selvä: P:n perillisten ja lahjansaajan välisessä prosessissa annettu tuomio ulottaa vaikutuksensa vain tähän henkilösuhteeseen. Lesken perillisten asemaan se ei yleensä vaikuta (näin voisi asia olla vain siinä tapauksessa, että lahjansaajana on L:n ainoa perillinen). L:n pesässä myöhemmin toimitetun pesänjaon lopputulos voi siten muodostua kokonaan toisenlaiseksi kuin mistä PK 3:3.2-tuomiossa lähdettiin. P:n perillisten palautuskanteen ratkaissut tuomioistuin on esimerkiksi saattanut rakentaa tuomionsa sen varaan, että Y:lle annettu lahja on ainoa pesäosuuksien suuruuteen vaikuttava laskennallinen erä, ja määrätä Y:n suoritettavaksi tulevan määrän tältä pohjalta. Pesänjaossa asiaa ei ehkä kuitenkaan arvioida näin: oikeuden määräämä pesänjakaja päätyy esimerkiksi hyväksymään L:n perillisten esittämän vaurastumisvaatimuksen ja siksi pienentämään toissijaisten perillisten pesäosuutta. – Onkin ajateltavissa, että luontaispalautukseen turvautuneen Y:n lopullinen asema määräytyisi aina tämän *todellisen jaon* pohjalta. Hän siis saisi pesään palauttamastaan omaisuudesta takaisin arvomääräisesti juuri sen, mitä ei faktisesti tarvita P:n perillisille jaossa osoitetun pesäosuuden katteeksi.

Arvioisin kuitenkin asiaa toisin. Lähtökohdaksi on mielestäni otettava, että P:n perillisten ja lahjansaajan välisessä oikeudenkäynnissä annettu PK 3:3.2-tuomio määrittää Y:n vastuuaseman yhtä lopullisesti ja täysin siitä riippumatta, kummalla tavalla Y velvollisuutensa toteuttaa, luontaispalautuksin vai rahana maksettavin täydennyksin. Näiden palautusvastuun toteuttamistapojen tulee olla tässä suhteessa samanarvoisia – yhtä turvallisia tai riskialttiita. Jos siis palautuskanteen johdosta annetussa tuomiossa on todettu P:n perillisten pesäosuudesta puuttuvaksi määräksi 10 000 euroa, Y:n on voitava luottaa siihen, että hän palauttaessaan jakoon 20 000 euron arvoisen lahjaobjektin saa jaon tultua toimitetuksi takaisin 10 000 euroa (rahana tai muuna omaisuutena). Hänen ase-

mansa ei siis pidä huonontua sen johdosta, että pesänjakaja katsookin toissijaisten perillisten ”puutteeksi” 15 000 euroa.

Toisensuuntaiset poikkeamat eivät ole Y:n oikeussuojan näkökulmasta yhtä ongelmallisia. Niidenkin osalta olisin silti taipuvainen antamaan lopulliseksi tarkoitetulle tuomiolle ratkaisevan merkityksen. Y:n aseman ei siis pidä parantua sen johdosta, että pesänjakaja määrittääkin P:n perillisten pesäosuudesta puuttuvan määrän pienemmäksi kuin tuomioistuin. Vain näin voidaan taata, ettei jakoon tehtävä luontaispalautus muutu lahjansaajan kannalta rahasuoritusta edullisemmaksi vaihtoehdoksi.

d) Lakiosan täydennysjutuissa on toisinaan menetelty niin, että tuomioistuin sinänsä määrittää niin kantajan lakiosan kuin täydennyksenkin suuruuden mutta kuitenkin jättää reaalisesti suoritettavan määrän avoimeksi. Tuomiossa siis velvoitetaan lahjansaaja maksamaan täydennyksenä tietty summa mutta samalla todetaan, että lahjansaaja saa vähentää tästä sen määrän, jonka lakiosaosaperillisen näytetään saaneen perittävän jälkeen toimitettavassa perinnönjaossa.[34] Vastaava menettely on periaatteessa mahdollinen myös PK 3:3.2-riidoissa. Oikeus voisi esimerkiksi velvoittaa Y:n suorittamaan P:n perillisille 10 000 euroa mutta samalla määrätä, että tästä summasta on vähennettävä P:n perillisille vastaisessa pesänjaossa tulevan omaisuuden arvo.

Tällä tavoin ei palautusvastuuta pitäisi kuitenkaan mielestäni koskaan määrittää. Ei ole yksinkertaisesti mahdollista, että tuomioistuin kyllä tietäisi toissijaisten perillisten pesäosuuden suuruuden, mutta ei sitä, kuinka paljon perillisillä on oikeus saada osalleen reaalisessa jaossa. Pesäosuuden suuruuden määritys nimittäin edellyttää, että myös pesän reaalinen säästö ja kaikki muutkin reaalisen jaon lopputulokseen vaikuttavat seikat ovat selvillä. Jos siis PK 3:3.2-riitaa käsittelevä tuomioistuin katsoo pystyvänsä määrittämään kantajaperillisen pesäosuuden ja siitä puuttumaan jäävän määrän, sen on syytä antaa sisällöltään täsmällinen tuomio.

7.3.5 Yhteenvetoa

PK 3:3.2:een perustuvan palautusvastuun määrittäminen edellyttää toissijaisille perillisille kuuluvan pesäosuuden tuntemista. Mikäli lainkohdassa tarkoitettu palautuskanne on nostettu jo ennen pesänjaon toimittamista, riitaa käsittelevä tuomioistuin on vaikean ratkaisun edessä. Se joutuu päättämään, millä tavoin se hankkii pesäosuuden suuruutta koskevan selvityksen.

Edellä tarkastelin tuomioistuimen käytettävissä olevia menettelyvaihtoehtoja. Niistä selvästi käyttökelpoisimmaksi osoittautui viimeiseksi käsitelty:

---

[34] Tästä esimerkkinä voidaan mainita *KKO 1970 II 13*. Kuvatusta menettelystä ks. myös *Rautiala* 1978 s. 13 ja *Saarenpää* 1980 s. 303.

oikeus määrittää itse P:n perillisten pesäosuuden suuruuden ja antaa tältä pohjalta tuomion. Se on muita ratkaisutapoja yksinkertaisempi, nopeampi ja kustannuksiltaan edullisempi, ja sitä noudatettaessa myös kilpailevien etutahojen oikeusturva toteutuu parhaiten. Palautusvastuun määritys pysyy koko laajuudessaan tuomioistuimen asiana.

Käsitykseni onkin, että kuvatun ”tuomioistuinjaon” käyttämisestä pitäisi tehdä vahva pääsääntö PK 3:3.2-riidoissa. Oikeudella on vain harvoin syytä pidättäytyä toissijaisten perillisten pesäosuuden määrityksestä ja jättää asiaa erillisessä menettelyssä päätettäväksi. Tällaiselle delegoinnille on sijaa lähinnä vain siinä tapauksessa, että L:n pesän jakaminen on jo faktisesti aloitettu ennen palautusvastuuprosessin käynnistymistä. Jos lesken pesään on jo määrätty pesänjakaja ja tämä on ennättänyt ryhtyä jaon vaatimiin toimiin, voi tuntua perustellulta lykätä lopullisen ratkaisun antamista, kunnes jako on saatu lainvoimaisesti toimitetuksi. Tällöinkin on kuitenkin tärkeää muistaa lepäämään jättämisen huonot puolet. Jos jäädään odottamaan lainvoimaista jakoa, itse palautusvastuuriidan ratkaiseminen saattaa siirtyä vuosien päähän. Viivästyksen välttämiseksi oikeuden olisikin yleensä aiheellista aloittaa juttuun liittyvien osakysymysten käsittely jo pesänjaon valmistumista odotettaessa.

Tarkastelussa oli esillä kolmaskin vaihtoehto: oikeus antaa vastaisen pesänjaon lopputulokseen sidotun tuomion (7.3.2). Se lienee tällä hetkellä oikeuskäytännössä vallitsevana. Myös tätä menetelmää käyttämällä voidaan päätyä asianmukaisiin lopputuloksiin, kunhan vain muistetaan ottaa huomioon perillispiirin ulkopuolisten lahjansaajien oikeudet. Verrattuna kahteen ensin mainittuun menetelmään tämä vaihtoehto osoittautui kuitenkin selvästi ongelmallisemmaksi. Olisinkin valmis suosittamaan sen totaalista hylkäämistä.

8 Usean lahjansaajan vastuu

8.1 JOHDANNOKSI

Edellä olen tarkastellut palautusvastuukysymystä yhden palautusvelvollisen lahjansaajan näkökulmasta. Eloonjäänyt puoliso on kuitenkin saattanut myös antaa lahjoja usealle henkilölle sellaisissa olosuhteissa, että PK 3:3.2:n mukaisen vastuun syntyedellytykset täyttyvät. Tällöin joudutaan kysymään, mitä vaikutusta usean velvoitetun olemassaololla on eri etutahojen asemaan.

Ongelmaa voidaan valaista yksinkertaisen esimerkin avulla. L on antanut leskeysaikana kaksi vastiketunnusmerkistön täyttävää lahjaa: Ya:lle 30 000 ja Yb:lle 10 000 euroa. Pesänjaossa vahvistetaan, että ensin kuolleen puolison ainoan perillisen X:n tulisi saada osuutenaan 20 000 euroa, mutta L:n pesä on lahjoitusten jäljiltä tyhjä. Oletetaan vielä, että palautusvastuuseen asettamisen edellytykset täyttyvät kummankin lahjansaajan osalta. Syntyy kysymys, millaisia suorituksia X voi heiltä vaatia.

Esimerkkitapauksessa X:n pesäosuudesta puuttuva määrä jäi pienemmäksi kuin palautusvelvollisille annettujen lahjojen yhteenlaskettu arvo. Usean lahjansaajan vastuu muodostuukin ongelmaksi juuri tällaisissa tilanteissa. Kun kaikkea lahjoitettua ei tarvita takaisin, joudutaan kysymään, miltä osin kukin saaja on palautus- tai täydennysvelvollinen ja miltä osin lahjat jäävät voimaan. Aina ei asia ole tällä tavoin. PK 3 luvun säännöksiä sovellettaessa saattaa käydä niinkin, että toissijaisen perillisen pesäosuudesta puuttuva määrä nousee annettujen lahjojen arvoon tai jopa ylittää sen – esimerkkitilanteessa se saattaisi olla vaikkapa 45 000 euroa. Tällöin ei synny mitään vastuun jakamisen ongelmaa, vaan kaikki vastuussa olevat lahjansaajat joutuvat luopumaan koko lahjastaan tai sen arvosta toissijaisen perillisen hyväksi.

Usean suoritusvelvollisen olemassaolo on oikeudessamme varsin tavallinen ilmiö. Siihen törmätään ennen muuta velvoiteoikeudessa, mutta myös esimerkiksi monissa jäämistöoikeudellisissa konflikteissa. Esille tulevat ongelmat vaihtelevat melko tavalla sen mukaan, minkä tyyppistä velvoitetta tai velkasuhdetta pidetään silmällä. Kysymyksenasetteluihin liittyy kuitenkin myös yhteisiä piirteitä. On esimerkiksi tarpeen erottaa toisistaan velkojan ja yksittäisen velallisen väliseen suhteeseen ja velalliskumppanien keskinäisiin suhteisiin liittyvät kysymykset. Tyypillisiä ongelmia ovat esimerkiksi: onko velalliskumppanien vastuu solidaarista vai ositeltua, millaista perustetta käyttäen yhteisvelallisten vastuuosuudet määrätään ja millä edellytyksin velan yksin maksaneelle syntyy regressioikeus kumppaneitaan kohtaan?[1]

---

[1] Ongelmanasettelusta ks. esim. *Rodhe* 1956 s. 617 ss., *Hakulinen* 1965 s. 36–38, *Arnholm* 1978 s. 38–42, *Lohi* 1998 s. 326–327 ja *Aurejärvi – Hemmo* 2004 s. 80–86.

Nämä probleemat saattavat tulla esille myös PK 3:3.2:ta sovellettaessa. Usean lahjansaajan vastuussa onkin kysymys sekä periaatteellisesti että käytännön kannalta tärkeästä asiasta. Tilanteissa, joissa leski ryhtyy PK 3:3.2:ssa sanktioituihin disponointeihin, lienee varsin tavallista, että lahjoituksin suosittuja edunsaajia on useita. Tämä muistaen tuntuu yllättävältä, kuinka avoimeksi voimassa olevan oikeuden sisältö on jäänyt nyt tarkasteltavan kysymyksen osalta. Ongelmaa ei ole otettu lainkaan esillä sen paremmin lainvalmistelutöissä kuin oikeuskirjallisuudessakaan, eikä myöskään oikeustilaa selventävää korkeimman oikeuden käytäntöä ole.[2]

Usean lahjansaajan vastuu toteutui tosin ratkaisussa *KKO 1981 II 41*; PK 3:3.2:n mukaiseen palautusvastuuseen asetettiin siinä kaksi lahjansaajaa. Eri oikeusasteiden kannanottoja rasittaa kuitenkin sellainen epäselvyys ja sisällöllinen ongelmallisuus, että ratkaisusta on mielestäni mahdotonta pelkistää soveltamiskelpoista vastuunjakonormia. Korkeimman oikeuden ratkaisun perusteella ei siis voida luotettavasti päätellä, mitä vaikutusta lahjansaaja Ya:lle sälytettävällä palautusvelvollisuudella mahdollisesti oli Yb:lle määrättävän vastuun sisältöön.

> Mainitussa tapauksessa L oli antanut kaksi PK 3:3.2:n kannalta relevanttia lahjaa: perillispiirin ulkopuoliselle Ya:lle 282 000 mk ja omalle perilliselleen Yb:lle 250 000 mk. Lesken pesän reaalinen säästö oli 57 128, 39 mk ja toissijaisten perillisten suhteellinen pesäosuus 1/2. Näiden lukujen valossa näyttäisi siltä, että Ya:n ja Yb:n suoritettavaksi olisi jäänyt yhteensä 237 435,81 mk [½ x (57 128,39 + 282 000 + 250 000) – 57 128,39].
>
> *Alioikeus* totesi palautusvastuun syntyedellytysten täyttyvän ja velvoitti kummankin lahjansaajan joko palauttamaan saamansa lahjan pesään tai suorittamaan perillisille vastikkeena puolet lahjan arvosta (Ya = 141 000 mk ja Yb = 125 000 mk). Se siis jätti kokonaan huomioon ottamatta lesken reaaliseen pesään kuuluvan omaisuuden.

---

[2] Oikeustilan epäselvyys on havaittavissa myös hovioikeuskäytännössä. Tutkimusta varten läpi käymäni suppean aineiston perusteella näyttäisi siltä, että linja on epäyhtenäinen. Esimerkiksi ratkaisussa *Helsingin HO 29.2.1996 S 94/347* lahjansaajien vastuu määrättiin ositeltuna, kun taas ratkaisuissa *Itä-Suomen HO 29.3.1994 S 92/804* ja *Itä-Suomen HO 14.3.1995 S 93/381* päädyttiin solidaarisen vastuun kannalle. *Turun hovioikeus* puolestaan valitsi tuomiossaan *24.1.2002 S 01/372* kolmannen vaihtoehdon, lahjansaajien rinnakkaisen vastuun (tämän vastuumuodon sisällöstä ks. jaksossa 8.2 esittämääni).

Ratkaisuista on tosin varottava tekemästä kovin pitkälle meneviä johtopäätöksiä. Niiden merkitystä vähentää jo se, että vastuumuotoa koskeva kysymys ei näytä olleen jutuissa varsinaisen riidan aiheena. Helsingin HO:n ratkaisemassa tapauksessa perillinen oli esittänyt vaatimuksensa ositeltuna, joten oikeus ei olisi voinutkaan asettaa lahjansaajia solidaariseen vastuuseen. Itä-Suomen HO:n ratkaisuissa taas lahjansaajilta vaadittiin yhteisvastuullista suoritusta, mitä vastuumuotoa lahjansaajat eivät sinänsä riitauttaneet: he vain yleisesti kiistivät PK 3:3.2-vastuun syntyedellytysten täyttymisen. Kysymys, onko usean lahjansaajan vastuu solidaarista vai ositeltua (vai ehkä rinnakkaista), ei siis mahdollisesti tullut lainkaan Itä-Suomen HO:n pohdittavaksi.

Hovioikeus kiinnittikin huomiota viimeksi mainittuun seikkaan: kun leskeltä oli jäänyt omaisuutta, osa toissijaisille perillisille PK 3:3.1:n nojalla kuuluvasta vastikkeesta oli mahdollista antaa jo jaossa. Tällaista vastiketta toissijaiset perilliset saivat HO:n mielestä arvomääräisesti puolet pesän säästöstä, eli 28 564,19. Tällä perusteella oikeus alensi *Yb:n* suoritettavaksi tulevan määrän 96 435,81 mk:aan. Ya:n vastuuseen ei hovioikeus sitä vastoin puuttunut. Ratkaisu tuntuu oudolta siihen nähden, että hovioikeuden perustelujen mukaan reaalinen pesä tuli jaossa antaa kokonaisuudessaan P:n toissijaisille perillisille. Vaikuttaisi näin siltä, että perilliset saivat Ya:n kustannuksella enemmän kuin mitä heille olisi kuulunut.

Korkein oikeus pysytti perillispiirin ulkopuolisen Ya:n vastuun ennallaan. Yb:n osalta KKO päätyi puolestaan katsomaan, että koska Yb oli L:n perillisenä mukana lesken pesän jaossa, hänen vastuunsa voitiin lopullisesti määrätä vasta sanotun jaon toimittamisen jälkeen. Tältä osin korkein oikeus palautti jutun alioikeuteen. – Näyttää siis siltä, että Ya:lle sälytettävän vastuun laajuuteen ei vaikuttanut lainkaan sen paremmin se, kuinka paljon P:n perillisille voitiin osoittaa pesän säästöstä kuin myöskään se, miten suureksi Yb:n vastuu tulisi nousemaan. Miltä pohjalta tähän yllättävältä vaikuttavaan tulokseen päädyttiin, jää ratkaisun perustelun pohjalta täysin avoimeksi. Yhtä epäselväksi jää se, millaisten perusteiden mukaan Yb:n vastuu tuli lopulta määrätä.

Edellä viittaisin siihen, että usean lahjansaajan vastuuta arvioitaessa saatetaan joutua pohtimaan samoja kysymyksiä kuin esimerkiksi luotonantoon perustuvissa velkasuhteissa. Tämä ei ole kuitenkaan itsestään selvää. Ennen kuin aletaan lähemmin tarkastella tyypillisiä yhteisvastuun probleemeja (esimerkiksi: solidaarinen vai ositeltu vastuu?), on syytä kiinnittää huomiota koko ongelmakentän peruskysymykseen: syntyykö PK 3 luvun säännöksiä sovellettaessa yleensä tarvetta lahjansaajien väliselle vastuunjaolle? Täytyy nimittäin ottaa huomioon sekin mahdollisuus, että perillistahon ja eri lahjansaajien välisissä palautusriidoissa onkin ehkä kysymys erillisistä konflikteista, joilla ei ole suoranaista liityntää toisiinsa. Mitään yhteisvelkasuhteille tyypillisiä ongelmia ei tällöin syntyisi.

Aloitankin usean lahjansaajan vastuun tarkastelun tästä peruskysymyksestä, ja siirryn sitten siihen antamieni vastausten vaatimiin jatkokysymyksiin. Koko tarkastelun ajan lähden siitä, että L on tehnyt lahjoituksia *muiden kuin P:n toissijaisten perillisten* hyväksi. Ongelmia, joita syntyy toissijaisille perillisille tehtyjen lahjoitusten johdosta, käsittelen vasta seuraavassa luvussa (9). Oletan lisäksi, että palautusvastuu-uhan alaisten lahjoitusten yhteisarvo ylittää toissijaisten perillisten pesäosuudesta puuttumaan jääneen määrän. Kaikkea lahjoitusten kohteena ollutta omaisuutta ei siis tarvita palautusvastuun kattamiseen, vaan ainakin yksi lahjoista on mahdollista jättää ainakin osittain voimaan.

8.2 VASTUUNJAKO VAI LAHJANSAAJIEN RINNAKKAINEN VASTUU?

Usean palautusvelvollisen olemassaolo ei siis välttämättä saa aikaan PK 3:3.2-vastuiden yhteensovittamisen tarvetta. Järjestelmämme saattaa rakentua niin, että kunkin lahjansaajan vastuuta arvioidaan omana kysymyksenään. Perillinen voisi harkintansa mukaan nostaa kanteen ketä tai keitä kohtaan tahtoo, eikä prosessien lopputuloksen kannalta olisi merkitystä sillä, että toisiakin palautus- tai täydennysvelvollisia on. Sama erillisyys saattaisi koskea lahjansaajien keskinäisiä suhteita. Ya, joka on perillisen vaatimuksesta palauttanut leskeltä saamansa omaisuuden, ei toisin sanoen voisi tämän johdosta esittää tasausvaatimuksia PK 3:3.2-vastuulta välttynyttä lahjansaajakumppaniaan Yb:tä kohtaan.

Monissa kuolinpesän selvitykseen liittyvissä konflikteissa asia järjestyykin kuvatulla tavalla. Ajateltakoon palautusvastuuriidan vertailukohtana useaan eri lahjansaajaan kohdistettua oikeustoimen pätemättömyyskannetta. L on viimeisenä elinvuotenaan esimerkiksi lahjoittanut asunto-osakkeensa Ya:lle ja henkilöautonsa Yb:lle, ja perilliset vaativat lahjansaajia vastaan nostamissaan kanteissa oikeustoimien julistamista pätemättömäksi L:n vanhuudenheikkouteen vedoten. Näillä kahdella prosessilla voi sinänsä olla yhteisiä piirteitä; niissä saatetaan esimerkiksi tukeutua samaan L:n terveydentilaa koskevaan selvitykseen ja kuulla samoja todistajia. Kysymys on kuitenkin Ya:n ja Yb:n asemaa ajatellen erillisistä riitajutuista. Jos Ya:n hyväksi tehty lahjoitus katsotaan pätemättömäksi, Ya velvoitetaan palauttamaan asunto-osakkeet pesään. Sillä, millaisia seuraamuksia henkilöauton saaneen Yb:n kannettavaksi ehkä tulee, ei ole ainakaan välitöntä vaikutusta Ya:n asemaan.

Miten sitten asia järjestyy PK 3 luvun mukaisessa palautusvastuussa? Arvioitaessa tätä kysymystä on ensin syytä hakea johtoa perintökaaren säännöksistä. Virallislähteiden anti jää kuitenkin laihaksi. Usean lahjansaajan vastuuta ei PK 3 luvussa säännellä, eikä kysymys ole tullut esille myöskään lainvalmistelutöissä. Tämän voisi sinänsä ajatella puhuvan vastuiden erillisyyden puolesta. Kun laissa ei aseteta rajoituksia perintöosansa täydentämistä tavoittelevan perillisen toimille, usean palautusvelvollisen olemassaolon ei pitäisi estää perillistä niin halutessaan hakemasta suoritusta keneltä tahansa lahjansaajista. Vastaavanlaiseen e contrario -päätelmään olisi mahdollista päätyä lahjansaajien keskinäisessä vastuunjaossa. Siis kun PK 3 luvun säännöksistä ei saada tukea säännölle, jonka mukaan lahjan palauttanut saisi tasausvaateen kumppaneitaan kohtaan, hänelle ei voida antaa tällaista oikeutta.[3]

---

[3] Tämän sisältöinen tulkinta oli mahdollista antaa lakivaliokunnan jaoston 1949 laatimaan ehdotukseen sisältyneille *lakiosan* täydennysnormeille (ks. *LaVM 18/1950* s. 27–29). Niistä puuttuivat kokonaan lahjansaajien keskinäistä vastuunjakoa koskevat säännökset. *Rapolan* käsityksen mukaan (1951 s. 61–62 av. 2) ehdotus olisi toteutuessaan antanut lakiosaperilliselle va-

Jos PK 3:3.2:n tunnusmerkistön toteutumisesta seuraisi oikeustoimen pätemättömyys, asia olisikin nähdäkseni selvä. Kukin lahjansaaja joutuisi palauttamaan saamansa lahjan tai sen arvon pesälle, eikä vastuiden yhteensovittamiselle olisi tarvetta.[4] Palautusvastuusäännöstömme ei ole kuitenkaan sisällöltään tällainen. PK 3 luvun sääntelyllä ei tavoitella lahjojen totaalista peräyttämistä, vaan tarkoituksena on vain turvata toissijaisten perillisten oikeus heille lain mukaan kuuluviin perintöosiin. Jos siis X:n perintöosasta on jäänyt reaalisessa jaossa puuttumaan esimerkissä mainitut 20 000 euroa, hän ei voi tehokkaasti vaatia lahjansaajilta tätä suurempaa yhteismäärää. Sillä, kuinka suuren suorituksen X saa lahjansaaja Ya:lta, on tässä mielessä ainakin jotakin merkitystä toisen saajan, Yb:n vastuun kannalta.

Mainittu palautusvastuiden yhteismäärän rajoitus ei kuitenkaan vielä yksinään synnytä tarvetta lahjansaajien keskinäiselle vastuunjaolle. Järjestelmämme saattaa nimittäin rakentua *rinnakkaisten suoritusvelvollisuuksien varaan*. Kukin lahjansaaja siis olisi saamansa lahjan arvoon asti vastuussa pesäosuudesta puuttuvasta määrästä, ja yksin perillisen vallassa olisi, keneltä palautuksia vaaditaan ja keneltä ei. Mitään lahjansaajien välisiä tasoitussuorituksiakaan ei järjestelmään kuuluisi. Saamansa lahjan tai sen arvon kokonaisuudessaan palauttanut Ya joutuisi toisin sanoen kärsimään suorituksen omana vahinkonaan.[5]

Rinnakkaisten vastuiden järjestelmän etuna olisi sen selkeys ja yksinkertaisuus. Usean palautusvelvollisen ilmaantuminen ei mutkistaisi lahjan palautusriitoja, joten PK 3:3.2:een liittyvät ongelmat olisi mahdollista saada pois päiväjärjestyksestä nopeasti. Täyttä pesäosuutta vaille jäänyt perillinen vain velkoisi suorituksen sieltä, mistä se on helpoiten saatavissa, eikä lahjansaajienkaan kesken jäisi selvitystä vaativia riitoja.

Tällaiseen vastuujärjestelmään liittyy kuitenkin myös selviä epäkohtia. Painavampia niistä on sen materiaalinen epäoikeudenmukaisuus. Tilanteessa, jossa toissijaisten perillisten oikeuden toteuttamiseksi joudutaan puuttumaan lesken antamiin lahjoihin, vaikuttaa ilman muuta oikeudenmukaisemmalta jakaa rasitus kaikkien lahjansaajien kesken kuin panna vastuu perillisen valitseman – ehkä täysin sattumalta valikoituneen – saajan kannettavaksi. Näin on asia erityisesti silloin, kun lahjoitusten kesken vallitsee asiayhteys. Leski on esimerkiksi lahjoittanut kiinteistönsä yhteiseksi kahdelle perilliselleen tai tehnyt heidän hy-

---

pauden kohdistaa täydennysvaatimuksen keneen tahansa lahjansaajista, eikä tällä olisi ollut regressioikeutta kumppaneitaan kohtaan. – Rapolan tulkinta on epäilyksittä mahdollinen, mutta ei mitenkään riidaton. Siitä, että lahjansaajien keskinäistä vastuunjakoa ei laissa erikseen säännellä, ei voida tehdä ehdottomia johtopäätöksiä usean lahjansaajan vastuuta arvioitaessa.

[4] Tällä tavoin asia järjestyykin esimerkiksi Norjan ja Tanskan oikeudessa. Kun jakamattomassa pesässä elävän lesken tekemät, perillisten oikeuksia loukkaavat lahjoitukset katsotaan näissä maissa kokonaan pätemättömiksi, ei voi syntyä tarvetta lahjansaajien keskinäiselle vastuunjaolle.

[5] Usean henkilön rinnakkaisesta vastuusta (*alternativ förpliktelse*) velvoiteoikeudessa ks. esim. *Rodhe* 1956 s. 618 ja *Arnholm* 1978 s. 42.

väkseen tiettyyn kokonaisjärjestelyyn liittyviä varallisuudensiirtoja.

Arveluttavia piirteitä perillisen (X) vapaaseen valintavaltaan liittyy myös aidosti erillisten lahjoitusten tilanteissa. Voidaan kysyä, miksi X:n tulisi saada vapaasti päättää, keneen PK 3:3.2-vastuu kohdentuu ja keneen ei. Tällaisen jo muutenkin perusteettomalta tuntuvan vallan antaminen saisi aikaan sattumanvaraisuutta. Se myös helposti synnyttäisi ei-toivottavia jännitteitä ja liittoumaasetelmia P:n ja L:n lähipiiriin kuuluvien henkilöiden kesken.[6] Jos osa lahjoista on annettu X:lle läheisille henkilöille, nämä pääsisivät aiheetta parempaan asemaan kuin ”vieraat”, X:n ”vihamiehistä” puhumattakaan. Mahdollista myös olisi, että yksi lahjansaajista (Ya) esimerkiksi kyseenalaisia vastasuorituksia tarjoamalla tai epäasianmukaiseen painostukseen turvautumalla yrittäisi taivutella perillisen kohdistamaan vaatimuksensa pelkästään toiseen saajaan, Yb:hen.[7] Palautusvelvolliseksi saattaisi joutua se, jolle L on antanut kaikkein pienimmän lahjan ja jonka taloudellinen kantokyky on kaikkein heikoin.

Asiasyyt puhuvatkin mielestäni sen puolesta, että lahjansaajille sälytettävien täydennysvastuiden kesken tulisi vallita ainakin tietty kohtalonyhteys. Heitä ei pitäisi kohdella toisistaan erillisinä velallisina, joiden asema määräytyy viime kädessä perillisen mielivallan mukaan, vaan vastuu palautettavasta määrästä olisi jaettava heidän kesken jonkin asianmukaisen perusteen mukaan.

Viimeksi esitetylle kannalle on saatavissa tukea myös perintökaaren säännöksistä. Lähimmän vertailukohdan tarjoavat tältä osin PK 7 luvun lakiosasäännökset. Rintaperillinen saattaa, aivan kuten toissijainen perillinenkin, joutua oikeuttaan toteuttaessaan konfliktiin usean jäämistöintresentin kanssa. Lakiosaoikeuden turvaamiseksi voi olla tarpeen puuttua esimerkiksi perilliskumppanien, testamentinsaajien, lahjanlupauksensaajien ja lahjansaajien oikeuksiin. Lakiosasäännöstössä on siten jouduttu kiinnittämään huomiota samantapaiseen kysymykseen kuin mihin nyt haetaan vastausta: miltä osin perillinen saa itse vaikuttaa siihen, kenen kannettavaksi hän lakiosastaan johtuvan rasituksen sälyttää?

PK 7 luvun järjestelmä on tältä osin selväpiirteinen. Rintaperilliselle ei ole annettu valtaa päättää lakiosasta johtuvan rasituksen kohdentumisesta, vaan tämä määräytyy laissa asetetun järjestyksen mukaan. Niinpä jos rintaperillinen

---

6 Vastaavanlainen ongelma syntyy vahingonkorvausoikeudessa, kun usea henkilö on vastuussa samasta vahingosta. VahL 6:2:n mukaan vahingonkärsijä saa vaatia täyttä korvausta keneltä tahansa vahingonaiheuttajista. Vastuu ei jää kuitenkaan maksajan yksin kannettavaksi, vaan tämä saa yleensä vaatia toisilta vahingonaiheuttajilta heidän osuuksiaan. Tällaisen regressioikeuden antamista pitää *Saxén* (1975 s. 325) hyvin tärkeänä järjestelmämme oikeudenmukaisuutta ajatellen. Hän kirjoittaa: ”Funnes inte regressrätten vore det närmast tillfälligheter, ofta S:s (so. vahingonkärsijä) godtycke, som avgjorde vem som slutligt komme att drabbas av ansvaret.”

7 Ya saattaa esimerkiksi ilmoittaa perilliselle, että hänellä on hallussaan todistusaineistoa, jonka avulla pystytään osoittamaan Yb:n olleen lahjoitushetkellä mala fide. Ya lupaakin antaa tämän aineiston perillisen käytettäväksi, mikäli tämä puolestaan lupaa kohdistaa täydennysvaateensa yksin Yb:hen.

esimerkiksi pystyy turvaamaan lakiosansa jo perinnönjaossa tai vetoamalla testamentin tai lahjanlupauksen tehottomuuteen, hänen on käytettävä näitä mahdollisuuksia hyväkseen. Hän ei siis voi pysymällä passiivisena vierittää vastuuta lahjoja saaneiden henkilöiden kannettavaksi. Nämä voidaan velvoittaa suorittamaan lakiosan täydennystä vain se määrä, jota jäämistöstä ei olisi ollut mahdollista saada.[8] Vieläkin tärkeämpänä nyt tarkasteltavan ongelman kannalta voidaan kuitenkin pitää lakiosan *täydennysvastuun* jakautumista koskevaa sääntelyä. Pääsääntönä on, että täydennysvelvollisiksi joutuneet lahjansaajat vastaavat täydennyksestä lahjojensa arvojen suhteessa (PK 7:8.3). Vastuu on ositeltua, eli rintaperillinen voi saada kultakin lahjansaajalta vain tämän suhteellista osuutta vastaavan määrän.[9] Sääntely takaa sen, että rintaperillinen ei pysty valinnoillaan vaikuttamaan täydennysvastuun jakaantumiseen. Lahjansaajan vastuu ei voi ankaroitua sen johdosta, että rintaperillinen kohdistaa vaatimuksensa yksin häneen.[10]

Lakiosan täydennystä koskevia säännöksiä ei voida tietenkään suoraan soveltaa PK 3:3.2:ssa tarkoitettuun vastuuseen. Eturistiriitatilanteiden samankaltaisuus huomioon ottaen niille voidaan kuitenkin antaa olennainen merkitys. Jo aikaisemmin tässä teoksessa olen puoltanut lahjanlupauksen ja täytetyn lahjan väistymisjärjestystä koskevan PK 7:8:n analogista soveltamista PK 3:3:n synnyttämissä ongelmissa.[11] Yhtä käyttökelpoisina pitäisin tässä suhteessa muita lakiosan täydennystä koskevia säännöksiä. Niiden antaman mallin seuraaminen on mielestäni selvästi oikeutetumpaa kuin vastakohtaispäätelmän tekeminen PK 3:3.2:sta. Siitä, että lainkohdasta puuttuvat vastuun jakautumista koskevat säännökset, ei pidä suoraan päätellä, ettei mitään vastuunjakoa voisi tulla tehtäväksi.

Esitetyn perusteella päädyn katsomaan, että järjestelmämme *ei* rakennu lahjansaajien vastuun rinnakkaisuuden varaan vaan vastuu palautettavasta määrästä tulee jakaa jollakin tavoin lahjansaajien kesken. Näitä jakoperusteita ja vastuunjaon todellista merkitystä käsittelenkin lähemmin seuraavissa jaksoissa.

8.3 LAHJANSAAJIEN KESKINÄINEN VASTUUNJAKO

a) Usean lahjansaajan vastuun tarkastelu on tarkoituksenmukaista aloittaa lahjansaajien keskinäisiä suhteita koskevista kysymyksistä. Se, millä tavoin vastuu palautettavasta määrästä jaetaan usean palautusvelvollisen kesken, on tietysti

---

8 Kysymyksestä ks. *Saarenpää* 1980 s. 303–304 ja 383–384 av. 8, *Lohi* DL 1997 s. 829–831 sekä *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 565 ja 569.

9 Selvitän lakiosan täydennykseen liittyvää vastuunjakoa lähemmin jaksossa 8.4c.

10 Tästä täydennysvastuun jakautumista koskevasta seikasta ks. erityisesti *Saarenpää* 1980 s. 419–420.

11 Viittaan tältä osin s. 419–420 esittämääni.

tärkeää erityisesti yksittäisen lahjansaajan näkökulmasta. Kuten seuraavasta havaitaan, asialla on merkitystä myös palautusta vaativan toissijaisen perillisen kannalta.

Ennen vastuunjakokriteereiden lähempää tarkastelua on syytä huomauttaa yhdestä esitysteknisestä seikasta. Kuten aikaisemmin esittämästäni on käynyt ilmi, lahjansaaja saattaa oikeutemme mukaan toteuttaa palautusvastuunsa kahdella eri tavalla: antamalla lahjan sellaisenaan jakoon (luontaispalautus) tai suorittamalla perilliselle tältä puuttuvan määrän (perintöosan täydennys). Nämä molemmat vaihtoehdot tulee ottaa huomioon myös lahjansaajien keskinäistä vastuunjakoa tarkasteltaessa. Esitysteknisistä syistä en kuitenkaan seuraavassa erottele sanottuja toteuttamistapoja vaan tyydyn selvittämään, kuinka suuri on kunkin lahjansaajan *arvomääräinen vastuuosuus*. Hahmottelemani säännöt ovat silti käypiä myös tilanteissa, joissa lahjansaajat (tai yksikin heistä) turvautuvat luontaispalautukseen. Arvomäärinä ilmaistavat vastuuosuudet kertovat nyt suoraan sen taloudellisen rasituksen, jonka lopulta pitäisi tulla lahjansa palauttaneen henkilön kannettavaksi, kun myös hänelle jaossa palautuva määrä otetaan huomioon. Tämän mukaan määräytyy se, millaisia tasoitussuorituksia palauttaja voi mahdollisesti vaatia L:n pesästä tai toisilta lahjansaajilta.

> Valaisen asiaa esimerkin avulla. L on antanut kaksi PK 3:3.2:n tunnusmerkistön täyttävää lahjaa: Ya:lle 200 000 euron arvoisen asunto-osakkeen ja Yb:lle 100 000 euroa rahaa. L:ltä jää omaisuutta 60 000 euroa, joten toissijaisten perillisten pesäosuuden suuruudeksi tulee 180 000 euroa. Voidaan sanoa, että Ya:n ja Yb:n vastuulla on nyt yhteensä 120 000 euron suoritus. *Oletetaan*, että heidän keskinäinen vastuunjakonsa toteutuu lahjan arvojen suhteessa (2:1), siis Ya = 80 000 euroa ja Yb = 40 000 euroa. Mitä tämä merkitsee käytännössä Ya:n kannalta?
>
> Yksinkertaisimmin kuvattu vastuunjako toteutuu tietysti siten, että Ya ja Yb suorittavat perillisille sanotut summat. Ya saattaa myös suorittaa perillisille rahana 120 000 euroa ja vaatia sitten Yb:ltä tasoitusta 40 000 euroa. Tähän samaan tasoitussuoritukseen hänellä on oikeus silloinkin, kun hän toteuttaa vastuunsa palauttamalla asunto-osakkeen pesälle. Luontaispalautuksen vaatima jälkitasaus toteutuu tällöin seuraavasti: L:n pesässä on osakkeen palautuksen jälkeen omaisuutta 260 000 euroa. Kun P:n perillisten pesäosuus on 180 000 euroa, pesän tulee palauttaa Ya:lle ilman muuta 80 000 euroa. Ottaen huomioon sen, että Ya:n vastuuosuus on 80 000 euroa, hänen tulee saada lisäksi tasoitusta 40 000 euroa (200 000 – 80 000 – 80 000 = 40 000). Oma kysymyksensä sitten on, voiko hän vaatia sitä suoraan pesältä (jolloin pesän on puolestaan yritettävä velkoa summaa Yb:ltä) vai onko hänen käännyttävä vaatimuksineen lahjansaajakumppaninsa Yb:n puoleen.[12]

---

[12] Viimeksi mainittua kysymystä tarkastelen jaksossa 8.6. Jo tässä yhteydessä on syytä todeta omaksumani kanta: lahjansaajan vastuu perillistahoa kohtaan rajoittuu ensi sijassa hänen omaan maksuosuuteensa. Näin ollen Ya:n tulisi esimerkkitilanteessa saada pesältä takaisin 120 000 euroa. Yb:n vastuuosuuden (40 000 euroa) periminen jäisi toissijaisten perillisten huoleksi.

b) Hahmotettaessa usean lahjansaajan keskinäisen vastuunjaon perusteita on ensin syytä selvittää, ovatko lahjansaajat lähtökohtaisesti tasa-arvoisia yhteisvelallisia vai vallitseeko heidän vastuittensa toteutumisen kesken jokin etusijajärjestys. Ajatellaan tilannetta, jossa L on tehnyt lahjoituksen sekä Ya:n että Yb:n hyväksi ja P:n perillinen yrittää saada heiltä pesäosuudestaan puuttuvaa 10 000 euroa. Joudutaan kysymään, onko tämä summa pantava yhtäläisesti – esimerkiksi tasaosuuksin – Ya:n ja Yb:n jaettavaksi vai olisiko jommankumman lahjansaajan vastuu ehkä kokonaankin toissijaista. Voisiko lopputuloksena esimerkiksi olla, että palautus jää lahjansaajien keskinäisissä suhteissa yksin Ya:n harteille?

Järjestelmämme saattaisi hyvin rakentua niin, että lahjansaajien kesken noudatettaisiin tiettyä etusijajärjestystä. Varteenotettavalta voisi tuntua esimerkiksi aikaprioriteetin mukainen porrastus: myöhemmän lahjansaajan vastuu olisi aina ensisijaista varhaisempaan nähden.[13] Lahjojen pysyvyys saattaisi toisaalta määräytyä lahjansaajan henkilön mukaan. Lähisukulaiselle annettu lahja väistyisi esimerkiksi ennen sukuun kuulumattomille annettuja lahjoja, ja erityisen suojattuja voisivat olla vaikkapa yleishyödyllisten yhteisöjen hyväksi tehdyt lahjoitukset.[14]

Esitetyn kaltaisille etusijasäännöille ei kuitenkaan saada tukea sen paremmin perintökaaren säännöksistä kuin muustakaan oikeuslähdemateriaalista. Niiden noudattamista ei voitane puoltaa myöskään asiasyin. Erityyppisten lahjoitusten kesken on vaikea osoittaa mitään kiistatta oikeudenmukaista väistymisjärjestystä. Ajateltakoon esimerkiksi aikaprioriteettisääntöä. Sen puolesta on kyllä esitettävissä kiistaton argumentti: mitä vanhemmasta lahjasta on kysymys, sitä todennäköisemmin lahjaan puuttuminen järkyttää saajan taloutta ja hänen perusteltuja odotuksiaan. Vaikka asia näin onkin, ei voida kuitenkaan yleisesti todeta, että vastuuta olisi oikeudenmukaista vierittää juuri myöhempien lahjojen saajille. Palautusvastuun aiheuttama taloudellinen rasitus saattaisi näin mene-

---

[13] Tämän sisältöinen normi sisältyi vuoden 1938 *Esitysehdotuksen* lakiosasäännöstöön. Perintölakiehdotuksen 75 §:n mukaan tilanteessa, jossa täydennysvelvollisia lahjansaajia oli useita, täydennyksestä olisi vastannut ensi sijassa viimeisin lahjansaaja. Esitöiden kirjoittajien mukaan näin voitiin saavuttaa ”se hyväksyttävänä pidettävä tulos, että ajassa kauempana taaksepäin tapahtuneet luovutustoimet tulevat myöhemmin tapahtuneita pysyväisemmiksi”. Ehdotetun vastuunjaon (jota ei toteutettu) perusteista ks. lähemmin *Esitysehdotus* 1938 s. 98.

Esimerkkinä vastaavanlaisesta, tosin sisällöltään päinvastaisesta vastuunporrastuksesta voidaan mainita takauslain 31.2 §:n sääntö: jos samaa päävelkaa koskevat takaukset on annettu eri aikoina ja toisistaan riippumatta eikä takaajien keskinäisestä vastuusta ole sovittu muuta, aikaisemman takaajan vastuu on ensisijaista myöhemmän takaajan vastuuseen nähden. Myöhempi takaaja voi siis maksettuaan velan vaatia aikaisemmalta takaajalta koko suorittamaansa määrää; aikaisemmalla takaajalla ei vastaavanlaista oikeutta ole. – Säännöksen sisällöstä ks. lähemmin *Aurejärvi – Hemmo* 2004 s. 316–317.

[14] Viimeksi mainitun vastuujärjestelyn oikeuspoliittisista perusteista ja siihen liittyvistä ongelmista ks. *Esitysehdotus* (1938) s. 98–99, jossa pohdittiin sukulaisasemaan perustuvan porrastuksen käyttämistä lakiosan täydennyksessä (esikuvana oli Unkarin (!) siviililakiehdotukseen sisältynyt vastaavan sisältöinen säännös). Mitään tämäntyyppistä vastuunjakosääntöä ei Esitysehdotukseen kuitenkaan otettu.

teltäessä kohdentua täysin sattumanvaraisesti. Se voisi tulla esimerkiksi niiden taakaksi, jotka ovat toimineet kaikkein vähiten mala fide tai joiden mahdollisuudet suoriutua palautuksesta ovat toisia huonommat.

Lähtökohdaksi täytyykin ottaa, että mitään ensisijaisuusjärjestystä ei eri lahjojen kesken vallitse, vaan vastuu on pantava kaikkien lahjansaajien rasitukseksi jotakin asianmukaista jakoperustetta käyttäen. Tällaista perustetta hahmoteltaessa voidaan johtoa hakea velvoiteoikeudessa noudatettavista yhteisvelkanormeista. Varteenotettavan lähtökohdan tarjoaa *pääluvun mukainen* vastuunjako. Jos ei voida esittää erityisiä argumentteja muun ratkaisun tueksi, kukin velallinen vastaa oikeutemme mukaan yhtä suuresta osasta velkaa. Tätä voidaan pitää pääsääntönä esimerkiksi velaksiantoon, takaukseen ja vahingontekoon perustuvissa velkasuhteissa.[15]

Pääluvun mukainen vastuunjako tuottaa kuitenkin ongelmia PK 3 luvun mukaisissa palautustilanteissa. Tämä jakoperuste jouduttaisiin monesti sivuuttamaan jo siitä syystä, että lahjansaajan vastuun enimmäismäärä täytyy kuitenkin rajoittaa hänen saamansa lahjan arvoon. Esimerkiksi tilanteessa, jossa X velkoo lahjansaajilta yhteensä 30 000 euroa ja lesken antamat lahjat ovat olleet: Ya = 10 000 ja Yb = 40 000, Ya:ta ei voitaisi missään tapauksessa velvoittaa suorittamaan 10 000 euroa enempää. Toisaalta saatetaan kysyä, onko pääluvun mukainen jako edes oikeudenmukaista. Jos esimerkin X velkoisikin lahjansaajilta yhteensä 20 000 euroa, ei ole ongelmatonta sälyttää summaa saajien kannettavaksi yhtä suurin osuuksin. Saatetaan nimittäin väittää, että se joka on saanut enemmän, täytyy myös panna vastaamaan suuremmasta määrästä.

Paremmalta vaihtoehdolta vaikuttakin *lahjan arvoihin suhteutettu* vastuunjako. Esimerkkitapauksessa vastuu jakautuisi Ya:n ja Yb:n kesken 1:4, eli Ya vastaisi 4 000 eurosta ja Yb 16 000 eurosta. Tällainen ratkaisu tuntunee ainakin intuitiivisesti oikeudenmukaiselta. Kukin lahjansaajista joutuu luopumaan suhteellisesti yhtä suuresta osasta lahjaansa.

Suhteellisen jakamisen säännölle saadaan analogiatukea useista lähteistä. Lähimmän vertailukohdan tarjoaa lakiosan täydennystä koskeva PK 7:8.3. Tämän kirjoittamistavaltaan hieman vaikeaselkoisen säännöksen pääajatus on yksinkertainen: vastuu jakautuu täydennysvelvollisten kesken lahjojen arvon mukaisissa suhteissa.[16] Vastaavan sisältöistä sääntöä noudatetaan perillisten kesken silloin, kun he joutuvat perinnönjaon toimitettuaan vainajan velkojia kohtaan PK 21 luvussa säänneltyyn palautusvastuuseen. Jakoperusteena on nyt kunkin perillisen jaossa saama määrä.[17] Edelleen voidaan mainita kilpailevien legaattien väistymistä sääntelevä PK 11:3. Lainkohta tulee sovellettavaksi muun

---

15 Ks. esim. *KM 1936:1* s. 34, *Rodhe* 1956 s. 626, *Saxèn* 1975 s. 325, *Arnholm* 1978 s. 39, *Aurejärvi – Hemmo* 2004 s. 83 ja *Jokela, Marjut* 2004 s. 31.

16 Ks. lähemmin *Rapola* 1951 s. 60–68, *Rautiala* 1967 s. 158–159, *Saarenpää* 1980 s. 419–425 *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 578–580.

17 Ks. lähemmin *Lohi* 1998 s. 333 sekä *HE 14/2004* s. 33–34.

muassa tilanteessa, jossa perinnönjättäjä on tehnyt useita rahamääräisiä legaatteja, joita ei voida täysimääräisesti toteuttaa. Ellei testaattorin tarkoituksista muuta johdu, kunkin saajan osuudesta on tehtävä suhteellisesti samansuuruinen vähennys.

> Lahjojen arvoihin suhteutettua vastuunjakoa kannatettiin myös *perintöoikeuskomitean mietinnössä* (*KM 1975:84* s. 56–57). Mietintöön otetussa säännösehdotuksessa todettiin tältä osin (PK 3:5.5) seuraava: ”Jos vastuuvelvollisia on useita, määräytyy heidän vastuunsa suhteellisesti kunkin saaman etuuden arvon mukaan.” – Vastuunjakosäännös olisi ollut siis täsmälleen samansisältöinen kuin nykyinen PK 7:8.3. Kyse oli tietoisesta valinnasta; PK 3 luvun mukaisen palautusvastuun sääntely haluttiin kyseisessä mietinnössä muutenkin saattaa yhdenmukaiseksi lakiosan täydennystä koskevan sääntelyn kanssa.

Vastuun jakaminen lahjojen suuruuden suhteessa vaikuttaa asianmukaiselta myös velvoiteoikeuden yleisten periaatteiden valossa. Edellä mainittu velkasuhteita koskeva tasaosuusolettama on vain lähtökohta, josta voidaan perustellusta syystä poiketa. Esimerkiksi tilanteessa, jossa yhteisen luoton saaneet henkilöt ovat jakaneet velkasumman ja käyttäneet varat kukin omiin tarkoituksiinsa, lienee vastuusuhteet asiaa koskevan sopimuksen puuttuessa määrättävä jako-osuuksien mukaan. Samantapainen poikkeus tasajaosta saatetaan tehdä velaksi tehdyn kaupan johdosta. Jos A ja B ovat ostaneet kiinteistön omistusosuuksin 1/3–2/3, vastuu kauppahintavelasta on perusteltua jakaa samassa suhteessa.[18] Edelleen on syytä mainita VahL 6:3, jonka mukaan keskinäiseen vastuunjakoon vaikuttaa muun ohessa vahinkotapahtumasta tekijöille koitunut hyöty (ajateltakoon esimerkiksi varkauteen syyllistyneiden rikoskumppanien vastuunjakoa). Näiden sääntöjen kanssa on hyvin linjassa normi, jonka mukaan lahjansaajat tulee velvoittaa tekemään toissijaiselle perilliselle suorituksia sen mukaan, miten suuria lahjoja kukin on saanut.

c) Lahjan arvoihin suhteutetun vastuunjaon sääntö ei ole pakottavaa oikeutta, vaan lahjansaajat voivat poiketa siitä sopimuksin. 10 000 euron ja 5000 euron suuruiset lahjat saaneet Ya ja Yb saattavat esimerkiksi sopia, että P:n perillisille suoritettavasta määrästä vastaa Ya yksin. Yhtä hyvin he voivat tietysti päätyä siihen, että vastuu jaetaan euromääräisesti tasan, vaikka Ya:n saama lahja onkin ollut Yb:lle annettua suurempi.

Tietty vaikutusmahdollisuus asiassa on myös lahjoituksia tekevällä leskellä. Jos L lahjoittaessaan omaisuutta usealle henkilölle määrää esimerkiksi saajien kesken noudatettavasta väistymisjärjestyksestä, tämä määräys yleensä sitoo.

---

[18] Esimerkit on mainittu velkakirjalain esitöissä (*KM 1936:1* s. 34) ja niihin on viitattu usein myös oikeuskirjallisuudessa. Ks. esim. *Hakulinen* 1965 s. 48–49 ja *Aurejärvi – Hemmo* 2004 s. 83–84.

Sama koskee yksittäiseen lahjoitukseen liitettyä määräystä, jossa Ya on asetettu lahjansaajakumppaneitaan huonompaan asemaan. Lahjanantajalla on oikeudessamme yleensäkin varsin laaja valtaa liittää oikeustoimen voimassa pysymistä koskevia ehtoja. Hän voi esimerkiksi määrätä lahjan peräytymään herkemmin kuin mitä lain säännöksistä johtuisi.[19] Näin ollen esimerkiksi määräys, jonka mukaan vastuu palautettavasta määrästä lankeaa ensisijaisesti Ya:n ja vasta toissijaisesti Yb:n kannettavaksi, on yleensä pätevä.

Yksi rajoitus lesken disponointivaltaan täytyy kuitenkin tehdä. Hän ei voi tiettyyn lahjaan liittämällään määräyksellä huonontaa toisten lahjansaajien asemaa. Ajatellaan esimerkiksi Ya:lle tehtyyn lahjoitukseen otettua klausuulia, jonka mukaan Ya:n vastuu P:n perillisille mahdollisesti tehtävistä palautuksista on toissijaista muiden lahjansaajien vastuuseen nähden. Tällainen määräys rikkoisi kolmannen vahingoksi sopimisen kieltoa eikä siten olisi tehokas. Jos L haluaa asettaa yhden ”suosikeistaan” toisia parempaan asemaan, hänen on otettava asiasta määräys niiden hyväksi tekemäänsä lahjoitukseen, joiden asemaa hän haluaa huonontaa. Tällainen määräys on tietysti annettava jo lahjoitustahdonilmaisua annettaessa, sitä ei siis voi lisätä oikeustoimeen jälkikäteen.[20]

8.4 TOISSIJAISEN PERILLISEN JA LAHJANSAAJAN VÄLINEN SUHDE: OSITELTU VAI SOLIDAARINEN VASTUU?

a) Sääntö, jonka mukaan lahjansaajat vastaavat palautettavasta määrästä lahjojen arvon mukaisissa suhteissa, ei vielä sellaisenaan anna tarkkaa kuvaa yksittäisen saajan asemasta. On lisäksi tiedettävä, miltä osin Y voi vedota tähän perusteeseen palautusta vaativaa perillistä kohtaan. Koko palautusvastuujärjestelmän kannalta hyvin tärkeä kysymys onkin, rajoittuuko lahjansaajan vastuu hänen omaan suhteelliseen osuutensa vai voidaanko hänet velvoittaa yksinkin vastaamaan koko palautettavasta määrästä. Noudatetaanko PK 3:3:2:ssa ns. *ositellun* vai *solidaarisen vastuun sääntöä?*

Ennen kysymyksen lähempää tarkastelua on syytä tehdä yksi selventävä huomautus. Lahjansaajan vastuu rajoittuu aina viime kädessä hänen lahjana saamansa omaisuuden arvoon, tuottoineen ja korkoineen. Enemmästä hän ei vastaa, olipa toissijaisen perillisen osuudesta jäänyt puuttumaan kuinka paljon hyvänsä. Saatetaan siten sanoa, että lahjansaajan vastuu on PK 3 luvun järjestelmässä ankarimmillaankin ns. *rajoitettua solidaarista vastuuta*.

---

[19] Antaessaan omaisuutta ennakkoperintönä lahjanantaja voi esimerkiksi määrätä saajalle palautusvelvollisuuden siltä osin kuin lahja ehkä osoittautuu tämän perintöosaa suuremmaksi. Ilman mainittua ehtoahan ei lahjansaajalla tällaista velvollisuutta olisi (ks. PK 6:6).

[20] Tästä lahjanantajan määräämisvaltaa koskevasta yleisestä rajoituksesta ks. *Kangas* 1993 s. 96.

Velvoiteoikeudessamme on nykyisin selvänä pääsääntönä usean velallisen solidaarinen vastuu. Asiasta säädetään nimenomaisesti VKL 2.1 §:ssä, ja sääntöä voidaan vallitsevan käsityksen mukaan soveltaa kaikkeen sopimusperusteiseen vastuuseen.[21] Solidaarinen vastuu on pääsääntönä monessa muussakin laissa, esimerkiksi avioliittolaissa ja vahingonkorvauslaissa (AL 53 § ja VahL 6:2). Sillä on merkitystä myös jäämistöoikeudessa. Esimerkiksi PK 21 luvussa tarkoitettu kuolinpesän osakkaiden ja legaatinsaajan palautusvastuu on rajoitettua solidaarista vastuuta.[22] Samalla tavalla on määritetty osakkaiden ja usean pesänselvittäjän vastuu pesänselvityksessä aiheutetuista vahingoista (PK 18:7 ja 19:19).

Ositeltu vastuu on tuntuvasti harvinaisempaa. Yleisen varallisuusoikeuden alueella sellainen voi syntyä lähinnä vain sopimuksen nojalla. Jäämistöoikeudessa tällä vastuutyypillä on sen sijaan ainakin tietty käyttöala. Kuten edellä mainitsin, lakiosan täydennyksessä noudatetaan ositellun vastuun sääntöä.

Vastuumuodon määräytymisellä on merkitystä ennen muuta silloin, kun joku yhteisvelallisista osoittautuu maksukyvyttömäksi. Solidaarinen vastuu suojaa velkojaa tämän riskin varalta.[23] Kun hän saa vaatia täyttä suoritusta saatavalleen toisilta velallisilta, hänen oikeutensa toteutuu yhtä kohdanneesta vararikkotilasta huolimatta. Velallisten kannalta sääntö taas merkitsee vastuun ankaroitumista. Jokainen joutuu varautumaan siihen, että hänen täytyy maksaa velasta osuuttaan suurempi määrä.

Lahjansaajien ja PK 3:3.2-suoritusta vaativan perillisen kesken vallitseekin helposti hahmotettava intressiristiriita. Toissijaisen perillisen etujen mukaista olisi, että järjestelmämme rakentuisi solidaarisen vastuun varaan. Muuten hänen toiveensa saada täysi perintöosa uhkaavat kariutua yhdenkin lahjansaajan maksukyvyttömyyteen. Maksukykyisten lahjansaajien näkökulmasta asia on tietysti päinvastoin. Heidän kannaltaan olisi toivottavaa, ettei kenenkään vastuumäärä voisi suurentua sen vuoksi, että joku tai jotkut heistä joutuvat insolvenssitilaan. – Asetelmaa voidaan valaista esimerkin avulla.

> Pesänjaossa on todettu, että P:n ainoan perillisen X:n perintöosasta on jäänyt puuttumaan 20 000 euroa. Leski L on eläessään antanut kolme sellaista lahjaa, joiden saajille voidaan asettaa PK 3:3.2:ssa tarkoitettu pa-

---

21 Solidaarisen vastuun merkityksestä velvoiteoikeudessamme ks. yleisesti *Hakulinen* 1965 s. 41–44.

22 Perinnönjaossa omaisuutta vastaanottanut osakas joutuu toisin sanoen varautumaan siihen, että PK 21 luvussa tarkoitettu palautus jää – esimerkiksi toisten osakkaiden maksukyvyttömyyden vuoksi – koko laajuudessaan hänen kannettavakseen. Tässä mielessä osakkaiden vastuu on solidaarista. Toisaalta vastuu rajoittuu kuitenkin aina siihen määrään, minkä osakas on jaossa saanut. Kysymyksestä lähemmin ks. *Lohi* 1998 s. 328–329 sekä *HE 14/2004* s. 33.

23 Solidaarisen ja ositellun vastuun pääsisältöä kuvattaessa viitataankin usein juuri siihen, millainen vastuu velallisella on velalliskumppaninsa maksukyvystä: solidaarinen yhteisvelallinen on tästä vastuussa, osavastuussa oleva ei. Ks. esim. *Hakulinen* 1965 s. 37.

lautusvastuu: Ya = 10 000 euroa, Yb = 10 000 euroa ja Yc = 60 000 euroa. Lahjansaajista Ya ja Yb ovat maksukykyisiä, kun taas Yc on vararikkotilassa. – 1) Jos noudatetaan solidaarisen vastuun sääntöä, X voi saada koko perintöosastaan puuttuvan määrän Ya:lta ja Yb:ltä, eikä Yc:n vararikko koidu hänen vahingokseen. 2) Jos taas lahjasaajien vastuu on ositeltua, Ya ja Yb ovat kumpikin vastuussa ainoastaan kahdeksasosasta (1/8) X:lle kuuluvaa määrä. Perillinen X joutuu täten tyytymään yhteensä 5000 euroon.

b) Vastuunjakosäännön valintaan ei saada merkittävää apua kirjoitetusta laista. PK 3 luvussa ei usean lahjansaajan vastuuta säännellä, eikä myöskään VKL 2 §:stä saatavalle analogiatuelle voitane tässä kysymyksessä antaa kovin suurta merkitystä.[24] Saatetaan tosin väittää, että PK 3:3.2:n sanamuoto antaa heikkoa tukea solidaariselle vastuulle. Lainkohdassa määrätään lahjansaaja palauttamaan lahja tai sen arvo, mikäli lesken perillisten vastuulle tulevaa vastiketta ei voida toteuttaa L:n pesän säästöstä. Säännöstä on mahdollista lukea niin, että lahjan tai sen arvon menettämisen uhka rasittaa jokaista mala fide lahjansaajaa täysin siitä riippumatta, onko mahdollisesti olemassa myös muita palautusvelvollisia. Ya, jolta PK 3:3.2:n nojalla vaaditaan koko lahjan tai sen arvon palauttamista, ei siis voisi kieltäytyä suorittamasta toisten lahjansaajien vastuuseen vetoamalla.

Solidaarisen vastuun puolesta – ja ositeltua vastaan – voidaan esittää myös asiaperusteita. Kuten seuraavassa lähemmin selvitän, ositellun vastuun sääntö voisi saada aikaan perillisen (X) näkökulmasta yllättäviä ja perusteettomalta tuntuvia menetyksiä. Ongelmallisena saatetaan pitää jo sitä, että hän menettäisi mahdollisuutensa täyteen perintöosaan yhden lahjansaajan maksukyvyttömyyden vuoksi. Vielä vaikeammin hyväksyttävänä pitäisin kuitenkin seuraavaa ositellusta vastuusta seuraavaa lopputulosta: X:n palautusvaade saattaisi kaventua sen johdosta, että *tietty lahjansaaja osoittautuukin* (ehkä vastoin perillisen odotuksia) *palautusvelvolliseksi* PK 3:3.2:n nojalla.

Viimeksi mainitsemaani uhkaa voidaan havainnollistaa käyttämällä avuksi edellä hahmoteltua esimerkkiä: L:n antamat vastikeperusteen täyttävät lahjat ovat: Ya = 10 000, Yb = 10 000 ja Yc = 60 000 euroa, ja X:n perintöosasta puuttuva määrä on 20 000 euroa. Oletetaan, että Ya ja Yb ovat maksukykyisiä, mutta Yc pysyvästi maksukyvytön. Jos palautusvastuun syntyedellytykset täyttyisivät vain Ya:n ja Yb:n osalta, X saisi heiltä täyden 20 000 euron suorituksen. Mikäli taas palautusvelvollisuus ulottuisi myös Yc:hen, kumppaneiden *ositellut vas-*

[24] Velkakirjalain 2 §:ssä omaksuttuun yhteisvastuuolettamaan voitaneen laajassa mitassa tukeutua myös VKL:n soveltumisalan ulkopuolelle lankeavia *sopimusvelvoitteita* arvioitaessa. Muiden kuin sopimusperusteisten velkasuhteiden kannalta sen tarjoama analogiatuki jää vähäisemmäksi. Valinta ositellun ja solidaarisen yhteisvastuun kesken on sen sijaan tehtävä aina velkatyyppi kerrallaan ja ottaen huomioon tarkasteltavan tilanteen erityispiirteet. Kysymyksestä ks. *Rodhe* 1956 s. 622, *Hakulinen* 1965 s. 43–44 sekä *Walin* 1997 s. 27–28.

tuut olisivat: Ya = 2500, Yb = 2500 ja Yc = 15 000. – Yc:n maksukyvyttömyys siis pienentäisi X:n reaalisen palautusvaateen 5000 euroon.

Palautusvastuun osittaminen tekisikin järjestelmästämme epäjohdonmukaisen ja saattaisi johtaa täysin ennakoimattomiin lopputuloksiin. Se seikka, onko tietty lesken oikeustoimikumppani PK 3:3.2:n nojalla palautusvastuussa vai ei, voisi saada tilanteen mukaan aivan erilaisia vaikutuksia. Normaalisti olisi täyttä pesäosuuttaan tavoittelevan perillisen kyllä syytä yrittää saada palautusvastuun piiriin jokainen tiedossa oleva lahjansaaja. Mahdollisuudet täyteen suoritukseen yleensä paranevat velallisten luvun kasvaessa. Mutta jos joku lahjansaajista paljastuisi maksukyvyttömäksi, perillisen etujen mukaista olisikin, että palautusvastuun syntyedellytykset *eivät* täyttyisi tämän saajan osalta vaan että vastuu jäisi yksin vakavaraisten kannettavaksi.

Maksukykyisten lahjansaajien näkökulmasta asetelma olisi juuri päinvastainen. Heidän etujensa mukaista olisi aina se, että tiettyä lesken tekemää kiistanalaista disponointia ei luettaisi lainkaan vastikeperusteeksi. Mutta jos vastikkeen antamisen edellytykset täyttyisivät ja kyseisen oikeustoimen toinen osapuoli osoittautuisi maksukyvyttömäksi, vastuukykyisten lahjansaajien kannattaisikin yrittää kaikin keinoin osoittaa, että tämä heidän maksukyvytön lahjansaajakumppaninsa *on* PK 3:3.2:n mukaisessa vastuussa. Jos he tässä onnistuisivat, heidän vastuunsa supistuisi ehkä huomattavastikin. Lahjansaajat vapautuisivat kokonaan siitä osasta, joka kuuluu heidän insolvenssitilassa olevalle kumppanilleen.

Tällaiset epäjohdonmukaisuudet tekisivät järjestelmästämme ongelmallisen. Saatetaan kysyä, miksi perintöosaansa täydennystä tavoittelevien perillisten aseman pitäisi huonontua ja yksittäisen lahjansaajan vastaavasti parantua sen johdosta, että joku maksukyvytön lahjansaaja paljastuu PK 3:3.2:n valossa palautusvelvolliseksi. Esimerkkitapauksen Ya:n ja Yb:n vastuu saattaisi nyt lieventyä ehkä huomattavastikin sen vuoksi, että L kuolee jo ennen kuin 10 vuotta on kulunut Yc:lle tehdystä lahjoituksesta. Samoin voisi Ya:n ja Yb:n pelastukseksi koitua se, että Yc:n selvitettäisiin olleen lahjoitushetkellä vilpillisessä mielessä tai että lahja osoitettaisiin täytetyn niin myöhään, että Yc:tä kohtaan nostettavan kanteen määräajat ovat vielä avoimena.

Havaitaankin, että ositellun vastuun sääntöä noudatettaessa koko palautusvastuu prosessin asetelma kääntyisi helposti päälaelleen. Monissa tapauksissa päädyttäisiin siihen, että PK 3:3.2-kannetta ajavan perillisen kannattaisi yrittää osoittaa palautusvastuun syntyedellytysten puuttuminen, maksukykyisten lahjansaajien taas hankkia näyttöä edellytysten täyttymisestä (kuten lahjansaajan vilpillisestä mielestä). Tämä voisi synnyttää arveluttavia jännitteitä erityisesti tilanteissa, joissa lahjansaajat ovat toisilleen läheisiä henkilöitä. Toivottomasti velkaantunut Yc saattaisi esimerkiksi sisaruksiaan auttaakseen valheellisesti tunnustaa olleensa lahjoitushetkellä mala fide. Perillinen olisi tällaista toimintaa vastaan suojaton.

c) Vahvat argumentit näyttäisivät siis puhuvan solidaarisen vastuun puolesta. Mitenkään selvä ei asia kuitenkaan ole. Myös ositellun vastuun tueksi saatetaan

esittää perusteita. Voidaan ensinnäkin huomauttaa, että tällainen sääntö eliminoi tehokkaasti lahjansaajien väliset konfliktit. Kun jokainen voi joutua suorittamaan vain oman osuutensa, ei synny koskaan tarvetta lahjansaajien välisille regressikanteille. Näin ositellun vastuun sääntö on omiaan keventämään palautusvastuuriitoihin liittyviä jälkiselvittelyjä. Näiden etujen hintana olisi kuitenkin toissijaisten perillisten aseman huonontuminen: yhdenkin lahjansaajan maksukyvyttömyys aiheuttaisi ainakin osittaisen oikeudenmenetyksen. En siksi pidä tätä oikeusrauha-argumenttia kovin merkittävänä.

Huomattavasti enemmän painoarvoa voidaan sitä vastoin antaa kokonaan toisentyyppiselle perusteelle, *lakiosanormeista saatavalle analogiatuelle.* Kuten jo aikaisemmin olen tuonut esille, lakiosan täydennystä koskeva säännöstömme rakentuu ositellun vastuun varaan.[25] Vastuu palautettavasta määrästä jakautuu lahjansaajien kesken lahjojen arvojen suhteessa, ja kukin saajista on vastuussa vain omasta osuudestaan. Kun otetaan huomioon lakiosan täydennyksen ja PK 3:3.2-vastuun yhteiset piirteet, voidaan kysyä, miksi PK 3 luvun järjestelmä tulisi ymmärtää tältä osin lahjansaajan kannalta ankarammaksi. Eivätkö ne asiasyyt, joiden pohjalta lakiosasäännöstössä on omaksuttu ositeltu vastuu, puolla samaa ratkaisua PK 3 luvussa?

Ongelman arvioimiseksi olisi tärkeää tietää, miksi lakiosasäännöstössä aikanaan päädyttiin ositeltuun vastuuseen. Täyttä selvyyttä asiaan ei kuitenkaan saada, siinä määrin niukasti tätä linjausta on perusteltu. Lainvalmistelutöistä käy ilmi vain yksi mahdollinen argumentti. *Korkeimman oikeuden* 1949 antamassa lausunnossa perusteltiin ositellun vastuun omaksumista sillä, että usean lahjansaajan kesken ei välttämättä muodostunut ”sellaista toissijaisenkaan vastuun perustavaa yhteyttä”, joka olisi tehnyt solidaarisen vastuun oikeutetuksi.[26] – Tällä kannanotolla lieneekin ollut olennainen merkitys oikeustilan muotoutumiseen. Nykyinen täydennysvastuun jakosäännös (PK 7:8) noudattaa täysin korkeimman oikeuden puoltamaa ratkaisua.[27]

Korkeimman oikeuden lausunnossa esitetty näkökohta pitää sinänsä paikkansa. Perittävän tekemät lahjoitukset ovat usein toisistaan erillisiä oikeustoimia, joten ero esimerkiksi tilanteeseen, jossa usea luotonsaaja sitoutuu yhdessä vastaamaan tietystä velasta, on kiistatta olennainen. Tällaisen yhteistoimintasuhteen puuttuminen ei käsittääkseni kuitenkaan vielä yksin riitä perusteeksi

---

25 Ks. lähemmin *Rapola* 1951 s. 60, *Rautiala* 1967 s. 162, *Saarenpää* 1980 s. 420 ja *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 580.

26 *KKO:n lausunto* 1949 s. 19.

27 Korkeimman oikeuden lausunto oli annettu lakivaliokunnan jaoston keväällä 1949 laatimasta lakiosasäännöstön uudistusehdotuksesta. Tähän ehdotukseen sisältynyt lakiosan täydennyssäännös rakentui palautusvelvollisten *solidaarisen vastuun* pohjalle. Säännösehdotuksessa todettiin, että jos joku täydennysvelvollisista ei kyennyt suorittamaan osaansa, muiden oli täytettävä suhteellisesti se, mitä lakiosasta vielä puuttui (ks. *LaVM 18/1950* s. 28). – Voidaankin sanoa, että korkeimman oikeuden 1949 antama lausunto käänsi lainvalmistelun kulun: solidaarinen vastuu sai väistyä ositellun vastuun tieltä.

luopua solidaarisesta vastuusta.[28] Vastuumuodon valinnassa on kysymys ennen muuta oikeudenmukaisesta riskinjaosta: kumpaa on perustellumpaa suojata yhden lahjansaajan maksukyvyttömyyden varalta, toisia lahjansaajia vai jäämistösaantoonsa täydennystä tavoittelevaa perillistä?[29] Jos toissijaisen perillisen oikeuksien turvaamista pidetään kyllin tärkeänä, ei ole estettä asettaa lahjansaajia yhteisvastuuseen, vaikka heidän kesken ei mitään intressinyhteyttä vallitsisikaan. – Jos tällainen intressinyhteys taas voitaisiin osoittaa, se epäilyksittä antaisi tukea solidaarisen vastuun säännölle.

> Viimeksi mainittuun seikkaan on kiinnittänyt huomiota *Saarenpää* pohtiessaan ositellun vastuun käyttöalaa lakiosan täydennyksessä. Lainsäädännössämme omaksuttua ratkaisua sinänsä riitauttamatta Saarenpää päätyy katsomaan, että ositellun vastuun pääsäännöstä tulee poiketa, mikäli usean saajan hyväksi on tapahtunut yhteinen saanto: perittävä on esimerkiksi myynyt alihintaisella kaupalla tietyn kiinteistön kahdelle veljekselle tai aviopuolisolle niin, että näille on syntynyt yhteisvastuu kauppahinnan suorittamisesta.[30] Tällöin luovutuksensaajat muodostavat Saarenpään mielestä sellaisen yhtenäisen edunsaajapiirin, että heidät on perusteltua asettaa solidaariseen vastuuseen lakiosaansa vaativaa rintaperillistä kohtaan.[31]
>
> On epäselvää, voidaanko Saarenpään käsitystä hyväksyä de lege lata – tämän PK 7:8:n tulkintaongelman joudun tässä yhteydessä sivuuttamaan. Hänen esittämilleen näkökohdille voidaan kuitenkin antaa merkitystä käsillä olevaa ongelmaa arvioitaessa. Siinä tapauksessa, että PK 3:3.2:ta sovellettaessa päädyttäisiin muuten omaksumaan ositellun vastuun sääntö, siitä poikkeamista saattaa olla syytä harkita ainakin Saarenpään mainitsemissa tilanteissa. Kun esimerkiksi tietyn kiinteistön L:ltä yhdessä (alihintaan) ostaneet henkilöt ovat yleensä solidaarisessa vastuussa kauppasopimuksesta johtuvista velvoitteista, ei vaikuta mahdottomalta asettaa heitä yhteisvastuuseen myös lahjan palautusta vaativia toissijaisia perillisiä kohtaan.

---

28 Huomattakoon, että esimerkiksi VahL 6:2:ssa omaksuttu yhteisvastuun säännös koskee myös tilanteita, joissa useat samaan vahinkoon syypäät ovat toimineet toisistaan tietämättä. Olennaista on vain, että kunkin toiminta olisi jo yksin aiheuttanut kyseisen vahingon (ks. tältä osin *Saxén* 1975 s. 324). – Solidaarista on pääsääntöisesti myös yhteistakaajien vastuu, vaikka takaukset olisi annettu eri aikoina ja toisistaan riippumatta (TakL 3.3 §).

29 Tältä pohjalta arvioi vahingonkorvauslaissa omaksuttua solidaarisen vastuun sääntöä *Saxén* 1975 s. 324: ”Man har velat ge den skadelidande största möjliga säkerhet.”

30 Jos usea henkilö ostaa yhdessä tietyn esineen, ostajat lienevät pääsääntöisesti yhteisvastuussa kauppahinnan suorittamisesta. Ositeltua heidän vastuunsa voinee olla vain, mikäli tästä on nimenomaisesti sovittu tai tätä selvästi tarkoitettu. Näin *Hakulinen* 1965 s. 42. Vrt. toisin *Kyläkallio* 1965 s. 151–154, jossa puolletaan ositellun vastuun pääsääntöä.

31 Ks. lähemmin *Saarenpää* 1980 s. 423–424, jossa kirjoittaja pääosin yhtyy korkeimman oikeuden 1949 omaksumaan näkemykseen. Kun lahjansaajat eivät normaalisti muodosta yhtenäistä vastuuvelvollisten joukkoa, heitä ei pidä pääsääntöisesti panna yhteisvastuuseen lakiosan täydennyksestä. Toisin on asia vain silloin, kuin lahjansaajat ovat osallisena samaan luovutukseen.

Korkeimman oikeuden argumentointia kohtaan voidaan esittää toinenkin huomautus. Siinä otetaan nähdäkseni aiheetta lähtökohdaksi, että juuri solidaarisen vastuun asettaminen vaatisi tuekseen erityiset perustelut. Tämä näkökulma on yksipuolinen. Sen sijaan, että tyydytään kysymään, onko yhdelle lahjansaajalle syytä sälyttää riski toisen lahjansaajan maksukyvystä, ongelmaa on syytä lähestyä myös toisin päin: onko perusteltua lieventää yhden lahjansaajan vastuuta sen johdosta, että myös toisia palautusvelvollisia ilmaantuu?[32]

Se, että lakiosasäännöstön valmistelutöissä esitetty ositeltua vastuuta puoltava näkökohta on mahdollista riitauttaa, ei tietysti vielä osoita, etteikö tämän vastuumuodon omaksuminen voisi olla asiallisesti perusteltua. Lakiosajärjestelmäämme liittyykin muutamia sellaisia PK 3 luvun järjestelmästä poikkeavia piirteitä, jotka tekevät ositellun vastuun ymmärrettäväksi. PK 7:8:ssa tarkoitetun täydennysvastuun syntyminen ei ensinnäkään edellytä – toisin kuin asia on PK 3:3.2:n mukaan – saajan vilpillistä mieltä. Myös lakiosan vaatimista koskeva määräaikasääntö (PK 7:10) on lahjansaajan kannalta selvästi epäedullisempi kuin PK 3:3.2:ssa annettu. Täydennysvastuu voi syntyä periaatteessa kuinka vanhan lahjoituksen johdosta tahansa, ja täydennyskanteen nostamisen määräaika saattaa perittävän kuoltuakin olla avoimena kymmenen vuoden ajan. PK 7:10:ssä asetettu yhden vuoden kanneaika alkaa nimittäin kulua vasta siitä, kun perillinen on saanut tiedon perittävän kuolemasta ja lakiosa-oikeutta loukkaavasta lahjoituksesta.[33]

Voidaankin väittää, että näiden lakiosajärjestelmää ankaroittavien piirteiden vastapainoksi on ollut aiheellista tietyiltä osin lieventää täydennysvastuuta. Lahjansaajan suoritusvelvollisuuden ei pidä laajentua toisen lahjansaajan maksukyvyttömyyden johdosta.[34] PK 3:3.2:a sovellettaessa ei yhtä suuria kohtuullista-

---

[32] Korkeimman oikeuden kannanottoon on saattanut vaikuttaa se, että yleinen solidaarisen vastuun periaate oli 1949 oikeudessamme vielä nuori ilmiö. Se oli omaksuttu vasta 1947 annetun velkakirjalain säätämisen myötä. Tätä aikaisemmin oli ainakin periaatteellisena pääsääntönä ositeltu vastuu. – Johtopäätös on tosin epävarma, sillä solidaarisella vastuulla oli jo ennen VKL:n säätämistä ollut *tosiasiassa* merkittävä asema velvoiteoikeudessamme. Viimeksi mainitusta kysymyksestä ks. *Hakulinen* 1965 s. 36–45.

[33] Lakiosan täydennyskanteen määräajasta ks. esim. *Saarenpää* 1980 s. 412–419 sekä *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 573–574 lähteineen.

[34] Saatetaan kysyä, voidaanko tällaista seuraamusta hyväksyä edes silloin, kun on kysymys *Saarenpään* tarkoittamasta ns. yhteisestä saannosta. Jos P esimerkiksi lahjoittaa kahdelle sisarelleen yhteiseksi 100 000 euron arvoisen kiinteistön ja kummilapselleen 50 000 euroa rahaa, kysymys on jokaisen heistä kohdalla 50 000 euron suuruisesta lahjasta. PK 7:8:ssa säädetty huomioon ottaen kunkin lahjansaajan pitäisi saada lähteä siitä, että hänen maksettavakseen ehkä tuleva lakiosan täydennys voi normaalitapauksissa olla enintään 25 000 euroa. Näin asia järjestyykin liki poikkeuksetta rahalahjan saaneen kummilapsen kannalta – hänen ei tarvitse pelätä toisten lahjansaajien maksukyvyttömyydestä johtuvaa vastuun ankaroitumista. Saatetaankin kysyä, miksi sitten kiinteistönpuolikkaan saanut sisarus olisi tässä suhteessa huonommassa asemassa. Miksi hänen pitäisi varautua siihen, että hänen vastuunsa ehkä ankaroituu toista asunnon saajaa kohdanneen maksukyvyttömyyden johdosta? Riittääkö todella perusteeksi se, että hän on osallisena yhteisessä saannossa?

mistarpeita ole. Palautusvastuuhan voi syntyä vain mala fide toimineelle lahjansaajalle, ja vastuun aikarajatkin ovat selvästi ahtaammat kuin PK 7 luvussa.

Tässä yhteydessä on syytä kiinnittää huomiota myös toiseen säännöstöjen kesken vallitsevaan eroon. PK 7 luvussa on selvänä pääsääntönä, että jokainen lakiosalaskelmassa huomioon otettava perittävän suoritus synnyttää saajataholle täydennysvastuun uhan. Tällaisessa järjestelmässä on mielekästä pitää yllä sääntöä, jonka mukaan kukin lahjansaaja vastaa lakiosan täyttämisestä vain omalta osaltaan –siis siltä osin kuin hänelle annettu lahja muuten estäisi lakiosaperillisen oikeuden toteutumisen. Näin pystytään takaamaan se, että lahjansaajan vastuu voi normaalisti nousta enintään puoleen lahjan arvosta (10 000 euroa lahjaksi saanut ei siis voi joutua suorittamaan 5 000:ta euroa enempää). Tätä laajemmaksi voi lakiosan täydennysvelvollisuus oikeutemme mukaan nousta vain siinä tapauksessa, että joku toinen lahjansaaja on vapautunut omasta vastuustaan lahjaomaisuuden tapaturmaisen hukkaantumisen vuoksi (PK 7:8.2). Viimeksi mainitussa tilanteessahan muut lahjansaajat joutuvat täyttämään hukkaajan osuuden.[35]

PK 3 luvun järjestelmässä ei lahjansaajalle vastaavia takeita anneta. Pesäosuuslaskelmassa voidaan joutua ottamaan huomioon sellaisiakin eriä, joita ei vastaa kenenkään palautusvelvollisuus. Tällaisia ovat esimerkiksi lahjat, jotka on täytetty yli kymmenen vuotta ennen L:n kuolemaa. Sama koskee lahjoja, joiden saajat ovat olleet vilpittömässä mielessä. Toissijaiset perilliset saattavat lisäksi pesäosuuttaan kasvattaakseen vedota myös muihin L:n varallisuusdisponointeihin kuin lahjoihin. PK 3:3.1:ssä tarkoitettu vastikeoikeus voi syntyä esimerkiksi sillä perusteella, että L on hukannut omaisuuttaan tai antanut sitä lainaksi maksukyvyttömälle henkilölle. Mala fide lahjansaaja joutuukin PK 3 luvun järjestelmässä periaatteessa aina varautumaan siihen, että hänet pakotetaan luopumaan koko lahjan arvosta. Näin voi käydä jopa silloin, kun hän on ainoa lahjansaaja. Kun koko lahjan menettäminen ei ole järjestelmän kannalta erityisen poikkeuksellinen lopputulos, ei olisi mitenkään oudoksuttavaa, että Y:n täytyisi alistua kaiken palauttamiseen myös toista lahjansaajaa kohdanneen maksukyvyttömyyden johdosta. Ei voida sanoa, että tällainen seuraus kohtuuttomasti järkyttäisi hänen perusteltuja odotuksiaan.

d) Johtopäätös. Edellä esitetyn pohjalta päädyn katsomaan, että solidaarisen vastuun puolesta puhuvat argumentit osoittautuvat selvästi painavammiksi kuin ne perusteet, joita voidaan tuoda ositellun vastuun tueksi. Lähdenkin siitä, että *PK 3 luvussa noudatetaan solidaarisen vastuun sääntöä*. Kukin lahjansaaja voi joutua yksin vastaamaan koko palautettavasta määrästä.

---

35 PK 7:8.2:n sisällöstä ks. lähemmin *Rapola* 1951 s. 59–60, *Rautiala* 1967 s. 157–158 sekä *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 581.

8.5 LAHJANSAAJIEN KESKINÄISEN VASTUUNJAON TOTEUTUMINEN

a) PK 3 luovun mukainen palautusvastuu voi siis langeta yhden lahjansaajan kannettavaksi, vaikka toisiakin palautusvelvollisia olisi. Tämä ei ole kuitenkaan tavoiteltava lopputila, vaan vastuusta aiheutuvan rasituksen tulisi jakautua lahjansaajien kesken asianmukaisella tavalla: yleensä lahjojen arvojen mukaisessa suhteessa. Varmimmin tähän päästään, kun vastuunjaosta huolehditaan heti palautusvelvollisuuden paljastuttua. Kukin lahjansaajista siis suorittaa perilliselle (tai perillisille) osuutensa mukaisen määrän.

Solidaarista vastuuta toteutettaessa käy kuitenkin helposti niin, että velan maksu lankeaa ensi vaiheessa yhden velallisen tehtäväksi. Tämä on mahdollista myös PK 3:3.2:n soveltamistilanteissa. Ya esimerkiksi suorittaa X:lle koko tämän perintöosasta puuttuvat 10 000 euroa, vaikka myös Yb ja Yc olisivat osaltaan palautusvelvollisia. Joudutaankin selvittämään, millä tavoin lahjansaajien keskinäinen vastuunjako tällöin toteutuu. Kuinka yli oman osuutensa suorittanut Ya voi turvata oikeutensa lahjansaajakumppaneitaan kohtaan?

Ongelmattominta keskinäisten suhteiden tasaaminen on silloin, kun lahjansaajien vastuusta on olemassa tuomioistuimen lainvoimainen ratkaisu. Kaikkia lahjansaajia kohtaan on siis nostettu PK 3:3.2:ssa tarkoitettu kanne, ja sen johdosta annetuissa tuomioissa heidät on kukin velvoitettu joko lahjan palauttamiseen tai pesäosuudesta puuttuvan määrän yhteisvastuulliseen suorittamiseen. Esimerkkimme Ya voisi nyt ilman muuta kääntyä Yb:n ja Yc:n puoleen ja vaatia heiltä – viime kädessä kanteeseen turvautuen – osuutensa mukaista suoritusta.

Tilanteessa, jossa leski on tehnyt useita lahjoituksia, asia järjestyneekin usein näin. Päästäkseen varmasti oikeuksiinsa toissijainen perillinen (X) nostaa kanteen kaikkia ajateltavissa olevia tahoja vastaan – ehkä sellaisiakin, joiden osalta sen menestyminen näyttää epätodennäköiseltä. Mahdollista kuitenkin on, että X tyytyy kohdistamaan vaatimuksensa osaan lahjansaajista. Hän esimerkiksi nostaa kanteen ainoastaan Ya:ta kohtaan, vaikka PK 3:3.2:n tunnusmerkistön täyttävä lahja on annettu myös Yb:lle ja Yc:lle.

Joudutaankin kysymään, mitä seurauksia kanteen tällaisesta rajoittamisesta on. Ongelmaksi tulee ensinnäkin se, voiko perillinen tyytyessään ajamaan kannetta yhtä saajaa kohtaan kuitenkin saada osalleen täyden suorituksen (oletan nyt, että Ya:lle annetun lahjan arvo kattaa X:n perintöosasta puuttuvan määrän). Toinen pulmallinen kysymys on, millä tavoin kannevallan valikoiva käyttö mahdollisesti vaikuttaa lahjansaajien keskinäisiin suhteisiin. Voiko lopputuloksena olla, että palautusvastuu jää lopulta rasittamaan vain yhtä saajista (tai vain osaa heistä)?

Monet seikat puhuvat sen puolesta, ettei perilliselle (X) asetettaisi ainakaan ehdotonta velvollisuutta ajaa kannetta kaikkia lahjansaajia vastaan. X:llä on

usein perusteltu syy valikoivaan prosessaamiseen. Osa lahjoista on ehkä täytetty sellaisissa olosuhteissa, että PK 3:3.2:n nojalla esitetyn vaatimuksen menestyminen on epävarmaa. Perillinen ei esimerkiksi pysty luotettavasti arvioimaan, katsoisiko oikeus lahjansaajan olleen vilpillisessä mielessä. Myös lahjoitusajankohta saattaa olla epäselvä, joten kanne uhkaa kilpistyä määräajan ylittymiseen. Epävarmaa saattaa olla jopa se, onko tietyssä vastikeperusteen sinänsä täyttävässä varallisuudensiirrossa edes kysymys PK 3:3.2:ssa tarkoitetusta lahjasta.[36] Toisaalta vaikka lainkohdan soveltamisen edellytykset kiistatta täyttyisivätkin, voi tietyn lahjansaajan haastaminen näyttää aiheettomalta hänen ilmeisen maksukyvyttömyytensä vuoksi. Lisäkanteet aiheuttaisivat tällaisissa tilanteissa X:lle ylimääräisiä kustannuksia, ajanhukkaa ja turhaa vaivannäköä. Omien kustannusten lisäksi hän joutuisi ehkä korvaamaan aiheetta haastetun lahjansaajan oikeudenkäyntikulut.

Toissijaisten perillisen etujen mukaista siis olisi, että hän voisi oikeudenmenetyksiä pelkäämättä kohdistaa kanteensa vain haluamiinsa lahjansaajiin. Tämä ei saa kuitenkaan huonontaa vastaajaksi joutuneen saajan asemaa. X:n ei tule päästä valinnoillaan vaikuttamaan siihen, millä tavoin palautusvastuussa olevien keskinäinen vastuunjako toteutuu. Perillisen ratkaisun ajaa kannetta vain tiettyä saajaa kohtaan ei siis pidä johtaa siihen, että lahjan palautus jää lopulta yksin vastaajaksi haastetun taakaksi ja muut lahjansaajat vapautuvat vastuusta. Jos siis esimerkin X tahtoo vapauttaa Yb:n ja Yc:n palautusvastuusta, vapautus ei voi tapahtua Ya:n kustannuksella vaan sen on jäätävä X:n itsensä vahingoksi.

Joudutaankin kysymään, miten voitaisiin parhaiten turvata lahjansaajien keskinäisen vastuunjaon toteutuminen. Olisiko lähdettävä siitä, että perillinen joutuu täyttä suoritusta tavoitellessaan käynnistämään prosessin kaikkia palautusvelvollisia kohtaan? Tämä ei ole nähdäkseni välttämätöntä. Mahdollista nimittäin olisi jättää tasauksen toteuttaminen kanteen kohteeksi joutuneen lahjansaajan omaksi asiaksi. Yli osuutensa suorittaneelle annettaisiin siis samanlainen regressioikeus kuin tavalliselle yhteisvelalliselle, kuten luotonsaajalle. Hän voisi lahjansaajakumppaneitaan kohtaan nostamillaan kanteilla vaatia heidän osuuksiaan. Ya, joka on suorittanut perilliselle esimerkiksi 15 000 euroa, saattaisi vaatia Yb:ltä ja Yc:ltä kummaltakin 5 000 euron suoritusta (oletan nyt, että vastuuosuudet ovat samansuuruiset). Tällaisen velkomuksen hän voisi ilmeisestikin käynnistää jo sillä perusteella, että häneltä on kanteella vaadittu lahjan palautusta. Jutun vireille paneminen ei siis edellyttäisi PK 3:3.2-prosessissa annettua lainvoimaista tuomiota. [37]

---

[36] Ei ole ehkä riidatonta, onko tietyssä varallisuudensiirrossa ollut kysymys lahjasta vai esimerkiksi vastikkeeseen johtavalla tavalla syntyneen (sinänsä todellisen) velan maksamisesta. Vastauksen mukaan määräytyy se, voiko suorituksen saajalle syntyä PK 3:3.2:ssa tarkoitettua palautusvastuuta. Pesäosuuksien määräämisen kannalta tämä asia voi olla yhdentekevä – olennaista on vain se, että lesken käyttäytyminen antaa perillisille vastikeoikeuden.

[37] Tällaisesta ehdollisesta takautumisvaatimuksesta annetaan määräyksiä OK 18:5.1:ssä.

Hahmoteltu ratkaisumalli vaikuttaa sinänsä toteuttamiskelpoiselta. PK 3:3.2:n mukainen kanne on tosin lakia säädettäessä varmasti ajateltu *perillisten* käytettäväksi suojakeinoksi. Mitään estettä sille, että prosessin paneekin vireille palautusvelvolliseksi joutunut tai vastuun uhkaama lahjansaaja, ei mielestäni voida kuitenkaan esittää. Lahjansaajakumppaneilla ei ole suojaamisen arvoista intressiä vastustaa heihin kohdistettua kannetta vain sillä perusteella, että sen on nostanut joku muu kuin toissijainen perillinen. Suoritukseen oikeutettu perillinenhän voisi joka tapauksessa siirtää tämän varallisuusetunsa kolmannelle, jolloin siirronsaaja pääsisi käyttämään perilliselle alun perin kuulunutta oikeutta.[38]

Säännölle, jonka mukaan PK 3:3.2:ssa tarkoitettu kanne on myös yli oman osansa palauttaneen lahjansaajan käytettävissä, voidaan antaa laajempikin ulottuvuus. Kanteeseen voinee turvautua myös lahjansaaja, joka on suorittanut perillisille ”vapaaehtoisesti” – siis ilman, että häntä olisi tähän oikeuden päätöksellä velvoitettu. Tällainen suoritus voi lahjansaajan olla järkeväkin tehdä, mikäli palautusvastuun edellytysten täyttymisestä ei vallitse epäilystä. Olisi jo kustannussyistä aiheetonta ryhtyä riitelemään asiasta oikeudessa. Jos siis Ya:n nostamaa regressikannetta käsittelevä tuomioistuin katsoo palautusvastuun edellytysten täyttyvän niin Ya:n kuin myös hänen lahjansaajakumppaniensa Yb:n ja Yc:n osalta, sen on mielestäni tuomittava viimeksi mainitut suorittamaan oma osuutensa Ya:lle. Kanteen ei pidä kariutua siihen, että Ya on tehnyt oman suorituksensa vapaaehtoisesti.

Se, että lahjansaajalle annetaan itsenäinen kannevalta kumppaneitaan kohtaan, ei kuitenkaan ratkaise kaikkia ongelmia. Esimerkkimme Ya:n voi olla käytännössä vaikea toteuttaa oikeuttaan. Esteeksi tulevat herkästi PK 3:3.2:ssa asetetut ehdottomat määräajat. Niitä on nähdäkseni sovellettava myös lahjansaajien kesken esitettäviin vaatimuksiin. Jos yli oman osuutensa suorittanut Ya aikoo saada Yb:ltä tämän osuutta vastaavan suorituksen, hänen tulee nostaa Yb:tä kohtaan kanne laissa säädetyssä ajassa. Koko määräaikasäännöksen ratio edellyttää mielestäni tätä. Sen jälkeen kun Yb:lle annetun lahjan täyttymisestä on kulunut 10 vuotta tai lesken jälkeen toimitetusta perunkirjoituksesta yksi vuosi, Yb:n täytyy saada luottaa siihen, ettei häntä kohtaan voida enää esittää PK 3:3.2:een perustuvia vaateita.

Erityisen vaikeaksi regressioikeuden toteuttaminen kävisi tilanteessa, jossa toissijainen perillinen (X) on esittänyt Ya:ta kohtaan oman vaatimuksensa määräajan loppuhetkillä. Ya ei ehkä millään onnistu toimimaan kyllin nopeasti.[39] Ja

---

Lahjansaaja, jolta perillinen on kanteella vaatinut suoritusta, voisikin lainkohtaan vedoten vaatia, että hänen toista lahjansaajaa vastaan ajamansa regressikanne käsitellään samassa oikeudenkäynnissä perillisen nostaman kanteen kanssa.

38 Kysymyksestä ks. lähemmin luvussa 6.6 esittämääni.

39 Yli oman osuutensa suorittanut lahjansaaja on tässä suhteessa huonommassa asemassa kuin normaali yhteisvelallinen. Viimeksi mainittukin voi tietysti menettää regressimahdollisuu-

huomattaviin vaikeuksiin lahjansaaja voi joutua silloinkin, kun X on nostanut kanteen hyvissä ajoin. Ya:lla ei ehkä ole entuudestaan tietoja L:n tekemistä muista disponoinneista, eikä hän pysty myöskään arvioimaan, täyttyvätkö palautusvastuun syntymisen edellytykset hänen lahjansaajakumppaniensa osalta. Ya on tältä osin yleensä huonommassa asemassa kuin X. Lahjan palautusta vaativan perillisenhän on jo muutenkin täytynyt ottaa selvää L:n toteuttamista pesäosuuden suuruuteen vaikuttavista lahjoituksista. Lesken pesän osakkaana X:llä on lisäksi hyvät mahdollisuudet saada sellaista tietoa L:n toiminnasta, joka auttaa häntä toteuttamaan oikeutensa.

Vaikuttaakin selvältä, ettei PK 3:3.2:een turvautuvalle P:n perilliselle voida antaa ainakaan täydellistä toimintavapautta. Jos hänen ratkaisunsa ajaa kannetta vain osaa lahjansaajista kohtaan johtaa siihen, että loput vapautuvat vastuusta, menettelyn seuraukset on tietyin edellytyksin pantava X:n itsensä kannettavaksi. Ongelmaksi tuleekin lähinnä se, mitkä nämä edellytykset ovat. Katsotaanko siis regressimahdollisuuksien avoimina pitäminen kokonaan tai ainakin ensisijaisesti X:n velvollisuudeksi, vai lähdetäänkö siitä, että se on normaalisti lahjansaajan oma asia?

Ehdottoman vastauksen antaminen on vaikeaa. Tässä punnintatilanteessa kallistuisin kuitenkin *perilliselle sälytettävän toimintavelvollisuuden* kannalle. Hän joutuu oikeutensa toteuttamiseksi muutenkin olemaan aktiivinen. X:llä on lisäksi yleensä lahjansaajaa paremmat edellytykset käydä prosessia toista lahjansaajaa kohtaan, onhan hänen jo muutenkin täytynyt ottaa selvää lesken toimista ja niiden taloudellisista vaikutuksista. Jotain merkitystä voitaneen antaa myös sille, että PK 3:3.2:ssa tarkoitettu palautusvastuu merkitsee varallisuusoikeudellisesti tehokkaaseen oikeustoimeen puuttumista. Epäselvässä tilanteessa vaikuttaa oikeammalta vaatia aktiviteettia ”hyökkääjän” asemassa olevalta perilliseltä kuin omaa laillista saantoaan puolustavalta lahjansaajalta.[40]

---

tensa ajan kulumisen vuoksi. VanhL 20 §:ssä on yhteisvelallisen asemaa kuitenkin helpotettu siten, että takautumisvaateen vanhentumiselle on asetettu oma määräaikansa: se on pääsääntöisesti kolme vuotta siitä, kun velallinen on tehnyt oman suorituksensa. Regressivaatimusta ei siis tarvitse esittää alkuperäisen vanhentumisajan kuluessa (kolmessa vuodessa saatavan erääntymisestä). Tämä on tärkeää ennen kaikkea tilanteessa, jossa yhteisvelalliselta vaaditaan suoritusta vanhentumisajan loppuhetkillä. – Vastaavanlainen järjestely oli omaksuttu jo VanhL:n edeltäjän, VanhA:n 3 §:ssä. Kymmenentenä vuotena velan maksanut yhteisvelallinen sai lainkohdan mukaan takautumisoikeuden käyttämistä varten yhden lisävuoden. Hänen oikeutensa ei siis lakannut normaalin 10 vuoden vanhentumisajan umpeutuessa, vaan aikaa takautumisvaatimuksen esittämiseen oli vielä yksi vuosi sanotusta hetkestä.

[40] Tässä puolletulle velallistahoa suojaavalle kannalle saadaan tukea myös yleisestä velvoiteoikeudesta. Velkojalla, jolla on useita yhteisvastuullisia velallisia (heihin voidaan rinnastaa myös takaajat), on oikeutemme mukaan tietty huolenpitovelvollisuus velallisiaan kohtaan. Hän joutuu pitämään huolta heidän takautumismahdollisuuksiensa säilymisestä. *Marjut Jokelan* sanoin: ”Velkoja kantaa vastuun, jos hänen laiminlyöntinsä tai muun menettelynsä johdosta joku velallisista vapautuu vastuustaan niin, että muiden mahdollisuudet toteuttaa regressioikeuttaan heikkenevät.” (*Jokela, Marjut* 2004 s. 32–33). Kysymyksestä erityisesti takauksen kannalta ks. *Aurejärvi – Hemmo* 2004 s. 271 ss.

Oma kysymyksensä on, tulisiko tästä toissijaiselle perilliselle sälytetystä ”prosessitaakasta” määräedellytyksin poiketa. Ajattelen lähinnä tilanteita, joissa X:llä on ollut hyväksyttävät syyt pidättäytyä kanteen nostamisesta tiettyä lahjansaajaa kohtaan. X on esimerkiksi ollut perustellusti siinä käsityksessä, että kanne Yb:tä kohtaan ei voi mitenkään menestyä, kun tämän hyväksi tehdystä lahjoituksesta on kulunut jo kymmenen vuotta. Siksi hän on tyytynyt haastamaan vastaajaksi Ya:n. Jos sitten palautusvastuuprosessia käytäessä selviääkin, että lahja oli tosiasiassa täytetty kymmenen vuoden aikarajan sisällä, voi tuntua pulmalliselta liittää Yb:n sivuuttamiseen sanktioita.

Ilmeisesti myös viimeksi kuvatussa ja siihen rinnastuvissa tilanteissa riski täytyy kuitenkin panna ennemmin perillisen kuin palautusvastuun uhkaaman lahjansaajan kannettavaksi. Toisin voitaneen menetellä lähinnä vain silloin, kun vastaajaksi joutuneen lahjansaajan (Ya) oma toiminta on ollut moitittavaa. Hän on esimerkiksi tiennyt X:lle syntyneestä väärinkäsityksestä (jonka taustalla saattaa olla lahjansaajien epärehellinen toiminta) mutta ei ole korjannut sitä. Kun Ya on näin osaltaan myötävaikuttanut lahjansaajakumppaninsa vapautumiseen, on oikeudenmukaista, että hän kantaa myös sen seuraukset.

b) Edellä esitetty merkitsee käytännössä sitä, että tuomioistuin saattaa joutua PK 3:3.2-riitaa ratkaistessaan antamaan merkitystä prosessin ulkopuolelle jätetyn lahjansaajan (tai -saajien) vastuuseen liittyville kysymyksille. Jos vastaajaksi haastettu lahjansaaja vaatii palautusvastuunsa supistamista siihen vedoten, että joku hänen saajakumppaneistaan on päästetty vapautumaan, tuomioistuimen täytyy ottaa kantaa valikoivan prosessaamisen seurauksiin. Ajatellaan esimerkiksi tilannetta, jossa lahjan palautusjutun vastaajaksi yksin joutunut Ya tuo oikeudenkäynnissä esille, että palautusvelvollisten joukkoon olisi kuulunut myös Yb. Kun toissijainen perillinen ei ole kuitenkaan nostanut Yb:tä kohtaan kannetta PK 3:3.2:n mukaisessa määräajassa, viimeksi mainittu on vapautunut vastuusta. Ya vaatii tästä syystä omaa vastuutaan supistettavaksi. Millä edellytyksin hänen vaatimuksensa menestyy?[41]

Ratkaisevaksi muodostuu nyt se, olisiko sivuun jätetty Yb todellisuudessa ollut palautusvastuussa, olisivatko siis hänen osaltaan täyttyneet PK 3:3.2:ssa säädetyt edellytykset. Ainoastaan siinä tapauksessa, että kysymykseen vastataan myöntävästi, voi lahjansaaja Ya:n supistamisvaatimus olla oikeutettu. Näyttövelvollisuus täytynee sälyttää nyt Ya:lle. Hänen on siis ainakin saatettava todennäköiseksi, että lahjansaajakumppania kohtaan nostettu kanne olisi me-

[41] Tarkasteltava esimerkki on tietoisesti muotoiltu niin, että mahdollisuudet saada suoritus toiselta lahjansaajalta ovat jo menetetyt. Valikoivan prosessaamisen aiheuttamia ongelmia saatetaan joutua pohtimaan myös tilanteessa, jossa kannevalta haastamatta jätettyjä saajia kohtaan olisi vielä avoimena. Tällöin syntyy kysymys, olisiko Ya mahdollista asettaa täyteen palautusvastuuseen, jolloin vastuusuhteiden tasaaminen jäisi hänen itsensä tehtäväksi. Toinen vaihtoehto olisi velvoittaa Ya vain osuuttaan vastaavaan suoritukseen ja osoittaa perillinen hakemaan loppuja toisilta lahjansaajilta. – Tarkastelen tätä ongelmaa lähemmin jaksossa 8.6.

nestynyt. Jos hän tässä onnistuu, on hänellä mahdollisuuksia saada vastuutaan rajoitetuksi – muuten ei.

Saatetaan lisäksi kysyä, pitäisikö merkitystä antaa myös haastamatta jätetyn Yb:n maksukyvylle. Prosessin kuluessa voi nimittäin selvitä, ettei häneltä olisi mitenkään voitu saada suoritusta: Yb on esimerkiksi todettu ulosmittauksessa varattomaksi. Ajateltavissa onkin, että Yb:n sivuuttamisesta ei tällöin koituisi perillisille haitallisia seurauksia. Kun kerran Ya olisi joka tapauksessa joutunut vastaamaan yksin palautuksesta, hänen vastuunsa lieventäminen vaikuttaa aiheettomalta.[42]

Viimeksi esitetty väite pitää sinänsä paikkansa. Kovin suurta merkitystä ei sivuutetun lahjansaajan maksukyvyttömyydelle voitane kuitenkaan antaa. Jotta perillinen voisi tehokkaasti vedota siihen, Yb:n maksukyvyttömyyden täytyisi nähdäkseni olla pysyvää. Pelkästään se, että häneltä ei juuri PK 3:3.2-prosessin ajankohtana löydy omaisuutta, ei siis riitä, vaan olosuhteista päätellen täytyy olla hyvin todennäköistä, ettei Yb:ltä olisi voitu saada suoritusta myöhemminkään. Tämä edellytys täyttynee luonnollisten henkilöiden osalta melko harvoin. Paremmat mahdollisuudet siihen on vedota, mikäli lahjansaajana on vararikkotilaan joutunut oikeushenkilö – ajatellaan esimerkiksi konkurssiin tai selvitystilaan asetettua yhdistystä tai yhtiötä.

c) Oletetaan, että PK 3:2.2-juttua käsittelevä tuomioistuin todella päätyy supistamaan valikoivaan prosessaamiseen syyllistyneen perillisen palautusvaadetta. Tällöin joudutaan vielä erikseen pohtimaan, millaisia laskusääntöjä noudattaen sen on nyt lievennettävä lahjansaajan tai -saajien vastuuta. Käytännön kannalta yksinkertaisin ja myös uudehkon lainsäädännön kanssa parhaiten yhteen sopiva ratkaisu olisi seurata VanhL 19.2 §:n ja TakL 18 §:n antamaa mallia. Lainkohdista ensin mainittu koskee tilannetta, jossa velkoja päästää velan vanhentumaan yhden tai useamman yhteisvelallisen osalta, ja jälkimmäinen tapauksia, joissa velkoja on vapauttanut jonkun yhteistakaajista. Sanktioksi on kummassakin tapauksessa määrätty solidaarisen vastuun purkaantuminen. Jäljelle jäävät velalliset (tai takaajat) vastaavat enää vain kukin omasta osuudestaan.

Samaa sääntöä olisi helppo soveltaa PK 3:3.2:ssa tarkoitettuihin lahjansaajiin. Sitä noudattamalla heidän vastuusuhteensa tulisivat kerralla selvitetyiksi. Aivan ongelmaton ei tämä ratkaisu kuitenkaan ole. Yhteisvastuun totaalisen

---

[42] Hyvän vertailukohdan tarjoaa seuraava TakL 16 §:ssä säännelty ongelmatilanne: velkoja on jättänyt saatavansa ilmoittamatta päävelallista koskevan julkisen haasteen yhteydessä tai päävelallisen konkurssissa ja menettänyt näin mahdollisuutensa päävelallisen varoista tehtävään suoritukseen. Joudutaan kysymään, miten takaajia suojataan tällaisten laiminlyöntien varalta. – TakL 16 §:n mukaan takaaja vapautuu takausvastuusta siltä osin kuin velkoja olisi saatavansa valvomalla saanut päävelalle suorituksen velallisen tai konkurssipesän varoista. Jos siis velkoja osoittaa, että saatavan valvonta olisi jäänyt joka tapauksessa tuloksettomaksi, hänen laiminlyöntinsä ei kavenna takaajan vastuuta.

purkamisen johdosta lahjansaajat saattavat nimittäin tietyissä tilanteissa päästä parempaan asemaan kuin missä he olisivat olleet ilman kumppaninsa vapautumista.[43] Osapuolten materiaaliset oikeussuojavaateet turvaisikin paremmin menettely, jossa lahjansaajien yhteisvastuu pidetään sinänsä voimassa mutta sitä supistetaan sen verran, ettei heidän asemansa huonone yhden vapautumisen johdosta.[44] Tämän ratkaisutavan varjopuolena taas on sen monimutkaisuus ja isotöisyys: vastuiden määrittäminen voi edellyttää pitkälle meneviä selvityksiä lahjansaajien maksukyvystä.[45]

> Tarkasteltavaa ongelmaa voidaan valaista kahden esimerkin avulla. Oletetaan kummassakin tapauksessa, että perillisellä X olisi alun perin ollut oikeus vaatia PK 3:3.2:n mukaisina suorituksina yhteensä 30 000 euroa. Palautusvelvollisia lahjansaajia on kolme ja he olisivat – mikäli heitä kohtaan olisi nostettu ajoissa kanne – vastanneet keskinäisissä suhteissa tasaosuuksin, kukin 10 000 eurosta.
>
> *Esimerkki 1.* X on nostanut PK 3:3.2-kanteen yksin Ya:ta kohtaan, vaikka palautusvastuun syntyedellytykset olisivat täyttyneet myös Yb:n ja Yc:n osalta. Kanne on nostettu aivan viime tipassa, joten Yb ja Yc ovat X:n menettelyn johdosta vapautuneet palautusvastuusta. Jos Ya:n vastuuta päädytään supistamaan, lopputulos lienee selvä: hänet velvoitetaan suorittamaan ainoastaan oma osuutensa, eli 10 000 euroa.
>
> *Esimerkki 2.* Muutetaan tilannetta niin, että X on nostanut mainitun kanteen Ya:ta ja Yb:tä kohtaan ja näin päästänyt Yc:n vapautumaan vastuustaan. Ya:n ja Yb:n vastuun laajuus saatetaan nyt määrittää VanhL 19.1 §:ää analogisesti soveltamalla. Tällöin päädytään siihen, että Ya ja Yb joutuvat kumpikin suorittamaan X:lle 10 000 euroa.
>
> Hahmoteltu ratkaisu onkin ongelmaton, mikäli kumpikin vastuuseen jääneistä lahjansaajista on maksukykyinen. Mutta jos esimerkiksi Yb osoittautuu maksukyvyttömäksi, VanhL 19.1 §:n soveltaminen tuottaa Ya:n kannalta tavallaan liian edullisen tuloksen. Ya pääsee nyt parempaan asemaan kuin missä hän olisi ollut, mikäli kanteesta sivuun jätetty Yc olisi

---

43 Vanhentumislain esitöissä todetaan, että solidaarisen vastuun muuttaminen ositelluksi on tarpeen velallisten oikeuksien turvaamiseksi: jos vastuu pidettäisiin solidaarisena, velasta vastuuseen jäävien yhteisvelallisten asema voisi huonontua (ks. *HE 187/2002* s. 72). Kuten hieman jäljempänä osoitan (ks. esimerkkiä 2), tämä ei tarkkaan ottaen pidä paikkansa. Solidaarista vastuuta ei ole tarpeen kokonaan lakkauttaa, vaan riittää, että yhteisvelallisten vastuulle jäävää summaa pienennetään riittävästi.

44 Tästä ratkaisumallista vertailuineen VanhL 19.2 §:ssä omaksuttuun ks. *Aurejärvi – Hemmo* 2004 s. 81–82.

45 VanhL 19.1 §:ssä omaksuttua ratkaisua voidaan siis kritisoida siitä, että säännös asettaa yhteisvelalliset tietyissä tilanteissa liian edulliseen asemaan. Säännöksen etuna on puolestaan sen selkeys ja yksinkertaisuus. Velasta vastaamaan jääneiden maksuosuudet pystytään määrittämään ilman, että jouduttaisiin erikseen selvittämään velalliskumppanien maksukykyä (ks. lähemmin *Jokela, Marjut* 2004 s. 33). Voidaan kuitenkin kysyä, riittääkö tämä käytännön näkökohta perusteeksi ratkaisulle, jossa yhteisvelallisen annetaan hyötyä siitä, että hänen kumppaninsa vastuu on päässyt vanhentumaan.

ollut täydennyksestä vastaamassa. Viimeksi mainitussa tilanteessahan Ya ja Yc olisivat kumpikin joutuneet vastaamaan 15 000 euron suorituksesta (oletan nyt, että Yc on maksukyinen). Ya ja Yc olisivat nimittäin joutuneet huolehtimaan maksukyvyttömän Yb:n osuuden täyttämisestä.[46]

Osapuolten materiaaliset oikeussuojavaateet turvaakin paremmin ratkaisu, jossa Ya ja Yb asetetaan solidaariseen vastuuseen 15 000 euron suorittamisesta. X voi kuitenkin periä heiltä yhteensä 20 000 euroa (Yc:n osuus jää siis joka tapauksessa hänen tappiokseen).

Tarkastelluilla ratkaisutavoilla on siis kummallakin sekä hyvät että huonot puolensa. Ehdotonta valintaa niiden kesken on siten vaikeaa tehdä. Tyydynkin tässä yhteydessä jättämään kysymyksen avoimeksi.

8.6 ONKO SOLIDAARINEN VASTUU ENSISIJAISTA VAI TOISSIJAISTA?

a) Edellä tässä luvussa puoltamieni sääntöjen valossa usean lahjansaajan PK 3:3.2-vastuuseen liittyy sekä solidaariselle että ositellulle vastuulle tyypillisiä piirteitä. Kukin saajista joutuu varautumaan siihen, että hänet pannaan vastaamaan toistenkin lahjansaajien osuuksien suorittamisesta, jos nämä paljastuvat maksukyvyttömiksi. Toisaalta oikeussuhteen velkojataholla, toissijaisella perillisellä ei ole samanlaista toimintavapautta kuin normaaleissa yhteisvelkasuhteissa. Perillinen ei voi täysin vapaasti tyytyä prosessaamaan haluamaansa lahjansaajia vastaan, vaan hänen on oikeudenmenetyksiltä välttyäkseen yleensä syytä nostaa kanne kaikkia tiedossa olevia palautusvelvollisia kohtaan.

Tarkastelussa esille tulleet oikeusohjeet eivät kuitenkaan anna vielä aivan tarkkaa kuvaa vastuujärjestelmän sisällöstä. Selvittämättä on jäänyt, kuinka herkästi vastuun solidaarisuus todella konkretisoituu ja kuinka tehokkaasti lahjansaajat voivat suojautua omien osuuksiensa yli meneviltä vaatimuksilta. Ajatellaan tilannetta, jossa tuomioistuin on velvoittamassa leskeltä 15 000 euron lahjat saaneita Ya:ta ja Yb:tä suorittamaan perilliselle X tämän perintöosasta puuttuvaa 10 000 euroa (rahasuorituksen vaihtoehtona heillä on tietysti aina lahjan luontaispalautus). Lahjansaajat voivat nyt kumpikin kiistatta joutua vastaamaan yksinkin koko määrästä. Mutta selvää ei ole, millä edellytyksin heille tällainen velvoite asetetaan. Tarjolla on kaksi vaihtoehtoa:

> *a)* Lahjansaajia velvoittava tuomio on muotoiltava niin, että X voi sen nojalla saada ilman muuta – viime kädessä ulosottoon turvautumalla – kummalta tahansa lahjansaajista täyden 10 000 euron suorituksen. Hänen ei siis tarvitse yrittääkään periä suoritusta ”tasaisesti” (5 000 Ya:lta ja

[46] Näistä perusteluista ks. lähemmin *Aurejärvi – Hemmo,* em. teos s. 82.

5 000 Yb:ltä). Maksuvelvolliseksi joutuneen lahjansaajan on sitten koetettava periä kumppaniltaan liikaa suorittamansa määrä. – Saatetaan puhua *ensisijaisesta solidaarisesta vastuusta*.

b) Perilliselle X annetaan tuomiossa oikeus saada kummaltakin lahjansaajalta ensi sijassa tämän vastuuosuus, 5 000 euroa. Tätä suuremman määrän hän voi velkoa vain, mikäli toinen lahjansaajista esimerkiksi tuloksettoman ulosmittausyrityksen perusteella todetaan maksukyvyttömäksi.[47] – Nyt saatetaan sanoa, että lahjansaajien vastuu on *ensisijaisesti ositeltua ja vasta toissijaisesti solidaarista*.[48]

Tehtäessä valintaa näiden vaihtoehtojen kesken on syytä hakea johtoa velvoiteoikeuden yleisistä periaatteista. Järjestelmämme pääsääntönä on, että jos velalliset ovat solidaarisessa vastuussa, heidän vastuunsa on koko laajuudessaan ensisijaista. Velkoja saa toisin sanoen vaatia täyttä suoritusta keneltä tahansa velallisistaan, eikä hänen tarvitse ensin osoittaa toisia maksukyvyttömiksi.[49] Vastuusuhteiden tasaaminen on jätetty maksun tehneen velallisen omaksi asiaksi. Hän voi maksettuaan koko velan (tai osuuttaan suuremman määrän) periä velalliskumppaneiltaan heidän osuutensa.

Oikeudessamme on siis pantu painoa velkojan saamisvaateen mahdollisimman tehokkaalle toteutumiselle. Ensisijaisen yhteisvastuun säännön avulla hän pystyy saaman täyden suorituksen nopeammin, varmemmin ja vähemmin kustannuksin kuin jos vastuu oman osuuden ylittävästä määrästä olisi toissijaista. Mikäli velkojan täytyisi edetä saatavaansa periessään velallinen kerrallaan, hän voisi helposti kärsiä menetyksiä. Niitä saattaisi syntyä esimerkiksi perintäkulujen kasvamisen ja velkomuksen pitkittymisestä johtuvien maksuhäiriöiden johdosta. Velkojan suojaamista tällaisilta tappioilta onkin pidetty tärkeämpänä kuin niiden ongelmien torjumista, joita vastuun ensisijaisuudesta voi velalliselle aiheutua.

Esitetyt näkökohdat ovat merkittäviä myös PK 3:3.2:een vetoavan toissijaisen perillisen (X) asemaa arvioitaessa. Jos X:n pitää ensi vaiheessa tyytyä velkomaan kultakin lahjansaajalta tämän osuutta, täydennyksen saaminen saattaa hidastua tuntuvasti. Ongelma kärjistyy tilanteessa, jossa lahjansaajia on suuri joukko ja osa heistä vaikeasti tavoitettavissa. Perillinen voi joutua käymään läpi useita velkomiskierroksia, ennen kuin hän saa osalleen täyden suorituksen.[50]

---

47 Maksukyvyttömyys voi ilmetä myös esimerkiksi siten, että palautusvelvollinen on asetettu konkurssiin tai hänen osaltaan on alkanut yksityishenkilön velkajärjestely taikka yrityssaneeraus (esimerkkien johdosta ks. lähemmin TakL 21 §).

48 Näistä solidaarisen vastuun eri ilmenemismuodoista ks. esim. *Rodhe* 1956 s. 624, *Arnholm* 1978 s. 41 ja *Aurejärvi – Hemmo* 2004 s. 80.

49 Ks. esim. *Hakulinen* 1965 s. 45 sekä *Aurejärvi – Hemmo*, em. teos s. 80.

50 Samaan ongelmaan on kiinnitetty huomiota PK 21 luvun mukaisessa palautusvastuussa.

Yksittäisen lahjansaajan näkökulmasta asetelma on tietysti päinvastainen. Ensisijaisen yhteisvastuun sääntö voisi merkitä hänelle huomattavaa taloudellista rasitusta. Rahasuoritukseen päätyvän Y:n täytyisi mahdollisesti suorittaa perilliselle jopa koko lahjan arvo, vaikka toisiakin palautusvelvollisia olisi. Tästä syystä hän saattaisi joutua realisoimaan omaisuuttaan – oman vastuuosuutensa mukaiseen suoritukseen hänen käteisvaransa olisivat ehkä riittäneet. Rahasuoritusoikeuden käyttämisen hinta uhkaisikin ehkä nousta niin korkeaksi, että lahjansaaja joutuisi alistumaan toiseen vaihtoehtoon, lahjan luontaispalautukseen. Liikaa suorittamaansa määrää lahjansaaja voisi tosin aina yrittää periä kumppaneiltaan. Regressioikeuden toteuttaminen on kuitenkin monesti hidasta ja vaikeaa. Palautuksesta yksin vastannut saaja joutuisi usein turvautumaan pakkoperintään, mikä puolestaan – esimerkiksi kuluriskin vuoksi – saisi hänet kenties kokonaankin luopumaan tasausvaatimuksista.

Esillä olevaa kysymystä voidaan arvioida myös aktiivisen toimintavelvollisuuden kohdentamisen ongelmana: kummalle on ensi sijassa asetettava velvollisuus huolehtia vastuusuhteiden asianmukaisesta toteutumisesta, palautusta vaativalle toissijaiselle perilliselle vai yksittäiselle lahjansaajalle? Kun edellä (8.5) tarkastelin tätä kysymystä kanneaikojen voimassa pysyttämisen näkökulmasta, päädyin sälyttämään aktiviteetin perillisen harteille. X:n on siis oikeudenmenetyksen uhalla nostettava kanne kaikkia tiedossa olevia palautusvelvollisia kohtaan, eikä hän saa tyytyä kohdistamaan vaatimustaan siihen, jolta uskoo suorituksen helpoimmin saavansa. Omaksumani linja ja sen puolesta esitetyt perusteet huomioon ottaen perilliseltä olisi johdonmukaista edellyttää myös PK 3:3.2-saatavan tasaista perintää. Hänen täytyisi siis yrittää saada kultakin lahjansaajalta ensi sijassa tämän oma vastuuosuus. Saatetaan nimittäin katsoa, että kun X jo muutenkin joutuu käymään oikeutta lahjan palautusasiassa ja ottamaan selkoa esimerkiksi lesken disponoinneista, hänellä on normaalisti huomattavasti paremmat valmiudet velkoa kultakin lahjansaajalta tämän osuutta kuin yksittäisellä palautusvelvollisella.

Ei ole helppoa todeta, kumpi näistä kahdesta vastuujärjestelystä tulisi omaksua. Tässä punnintatilanteessa kallistuisin kuitenkin lahjansaajan edut turvaavalle, toissijaisen solidaarisen vastuun kannalle. Se, ettei lahjansaajalle edes väliaikaisesti aseteta hänen talouttaan kohtuuttomasti rasittavaa vastuuta, on ehkä sittenkin tärkeämpää kuin toissijaisen perillisen oikeuden viivytyksetön toteuttaminen. Käsitykseni siis on, että *perillinen joutuu ensi vaiheessa tyytymään kunkin palautusvelvollisen omaa osuutta vastaavaan suoritukseen.* Tätä suu-

---

Vainajan velkojen maksuun tarvittavan määrän periminen vaikeutuisi, jos pesänselvittäjän täytyisi ensi vaiheessa periä kultakin osakkaalta tämän vastuuosuutta. Oikeudessamme onkin sääntönä, että pesänselvittäjällä ei tällaista velvollisuutta ole vaan hän voi kohdistaa vaatimuksensa suoraan yhteenkin osakkaaseen (tämän vastuu rajoittuu kuitenkin perinnönjaossa hänelle annetun omaisuuden määrään). Vastuusuhteiden tasaaminen on siis jätetty osakkaiden itsensä tehtäväksi. Kysymyksestä ks. *Lohi* 1998 s. 329–332 sekä *HE 14/2004* s. 33.

rempaa määrää hän voi vaatia, vasta kun joku tai jotkut lahjansaajista on ensin todettu maksukyvyttömiksi.

b) Tarkastelun pohjaksi edellä ottamassani esimerkissä lähdin siitä, että toissijainen perillinen oli nostanut palautuskanteen kaikkia tiedossa olevia lahjansaajia kohtaan ja tuomioistuimen harkittavana oli heidän kunkin (esimerkissä Ya:n ja Yb:n) vastuun sisältö. Asiallisesti hyvin samanlainen ensisijaisen vastuumuodon valintaongelma – solidaarinen vai ositeltu? – voi tulla ajankohtaiseksi myös hieman toisentyyppisessä tilanteessa. Kysymystä joudutaan pohtimaan myös silloin, kun PK 3:3.2-kanteen nostanut X on tyytynyt haastamaan vastaajiksi ainoastaan osan lahjansaajista ja jättänyt toiset haastamatta.

Ongelmaa voidaan valaista esimerkin avulla. Otetaan nytkin pohjaksi tämän jakson alussa käytetty tapauskuvaus (L on antanut Ya:lle ja Yb:lle kummallekin 15 000 euron lahjan ja perillisen X pesäosuudesta puuttuva määrä on 10 000 euroa), mutta muutetaan sitä niin, että X onkin tyytynyt nostamaan kanteen yksin Ya:ta kohtaan, vaikka PK 3:3.2-vastuun edellytykset täyttyisivät myös Yb:n osalta. Oletetaan lisäksi, että Yb:tä vastaan ajettavan kanteen määräaikaa on vielä jäljellä. Valikoivasta prosessaamisesta ei ole siis vielä aiheutunut menetyksiä, vaan lahjansaajien keskinäiset suhteet pystytään yhä tasaamaan (edellyttäen tietysti, että Yb on maksukykyinen). Ongelmaksi tuleekin, kumpi tästä tasauksesta pannaan ensi vaiheessa huolehtimaan, palautusta vaativa perillinen vai lahjansaaja. Toisin sanoen: voidaanko vastaajaksi yksin haastettu Ya velvoittaa suorittamaan X:lle koko tämän perintöosasta puuttuvat 10 000 euroa vai ainoastaan oma vastuuosuutensa, 5 000 euroa?

Käsittääkseni ratkaisun täytyy olla sama kuin edellä: vastuusuhteiden tasaaminen sälytetään ensisijaisesti perillisen kannettavaksi. Tuomioistuimen olisi siis velvoitettava Ya suorittamaan lähtökohtaisesti vain oma 5 000 euron osuutensa, ja loppuja X joutuisi hakemaan kanteella Yb:ltä. Omaa maksuosuuttaan laajempaan vastuuseen Ya voitaisiin asettaa ainoastaan toissijaisesti – siltä osin, kuin perillinen ei mahdollisesti onnistu saamaan suoritusta toiselta lahjansaajalta. Näin menetellen turvataan alusta asti vastuunjaon asianmukainen toteutuminen. Lahjansaaja ei edes väliaikaisesti joudu ankarampaan vastuuseen kuin mikä hänen kannettavakseen lopulta kuuluu.

Jos tässä ja jaksossa 8.5 esittämäni säännöt hyväksytään, lahjansaajien vastuun solidaarisuus ohenee melkoisesti siitä, mikä on tyypillistä velvoiteoikeudessa. Yhteisvastuun reaaliseksi sisällöksi jää vain se – sinänsä tärkeä asia – että lahjansaajat joutuvat viime kädessä vastaamaan toistensa maksukyvystä. Palautusvastuun käytännön toteuttamista ajatellen järjestelmämme rakentuu ennemminkin ositellun vastuun varaan.

9 Lahjansaajana toissijainen perillinen

9.1 ONGELMASTA

Perintökaaren 3:3.2:ssa tarkoitettuja riitoja syntyy tyypillisimmin silloin, kun leski L on lahjoittanut omaisuuttaan joko omille perilliselleen tai perillispiirin ulkopuolisille tahoille. On kuitenkin myös mahdollista, että L suosii lahjoituksin ensin kuolleen puolison toissijaista perillistä. Näin saattaa käydä erityisesti silloin, kun leskeksi jääneellä ei ole omia perintöön oikeutettuja sukulaisia. Lesken ja hänen edesmenneen puolisonsa perillisen kesken voi tietysti muutenkin syntyä niin läheinen suhde, että L on halukas kohtelemaan tätä avioliiton kautta saamaansa sukulaista oman verisukulaisen tavoin. Edelleen voidaan ajatella tilanteita, joissa PK 3 luvun mukainen toissijaisseuraanto perustuu testamenttiin. P on puolisonsa hyväksi tekemässään testamentissa määrännyt toissijaissaajiksi esimerkiksi puolisoiden yhteiset rintaperilliset. Tällöin ei ole mitenkään harvinaista, että L leskeksi jäätyään tekee lahjoituksia jonkun näistä hyväksi.

Kuten jo luvussa 3 toin esille, toissijaiselle perilliselle annettu lahja saa pääsääntöisesti aikaan normaalit PK 3:3.1:ssä tarkoitetut vastikeseuraamukset. Toiset P:n perilliset voivat vedota tällaiseen disponointiin pesänjaossa aivan kuten L:n omalle perilliselle tai ”vieraalle” annettuun lahjaan. Toissijainen perillinen, jonka hyväksi leski on tehnyt vastiketunnusmerkistön täyttävän lahjoituksen, on kuitenkin tutkimuksemme kannalta mielenkiintoisella tavalla kaksoisroolissa. Hän on yhtäältä P:n perillisinä oikeutettu PK 3 luvun tarjoamiin etuuksiin mutta joutuu toisaalta lahjansaajana varautumaan siihen, että häntä kohtaan esitetään palautusvaatimus PK 3:3.2:n nojalla. Tämän kaksoisroolin vuoksi otan seuraavassa käyttöön uuden kirjainsymbolin; merkitsen toissijaissijaisen perillisen (tai testamentin toissijaissaajan) asemassa olevaa lahjansaajaa lyhenteellä *XY.* Näin hän erottuu tarkasteltavien konfliktien toisista osapuolista: siis yhtäältä ”normaalista” P:n perillispiirin ulkopuolisesta lahjansaajasta (Y) ja toisaalta lahjoituksista osattomaksi jääneestä P:n perillisestä (X).

Pidän tarkastelussani silmällä XY:n oikeusaseman kumpaakin puolta. Selvitän siis sekä hänen oikeuttaan vaatia PK 3:3.2-suorituksia että hänen mahdollista palautusvastuutaan. Ensin mainittua kysymystä tarkastelen jaksossa 9.2 ja jälkimmäistä jaksossa 9.3. Pääongelmaksi tulee, millä tavalla lahjansaajan kaksoisrooli mahdollisesti vaikuttaa palautusvastuuprobleemien arviointiin. Asialla on merkitystä paitsi XY:n itsensä, myös hänen kanssaan kilpailevien jäämistöintresenttien kannalta. Esimerkiksi perintöosaansa täydennystä tavoittelevaa P:n sisarusta (X:ää) voi huolettaa, joutuuko hän kenties normaalia huonompaa

asemaan sen johdosta, että lahjansaaja, jolta hän yrittää suoritusta saada, on itsekin P:n perillinen. Perillispiirin ulkopuolisen Y:n näkökulmasta on taas erityisen kiinnostavaa se, millä tavoin hänen lahjansaajakumppaninsa (siis XY:n) perillisasema mahdollisesti vaikuttaa Y:n omaan palautusvastuuseen. Seuraako tästä kenties joitakin helpotuksia Y:n asemaan – vai olisiko asia peräti päinvastoin?

Mainittuja ongelmia tarkastellessani turvaudun samanlaiseen esitystekniseen yksinkertaistukseen kuin edellisessä luvussa. Lähestyn asiaa aina rahamääräistä täydennyssuoritusta tekevän lahjansaajan näkökulmasta ja kysyn, kuinka suuri on kunkin saajan *arvomääräinen vastuu*. Kuten luvussa 8 totesin, hahmottelemani säännöt ovat silti käypiä myös tilanteissa, joissa lahjansaajat (tai yksikin heistä) turvautuvat luontaispalautukseen. Säännöt osoittavat sen taloudellisen rasituksen, jonka lopulta pitäisi tulla lahjansa palauttaneen henkilön kannettavaksi, kun myös hänelle L:n pesästä palautuva määrä otetaan huomioon.[1]

9.2 LAHJANSAAJAPERILLISEN OIKEUDESTA PK 3:3.2-SUORITUKSEEN

a) Oletetaan, että leski L on toissijaiselle perilliselle antamansa lahjan lisäksi tehnyt lahjoituksen perillispiiriin kuulumattoman Y:n hyväksi. Viimeksi mainittu lahja on sen verran suuri, että XY katsoo sen loukkaavan hänen PK 3 luvun mukaisia oikeuksiaan. XY kääntyykin Y:n puoleen ja vaatii tältä suoritusta PK 3:3.2:n nojalla. Joudutaan kysymään, miten XY:n asemaan vaikuttaa nyt hänen oma leskeltä saamansa lahja. Voiko Y siihen vedoten torjua mainitun vaatimuksen?

Konfliktin osapuolten asemaa arvioitaessa törmätään samaan seikkaan, johon kiinnitin huomiota jo tarkastellessani vastikesäännösten soveltamista toissijaisille perillisille annettuihin lahjoihin (jakso 3.6). Merkitystä saattaa olla nyt sillä, onko P:n perillisen saamassa lahjassa ollut kysymys ennakkoperinnöstä vai ei. Jos lahjaa PK 6:9.2:ssa asetetun presumtion mukaisesti pidetään ennakkoperintönä, sen voi olettaa ainakin kaventavan saajansa mahdollista täydennysvaadetta: XY on nyt saanut osan perinnöstään jo ennakolta. Jos taas ennakkoperintöolettama on suljettu pois, ei ole yhtä selvää, että lahja vaikuttaa XY:n asemaan millään tavalla.

Tarkasteltakoon ensin tilanteita, joissa XY:lle annettu lahja *on ollut ennakkoperintöä*. Pesänjakoa ja sitä mahdollisesti seuraavaa perinnönjakoa silmällä pitäen on tällöin selvää, että lahjoitus vaikuttaa XY:n materiaaliseen jakoasemaan. Hän ei saa koko laskennallista perintöosaansa vaan joutuu alistumaan

[1] Viittaan tältä osin jakson 8.3 alussa esittämääni.

ennakkoperinnön arvon mukaiseen vähennykseen.[2] Ongelmaksi tuleekin, onko vastaavanlainen vähennys tehtävä myös silloin, kun määrätään toisen lahjansaajan (Y) palautusvastuuta XY:tä kohtaan.

Kysymykseen täytyy vastata myöntävästi. Kun oikeudessamme on lähdetty siitä, että PK 3 luvun mukaista jaossa voidaan ottaa huomioon myös lesken toissijaisille perillisille antamat ennakkoperinnöt, on samalla hyväksytty se ajatus, että toissijainen perillinen voi saada osan perinnöstään (tai jopa koko perinnön) jo L:n eläessä. En näe perusteltua syytä olla soveltamatta tätä pesänjaossa ja perinnönjaossa kiistatta noudatettavaa sääntöä myös ulkopuolisen lahjansaajan palautusvastuuseen. Tämä merkitsee sitä, että selvitettäessä XY:lle mahdollisesti syntyvän PK 3:3.2-vaateen suuruutta hänen saamilleen ennakkoperinnöille täytyy antaa vastaavanlainen vaikutus kuin pesänjaossa ja perinnönjaossa.[3] Ne siis pienentävät toisen lahjansaajan suoritettavaksi tulevaa määrää, ehkä jopa poistavat koko palautusvastuun.

Valaisen asiaa esimerkin avulla. Lähtökohdaksi voidaan siinä, samoin kuin kaikissa muissakin tämän luvun esimerkeissä ottaa, että P:n perillisten suhteellinen pesäosuus on pääsäännön mukaiset 1/2.

> *Esimerkki 1*. Leski L:ltä jää omaisuutta 20 000 euroa. Pesää ovat jakamassa yksi toissijainen perillinen (XY) ja yksi L:n oma perillinen. Pesänjakoa toimitettaessa selviää, että L oli vähän ennen kuolemaansa tehnyt yhdistys Y:n hyväksi 60 000 euron suuruinen lahjoituksen. Tämän johdosta XY nostaa Y:tä kohtaan kanteen ja vaatii lahjan palautusta. Kanteeseen vastatessaan Y tuo puolestaan esille, että XY on itsekin saanut L:ltä lahjan. Sen suuruus on 30 000 euroa ja se on PK 6:9.2:n nojalla katsottava ennakkoperinnöksi. – Mitä vaikutusta viimeksi mainitulla lahjalla on osapuolten asemaan?
>
> Esimerkkitapausta arvioitaessa on ensin syytä selvittää, millaiseen tulokseen XY:n esittämä vaatimus johtaisi, jos hänelle itselleen annettuun lahjaan *ei* olisi lainkaan vedottu (tai ei voitaisi vedota). Määritetään tätä varten XY:lle kuuluvan perintöosan suuruus. Se saadaan lisäämällä reaaliseen pesään Y:lle annetun lahjan arvo ja puolittamalla näin saatu summa. XY:n perintöosa olisi täten 40 000 euroa (P:n ainoana perillisenä hän saa itselleen koko pesäosuuden). Reaalinen pesä annettaisiin näin kokonaisuudessaan XY:lle, ja hänen perintöosastaan jäisi puuttumaan vielä 20 000 euroa. Tätä määrää hän voisi tehokkaasti vaatia Y:ltä.
>
> Tapauksessa on kuitenkin otettava huomioon myös XY:n saama lahja. Tämä muuttaakin asetelmaa. Lahjan arvo on nyt lisättävä L:n pesään ennakkoperintönä ja vastaavasti vähennettävä XY:lle reaalisesti annettavasta määrästä. XY:n laskennalliseksi perintöosaksi tulee siten 55 000 euroa [(20 000 + 60 000 + 30 000) x 1/2]. Kun hän on saanut siitä jo ennakkona 30 000, hänen reaalinen perintövaateensa on 25 000 euroa. L:n pesästä

---

2 Ks. 3.6 esittämääni.

3 Vastaavanlaista sääntöä noudatetaan lakiosan täydennyksessä (PK 7:7). Ks. tältä osin hieman jäljempänä (s. 330 ss.) esittämääni.

hän saa 20 000 euroa, joten Y:n suoritettavaksi jää 5 000 euroa. Havaitaankin, että Y on pystynyt ennakkoperintöön vetoamalla supistamaan olennaisesti palautusvastuutaan.

b) Toissijaiselle perilliselle omaisuuttaan lahjoittanut L on saattanut määrätä, että lahjaa *ei* oteta huomioon ennakkoperintönä. Tällainen määräys parantaa normaalisti XY:n asemaa. Hän voi sen ansiosta vaatia jaossa koko laskennallista osuuttaan eikä hänen tarvitse alistua lahjan johdosta tehtäviin vähennyksiin. Mutta miten on asia mahdollisen PK 3:3.2-vaateen kannalta? Voiko nyt XY siitä huolimatta, että hän on saanut L:ltä omaisuutta jo tämän eläessä, kääntyä kilpailevan lahjansaajan puoleen ja vaatia suoritusta ikään kuin hänen hyväkseen ei olisi mitään lahjoitusta tehtykään?[4]

Kysymystä voidaan arvioida edellä tarkastellun tapauksen (*esimerkki 1*) pohjalta. Kuten sitä käsitellessäni totesin, XY:lle annetun lahjan huomiotta jättäminen johtaisi siihen, että Y:tä uhkaisi 20 000 euron palautusvastuu. Ennakkoperintöolettaman poissulkevin määräyksin toissijaiselle perilliselle annettu lahja siis huonontaisi esimerkin Y:n asemaa. Mikäli nimittäin L olisi jättänyt viimeksi mainitun lahjan kokonaan antamatta tai pitänyt voimassa sitä koskevan vähentämispresumtion, Y:n palautusvastuu olisi edellä kuvatulla tavoin rajoittunut 5 000 euroon. – Se, että Y:n vastuu ankaroituu muiden lahjoitusten johdosta, ei ole sinänsä PK 3 luvun järjestelmässä poikkeuksellista. Arveluttavaksi lopputuloksen tekee tässä kuitenkin se, että Y:ltä on suoritusta velkomassa juuri kyseisen lahjan saaja.

Nyt tarkasteltavaan verrattuna hyvin samankaltainen ongelma kohdataan PK 7 luvun lakiosasäännöksiä sovellettaessa. Lakiosan täydennystä saattaa olla vaatimassa rintaperillinen, joka on saanut P:ltä omaisuutta määräyksin, että kysymys ei ole ennakkoperinnöstä. Kilpailevan lahjansaajan (Y) suojaksi tulee tällöin PK 7:7:een otettu vähennyssäännös. Lainkohdan mukaan rintaperillisen lakiosavaadetta kaventavat muutkin hänen hyväkseen tehdyt lahjoitukset kuin ennakkoperinnöt. Mikäli rintaperillisen saama lahja täyttää ns. suosiolahjan tai testamenttiin rinnastuvan lahjan tunnusmerkistön, se on vähennettävä hänelle suoritettavasta lakiosasta. Tämä vähennys koituu välittömästi lahjansaaja Y:n hyväksi. Hänen täydennysvastuunsa pienenee tai jää ehkä kokonaankin syntymättä.[5]

---

[4] XY saattaa periaatteessa mennä vaatimuksissaan vieläkin pidemmälle. Hän ehkä esittää, että mainittu lahja täytyy ottaa pesänjaossa huomioon PK 3:3.1:ssä tarkoitettuna *vastikeperusteena*. Tällöin lahja vaikuttaisi pesäosuuslaskelmassa XY:n jako-osaa kasvattavana lisäeränä, mutta sen johdosta ei kuitenkaan tehtäisi ennakkoperintösäännöksistä johtuvia vähennyksiä. – Kuten jaksossa 3.6 totesin, tällainen XY:n vaatimus ei menestyisi. Toissijaiselle perilliselle ei koskaan anneta vastiketta hänen oman lahjansa johdosta.

[5] PK 7:7:n sisällöstä ks. *Lohi* 1997 s. 138–141, *sama* DL 1997 s. 825–827 ja *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 567. – Lain sanamuodon pohjalta syntyy helposti se käsitys, että PK 7:7:ssä tarkoitettu vähennys voitaisiin tehdä vain ennakkoperinnön johdosta. Lainkohdassa nimittäin viitataan

PK 7:7 antaakin tehokasta suojaa liiallisia lakiosan täydennysvaateita vastaan. PK 7 luvussa omaksuttu laskennallisten lisäysten järjestelmä on siinä määrin kattava, että vain harva rintaperilliselle annettu suuruudeltaan merkittävä lahja jää lakiosalaskelman ulkopuolelle. Sääntelyllä pystytään näin takamaan rationaaliselta vaikuttava lopputulos: rintaperillinen ei voi saada lakiosaansa kahteen kertaan.[6]

Kuinka sitten järjestyy lahjoja saaneen toissijaisen perillisen asema? Kun PK 3 luvussa ei ole PK 7:7:ää sisällöltään vastaavaa säännöstä, saatetaan ajatella, että XY:n asemaa arvioitaessa voitaisiin antaa merkitystä vain ennakkoperinnöille. Sellaisia lahjoituksia, joiden osalta L on kumonnut ennakkoperintöolettaman, ei siis otettaisi lainkaan huomioon.

Asia on kuitenkin mielestäni ymmärrettävä toisin. Materiaalista oikeudenmukaisuutta ja lahjansaaja Y:n luottamuksen suojaa koskevat näkökohdat puhuvat selvästi lahjan huomioon ottamisen puolesta. Asetelma on käsittääkseni samanlainen kuin lakiosasäännöstössä. Toissijainen perillinen, joka on lahjoituksin saanut L:ltä jo tämän eläessä perintöosaansa vastaavan määrän, ei ole PK 3:3.2:n tarjoaman suojan tarpeessa.[7] Hänen oikeutensa saada täysi pesäosuus – so. osuus, joka hänelle olisi kuulunut ilman Y:n hyväksi tehtyä lahjoitusta – jää ainakin heikommaksi kuin Y:n oikeus pitää täytetyllä oikeustoimella saatu omaisuus (tai sen arvo). Sama koskee tilannetta, jossa XY:lle annettu lahja ei kata koko perintöosan arvoa. Tällöin hänen palautusvaateestaan on perusteltua tehdä lahjan arvoa vastaava vähennys.

Käsitys, jonka mukaan myös ennakkoperintöjen piirin ulkopuolelle lankeavat lahjat kaventavat XY:n täydennysvaadetta, vastannee yleensä myös lahjanantajan, leski L:n tarkoitusperiä. Hänen voidaan katsoa tarkoittaneen, että kaikki hänen tekemänsä lahjoitukset pysyvät mahdollisimman täysimääräisesti voimassa. L on siis kumotessaan XY:lle antamansa lahjan osalta ennakkoperintö-

---

perintöosaa määrättäessä huomioon otettaviin lahjoihin. Säännöksen tarkoitusperät ja lainvalmistelutöissä esitetty huomioon ottaen on kuitenkin selvää, että lainkohta koskee samalla tavalla kaikkia PK 7:3.3:ssa tarkoitettuja lisäyseriä. Tälle kannalle päätyi myös *KKO* ratkaisussaan *1997:70*.

6 Nämä näkökohdat tuotiin selvästi esille lainvalmistelutöissä. Ks. *HE 37/1948* s. 8: ”Päämäärä, johon esillä olevan pykälän säännös tähtää, on se, että perillinen, joka muodossa tai toisessa on saanut sellaista omaisuutta, mikä lakiosia määrättäessä on otettava huomioon, on velvollinen lukemaan saamansa omaisuuden lakiosansa vähennykseksi; ts. perillinen ei ole oikeutettu vaatimaan, että hänen on saatava lakiosaansa vastaava osuus perittävän jäämistöstä, vaan riittävänä on pidettävä, että hän tavalla tai toisella on saanut lakiosansa arvoa vastaavan määrän omaisuutta.”

7 *Ylöstalo* (1954 s. 139 av. 74) on valmis lukemaan PK 7:7:stä (tai oikeastaan vuoden 1734 PK 17:8:sta) yleisen periaatteen, jonka mukaan jäämistöoikeudessa pyritään estämään etuuksien perusteeton kumuloituminen. Tätä periaatetta hän soveltaa – nähdäkseni hieman keinotekoisesti – testamentin tulkintaan liittyviin kysymyksiin. Paljon vahvemmat perusteet tällaisen kumuloitumiskiellon soveltamiselle on mielestäni tilanteissa, joissa joku perittävältä omaisuutta jo saanut (tai saamassa oleva) taho on tavoittelemassa lakiosan kaltaista etuutta. Hyvän esimerkin tarjoaa juuri oikeus PK 3:1.2:n mukaiseen perintöön.

olettaman tuskin tarkoittanut huonontaa toisten lahjansaajien asemaa. Yksittäistapauksissa asia saattaa tietysti olla näinkin: ”ulkopuolisen” Y:n suojaaminen leskelle läheisen XY:n kustannuksella voisi osoittautua L:n viimeisen tahdon vastaiseksi. Tällaisissakaan tilanteissa en näe kuitenkaan aiheelliseksi poiketa edellä puoltamastani säännöstä. Y:n tarve voida luottaa täytetyn lahjan pysyvyyteen tai ainakin rajoittaa palautusvastuutaan on vahvemman suojan arvoinen kuin viimeksi kuvatun – käytännössä varmaan hyvin poikkeuksellisen – tahdon toteutuminen.

Edellä tarkastellussa esimerkissä onkin käsittääkseni meneteltävä niin, että XY:lle annettu lahja otetaan PK 3:3.2:n soveltamista ajatellen huomioon ikään kuin se olisi ennakkoperintöä. Näin menetellen päädytään sekä perillisen itsensä että kilpailevan lahjansaajan näkökulmasta samaan lopputulokseen kuin missä olisi oltu ilman lesken tekemiä lahjoituksia. XY saa hänelle annettu lahja huomioon ottaen yhteensä 55 000 euroa ja Y:lle syntyy puolestaan 5 000 euron palautusvastuu.

> Hahmottelemaani vähennyssääntöä *ei* siis pidä soveltaa niin, että XY:lle annettu lahja jätettäisiin kokonaan huomiotta pesäosuutta laskettaessa, mutta samalla kuitenkin vähennettäisiin täydestä arvostaan XY:lle reaalisesti osoitettavasta pesäosuudesta. Jos näin tehtäisiin, XY joutuisi huonompaan asemaan kuin missä hän olisi ollut ilman lahjoitusta. – Esimerkin 1 tilanteessa hän jäisi kokonaan ilman Y:ltä tulevaa täydennystä.[8]

Puoltamani tulkinta ei merkitse lesken antaman ns. negatiivisen ennakkoperintömääräyksen vesittämistä. Kuten jo edellä toin esille, XY:lle annettuun lahjaan liitettyä tällaista määräystä on yleensä noudatettava, kun jaetaan lesken reaalista pesää. Pesänjako on siis suoritettava niin, että sanottuun lahjaan ei kiinnitetä huomiota. Vastaavanlainen vaikutus ennakkoperintöolettaman kumoamiselle on annettava toimitettaessa perinnönjakoa P:n perillisten kesken. – Viimeksi mainituista säännöistä saatetaan tosin joutua poikkeamaan silloin, kun reaalinen pesä ei riitä perillisille PK 3:1.2:n nojalla kuuluvien osuuksien katteeksi (ongelma tulee lähemmin esille hieman jäljempänä, s. 341).

c) Ennakkoperintöluonteen puuttuminen ei siis estä ottamasta huomioon XY:n saamaa lahjaa hänen PK 3:3.2-vaadettaan kaventavana eränä. XY saattaa kuitenkin tämän ohella vedota siihen, että kyseinen *lahja ei täytä edes* PK 3:3.1:ssä asetettua *vastiketunnusmerkistöä*. Kuinka tämä vaikuttaisi asian arviointiin?

---

[8] Jos XY:lle annettua lahjaa ei otettaisi lainkaan huomioon pesäosuuslaskelman lisäyseränä, hänen laskennalliseksi perintöosakseen tulisi 40 000 euroa (nythän pesäosuus = perintöosa). Mikäli tästä summasta sitten tehtäisiin lahjan arvoa vastaava 30 000 euron vähennys, XY:n perintöosasta puuttuva määrä pienenisi 10 000 euroon. Näin päädyttäisiin siihen, että reaalinen pesä (20 000) riittäisi XY:n perintöosan katteeksi; itse asiassa XY näyttäisi saavan jopa 10 000 euroa ”ylimääräistä”.

Ensi näkemältä tuntuisi ehkä siltä, että vastikekriteeristön toteutumiseen liittyville kysymyksille ei pidä antaa lainkaan merkitystä XY:n ja ulkopuolisen lahjansaajan välistä konfliktia ratkaistaessa. XY:n vastapuoleksi joutunut Y ei ole nyt vaatimassa vastiketta, vaan hän päinvastoin yrittää suojautua vastikkeeseen perustuvan palautusvaatimuksen varalta. Saatetaankin väittää, että Y:n tulee voida vastustaa toissijaisen perillisen esittämää täyden palautuksen vaatimusta jo sillä perusteella, että tämä perillinen on ylipäänsä saanut L:ltä jotakin lahjaksi.

Mitenkään selvä ei asia kuitenkaan ole. Ongelmaa arvioitaessa voidaan jälleen hakea johtoa lakiosasäännöstöstä. Kuten PK 7:7:stä selviää, lakiosavaateen vähennyseränä voidaan ottaa huomioon vain suoritukset, joiden osalta täyttyvät PK 7 luvussa erikseen määritellyt kriteerit. Rintaperillisen hyväksi tehdyn disponoinnin täytyy olla luettavissa joko ennakkoperinnöksi, suosiolahjaksi, testamenttiin rinnastuvaksi lahjaksi tai hänen on pitänyt saada omaisuutta perittävän ottaman henkivakuutuksen perusteella. Jos yksikään näistä kriteereistä ei täyty, rintaperillinen voi hänen hyväkseen tehdystä lahjoituksesta huolimatta vaatia täyttä lakiosaansa. Kyseinen lahja on siis jätettävä totaalisesti huomioon ottamatta niin lakiosan suuruutta kuin esimerkiksi kilpailevan lahjansaajan täydennysvastuutakin määrättäessä.

Olisiko tarkasteltavassa kysymyksessä syytä seurata lakiosasäännösten antamaa mallia? Monet seikat puhuvat myöntävän vastauksen puolesta. On ensinnäkin muistettava, että sääntö, jonka mukaan ennakkoperintökategorian ulkopuolelle jätetty lahja saatetaan yleensä ottaa huomioon saajansa palautusvaateen vähennyksenä, perustuu merkittävältä osin PK 7:7:n tarjoamaan analogiatukeen. Tässä suhteessa olisi johdonmukaista ottaa XY:n asemaa arvioitaessa huomioon myös lainkohdan soveltamisalan rajoitukset. PK 7:7:n mukaan rintaperillisen asemaan voivat vaikuttaa vain lakiosasuojan kannalta relevantit lahjat. PK 3 luvun järjestelmässä vastaavana mittapuuna saatetaan pitää sitä, täyttyvätkö vastikkeen antamisen edellytykset. Jos vastaus on kieltävä, kyseinen lahja jäisi koko järjestelmän ulkopuolelle. Sille ei siis annettaisi lainkaan merkitystä PK 3 luvussa tarkoitettuja konflikteja arvioitaessa.

Tämän systemaattisen näkökohdan (nyt voitaneen puhua systeeminsisäisestä analogiasta) ohella on syytä kiinnittää huomiota asiaperusteisiin. Kuten aiemmin 3 luvussa toin esille, L:n antamat varallisuusarvoltaan merkittävät lahjat toteuttavat useimmissa tapauksissa vastiketunnusmerkistön. Jotta PK 3:3.1:n kriteeristö jäisi täyttymättä, vaaditaan, että lahjoitukseen on liittynyt selviä erityispiirteitä. Leski on esimerkiksi alihintaisen kaupan avulla pyrkinyt turvaamaan omat vanhuudenpäivänsä, tai kysymys on ollut perhepiirissä tehdystä avustustyöstä maksetusta korvauksesta.[9] Saatetaankin katsoa, että mikäli tällai-

[9] Tilanteista, joissa lesken antama lahja ei toteuta vastiketunnusmerkistöä ks. lähemmin s. 78–82 esittämääni.

sia erityispiirteitä on käsillä, niille on annettava merkitystä myös lahjansaajaperillisen ja ulkopuolisen lahjansaajan välisessä riidassa. XY:n tulee saamastaan lahjasta huolimatta säilyttää kaikki PK 3 luvun mukaiset oikeutensa; hänen on saatava esittää perintövaateitaan ”puhtaalta pöydältä”. Käytännössä tämä merkitsisi sitä, että mainittua lahjaa ei voitaisi ottaa PK 3:3.2-riidassa huomioon millään tavoin.

Näiden eri suuntiin puhuvien argumenttien valossa ei ole helppo sanoa, mikä merkitys vastikeperusteen täyttymättä jäämiselle tulisi antaa lahjansaajaperillisen asemaa arvioitaessa. Tässä punnintatilanteessa päädyn kuitenkin pitämään viimeksi mainitsemiani näkökohtia painavampina. Jos toissijaiselle perilliselle annettu lahja ei täytä sen paremmin ennakkoperinnön kuin myöskään PK 3:3.1:n mukaisen vastikkeen tunnusmerkistöä, lahja on *jätettävä huomioon ottamatta* saajansa asemaa arvioitaessa. Se ei siis vaikuta millään tavoin niihin oikeuksiin, joita XY:llä on eri etutahoja kohtaan PK 3 luvun säännösten nojalla.

9.3 LAHJANSAAJAPERILLISEN PALAUTUSVASTUUSTA

9.3.1 Johdannoksi

Toissijainen perillinen, joka on saanut leskeltä arvokkaan lahjan, joutuu siis varautumaan siihen, ettei hän lesken kuoltua tule saamaan ehkä lainkaan omaisuutta PK 3 luvun säännösten nojalla. Vielä ankarampaa uhkaa XY:n kannalta merkitsee kuitenkin se, että myös hänen oikeutensa saada pitää lahjaksi tullut omaisuus saatetaan riitauttaa. XY:n puoleen kääntyy ehkä joku toinen P:n perillisistä ja vaatii lahjan tai sen arvon palauttamista. Syntyykin kysymys, millaiset mahdollisuudet lahjansaajalla on suojautua vaatimuksilta. – Kun seuraavassa tarkastelen tätä probleemaa, oletan, että PK 3:3.2:ssa säädetyt palautusvastuun perusedellytykset sinänsä toteutuvat: XY:lle annettu lahja täyttää vastiketunnusmerkistön, hän on ollut vilpillisessä mielessä, eikä L:ltä jäänyt pesä riitä pesäosuuksien toteuttamiseen. Lähden myös siitä, että lahjan palautuskanne on nostettu ajoissa. Ongelmaksi tuleekin vain, voiko XY perillisasemaansa vedoten saada erityistä suojaa palautusvaatimusten varalta.

Lähtökohta on selvä. Perillisasema ei sellaisenaan anna immuniteettia PK 3:3.2:ssa tarkoitettuja kanteita vastaan, vaan XY voi perillispiiriin kuulumisestaan huolimatta joutua lainkohdan nojalla palautusvelvolliseksi. Tästä ei kuitenkaan seuraa, että saajalle PK 3 luvun säännösten mukaan kuuluvat oikeudet jäisivät merkitystä vaille. XY:n vastuu ei välttämättä muodostu samansisältöiseksi kuin ulkopuolisen lahjansaajan. Saatetaankin ajatella, että vaikka toissijaista perillistä muuten kohdeltaisiin normaaliin tapaan, hänen oman perintö-

saantonsa toteutuminen tulisi joka tapauksessa turvata. Ei siis saisi syntyä tilannetta, jossa XY tehdessään PK 3:3.2:ssa tarkoitettuja suorituksia perilliskumppanilleen paitsi menettää lahjana saamansa omaisuuden myös jää vaille PK 3 luvun mukaista perintöä. Varteenotettavalta tuntuva vaihtoehto olisikin vapauttaa XY kokonaan palautusvastuusta siltä osin kuin lahjoitus kattaa hänelle P:n jälkeen kuuluvan perintöosan.

Tarkasteltavalle kysymykselle voidaan, kuten niin monesti aikaisemminkin hakea vertailukohtaa perintökaaren 7 luvusta. Lakiosasäännöstöä valmisteltaessa on jouduttu kiinnittämään huomioon ongelmiin, joita syntyy rintaperilliseen kohdistetun täydennyskanteen johdosta. Koska lahjansaaja on nyt itsekin oikeutettu lakiosasuojaan, hänelle ei voida ilman muuta asettaa samanlaista vastuuta kuin perillispiirin ulkopuoliselle. Mainitun lahjansaajan vastuuta koskeekin merkittävä lievennys. PK 7:9:ssä säädetään: ”Jos lakiosan täydennystä vaaditaan siltä, jolla itsellään on oikeus lakiosaan, saa hän pitää, mitä hänen lakiosaansa tarvitaan.”[10]

PK 3 luvussa ei tällaista rajoitussäännöstä ole. Joudutaan siten kysymään, miltä osin lahjansaajaperilliselle olisi mahdollista antaa vastaavanlaista suojaa kuin rintaperilliselle PK 7:9:n nojalla. Kuten seuraavasta selviää, vastaus saattaa vaihdella tarkasteltavan tilanteen mukaan. Merkitystä voi olla ensinnäkin sillä, onko perillisen saama lahja ollut ennakkoperintöä vai ei. Toisaalta asian arviointiin vaikuttaa myös se, onko XY ainoa palautusvelvollinen vai voidaanko PK 3:3.2-palautusvaatimus kohdistaa myös ”ulkopuoliseen” lahjansaajaan. Viimeksi mainitussa tilanteessa törmätään jo aikaisemmasta tuttuun ongelmaan: XY:lle sälytettävän palautusvastuun lisäksi tulee pohdittavaksi hänen mahdollinen oikeutensa vaatia omaan perintöosaansa täydennystä. Saattaahan lopputulokseksi tulla periaatteessa sekin, että XY joutuu yhtäältä palautusvastuuseen omaa perilliskumppaniaan (X:ää) kohtaan mutta on toisaalta oikeutettu saamaan suorituksen lahjansaajakumppaniltaan Y:ltä.

Ongelman tarkastelussa on syytä edetä yksinkertaisimmista tapauksista pulmallisimpiin. Tarkastelen ensin (jaksossa 9.3.2) tilanteita, joissa XY on ainoa potentiaalinen palautusvelvollinen ja siirryn vasta tämän jälkeen tapauksiin, joissa konfliktissa on mukana myös toinen lahjansaaja (9.3.3). Kumpaakin asetelmaa tarkastellessani lähden aluksi siitä, että toissijaisen perillisen saama lahja on ollut ennakkoperintöä. Ongelmiin, joita voi syntyä sen johdosta, että leski on XY:lle lahjoittaessaan sulkenut pois ennakkoperintöolettaman, tarkastelen sitten jaksojen lopuksi.

---

[10] Säännöksen sisällöstä ks. lähemmin *Rautiala* 1967 s. 160–161 sekä *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 582–583.

9.3.2 XY ainoa palautusvelvollinen

a) Mikäli lahjansaajaperillisen lisäksi ei ole olemassa muita mahdollisia palautusvelvollisia, hänen kaksoisroolistaan aiheutuvat ongelmat jäävät yleensä vähäisiksi. Kokonaan niiltä vältytään, mikäli L ei ole XY:n hyväksi tekemänsä lahjoituksen lisäksi ryhtynyt muihin vastikeoikeuden synnyttäviin toimiin. Ja vaikka L olisi tällaisiin toimiin ryhtynytkin, ei erityisiä pulmia synny, mikäli pesän säästö ja XY:lle annetun lahjan arvo riittävät yhdessä toissijaisten perillisten osuuksien katteeksi. Kaikissa näissä tilanteissa on selvää, että lahjansaajalle voidaan hänen perillisasemastaan huolimatta asettaa normaali palautusvastuu. Näin voidaan tehdä, sillä XY:lle jää nyt täydestä vastuusta huolimatta aina hänen omaan perintöosaansa tarvittava määrä.

> Ajateltakoon esimerkiksi seuraavaa tilannetta: L on lahjoittanut XY:lle 60 000 euroa ja lisäksi hukannut omaisuuttaan PK 3:3.1:n tunnusmerkistön täyttävällä tavalla 30 000 euron arvosta. Pesän reaalinen säästö on 30 000 euroa, ja PK 3:1.2:ssa tarkoitettuja perillisiä on XY:n lisäksi kaksi, Xa ja Xb. Viimeksi mainitut kohdistavat perilliskumppaniinsa palautusvaatimuksen. Kuinka paljon on XY:n heille suoritettava?
>
> Palautusvastuun suuruutta laskettaessa on ensin määritettävä Xa:lle ja Xb:lle kuuluvien perintöosien suuruudet. Ne saadaan selville seuraavan laskutoimituksen avulla: 1/3 x 1/2 x (60 000 + 30 000 + 30 000) = 20 000. Kun pesästä on mahdollista antaa kummallekin 15 000 euroa, XY:n suoritettavaksi jää yhteensä 10 000 euroa. Lopputulosta ei voida pitää XY:n näkökulmasta pulmallisena. Hänelle jää lahjasta jäljelle 50 000 euroa, mikä kattaa (reilustikin) hänen laskennallisen perintöosansa P:n jälkeen.

Vaikeuksiin joudutaankin vasta L:n toimien saavuttaessa sellaiset mitat, että toissijaisten perillisten oikeuksia ei voida toteuttaa täysimääräisesti. Tällöin joudutaan kysymään, millä tavoin vajaus pannaan lahjansaajan ja hänen perilliskumppaniensa kannettavaksi. Ongelmaa valaisee seuraava esimerkki.

> *Esimerkki 2.* L on antanut XY:lle 40 000 euron suuruisen ennakkoperinnön ja lisäksi lahjoittanut serkulleen Y:lle 80 000 euroa. Ensin mainittu lahjoitus on tehty PK 3:3.2:ssa tarkoitettujen olosuhteiden vallitessa, kun taas Y:lle annetun lahjan osalta eivät palautusvelvollisuuden syntyedellytykset täyty.[11] Kun leski kuolee, häneltä ei jää lainkaan omaisuutta. P:n toinen perillinen X esittääkin perilliskumppaniaan XY:tä kohtaan palautusvaatimuksen. Kuinka paljon XY:n on suoritettava?

---

[11] Vastaavanlainen ongelma syntyy, kun vastikkeen syntyperusteena on jokin muu toimi kuin lahjoitus (L on esimerkiksi hukannut omaisuuttaan). Tällöinkään XY:n lisäksi ei ole olemassa ketään toista tahoa, jota kohtaan voitaisiin esittää palautusvaatimus.

Tarkasteltavassa tilanteessa lahjansaajan perilliskumppanin, X:n tulisi saada perintöosanaan 30 000 euroa [1/2 x 1/2 x (40 000 + 80 000)]. PK 3:3.2:ssa säädetyn valossa näyttäisi siltä, että hän voisi vaatia tätä summaa XY:ltä. Kun viimeksi mainitulle annetun lahjan arvo on ollut 40 000 euroa, ei pitäisi olla estettä sälyttää hänelle 30 000 euron maksuvelvollisuutta.

Täyden palautusvastuun määrääminen ei kuitenkaan johtaisi esimerkkitapauksessa tyydyttäviin lopputuloksiin. Myös XY:llä täytyisi P:n perillisenä olla oikeus 30 000 euron pesäosuuteen. Mikäli hänet velvoitetaan suorittamaan edellä mainitut 30 000 euroa, lahjasta jäisi arvomääräisesti jäljelle vain 10 000 euroa. XY joutuisi siis huonompaan asemaan kuin missä hän olisi ollut ilman hänen hyväkseen tehtyä lahjoitusta. Jos nimittäin nämä lahjavarat (40 000 euroa) olisivat pesänjakoa toimitettaessa olleet vielä lesken pesässä, summa olisi jaettu tasan perilliskumppaneiden kesken. Kumpikin heistä olisi saanut 20 000 euroa.

XY:n palautusvelvollisuutta näyttää siis aiheelliselta rajoittaa hänen perillisasemansa johdosta. Määritettäessä hänen vastuutaan saatetaankin hakea johtoa edellä selostetusta PK 7:9:stä. Säännöksen mukaisen vastuunrajoituksen noudattaminen merkitsisi sitä, että XY:n annettaisiin pitää hänen perintöosaansa tarvittava määrä. Esimerkkitapauksessa hänen maksettavakseen jäisi näin ollen 10 000 euroa (40 000 – 30 000). Lopputulos olisi XY:n kannalta varsin edullinen, kun hänen oikeutensa perintöön asiallisesti ottaen toteutuisi. Kilpailevan X:n kävisi huonommin. Hän joutuisi tyytymään perintöosaansa selvästi pienempään määrään.

Harkittaessa PK 7:9:n analogista soveltamista on syytä selvittää, miksi lakiosasäännöstössämme on tällainen normi – mihin sillä on tähdätty. Esitöiden mukaan päämääränä on ollut lahjansaajan luottamuksen suojaaminen. Säännöstä annettaessa on pidetty silmällä ennen kaikkea tilanteita, joissa rintaperillinen on lahjoitushetkellä saattanut perustellusti arvioida, että perittävän hänelle antama määrä vastaa osapuilleen hänen lakiosaansa. Ajatuksena on ollut, että siltä osin kuin tämä arvio osoittautuu oikeaksi, rintaperillisen on saatava pitää perittävältä saamansa omaisuus. Hänen täydennysvelvollisuutensa on siten rajoitettava lakiosan ylittävään määrään.[12] Tarve suojata lahjansaajan status quo on toisin sanoen nähty tältä osin painavammaksi kuin rintaperillisten keskinäisen yhdenvertaisuuden toteutuminen.

PK 7:9 näyttää siis säädetyn ennen muuta hyvässä uskossa toimineen lahjansaajan asemaa ajatellen.[13] Jo tämä antaa aiheen epäillä lainkohdan analogista

---

[12] Ks. tältä osin *Esitysehdotus* (1938) s. 100 ja *HE 37/1948* s. 8–9. Valmistelutöiden kirjoittajat lähtevät siitä, että perittävältä lahjan saaneen rintaperillisen täytyy ”voida joltisellakin varmuudella arvioida, minkä verran hän on oikeutettu saamastaan omaisuudesta peruuttamattomasti pitämään”.

[13] Selvyyden vuoksi huomautettakoon, että PK 7:9:ää on sovellettava normaaliin tapaan myös silloin, kun lahjansaajaperillinen on ollut aidosti mala fide – siis tiennyt, että hänen perilliskumppaninsa jäävät lahjoituksen johdosta ilman täyttä lakiosaa.

soveltamista PK 3 luvussa tarkoitettuihin ongelmiin. Jotta nimittäin esimerkkimme XY voisi yleensä joutua palautusvelvolliseksi, hänen täytyy olla mala fide: hän on saantonsa tapahtuessa tiennyt tai hänen ainakin olisi pitänyt tietää, että lahja loukkaa hänen perilliskumppaninsa oikeutta. Voidaankin kysyä, onko tällaista lahjansaajaa syytä asettaa toisia P:n perillisiä parempaan asemaan.

Nämä epäilykset vahvenevat entisestään, kun kiinnitetään huomiota myös toiseen PK 7 luvun ja 3 luvun järjestelmien kesken vallitsevaan eroon. Lakiosan määräämistä ja lakiosan täydennystä koskevat säännökset on rakennettu niin, että PK 7:9:n mukainen vastuunrajoitus aiheuttaa varsin harvoin menetyksiä kilpailevien lakiosaperillisten kannalta. Tämä johtuu PK 7 luvussa omaksutusta laskennallisten lisäysten ja täydennysvastuun välisestä kiinteästä yhteydestä. Jos joku perittävän tekemä suoritus on otettava huomioon lakiosaa laskettaessa, se normaalisti myös synnyttää saajalleen täydennysvelvollisuuden uhan. PK 7 luvun järjestelmässä ei siten synny kovin helposti esimerkissä 2 kuvattua tilannetta, jossa pesäosuuslaskelman kannalta merkittävän lahjan saanut henkilö (Y) vapautuu automaattisesti palautusvastuusta ja täydennyksen toteuttaminen jää yksin toisen lahjansaajan tehtäväksi.[14] Arvokkaankin ennakkoluovutuksen saanut rintaperillinen voi näin yleensä luottaa siihen, että mikäli hän palauttaa lahjastaan lakiosan arvon ylittävän osuuden, hänen perilliskumppaninsa todennäköisesti pääsevät oikeuksiinsa. – Kuten esimerkki 2 osoittaa, PK 3 luvun säännöksiä sovellettaessa asia on toisin. Perusteltua aihetta luottaa siihen, että ”ylijäämän” palautus turvaa perilliskumppanien oikeudet, ei lahjansaajalla synny. Mahdollista on jopa se, että vaikka lahjansaaja palauttaisi kaiken L:ltä saamansa omaisuuden, toissijaisten perillisten perintöosat jäävät silti vajaiksi.

Esitetyn perusteella päädyn katsomaan, että PK 3 luvun järjestelmässä *ei* ole sijaa PK 7:9:n kaltaiselle vastuun rajoitukselle. Esimerkkimme XY:n palautusvelvollisuutta ei voida rajoittaa hänen laskennallisen perintöosansa ylittävään määrään. Tämä ei kuitenkaan merkitse sitä, että lahjansaajan perillisasema pitäisi jättää huomiotta vastuun laajuutta määrättäessä. On vain pyrittävä löytämään sääntö, joka turvaa paremmin perillisten yhdenvertaisen kohtelun.

Ongelmaan on olemassa varsin yksinkertainen ratkaisu. Lähdetään siitä, että niin XY kuin hänen perilliskumppaninsakin täytyy mahdollisuuksien mukaan asettaa *samaan asemaan, jossa he olisivat olleet ilman XY:n hyväksi tehtyä lahjoitusta*. Lahjansaajan palautusvastuu mitoitetaan sen suuruiseksi, että tämä tavoite toteutuu. Kun menetellään näin, L:n muista disponoinneista johtuva vajaus tulee kaikkien perillisten yhdessä kannettavaksi eikä kukaan pääse toista parempaan asemaan.

Puoltamani säännön konkreettista sisältöä ja käytännön merkitystä voidaan

[14] Tällainen lopputulos on PK 7 luvun säännösten nojalla mahdollinen lähinnä vain silloin, kun joku lahjansaajista on menettänyt lahjaomaisuutensa tuottamuksettaan (PK 7:8.2).

havainnollistaa soveltamalla sitä edellä tarkasteltuun esimerkkiin 2. Jos XY:lle lahjoitetut 40 000 euron olisivat L:n pesässä, ne jaettaisiin tasan perilliskumppanien kesken; kumpikin saisi 20 000 euroa. Tähän samaan tulokseen päästään, kun velvoitetaan esimerkin XY suorittamaan perilliskumppanilleen puolet lahjan arvosta, eli 20 000 euroa. On helppo havaita, että menettely turvaa perillisten keskinäisen yhdenvertaisuuden: kumpikin saa – ja menettää – yhtä paljon.

b) Edellä esitetty koski tilanteita, joissa XY:lle annettu lahja on ollut ennakkoperintöä. Leski on kuitenkin lahjoitusta tehdessään saattanut kumota PK 6:9.2:ssa asetetun ennakkoperintöolettaman. Muuttaisiko tämä XY:n palautusvastuun laajuutta?

Kysymystä voidaan arvioida esimerkin 2 pohjalta (XY:lle 40 000 euron ja Y:lle 80 000 euron lahja, L:n reaalinen pesä = 0 ja Y:n osalta eivät PK 3:3.2-vastuun edellytykset täyty). Silloin kun lahja katsotaan ennakkoperinnöksi, on helppo hyväksyä ratkaisu, jossa 40 000 euroa leskeltä saanut XY velvoitetaan suorittamaan perilliskumppanilleen 20 000 euroa. Tuntuu luontevalta sanoa, että kumpikin perillinen saa näin meneteltäessä yhtä paljon. XY:n saannossa on nyt ollut kysymys perintöosan etumaksusta, josta hän joutuu nyt antamaan perilliskumppanilleen puolet.[15] Mutta jos lahja ei täytäkään ennakkoperinnön tunnusmerkistöä, asetelma muuttuu. Näyttää siltä, että XY on jäänyt ja tulee myös pesän varattomuuden vuoksi jäämään vaille perintöoikeuttaan toteuttavia suorituksia. Onko tällöin oikein sälyttää hänelle palautusvastuuta?

Epäilys on aiheellinen. Sitä seikkaa, että leski L on omaisuuttaan XY:lle lahjoittaessaan päätynyt sulkemaan pois ennakkoperintöolettaman, ei voida jättää merkityksettä lahjan oikeusvaikutuksia määrättäessä. Selvimmin tämä näkyy tilanteissa, joissa myöskään vastikeperusteen tunnusmerkistö ei täyty. Tällöin ennakkoperintöluonteen eliminoituminen saa aikaan sen, että lahja tulee jättää kokonaan huomioon ottamatta niin pesänjakoa kuin perinnönjakoakin toimitettaessa. Ja vaikka lahja vastikeoikeuden synnyttäisikin, vähentämispresumtion kumoutuminen saa silti pääsääntöisesti aikaan sillä tavoitellut vaikutukset. Lahjansaaja XY siis pääsee parempaan asemaan kuin missä hän olisi ollut ennakkoperinnön saajana. XY:n suosiminen tapahtuu viimeksi kuvatuissa tapauksissa L:n omien perillisten kustannuksella. He joutuvat kärsimään lahjan vastikevaikutuksen mutta jäävät ennakkoperintöluonteen puuttumisen vuoksi kokonaan vaille sen johdosta annettavaa laskennallista kompensaatiota. Muille P:n perillisille kuuluva vastikeoikeus siis toteutetaan – kuten PK 3:3.1:n sanamuotokin asian ilmaisee – lesken omien perillisten osuudesta.[16]

Lesken antaman ennakkoperintömääräyksen noudattaminen onkin aina ongelmatonta, mikäli hänen pesänsä säästö riittää P:n perillisille lain nojalla kuu-

---

[15] Tästä ennakkoperinnön luonnehdinnasta ks. esim. *Aarnio* 1967a s. 19 ja *Saarenpää* 1981a s. 57.

[16] Ks. tältä osin luvussa 3.6 esittämääni.

luvien osuuksien täyttämiseen. Nyt tarkasteltavassa tilanteessa asia ei ole kuitenkaan näin vaan toissijaisia perillisiä uhkaa osittainen oikeudenmenetys. Joudutaankin kysymään, vaikuttaako tämä jotenkin XY:n aseman arviointiin. Voisiko pesän riittämättömyydestä seurata, että ennakkoperintöolettaman poissulkevaan määräykseen ei liitetä kaikkia sillä normaalisti olevia vaikutuksia?

Kysymystä arvioitaessa on muistettava, että toissijaisten perillisten oikeuksia koskeva sääntely on lesken näkökulmasta *pakottavaa oikeutta*. Kuten lesken testamenttausvaltaa ja hänen antamiensa lahjojen oikeusvaikutuksia koskevat säännökset osoittavat, L voi tämäntyyppisillä disponoinneillaan vain hyvin rajoitetusti vaikuttaa toissijaisille perillisille kuuluvan pesäosuuden suuruuteen. PK 3 luvun järjestelmän kannalta olisi siten epäjohdonmukaista antaa leskelle valta ennakkoperintömääräyksiä käyttämällä huonontaa joidenkin P:n perillisten asemaa. Selvästi paremmin systeemiimme sopii sääntö, jonka mukaan L:n antamilla tahdonilmauksilla ei ole tällaisia vaikutuksia.

Havaitaankin, että esillä oleva problematiikka on hyvin samanlainen kuin mihin törmätään tarkasteltaessa PK 6 luvun ennakkoperintösäännösten ja PK 7 luvun lakiosasäännösten välistä suhdetta.[17] PK 6 luvun pääajatuksena on, että perittävän antamiin lahjoihin liitetään laissa osoitettu tasausvaikutus vain hänen tahtonsa asettamissa rajoissa. Perittävän tahdon kunnioittamisen periaate kuitenkin murtuu, kun siirrytään lakiosasäännösten synnyttämiin ongelmiin. Jos disponointi täyttää suosiolahjan tai testamenttiin rinnastuvan lahjan tunnusmerkistön, se saa aikaan kaikki PK 7 luvussa osoitetut oikeusvaikutukset, olipa perinnönjättäjä liittänyt oikeustoimeen millaisia määräyksiä tahansa. Rintaperillisten yhdenvertaisuuden turvaaminen käy siis perittävän tahdon toteuttamisen edeltä.[18] Sovellettaessa samaa ajattelutapaa PK 3 luvun pakottaviin säännöksiin, päädytään siihen, että *P:n perillisten suoja vastikeperusteen tunnusmerkistön täyttäviä lahjoja vastaan on riippumaton lesken tahdosta.* Tällaisten lahjojen vaikutus on aina pyrittävä eliminoimaan täysin siitä riippumatta, mitä leski mahdollisesti määrännyt niiden ennakkoperintöluonteesta.

Omaksumani kanta merkitsee sitä, että *esimerkin 2* kaltaisessa tilanteessa ei ole syytä antaa merkitystä sille, täyttääkö L:n antama lahja ennakkoperinnön tunnusmerkistön vai ei. Olipa asia kummalla tavalla tahansa, XY joutuu ottamaan lahjan huomioon perintöosansa vähennyseränä. Näin hänelle syntyy molemmissa tapauksissa sama 20 000 euron palautusvastuu.

Edellä tarkastelin lahjansaajaperillisen palautusvastuuta. Havainnolle, jonka mukaan PK 3 luvun säännöstö on samalla tavoin pakottavaa oikeutta kuin la-

---

17 Kuten *Saarenpää* (1980 s. 189) on todennut, PK 3:3:ssa toissijaisille perillisille annettu suoja voidaan hyvin syin rinnastaa rintaperillisten hyväksi säädettyyn lakiosasuojaan. Toissijaisten perillisten asemasta eräänlaisina lakiosaperillisinä on huomauttanut myös *Savolainen* JFT 1991 s. 388.

18 Tästä PK 6 ja 7 luvun säännösten kesken vallitsevasta erosta ks. *Lohi* 1997 s. 135–136 ja s. 141–143 sekä *sama* 1999 s. 26–27.

kiosasäännöstö, saatetaan antaa laajempikin merkitys. Lahjoista osattomiksi jääneiden P:n perillisten suojaamisen tarve voi nousta esille jo L:n *pesän reaalisessa jaossa*. Tilannehan on usein sellainen, että P:n toissijaisille perillisille PK 3:1.2:n nojalla kuuluvien perintöosien katteeksi tarvitaan koko reaalinen pesä eikä tämäkään ehkä riitä. Tällöin on mielestäni meneteltävä niin, että omaa perintöosaansa vastaavan arvomäärän lahjoituksin jo saanut XY jätetään jaossa kokonaan ilman. Merkitystä ei pidä nyt antaa sille, onko hänen leskeltä saamansa lahja ollut ennakkoperintöä vai ei. Ratkaisua voidaan perustella paitsi PK 3:3:n pakottavuudella, myös käytännön argumenteilla. Se määrä, josta XY pakotetaan nyt jaossa luopumaan, hänen täytyisi joka tapauksessa antaa perilliskumppaneilleen PK 3:3.2:n nojalla. Normaalin jako-osan antaminen XY:lle olisi siten tarkoituksetonta; siitä aiheutuisi vain turhia suoritusten vaihtoja.[19]

Viimeksi lausuttua on syytä havainnollistaa esimerkin avulla:

Esimerkki 3. Otetaan tarkastelun pohjaksi esimerkin 2 osoittama tilanne, mutta muutetaan sitä niin, että L:ltä onkin jäänyt omaisuutta 20 000 euroa. Kun reaaliseen pesään lisätään lesken antamien lahjojen arvot (XY = 40 000 euroa ja Y = 80 000 euroa), P:n perillisten pesäosuudeksi tulee 70 000 euroa. X:n ja XY:n pitäisi siis saada kummankin 35 000 euroa. Kun tähän ei mitenkään päästä, molemmat joutuvat osittain luopumaan vaateistaan. Oikeudenmukainen lopputulos saavutetaankin siten, että X saa koko reaalisen pesän, 20 000 euroa, minkä lisäksi XY velvoitetaan suorittamaan hänelle 10 000 euroa. Näin menetellen perilliskumppanit pääsevät yhdenvertaiseen asemaan: kumpikin saa 30 000 euroa (XY:n jäämistösaanto on nyt toteutunut lesken hänelle antamana lahjana).

Kuvattua ratkaisua, jossa XY:n saama lahja otetaan ennakkoperintöluonteen puuttumisesta huolimatta huomioon pesänjaossa, saatetaan siis perustella ennen muuta PK 3 luvun säännöstön pakottavuudella. Esimerkin pohjalta on myös helppo havaita, että kyseisen lahjan huomiotta jättäminen ei lopulta edes hyödyttäisi XY:tä. Jos nimittäin reaalinen pesä jaettaisiin tasan perilliskumppaneiden kesken (10 000 €kummallekin), XY:n täydennysvastuu X:ää kohtaan kasvaisi vastaavasti 20 000 euroon; tämä määrähän X:n osuudesta jäisi nyt puuttumaan. Perillisen X oikeus onkin rationaalisempaa toteuttaa mahdollisuuksien mukaan jo jaossa. On turha osoittaa XY:lle pesästä summaa, jonka hän sitten kuitenkin joutuisi koko arvostaan palauttamaan jaon toiselle osapuolelle.[20]

---

[19] Vastaavanlaiseen ratkaisuun on rintaperillisen *lakiosan* kannalta päädytty tapauksessa *KKO 1997:70*. Siinä katsottiin, että rintaperillisen lakiosa tuli täyttää jäämistön säästöstä ennen kilpailevien perillisten perintöosia. Jaossa mukana ollut perillinen ei siis voinut tehokkaasti vedota siihen, että hänen saamansa lahja ei ollut ennakkoperintöä. Tästä kannanotosta ks. lähemmin ks. *Lohi* DL 1997 s. 824–825 sekä *sama* 1999 s. 27.

[20] Tämä seikka tuodaan selkeästi esille edellisessä alaviitteessä selostamani ratkaisun *KKO 1997:70* perusteluissa. Ne sopivat hyvin myös nyt tarkasteltavaan kysymykseen (lakiosaan viittaavat ilmaisut on tietysti korvattava PK 3 luvun säännöksiin viittavilla): ”Tätä tulkintaa puoltaa sekin, että lakiosan toteuttaminen mahdollisimman pitkälle pesän varoista on yksinkertainen ja

9.3.3 Useita palautusvelvollisia

Edellä lähdin siitä, että leskeltä lahjan saanut XY on ainoa potentiaalinen palautusvelvollinen. Hieman pulmallisemmaksi käy palautusvastuun määrääminen, mikäli XY:n lisäksi on olemassa muitakin – P:n perillispiirin ulkopuolisia – lahjansaajia, joita kohtaan voidaan esittää PK 3:3.2:een perustuva vaatimus. Toissijaisten perillisten oikeuksien toteutuminen ei ole tällöin yksin heidän perilliskumppanilleen sälytettävän vastuun varassa, vaan perilliset saattavat turvata asemansa myös ulkopuoliseen lahjansaajaan kohdistetuin vaatimuksin. Syntyykin kysymys, miten tämä vaikuttaa XY:lle sälytettävään palautusvastuuseen. Yhtä pulmalliseksi voi osoittautua ulkopuolisen lahjansaajan asema. Joudutaan kysymään, muuttaako Y:n vastuita jotenkin se, että hänen lahjansaajakumppaninaan on toissijainen perillinen. Määräytyykö nyt lahjansaajien yhteisvastuu toisin kuin normaalitapauksissa (siis tilanteissa, joissa kaikki lahjansaajat ovat P:n perillispiirin ulkopuolisia)?[21]

Tarkasteltavaan asetelmaan liittyvät ongelmat on taas helpointa tuoda esille konkreettisen esimerkin avulla

> *Esimerkki 4:* L on antanut XY:lle 40 000 euron suuruisen ennakkoperinnön ja lisäksi lahjoittanut serkulleen Y:lle 60 000 euroa. Kumpikin lahjoitus on toteutettu PK 3:3.2:ssa tarkoitettujen olosuhteiden vallitessa. Kun leski kuolee, häneltä ei jää lainkaan omaisuutta. Toissijaisia perillisiä on kaksi, sisarukset X ja XY.

Kuvatussa tilanteessa syntyy ongelmia kolmessa eri henkilösuhteessa. Joudutaan ensinnäkin pohtimaan, millaista suoritusta lahjoista osattomaksi jäänyt X voi mahdollisesti vaatia yhtäältä perilliskumppaniltaan XY:ltä ja toisaalta ulkopuoliselta Y:ltä. Tämän lisäksi pulmia saattaa aiheuttaa lahjansaajien keskinäisten välien selvittäminen. Etenenkin seuraavassa tämän kolmijaon pohjalta (relaatiot X – XY, X – Y ja XY – Y). Jotta käsiteltävät ongelmat olisi helpompi hahmottaa, rajaan tarkasteluni esimerkin mukaiseen tyyppitilanteeseen, jossa X:n, XY:n ja Y:n asemissa olevia henkilöitä on kuitakin vain yksi. Suosittamani säännöt lienevät kuitenkin vaikeuksitta sovellettavissa myös henkilösuhteiltaan monimutkaisempiin tapauksiin.

---

taloudellinen tapa lakiosan toteuttamiseksi, kun taas vastakkainen tulkinta saattaisi johtaa pesän varojen jakamiseen sellaiselle perilliselle, joka sittemmin olisi kuitenkin velvollinen suorittamaan lakiosaan oikeutetulle lakiosan täydennystä."

[21] Palautettakoon tässä yhteydessä mieliin luvussa 8 [*Usean lahjansaajan vastuu*] omaksumani tarkastelukulman rajaus. Keskityin siinä tilanteisiin, joissa lahjansaajina olivat P:n perillispiirin ulkopuoliset henkilöt.

a) Suhde XY – Y

Tarkasteltu on esitysteknisistä syistä järkevintä aloittaa lahjansaajien keskinäisiin suhteisiin liittyvistä kysymyksistä. Pohdittavaksi tulee seuraavassa heidän välinen vastuunjakonsa: kuinka suuresta osuudesta kumpikin viime kädessä vastaa? Lähestyttäessä tätä probleemaa esimerkin 4 pohjalta lähtökohdaksi voidaan ottaa, että lahjojen palautusta vaativa perillinen (X) on oikeutettu saamaan perintöosastaan puuttuvat 25 000 euroa (1/2 x 1/2 x [40 000 + 60 000)]. Ongelmaksi muodostuukin, millä tavoin lahjansaajien vastuu mainitusta summasta jakautuu.

Kysymyksen arvioinnin pohjaksi voidaan ottaa usean (”ulkopuolisen”) lahjansaajan vastuuta koskevat pääsäännöt Edellä luvussa 8.3 päädyin sille kannalle, että vastuu jakautuu normaalisti *lahjojen suuruuksien suhteessa*. Tämä merkitsisi esimerkissä 4 suhdelukua 2:3. XY:n osalle tulisi 10 000 euroa ja Y:n 15 000 euroa. Jos siis Y esimerkiksi suorittaisi perilliselle X koko tämän vaatimat 25 000 euroa, hänellä olisi vuorostaan oikeus saada XY:ltä tasoitusta 10 000 euroa.

Esimerkin 4 kaltaisessa tilanteessa tämä keskinäisen vastuunjaon normaalisääntö vaikuttaakin toteuttamiskelpoiselta. Sitä noudatettaessa XY:lle jää hänen oman osuutensa täyttämisen jälkeen vielä 30 000 euroa, joka kattaa hänen perintöosansa (ja ylittääkin sen). Lopputulos ei toisaalta loukkaa myöskään ulkopuolisen lahjansaajan oikeuksia. Y pääsee nyt samaan asemaan kuin missä olisi ollut, mikäli myös toinen lahjansaajista olisi ollut perillispiirin ulkopuolinen. Tätä edullisempaa kohtelua ei Y voi oikeutetusti vaatia. Olisi perusteetonta *lieventää* hänen vastuutaan vain sen vuoksi, että kilpaileva lahjansaaja on toissijainen perillinen.

Syntyy kuitenkin tilanteita, joissa lahjojen arvoihin suhteutettu vastuunjako ei tuota tyydyttäviä tuloksia. Säännön suora soveltaminen saattaisi nimittäin johtaa siihen, että XY:lle ei jäisi hänen perintöosaansa vastaavaa määrää. Tämä havaitaan, kun muutetaan esimerkkiä 4 niin, että toissijaisen perillisen saama lahja onkin ollut 40 000 euroa ja ulkopuolisen Y:n hyväksi tehty 100 000 euroa. Perillisen X palautusvaateen kokonaismääräksi tulee nyt hänen laskennallinen perintöosansa, eli 35 000 euroa (1/2 x 1/2 x 140 000). Vastuun jakaminen suhteessa 40 000 : 100 000 (= 2:5) merkitsisi sitä, että XY:n osalle lankeaisi 10 000 ja Y:n osalle 25 000 euroa. Näin XY:lle jäisi lahjastaan jäljelle vain 30 000 euroa, mikä ei kata hänen perintöosaansa (35 000 euroa).

Pidänkin selvänä, että tällaisissa tilanteissa suhteellisen jakamisen pääsäännöstä joudutaan poikkeamaan. Toissijaisen perillisen on lahjansaajien keskinäistä vastuunjakoa ajatellen saatava pitää L:n hänelle lahjoittamasta omaisuudesta aina vähintään se, mitä tarvitaan hänen perintöosansa täyttämiseen. Muuten XY joutuisi saamansa lahjan johdosta huonompaan asemaan kuin missä hän olisi ollut ilman sitä. Viimeksi kuvatussa esimerkissä XY:n vastattavaksi tuleekin vain 5 000 euroa ja loput 30 000 euroa jäävät Y:n suoritettavaksi.

Lahjansaajaperillisen vastuun rajoittamisesta saattaa helposti olla vieläkin pidemmälle meneviä seurauksia. Mikäli XY:lle annettu lahja osoittautuu enintään hänen laskennallisen perintöosansa suuruiseksi, palautusvastuu jää yksin Y:n kannettavaksi. Siinä tapauksessa, että tämä lahja ei edes riitä kattamaan XY:n perintöosaa (*perintöosaa pienempi ennakkoperintö*), perillisellä on oikeus kääntyä Y:n puoleen ja vaatia tältä erotusta. Y:llä ei ole nyt perusteltua syytä vastustaa lahjansaajakumppaninsa palautusvaatimusta. Saman määrän hän olisi nimittäin joutunut suorittamaan siinäkin tapauksessa, että L olisi jättänyt kyseisen lahjan XY:lle antamatta.

> Viimeksi esitettyä väitettä voidaan havainnollistaa esimerkin avulla. Muutetaan esimerkin 4 tilannetta niin, että XY:n saaman lahjan suuruus on ollut 20 000 euroa ja Y:lle on annettu 80 000 euroa. Perilliskumppanien laskennallisiksi perintöosiksi tulee 25 000 euroa kummallekin. Y joutuu siten suorittamaan X:lle 25 000 euroa ja XY:lle 5000 euroa, eli yhteensä 30 000 euroa. Tämän saman määrän Y olisi joutunut maksamaan siinäkin tapauksessa, että XY:lle lahjoitetut 20 000 olisivat olleet L:n kuollessa vielä hänen pesässään (tällöinhän X ja XY olisivat saaneet reaalisessa jaossa kumpikin 10 000 euroa).

b) Suhde X – Y

Tarkasteltaessa perillisen X ja ulkopuolisen lahjansaajan välistä suhdetta lähtökohdaksi on syytä ottaa, samalla tavoin kuin edellä, normaalit usean lahjansaajan vastuuta koskevat säännöt. Erityistä merkitystä on nyt luvussa 8.6 tarkastellulla ositellun vastuun ensisijaisuuden säännöllä. Sen mukaan toissijaisen perillisen on tyydyttävä vaatimaan lahjansaajalta ensisijaisesti vain hänen osuuttaan. Tätä suurempaa määrää X voi tehokkaasti vaatia ainoastaan siinä tapauksessa, että joku muista lahjansaajista osoittautuu maksukyvyttömäksi.

Jos näitä oikeusohjeita sovelletaan esimerkin 4 tilanteeseen (vastuunjako XY : Y = 2:3), päädytään siihen, että perillinen X voi vaatia Y:ltä lähtökohtaisesti vain 15 000 euron suoritusta. Loput 10 000 euroa hänen tulee koettaa saada perilliskumppaniltaan XY:ltä. Siinä tapauksessa, että XY kuitenkin osoittautuisi osittain tai kokonaan maksukyvyttömäksi, Y olisi saamansa lahjan (60 000 euroa) arvolla vastuussa PK 3:3.2-vaateen täyttämisestä. Hän voisi siis huonoimmassa tapauksessa joutua suorittamaan X:lle koko tämän vaatimat 25 000 euroa.

En näe perusteltua syytä poiketa mainituista vastuunjakosäännöistä nyt tarkasteltavassa tilanteessa. Sen, millä tavoin perillisen täytyy ”ulkopuoliselta” Y:ltä palautusta vaatiessaan ottaa huomioon usean lahjansaajan keskinäinen vastuunjako, täytynee määräytyä samalla tavoin täysin siitä riippumatta, ovatko Y:n lahjansaajakumppanit P:n perillisiä vai ”ulkopuolisia”. Myöskään Y ei ole erityisen suojan tarpeessa yksin sen johdosta, että hänen maksukyvyttömäksi paljastunut lahjansaajakumppaninsa sattuu olemaan toissijainen perillinen.

Pääsäännöstä, jonka mukaan lahjansaaja joutuu vastaamaan kumppaninsa maksukyvystä, ei ole siis nytkään syytä poiketa.

c) Suhde X – XY

Myös perilliskumppanien keskinäisten suhteiden arvioinnin pohjaksi on syytä ottaa usean lahjansaajan vastuuta koskevat normaalisäännöt. Lähtökohtana siis on, että XY:n vastuu perilliskumppaniaan kohtaan rajoittuu *ensisijaisesti* XY:n omaan vastuuosuuteen. Perillisen X on toisin sanoen tyydyttävä vaatimaan XY:ltä lahjojen arvoihin suhteutettua osuutta. XY:n vastuuta koskee lisäksi hänen perillisasemastaan johtuva erityinen rajoitus: XY:n on pääsääntöisesti saatava pitää lahjastaan se, mitä tarvitaan hänen oman perintöosansa täyttämiseen. Tätä laajemmaksi voi lahjansaajaperillisen vastuu nousta vain, mikäli ulkopuolinen Y ei kykene suoriutumaan omasta osuudestaan.

Kuvatulla tavoin modifioituja ”normaalisääntöjä” voidaan mielestäni pitää hyväksyttävinä. Lahjan palautusta vaativalle X:lle ei pidä antaa *normaalia parempaa* velkomisoikeutta omaa perilliskumppaniaan kohtaan. Jos siis esimerkissä 4 kuvatussa tilanteessa X kohdistaisi vaatimuksensa yksin XY:hyn ja vaatisi tältä perintöosastaan puuttuvaa 25 000 euroa, XY:llä olisi perusteltu syy vastustaa vaatimusta. Hänen tulisikin lähtökohtaisesti saada rajoittaa suorituksensa omaan vastuuosuuteensa, 10 000 euroon. – Viittaan tältä osin jaksoissa 8.5 ja 8.6 esittämiini perusteluihin.

Ositellun vastuun sääntöä voidaan kuitenkin noudattaa normaaliin tapaan vain, mikäli ulkopuolinen lahjansaaja Y kykenee suorittamaan X:lle oman osuutensa. Jos Y osoittautuu maksukyvyttömäksi, joudutaan pohtimaan, millä tavoin perilliskumppanit jakavat tästä aiheutuvan menetyksen. Pannaanko se jommankumman heistä yksin kannettavaksi, vai kärsivätkö he menetyksen yhdessä?

Vastaavanlaista puutteen jakamisen ongelmaa käsittelin jo edellä (9.3.2), kun tarkastelin tilannetta, jossa lahjansaajaperillinen oli ainoa potentiaalinen palautusvelvollinen. Tällöin päädyin panemaan lesken toimista johtuvan rasituksen P:n perillisten yhdessä kannettavaksi. Sama sääntö vaikuttaa asianmukaiselta myös nyt tarkasteltavassa tilanteessa. Ei voitane esittää hyväksyttäviä perusteita sen paremmin palautusta vaativaa X:ää kuin myöskään leskeltä lahjan saanutta XY:tä suosivalle (tai syrjivälle) ratkaisulle.

Perillisten välisen materiaalisen yhdenvertaisuuden turvaaminen saakin aikaan sen, että usean lahjansaajan vastuun pääsääntöä, *solidaarista vastuuta*, ei voida nyt ilman muuta noudattaa. Palautusta vaativa X voi saada perilliskumppaniltaan täyden suorituksen vain siinä tapauksessa, että viimeksi mainitulle jää palautuksen jälkeenkin omaa perintöosaansa vastaava määrä. Ellei tämä edellytys täyty, X:n oikeus joudutaan jättämään osittain toteuttamatta. Toisen lahjansaajan (Y:n) maksukyvyttömyydestä johtuva puute ei jää kuitenkaan yksin X:n kannettavaksi vaan se tasataan perilliskumppanien kesken. Näin myös XY jou-

tuu luopumaan oikeuksistaan. Hän ei saa pitää lahjan arvosta koko sitä määrää, joka tarvittaisiin hänen perintöosansa katteeksi, vaan palautusvastuu on mitoitettava niin, että X ja XY saavat suhteellisesti yhtä paljon (jos he perivät P:n tasaosuuksin, myös arvomääräisesti yhtä paljon).[22] – XY:n perintösaannon toteutumista arvioitaessa otetaan tietysti aina huomioon hänen leskeltä saamansa ennakkoperintö.

Tämä ”puutteen tasajaon” sääntö kaipaa konkretisointia. Havainnollistan sen sisältöä ja käytännön merkitystä kahden esimerkin avulla.

> *Esimerkki 5*. Otetaan pohjaksi esimerkin 4 mukainen tilanne. Siis lahjoitukset ovat XY = 40 000 euroa ja Y = 60 000 euroa, L:n lesken reaalinen pesä = 0 ja P:n perillisiä ovat X ja XY. Oletetaan, että Y osoittautuu palautusvastuun toteuttamishetkellä maksukyvyttömäksi. – Toissijaisten perillisten laskennalliset perintöosat ovat nyt á 25 000 euroa (1/2 x 1/2 x 100 000). Koko tätä määrää heille ei voida osoittaa, sillä käytettävissä on ainoastaan XY:lle lahjoitetut 40 000 euroa. Asianmukainen lopputulos onkin, että XY suorittaa perilliskumppanilleen puolet lahjan arvosta eli 20 000 euroa. Kummankin osuudesta jää näin puuttumaan sama määrä, 5000 euroa.
>
> *Esimerkki 6.* Muutetaan esimerkkiä 5 siten, että lahjoitukset ovat: XY = 60 000 euroa ja Y = 40 000 euroa. – Perillisten laskennalliset perintöosat ovat nytkin á 25 000 euroa. Havaitaan, että vaikka XY suorittaisi X:lle täydet 25 000 euroa, hänelle jäisi lahjasta jäljelle perintöosaan tarvittava määrä (ja ylikin). Näissä oloissa onkin asianmukaista noudattaa solidaarisen vastuun sääntöä sellaisenaan: Y:n osoittautuessa maksukyvyttömäksi XY joutuu yksin suorittamaan X:lle tämän perintöosasta puuttuvat 25 000 euroa. – Jos Y olisi ollut maksukykyinen, lahjansaajien vastuut olisi jaettu 3:2, eli XY = 15 000 euroa ja Y = 10 000 euroa.

d) Ennakkoperintöolettaman kumoamisen merkityksestä

Edellä olen lähtenyt siitä, että lesken XY:lle antamat lahjat ovat PK 6:9.2:ssa säädetyn olettaman mukaisesti täyttäneet ennakkoperinnön tunnusmerkistön. Ne on siis voitu lukea saajalleen tulleiksi perintöosan etumaksuiksi. Jakson 9.3.3 lopuksi onkin syytä selvittää, miten esillä olleiden ongelmatilanteiden arviointi mahdollisesti muuttuu, jos mainittu olettamus ei pidäkään paikkansa. Leski on siis määrännyt tai olosuhteista päätellen tarkoittanut, että XY:lle annettua omaisuutta ei oteta huomioon tämän saamana ennakkoperintönä. Vaikuttaisiko tämä jotenkin konfliktin osapuolten asemaan?

Kysymystä voidaan lähestyä samojen näkökohtien pohjalta, jotka olen jo ai-

---

[22] Asetelma on nyt oikeastaan täysin samanlainen kuin jaksossa 9.3.2 (XY ainoa palautusvelvollinen). Molemmissa tapauksissa leski on antanut pesäosuuden arvoon vaikuttavan lahjan henkilölle, jolta ei saada takaisin osaakaan lahjan arvosta. Perillisen X oikeuden toteutuminen on näin yksinomaan XY:ltä tulevien suoritusten varassa.

kaisemmin tuonut esille tässä luvussa. Lahjansaajaperillisen (XY) ja ulkopuolisen lahjansaajan välistä suhdetta tarkastellessani päädyin jaksossa 9.2 katsomaan, että XY:lle annetun lahjan arvo on otettava huomioon hänen palautusvaadettaan pienentävänä eränä siinäkin tapauksessa, että lahja ei ole ennakkoperintöä. Asiallisesti täysin saman käsityksen omaksuin jaksossa 9.3.2 pitäessäni silmällä XY:n ja hänen perilliskumppaninsa X:n keskinäistä suhdetta. Lähdin siitä, että toissijaisille perillisille PK 3 luvun säännösten nojalla kuuluvia jako-osuuksia määrättäessä XY:n saamalle lahjalle on annettava sama vaikutus siitä riippumatta, onko leski pitänyt voimassa ennakkoperintöolettaman vai ei. Lesken tahdon sivuuttamista perustelin sillä, että toissijaisten perillisen asemaa koskeva PK 3 luvun sääntely on pakottavaa oikeutta.

Tästä yhtenäisen kohtelun linjasta ei ole nähdäkseni syytä poiketa myöskään viimeksi tarkastelluissa ongelmatilanteissa. Niin ulkopuolisen lahjansaajan luottamuksen suojaa, materiaalisen oikeudenmukaisuuden ja perillisten keskinäisen yhdenvertaisuuden toteutumista kuin PK 3 luvun pakottavuuttakin koskevat näkökohdat puoltavat mielestäni tulkintaa, jonka mukaan lahjansaajaperillisen asemaa arvioitaessa otetaan huomioon *kaikki vastikeperusteen täyttävät lahjat.* Merkityksetöntä siis on, voidaanko lahjaa pitää PK 6 luvussa tarkoitettuna ennakkoperintönä vai ei.

10 PK 3:3.2 ja muut palautusvastuunormit

10.1 ONGELMASTA

Olen edellä keskittynyt lähinnä palautusvastuisiin, joita lesken tekemät lahjoitukset voivat saada aikaan PK 3:3.2:n nojalla. Lesken antama lahja saattaa kuitenkin loukata myös monen muun etutahon kuin ensiksi kuolleen puolison perillisten oikeutta. Suojaa vastikkeettomien oikeustoimien varalta tarvitsevat esimerkiksi L:ltä jääneet lakiosaperilliset, L:n uusi aviopuoliso ja L:n velkojat. Heille kaikille voikin tietyin edellytyksin syntyä oikeus esittää vaatimuksia lahjansaajaa kohtaan. Lopputuloksena saattaa olla vastaavanlainen – tai jopa vieläkin ankarampi – palautusvelvollisuus kuin PK 3:3.2:ssa tarkoitetuissa tilanteissa.[1]

Nämä vastuuperusteet saattavat ilmetä yhtä aikaa. Disponointia, jota vastaan P:n toissijaiset perilliset reagoivat PK 3 luvun säännösten nojalla, saattaa rasittaa lisäksi esimerkiksi lakiosasäännöksistä tai takaisinsaantinormeista johtuvien seuraamusten uhka. Tällöin syntyy kilpailuasetelma lahjan oikeusvaikutuksilta suojaa tavoittelevien tahojen kesken. Joudutaankin kysymään, miten eri suojanormit sovitetaan yhteen. Lahjansaajaa kiinnostaa nyt se, kenelle hänen on ehkä tehtävä suorituksia ja kuinka suuria. Lahjaan puuttumista tavoittelevan kannalta taas on tärkeää tietää, mitä kilpailevan etutahon ilmaantuminen merkitsee hänen oikeutensa toteutumisen kannalta. Voiko esimerkiksi toissijainen perillinen menettää mahdollisuutensa päästä hyötymään PK 3:3.2:n soveltamisesta sen johdosta, että lahjansaajalle syntyy lakiosan täydennysvelvollisuus?

Usean palautusvastuunormin konkurrenssi saattaa ilmetä monin eri tavoin; lahjansaajaan saatetaan kohdistaa yhtä aikaa useita erilaisia vaatimuksia.[2] Tässä

---

[1] Mainitsemani peräytymisuhat osoittavatkin todeksi *Auren* 1970 esittämän arvion, jonka mukaan oikeusjärjestyksemme suhtautuminen lahjaan on kauttaaltaan varovainen ja torjuva: ”Mahdollisesti voidaan puhua oikeusjärjestyksessämme ilmenevästä lahjan (ja/tai sen haittavaikutusten *torjumisjärjestelmästä*” (*Aure* DL 1970 s. 171–172).

[2] L:n antamaa lahjaa vastaan saattavat siis reagoida paitsi P:n toissijainen perillinen (X), myös muun muassa L:n uusi aviopuoliso (U), L:ltä jäänyt rintaperillinen (R) ja L:n täytäntöönpanovelkojisto (V). Nämä vaateet voivat joutua vastakkain usealla eri tavalla. Kysymys voi kahden, kolmen tai jopa neljän intresentin välisestä konfliktista. Mahdollisia kombinaatioita ovat seuraavat: (X–U), (X–R), (X–V), (U–R), (U–V), (R–V), (X–U–R), (X–U–V), (X–R–V), (U–R–V) ja (X–U–R–V).

Lahjansaajaa kohtaan saattavat vaatimuksia esittää jotkut muutkin kuin edellä mainitsemani tahot. Jäämistöoikeuden alalta mainittakoon esimerkkinä PK 8:3:n mukaiseen avustukseen oikeutettu toimeentulokyvytön lapsi. Jos L:n antama lahja tarkoituksensa ja toteuttamisolosuhteittensa puolesta rinnastuu testamenttiin, syntyy Y:lle velvollisuus suorittaa tälle lapselle avustusta (PK 8:3.3). Kyseinen avustusvaade (tai -velvollisuus) voikin sitten joutua kilpailuasemaan esimerkiksi toissijaisten perillisten, rintaperillisten tai lesken velkojien vaateen kanssa.

luvussa tyydyn muutaman tyyppitapauksen käsittelyyn. Otan esille tilanteet, joissa P:n perillisen (X) kanssa kilpailemassa on a) konkurssitakaisinsaantiin vetoava L:n velkojisto, b) lakiosaan oikeutettu L:n rintaperillinen (R) ja c) ns. avio-osan täydennystä vaativa L:n uusi aviopuoliso (U).

> Mainittu X:n kilpailija saattaa tietysti itsekin olla oikeutettu PK 3 luvun mukaiseen perintöön. Näin hän saattaa vaatia Y:ltä suorituksia yhtä aikaa usealla perusteella. Ajateltakoon esimerkiksi P:n testamentissa määrättyä toissijaissaajaa, joka on samalla L:n rintaperillinen. Hänellä saattaa olla oikeus saada Y:ltä omaisuutta sekä PK 3:3.2:n nojalla että lakiosan täydennyksenä. – Seuraavassa lähden kuitenkin yksinkertaisuuden vuoksi siitä, että tällaista roolien yhtymistä ei tapahdu vaan että P:n perillisten kanssa kilpailuasemassa on perillispiirin ulkopuolinen henkilö.

10.2 PK 3:3.2 JA KONKURSSITAKAISINSAANTI[3]

10.2.1 Johdannoksi

Kuten aikaisemmin esitetystä on käynyt ilmi, PK 3:3.2:n soveltamista koskevat kysymykset saattavat ajankohtaistua myös L:n kuollessa ylivelkaisena. P:n toissijaisilla perillisillä voi pesän ylivelkaisuudesta huolimatta syntyä oikeus pesäosuuteen, ja heille on sen toteuttamiseksi ehkä myös mahdollisuus kääntyä leskeltä lahjan saaneen henkilön puoleen. Näissä tilanteissa lesken tekemistä lahjoituksista ovat kuitenkin usein kiinnostuneita myös hänen velkojansa. Heidän etujensa mukaista olisi, että ainakin osa L:n varallisuuspiiristä poistuneesta omaisuudesta palautuisi täytäntöönpanon piiriin velkojen maksamista varten.

PK 3:3.2:ssa tarkoitettu palautusvastuu on toissijaisten perillisten käyttöön tarkoitettu suojakeino, eikä sillä ole tähdätty velkojien aseman turvaamiseen. Suoritus, jonka Y tekee tämän lainkohdan nojalla, meneekin oikeutemme mukaan perillisille itselleen, ei L:n velkojille. Jotta velkojat voisivat päästä käsiksi L:n lahjoittamiin varoihin, heidän täytyy pystyä vetoamaan muihin perusteisiin. Tällaista suojaa antavat ennen muuta *konkurssitakaisinsaantia* koskevat säännökset. Jos lahjoituksia tehnyt henkilö joutuu maksukyvyttömyystilaan, hänen velkojansa voivat TakSL:n säännöksistä lähemmin ilmenevin edellytyksin vaatia lahjan peräyttämistä. Y:tä uhkaa tällöin lahjan tai sen arvon palautusvelvol-

---

[3] Olen aikaisemmin tarkastellut vastaavanlaista ongelmaa lakiosan täydennyksen ja konkurssitakaisinsaannin välisen kilpailutilanteen kannalta (*Lohi* BLF 2005 s. 341 ss.). Mainittu konflikti on niin rakenteellisesti kuin asiallisestikin samankaltainen kuin nyt tarkasteltava. Se, mitä artikkelissani esitin lakiosan täydennyksestä ja täydennysvaateen asemasta, pätee siten useimmissa kysymyksissä PK 3:3.2:n mukaiseen palautusvastuuseen. Jakso 10.2 rakentuukin suurelta osin BFL 2005 -artikkelissa kirjoittamani varaan.

lisuus.[4] Takaisinsaannin edellytyksiä ja seurauksia koskevat säännökset tulevat normaaliin tapaan sovellettavaksi myös lahjanantajan kuoltua.[5]

Lahjansaaja Y joutuu siis ehkä varautumaan yhtä aikaa sekä toissijaisten perillisten että L:n täytäntöönpanovelkojien esittämiin vaatimuksiin. Tarkasteltaessa tätä yhteensattumusta lahjansaajan näkökulmasta, ongelmaksi tulee lähinnä se, millä tavoin näiden kahden tahon välinen kilpailuasetelma (tai sen uhka) vaikuttaa hänen suoritusvelvollisuuteensa perillistä tai velkojatahoa kohtaan. Y:n materiaalinen oikeusasema vaikuttaa sitä vastoin alusta alkaen heikolta. Hän ei juuri voi laskea saantonsa pysyvyyden varaan, vaan hänen pääasiallisena intressinään on välttää ylisuuren palautusvastuun syntyminen. Ei saisi käydä niin, että lahjan tai sen arvon jo kertaalleen palauttanut joutuu tekemään uuden suorituksen.

Takaisinsaantia vaativien velkojien ja perintöosaansa täydennystä hakevan perillisen näkökulmasta kysymys on taas kilpailutilanteesta: kumpi pääsee toteuttamaan oikeutensa ja kumman on väistyttävä? Niin ikään joudutaan kysymään, millaista suojaa etusija-asemassa oleva intresentti nauttii ”väärien” suoritusten varalta. Voiko siis paremman oikeuden haltija kärsiä lopullisen menetyksen sen johdosta, että lahjansaaja suorittaakin toiselle taholle (esimerkiksi palauttaa lahjan perillisille, vaikka palautus olisi pitänyt tehdä konkurssivelkojille)?

10.2.2 PK 3:3.2-palautusvastuun vaikutus takaisinsaantivastuuseen[6]

a) Aluksi käsittelen kysymystä, millä tavoin lahjansaajaa PK 3:3.2:n nojalla uhkaava palautusvelvollisuus mahdollisesti vaikuttaa niihin seuraamuksiin, joita häneen saatetaan kohdistaa takaisinsaantilain säännösten nojalla. Ongelman tarkastelu käy parhaiten päinsä konkreettisen esimerkin avulla. Oletetaan, että ylivelkaista L:n kuolinpesää selvitettäessä joudutaan arvioimaan seuraavaa tosiseikastoa:

> *Maksuvaikeuksissa olleen L:n havaitaan vähän ennen kuolemaansa antaneen Y:lle lahjan sellaisissa olosuhteissa, että TakSL 6 §:ssä säädetyt*

---

[4] Yksityiskohtaiset säännökset takaisinsaannin oikeusvaikutuksista ovat TakSL 3 luvussa ja UL 3 luvun 84 ja 89 §:ssä. Useita näihin liittyviä kysymyksiä olen tuonut esille myös käsillä olevan teoksen 5 luvussa (ks. esim. s. 190–191 ja 195–196).

[5] TakSL:n säännösten merkitystä perittävän velkojien kannalta olen tarkastellut laajahkosti kirjoituksessani *Konkurssitakaisinsaanti kuolleen henkilön velkojien suojakeinona* (teoksessa Velka, vakuus ja prosessi 1997). Kysymyksestä ks. myös *Lohi* BLF 2005 s. 341–350.

[6] Viittaan käsitteellä *takaisinsaantivastuu* kaikkiin niihin seuraamuksiin, joita velallisen sopimuskumppaniin voidaan kohdistaa TakSL:n säännösten nojalla (palautusvelvollisuus, arvonkorvausvelvollisuus, velvollisuus palauttaa tuotto yms.).

takaisinsaannin edellytykset täyttyvät. Ylivelkaiseksi osoittautunut L:n kuolinpesä onkin luovutettu konkurssiin, ja Y:tä kohtaan nostetussa kanteessa on vaadittu lahjan peräyttämistä. – Kanteeseen vastatessaan Y tuo esille, että kyseinen lahja toteuttaa myös PK 3:3.2:n tunnusmerkistön ja että P:n toissijaiset perilliset ovat esittäneet häntä kohtaan palautusvaatimuksen. Y vaatii, että hänelle tulossa oleva palautusvastuu otetaan huomioon takaisinsaannin seurauksia määrättäessä.

Ongelmaksi tulee, voiko Y:n vastaväitteellä olla merkitystä takaisinsaannin kannalta. Pystyykö Y perintökaaren säännöksiin perustuvaan palautusvelvollisuuteensa vedoten saamaan lievennystä niihin vastuisiin, jotka uhkaavat häntä TakSL:n säännösten nojalla?

Kysymyksen arvioinnin pohjaksi on syytä ottaa kilpailevien intresenttien, L:n velkojien ja P:n toissijaisten perillisten, kesken normaalisti noudatettava etusijajärjestys. Kuten aikaisemmin olen todennut, pääsääntö on selvä: järjestelmämme rakentuu velkojien etusijan varaan. Kuolinpesän omaisuus käytetään ensisijaisesti perittävän velkojen maksuun, ja toissijaisten perillisten oikeus toteutetaan vasta nettojäämistöstä.[7] Jo tältä pohjalta tuntuu ilmeiseltä, ettei P:n perillisten oikeuden tule vaikuttaa lahjansaajan takaisinsaantivastuuseen millään tavoin. Jos L olisi jättänyt lahjansa antamatta, kyseinen omaisuus olisi täytynyt käyttää velkojien hyväksi ja perilliset olisivat päässeet osalliseksi vasta mahdollisesta ylijäämästä. Samaa etusijajärjestystä on perusteltua noudattaa myös tilanteessa, jossa lahjoituksen vaikutukset pyritään eliminoimaan yhtäaikaisesti TakSL:n ja PK 3 luvun säännösten nojalla.

Tämän velkojataholle myönteisen tulkinnan puolesta puhuu myös se, että takaisinsaantiin turvautuvien velkojien kilpailuasema on oikeudessamme tehty muutenkin vahvaksi. Heidän oikeutensa peräytetyn oikeustoimen kohteena olleeseen omaisuuteen nauttii suojaa niin takaisinsaantivastaajan velkojia kuin seuraajiakin kohtaan. TakSL:n säännöksiin perustuva palautusvaade antaa velkojille konkurssia ja ulosmittausta ajatellen separatistin aseman.[8] Omaisuus saatetaan lisäksi saada takaisin siltä, jolle se on siirtynyt takaisinsaantivastaajan tekemän luovutuksen johdosta; edellytyksenä on tosin edelleenluovutuksensaajan vilpillinen mieli (TakSL 20 §). Olisi siten epäjohdonmukaista katsoa, että perittävän velkojien asema voisi heikentyä lahjansaajaa rasittavan PK 3:3.2-palautusvastuun johdosta.

Pääsääntönä onkin, että toissijaisten perillisten suojaksi tarkoitetut PK 3 luvun säännökset *eivät vaikuta L:n täytäntöönpanovelkojien* asemaan millään ta-

---

7 Tältä osin ks. jaksossa 2.5.2 esittämäni.

8 Tästä TakSL:ia säädettäessä tehdystä linjauksesta (asiasta ei otettu nimenomaista säännöstä lakiin) ks. *HE 1990:102* s. 22 sekä *Koulu* 1999 s. 38–40 lähteineen. Esikuvana suomalaisilla lainvalmistelijoilla oli Ruotsissa vuoden 1975 takaisinsaantiuudistuksen yhteydessä omaksuttu samansisältöinen kanta. Ruotsin oikeuden osalta ks. *Lennander* 2004 s. 376–377.

voin. Velkojatahon oikeus vaatia lahjan peräyttämistä ja siihen liittyviä suorituksia määräytyy TakSL 3 luvun säännösten mukaisesti, eikä Y saa vastuuseensa kevennystä PK 3 luvun säännöksiin vetoamalla.

b) Hieman vaikeammaksi tarkasteltava kysymys muuttuu, jos takaisinsaantivastaajaksi joutunut Y *on jo tehnyt suorituksia* P:n perillisten hyväksi. Kun lahjoitus ei ole nyt lopulta tuottanut Y:lle sen arvoa vastaavaa varallisuudenlisäystä, hänen vastaväitteeseensä täytyy suhtautua vakavammin. Täyden takaisinsaantivastuun asettaminen johtaisi nimittäin helposti siihen, että Y:n maksettavaksi tulisi lahjan arvon ylittävä määrä.

Ongelmaa arvioitaessa on syytä muistaa, että lahjansaaja voi oikeutemme mukaan toteuttaa palautusvastuunsa kahdella vaihtoehtoisella tavalla: joko palauttamalla lahjaobjektin L:n pesälle (tai oikeastaan jakoon) tai suorittamalla toissijaisille perillisille heidän perintöosistaan puuttumaan jääneen määrän rahana. Näitä täyttämistapoja onkin syytä tarkastella erikseen.

Ajatellaan ensin tilanteita, joissa Y on maksanut täydennystä *suoraan P:n perillisille*. Tällöin lienee selvää, ettei L voi suoritukseensa vedoten saada helpotusta takaisinsaantivastuuseensa. Kun suoritukset eivät ole koituneet välillisestikään L:n velkojien hyväksi, heillä säilyy edelleen perusteltu tarve vaatia lahjan palauttamista. Se, että Y on vaarassa joutua huonompaan asemaan kuin missä hän olisi ollut ilman lahjoitusta, ei yleensä vaikuta asiaan. TakSL:n sääntelyssä korostuu tältä osin velkojien suoja. Velkojataho säilyttää kaikki peräyttämiseen liittyvät oikeutensa aivan siitä riippumatta, kuinka suuren hyödyn kyseinen oikeustoimi on lopulta tuottanut takaisinsaantivastaajalle.[9]

Lahjansaajansaajan vapautumistoiveet jäävät siten TakSL 22 §:n nojalla tapahtuvan *sovittelun* varaan. Tämä lainkohta antaa mahdollisuuden lieventää takaisinsaannista johtuvia seuraamuksia, periaatteessa jopa poistaa ne kokonaan. Säännöksen soveltamista ei voidakaan pitää nyt mahdottomana, onhan se tarkoitettu käytettäväksi juuri tilanteissa, joissa täysi vastuu aiheuttaisi takaisinsaantivastaajalle suoranaisia menetyksiä.[10] Sovitteluvaatimus saattaisi menestyä lähinnä siinä tapauksessa, että Y on toiminut bona fide: siis ollut perillisille suorittaessaan perustellusti tietämätön lahjaa koskeneesta takaisinsaantiuhasta.

Takaisinsaannin sovittelua ei voitane kuitenkaan pitää esimerkkimme Y:n ensisijaisena oikeussuojakeinona. Hänen täytynee sen sijaan kääntyä toissijaisten perillisten puoleen ja vaatia heiltä suorituksensa palautusta. Vain siinä tapauksessa, ettei tämä johda tulokseen, on nähdäkseni sijaa takaisinsaannin sovitte-

---

9 Ruotsalais-suomalainen takaisinsaantijärjestelmä rakentuu *konkurssipesän* varallisuustilan ennallistamisen periaatteelle. Se, kuinka suuren pysyvän hyödyn takaisinsaantivastaaja (ja hänen mahdollinen seuraajansa) on saanut, on peräytymisseuraamusten kannalta toisarvoista. Tältä osin ks. *Koulu* 1999 s. 17–18 ja s. 135 sekä *Lennander* 2004 s. 329–331.

10 Takaisinsaannin sovittelun edellytyksistä ja sovitteluharkinnassa huomioon otettavista näkökohdista ks. *HE 102/1990* s. 70–71, *Walin* 1987 s. 240–244, *Koulu* 1999 s. 274–292, *Tuomisto* 2002 s. 54–56 *Lennander* 2004 s. 365–376.

lulle.[11] – Kysymystä, millä edellytyksin perillisiin suunnattu palautusvaatimus voisi menestyä, tarkastelen lähemmin hieman jäljempänä (jaksossa 10.2.4).

Kuinka sitten arviointia muuttaisi se, että Y onkin toteuttanut palautusvastuunsa L:n *pesälle tehdyin luontaispalautuksin*? Siinä tapauksessa että lahjaobjekti tai sen arvo on täytäntöönpanovelkojien ulottuvilla Y:n takaisinsaantivastuuta toteutettaessa, vastaus on selvä: palautus täytyy lukea Y:n hyväksi. Velkojien ei tietenkään pidä saada suoritusta kahteen kertaan. Ongelmallisemmaksi asia muuttuu, jos omaisuus on jo osittain tai kokonaan siirretty toissijaisille perillisille. Nyt vaikuttaa siltä, että Y ei voi pesästä poistuneen omaisuuden osalta vedota palautukseensa velkojia kohtaan. Kuten jo aiemmin luvussa 5 toin esille, PK 3:3.2-vastuun täyttämiseen liittyvä luontaispalautus on ymmärrettävä ennemminkin *pesänjakoon* kuin L:n kuolinpesälle tehtäväksi suoritukseksi.[12] Palautuksen tarkoituksena on ollut tehdä mahdolliseksi toissijaisten perillisten oikeuden toteuttaminen, eikä palautettua määrää ole pitänytkään käyttää L:n velkojen maksamiseen. Luontaispalautusta ei siten voida velkojien näkökulmasta pitää tehokkaana lahjaoikeustoimen purkuna. Se ei ole tuonut omaisuutta takaisin täytäntöönpanon piiriin.[13]

Luontaispalautuksen toteuttanut Y lienee siten viimeksi kuvatussa tilanteessa yhtä huonossa asemassa kuin tehtyään suorituksen suoraan toissijaisille perillisille. Hän ei saa helpotusta takaisinsaantilain mukaisiin vastuisiinsa. Koska lahjaobjektin palautus konkurssipesälle ei ole nyt mahdollista, Y joutuu korvaamaan pesälle sen arvon. Oikeuksiin päästäkseen hänen pitäisikin kääntyä P:n perillisten puoleen ja koettaa saada heiltä takaisin lahja tai sen arvo. Tämän epäonnistuessa on viimesijaisena turvakeinona nytkin takaisinsaannin sovitteluvaatimus.

---

11 Takaisinsaannin sovitteluun on tosin oikeuskäytännössä turvauduttu tilanteessa, jossa maksunsaaja joutui saman suorituksen johdosta palautusvastuuseen kahta eri konkurssipesää (ensin B:tä ja hieman myöhemmin C:tä) kohtaan. Näin Helsingin HO:n tuomio 4.2.2003 (siitä ks. lähemmin *KKO 2003:112*). Ratkaisua saatetaan kuitenkin kritisoida. Tapausta arvioineen *Koulun* mielestä hovioikeus käytti nyt sovitteluinstituutiota sille vieraaseen tarkoitukseen (*Koulu* KKO II 2003 s. 426). Parempi ratkaisu olisi Koulun mukaan ollut hylätä kokonaan C:n nostama takaisinsaantikanne ja ohjata C vaatimaan suoritusta pesä B:ltä.

12 Ks. lähemmin jaksossa 5.2.1 esittämääni.

13 Vrt. *Lohi* BLF 2005 s. 353–354, jossa päädyin kuolinpesälle tehdyn lakiosan täydennyssuorituksen osalta erilaiseen lopputulokseen. Lähdin esityksessäni siitä, että palautus oli tehty normaaliin tapaan perittävän *kuolinpesään*, siis osakkaiden yhteishallinnon alaisuuteen.

10.2.3 Takaisinsaannin vaikutus PK 3:3.2-vastuuseen

10.2.3.1 Pääsääntö

Vaihdetaan sitten näkökulmaa ja tarkastellaan takaisinsaannin vaikutuksia lahjansaajan velvollisuuteen tehdä suorituksia toissijaisille perillisille. Asetelma muuttuu nyt päinvastaiseksi kuin edellä. On ilmeistä, että lahjan peräytyminen *vaikuttaa* Y:n palautusvastuuseen, vähintään supistaa sitä. Kun nimittäin Y on joutunut luopumaan lahjaksi saamastaan omaisuudesta parempisijaisen vaateen täyttämiseksi, voidaan hyvin perustein olettaa, ettei hänen tarvitse palauttaa tätä omaisuutta tai sen arvoa enää toista kertaa.

Selvä pääsääntö onkin, että menestyksekäs takaisinsaanti asiallisesti ottaen mitätöi peräytetyksi tulleen lahjan. P:n toissijaisten perillisten asemaa arvioidaan ikään kuin kyseistä luovutusta ei olisi tapahtunutkaan. Lahjaa ei oteta huomioon vastikeperusteena pesäosuuksien suuruutta määrättäessä, eikä lahjansaajalle aseteta PK 3:3.2:ssa tarkoitettua palautusvelvollisuutta. Siinä tapauksessa että lahja on peräytynyt vain osittain, tämä mitätöityminen koskee tietysti vain peräytetyksi tullutta osaa.

> Ajatellaan esimerkiksi tilannetta, jossa konkurssipesään palautuneesta lahjakiinteistöstä saatu myyntihinta ei kulu kokonaan velkojien saatavien suorittamiseen vaan osa siitä palautetaan lahjansaajalle. Lahja on nyt asiallisesti ottaen jäänyt voimaan tämän jäännössumman osalta. Sanottu summa voidaan siten ottaa huomioon normaaliin tapaan, kun määrätään toissijaisten perillisten pesäosuuksia ja Y:n mahdollista palautusvastuuta.

Takaisinsaannille annetaan siis samat vaikutukset kuin lahjan pätemättömyydelle tai muulle tehottomuudelle. Ratkaisua voidaan perustella sillä, että kysymys on toissijaisten perillisten ja lahjansaajan välistä suhdetta ajatellen samanlaisista seurauksista. Kohtasipa L:n tekemää luovutusta sitten TakSL:n säännöksistä johtuva peräytyminen tai vaikkapa OikTL 3 luvun säännöksistä tai esineoikeudellisista normeista johtuva tehottomuus, lopputulos on reaalisesti sama: luovutettu omaisuus palautuu L:n pesään eikä jää hyödyttämään lahjansaajaa.

Edellä hahmoteltu pääsääntö huomioon ottaen takaisinsaantia ja PK 3 luvun mukaista palautusvastuuta koskevien säännösten yhteensovittaminen näyttäisi helpolta. Takaisinsaanti yksinkertaisesti johtaa siihen, että PK 3:3:n säännökset menettävät merkityksensä peräytetyksi tulleen saannon osalta. Kysymys, mitä vaikutusta lahjan peräytymisellä on lahjansaajan ja toissijaisten perillisten keskinäisten suhteiden kannalta, ei voisi siten aiheuttaa lainsoveltajalle päänvaivaa.

Aivan näin yksinkertainen ei asia kuitenkaan ole. PK 3 luvussa tarkoitettuja riitoja käytäessä ei aina tiedetä lesken antaman lahjan täytäntöönpano-oikeu-

dellista kohtaloa. Ei siis tiedetä, onko lahjan peräyttämiselle edellytyksiä ja tullaanko lahja lopulta peräyttämään TakSL:n säännösten nojalla. Syntyykin kysymys, millä tavoin on toimittava tällaisen epävarmuuden vallitessa. Vieläkin vaikeampia ongelmia voi aiheutua siitä, että toissijaisten perillisten ja lahjansaajan välinen riita on jo ratkaistu – joko sopimuksin tai tuomiolla – kiinnittämättä lainkaan huomiota takaisinsaantiuhkaan. Jos tämän jälkeen osoittautuu, että L:n antama lahja peräytyy TakSL:n säännösten nojalla, joudutaan pohtimaan toteutetun PK 3:3.2-järjestelyn pysyvyyttä. – Mainittuja kysymyksiä onkin syytä tarkastella lähemmin seuraavassa.

10.2.3.2 Takaisinsaannin huomioon ottaminen PK 3:3.2-prosessissa

PK 3:3.2:een perustuvan vaatimuksen kohteeksi joutunut Y tarvitsee siis suojaa ylisuurten palautusvelvollisuuksien varalta. Lahjaa uhkaava takaisinsaanti tulee ottaa asianmukaisesti huomioon hänen palautusvastuutaan määrättäessä. Ongelmatilannetta arvioitaessa täytyy kuitenkin antaa merkitystä myös toissijaisten perillisten eduille. Heidän tulee saada takeet siitä, ettei Y pääse perusteetta vapautumaan vastuustaan tai edes supistamaan sitä.

Käsillä olevan ongelman havainnollistamiseksi ajateltakoon tilannetta, jossa P:n perilliset ovat nostaneet lahjansaajaa kohtaan PK 3:3.2:ssa tarkoitetun kanteen. Oletetaan, että palautusvastuun vähimmäisedellytykset täyttyisivät. Y:n mala fide saama lahja siis toteuttaa PK 3:3.1:ssä määritellyn tunnusmerkistön, eikä pesän säästö näyttäisi riittävän toissijaisille perillisille kuuluvan pesäosuuden katteeksi. Y kuitenkin vastustaa kannetta takaisinsaantivastuuseensa vedoten. Hän väittää, että lahja on joko peräytynyt tai ainakin uhkaa peräytyä TakSL:n säännösten nojalla. Millä edellytyksin tällainen vastaväite menestyy?

Helpoimmin arvioitavilta vaikuttavat tapaukset, joissa lahjansaaja vetoaa hänelle *jo syntyneeseen* takaisinsaantivastuuseen. Hänet on siis velvoitettu lainvoiman saaneella tuomiolla palauttamaan lahjaksi saatu omaisuus konkurssipesälle tai ulosottomiehelle. Pääsäännöstä ei syntyne nyt epäilystä: lahjan peräytyminen *tulee ottaa huomioon* niin pesäosuuksien suuruutta kuin Y:n mahdollista palautusvastuutakin määrättäessä. Lopputuloksena on normaalisti se, että toissijaisten perillisten Y:tä kohtaan nostama kanne joudutaan hylkäämään.

Takaisinsaantivastuun huomioon ottaminen ei nähdäkseni edellytä oikeuden antamaa tuomiota, vaan Y saattaa vedota perillisiä kohtaan myös vapaaehtoisesti tekemäänsä lahjan palautukseen. Hän on esimerkiksi konkurssivelkojien vapaamuotoisen vaatimuksen pohjalta tullut siihen tulokseen, että TakSL:ssa säädetyt peräyttämisen edellytykset kiistatta täyttyvät. Siksi hän ei ole jäänyt odottamaan velkojien nostamaa kannetta vaan on suosiolla antanut lahjaobjektin pesälle. PK 3:3.2:ssa tarkoitettua riitaa käsittelevän tuomioistuimen tuleekin nyt pohtia, onko Y:n arvio takaisinsaannin edellytysten täyttymisestä pitänyt

paikkansa. Mikäli vastaus on myöntävä, vapaaehtoiselle palautukselle on annettava sama vaikutus kuin tuomion nojalla tehdylle. Lahjansaajan ei siis tarvitse oikeudenmenetyksiltä välttyäkseen pakottaa L:n velkojia käynnistämään tuomioistuinprosessia.[14]

Vapaaehtoisjärjestelyissä saatetaan mennä pidemmällekin. Y voi palauttaa leskeltä saamansa lahjan pesään, vaikka kuolinpesää ei ole edes asetettu konkurssiin tai siihen kohdistettu ulosmittausta. Hän on velkojien tai peränselvittäjän antaman selvityksen perusteella tullut siihen tulokseen, että mikäli konkurssi tai ulosmittaus käynnistettäisiin ja takaisinsaantikanne nostettaisiin, lahja peräytyisi ilman muuta. Y:n toimille on nyt mielestäni annettava sama vaikutus kuin edellä. Jos jo ennen täytäntöönpanon alkamista on varmaa, että velkojien vaatimus tulisi lopulta menestymään, ulosmittauksen tai konkurssin käynnistämisestä aiheutuisi osapuolille vain turhia kuluja, aiheetonta vaivaa ja ajanhukkaa. Katsonkin, että Y:n täytyy voida vedota PK 3:3.2-prosessissa myös maksukyvyttömyysmenettelyn ulkopuolella tekemiinsä suorituksiin. Ratkaisevaa on viime kädessä vain se, ovatko lahjan peräyttämisen aineelliset edellytykset täyttyneet vai eivät.[15]

Yhtä tärkeää on havaita asian toinen puoli: Y:lle langetettu tai hänen oman määräämistoimensa perusteella syntynyt takaisinsaantivastuu voidaan ottaa huomioon *vain* siinä tapauksessa, että Y oli TakSL:n säännösten valossa velvollinen kyseiseen suoritukseen. Tämä on tärkeää erityisesti sopimuksen nojalla tehdyissä palautuksissa. Joudutaan ottamaan huomioon se mahdollisuus, että Y on suostunut velkojien tai pesänselvittäjän esittämiin vaatimuksiin, vaikka peräyttämiselle ei olisi ollut TakSL:ssa säädettyjä edellytyksiä. Hän on ehkä tahtonut suosia tiettyä velkojaa (esimerkiksi lähisukulaistaan) toissijaisten perillisten kustannuksella, taikka muusta syystä – vaikkapa ymmärtämättömyyttään – aiheettomasti palauttanut lahjan L:n velkojien käytettäväksi. Olipa perusteettoman palautuksen syy mikä tahansa, lähtökohta on sama: Y ei voi vedota palautukseen toissijaisia perillisiä kohtaan. Hän ei siis voi velkojien hyväksi tekemällään disponoinnilla huonontaa perillisten asemaa.

Aiheettoman palautuksen ongelmaan voidaan törmätä myös silloin, kun lahjan peräyttämisestä on määrätty takaisinsaantikanteen johdosta annetussa tuomiossa. P:n perilliset pystyvät ehkä palautusvastuuprosessin yhteydessä osoit-

---

[14] Jo TakSL:n esitöissä tuotiin esille mahdollisuus järjestää takaisinsaantikysymykset sopimusteitse, oikeudenkäyntiin turvautumatta. Tällaisten järjestelyjen todettiin säästävän aikaa, työtä ja kustannuksia. Ks. *HE 102/1990* s. 25, jossa yleisenä oikeuspoliittisena kannanottona esitetään, että sovintoratkaisuihin pitäisi luoda niin hyvät edellytykset kuin mahdollista. – Nämä näkökohdat puhuvat ”vapaaehtoisten” takaisinsaantisuoritusten hyväksymisen puolesta myös PK 3:3.2:ssa tarkoitettuja riitoja ajatellen.

[15] Ks. myös *Lohi* BLF 2005 s. 357–358, jossa perustelin tätä kantaani hieman laajemmin. Kannanotto koski lakiosan täydennysvelvollisuutta, mutta esittämäni argumentit pätevät sellaisinaan PK 3:3.2:ssa tarkoitettuun vastuuseen.

tamaan, että Y:n saaman lahjan peräyttämiselle ei olisi todellisuudessa ollut edellytyksiä. TakSL:ssa säädetyt kriittiset ajat olivat esimerkiksi menneet umpeen jo ennen lesken kuolemaa. Voitaisiinko velkojien hyväksi tehty palautus jättää tällä perusteella merkityksettömäksi?

Kysymykseen täytyy nähdäkseni vastata myöntävästi. Ratkaisevaa on jälleen viime kädessä se, onko lahjan peräyttämiselle ollut aineellisoikeudelliset perusteet – ei se, mihin lesken täytäntöönpanovelkojien ja Y:n välisessä oikeudenkäynnissä on päädytty. Viimeksi mainitussa prosessissa annetun tuomion ei pidä saada aikaan sivullisiin, siis toissijaisiin perillisiin ulottuvaa vaikutusta.[16] Tällainen sääntö on välttämätön, paitsi suoranaisten väärinkäytösten, myös lahjansaajan taitamattomuudesta aiheutuvien menetysten torjumiseksi. Y:n ei tule voida puolustautumalla takaisinsaantiprosessissa huonosti heikentää toissijaisten perillisten asemaa. Jos lahjansaajan takaisinsaantijutussa kärsimä häviö johtuu esimerkiksi siitä, että hän ei ymmärtänyt vedota lesken maksukykyisyyteen tai laissa asetettujen määräaikojen umpeutumiseen, huomaamattomuudesta johtuva oikeudenmenetys tulee sälyttää hänen itsensä tappioksi; P:n perillisten ei pidä joutua siitä kärsimään.

Kuvattu sääntö vaikuttanee lahjansaajan kannalta ankaralta. Velkojilta palautusvaatimuksen saanut Y on saattanut varsin huolellisesta harkinnastaan huolimatta päätyä virheratkaisuun. Hän on ehkä suostunut palauttamaan lahjan pesään, vaikka peräyttämisen edellytykset eivät sittenkään olisi täyttyneet. Vielä kohtuuttomammalta normaalin PK 3:3:2-vastuun asettaminen voi tuntua silloin, kun lahjan peräyttämisen taustalla on takaisinsaantikanteen johdosta annettu (aineellisen oikeuden kannalta virheellinen) tuomio. Kuvatuissa tilanteissa onkin syytä harkita Y:n palautusvastuun sovittelua, aivan kuten muissakin lahjaomaisuuden menetystilanteissa.[17] Pääsääntö on kuitenkin myös nyt se, että riskin tällaisista menetyksistä kantaa lahjansaaja. Vain poikkeustapauksissa sitä vyörytetään osittainkaan toissijaisten perillisten kannettavaksi.[18]

---

16 Tästä periaatteesta yleisemmin ks. esim. *Tirkkonen* II 1977 s. 298–301 ja *Lappalainen* II 2001 s. 468–471 lähteineen.

17 Ks. lähemmin luvussa 5.7 esittämääni.

18 Toissijaiset perilliset nauttivat siis mielestäni vahvempaa suojaa tällaisten menetysväitteiden varalta kuin lakiosan täydennystä vaativat rintaperilliset vastaavassa tilanteessa nauttisivat. Lakiosaperillisiä kohtaanhan lahjansaaja voi aina tehokkaasti vedota omaisuuden tuottamuksettomaan hukkaantumiseen (ks. PK 7:8.2 ja erityisesti takaisinsaantikonfliktin kannalta *Lohi* BLF 2005 s. 358–359). Kuten jaksossa 5.4.2 toin esille, tälle erolle on olemassa hyvät perusteet. PK 3:3.2:n nojalla syntyvä vastuu edellyttää aina lahjansaajan vilpillistä mieltä, kun taas lakiosan täydennysvastuu saattaa kohdata myös bona fide -lahjansaajaa.

10.2.3.3 Takaisinsaantiuhan merkityksestä

Takaisinsaannin oikeusvaikutuksia saatetaan joutua pohtimaan myös tilanteessa, jossa PK 3:3.2:ssa tarkoitettua riitaa käytäessä ei vielä tiedetä, peräytyykö Y:n saama lahja TakSL:n säännösten nojalla vai ei. Tämä epävarmuus voi olla eriasteista. Lahjansaajaa kohtaan on ehkä jo nostettu takaisinsaantikanne, mutta tuomiota ei ole vielä annettu. Kanteen menestyminen saattaa tuntua lähes varmalta, mutta yhtä hyvin se voi olla epätodennäköistäkin. Mahdollista myös on, että mitään takaisinsaantiprosessia ei ole vielä aloitettu, mutta sellaisen vireille tuleminen näyttää todennäköiseltä. Tai sitten koko takaisinsaantiriski vaikuttaa puhtaasti teoreettiselta: L:n kuolinpesä on perukirjatietojen valossa maksukykyinen, eikä kukaan velkojista ole tiettävästi edes harkinnut pakkotäytäntöönpanoon ryhtymistä.

Voidaanko tällaiselle konkretisoitumattomalle takaisinsaantiuhalle antaa merkitystä Y:n palautusvastuusta määrättäessä? Näin täytyy mielestäni tehdä ainakin silloin, kun lahjan peräytyminen näyttää realistiselta vaihtoehdolta. Toissijaisten perillisten kannetta käsittelevän tuomioistuimen ei siis pidä jättää Y:n väitettä huomiotta yksin sillä perusteella, että mitään lopullista takaisinsaantivastuuta ei ole vielä syntynyt. Jos oikeus näin tekisi, se tulisi helposti antaneeksi materiaalisesti virheellisen ratkaisun. Y:lle langetettaisiin liian laaja vastuu toissijaisia perillisiä kohtaan.

Yhtä pulmalliselta vaikuttaa kuitenkin Y:n takaisinsaantiväitteen kritiikitön hyväksyminen. Toissijaisten perillisten näkökulmasta olisi onnetonta, jos heidän nostamansa kanne hylättäisiin tai heille suoritettavaksi tuomittavaa määrää pienennettäisiin sellaisen peräytymisvaaran vuoksi, joka ei lopulta kuitenkaan realisoidu.

Kuvatussa tilanteessa tuomioistuimen onkin nähdäkseni syytä hyödyntää mahdollisuutta, joka sillä on käytettävissään muissakin pesäosuuden suuruutta koskevissa epävarmuustapauksissa. Oikeuden tulee lykätä PK 3:3.2-riitaa koskevan tuomion antamista, siis *jättää juttu* OK 14:4:ssä tarkoitetulla tavalla *lepäämään* ja jatkaa sen käsittelyä vasta, kun takaisinsaantiin liittyvä epäselvyys on riittävällä tavalla poistunut.[19] Vain näin voidaan välttää materiaalisesti virheelliset ratkaisut.

Ehdotonta sääntöä ei lepäämään jättämisestä voida kuitenkaan tehdä. Pelkkä takaisinsaannin teoreettinen mahdollisuus ei saa viivyttää P:n perillisten oikeuden toteuttamista. Jotta lahjansaajan esittämälle peräytymisväitteelle voitaisiin antaa merkitystä, takaisinsaantiuhan pitää olla todellinen. Y:n täytyy saattaa to-

---

[19] Tästä mahdollisuudesta ks. jaksossa 7.3.3 esittämääni. – Luvussa 7 ensisijaiseksi katsomani menettely, jossa tuomioistuin itse määrittää pesäosuuden suuruuden, ei sen sijaan tule nyt kysymykseen. PK 3:3.2-kannetta käsittelevä oikeus ei voi osapuolia sitovasti päättää, peräytyykö tietty L:n antama lahja vai ei.

dennäköiseksi paitsi se, että L:n kuolinpesä on ylivelkainen, myös se, että lahjan peräyttämiselle on TakSL:ssa säädetyt edellytykset. Jos hän ei tässä onnistu, PK 3:3.2:ssa tarkoitettu lahjan palautusjuttu on ratkaistava normaaliin tapaan – siis lähtien liikkeelle siitä, että lahja pysyy voimassa.

10.2.4 Lahjansaajan oikeus vaatia PK 3:3.2-suorituksen palauttamista

a) Vaikka toissijaisten perillisten esittämien palautusvaatimusten kohteeksi joutunut lahjansaaja koettaisi parhaansa mukaan valvoa etujaan, hän ei aina pysty ennakoimaan saamansa lahjan myöhempää peräytymistä. Saattaakin käydä niin, että perillisille suorituksen jo tehnyt Y joutuu myöhemmin vastaamaan velkojien takaisinsaantikanteeseen ja lopulta hänet velvoitetaan palauttamaan lahja L:n täytäntöönpanovelkojille. Palautusvastuiden kumuloitumisen vuoksi Y:n suorittama kokonaismäärä uhkaa tällöin helposti nousta lahjan arvoa suuremmaksi. Kuten aikaisemmin totesin, lahjansaaja ei voi yleensä estää tätä ”vastuukumulaatiota” velkojatahoa kohtaan esitetyin lievennysvaatimuksin. PK 3:3.2:n nojalla tehty palautus ei pääsääntöisesti vapauta häntä takaisinsaantivastuusta. Syntyykin kysymys, voisiko Y sen sijaan tehokkaasti vaatia toissijaisia perillisiä palauttamaan heidän hyväkseen tehty suoritus tai ainakin osa siitä.

Tällaisen vaatimuksen hyväksymisen puolesta voidaan esittää painavia perusteita. Jos lahjansaajan PK 3:3.2-vastuusta on määrätty tai sovittu olettamuksin, että hänen L:ltä saamansa lahja on kaikissa henkilösuhteissa tehokas, takaisinsaanti vie pohjan tältä ratkaisulta. Y ei olisi ollut velvollinen tekemään kyseistä palautusta, ei ainakaan kokonaisuudessaan. Toinen asia kuitenkin on, millä edellytyksin toissijaisiin perillisiin kohdistettu vaatimus menestyy. Kysymyksen arviointiin vaikuttaa se, onko lahjansaaja suorittanut heille vapaaehtoisesti – siis sopimuksen nojalla – vai onko suorituksen taustalla oikeuden tuomio. Näitä tapauksia onkin syytä tarkastella erikseen.

> Lahjan yllättävä peräytyminen ei järkytä ainoastaan täytettyjen PK 3:3.2-suoritusten pysyvyyttä, vaan se voi aiheuttaa ongelmia jo järjestelyn aikaisemmassa vaiheessa. Lahjan tai sen arvon palautukseen tuomiolla velvoitettu tai sopimuksin sitoutunut lahjansaaja, joka ei ole vielä ennättänyt suorittaa mitään, saattaa lahjan peräytymiseen vedoten vaatia velvollisuudestaan vapautumista. Tätä ongelmaa voidaan arvioida kutakuinkin samoin perustein kuin ensin hahmoteltua probleemaa: vapautumisvaatimuksen ja takaisinpalautusvaateen menestymisen edellytyksissä ei liene suurta eroa (palautusvelvollisuudesta vapautuminen saattaa käydä päinsä hieman helpommin kuin jo suoritetun määrän takaisinperintä). Pidänkin seuraavassa silmällä yksinomaan *PK 3:3.2-suorituksen tehneen*

Y:n asemaa. Esitetyt kannanotot soveltuvat kuitenkin lähes sellaisinaan tilanteisiin, joissa suorituksia ei ole vielä tehty vaan Y:n tavoitteena on ainoastaan vapautua tästä velvollisuudesta.

b) Siinä tapauksessa, että perillisten hyväksi tehdyn suorituksen perusteena on ollut lainvoimaiseksi tullut *tuomio*, joudutaan kysymään, kariutuuko lahjansaajan takaisinperintäyritys *oikeusvoimaa* koskeviin sääntöihin. Perilliset saattavat väittää, että PK 3:3.2-jutussa annetun tuomion oikeusvoima estää Y:tä saattamasta riitaa enää uudelleen tuomioistuimen arvioitavaksi. Y:n nostama kanne, jossa vaaditaan pesäosuuden alentamista ja liikaa suoritetun määrän palauttamista, tulee siis jättää tutkittavaksi ottamatta.[20]

Palautuksen toteuttaneen Y:n asema vaikuttaa nyt pulmalliselta. Hänen perillisiä vastaan nostamansa kanne ei voi menestyä ainakaan yksin sillä perusteella, että PK 3:3.2:n nojalla annettu tuomio havaitaan jälkikäteen materiaalisesti virheelliseksi. Oikeusvoimavaikutuksellehan on tyypillistä, että se sammuttaa myös aineellisoikeudellisesti perustellut vaateet. Edes sen osoittaminen, että yksi palautusvastuun kannalta olennainen oikeustosiseikka – lahjan peräyttäminen – on ehkä jäänyt prosessissa kokonaan huomiotta, ei välttämättä auta. Pääsääntönä nimittäin on, että tuomion oikeusvoima prekludoi myös sellaiset vastatosiseikat, joiden merkitystä ei ole oikeudenkäynnissä tutkittu. Suoritusvelvolliseksi tuomittu ei voi yleensäkään saada velvollisuuksiinsa helpotusta siten, että hän nostaa voittajapuolta kohtaan kanteen ja vetoaa siinä uusiin perusteisiin.[21]

Aivan toivoton esimerkkimme Y:n asema olisikin siinä tapauksessa, että lahjan takaisinsaantia koskeva tuomio olisi annettu jo ennen PK 3:3.2-prosessin päättymistä. Tällöinhän Y olisi voinut estää oikeudenmenetyksen vetoamalla lahjan peräytymiseen jo sanotussa oikeudenkäynnissä. Näin toissijaiseen perilliseen kohdistetun jälkivaatimuksen hyväksymistä ei voitaisi pitää edes asiallisesti perusteltuna. Nyt tarkasteltavassa tilanteessa takaisinsaantijuttu on kuitenkin ratkaistu vasta palautusvastuuprosessin päättymisen jälkeen. Vaikuttaako tämä asian arviointiin?

Liikaa suorittaneen lahjansaajan pelastukseksi saattavat käsillä olevassa tilanteessa tulla ns. *jälkisattumusta* koskevat opit. Tämän opin lähtökohtia on, että tuomion oikeusvoimavaikutus koskee aina vain sen antamishetkellä vallitsevaa osapuolten oikeussuhdetta. Se ei siis kohdistu oikeustilaan sellaisena kuin miksi se on mainitun ajankohdan jälkeen ehkä muuttunut.[22] Lahjansaajan kannattaakin nyt vedota siihen, että TakSL:n säännöksistä johtuva lahjan peräy-

---

[20] Kysymys olisi nyt ns. *oikeusvoiman negatiivisesta vaikutuksesta*. Siitä ks. *Lappalainen* II 2001 s. 401.

[21] Näistä oikeusvoimaopin peruskysymyksistä ks. *Tirkkonen* II 1977 s. 295, *Lappalainen* II 2001 s. 441–445 ja *Ekelöf – Bylund – Boman* 1994 s. 116–118.

[22] Ks. lähemmin *Tirkkonen* II 1977 s. 296, *Lappalainen* II 2001 s. 456–459 ja *Ekelöf – Bylund – Boman* 1994 s. 124–126.

tyminen on sellainen vasta palautusvastuujutun jälkeen ilmaantunut oikeustosiseikka, jonka vaikutusta toissijaisten perillisten hyväksi annettu tuomio ei ole prekludoinut. Jos tämä käsitys hyväksytään, perillisiä kohtaan nostettu takaisinpalautuskanne saattaa hyvin menestyä. Johtaahan TakSL:n säännösten mukaisen vastuun huomioon ottaminen siihen, että annettu PK 3:3.2-tuomio on – asiaa jälkikäteen arvioiden – perusteiltaan virheellinen.

TakSL:n säännösten nojalla Y:lle syntynyt palautusvelvollisuus voinee sinänsä kelvata jälkiseikaksi, johon saatetaan vedota uudessa Y:n ja toissijaisten perillisten kesken käytävässä oikeudenkäynnissä. Lahjan peräytyminen saa todella aikaan sellaisen muutoksen oikeussuhteissa, että PK 3:3.2-prosessissa annetulta tuomiolta putoaa pohja.[23] Eri asia kuitenkin on, millä edellytyksin tämä muutos täyttää *jälki*seikalta vaadittavat ”uutuuden” kriteerit.[24] Millä perusteella siis määräytyy se, katsotaanko Y:n vastuun velkojatahoa kohtaan syntyneen vasta palautusvastuuprosessin jälkeen vai olleen olemassa jo sitä käytäessä. Kysymys voidaan muotoilla myös toisin: missä vaiheessa TakSL:n säännösten nojalla tapahtuva lahjan peräytyminen saavuttaa relevantin vastatosiseikan aseman? Käykö näin jo sillä hetkellä, kun peräyttämisen aineellisoikeudelliset edellytykset täyttyvät, vai vaaditaanko takaisinsaantivastuun konkretisoitumista: esimerkiksi, että L:ään on kohdistettu peräytysvaatimus tai peräti että lahjan peräyttämisestä on olemassa oikeuden antama tuomio?

Varmaa vastausta on vaikeaa antaa. Siinä tapauksessa, että Y:llä ei vielä palautusvastuuriitaa käytäessä ollut todellisia perusteita olettaa lahjan peräytyvän, vaikuttaa kyllä aiheelliselta noudattaa hänen kannaltaan edullista tulkintaa. Lahjan myöhempi peräytyminen katsotaan siis jälkiseikaksi, johon voi vedota uudessa prosessissa.[25] Vaikeammaksi sitä vastoin käy tilanteen arviointi, jos takaisinsaanti olisi ollut ainakin kohtuudella ennakoitavissa. Tällöinhän Y olisi voinut aktiivisesti toimimalla estää lahjan palautukseen velvoittavan tuomion antamisen. Hän olisi voinut PK 3:3.2-prosessissa vedota häntä uhkaavaan, vielä tosin konkretisoitumattomaan takaisinsaantivastuuseen. Osoittamalla, että lahjan peräytymisuhka on todellinen, Y olisi todennäköisesti saanut lahjan palautusjutun lepäämään, siis odottamaan takaisinsaantikysymyksen selviämistä. Tältä pohjalta saatetaan väittää, että Y:tä uhkaava konkretisoitumatonkin takaisinsaantivastuu tulee käsittää sellaiseksi oikeustosiseikaksi, johon voitaisiin ja jo-

---

23 Hyvän vertailukohdan tarjoaa loppuun käydyn prosessin jälkeen sopimussuhteissa tapahtuva *edellytysten raukeaminen*. Siihen voitaneen vedota uudessa oikeudenkäynnissä aikaisemman tuomion oikeusvoimavaikutuksen estämättä. Ks. tältä osin *Ekelöf – Bylund – Boman* 1994 s. 125 oikeustapausviitteineen. – Siitä, että tällaiseksi relevantiksi jälkiseikaksi saatetaan tietyin edellytyksin katsoa myös ensiprosessin jälkeen annettu oikeuden tuomio, ks. puolestaan *Eckhoff* 1945 s. 118–120.

24 Tästä kriteeristä yleisemmin ks. *Eckhoff* 1945 s. 113–114.

25 Aivan selvältä tämä vaikuttaa silloin, kun L:n pesä ei ollut PK 3:3.2:ssa tarkoitetun prosessin aikana edes ylivelkainen vaan ajautui tähän tilaan vasta myöhemmin, esimerkiksi leskeä rasittaneen takausvastuun yllättävän realisoitumisen johdosta.

hon Y:n olisi täytynyt vedota jo perillisiä vastaan käydyssä prosessissa.

Olisinkin taipuvainen ajattelemaan viimeksi esitetyllä tavalla. Mahdollisuutta PK 3:3.2-tuomion perusteella tehdyn suorituksen palautukseen ei mielestäni pidä antaa passiviteettiin syyllistyneelle lahjansaajalle. Tätä edellyttää jo toissijaisten perillisten oikeusturva: heidän on tärkeää voida luottaa palautusvastuujutussa annetun lainvoimaisen tuomion pysyvyyteen. Lähtisinkin siitä, että perillisiä kohtaan nostettu kanne voi menestyä vain, mikäli lahjansaajalle myöhemmin syntynyttä takaisinsaantivastuuta voidaan pitää objektiivisesti arvioiden yllättävänä seurauksena. Olosuhteiden on toisin sanoen täytynyt olla PK 3:3.2-prosessin aikana sellaiset, ettei Y:n olisi pitänytkään ymmärtää lahjan peräytyvän TakSL:n säännösten nojalla.[26]

> Nyt tarkasteltuun läheisesti rinnastuva ongelma tuli esille ratkaisussa *KKO 2003:112.* Siinä takaisinsaantivastaaja A oli kahdella eri tuomiolla velvoitettu palauttamaan velan maksuna saamansa suoritus: ensin (tuomio 1) B Oy:n ja sitten (tuomio 2) C Oy:n konkurssipesään. Maksunsaaja oli siis joutunut palauttamaan saman suorituksen kahteen kertaan. Korkein oikeus lähti siitä, että *A saattoi tuomioiden estämättä ajaa kannetta sen välttämiseksi, että hänen vahingokseen jää saamansa velan maksun yksinkertaisen määrän ylittävä palautusvelvollisuus.*
>
> Tämä perusteluihin otettu lausuma on valitettavan epätäsmällinen. Siitä ei käy selvästi ilmi, ketä vastaan korkein oikeus katsoi A:n voivan ajaa kannetta ja millä perusteella. Ratkaisun perustelut lienee kuitenkin ymmärrettävä siten, että myöhempi (C Oy:tä vastaan annettu) palautustuomio katsottiin sellaiseksi jälkiseikaksi, johon nojautuen A saattoi tuomion 1 estämättä ajaa kannetta B Oy:tä vastaan ja vaatia yhtiölle suoritetun määrän palauttamista.[27] – Kysymykseen, millä edellytyksin takaisinsaantivastaajan tällainen jälkivaatimus todella menestyisi, ei perusteluista saa vastausta. Niissä ei pohdita lainkaan esimerkiksi sitä, mikä merkitys olisi ehkä annettava A:n ensiprosessissa osoittamalle passiviteetille (siis sille, että A on jättänyt vetoamatta häntä mahdollisesti uhkaaviin muihin vastuisiin). Siten ratkaisusta ei voida mielestäni tehdä juuri johtopäätöksiä edellä tarkastelemani ongelman arviointiin.

Siinä tapauksessa, että perillisiin kohdistettu takaisinpalautusvaatimus kariutuu PK 3:3.2-tuomion oikeusvoimaisuuteen, lahjansaajalla on periaatteessa käytettävissään toinenkin suojakeino. Oikeusvoimavaikutuksen estämättä Y saattaa

---

[26] Vrt. toisin *Lohi* BFL 2005 s. 365, jossa omaksuin lakiosan täydennysvastuun uhkaaman lahjansaajan kannalta suopeamman tulkinnan. Lähdin siitä, että Y:llä olisi oikeus vedota lahjan myöhempään peräytymiseen kaikissa niissä tilanteissa, joissa takaisinsaanti on *reaalisesti toteutunut* (tuomio annettu tai sopimus velkojien kanssa tehty) vasta lakiosan täydennystuomion antamisen jälkeen. En siis antanut lainkaan merkitystä sille seikalle, olisiko Y:n jo täydennysprosessia käytäessä mahdollisesti pitänyt tietää takaisinsaantiuhasta. – Kuten tekstissä esittämästäni selviää, ajattelen asiasta nykyisin toisin.

[27] Näin on asian käsittänyt myös ratkaisua kommentoinut *Männistö* LM 2004 s. 328.

turvautua OK 31:7:ssä tarkoitettuun *tuomionpurkuun*. Hän voisikin nyt yrittää vedota OK 31:7.1:n 3 kohdassa mainittuun perusteeseen. Lahjan peräytyminen olisi siis sellainen aikaisemmassa prosessissa esille tulematta jäänyt oikeustosiseikka, jonka huomioon ottaminen olisi muuttanut olennaisesti oikeudenkäynnin lopputulosta.

Merkittävää lisäsuojaa ei tuomionpurku kuitenkaan Y:lle antane. Jotta nimittäin Y:n purkuhakemus menestyisi, hänen olisi saatettava todennäköiseksi, ettei hän voinut vedota peräytymiseen vielä toissijaisia perillisiä vastaan käymässään prosessissa tai että hänellä oli pätevä syy olla siihen vetoamatta. Käytännössä tämä edellytys voinee täyttyä vain siinä tapauksessa, että Y on ollut palautusvastuuriitaa käytäessä perustellusti tietämätön lahjaa koskeneesta takaisinsaantiuhasta.[28] Toisin sanoen: tilanteessa, jossa perillisiä kohtaan nostettu kanne kariutuisi PK 3:3.2-tuomion oikeusvoimaan, myös mahdollisuudet turvautua purkuun näyttävät heikoilta.

c) Vastaavanlaisiin ongelmiin kuin edellä törmätään tilanteissa, joissa PK 3:3.2:een liittyvät riitaisuudet on järjestetty lahjansaajan ja toissijaisten perillisten välisin *sopimuksin.* Nytkin joudutaan kysymään, millä edellytyksillä takaisinsaantivastuuseen joutunut Y voi tehokkaasti vaatia perillisille maksamaansa määrää takaisin.

Sopimus- ja velvoiteoikeutemme tarjoaa Y:n käytettäväksi ainakin kaksi mahdollista suojakeinoa. On ensinnäkin ajateltavissa, että toissijaisten perillisten hyväksi tehdyn palautuksen tai arvokorvauksen taustalla oleva sopimus saadaan kumotuksi edellytysten raukeamisen perusteella. Y:n voitaneen katsoa suoritusta tehdessään edellyttäneen, että häneen ei kohdisteta lahjan johdosta muita vaatimuksia. Jos hän olisi tiennyt takaisinsaannista, hän olisi tuskin suostunut antamaan P:n perillisille mitään. Sopimuksen kumoamisesta puolestaan seuraa, että nämä velvoitetaan maksamaan Y:ltä saamansa suoritus takaisin.

Toinen peruste, johon lahjansaaja saattaa menestyksekkäästi vedota, on perusteettoman edun palautus. Perillisten hyväksi tehty suoritus osoittautuu nyt tosiasiassa perusteettomaksi, Y:llä ei olisi ollut velvollisuutta sen tekemiseen. Voidaankin sanoa, että suorituksen ns. täyttämistarkoitus on jäänyt toteutumatta.[29]

Kokonaan toinen asia on, millä edellytyksin nämä vaatimukset menestyvät. Pääsääntönä lienee, että PK 3:3.2-vastuun (kuten muunkin samantyyppisen velvoitteen) ”vapaaehtoisesti” toteuttava joutuu omalla riskillään arvioimaan suorituksensa lainmukaisuutta. Maksaja ei siis voi tehokkaasti vaatia saajalta palautusta yksin sillä perusteella, että hänen havaitaan suorittaneen perintökaa-

---

[28] Kysymyksestä, milloin jutun asianosainen voi menestyksekkäästi vedota OK 31:7.1:n 3 kohdassa tarkoitettuun purkuperusteeseen, ks. lähemmin *Lager* 1972 s. 158–164 sekä *Tirkkonen* II 1977 s. 428.

[29] Tästä edunpalautuksen perusteesta ks. *Aurejärvi – Hemmo* 1998 s. 237.

ren säännösten valossa liikaa. Y voineekin saada suorituksensa takaisin vain siinä tapauksessa, että hän on ollut perustellusti tietämätön lahjan takaisinsaantiuhasta. Olosuhteiden on toisin sanoen täytynyt olla sellaiset, että lahjansaajan ei ole täytynytkään osata varautua lahjan peräytymiseen.[30] – Havaitaankin, että sopimuksen perusteella palautuksen tehnyt Y näyttäisi olevan tässä suhteessa kutakuinkin samassa asemassa kuin tuomion nojalla perillisille suorittanut lahjansaaja.

10.3 PK 3:3.2 JA LAKIOSAN TÄYDENNYS

Jos puolisonsa perineeltä leskeltä on jäänyt rintaperillisiä (R), lesken pesää selvitettäessä joudutaan ottamaan huomioon myös heidän oikeutensa. Erityistä merkitystä on lakiosaa koskevilla PK 7 luvun säännöksillä. Rintaperillisen oikeus lakiosaan rajoittaa L:n määräämisvaltaa siitä, millainen se olisi PK 3 luvun säännösten nojalla: lesken disponoitavissa oleva ”vapaaosa” supistuu entisestään.[31] Lakiosaoikeuden toteuttamiseksi saatetaan joutua puuttumaan myös L:n tekemiin oikeustoimiin. Tehottomuusuhka kohdistuu – samalla tavalla kuin PK 3 luvun säännösten mukaan – paitsi testamenttiin, myös lesken antamiin lahjoihin. Mikäli jäljelle jäänyt omaisuus ei riitä lakiosien täyttämiseen, Y:lle saattaa PK 7:8:n nojalla syntyä rintaperillistä kohtaan lakiosan täydennysvastuu. Hän joutuu siis suorittamaan R:lle tämän lakiosasta puuttuvan määrän.[32]

Onkin mahdollista, että lesken tekemä lahjoitus täyttää yhtä aika PK 3:3.2:ssa ja PK 7:3.3:ssa osoitetun tunnusmerkistön. Lahja, jonka L on P:n toissijaisten perillisten etuja loukaten antanut esimerkiksi omalle lapselleen, voi olla PK 7 luvun näkökulmasta ennakkoperintö, suosiolahja tai testamenttiin rinnastuva lahja.[33] Disponoinnin johdosta saattavat siten esittää vaatimuksia sekä toissijainen perillinen X että L:ltä jäänyt rintaperillinen R. Syntyy vastaavanlainen ongelma kuin edellä. Joudutaan siis kysymään, mitä vaikutusta tällä kilpailuasetelmalla on konfliktin osapuolten oikeuksien ja velvollisuuksien

---

30 Käsitys saa tukea edellytysoppia koskevista yleisistä periaatteista. Pääsääntöisesti jokainen kantaa riskin siitä, että hänen sopimusta koskevat oletuksensa (esimerkiksi että toissijaisille perillisille lain mukaan kuuluva pesäosuus on tietynsuuruinen) osoittautuvat vääriksi. Jotta tästä voitaisiin poiketa, on olosuhteisiin liityttävä sellaisia erityispiirteitä, että riski normaalista poiketen katsotaan oikeudenmukaiseksi sälyttää vastapuolen kannettavaksi. – Esitetyn johdosta ks. lähemmin *Hemmo* I 2003 s. 402 ss. kirjallisuus- ja oikeustapausviitteineen.

31 Saatetaan sanoa, että L:n vapaaosa rajoittuu nyt normaalisti yhteen neljäsosaan koko pesän säästöstä. Puolet täytyy ensin varata toissijaisille perillisille, ja pesän loppuosastakin vielä puolet lakiosien toteuttamiseen.

32 Lakiosan täydennysvastuun syntyedellytyksistä ja vastuun sisällöstä ks. yleisesti *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 568–584 kirjallisuus- ja oikeustapausviitteineen.

33 Näiden laskennallisten lisäysten tunnusmerkistöistä ks. esim. *Rapola* 1951 s. 26–31, *Rautiala* 1967 s. 123–133, *Saarenpää* 1980 s. 305–353 sekä *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 528–542.

kannalta. Minkä vaateiden toteuttamisesta Y:n on ensi sijassa huolehdittava ja miten kilpailevan vaateen ilmaantuminen heijastuu yhtäältä R:n ja toisaalta perintöosaansa täydennystä hakevan X:n asemaan?

Kuten jo teoksen alkupuolella selvitin, näiden kahden oikeuden kesken vallitseva kilpailutilanne ratkeaa lesken *reaalista pesää* jaettaessa yksiselitteisesti: toissijaisten perillisten oikeus on etusija-asemassa lesken rintaperillisten vaateisiin nähden.[34] Tämä koskee paitsi jako-osuuksien määrittämistä, myös niiden toteuttamista. PK 3 luvussa säädetty pesäosuuksien määrääminen tapahtuu siis aivan samalla tavoin täysin siitä riippumatta, jäikö leskeltä rintaperillisiä vai ei. Esimerkiksi lesken antamiin lahjoihin on liitettävä pesäosuuksia laskettaessa normaalit vaikutukset silloinkin, kun samoihin lahjoituksiin saatetaan vedota myös lakiosia määrättäessä. Toissijaisten perillisten pesäosuudet myös toteutetaan lesken pesästä päältäpäin, ja L:n lakiosaperilliset pääsevät osalliseksi vasta tämän jälkeen jääneestä omaisuudesta.

Sama järjestys on otettava pohjaksi myös pohdittaessa lahjansaajaa uhkaavan kahden vastuun, toissijaisia perillisiä kohtaan syntyvän palautusvastuun ja lakiosan täydennysvelvollisuuden välistä suhdetta. Selvältä vaikuttaa, ettei leski voi lahjoituksillaan muuttaa näiden kahden tahon välistä kilpailuasemaa. Sääntönä onkin, että *PK 3:3.2-vaateelle annetaan etusija*. P:n perillisten mahdollisuudet saada lain mukaista pesäosuuttaan eivät siis voi periaatteessa koskaan heikentyä sen johdosta, että lahjansaaja joutuisi suorittamaan jotakin rintaperilliselle.

> Tätä etusijajärjestystä täytyy noudattaa myös tilanteessa, jossa lahjansaajana on lakiosaan oikeutettu rintaperillinen. Y ei siis vältä PK 3:3.2:een perustuvaa palautusvelvollisuuttaan lakiosaoikeuteensa vedoten. Lakiosaperillisten keskinäisiä suhteita koskeva PK 7:9, jonka nojalla lahjansaaja voisi vapautua suorittamasta täydennystä toiselle rintaperilliselle, ei tule nyt lainkaan sovellettavaksi.

Lakiosaperillisen näkökulmasta asia on päinvastoin. Toissijaisten perillisten oikeuksien toteuttaminen voi kariuttaa hänen lakiosan täydennystoiveensa. Tätä vaikutusta ei ole vielä tosin yksin sillä, että lesken tekemän lahjoituksen johdosta päädytään antamaan toissijaisille perillisille vastiketta. Jos nimittäin lesken reaalinen pesä riittää toissijaisten perillisten pesäosuuden katteeksi, voidaan lakiosat L:n jälkeen määrätä normaaliin tapaan ja lahjansaajille asettaa normaali täydennysvelvollisuus.[35] Mutta mikäli lahjoihin joudutaan puuttu-

---

[34] Ks. jaksossa 2.5.4 esittämääni.

[35] Esimerkki: L on antanut Y:lle 40 000 euron lahjan sellaisissa olosuhteissa, että niin PK 7:8:ssa säädetyt lakiosan täydennysvastuun kuin myös PK 3:3.1:n mukaiset vastikkeen antamisen edellytykset täyttyvät, ja häneltä jää omaisuutta 60 000 euroa. – Toissijaisten perillisten pesäosuus on nyt 50 000 euroa [½ x (60 000 + 40 000)]. Se heillä on oikeus saada L:n pesästä. Havaitaankin, että L:n reaalinen *jäämistö* on vain 10 000 euroa. Rintaperillisten lakiosat ovat näin

maan PK 3:3.2:n nojalla, R:n mahdollisuudet täydennykseen saattavat hävitä. Selvää nimittäin on, että lahjansaajalle sälytettävien palautus- ja täydennysvastuiden yhteismäärä ei voi nytkään nousta lahjan arvoa suuremmaksi. Ajatellaan esimerkiksi tilannetta, jossa 100 000 euron lahjan L:ltä saanut Y joutuu palauttamaan P:n toissijaisille perillisille 80 000 euroa. Rintaperillisille suoritettava lakiosan täydennys ei voi tällöin kohota mitenkään yli 20 000 euron.

> Kysymys, millä tavoin PK 3:3.2:n mukainen palautusvastuu pitää ottaa huomioon rintaperillisten *lakiosia laskettaessa*, ei ole täysin ongelmaton. Ajatellaan esimerkiksi tilannetta, jossa L on antanut asuinkumppanilleen Y:lle (joka on mala fide) 100 000 euron suuruisen testamenttiin rinnastuvan lahjan ja L:n pesän reaalinen säästö on tämän johdosta 0. P:ltä jäänyt toissijainen perillinen X vaatii pesäosuuttaan ja L:ltä jäänyt ainoa rintaperillinen R lakiosaansa. Mikä on nyt R:n lakiosan suuruus?
>
> Lakiosalaskelman pohjaksi on otettava L:n reaalinen jäämistö, joka on tässä tapauksessa 0. PK 7:3.3:n sanamuodon valossa summaan olisi lisättävä L:n antaman lahjan arvo kokonaisuudessaan, joten lakiosaksi tulisi 50 000 euroa [1/2 x (0 + 100 000)]. Myös P:n toissijaisten perillisten pesäosuus (joka kuuluu tapauksessa yksin X:lle) on kuvatussa tilanteessa 50 000 euroa. Näyttää siis siltä, että Y joutuu suorittamaan X:lle PK 3:3.2:n nojalla 50 000 euroa ja saman summan R:lle lakiosan täydennyksenä. Täydennysvastuiden toteuttamiseen hupenisi täten koko lahjan arvo.[36]
>
> Ei ole kuitenkaan varmaa, voidaanko PK 7:3.3:a nyt soveltaa sanamuotonsa mukaisesti.[37] Normaali laskutapa saattaa nimittäin tuottaa R:lle ylikompensaatioita. Hänen lakiosansa voi nousta suuremmaksi kuin mitä se olisi ollut siinä tapauksessa, että L olisi jättänyt lahjansa antamatta ja suosinut sen sijaan Y:tä testamenttimääräyksin. Tämä on helppo havaita tarkasteltavasta esimerkistä. Jos Y:n hyväksi tehty oikeustoimi olisikin ollut testamentti, L:ltä olisi jäänyt omaisuutta 100 000 euroa. Siitä X olisi ensin saanut PK 3:1.2:n nojalla puolet, minkä jälkeen R olisi saanut jäljelle jääneistä 50 000 eurosta lakiosanaan edelleen puolet, eli

---

ollen 25 000 euroa [½ x (10 000 + 40 000)], joten täydennyksenä maksettavaksi jää 15 000 euroa. Rintaperillisillä onkin oikeus saada Y:ltä koko tämä määrä – esteeksi ei tule ainakaan PK 3 luvun säännösten soveltaminen.

36 X:lle kuuluvan pesäosuuden ja kuvatulla tavalla laskettujen lakiosien yhteismäärä voi helposti nousta jopa lahjan arvoa suuremmaksi. Jos esimerkkitapauksen L olisi lahjan antamisen lisäksi vaikkapa hukannut omaisuuttaan PK 3:3.1:n tunnusmerkistön täyttävällä tavalla 20 000 euron arvosta, X:lle kuuluva pesäosuus nousisi 60 000 euroon. Tällöin pesäosuuden ja lakiosan yhteismäärä olisi 110 000 euroa. Koko tätä määrää ei Y:tä voitaisi kuitenkaan missään tapauksessa velvoittaa suorittamaan, vaan hänen vastuittensa yhteismäärä rajoittuisi aina lahjan arvoon.

37 PK 7:3.3:ssa osoitetusta laskutavasta poikkeaminen ei olisi lakiosakäytäntöämme ajatellen mikään uutuus. Viittaan tässä yhteydessä korkeimman oikeuden käyttämään ns. *puolittamisperiaatteeseen* (*KKO 1970 II 13*). Sen mukaan PK 7:3.3:ssa tarkoitettu laskennallinen lisäys piti tapauksen osoittamassa erityistilanteessa tehdä puolesta arvostaan (tällaista mahdollisuutta ei lainkohdasta ilmene). Mainitusta ratkaisusta ja sen pohjalta tehtävistä johtopäätöksistä ks. lähemmin *Saarenpää* 1980 s. 277–282, *sama* 1994 s. 155–156, *Wirilander* LM 1980 s. 685 ss., *Lohi* LM 1996 s. 643–645 ja *sama* 1999 s. 244–248 sekä *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 526–527.

> 25 000 euroa. Y:n hyväksi tehdyn testamentin toteuttamiseen olisi siten riittänyt 25 000 euroa.[38] – Saatetaankin hyvin perustein väittää, että lakiosa on määritettävä juuri tällä jälkimmäisellä tavalla: R:n ei pidä saada osalleen suurempaa suoritusta kuin minkä hän olisi saanut ilman lahjoitusta eikä Y:n joutua huonompaan asemaan kuin missä hän olisi ollut testamentinsaajana.[39]

Arvioitaessa esillä olevaa konfliktia PK 3:3.2:een vetoavan toissijaisen perillisen näkökulmasta havaitaan, että asetelma on täsmälleen päinvastainen kuin jaksossa 10.2 tarkastelluissa takaisinsaantitilanteissa. Konkurssitakaisinsaannin aiheuttamia probleemeja varten hahmottelemani säännöt tulevatkin nyt pääpiirteissään sovellettavaksi, mutta rooliasetelmaltaan muutettuina. Se mitä jaksossa 10.2 totesin takaisinsaantivelkojien oikeuksista, koskee nyt toissijaista perillistä, ja toissijaisten perillisten asemasta mainitussa jaksossa lausuttu pätee puolestaan lakiosaperillisiin.

Toissijaisten perillisten etusija-asema tulee ottaa huomioon jo lahjansaajaa vastaan käydyissä palautusvastuu- ja täydennysoikeudenkäynneissä. *PK 3:3.2-prosessin* kannalta asia on melko yksinkertainen. Koska lesken lakiosaperillisten oikeudet eivät voi koskaan kaventaa P:n perillisten palautusvaadetta, niille ei tarvitse normaalisti antaa mitään merkitystä Y:n palautusvastuusta päätettäessä. Y ei siis voi saada helpotusta PK 3:3.2-vastuuseensa vetoamalla siihen, että häntä uhkaa lakiosan täydennysvelvollisuus. – *Lakiosan täydennysprosessissa* asetelma muodostuu puolestaan päinvastaiseksi. L:n rintaperillisten oikeus saada täydennystä voi määräytyä olennaisestikin sen mukaan, kuinka suuria suorituksia Y mahdollisesti velvoitetaan tekemään toissijaisille perillisille. Tästä seuraakin, että lakiosan täydennystä koskevat kysymykset tulisi yleensä ratkaista vasta sen jälkeen, kun Y:n ja toissijaisten perillisten välit on jo lopullisesti selvitetty. Jos siis R:n nostamaa täydennyskannetta käsiteltäessä havaitaan, että toissijaisten perillisten oikeudet ovat vielä toteuttamatta, juttu täytyy jättää lepäämään – odottamaan mahdollisten PK 3:3.2-probleemien selviämistä. Muuten on vaarana, että Y:lle määrätään liian suuri tai jopa kokonaan aiheettomaksi osoittautuva lakiosan täydennysvastuu.

Lakiosaperillisten ja toissijaisten perillisten vaateiden yhteensattuminen voi aiheuttaa samanlaisen virhesuoritusten riskin kuin minkä toin esille takaisin-

---

38 Pidän nyt silmällä Y:n hyväksi tulevan saannon *nettoarvoa*. Esimerkin Y voisi PK 7:5.2:n nojalla saada itselleen koko 50 000 euron jäämistön, jos hän maksaisi R:n lakiosan rahana.

39 Käsitykseni onkin, että lakiosasäännöstömme taustalle on mahdollista hahmottaa tällainen *lahjojen laskennallisen eliminoinnin periaate* (siitä yleisemmin ks. *Lohi* LM 1996 s. 640–647 sekä *sama* 1999 s. 288). Pidän tästä syystä viimeksi esittämääni lakiosan laskutapaa varteenotettavana vaihtoehtona. Selvän vastauksen antaminen esillä olevaan ongelmaan vaatisi kuitenkin erilaisten laskutapojen runsaampaa testaamista kuin mihin tässä yhteydessä – tutkimuksen pääaihekin huomioon ottaen – on mahdollisuuksia. Joudun siten pidättäytymään lopullisesta kannanotosta.

saantivastuun tarkastelun yhteydessä. Tällaisen aiheettoman suorituksen saattaa Y tehdä ensinnäkin lakiosaperillisten hyväksi. Hän ei ehkä ymmärrä ottaa huomioon PK 3:3.2-vastuun olemassaoloa (tai sille kuuluvaa etusijaa) vaan suostuu lakiosaperillisten esittämiin täydennysvaatimuksiin. Toisaalta on mahdollista, että Y tekee suorituksen P:n toissijaisille perillisille, vaikka heille ei sitä lain mukaan kuuluisi, tai suorittaa PK 3:3.2:n valossa liian paljon. Olipa kysymys kummasta virheestä tahansa, pääsääntö on sama kuin edellä jaksossa 10.2. Väärä suoritus ei yleensä vapauta lahjansaajaa vastuusta, joka hänellä on rintaperillistä tai toissijaista perillistä kohtaan. Tästä on lähdettävä myös silloin, kun suorituksen taustalla on oikeuden antama tuomio.

Liikaa tai väärälle taholle suorittaneelle lahjansaajalle on kuitenkin nytkin annettava tietyt mahdollisuudet torjua kaksinkertaisten palautusten riski. Hänen käytettäväkseen voitaneen antaa samat suojakeinot kuin takaisinsaantitilanteissa. Yksi mahdollisuus on palautus- tai täydennysvastuun lievennys tai sovittelu. Toinen keino on sallia se, että Y kääntyy virhesuorituksen saajan puoleen ja vaatii tältä liikaa antamansa määrän palautusta.

Tarkastellaan ensin väärien PK 3:3.2-suoritusten synnyttämiä ongelmia. Y on esimerkiksi palauttanut toissijaisille perillisille koko L:ltä saamansa lahjan arvon, mutta myöhemmin havaitaan, että lain mukainen määrä olisi ollut paljon pienempi. Puolustautuessaan lakiosan täydennystä vaativia rintaperillisiä vastaan Y saattaa nyt nähdäkseni vedota PK 7:8.2:ssa annettuun lievennyssäännökseen. Lainkohdan mukaan lahjansaaja, jolta on tuottamuksetta hukkaantunut lahjaomaisuutta, joutuu vastaamaan lakiosan täydennyksestä vain hänelle mahdollisesti jääneen omaisuuden arvolla. Anteeksiannettavassa erehdyksessä P:n perillisille tehty liikasuoritus rinnastuu siinä määrin omaisuuden tuottamuksettomaan hukkaantumiseen, että PK 7:8.2:n soveltamiseen on hyvät perusteet.[40] Vapautussäännöksen soveltaminen edellyttää kuitenkin, että Y:n voidaan katsoa toimineen hyvässä uskossa. Olosuhteiden on siis täytynyt olla sellaiset, ettei hänellä ollut perusteltua syytä epäillä suorituksensa lainmukaisuutta.

Vastaavanlaista suojaa Y saattaa tavoitella myös silloin, kun ongelmaksi tulee lakiosaperillisille aiheetta maksettu täydennys. Y on siis suorittanut R:lle hänen vaatimansa määrän, vaikka oikea ”täydennysvelkoja” olisi ollut P:n toissijainen perillinen, tai suorittanut R:lle liikaa. Kuten jaksossa 10.2 toin esille, ensisijainen korjauskeino olisi nyt saada omaisuus takaisin lakiosaperilliseltä. R on nimittäin saanut suorituksen, johon hänellä ei olisi ollut lain mukaan oikeutta. Tällainen palautusvaatimus voisikin nähdäkseni menestyä periaatteessa aivan samoin edellytyksin kuin takaisinsaantitapauksissa (ks. lähemmin 10.2.4 esittämääni). R saatetaan siis velvoittaa palauttamaan perusteettomaksi osoittautunut täydennys, oli lahjanantaja sitten maksanut sitä tuomion tai sopimuksen nojalla.

---

[40] PK 7:8.2:n soveltamisen edellytyksistä ks. *Rapola* 1951 s. 59–60, *Rautiala* 1967 s. 157–158 sekä *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 581.

Käytännössä lienevät Y:n mahdollisuudet saada lakiosan täydennyssuoritus takaisin kuitenkin verraten huonot. Rintaperilliseen kohdistettu palautusvaatimus voinee nimittäin menestyä vain, mikäli Y on lakiosan täydennystä suorittaessaan ollut perustellusti tietämätön kilpailevien vaateiden olemassaolosta. Kun PK 3:3.2-vastuun syntyminen taas edellyttää lainkohdan mukaan aina lahjansaajan vilpillistä mieltä, ei ensin mainittu bona fide -kriteeri voine monesti toteutua.[41] Useimmiten jouduttaneen päätymään lahjansaajan kannalta kielteiseen arvioon: Y:n olisi jo R:lle suorittaessaan pitänyt käsittää, että hän voi joutua palautusvastuuseen toissijaisia perillisiä kohtaan. – Vertailun vuoksi palautettakoon mieliin edellä (10.2.4) tarkasteltu tilanne, jossa aiheettomaksi osoittautunut suoritus perustui PK 3:3.2:een ja myöhemmin ilmaantunut (oikeutettu) vaade TakSL:n säännöksiin. Tällöin oli lähtöasetelma Y:n kannalta tietyssä mielessä parempi. Takaisinsaanti käy päinsä myös vilpittömässä mielessä ollutta lahjansaajaa kohtaan, joten Y on voinut toissijaisille perillisille suorittaessaan hyvinkin olla perustellusti tietämätön lahjaa koskeneesta takaisinsaantiuhasta.

Rintaperillisiin kohdistetun palautusvaatimuksen ohella voi aiheettoman lakiosasuorituksen tehnyt Y yrittää vaatia PK 3:3.2:een perustuvan vastuunsa *sovittelua*. Hän saattaa siis vedota siihen, että kun osa lahjan arvosta on huvennut lakiosan täydennykseen, normaalin palautusvastuun asettaminen johtaisi hänen kannaltaan kohtuuttomaan lopputulokseen. Sovitteluvaatimus voikin periaatteessa menestyä, mikäli ensisijainen korjauskeino, rintaperilliseen kohdistettu palautusvaatimus ei tuota tulosta (rintaperillinen osoittautuu esimerkiksi maksukyvyttömäksi). Käytännössä lienevät lahjansaajan mahdollisuudet tässäkin suhteessa melko huonot. Kun Y on nyt ollut ainakin jonkinasteisessa vilpillisessä mielessä, oikeudenmenetysten riski lienee yleensä perustellumpaa sälyttää hänelle itselleen kuin perintöosaansa täydennystä vaativalle perilliselle.[42]

10.4 PK 3:3.2 JA AVIO-OSAN TÄYDENNYS (AL 40a §)

Luvun lopuksi on syytä tarkastella ongelmaa, joka voi syntyä eloonjääneen puolison mentyä uudelleen naimisiin. Uuden avioliiton solmittuaan L joutuu ottamaan toimissaan huomioon paitsi toissijaisten perillisten myös aviopuoli-

---

41 Täysin mahdotonta tämä ei tosin ole. Mala fides -kynnys saattaa ensinnäkin olla näissä tilanteissa erilainen (sehän ylittyy PK 3:3.2:ta sovellettaessa hyvin helposti). Vaikka siis Y:n katsotaan olleen PK 3:3.2:ssa tarkoitetulla tavalla vilpillisessä mielessä, ei ole varmaa, että hänen ”mielensä laatua” arvioitaisiin yhtä ankarasti, kun pohdittavana on hänen rintaperillisiä kohtaan esittämänsä palautusvaatimuksen kohtalo. Toisaalta on mahdollista, että lahjoitushetkellä vilpillisessä mielessä ollut Y on jonkin myöhemmin ilmenneen seikan perusteella voinut perustellusti uskoa, ettei PK 3:3.2:ssa tarkoitettua palautusvastuuta sittenkään synny. Hän on esimerkiksi ollut siinä (sittemmin vääräksi osoittautuneessa) käsityksessä, että P:n ainoa perillinen X on sitovasti luopunut perinnöstä eikä näin tule esittämään vaatimuksia lahjan johdosta.

42 Viittaan tältä osin jaksossa 5.7.2 esittämääni.

sonsa (U:n) oikeudet. L:n tulee muun muassa hoitaa avio-oikeudenalaista omaisuuttaan niin, ettei se aiheetta vähene U:n vahingoksi (AL 37 §). Tämä asettaa tiettyjä rajoituksia hänen toimintavapaudelleen. Esimerkiksi L:n omaisuudestaan tekemät huomattavat lahjoitukset saattavat loukata uuden puolison etuja.

On mahdollista, että tällaisten lahjojen haittavaikutukset tulevat esille vasta L:n kuoltua toimitettavassa osituksessa, jossa U:n tulisi saada osalleen puolet avio-oikeuden alaisten omaisuuksien yhteenlasketusta säästöistä. U:n suojaksi tulevat nyt avioliittolain vastikesäännökset, ennen muuta AL 94 §. Niiden avulla pyritään eliminoimaan disponointien vaikutus hänen avio-osaansa. Vastikesäännöksistä ei ole kuitenkaan aina välitöntä apua. L:n tekemät lahjoitukset ovat ehkä olleet niin mittavia, ettei omaisuuksien säästö riitä vastikkeen antamiseen. Avioliittolakiin onkin otettu tämän varalta lahjansaajan palautus- tai korvausvastuuta koskeva säännös. Kuten AL 40a §:stä lähemmin selviää, lahjansaajalle voi syntyä U:ta kohtaan vastaavanlainen palautus- ja korvausvastuu kuin toissijaisia perillisiä kohtaan PK 3:3.2:n nojalla.[43]

Hahmotellussa tilanteessa syntyy helposti edellä esitetystä tuttu ongelma. Lahjansaajaa kohtaan ovat yhtä aikaa vaatimuksia esittämässä P:ltä jäänyt toissijainen perillinen X ja leskeltä jäänyt puoliso U. Asetelma on hyvin samanlainen kuin edellisessä jaksossa (siis konfliktissa: rintaperilliset – toissijaiset perilliset). Lähtökohtana on nytkin *toissijaisten perillisten etusija*: L:n pesästä täytetään ensin P:n perillisten pesäosuus, ja ositus U:n kanssa toimitetaan vasta tämän jälkeen (PK 3:6.1). Tätä järjestystä on noudatettava myös Y:lle annettuihin lahjoihin puututtaessa. P:n perillisten oikeus vaatia Y:ltä lahjan palautusta menee siis U:lle kuuluvan avio-osan täydennysvaateen edelle.[44]

Kaikki ne säännöt, jotka edellä hahmottelin rintaperillisten ja toissijaisen perillisen välistä kilpailutilannetta (R–X) tarkastellessani pätevät näin sellaisenaan uuden puolison ja toissijaisten perillisten kesken syntyvään konfliktiin (U–X). Avio-osaansa täydennystä tavoitteleva U on tässä konfliktissa käytännöllisesti katsoen samassa asemassa kuin rintaperillinen oli kollisiossa R–X. Sama koskee palautus- ja täydennysvaatimusten kohteeksi joutunutta Y:tä. Mitään merkittäviä eroja näiden kahden kollision kesken ei voitane tässäkään suhteessa osoittaa.

---

[43] AL 40 a §:ssä tarkoitetusta avio-osan täydennyksestä ks. lähemmin *Aarnio – Helin* 1992 s. 275–278.

[44] Jos konfliktiin tulisivat lisäksi mukaan lakiosaansa tavoittelevat L:n rintaperilliset, he jäisivät tietysti vielä U:takin huonompaan asemaan. Kun lakiosat toteutetaan vasta osituksen perusteella syntyneestä L:n jäämistöstä, U:n avio-oikeusvaade menee rintaperillisten lakiosavaateen edelle.

11 Lahjan palautusvaade ja sivullissuoja

Teoksen aikaisemmissa luvuissa on pääpaino ollut lahjoituksin loukatun toissijaisen perillisen (X) ja lahjansaajan (Y) keskinäisiin suhteisiin liittyvissä kysymyksissä. Niiden tarkastelu ei kuitenkaan vielä yksinään anna tarkkaa kuvaa palautusvaatimukseen turvautuvan perillisen oikeusasemasta. X:n pääongelmaksi voi nimittäin muodostua se, millaista suojaa hänen oikeutensa nauttii tiettyjä sivullisia, esimerkiksi lahjansaajan velkojia ja seuraajia kohtaan. Tässä luvussa kiinnitänkin huomiota perillisen sivullissuojaan.

Tarkastelen ensin (11.1) suhdetta lahjansaajan täytäntöönpanovelkojiin ja sitten suhdetta lahjansaajan seuraajiin (11.2). Tämän jälkeen (11.3) selvitän, missä laajuudessa toissijainen perillinen voi toteuttaa oikeutensa Y:n oikeudenomistajia kohtaan, jos Y sattuu kuolemaan ennen palautusvastuun toteuttamista. Luvun lopuksi (11.4) otan esille ongelman, joka saattaa syntyä ensin kuolleen P:n velkojien esittämien vaatimusten johdosta. Kysymyksenä on, voiko X joutua käyttämään PK 3:3.2:n nojalla saamansa suorituksen P:ltä jääneiden velkojen maksamiseen. – Viimeksi mainittuja henkilörelaatiota (suhdetta Y:n oikeudenomistajiin ja P:n velkojiin) ei voitane pitää tyypillisinä sivullissuhteina, mutta niiden tarkastelu on mielestäni tässä yhteydessä tarkoituksenmukaista. Kysymys on joka tapauksesta palautusvastuun ”asianosaisrelaation” (X–Y) ulkopuolelle kuuluvista ongelmista.

11.1 SUOJA LAHJANSAAJAN VELKOJIA KOHTAAN

a) Perillisen mahdollisuudet saada suoritus lahjansaajalta voivat vaarantua tätä kohdanneen maksukyvyttömyystilan johdosta. Jos Y asetetaan konkurssiin tai hänen omaisuuttaan ulosmitataan, joudutaan kysymään, millaiset mahdollisuudet X:llä on toteuttaa PK 3:3.2:een perustuva oikeutensa sanotun menettelyn estämättä.

Jotta X:n vaade olisi täysin turvattu, hänen oikeutensa tulisi saada etusija Y:n velkojiin nähden. Lahjaomaisuutta koskevan palautusvaateen pitäisi siis antaa hänelle omistusoikeusseparatistin asema. Vertailukohtana voidaankin nyt käyttää konkurssitakaisinsaannin osalta oikeudessamme omaksuttua ratkaisua. Takaisinsaantiin palautusvaateensa perustava velkojisto saa vallitsevan käsityksen mukaan erilleenotto-oikeuden niin takaisinsaantivastaajan konkurssissa kuin häneen kohdistetussa ulosmittauksessakin.[1] Velkojisto ei siis joudu sille TakSL

[1] Ks. lähemmin *HE 1990:102* s. 22, *Koulu* 1999 s. 38–40 ja s. 86 sekä *Lennander* 2004 s. 376–377 lähteineen.

15 §:n nojalla kuuluvaa palautusvaadetta toteuttaessaan kilpailemaan takaisinsaantivastaajan omien velkojien kanssa. Voitaisiinko toissijaiselle perilliselle antaa yhtä vahva asema?

Kysymykseen on vastattava kieltävästi. PK 3:3.2:n nojalla syntyvä palautusvaade ei tuota X:lle sellaista esinekohtaista oikeutta Y:n lahjana saamaan omaisuuteen, että separatistiedun antamiselle olisi perusteita.[2] Tämä näkyy jo siinä, että lahjansaajalle ei oikeutemme mukaan synny velvollisuutta lahjaomaisuuden luontaispalautukseen, vaan hänellä on aina oikeus toteuttaa vastuunsa suorittamalla X:lle tämän perintöosasta puuttuva määrä rahana. Kuten jo aikaisemmin totesin, edes palautuskanteen hyväksyvä tuomio ei – toisin kuin takaisinsaantituomio – sanan varsinaisessa mielessä peräytä lahjaa. Se ainoastaan synnyttää tietynsisältöisen velkasuhteen Y:n ja perillisten kesken.[3] Järjestelmäämme saatetaankin kuvata niin, että PK 3:3.2 antaa loukatulle perilliselle ensi kädessä rahamääräisen edunpalausvaateen ja että mahdollisuus täyttää lainkohdassa tarkoitettu vastuu luontaispalautuksin on lahjansaajalle itselleen suotu etu – ei perillisen oikeus.

Perillinen X on siten lahjansaajan maksukyvyttömyystilaa ajatellen tavallisen etuoikeudettoman velkojan asemassa. Hän ei voi vaatia lahjoituksen kohteena ollutta omaisuutta separatistin oikeuksin vaan joutuu kilpailemaan vaateellaan Y:n muiden velkojien kanssa. Jos Y on konkurssissa, perillisen on valvottava saatavansa ja koetettava näin saada itselleen jako-osuus. Mikäli taas lahjansaaja on joutunut yksityishenkilön velkajärjestelyyn, perillisen tulee huolehtia siitä, että hänen saatavansa otetaan asianmukaisesti huomioon maksuohjelmaa vahvistettaessa. Ulosmittaustilanteissa X:n on taas yritettävä saada itsekin aikaan Y:n omaisuuteen kohdistuva ulosmittaus ja koetettava näin päästä mukaan hänen omaisuuttaan koskevaan täytäntöönpanoon.

> Takarajan X:n toimille asettaa viimeksi mainituissa tapauksissa UL 4:13a. Sen mukaan täytäntöönpanoon mukaan tähtäävän velkojan on saatava aikaan ulosmittaus ennen aikaisempaan ulosmittaukseen liittyvää asianosaiskeskustelua tai ainakin ennen kuin ulosmittauksen kohdetta on ehditty myydä. Kun ulosmittauksen toteuttaminen puolestaan edellyttää ulosottoperustetta (esimerkiksi oikeuden antamaa suoritustuomiota), PK 3:3.2:een vetoavan X:n voi usein olla suorastaan mahdotonta toimia riittävän nopeasti. – Tämä on muuten yhteinen piirre kaikille perheja jäämistöoikeudellisille vaateille: ajateltakoon vertailumielessä esimerkiksi oikeutta lakiosan täydennykseen tai AL:n säännösten nojalla suoritettavaan tasinkoon.[4]

---

[2] Erottamis- eli separaatio-oikeuden saaminen edellyttää vallitsevan käsityksen mukaan ennen täytäntöönpanoa syntynyttä yksilöityyn omaisuuteen kohdistuvaa oikeutta. Ks. tältä osin esim. *Hessler* 1973 s. 37–40, *Håstad* 1996 s. 152 sekä *Koulu* OTJP 1994 s. 170–174.

[3] Tästä ks. jaksossa 5.2.1 esittämääni.

[4] Ulosmittausten aiheuttamista ongelmista tasinkosuoritusta tavoittelevan puolison kannalta ks. *Lohi* 2003 s. 345–348.

Lahjansaajan ollessa konkurssissa ongelmaksi saattaa tulla, millä edellytyksin PK 3 luvun säännöksiin vetoava X saa edes tavallisen konkurssivelkojan aseman. Mukaan pääseminen Y:n varallisuuden jakoon edellyttää nimittäin riittävän aikaisessa vaiheessa – siis ennen konkurssin alkamista – syntynyttä saamisoikeutta. Joudutaankin kysymään, missä ”kehitysvaiheessa” perillisen PK 3:3.2-vaateen on täytynyt olla konkurssiin asettamisen hetkellä. Vaaditaanko esimerkiksi palautuskanteen nostamista, tai onko asiassa peräti pitänyt antaa lahjansaajaa velvoittava tuomio?

Konkurssilain 1 luvun 5 §:ssä määrätään valvontakelpoisuuden edellytykseksi se, että saatavaa koskeva velallisen sitoumus tai muu oikeusperuste on syntynyt ennen konkurssin alkamista. Saatavan erääntymistä tai muutakaan lopullista realisoitumista ei vaadita, vaan riittää, että olennainen osa saatavaa perustavaa tosiseikastoa on täyttynyt konkurssia edeltävänä aikana.[5] Selvää onkin, että X:n oikeus vaatia suorituksia lahjansaajalta voi saada konkurssisaatavan statuksen, vaikka PK 3:3.2-riidassa ei olisi vielä ennätetty antaa tuomiota tai vaikka kannetta ei olisi vielä edes nostettu. Riittää, että Y:lle lahjoituksen tehnyt leski L on kuollut ennen Y:n konkurssin alkamista. Jo tällöin täyttyy KonkL 1:5:ssä asetettu vaatimus: saatavan aineellisoikeudellinen peruste on konkurssia edeltävältä ajalta.

Jos sen sijaan L on kuollut vasta konkurssin alkamisen jälkeen, X:n saatavan täytyy katsoa syntyneen liian myöhään. Jo lesken eläessä saatetaan kyllä puhua lahjansaajaa uhkaavasta mahdollisesta palautusvastuusta. Eloonjääneen puolison kuolema on kuitenkin PK 3:3.2-vaateen syntymisen kannalta niin olennainen tosiseikka, että ennen sen sattumista saatavaa joudutaan väistämättä pitämään keskeneräisenä.

b) Jotta perillinen voisi odottaa saavansa Y:ltä täyden suorituksen, hänen tulee yrittää toteuttaa palautusvaateensa jo ennen lahjansaajaa mahdollisesti uhkaavan maksukyvyttömyysmenettelyn alkamista. Tämäkään ei kuitenkaan välttämättä takaa X:n oikeuden toteutumista. Konkurssin tai ulosmittauksen kynnyksellä tehdyt palautus- tai täydennyssuoritukset voivat nimittäin synnyttää kysymyksen, millä edellytyksin X todella nauttii suojaa Y:n kilpailevia täytäntöönpanovelkojia kohtaan.

Toissijaisen perillisen asemaa on käsittääkseni arvioitava yleisten varallisuusoikeudellisten sääntöjen pohjalta. Jotta X saisi ns. *velkojasuojaa*, Y:n on tehtävä hänelle tai lesken pesälle tiettyä yksilöityä omaisuutta koskeva varallisuudensiirto (*luovutus*) ennen konkurssin alkua tai ennen kyseisen omaisuuden ulosmittausta. Suojan saaminen edellyttää luovutustahdonilmaisun antamista;

---

[5] Kysymyksestä, milloin saatavan katsotaan valvonnan kannalta relevantilla tavalla syntyneen ennen konkurssia, ks. yleisesti *Welamsson* 1961 s. 439 ss., *Welamsson – Mellqvist* s. 155–159, *Havansi* 1992 s. 193–197 sekä *Koulu* 2004 s. 266–268. – Uuden konkurssilain voimaantulo ei liene aiheuttanut tämän kysymyksen osalta muutoksia, vaan oikeustila on sama kuin se oli vanhan KS 25 §:n voimassa ollessa.

pelkkä Y:n sitoumus suorittaa tietty rahamäärä tai luovuttaa tietty esine (esimerkiksi juuri lahjakohde) ei siis riitä. Useiden omaisuusobjektien osalta vaaditaan vieläkin enemmän. Luovutustahdonilmaisun antaminen ei siis vielä yksinään tuota velkojasuojaa, vaan lisäksi edellytetään ennen täytäntöönpanohetkeä tapahtunutta hallinnansiirtoa tai muuta julkivarmistusta (ks. esim. VKL 22 § ja OYL 3:9).[6] Tilisiirtoina toteutettavien rahasuoritusten osalta vaaditaan puolestaan maksun toteuttamista TilisiirtoL 17 §:ssä säädetyllä tavalla.[7]

Edes ennen täytäntöönpanon alkamista asianmukaisesti loppuun saatettu luovutustoimi ei anna luovutuksensaajalle ehdotonta suojaa velkojasuhteessa. Jos omaisuudestaan disponoinut joutuu pian konkurssiin tai häneen kohdistetaan ulosmittaus, kilpailevat velkojat saattavat yrittää päästä varallisuudensiirtoon käsiksi *konkurssitakaisinsaannin* avulla. Joudutaankin kysymään, koskeeko tämä uhka myös PK 3:3.2:n nojalla tehtyjä suorituksia.

Vastaus on epäilyksittä myöntävä. Jos Y esimerkiksi on palauttanut pesään leskeltä saamansa omaisuuden, vaikka palautusvastuun syntyedellytykset eivät olisi täyttyneet, oikeustoimi voidaan peräyttää TakSL 6 §:ssä tarkoitettuna lahjana. Samalla tavoin arvioitaisiin herkästi tilanteita, joissa Y on maksanut perillisille täydennystä enemmän kuin näille olisi lain mukaan kuulunut. Myös TakSL 5 §:n soveltaminen on kuvatuissa tilanteissa mahdollista. Saatetaanpa TakSL:n säännösten nojalla puuttua jopa määrältään lainmukaisiin PK 3:3.2-suorituksiin; tähän voitaisiin päätyä esimerkiksi velan maksun peräyttämistä koskevaa TakSL 10 §:ää soveltamalla. – Sen selvittäminen, millä edellytyksin perilliseen suunnattu takaisinsaantikanne todella menestyisi, vaatisi eri takaisinsaantiperusteiden lähempää analysointia. Ongelman tarkasteluun ei voida tässä teoksessa kuitenkaan ryhtyä.

11.2 SUOJA LAHJANSAAJAN SEURAAJIA KOHTAAN

Se, jolle leski on lahjoittanut omaisuuttaan ja jota täten uhkaa palautusvastuu PK 3:3.2:n nojalla, on saattanut luovuttaa L:ltä saamansa objektin edelleen. Tällainen luovutus ei sinänsä estä toissijaisen perillisen oikeuden toteutumista, onhan Y määräämistoimestaan huolimatta vastuussa lahjaksi saamansa omaisuuden arvolla. Lahjaomaisuuden edelleenluovutus on kuitenkin usein omiaan vaarantamaan toissijaisen perillisten aseman. Jos disponointi koskee arvokasta omaisuutta, Y ei sen tehtyään ehkä pysty suoriutumaan palautusvelvollisuudes-

---

6 Velkojasuojan saamisen edellytyksistä ks. esim. *Kartio* 2001 s. 291 ss., *Tepora* 2003 s. 144–149 sekä *Lohi* 2003 s. 311–318.

7 TilisiirtoL 17 §:n sisällöstä ks. lähemmin *Hemmo* 2001 s. 415–416 sekä *Kaisto* 2001 s. 1000–1002.

taan. Perillisen X etujen mukaista olisikin, että hän voisi tällöin kääntyä jälkiluovutuksensaajan (seuraavassa Z) puoleen ja vaatia PK 3:3.2:een perustuvaa suoritusta häneltä.

Suoran kannevallan antamiselle olisi monesti hyväksyttävältä vaikuttavat perusteet. Näin on asia etenkin silloin, kun myös jälkimmäinen luovutus (Y→Z) on ollut vastikkeeton. Tällöinhän Z:n hyväksi tapahtuneen luovutuksen tarkoituksena on saattanut hyvin olla tehdä tyhjäksi toissijaisten perillisen oikeus. Y, joka on tiennyt häntä uhkaavasta PK 3:3.2-vastuusta, on esimerkiksi siirtänyt leskeltä lahjaksi saamansa kiinteistön omille lapsilleen, jotta omaisuus olisi turvassa X:n vaatimuksilta.

Vastaavanlaiseen ongelmaan on jouduttu kiinnittämään huomiota *konkurssitakaisinsaannissa*. Edellä kuvattuun menettelyyn saattaa nimittäin syyllistyä myös takaisinsaantivastuun uhkaama velallisen sopimuskumppani, esimerkiksi lahjansaaja Y. Tällaisiin väärinkäytöksiin onkin varauduttu TakSL 20 §:ään otetun säännöksen avulla. Lainkohta koskee tilannetta, jossa mainittu Y on luovuttanut velalliselta saamansa omaisuuden edelleen Z:lle. TakSL 20 §:n mukaan konkurssipesä voi tällaisessa tilanteessa – Y:hyn kohdistetun korvausvaatimuksen ohella – vaatia omaisuuden palautusta Z:lta, mikäli tämä on ollut saantonsa tapahtuessa vilpillisessä mielessä. Sääntö koskee kaikentyyppisiä edelleenluovutuksia, niin vastikkeettomia kuin vastikkeellisiakin. Jos jälkiluovutuksen kohteen palauttaminen ei ole esimerkiksi sen hukkaantumisen johdosta mahdollista, Z joutuu korvaamaan omaisuuden arvon.[8]

Voitaisiinko PK 3:3.2-suoritusta tavoittelevalle perilliselle antaa vastaava oikeus esimerkkimme Z:aa kohtaan? Kysymystä arvioitaessa tulee antaa merkitystä sille, millaisia vaikutuksia PK 3 luvun mukainen palautusvastuu saa aikaan ensisaaja Y:n määräämisvallan kannalta. Kuten edellä totesin, Y:llä on aina oikeus täyttää vastuunsa rahasuorituksin, eikä P:n perillisellä siis ole häneen nähden esinekohtaista palautusvaadetta. Lahjaomaisuuden edelleenluovutus ei tässä mielessä vielä sellaisenaan loukkaa toissijaisen perillisen oikeutta. Aivan selvää onkin, ettei Y vielä häntä rasittavan palautusvastuu-uhan johdosta menetä kompetenssiaan määrätä lahjaksi saamastaan omaisuudesta. Tätä vaikutusta ei ole myöskään palautusvaatimuksen esittämisellä eikä edes PK 3:3.2-tuomiolla; jättäähän viimeksi mainittukin Y:n käytettäväksi rahamaksun. Onkin lähdettävä siitä, että Y menettää lahjaobjektia koskevan määräämisvaltansa vasta tehtyään sitä koskevan konkreettisen palautussuorituksen – siis annettuaan lahjakohdetta koskevan *yksilöidyn luovutustahdonilmaisun*.

---

[8] Jälkiluovutuksensaajan palautus- ja korvausvastuusta takaisinsaantivelkojia kohtaan ks. lähemmin *HE 102/1990* s. 68–69, *Koulu* 1999 s. 110–118 sekä *Lennander* 2004 s. 377–384. – Selvyyden vuoksi todettakoon, että TakSL 20 §:n soveltaminen on mahdollista myös tilanteissa, joissa jälkiluovutuksen tehnyt velallisen sopimuskumppani (esimerkkimme Y) on toiminut vilpittömin tarkoitusperin. Lainkohtaa ei siis ole suunnattu yksinomaan tietoisiin väärinkäytöksiin. Sen soveltamisen edellytyksenä onkin vain *jälkiluovutuksensaajan* mala fides.

Kuvattua taustaa vasten vaikuttaa selvältä, ettei jälkiluovutuksensaajan saanto voi käydä tehottomaksi toissijaiselle perillisellä olevan palautusvaateen johdosta. Tehottomuusseuraamuksen asettaminen edellyttäisi käsittääkseni nimenomaisen TakSL 20 §:n kaltaisen säännöksen olemassaoloa. Z:lle ei siis voida asettaa velvollisuutta Y:ltä saamansa omaisuuden luontaispalautukseen. Ilmeistä myös on, ettei Z:lle voida sälyttää muutakaan vastuuta, vaikka perillinen olisi jäämässä ilman PK 3.3.2-suoritusta Y:n maksukyvyttömyyden vuoksi.[9] Eihän meillä yleensäkään kukaan erityisseuraaja joudu velkojaa kohtaan vastuuseen suoraan sillä perusteella, että hänen saantomiehensä on luovutuksellaan tehnyt itsensä maksukyvyttömäksi.

Jälkiluovutukseen voitaneen siten puuttua vain samoin edellytyksin kuin velkaisen henkilön tekemään velkojia loukkaavaan oikeustoimeen yleensäkin. PK 3:3.2-vaade tuottaa P:n perilliselle normaalin saamisoikeuden, joten hänen suojakseen tulevat yleiset täytääntöönpanovelkojille suojaa antavat säännökset. Näitä ovat ennen muuta esineoikeudelliset velkojasuojanormit, takaisinsaantisäännökset ja keinotekoisia varallisuusjärjestelyjä koskeva UL 4:9.4. Oikeustoimi, jolla Y on esimerkiksi lahjoittanut leskeltä saamansa omaisuuden lapselleen Z:lle, saatetaan siis Y:n konkurssissa tai Y:hyn kohdistetun ulosmittauksen yhteydessä peräyttää TakSL 5 tai 6 §:n nojalla, jos säännösten soveltamisen edellytykset täyttyvät. Onpa omaisuus suoraankin ulosmitattavissa Y:n velasta, jos laissa vaaditusta julkivarmistuksesta ei ole huolehdittu (osakekirjoja ei ole esimerkiksi siirretty Z:n hallintaan). Nämä keinot ovat käytettävissä kaikkia Y:n varallisuustilaa huonontavia oikeustoimia vastaan – täysin riippumatta siitä, mistä omaisuudesta Y on disponoinut. Mitään erityistä suojaa juuri *lahjaomaisuuden* edelleenluovutusten varalta ei perillinen X siis nauti.

Kuinka sitten olisi suhtauduttava erityisen räikeällä tavalla toteutettuihin järjestelyihin, joiden nimenomaisena tarkoituksena on ollut tehdä tyhjäksi X:n oikeus? Lahjansaaja on esimerkiksi sen jälkeen, kun häntä kohtaan on jo nostettu PK 3:3.2:n mukainen palautuskanne, siirtänyt kaiken arvokkaan omaisuutensa läheisilleen. Nähdäkseni tällaisissakin tilanteissa yleiset täytäntöönpano-oikeudelliset suojakeinot tarjoavat toissijaiselle perilliselle riittävän turvan. Perillistä selkeästi loukkaava luovutus saadaan usein peräytetyksi TakSL:n säännösten nojalla, ja ääritapauksissa hänen käytettävissään ovat keinotekoisia varallisuusjärjestelyjä sääntelevä UL 4:9.4 sekä valeoikeustoimia koskevat oikeusohjeet. Tarvetta antaa X:n vedota suojakseen esimerkiksi OikTL 33 §:ään ei nähdäkseni sen sijaan ole.[10] Päinvastoin lienee lähdettävä siitä, että jos tositarkoituksin

---

[9] Kiistattomana on jälkiluovutuksensaajan immuniteettia pitänyt *Savolainen* 1969 s. 33. Hän toteaa, ettei ”PK 3:3.2:n osalta saata tulla esiin kysymystä, miten suojataan sellaista henkilöä, joka on lahjansaajalta luovutuksen perusteella saanut haltuunsa lesken lahjoittamaa omaisuutta. Lahjansaajan kompetenssia ei ole toissijaisten perillisten hyväksi rajoitettu, eikä palautusvastuu siirry myöskään lahjansaajan luovutustoimen perusteella luovutuksensaajalle”.

[10] Olen siis tältä osin samalla kannalla kuin *Tuomisto* (2002 s. 3–4). Hän lienee tosin pitänyt

tehty oikeustoimi läpäisee täytäntöönpano-oikeudellisten säännösten seulan, sitä on näennäisestä sopimattomuudestaan huolimatta pidettävä tehokkaana.

Oikeudenmenetyksiin johtavia jälkiluovutuksia tai muita vastaavanlaisia disponointeja pelkäävä P:n perillinen voi luonnollisesti käyttää hyväkseen myös OK 7 luvussa tarkoitettuja turvaamistoimia. Tällaisen hakemuksen hän voi OK 7:3:n nojalla tehdä jo ennen PK 3:3.2:n mukaisen kanteen nostamista.[11] Mikäli kanteen johdosta on jo annettu tuomio ja Y:n suoritettavaksi tuleva määrä lainvoimaisesti vahvistettu, X:n käytettävissä lienee myös OK 7:1:n tai 7:2:n nojalla toimeen pantava takavarikko.

> Edellä olen selvittänyt, millä edellytyksillä toissijaiset perilliset voivat kohdistaa vaatimuksia Y:n seuraajaan, Z:aan. Kokonaan toinen kysymys on, voisiko *PK 3:3.2-vastuuseen joutunut lahjansaaja* tietyissä tilanteissa itse kääntyä Z:n puoleen ja vaatia hänelle luovuttamansa omaisuuden palautusta. Tähän Y:llä saattaisi olla perusteltu syy ennen muuta silloin, kun myös Z:lle tehty luovutus on ollut lahja ja Y sitä antaessaan on ollut tietämätön palautusvastuustaan. Y saattaa nyt aiheellisesti väittää, että viimeksi mainitun oikeustoimen voimassa pitäminen olisi näissä oloissa kohtuutonta. Myös edellytysten raukeamiseen vetoaminen vaikuttaa mahdolliselta. Kun Y on nyt joutunut leskeltä saamansa lahjan johdosta PK 3:3.2:ssa tarkoitettuun palautusvastuuseen, hänen Z:n hyväksi tekemältään saman kohteen lahjoitukselta ehkä pudonnut pohja: Y ei olisi sitä tehnyt, jos olisi tiennyt PK 3:3.2-vastuustaan. – Sen selvittäminen, millä edellytyksin Y:n vaatimukset todella menestyisivät, ei ole tässä yhteydessä mahdollista.[12]

---

tarkastelussaan silmällä lähinnä tyypillisiä rahavelkojia (esimerkiksi tavarantoimittajia, luotonantajia tms.). Perusongelma on kuitenkin PK 3:3.2-vaateidenkin kannalta täysin sama.

11 OK 7:3:ssa tarkoitetun ns. yleisen turvaamistoimen käyttöalasta ks. *Havansi* 1994 s. 54–69.

12 Samantyyppistä kysymystä on pohtinut *Kaisto* (DL 1997 s. 233–235) selvittäessään oikeudettoman luovutuksen jälkiseurauksia. Kaiston tarkasteltavana on ollut tilanne, jossa A:n ja Y:n kesken tehty irtaimen esineen luovutus havaitaan oikeudettomaksi ja jossa Y ei nauti saantosuojaa kohteen oikeaa omistajaa, X:ää kohtaan. Asetelmaa mutkistaa nyt kuitenkin se, että Y on ennättänyt jo lahjoittaa esineen edelleen Z:lle. Näin Y ei voi tyydyttää oikeaa omistajaa luontaispalautuksin, vaan hänelle syntyy tietyin edellytyksin korvausvastuu tätä kohtaan. Joudutaankin kysymään, millaisia vaatimuksia taloudellisten menetysten uhkaama Y voisi tarkasteltavassa tilanteessa mahdollisesti suunnata omaan seuraajaansa, Z:aan. Voisiko hän saada Z:lle lahjoittamansa omaisuuden takaisin esimerkiksi OikTL 36 §:n tai edellytysten raukeamisen perusteella? – Kaisto pitää myöntävää vastausta varteenotettavana vaihtoehtona.

11.3 SUOJA LAHJANSAAJAN OIKEUDENOMISTAJIA KOHTAAN

Jos leskeltä lahjan saanut Y kuolee, joudutaan kysymään, millä edellytyksin P:n perillinen X voi kohdistaa vaatimuksia Y:n oikeudenomistajiin, lähinnä tämän kuolinpesän osakkaisiin. Oletetaan tilanne sellaiseksi, että jos Y eläisi, häneen kohdistettu PK 3:3.2-vaatimus menestyisi. Onko mahdollista, että väliin tuleva kuolemantapaus lakkauttaakin X:n oikeuden?

Kysymystä on arvioitava jäämistöoikeudellista velkavastuuta koskevien yleisten sääntöjen valossa. Lähtökohta vaikuttaa tässä mielessä selvältä: Y:n kuolinpesän osakkaat vastaavat pesän varoilla PK 3:3.2:n nojalla suoritettavasta määrästä aivan kuten muustakin vainajan velasta. Osakkaiden on siis pesän varallisuustilan asettamissa rajoissa joko palautettava lahja L:n pesään tai suoritettava P:n perillisille heidän perintöosistaan puuttumaan jäänyt määrä. Voipa osakkaiden kannettavaksi tietyin edellytyksin tulla myös henkilökohtainen, siis jäämistöomaisuuden arvoon rajoittumaton vastuu (ks. lähemmin PK 21:2).

Aivan ilmeistä oikeudenomistajien vastuuseen joutuminen on silloin, kun palautusvastuuongelma on ennättänyt konkretisoitua jo lahjansaajan eläessä. L on siis kuollut ennen Y:tä, ja P:n perillisille on syntynyt peruste vaatia Y:ltä PK 3:3.2:n mukaisia suorituksia. Harvalle tullee edes mieleen väittää toissijaisten perillisten oikeuden lakkaavan vain siitä syystä, että Y sattuu tämän jälkeen kuolemaan ennen kuin hänen vastuutaan on ennätetty toteuttaa.

Hieman ongelmallisemmalta asia voi tuntua siinä tapauksessa, että lahjansaaja on kuollut jo leski L:n elinaikana. Tällöinhän P:n perilliselle ei ole vielä ollut mitään vaadetta Y:tä itseään kohtaan, vaan koko PK 3:3.2-kysymys on realisoitunut vasta hänen kuoltuaan. Kuolemantapausten järjestykselle ei voida kuitenkaan antaa merkitystä Y:n oikeudenomistajien vastuun kannalta. Lähtökohtana oikeudessamme on, että pesän osakkaat ovat vastuussa kaikista perittävän käyttäytymiseen tai ”henkilöhistoriaan” liittyvistä veloista. Sääntö koskee myös velvoitteita, jotka konkretisoituvat vasta perittävän kuoltua.[13] Osakkaat eivät siis tässäkään suhteessa pääse parempaan asemaan kuin missä perinnönjättäjä (siis Y) olisi itse ollut. Vapautuminen on mahdollista lähinnä vain sellaisten ns. henkilöön sidottujen velvoitteiden osalta, joiden täyttämisen alkuperäisen velallisen kuolema tekee mahdottomaksi tai tarkoituksettomaksi. Tätä kriteeriä ei PK 3:3.2-vastuu koskaan täytä.[14]

Y:n oikeudenomistajille PK 3:3.2:n nojalla syntyvä vastuu saattaa konkretisoitua useankin vuoden kuluttua Y:n kuoleman jälkeen. Tilanne ei ole kuitenkaan järjestelmäämme ajatellen mitenkään ainutlaatuinen. Samanlaisia ongel-

---

13 Kysymyksestä lähemmin ks. *Lohi* 1998 s. 133 ss.

14 Henkilöön sidottujen velvoitteiden erityisasemasta ks. *Lohi* 1998 s. 108–111.

mia kuin PK 3:3.2-vastuu voivat aiheuttaa monet muutkin velkasuhteet. Hyvän vertailukohdan tarjoavat lakiosan täydennysvelvollisuus ja TakSL:n säännösten nojalla syntyvä palautus- tai korvausvastuu. Myös nämä vastuut saattavat realisoitua vuosien kuluttua sen jälkeen, kun alkuperäinen luovutuksensaaja on jo kuollut. Tämä ei kuitenkaan lakkauta velkojatahon oikeutta. Pesän osakkaat eivät voi torjua palautus- tai maksuvaatimusta vetoamalla siihen, että vaade ei olisi ollut toteutettavissa vielä luovutuksensaajan elinaikana.[15]

Jos leski L kuolee selvästi lahjansaaja Y:tä myöhemmin, on mahdollista, että Y:n jäämistö on ehditty jo selvittää ja jakaa ennen kuin PK 3:3.2:n soveltamista koskeva kysymys tulee ajankohtaiseksi. Tämäkään seikka ei vapauta hänen oikeudenomistajiaan vastuusta.[16] Osakkaiden vastuu ei lakkaa edes siinä tapauksessa, että he ovat jakoa toimitettaessa ehkä olleet perustellusti tietämättömiä P:n perillisten oikeudesta. Mitään vilpittömän mielen suojaa ei järjestelmämme Y:n oikeudenomistajille tarjoa, vaan heidät voidaan velvoittaa suorituksiin viime kädessä jäämistöoikeudellista palautusvastuuta koskevien säännösten nojalla. Osakkaiden on siis palautettava jaossa ja osituksessa saamaansa omaisuutta takaisin pesään siinä määrin kuin varoja tarvitaan PK 3:3.2-velvoitteen täyttämiseksi. Tarkemmat säännökset osakkaiden palautusvelvollisuudesta ja vastuun toteuttamisesta ovat PK 21 luvussa.[17]

> Yhden suojakeinon järjestelmämme Y:n oikeudenomistajille tosin tarjoaa. Osakkaat voivat pyytämällä Y:n jälkeen *julkista haastetta* varmistaa, ettei heille synny vastuuta ketään sellaista tuntematonta velkojaa kohtaan, joka ei ole ilmoittanut saatavaansa haasteessa mainittuun määräpäivään mennessä (JulkHL 8§).[18] Lainkohdassa osoitetun lakkaamisvaikutuksen täytynee koskea myös PK 3:3.2:n nojalla syntyviä vaateita; niissä on tässäkin mielessä kysymys Y:tä rasittaneesta normaalista velasta.

Palautusvelvolliseksi voi PK 21 luvun säännösten nojalla joutua myös Y:n jäämistöstä tasinkoa saanut puoliso. Merkitystä ei ole nyt sillä, onko osoitus toimitettu lain mukaisesti vai onko Y:n leskelle ehkä annettu tasinkoa enemmän tai

---

15 Käsitys, jonka mukaan lahjansaajan oikeudenomistajien vastuuta *lakiosan täydennyksestä* tulee arvioida normaalien velkavastuusääntöjen mukaan, saa tukea myös perintökaaren esitöistä. *Lakivaliokunnan mietinnössä 18/1950* s. 4 todetaan: ”Hänen (so. lahjansaajan) kuollessaan on vastuun katsottava siirtyvän samojen sääntöjen mukaan kuin vastuun muidenkin vainajan varallisuusoikeudellisten velvoitusten täyttämisestä, hänen perillisilleen.” Samalla kannalla *Rapola* 1951 s. 58–59 ja *Rautiala* 1967 s. 159.

16 Velan voimassa pysymisestä pesänselvityksen ja perinnönjaon toimittamisesta huolimatta ks. *Lohi* 1998 s. 171–174.

17 Ks. lähemmin *HE 14/2004* s. 32–37 sekä ennen vuoden 2004 uudistusta voimassa olleiden säännösten kannalta *Lohi* 1998 s. 317 ss., *sama* 1999a s. 146–150 ja *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 386–393 (oikeustila ei ole uusien säännösten johdosta olennaisesti muuttunut).

18 Saamisoikeuden lakkaamisesta julkisen haasteen antamisen johdosta ks. lähemmin *Lohi* 1998 s. 188 ss., *sama* 1999a s. 151–153 sekä *HE 187/2002* s. 81–82.

vähemmän kuin AL:n säännösten osoittama määrä. Leski onkin tässä suhteessa huonommassa asemassa kuin elossa olleelta puolisoltaan tasinkoa saanut henkilö. Viimeksi mainittu nimittäin nauttii tasingonluovutuksen tapahduttua suojaa puolisonsa velkojia kohtaan (ja täten myös PK 3:3.2-vaateiden varalta) aivan samoin edellytyksin kuin kuka tahansa luovutuksensaaja.[19]

Siinä tapauksessa, että Y:n jäämistöstä on täytetty legaatteja, palautusvelvollisuus voi syntyä myös legaatinsaajille (PK 21:7). Hänen vastuunsa on kuitenkin toissijaista pesän osakkaiden vastuuseen nähden.[20]

11.4 PALAUTUSVAADE JA ENSIN KUOLLEEN PUOLISON VELKOJAT

Edellisissä jaksoissa tarkastelin kysymystä, millä edellytyksin PK 3:3.2:ssa tarkoitettuun suoritukseen oikeutettu P:n toissijainen perillinen onnistuu turvaamaan asemansa lahjansaajan velkojia ja seuraajia kohtaan. Perillisen ongelmat eivät kuitenkaan lopu tähän. Y:ltä tai tämän seuraajilta saatu, mainituissa sivullisrelaatioissa tehokaskaan palautussuoritus ei takaa, että hän pääsisi lopulta hyötymään saannostaan. Esteeksi voivat vielä tulla ensin kuolleen P:n velkojien vaatimukset. Jos kyseisiä velkoja on jäänyt aikanaan maksamatta – P on ehkä kuollut ylivelkaisena – joudutaan pohtimaan velkojien oikeuksien toteuttamista.

Ensin kuolleen puolison velkojien asemaa tarkastelin jo teoksen luvussa 2. Tällöin ongelmaksi muodostui, millainen oikeus velkojilla on kohdistaa vaatimuksensa toissijaisille perillisille PK 3 luvun mukaisessa jaossa annettuun pesäosuuteen. Päädyin katsomaan, että sanottuun pesäosuuteen osoitettu omaisuus on normaaliin tapaan P:n velkojien vaateiden perustana – siis aivan samalla tavoin kuin P:ltä itseltään jääneet varat olisivat olleet. Tästä *P:n jäämistön* muodostavasta omaisuudesta on toisin sanoen ensin maksettava suorittamatta olevat P:n velat, ja toissijaisten perillisten perintöosat täytetään vasta nettojäämistöstä. Totesin edelleen, että velkojien etusijan sääntöä täytyy noudattaa myös silloin, kun pesänselvitys P:n jälkeen oli aikanaan toteutettu asianmukaisesti. Toissijaiset perilliset eivät siis voi torjua velkojien vaatimusta osoittamal-

---

[19] Myös puolisoiden kesken toteutettu tasingonluovutus saatetaan tosin peräyttää, jos tasinkoa on annettu huomattavasti enemmän kuin avioliittolain säännösten osoittama määrä (TakSL 9 §). – Jäämistöosituksen ja avioero-osituksen välisistä eroista velkojasuojan kannalta ks. *Lohi* 2003 s. 99–100. Ongelmaan liittyen ks. myös *Rautiala* 1967 s. 159, jossa tarkastellaan tasingonsaajan vastuuta lakiosan täydennyksestä. Rautiala toteaa oikeaan osuvasti, että puoliso, jolle täydennysvelvollinen lahjansaaja on luovuttanut osituksessa omaisuuttaan, *ei* vastaa täydennyksestä yleisseuraajan tavoin. Hän on siis tässä suhteessa paremmassa asemassa kuin perillisiltä (siis perittävän jäämistöstä) tasinkoa saanut leski.

[20] Ks. *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 393.

la, että kaikki vainajalta aikanaan jäänyt omaisuus käytettiin tuolloin hänen velkojensa maksuun.

Sama kysymys joudutaan esittämään lahjansaajalta tulleen PK 3:3.2-suorituksen osalta. Onko siis P:n perillisen käytettävä Y:ltä saamansa omaisuus perinnönjättäjänsä velkojen maksamiseen? Ongelmaa arvioitaessa täytyy muistaa, että lahjansaaja voi oikeutemme mukaan toteuttaa palautusvastuunsa vaihtoehtoisesti joko L:n pesään (tai pikemminkin jakoon) tehtävin luontaispalautuksin tai toissijaisille perillisille tehtävin täydennyssuorituksin. Seuraavassa onkin syytä kiinnittää huomiota näihin kumpaankin täyttämistapaan.

Ajatellaan ensin tilanteita, joissa Y valitsee lahjan *luontaispalautuksen.* Palautettu omaisuus tulee tällöin kaiken L:ltä jääneen omaisuuden tavoin pesänjaon kohteeksi ja kasvattaa näin toissijaisille perillisille reaalisesti annettavan jako-osuuden suuruutta. Vaikuttaisi näin ollen siltä, että palautus koituu myös P:n velkojien hyväksi. Sääntönähän on, että toissijaisille perillisille jaossa osoitettu omaisuus (*pesäosuus*) tulee käyttää ensi sijassa vielä mahdollisesti maksamatta olevien P:n velkojen suorittamiseen.

Entä jos Y päätyykin suoraan toissijaiselle perilliselle (X) suoritettavaan *täydennykseen*? Asetelma näyttäisi nyt muuttuvan merkittävästi. X:n täydennyksenä saama omaisuus (yleensä rahasumma) ei kulje tällaisissa tapauksissa sen paremmin L:n pesän kuin myöskään P:n jäämistön ”kautta” vaan tulee hänelle suoraan lahjansaajalta. Tilanne muodostuu näin samanlaiseksi kuin PK 7 luvussa tarkoitetussa *lakiosan täydennyksessä;* sehän suoritetaan tyypillisesti rintaperilliselle, ei pesälle. Varallisuudensiirron toteuttamistapa saattaakin koitua toissijaisen perillisen eduksi. Lakiosan täydennyksen osalta nimittäin vallitsevana kantana on, että lahjansaajan tekemä suoritus jää rintaperillisen omaan vallintaan. Sitä summaa, jonka rintaperillinen saa lakiosan täydennyksenä, hän ei joudu tilittämään perittävän velkojille, ellei takaisinsaantisäännöksistä muuta johdu.[21] Tarkasteltavien tapausten samankaltaisuus huomioon ottaen on hyvät

---

[21] Tätä on oikeuskirjallisuudessa pidetty yleensä selviönä. Ks. esim. *Rapola* 1951 s. 25, *Saarenpää* 1980 s. 290 sekä *Lohi* BLF 2005 s. 348. Vrt. toisin *Rautiala* 1957 s. 150, joka katsoo, että rintaperillisten olisi tilitettävä heille maksettu lakiosan täydennys perittävän mahdollisille konkurssivelkojille. Käsityksensä Rautiala lienee omaksunut suoraan ruotsalaisissa valmistelutöistä (*SOU 1925:43* s. 322). Kun Ruotsin järjestelmä poikkeaa kuvatuilta osin kuitenkin merkittävästi suomalaisesta, ei mainitulle esityölausumalle voida antaa merkitystä arvioitaessa Suomen oikeustilaa de lege lata.

P:n velkojien asemaa arvioitaessa on muistettava myös heille TakSL 20 §:ssä annettu mahdollisuus esittää vaatimuksia omaisuuden jälkiluovutuksensaajaa kohtaan. Tilanteessa, jossa takaisinsaantia voitaisiin vaatia lahjansaaja Y:ltä, velkojat voivat tämän lainkohdan nojalla päästä puuttumaan periaatteessa kaikkiin Y:n tekemiin lahjakohdetta koskeviin varallisuudensiirtoihin. TakSL 20 §:ään perustuva palautusvaatimus saatetaan näin kohdistaa myös Y:ltä lakiosan täydennystä saaneeseen rintaperilliseen. Sen menestyminen edellyttänee kuitenkin, että lakiosan täydennys on suoritettu juuri lahjaksi saadulla omaisuudella. Lainkohdan käytännön merkitys jäänee siten tarkasteltavissa tilanteissa vähäiseksi; lakiosan täydennyshän suoritetaan yleensä rahana. Kysymyksestä ks. *Lohi* BLF 2005 s. 367–369.

perusteet väittää, että samaa sääntöä tulee noudattaa Y:n tekemään PK 3:3.2-suositukseen.

Esitetyn pohjalta näyttäisi siltä, että toissijaisen perillisten ja P:n velkojien välinen eturistiriita ratkeaa eri tavoin sen mukaan, millä tavoin lahjansaaja palautusvastuunsa toteuttaa. Jos Y valitsee luontaispalautuksen, suoritus kasvattaa P:n jäämistöä ja koituu näin myös hänen velkojiensa hyväksi. Suoraan X:lle maksettava täydennys jäisi sitä vastoin perilliselle X itselleen.

Joudutaan kuitenkin kysymään, voidaanko seuraukset tällä tavoin eriyttävä tulkinta hyväksyä. Sääntöön, jossa palautusvastuun toteuttamistapa vaikuttaisi näin olennaisesti eri etutahojen asemaan, liittyisi nähdäkseni selviä epäkohtia. Se saisi aikaan sattumanvaraisuutta ja antaisi sijaa epäasianmukaiselle keinottelulle. Palautusvelvollinen lahjansaaja, jonka vallassa palautussuorituksen kohtalo olisi, voisi ryhtyä arveluttavaan kaupankäyntiin. Hän kääntyisi ehkä toissijaisten perillisten puoleen ja vaatisi helpotusta vastuuseensa uhkaamalla muuten turvautua luontaispalautukseen – tällöinhän palautus koituisi ensi sijassa velkojien hyväksi. Vastaavan tarjouksen hän saattaisi tietysti tehdä myös velkojille: Y siis esittäisi, että suostuu valitsemaan luontaispalautuksen, jos saa velkojilta kohtuullisen korvauksen. Aloite kaupankäyntiin voisi tietysti tulla myös P:n toissijaiselta perilliseltä tai P:n velkojilta.

Tällaista vaikutusmahdollisuutta ei lahjansaajalle tule mielestäni antaa.[22] Käsitykseni onkin, että toissijaisten perillisten ja P:n velkojien välinen eturistiriita täytyy ratkaista samalla tavoin täysin siitä riippumatta, miten Y palautusvastuunsa toteuttaa. Joudutaan siis tekemään valinta edellä hahmoteltujen linjausten kesken. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että on omaksuttava jompikumpi seuraavista ratkaisuista:

> 1) PK 3:3.2:n mukaisena palautuksena perillisille tuleva omaisuus jää aina – siis palautusvastuun toteuttamistavasta riippumatta – P:n velkojien ulottumattomiin. Siinä tapauksessa, että lahjansaaja on toteuttanut vastuunsa luontaispalautuksin, P:n perillisten on saatava erottaa päältä päin pesän varoista se omaisuus tai arvomäärä, joka on tullut pesälle PK 3:3.2-palautuksena. Velkojat voivat vaatia suoritusta vain jäännösomaisuudesta.
>
> 2) P:n velkojilla on aina oikeus saada suoritus siitä omaisuudesta, joka tulee toissijaisille perillisille PK 3:3.2:n nojalla. Sääntö pätee myös silloin, kun lahjansaaja on toteuttanut palautusvastuun perillisille tekemäl-

[22] Tekstissä kuvatulle ”kaupankäyntiasetelmalle” on siis tyypillistä se, että tietyn konfliktin ulkopuolinen taho (nyt lahjansaaja Y) saa perusteettomasti mahdollisuuden päästä vaikuttamaan konfliktin ratkaisuun. Käsityksestä, jonka mukaan tällaisen asetelman syntyminen tulisi pyrkiä estämään ks. esim. *Ylöstalo* 1953 s. 63 sekä *Kaisto* BLF 2004 s. 110–111.

lään täydennyssuorituksella. Viimeksi mainitussa tilanteessa perilliset ovat velkojia kohtaan vastuussa lahjansaajan tekemän suorituksen arvolla.

Kumpi näistä vaihtoehdoista tulisi valita? Ehdotonta vastausta on vaikeaa antaa, sillä kummankin ratkaisun osalta voidaan esittää sekä puolesta että vastaan puhuvia argumentteja. Tässä harkinnassa päädyn – tosin vahvasti epäröiden – velkojia suojaavan tulkinnan kannalle, siis vaihtoehtoon 2. Se sopii nähdäkseni paremmin yhteen varallisuus- ja jäämistöoikeutemme pääperiaatteiden kanssa kuin perillisille suopea tulkinta. Ratkaisu, jonka mukaan toissijainen perillinen saisi omaisuutta perillisasemansa perusteella vainajan velkojien kustannuksella, vaatisi mielestäni tuekseen vahvemmat perusteet kuin mitä esillä olevassa tilanteessa pystytään esittämään.[23]

Puoltamaani kantaa vastaan saatetaan huomauttaa, että se poikkeaa lakiosasäännöstössä noudatettavasta. Kuten jo aikaisemmin totesin, velkojien mahdollisuus päästä hyötymään rintaperillisten lakiosaa toteuttavista suorituksista määräytyy eri tavoin sen mukaan, kenelle lahjansaaja on omaisuutta luovuttanut. Vallitseva käsitys on, että *lakiosan täydennyksenä* rintaperilliselle tehty suoritus jää aina perittävän velkojien ulottumattomiin, ellei TakSL:n säännöksistä muuta johdu. Jos sen sijaan lahjansaaja palauttaisi lahjan tai sen arvon kuolinpesälle, se tulisi normaaliin tapaan perittävän velkojien hyväksi. Voidaankin kysyä, miksi PK 3:3.2:ssa tarkoitettujen suoritusten osalta noudatettaisiin eri linjaa. Miksi siis velkojien asema ei nytkin määräytyisi sen mukaan, millä tavalla lahjansaaja on vastuunsa toteuttanut?

Esitetty huomautus on aiheellinen. Tämän vasta-argumentin painoa vähentää kuitenkin se, että tarkasteltavien tilanteiden välillä on samankaltaisuuksien lisäksi myös selviä eroja. Pesälle tehty palautus ja perilliselle maksettava täydennys eivät ensinnäkään ole lakiosajärjestelmässä samalla tavalla valinnaisia vastuun toteuttamistapoja kuin PK 3:3.2:ta sovellettaessa. Lakiosan täydennys on perillisen niin vaatiessa suoritettava aina hänelle itselleen; pesälle tehtävä palautus käy päinsä vain rintaperillisten suostumuksin.[24] Vastaavanlaista ”kaupankäyntiasetelmaa” kuin PK 3:3.2:ta sovellettaessa ei lakiosajärjestelmässä näin pääse syntymään.

On myös syytä kiinnittää huomiota niihin erityispiirteisiin, joita ensin kuolleen P:n velkojien oikeuksien toteuttamiseen aina liittyy, kun heidän saataviaan suoritetaan L:n kuoltua. Ajatellaan tilanteita, joissa P:n velkojat päästetään hyödyntämään toissijaisille perillisille pesänjaossa osoitettua – siis *P:n jäämistöön*

---

23 Velkojen voimassa pysymisen ja perittävän velkojien etusijan periaatteista jäämistöoikeudellista velkavastuuta koskevina pääsääntöinä ks. esim. *Lohi* 1998 s. 95 ss. ja 176 ss., *Aarnio – Kangas* I 1999 s. 376 sekä *HE 14/2004* s. 4 ja 28.

24 Ks. tältä osin *Rapola* 1951 s. 58 ja *Saarenpää* 1994 s. 148–149.

siirtynyttä – omaisuutta. Voidaan sanoa, että heidän vaateittensa perustana on tällöinkin tavallaan sivulliselle kuulunut omaisuus. P:n velkojillehan osoitetaan nyt suoritus leski L:n vallinnassa olleista varoista. Heidän oikeutensa siis toteutetaan omaisuudesta, johon he eivät L:n elinaikana olisi voineet mitenkään kohdistaa täytäntöönpanoa.

Sille seikalle, mistä varallisuuspiiristä toissijaisten perillisten PK 3 luvun mukaista oikeutta täyttävä omaisuusmäärä tulee, ei ole siten välttämätöntä antaa ratkaisevaa merkitystä P:n velkojien asemaa arvioitaessa. Toteutuupa heidän oikeutensa sitten 1) L:n jättämästä omaisuudesta (L:n reaalisesta pesästä), 2) lahjansaaja Y:n pesänjakoon palauttamista varoista tai 3) Y:n suoraan perillisille tekeminä täydennyssuorituksina, kysymys on heille *perillisaseman perusteella* tulevasta etuudesta. Katsoisin, että jo tämä seikka riittää perusteeksi sälyttää perillisille pesäosuuden arvoon rajoittuva vastuu P:n veloista.

12 Yhteenvetoa ja näkökohtia de lege ferenda

1. Puolison perintöoikeutta koskeva perintökaaren 3 luvun sääntely sisältää jännitteitä aiheuttavia elementtejä. Yhtäältä leskelle on haluttu turvata laaja vapaus määrätä perimästään omaisuudesta inter vivos. Edes hänen lahjoittamiskompetenssiaan ei ole rajoitettu. Samalla on kuitenkin haluttu suojata ensin kuolleelta puolisolta jääneiden perillisten oikeutta lesken kuoltua toteutuvaan perimykseen. Tarkoituksena on ollut, ettei leski pääsisi lahjoituksilla ja muilla määräämistoimillaan tekemään tyhjäksi heidän oikeuttaan. Toissijaisten perillisten käyttöön on siksi annettu kaksi suojakeinoa. He voivat vaatia lesken kuoltua toimitettavassa jaossa vastiketta, ja jos tämä ei riitä, lahjan tai sen arvon palauttamista.

Tutkimukseni pääaiheena ovat olleet nämä suojakeinot. Kirjan alkuosassa käsittelin ongelmia, joita lesken tekemät lahjoitukset ja muut varallisuusjärjestelyt voivat aiheuttaa toissijaisten perillisten ja lesken oikeudenomistajien kesken toimitettavan pesänjaon kannalta. Vieläkin suuremman huomion kohteeksi teoksessa nousi kuitenkin toissijaisten perillisten ja lesken oikeustoimikumppanin välillä syntyvä eturistiriita, siis *lahjansaajan palautusvastuu*. Tätä ongelmaa tarkastellessani jouduin etsimään kirjoitetun lain ja muiden oikeuslähteiden valossa asianmukaista tapaa sovittaa yhteen näiden kahden tahon intressit. Tutkimuksen lopuksi onkin syytä koota tärkeimpiä havaintoja. Keskityn seuraavassa yksinomaan palautusvastuuseen.

Peruslähtökohdiltaan järjestelmämme vaikuttaa tasapainoiselta. PK 3:3.2:ssa tarkoitettu palautusvastuu on suunnattu lahjoituksiin, jotka estävät toissijaisia perillisiä saamasta heille laissa osoitettua perintöä lesken pesästä. Lahjaan puututaan vain silloin, kun perillisten oikeutta ei voida muuten toteuttaa. Kohtuullisissa mitoissa pysyvät lahjat eivät täten yleensä synnytä saajalle vastuuta, vaan tämä riski on olemassa vain, mikäli vastikkeeton luovutus käsittää huomattavan osan lesken omaisuudesta. Siinäkin tapauksessa, että lahjaan joudutaan puuttumaan, palautusvelvollisuus pyritään rajaamaan siihen, mikä on välttämätöntä toissijaisten perillisten oikeuksien toteuttamiseksi. Olennainen merkitys tältä osin on lahjansaajalle annetulla rahasuoritusvaltuudella. Hänen ei siis tarvitse luopua juuri leskeltä saamastaan omaisuudesta, vaan hän vapautuu velvollisuuksistaan maksamalla perillisille sen, mikä näiden perintöosista on jäänyt puuttumaan reaalisessa jaossa.

Arvioitaessa tarkasteltavan palautusvastuun ankaruutta luontevan vertailukohdan tarjoaa PK 7 luvussa säännelty lakiosan täydennys. Myös tämä vertailu tuo esiin muutamia PK 3:3.2-vastuuta lieventäviä piirteitä. Lainkohdassa tarkoitettu palautusvelvollisuus voi syntyä vain saajalle, joka on tiennyt tai jonka

olisi pitänyt tietää oikeustoimen loukkaavan toissijaisten perillisten oikeutta. Vilpittömässä mielessä oleva lahjansaaja välttää siis PK 3 luvun järjestelmässä vastuun, kun taas lakiosan täydennysvaatimus saatetaan kohdistaa myös bona fide -seuraajaan. PK 3:3.2-vastuun toteuttamiselle on lisäksi asetettu täsmälliset ja ehdottomat määräajat. Kanne on nostettava vuoden kuluessa lesken kuoltua toimitettavasta perunkirjoituksesta, kuitenkin viimeistään kymmenessä vuodessa lahjan täyttämisestä. Vaikka etenkin viimeksi mainittu määräaika on varsin pitkä, sääntelymme turvaa sen, ettei lahjansaajan tarvitse elää määräämätöntä aikaa epävarmuuden tilassa. Lakiosasäännöstössä ei tällaisia takeita anneta, vaan täydennyskanne voidaan kohdistaa periaatteessa kuinka vanhaan lahjaan tahansa. PK 7:10:ssä asetettu kymmenen vuoden ehdoton määräaika luetaan nimittäin vasta perittävän kuolemasta.

Esitetyn pohjalta syntyykin ehkä se vaikutelma, että perintökaaren 3 luvun sääntely kohtelee lahjansaajaa suopeasti. Saatetaan jopa kysyä, antaako se toissijaisille perillisille riittävää suojaa tilanteissa, joissa leski on pyrkinyt tietoisesti tekemään tyhjiksi heidän oikeutensa.[1] Oikeustilamme lähempi tarkastelu muuttaa kuitenkin ilmiöstä syntyvää kuvaa; palautusvastuujärjestelmä paljastuu lahjansaajan kannalta ankarammaksi kuin miltä se alustavasti näytti. Havaitaan ensinnäkin, että lahjansaajan palautusvastuu voi ajankohtaistua myös tilanteissa, joissa sen syntymistä oli vaikea ennakoida. Ikäviä yllätyksiä voi lahjansaajalle tuottaa myös vastuun laajuus. Tämä ankaruus johtuu osittain sääntelyn sisällöstä itsestään, mutta oma vaikutuksensa asiaan on ollut myös korkeimman oikeuden 1990-luvulla tekemillä linjauksilla.

Tarkastellaan ensin sääntöä, jonka mukaan palautusvelvollisuuden syntyminen edellyttää lahjansaajan vilpillistä mieltä. Sen pohjalta saattaisi helposti ajatella, että vastuu voisi kohdata vain moitittavaan menettelyyn syyllistynyttä lesken sopijapuolta. Kuten teoksen 4 luvussa tuli esille, käsitys ei pidä kuitenkaan paikkaansa. PK 3:3.2:ssa tarkoitettu seuraamus on usein tosiasiassa kohdistettavissa myös hyvässä uskossa toimineeseen saajaan. Tämä johtuu siitä, että kysymystä, olisiko lahjansaajan pitänyt ymmärtää lahjan loukkaavan toissijaisten perillisten oikeuksia, arvioidaan oikeutemme mukaan lain sisällön täysin tuntevan henkilön näkökulmasta.[2] Lesken kanssa asioinut sivullinen ei siis saa anteeksi puutteellista laintuntemustaan. Säännön merkitys korostuu tilanteissa, joissa leski on disponoinut jostakin hänelle jo vanhastaan kuuluneesta omaisuudesta. Maallikolle ei tule ehkä mieleenkään, että tällainen oikeustoimi voisi olla toissijaisten perillisten kannalta sopimaton. Jos kuitenkin lahja luovutuksensaa-

---

1 Kuten jaksossa 6.4.4 toin esille, nuorehko leski saattaa käyttää hyväkseen PK 3:3.2:ssa asetettua ehdotonta kymmenen vuoden määräaikaa. Hän voi lahjoittaa huomattavan osan omaisuudestaan läheisilleen uskoen, että elää vielä ainakin kymmenen vuoden ajan. Jos tämä hänen arvionsa osoittautuu oikeaksi, toissijaisilla perillisillä ei ole mahdollisuuksia päästä puuttumaan lahjoitukseen, vaan heidän on tyytyminen siihen, mitä leskeltä mahdollisesti jää.

2 Ks. lähemmin *KKO 1999:75* sekä sen osalta jaksossa 4.4.2 esittämääni.

jan tieten käsittää lesken omaisuuden pääosan, lähtökohta on selvä: saajan katsotaan olleen vilpillisessä mielessä.

Palautusvastuun uhkaa lisää myös se, että PK 3:3.2:n kriteerit täyttävien lahjojen ala on oikeudessamme ymmärretty laajaksi. Säännös ei koske vain puhtaita lahjoja tai ilmeisen alihintaisia kauppoja, vaan sitä voidaan soveltaa myös luovutuksiin, joissa vastike on ollut melko lähellä kohteen käypää arvoa. Lahjansaaja ei siis vältä vastuutaan osoittamalla, että hänen omaisuudesta maksamansa summa ylsi sukupolvenvaihdosluovutuksissa tyypillisesti käytettyihin hintoihin.[3] Palautusvastuunormin soveltamisen piiriin saattaa lisäksi päätyä oikeustoimi, jonka taustalla ei ole lahjoittamistarkoitusta. Riittää, että esimerkiksi tietyn omaisuuden luovutus on tapahtunut alihintaan ja että se on merkittävästi vähentänyt lesken varallisuutta.[4] Sama koskee kaikkia muitakin oikeustoimia, joissa lesken tekemän suorituksen arvo on noussut riittävän selvästi hänen saamansa vastasuorituksen arvoa korkeammaksi.

Mikäli palautusvastuun syntyedellytykset täyttyvät, lesken oikeustoimikumppani joutuu luopumaan vastikkeetta saamastaan varallisuusedusta siltä osin kuin tämä on tarpeen toissijaisten perillisten oikeuden toteuttamiseksi. Vaikka vastuu rajoittuu aina lahjan arvoon, se voi osoittautua saajan kannalta yllättävän laajaksi. Palautusvelvollisuutta voi kasvattaa se, että leski on kyseisen lahjan lisäksi ryhtynyt muihin vastikeoikeuden synnyttämiin toimiin. Lopputulokseksi saattaa tulla, että luovutuksensaaja, joka oli voinut käsittää lesken ylittävän täpärästi lahjoittamisvapautensa ja siten varautunut pienehköön suoritukseen, joutuukin palauttamaan kaiken luovutuksen nojalla saamansa omaisuuden.

2. Voidaanko sääntelyämme sitten pitää asianmukaisena, vai tulisiko sitä ehkä korjata? Mahdollisia muutosaiheita kartoitettaessa on ensin syytä kiinnittää huomiota aivan perustavaan kysymykseen: onko PK 3:3.2:n mukaiselle palautusvastuulle yleensäkään tarvetta. Onko siis toissijaisten perillisten oikeutta jäämistösaantoon pidettävä niin suurena arvona, että sen turvaamiseksi puututaan lesken tekemiin varallisuusoikeudellisesti päteviin oikeustoimiin? Tämä ei ole itsestään selvää, sillä loppuun saatettujen varallisuusjärjestelyjen avaamiseen liittyy aina merkittäviä ongelmia. Palautusvastuun uhka saa jo sellaisenaan aikaan oikeudellista epävarmuutta, ja vastuun konkretisoituminen voi puolestaan järkyttää lesken oikeustoimikumppanin ja tämän läheisten taloutta. Saatetaankin ajatella, että toissijaisten perillisten intressi saada omaisuutta ehkä vuosia sitten kuolleen sisaruksensa tai tätä kaukaisemman sukulaisensa jälkeen ei olisi tässä suhteessa kyllin painava. Suoja lesken antamia lahjoja vastaan tulisi siten rajoittaa siihen, mitä voidaan toteuttaa reaalisessa jaossa.

---

[3] Mainittu käsitys omaksuttiin ratkaisussa KKO *1995:76.* Sen johdosta ks. lähemmin jaksossa 3.2.4 esittämääni.

[4] Näin *KKO 1990:46.* Tarkastelin kysymystä jaksossa 4.2.2.

Arvioisin kuitenkin asiaa toisin. Niin kauan kuin meillä katsotaan perustelluksi rajoittaa puolisonsa perineen lesken valtaa määrätä omaisuudestaan testamentilla, säilyy tarve ainakin tietyssä määrin puuttua myös lahjoituksiin.[5] Sääntely, jonka mukaan leski voisi kiertää testamenttausvapauden rajoitukset lahjoittamalla viimeisinä elinvuosinaan huomattavan osan varoistaan, tekisi järjestelmästämme ontuvan.[6] Vaikuttaakin selvältä, että palautusvastuun uhka pitää myös vastaisuudessa liittää ainakin lahjoihin, jotka tarkoituksensa ja toteuttamistapansa puolesta rinnastuvat testamenttiin. Kysymykseksi tuleekin, riittääkö tämä, vai onko palautusvastuulla sanktioitujen lahjojen piiri syytä pysyttää laajempana.

Palautusvaatimus voidaan nykyisen sääntelyn mukaan kohdistaa kaikkiin perillisten oikeuksia loukkaaviin lahjoihin, jotka on täytetty enintään kymmenen vuotta ennen lesken kuolemaa. Tätä aikaväliä saatetaan pitää pitkähkönä, antaahan se mahdollisuuden puuttua myös disponointeihin, joilla ei ole ollut mitään yhteyttä odotettavissa olevaan kuolemantapaukseen ja pesänjakoon. Varteenotettavana vaihtoehtona pitäisinkin kanneajan lyhentämistä Ruotsin mallin mukaisesti viiteen vuoteen. Kun palautusvastuun piiristä karsiutuisivat näin kaikki viittä vuotta vanhemmat lahjat, voitaisiin ehkä useimmissa tapauksissa välttää saajan perusteltujen odotusten huomattava järkkyminen. Tämä vaarahan on aina sitä suurempi, mitä pidempi aika oikeustoimen tekohetkestä on kulunut siihen puuttumista harkittaessa.

Aivan ongelmaton ratkaisu ei määräajan lyhentäminen tosin olisi. Se voisi lisätä alttiutta ryhtyä toissijaisten perillisten oikeuksia loukkaaviin järjestelyihin. Sekä tällaisia disponointeja suunnitteleva leski että mahdollinen luovutuksensaaja tietäisivät nyt, että oikeustoimi jää varmasti voimaan, mikäli leski elää sen toteuttamisen jälkeen vähintään viiden vuoden ajan. Ero nykyiseen kymmenen vuoden aikaan saattaisi osoittautua tässä suhteessa merkittäväksi. Hahmoteltu muutos kasvattaisi näin toissijaisille perillisille syntyvien oikeudenmenetysten uhkaa. Samalla se voisi synnyttää kisauksen kohdistaa leskeen sopimatonta painostusta. Lahjansaajallahan olisi nyt aikaisempaa vahvemmat perusteet olettaa, ettei lahjaan päästä puuttumaan enää lesken kuoltua.[7]

---

5 Oma kysymyksensä tietysti on, tuleeko edes PK 3:1.2:ssa säädetystä lesken testamenttausvallan rajoituksesta pitää kiinni de lege ferenda. Esimerkiksi Tanskan oikeudessa on puolisonsa perineellä leskellä tältä osin vapaa testamenttausvalta. Tätä puolta en seuraavassa kuitenkaan pohdi – sanottu PK 3 luvun järjestelmän perusteisiin kuuluva ongelma olisi epäilyksittä oman oikeuspoliittisen tarkastelunsa arvoinen.

6 Tähän argumenttiin tukeutuen onkin jo vanhastaan perusteltu lakiosan täydennystä koskevien säännösten tarpeellisuutta. Ks. esim. *Ehdotus* 1935 s. 116 sekä *HE 37/1948* s. 8. Myös perintökaaren uudistamistarpeita selvittäneen työryhmän mietinnössä (*OM 2004:6* s. 50–51) pidetään selvänä, että testamenttiin rinnastuviin lahjoihin tulee vastaisuudessakin liittää täydennysvastuun mahdollisuus.

7 Ks. tältä osin myös s. 12 esittämiäni näkökohtia.

> Edellä alaviitteessä 1 huomautin siitä, että jo voimassa oleva lakimme antaa leskelle tietyt mahdollisuudet tehdä lahjoituksillaan toissijaiset perilliset osattomiksi PK 3:1.2:n mukaisesta perinnöstä. Saatetaankin väittää, että kanneajan lyhentäminen esimerkiksi viiteen vuoteen muuttaisi tämän nykyisin lähinnä periaatteellisen ongelman todelliseksi. – Toinen kysymys sitten on, kuinka suureksi epäkohdaksi tällainen sivuuttamismahdollisuus voitaisiin lopulta katsoa.

Vielä kanneaikaakin tärkeämpänä kysymyksenä pidän kuitenkin palautusvastuusäännöksen asiallista soveltamisalaa. Palautusuhan alaisten oikeustoimien piiriä olisi mielestäni supistettava siitä, millaiseksi se on oikeuskäytännössä muodostunut. PK 3:3.2:ta tulisi soveltaa vain oikeustoimiin, joihin leski on ryhtynyt lahjoittamisen tarkoituksessa. Juuri tällaisten disponointien torjumiseen säännöksellä nimittäin tähdätään: tarkoituksena on estää leskeä toteuttamassa lahjoituksin sitä, mitä hän ei voisi PK 3:1.2:n mukaan saada aikaan testamentilla.

Niinpä esimerkiksi luovutukset, joiden alihintaisuus selittyy lesken asiantuntemattomuudella tai käteisvarojen tarpeella, tulisi jättää pois palautusvastuun piiristä. Korkeimman oikeuden omaksuma linjaus, jonka mukaan lahjoittamistarkoituksen puuttumiselle ei anneta lainkaan merkitystä (*KKO 1990:46*), on tässä suhteessa arveluttava. Se ulottaa perillisten suojan pidemmälle kuin mikä on tarpeen palautusvastuun päätavoitteiden turvaamiseksi.

3. Edellä tarkastellut kysymykset ovat hyvin arvostuksenvaraisia. Ratkaisevaksi niitä pohdittaessa muodostuu, kuinka tärkeänä pidetään toissijaisten perillisten oikeuksien toteutumista ja kuinka paljon halutaan antaa merkitystä lahjansaajan perusteltujen odotusten ja lesken toimintavapauden suojaamiselle. Näiltä osin onkin vaikea esittää loppuun asti perusteltua kritiikkiä nykyistä oikeustilaamme kohtaan.

Selvästi painavampaan arvosteluun antaa aihetta tapa, jolla palautusvastuukysymys on lainsäädännössämme normitettu. Tämä tutkimus on nähdäkseni osoittanut todeksi käsityksen, jonka toin alustavasti esille jo teoksen ensimmäisessä luvussa. PK 3 lukuun sisältyvä *palautusvastuun sääntely on olennaisesti puutteellista*. Se jättää avoimeksi aivan liian monia niin konfliktin osapuolten kuin riitojen ratkaisijankin kannalta tärkeitä kysymyksiä.

Erityisen ongelmallisena pidän *palautusvastuun sisältöä* koskevien oikeusohjeiden niukkuutta. PK 3:3.2:ssa tyydytään toteamaan, että lahja tai sen arvo on palautettava. Lainkohdan sanamuoto viittaa siihen, että tarkoituksena olisi saattaa lesken tekemä ylisuuri lahjoitus kokonaan tehottomaksi – siis menetellä ikään kuin oikeustoimea rasittaisi jokin pätemättömyysperuste. Tämä seuraamus on saattanut olla myös perintökaaren valmistelijoiden mielissä, kun he ovat säännöstä muotoilleet. Lahjan totaalinen mitätöinti ei kuitenkaan vastaisi sääntelyn tarkoitusperiä, eikä asiaa olekaan oikeudessamme näin ymmärretty: PK 3:3.2:ta ei ole pidetty pätemättömyysnormina. Vallitseva käsitys sen sijaan on,

että palautusvastuun avulla koetetaan turvata toissijaisille perillisille heidän perintöosistaan puuttuva määrä. Tätä laajemmin ei lahjansaajalle tulleeseen varallisuusetuun puututa.

Kun PK 3:3.2:n funktio hahmotetaan viimeksi kuvatulla tavalla, on selvää, että lainkohta tulisi kirjoittaa kokonaan uudestaan. Siitä pitäisi käydä selvästi ilmi, kuinka paljon lahjansaajan tulee palauttaa tai suorittaa, mitä omaisuutta hänen tulee luovuttaa, ja kenelle lahjan palautus tai sitä korvaava rahasuoritus on tehtävä. Korkein oikeus on muutamilla prejudikaateillaan pyrkinyt selventämään oikeustilaa ja tehtävässään kohtalaisen hyvin onnistunutkin.[8] Tämä ei kuitenkaan riitä; tällaisia koko järjestelmän peruskysymyksiä ei voida jättää tuomioistuinratkaisuista luettavien oikeusohjeiden varaan. Jo lahjansaajan oikeussuoja edellyttää, että hänen vastuunsa määräytymisperusteet käyvät selvästi ilmi kirjoitetusta laista.

Palautusvastuun sisältöä ja laajuutta määritettäessä syntyy joukko erityiskysymyksiä, jotka jäävät nykysääntelyn pohjalta täysin avoimiksi. Esimerkkeinä voidaan mainita tuoton ja koron korvaamista, usean lahjansaajan vastuuta, toissijaisen perillisen mahdollista erityisasemaa, lahjaomaisuuden menetysten oikeusvaikutuksia ja palautusvastuun sovittelua koskevat ongelmat. Näitä kaikkia voidaan – ja on nykyisin pakkokin – yrittää arvioida PK 3:3.2-vastuun lähi-ilmiötä sääntelevien lainkohtien pohjalta. Apua tarjoavat ennen muuta lakiosan täydennystä, PK 21 luvun mukaista palautusvastuuta ja konkurssitakaisinsaantia koskevat säännökset. Luotettavaa kuvaa oikeustilastamme ei tällä tavoin kuitenkaan synny. Esimerkiksi niitä tulkintasuosituksia, joita tässä tutkimuksessa olen hahmotellut, rasittaa huomattava epävarmuus.

Selvältä vaikuttaakin, että perintökaaren 3 lukuun pitäisi ottaa samankaltaisia vastuun sisältöä koskevia säännöksiä kuin edellä mainituissa laeissa on. Sääntelyn tulisi olla tältä osin kutakuinkin yhtä kattavaa kuin esimerkiksi perintökaaren 7 luvussa tai 21 luvussa. Mainitut säännöstöt antavatkin hyvän mallin normeerauksen *tarkkuustasosta*.[9] *S*e, kuinka käyttökelpoisia vaikkapa lakiosan täydennyksessä omaksutut ratkaisut ovat PK 3:3.2-vastuun kannalta, on jo toi-

---

8 Keskeisiä ovat tältä osin ennen muuta ratkaisut *KKO 1990:46* ja *1999:75*.

9 Nykyisen sääntelyn puutteisiin kiinnitettiinkin huomiota 1975 jätetyssä perintöoikeuskomitean mietinnössä (*KM 1975:84* s. 56). Mietintöön otetussa säännösehdotuksessa PK 3:3.2:n mukaisen vastuun sisältöä olisi täsmennetty. Säännökseen olisi otettu muun muassa seuraavat määräykset:

a) Palautusvastuu rajoittuu toissijaisten perillisten osuudesta puuttuvaan määrään. Sen ehdottomana ylärajana on kuitenkin aina lahjan arvo.

b) Lahjan arvo määrätään samalla tavoin kuin PK 6 luvun ennakkoperintösäännöstössä. Pääsääntönä on siis lahjoituksen toteuttamishetken arvo.

c) Jos lahjansaajia on useita, heidän vastuunsa määräytyy suhteellisesti kunkin saaman etuuden arvon mukaan. – Säännösehdotuksen sanamuodon pohjalta jää epäselväksi, ajateltiinko tämän säännön koskevan vain lahjansaajien keskinäistä vastuunjakoa vai olisiko myös vastuu perillistahoa kohtaan ollut ositeltua.

nen asia. Kuten tässä työssä olen pyrkinyt osoittamaan, läheskään kaikkia PK 7 luvussa tehtyjä linjauksia ei voida sellaisinaan siirtää PK 3 lukuun.[10] Samaan ongelmaan törmätään tietysti myös etsittäessä apua esimerkiksi PK 21 lukuun tai TakSL:iin otetuista palautusvastuusäännöksistä.

Sääntelyn määrään vaikuttaa aina osaltaan se, kuinka tärkeänä tarkasteltavaa ongelmaa pidetään. Vähämerkityksistä oikeusilmiötä ei normeerata yhtä tarkasti kuin järjestelmän tai käytännön kannalta keskeistä, vaikka yksittäisten riitojen ratkaiseminen sinänsä tarkkoja oikeusohjeita edellyttäisikin. Kuten jo teoksen ensimmäisessä luvussa toin esille, PK 3:3.2-vastuuta ei mielestäni voida pitää ainakaan niin marginaalisena ongelmana, että nykyistä tarkemman sääntelyn tarve voitaisiin kiistää yksin tällä perusteella. Kysymys on päinvastoin PK 3 luvun järjestelmän kannalta merkittävästä eturistiriidasta, joka näyttäisi konkretisoituvan tietyssä määrin myös käytännössä.

Vastikkeeseen ja lahjansaajan palautusvastuuseen liittyvien kysymysten merkitystä saattaa vastaisuudessa lisätä se, että pesänjakoa koskevien PK 3 luvun säännösten käyttöalaa mahdollisesti laajennetaan nykyisestä. Näin käy, mikäli perintökaaren uudistamistarpeita selvittäneen työryhmän mietinnössä ehdotettu lesken asumissuojan uusi järjestämistapa toteutuu.[11] Ehdotuksen mukaan puolisolle nykyisin taattu asunnon käyttöoikeus muutettaisiin sen vallintaoikeudeksi. Leski saisi puolisoiden yhteisenä kotina käytettyyn asuntoon samanlaisen omistusoikeuden kuin puoliso nykyisin saa kaikkeen perittävän omaisuuteen PK 3:1:ssä tarkoitettuna perillisenä. Rintaperillisten oikeus toteutettaisiin asunnon osalta vasta lesken kuoltua toimitettavassa jaossa. Heille annettaisiin lesken pesästä murto-osa, joka vastaa lesken perimän omaisuuden (käytännössä asunnon) suhteellista osuutta puolisoiden yhteenlasketusta omaisuudesta ensin kuolleen puolison kuolinhetkellä. Rintaperilliset olisivat siis tältä osin samassa asemassa kuin ensin kuolleelta puolisolta jääneet toisen parenteelin perilliset nykyisin ovat PK 3:1.2:n nojalla.

Työryhmän ehdottama muutos merkitsisi toteutuessaan sitä, että PK 3 luvun jakoa koskevat säännökset tulisivat aikaisempaa useammin sovellettavaksi myös tilanteissa, joissa ensiksi kuolleelta puolisolta on jäänyt rintaperillisiä (nykyisinhän tähän päädytään vain lesken hyväksi tehdyn vallintatestamentin johdosta). Toteutettaessa rintaperillisten oikeuksia lesken pesästä jouduttaisiin kiinnittämään huomiota myös esimerkiksi lesken antamiin lahjoihin. Perilliset saattaisivat näiden vaikutuksilta suojautuakseen päätyä tekemään PK 3:3:ssa tarkoitettuja vaatimuksia: vaatimaan vastiketta ja lahjan palautusta. Kun rintaperillisten jälkiperimysosuus määrättäisiin tiettynä murto-osana leskeltä jäävästä omaisuudesta, merkitystä voisi olla periaatteessa mihin tahansa lesken

---

10 Vrt. *KM 1975:84* s. 57, jossa on painotetaan tarvetta saattaa nämä säännöstöt keskenään yhdenmukaisiksi.

11 Siitä lähemmin ks. *OM 2004:6* s. 16–27.

omaisuuteen kohdistuneilla määräämistoimilla. Vastike- ja palautusvastuuuhka ei siis rajoittuisi asunnon lahjoituksiin.

Rintaperillisten oikeuksia loukkaavat määräämistoimet eivät varmasti olisi uudessakaan järjestelmässä kovin tavallisia. Siinä tapauksessa, että leski olisi tällaisiin kuitenkin ryhtynyt, perilliset saattaisivat normaaliakin herkemmin turvautua PK 3 luvun heille tarjoamiin oikeuksiin. Ensiksi kuolleen puolison *rintaperillisinä* he mahdollisesti kokisivat lesken tekemät lahjoitukset suuremmaksi oikeudenloukkaukseksi kuin vastaavassa tilanteessa olevat P:n kaukaisemmat perilliset (esimerkiksi sisarukset taikka sisarusten lapset). Tästä syystä he eivät ehkä karttaisi edes lahjansaajaan suunnatun palautuskanteen nostamista, vaikka kysymys ei olisikaan huomattavista omaisuusarvoista.

Summary

Tapani Lohi

ESTATE DISTRIBUTION, CONSIDERATION, AND LIABILITY TO RETURN

1. If a person dies without direct issue, the inheritance devolves to the surviving spouse under chapter 3, section 1, of the Code of Inheritance ("CI"). The surviving spouse thus goes past the possible second-tier successors (parents and siblings) in the order of succession. A surviving spouse who has inherited the deceased spouse gains full control over the inherited assets *inter vivos*. He or she may freely enter into contracts in respect of these assets, e.g. by selling or donating them.

However, the right of the surviving spouse to inherit is not intended as the final extinction of the inheritance rights of the close relatives of the first deceased spouse. Instead, it is merely a suspension of those rights. As a matter of fact, the right of the parents and siblings to inherit the first deceased spouse is according to the CI only enforced after the death of the surviving spouse. At that time, they receive a given portion – normally one half – of the assets left by the last deceased spouse. These heirs of the first deceased spouse are described as "secondary heirs".

The right of the secondary heirs is protected against disposal by will by the surviving spouse. Thus, the surviving spouse cannot lessen their share by testament. In addition, the secondary heirs are in need of protection also against certain other transactions that the surviving spouse can enter into. Failing such protection, the secondary heirs would easily be left without any inheritance at all. For instance, the surviving spouse could donate the best part of the assets, so that there would be no meaningful assets to share after his or her death. This problem has been noticed in Finnish legislation. There is no formal restriction to the right of the surviving spouse to donate the assets, but the attempt has been made that such donations would not result in the right of the secondary heirs becoming an empty shell.

The protection of the heirs has been laid down in chapter 3, section 3, of the CI. The primary protective measure is the *consideration* to be given to the secondary heirs. This is achieved by calculating the shares due to the secondary heirs only after the effects of the donations made by the surviving spouse have been discounted. The heirs receive the shares that they would have received absent any donations – ultimately, the whole of the last deceased spouse's estate.

For all that, there are situations where the provision of a calculated compensation is not adequate. The donations and other asset-reducing transactions of the surviving spouse may have been so substantial that even the allocation of the whole of the estate to the secondary heirs will not remedy their effects. In such cases, the heirs may demand that the donee *return the donation or the money value of the donation.*

These protective measures to the benefit of the heirs form the main substance of this work. The first part deals with the problems that arise from donations made by the surviving spouse when his or her estate is being distributed among his or her own heirs and the secondary heirs. The author describes the preconditions for the right of the secondary heirs to demand consideration and the effect that the consideration has on the end result of the distribution. The latter part of the work deals with the liability of the donee to return the donation. The main issues there are the preconditions for the creation of a liability to return and the extent of that liability.

The focus of the work is on issues pertaining to the donee's liability to return the donation. Also the main research results are to this point. The following description of the research observations deals solely with the issue of liability to return.

2. The liability to return a donation, as provided in 3:3 CI, covers donations which prevent the secondary heirs from receiving their due share from the estate of the last deceased spouse. The liability to return a donation arises only in the event that the right of the secondary heirs cannot otherwise be enforced. Normally, reasonable donations will not give rise to the liability to return; the risk arises only if a unilateral conveyance of assets concerns a substantial part of the assets of the surviving spouse. And even in the event that the donation has to be returned, the liability to return is limited to the amount needed for the fulfilment of the right of the heirs. Thus, the party with whom the transaction was entered into will not usually have to return the entire donation. The position of the donee is further supported by his or her option to fulfil the liability by a money payment. The assets donated by the surviving spouse do not need to be returned *per se*.

3:3 CI contains also other provisions for the protection of the donee. The liability to return a donation may arise only in respect of a donee who knew, or who ought to have known, that the transaction is a violation or the rights of the secondary heirs. A *bona fide* donee avoids the liability to return under chapter 3 CI. In addition, there are precise and absolute time limits for the enforcement of the liability to return a donation. An action against the donee must be filed within one year from the completion of the estate inventory following the death of the surviving spouse and in any event within ten years of the completion of the donation. Even though especially the latter time limit is quite long, the provision still ensures that the party with whom the surviving spouse entered into the

transaction will not have to remain unsure of the outcome for any indefinite period. As a matter of fact, in many of the liability-to-return provisions in Finnish law there is no such sunset provision for the protection of the third party.

The points described above may give the impression that the provisions in chapter 3 CI are advantageous to the donee. They may even beg the question whether the legislation constitutes adequate protection to the secondary heirs against disposals made by the surviving spouse. When one takes a closer look, however, it becomes evident that this impression is false. To the donee, the system is harsher than it appears. It is clear that a liability to return may arise also in situations where it cannot be foreseen. Also the extent of the liability may turn out to be an unpleasant surprise to the donee.

It has been noted that *mala fide* is required for the liability to return to arise. This provision makes it easy to suppose that only a party who has not acted with completely clean hands may become liable to return a donation. Again, this supposition is false. As has been described in more detail in chapter 4 of the work, the liability to return may in practice affect also a transaction partner who has acted in *bona fide* throughout. This is a result of the fact that the issue of whether the donee ought to have known that the donation violates the rights of the heirs is assessed from the viewpoint of a person fully aware of the content of the law. A third party in receipt of a donation from a surviving spouse cannot avoid the liability to return by averring that he or she was not aware of the legal rights of the secondary heirs.

The threat of the liability to return a donation is further increased by the fact that the scope of donations meeting the criteria in 3:3 CI has been given an expansive interpretation in the case-law. The provision covers not only pure donations or sales against manifestly incommensurate payment, but it can also be applied to conveyances where the payment made is close to the going value of the assets. Moreover, the provision is indifferent to whether or not the surviving spouse has intended the conveyance to be against incommensurate payment. According to the interpretation of the Supreme Court, a transaction is to be considered a donation merely by the fact that the payment is less than the true value of the assets. Thus, the liability to return may arise also in situations where the surviving spouse has assumed he or she is charging full price for the assets.

The liability of the donee to return is always restricted to the value of the donation. That being said, the amount to be returned may at times be surprisingly high from the viewpoint of the donee. Namely, the liability of the donee may become more severe if the surviving spouse has entered also in other transactions giving rise to a claim for consideration. One can think of a situation where the third party has understood that the surviving spouse has just overstepped the limits set in 3:3 CI, and therefore prepared to make a smallish payment in consideration. If the surviving spouse has, however, made also other donations, it may happen that the donee will have to return the entire donation.

3. In view of the points described above, there is reason to ask whether the liability-to-return provisions in chapter 3 CI are too strict for the donees. It is difficult to supply any definite answer on the basis of the research, because this is a value-laden issue. A balancing of interests is the decisive factor: How important is the enforcement of the rights of the secondary heirs, and how important are the legitimate expectations of the donee and the protection of the surviving spouse's freedom of action?

Be that as it may, there is at least one clear shortcoming in our legislation. It can be justifiably argued that the liability-to-return provision in 3:3 CI should be applied only to conveyances where the surviving spouse has intended to have an element of donation involved. Transactions not in the nature of donations should be ruled out of the scope of application of the provision. The interpretation of the Supreme Court that the motives of the surviving spouse are irrelevant is dubious in this respect.

Justifiable criticism can be directed also at the manner how the liability-to-return issue has been dealt with in Finnish legislation. One of the most important results of the research is that the chapter 3 CI is an essentially incomplete set of norms. Far too many issues important to all parties are left open.

A specifically difficult issue is the sketchiness of the provisions on the content of the liability to return a donation and on the extent of that liability. It is stated, simply, in 3:3 CI that the donation or the money value thereof is to be returned. The wording of the provision suggests that a donation made by the surviving spouse in violation of the right of the secondary heirs should be voided *in toto*. However, total voidness of the donation would not further the aims of the provision, and it has in fact not been applied so strictly in the case-law. The prevailing view is that the liability to return is intended as a guarantee for the secondary heirs in respect of the amount missing from their shares in the inheritance. The liability of the donee does not exceed this limit.

When one sees the function of 3:3 CI in this light, it is clear that the provision should be rewritten from scratch. The provision should be clear as to how much the donee must return or pay, what assets are to be returned and to whom the return of the donation or the corresponding money payment is to be made. The Supreme Court has issue a few rulings to this point. This is an inadequate response, however: Basic tenets of the whole system cannot be left to be developed through a series of court decisions. The protection of the legal rights of the donee requires that the basis and the content of his or her liability are spelled out in the law.

When one is determining the extent of the liability to return a donation, a number of issues remain unresolved under the current legislation. Some examples are the refunding of profits and interest, the liabilities of multiple donees, the legal consequences of the loss of the donated assets, and the adjustment of the liability to return. All of these issues can be – and under the circumstances,

must be – assessed in the light of certain other liability-to-return provisions in Finnish legislation. Such provisions appear e.g. in the Act on the Recovery of Assets to Bankruptcy Estates and in chapter 7 of the CI. Of course, this method does not provide one with a reliable picture of the state of the law in Finland. For instance, the interpretation comments made by the author in this work are burdened by serious uncertainty.

Accordingly, it is the opinion of the author that provisions should be incorporated in chapter 3 CI for the refinement of the content of the liability-to-return. The provisions should be roughly as precise as e.g. in chapter 3 of the Recovery Act and in chapter 7 CI, which concerns the protection of first-tier heirs. This is not to say, however, that the donee should necessarily be accorded the same status as in the provisions just referred to.

Finnish Lawyers' Association 2006
ISBN 951-855-251-7

Oikeustapaushakemisto

Yläindeksi sivunumeron kohdalla osoittaa alaviitteen kyseisellä sivulla.

Korkein oikeus (KKO)

1954 II 32 259[47]
1960 64 92[51]
1968 II 100 250[31]
1970 II 13 295[34], 367[37]
1971 II 32 25[3]
1974 II 21 237[3]
1975 II 89 130[4]
1976 II 54 285[15]
1979 II 51 259[47]
1980 II 53 285[15]
1981 II 21 285[15]
1981 II 41 14[21], 88[40], 172[88], 192, 199, 287, 290, 298
1981 II 144 111,
1982 II 74 80[27]
1983 II 2 111
1986 II 60 239[8]
1986 II 147 92[51]
1987:55 180[105]
1987:72 239[8]
1989:152 239[7]
1990:46 14[21], 85[33], 91, 136, 138, 139[25], 140, 172[88], 193, 194, 195[11], 197, 199, 208[34], 212, 230[75,] 281, 389[4], 391, 392[8]
1991:48 239[7]
1992:133 250[30]
1992:197 86[34], 86[35], 87[36]
1995:76 83, 148, 389[3]
1996:69 250[31]
1997:70 331[5], 341[19], 341[20]
1997:107 8, 186[112]
1997:203 237[3]
1998:113 30[18], 281[11], 284[14], 285
1998:139 182, 242
1999:75 14[21,] 91, 94, 159, 160[63,] 161[68], 163[70], 170[85], 172[88], 193, 197, 199, 212, 213, 221, 230[75], 244, 247, 281, 388[2], 392[8]
1999:104 8, 154, 186[112], 212, 213
1999:111 186[113]
2001:12 51[64]
2001:92 77[20]
2001:103 285[15]
2003:95 112, 115[99]
2003:112 354[11], 363
2004:69 135[17]
2004:115 135[17]
2005:6 51[62]
2005:124 30[17], 30[18]

Hovioikeudet (HO)

Helsingin HO

1.7.1992 S 90/864 194[9], 281[10]
29.2.1996 S 94/347 172[88], 298[2]

Itä-Suomen HO

29.3.1994 S 92/804 172[88], 194, 281[10], 298[2]
14.3.1995 S 93/381 194, 281[10], 298[2]
22.6.1999 S 98/393 81[28]

Kouvolan HO
28.5.2001 S 00/1120 194, 281[10]

Rovaniemen HO
20.12.1994 S 93/57 180[104]

Turun HO
6.4.1994 S 93/465 181[106]
29.3.1995 S 93/1495 172[88]
24.1.2002 S 01/372 172[88], 194, 281[10], 298[2]

Ruotsin HD
NJA 1942 s. 536 182[108]
NJA 1949 s. 625 107, 131
NJA 1954 s. 338 113[93]
NJA 1957 s. 564 39[36]
NJA 1973 s. 66 246[22]
NJA 1995 s. 303 59[79]

Asiahakemisto

Yläindeksi sivunumeron kohdalla osoittaa alaviitteen kyseisellä sivulla.

Alivastikkeellinen oikeustoimi
– suhde puhtaaseen lahjaan 7
– sukupolvenvaihdosluovutukset 83
– vastikeperusteena 82–85, 89
– palautusvastuun syntyperusteena 134–139, 168–169, 176–177
– konkurssitakaisinsaannin kannalta 135
– luovutuksensaajan oikeus vastikkeen palautukseen 195–196, 208
Arvonmääritys
– ennakkoperintö- ja lakiosasäännöstössä 91, 93–95
– konkurssitakaisinsaannissa 212
– lakiosan täydennyksessä 211
– pesänjaossa 35, 40
– PK 3:3.2-vastuussa 211–214
– vastiketta (PK 3:3.1 ja AL) annettaessa 90–95
Asialegitimaatio (PK 3:3.2-kanteissa) 241–243
Asumusero 26–27
Avioehtosopimus
– sen vaikutus puolison perintöoikeuteen 26
– sen vaikutus pesäosuuksien suuruuteen 34
Avioero
– sen vaikutus puolison perintöoikeuteen 26–28
Avioliiton peruuntuminen 26–27
Avio-oikeus
– sen vaikutus suhteellisen pesäosuuden suuruuteen 34 ss.
– omaisuuden AO/VO -luonne 40, 205
– avio-oikeuden suoja testamenttia vastaan 28[13], 184
Avio-osan täydennys (AL 40a §)
– täydennysvastuun sisältö 190
– arvonmääritys 211
– täydennyskanteen määräaika 280[9]
– menettely täydennysvastuuta määrättäessä 287
– suhde PK 3:3.2-vastuuseen 370–371
Avustukset
– PK 8 luvun mukaiset 32, 33[22], 52–54, 349[2]
– selvitysaikainen avustus (PK 18:6.2) 43–44, 151

Edellytysten raukeaminen 362[23], 364, 379[12]
Edunvalvonta 254, 256–257
Elatus
– elatussuoritukset vastikeperusteena 77
Ennakkoluopuminen
– perinnöstä luopuminen perittävän eläessä (PK 17:1.2) 263, 267–268
Ennakkoperintö (PK 6 luku)
– ennakkoperinnön tunnusmerkistö 73
– ennakkoperintöolettamat 57–59, 108, 124
– siihen ei voida vedota perittävän eläessä 259[47]

– sen huomioon ottaminen PK 3 luvun mukaisessa jaossa 57–59, 123–125
– arvonmääritys 91, 93–95
– ylisuuren ennakkoperinnön vähentäminen 125
– henkivakuutusmaksut ennakkoperintönä 145–146
– käyttöoikeuden perustaminen ennakkoperintönä 86–87
– individuaaliperiaate 121
– ennakkoperinnön saajan palautusvelvollisuus 199, 308
– ennakkoperintö vastikeperusteena 106–110
– lahjan ennakkoperintöluonteen vaikutus PK 3:3.2-vastuuseen 328, 339–340, 346–347
Entinen (eron saanut) puoliso
– entisen puolison asema kuolinpesän osakkaana 26
Erilleenotto-oikeus (separaatio-oikeus)
– konkurssissa ja ulosmittauksessa 352, 373–374
– PK 3:3.2-vaade ei tuota erilleenotto-oikeutta 374
Erityisen painavat syyt
– varallisuusvahinkojen korvaamisperusteena (VahL 5:1) 256
– menetetyn määräajan palauttamisen kannalta (OK 31:17) 254, 257
Esisopimus 186

Forum
– lakiosan täydennyskanteen 238
– PK 3:3.2-kanteen 238–239
– takaisinsaantikanteen 239[8]

Hallinnansiirto
– irtain omaisuus 174–177, 252, 376
– kiinteä omaisuus 175, 253–254
Henkivakuutus 145–146
Hovioikeuskäytäntö (oikeuslähteenä) 3, 16
Huolimaton menettely
– vastikeperusteena 32, 75–77, 114[95]
Hyödylliset kustannukset
– ks. kustannusten korvaaminen

Individuaaliperiaate jäämistöoikeudessa 121–122, 127, 244
Intressitaho 141–142

Julkinen haaste 161, 321[42], 381
Julkivarmistus (esineoikeudellinen) 174–177, 252, 376
Jälkiperimys (PK 3:1.3) 64–65
Jälkisattumus 361–362
Jäämistöoikeudellinen velkavastuu
– ks. velkavastuu

Kanteenmuutos (OK 14:2) 248–249
Kansainvälinen yksityisoikeus 24, 27[8]
Keinotekoinen varallisuusjärjestely (UL 3:9.4) 378
Kihlalapsi 25[4]
Kohtuullistaminen
– ks. sovittelu
Kolmannen vahingoksi tehtävät sopimukset 188, 276, 308
Konkurssi
– konkurssisaamiset 375
– osituspuolen tasinkoprivilegi konkurssivelkojia kohtaan (AL 103.2 §) 37, 48
– velkojien oikeus velallisen perintöön 271–272
– ks. myös takaisinsaanti konkurssipesään, velkojasuoja
Korko 91, 219–221
Kunnianvastainen ja arvoton menettely (OikTL 33 §) 130, 150, 378

Kuolemanvaraislahja (PK 17:2) 132
Kuolinpesän osakkuus (PK 18:1)
– entisen puolison osakkuusasema 26[7]
– lesken osakkuusasema 51[63]
– toissijaisen perillisen osakkuusasema 41, 48[59]
Kuolinpesän yhteishallinto
– osakkaan kannevalta (PK 18:2.2) 119, 241
Kustannusten korvaaminen 222–229
Käyttöoikeudet
– käyttöoikeuden antaminen vastikeperusteena 86–88
Käyttöoikeustestamentti 152, 205[27]

Lahja
– lahjan tunnusmerkistö 77[21], 132 ss.
– lahjoittamistarkoitus 84–85, 134–139, 230[75], 389
– lahjan torjuminen 73
– lesken lahjoittamisvapaus 11, 153–155, 182, 200
Lahjanlupaus 3, 41–42, 43, 151, 175
Lahjan täyttäminen 252–254, 261
Lahjavero 214
Laillinen este
– menetetyn määräajan palauttamisen perusteena (OK 31:17) 254, 257
Lainhuuto 253
Lainvalinta 24
Lakiosa (PK 7 luku)
– säännöstön pakottavuus 340
– lakiosan laskusäännöt 32[21], 99–101, 367–368
– suosiolahja 80[27]
– testamenttiin rinnastuva lahja 131, 182, 253[36]
– henkivakuutus lakiosasäännöstössä 145
– lahjanlupaus lakiosasäännöstössä 42–43, 151
– lakiosailmoitus 50[61], 180
– individuaaliperiaate 121
– lakiosasuoritusten huomioon ottaminen pesänjaossa 30
Lakiosan täydennys (PK 7:8)
– ilmiö 13[19], 16–17
– täydennysvastuun syntyedellytykset 151[46], 156, 302–303, 365
– täydennysvastuun suhde PK 3:3.2-vastuuseen 365–370
– täydennysvastuun suhde avio-osan täydennykseen (AL 40a §) 371[44]
– täydennysvastuu ja perittävän velkojat 383–384
– täydennysvastuun sisältö 191, 330–334, 357[15], 363[26], 367–368
– arvonmäärityskysymykset 211
– tuottojen ja korkojen palauttaminen 220–221[60]
– täydennysvastuun jakautuminen 300[3], 305[13], 312–315
– rintaperillisen täydennysvastuu 335, 337–338
– täydennysvastuusta vapautuminen (PK 7:8.2) 215–216, 369
– rintaperillisen ja lahjansaajan sopimusvapaus 239[9]
– täydennyskanteen sisältö 247[24], 250[30]
– täydennyskanteen määräaika 250[31], 261[51]
– täydennysprosessin suhde perinnönjakomenettelyyn 237[1], 278, 283[13], 287, 288[21], 290, 293
Legaatinsaaja 50[62], 60, 62, 205, 382
Lepäämään jättäminen, jutun (OK 14:4) 286–290, 359
Lesken asumissuoja (PK 3:1a) 52–54, 393
Lunastus
– pesänjaossa (PK 3:5.1) 59–60

– palautusvelvollisen lahjansaajan lunastusoikeus 201
Luovutuskielto 183–184
Luovutuskompetenssi 185–187, 377

Maatilaperimys (PK 25 luku) 52
Materiaalinen prosessinjohto
– pesänjakajan materiaalinen prosessinjohto 240[10]
Määräajat
– avio-osan täydennyskanteen (AL 40a §) 280[9]
– lakiosan täydennyskanteen (PK 7:10) 250[31], 261[51]
– PK 3:3.2:ssa tarkoitetun kanteen 237 ss., 250 ss., 390
– vastikevaatimuksella ei määräaikaa 72
– pyhäpäiväpidentyminen 237
– menetetyn määräajan palauttaminen (OK 31:17) 238, 257

Negatiivinen panttaussopimus 186[114]
Negatiivisen pesän sääntö (lakiosa- ja pesäosuuslaskelmissa) 99 ss.
Nollasääntö (lakiosa- ja pesäosuuslaskelmissa) 99 ss.

Oikeudenkäyntikulut 245–246
Oikeuserehdys 159–164, 168, 169, 233, 230[75]
Oikeuspaikka
– lakiosan täydennyskanteen 238
– PK 3:3.2-kanteen 238–239
– takaisinsaantikanteen 239[8]
Oikeusvoima
– tuomion oikeusvoima 246, 294
– pesänjakajan ratkaisun oikeusvoima 277–279, 282–284
Ositus
– avioliittolain vastikesäännökset 35, 98, 111–112
– ennakkoperintö osituksessa (AL 94a §) 57, 108, 124, 293
– jäämistöosituksen osapuolet 118–119
– lesken tasinkoprivilegi (AL 103.2 §) 8, 36, 37, 51[64], 154, 293
– osituksen pätemättömyys 285
– osituksen sovittelu (AL 103b §) 35–36, 112[90]
– rahasuoritusoikeus osituksessa 60
– velkojen kattaminen 42
Otto-oikeudet
– osituksessa (AL 103 a §) 36
– pesänjaossa (PK 3:5.1) 59–61

Panttaus
– negatiivinen panttaussitoumus 186[114]
– panttaus vastikeperusteena 77
Passiviteetti 139–140, 363
Perimyksen edellytykset 25
Perimyksen esteet 25–28
Perinnönjako 62–63
Perinnöstä luopuminen (perittävän kuoltua; PK 17:2a)
– luopumisen pätevyyden edellytykset 26, 48, 154, 262
– oikeusvaikutukset 154, 262–266, 267–268
– perinnöstä luopuminen vastikeperusteena 110–117
– ks. myös ennakkoluopuminen
Perintöosuuden luovutus 115–116, 269–270
Perintöosuuden ulosmittaus 272–274
Perintöverotus 117
Perunkirjoitus 250–252
Perusteettoman edun palautus 216, 364
Pesän hyväksi ajettava kanne 119
Pesänjakaja
– instituutio 277-278

– toimivalta 63[87], 285, 291–293
– velvollisuudet 117, 239
Pesänselvittäjä
– sen määrääminen kuolinpesään 48
– tehtävät ja toimivalta 59[62], 241–243
Pesän velat
– perillisten vastuu kuolinpesän veloista 43
Pesäosuus (PK 3 luku)
– suhteellinen 33–39
– arvomääräinen 31
– esinekohtainen 59–61
– lesken uudelleen avioitumisen vaikutus pesäosuuden suuruuteen 51–52
– vaurastumisetua koskeva sääntely (PK 3:4) 40[37], 55–56, 102–105
– ennakkoperintöjen huomioon ottaminen pesänjaossa 57–59, 123–125
– lakiosasuoritusten huomioon ottaminen pesänjaossa 30
Prekluusio
– PK 3:3.2-prosessissa 248
– ks. myös julkinen haaste
Puolueettomuusvaatimus
– pesänjakajan 239
– pesänselvittäjän 243
Purkava ehto (luovutuksen) 199[17]
Pätemättömyys
– oikeustoimen 131, 150, 189, 262
– toimitusosituksen ja -jaon 285
Päältäpäin erottaminen (AL 91 §) 36

Rauenneet edellytykset 362[23], 364, 379[12]
Regressioikeus 142, 318–320
Re integra -sääntö (OikTL 39 §) 174
Rekisteröity parisuhde 12
Rikos 256
Rinnakkaislegitimaatio
– perintöosuuden luovuttajan ja luovutuksensaajan rinnakkaislegitimaatio 269

Saannonmoite 218[53], 220, 222–229
Saantosuoja
– ilmiönä 156
– lain tuntemisen merkitys 158–159, 162
– julkivarmistuksen merkitys 177
– luovutuskiellon rikkomistapauksissa 184
– sen antamisen edellytyksistä ei voida sopia 188
– ks. myös selonottovelvollisuus, vilpitön/vilpillinen mieli
Selonottovelvollisuus 6, 164–173
Selvitysaikainen avustus (PK 18:6.2) 43–44, 151
Separaatio-oikeus (erilleenotto-oikeus)
– konkurssissa ja ulosmittauksessa 352, 373–374
– PK 3:3.2-vaade ei tuota separaatio-oikeutta 374
Sijaantuloperimys
– PK 3:1.2:n soveltamisen kannalta 25
Solidaarinen vastuu
– ks. yhteisvelkasuhteet
Sopimus kolmannen henkilön jäämistöstä (PK 17:1.1) 263–266
Sopimus kolmannen henkilön vahingoksi 188, 276, 308
Sosiaaliset näkökohdat
– velvoitteen sovittelun perusteena 235–236
– suosiolahjasäännöstä sovellettaessa 80[27]
– vastiketunnusmerkistön arvioinnissa 79–80, 87

Sovittelu
– lahjan (OikTL 36 §) 379[12]
– osituksen (AL 103b §) 35–36, 112[90]
– PK 3:3.2-vastuun 215–216, 229–236, 358, 370
– takaisinsaannin (TakSL 22 §) 215, 231–236, 353
– vahingonkorvauksen (VahL 2:1.2) 235–236
Sukuintressit 3, 7, 13
Suosiolahja (PK 7:3.3) 80[27]
Sukupolvenvaihdostarkoitus 83
Surrogaatti 59[80], 203–207

Takaisinsaanti konkurssipesään
– yleinen takaisinsaantiperuste (TakSL 5 §) 77, 143[31], 376
– lahjan takaisinsaanti (TakSL 6 §) 79[25], 80, 135, 143[31], 376
– osituksen takaisinsaanti (TakSL 9 §) 382[19]
– velan maksun takaisinsaanti (TakSL 10 §) 354, 363, 376
– vilpillinen/vilpitön mieli 158–159, 172, 176
– takaisinsaantivastaajan palautus- ja korvausvastuu 190–191, 195, 212, 219–221, 227, 351 ss.
– surrogaattiperiaate 206
– edelleenluovutuksensaajan asema (TakSL 20 §) 175, 352, 377, 383[21]
– takaisinsaantikanteen forum 239[8]
– palautusvaade ja takaisinsaantivastaajan omat velkojat 352, 363–364
– takaisinsaannin sovittelu (TakSL 22 §) 215, 231–236, 353
Takaus 143, 305[13], 313[28], 321, 324[47]
– takaussitoumus vastikeperusteena 73
Takautumisoikeus 142, 318–320
Tarkoitemääräys 199[16]
Tarpeelliset kustannukset
– ks. kustannusten korvaaminen
Tasinko
– tasinko-oikeuden etusija-asema 32[21]
– tasingon yksilöinti 60–61
– tasingosta luopuminen 113–115
Tasinkoprivilegi (AL 103.2 §)
– lesken tasinkoprivilegi 8, 36, 37, 51[64], 154, 293
– tasinkoprivilegi konkurssivelkojia kohtaan 37, 48
Tavanomaiset lahjat 73, 78-79
Testamentin moite (PK 14 luku)
– perillisen moiteoikeus 65[90], 259[47]
– perintöosuuden luovutuksensaajan moiteoikeus 269[73]
– perillisen velkojilla ei moiteoikeutta 271–272
– individuaaliperiaate 121
Testamentin tulkinta 30, 81, 179, 181–182, 306
Testamentti
– ei saa loukata puolison avio-oikeutta 28[13], 184
– lesken testamenttausvalta 8, 59, 153–155, 272
– purkava testamenttiehto 184
– testamentin muoto 12[17]
– testamentin toissijaismääräykset 13, 29, 81, 178 ss.
– ks. myös legaatinsaaja, testamentin moite, testamentin tulkinta
Testamenttiin rinnastuva lahja (PK 7:3.3) 131, 182, 253[36]
Tilisiirto 376
Todistustaakka 138, 163
Todistusvaikutus 279
Traditio (hallinnansiirto)
– irtain omaisuus 174–177, 252, 376
– kiinteä omaisuus 175, 253–254

Turvaamistoimet (OK 7 luku) 260, 379
Täytäntöönpanoriitakanne 286

Ulosmittaus
– kilpailevat ulosmittaukset 374
– perintöosuuden ulosmittaus 272–274
– ulosoton oikeussuojajärjestelmä 286
Ulosottoperuste (UL 2 luku) 285
Uudelleen avioituminen
– lesken uudelleen avioitumisen oikeusvaikutukset 51–54, 64, 113–114, 370–371

Vaihdannan intressi 6, 138, 186, 188
Vahingonkorvaus
– korvaus lahjaomaisuuden arvonalennuksesta 218
– korvausvastuun jakautuminen 302[6], 307, 313[29]
– toissijaiseen perilliseen kohdistetut oikeudenloukkaukset korvausvastuun perusteena 252, 256
– vahingonkorvauksen sovittelu (VahL 2.1.2) 235–236
Valeoikeustoimet 131, 378
Vanhentuminen
– saamisoikeuden 45[53], 238, 321–323
– vanhentuneen velan maksu 80
Velat osituksessa 42
Velat pesänjaossa 36–38, 41–44
Velkavastuu (PK 21 luvun mukainen)
– velkojen voimassa pysymisen periaate 44–45, 380–381, 385
– velkojien etusijan periaate 41, 45, 385
– osakkaiden henkilökohtainen velkavastuu 38[34], 160, 251[32], 381
– osakkaiden palautusvastuu 205[25], 216, 227, 231–236, 324[50], 381
– legaatinsaajan palautusvastuu 382
– toissijaisten perillisten vastuu ensin kuolleen puolison veloista 44–49, 382–386
– lahjanlupausten erityisasema 41
– vastuu pesän veloista 43
Velkojasuoja 253[35], 375–376
Vilpillinen/vilpitön mieli 10, 132[9], 155 ss., 232–233, 388–389
Väittämistaakka 238
Välituomio (OK 24:6) 294[24], 290
Välitön/välillinen varallisuudensiirto 141–146

Yhdenvertaisuus
– perillisten keskinäinen yhdenvertaisuus 100–101, 338
Yhteisvelkasuhteet
– velallisten keskinäinen vastuunjako 303–308
– regressioikeus 142, 318–320
– rinnakkainen vastuu 301
– solidaarinen/ositeltu vastuu 308 ss.
Yksityishenkilön velkajärjestely 324[47], 374
Yleishyödyllisiin tarkoituksiin annetut lahjat 6, 10, 79, 167
Ylimääräinen muutoksenhaku (OK 31 luku) 285[15], 364
Ylivelkaisuus (sen huomioon ottaminen)
– lakiosalaskelmassa 96 ss.
– osituksessa 37
– pesänjaossa 36–38, 96–102

Puolisonsa perinyt leski saa oikeutemme mukaan perimäänsä omaisuuteen täyden määräämisvallan. Hän voi ryhtyä vapaasti sitä koskeviin oikeustoimiin, ja myös lahjoitukset ovat sallittuja. Lainsäädännössämme on kuitenkin haluttu suojata myös ensin kuolleelta puolisolta jääneiden toissijaisten perillisten oikeutta lesken kuoltua toteutettavaan perintöön. Tarkoituksena on ollut, ettei leski voisi lahjoituksillaan tehdä tyhjäksi tätä oikeutta. Toissijaisten perillisten käyttöön on siksi annettu kaksi suojakeinoa. He voivat vaatia lesken kuoltua toimitettavassa jaossa vastiketta, ja jos tämä ei riitä, lahjojen tai niiden arvon palauttamista.

Teoksen pääaiheena ovat nämä perillisille annetut suojakeinot. Kirjan alkuosassa käsitellään ongelmia, joita lesken tekemät lahjoitukset voivat aiheuttaa lesken kuoltua toimitettavan pesänjaon kannalta. Millä edellytyksin toissijaisille perillisille syntyy oikeus vaatia jaossa vastiketta, ja millä tavoin lahjan johdosta ehkä määrättävä vastike vaikuttaa pesänjaon lopputulokseen? Kirjan loppuosassa keskitytään lahjansaajalle syntyvään palautusvastuuseen. Keskeisiä kysymyksiä ovat palautusvastuun syntyedellytykset ja vastuun laajuus. Näistä erityisesti viimeksi mainittuun liittyy monia ongelmia, jotka ovat jääneet oikeuskirjallisuudessamme yksityiskohtaista tarkastelua vaille.

Vastike- ja palautusvastuuongelmien ohella teoksessa tarkastellaan useita muitakin jäämistöoikeuden kannalta merkittäviä kysymyksiä. Koska teoksen pääteemana olevan eturistiriidan ymmärtäminen edellyttää perintökaaren 3 luvun järjestelmän tuntemista, kirjan alkuosassa annetaan laajahko yleiskuva tästä normistosta, erityisesti lesken pesän jakamista koskevista säännöksistä. Myös lesken toteuttamien lahjoitusten synnyttämät ennakkoperintö- ja lakiosaprobleemat ovat toistuvasti esillä. Teos on siten tarpeellinen kaikille jäämistöoikeudellisista asioista kiinnostuneille lakimiehille.

LAKIMIESKUNNAN OMA LAATUKUSTANTAJA VUODESTA 1934

sly@lakimies.org
www.lakimies.org

ISSN 0356-7206
ISBN 951-855-251-7